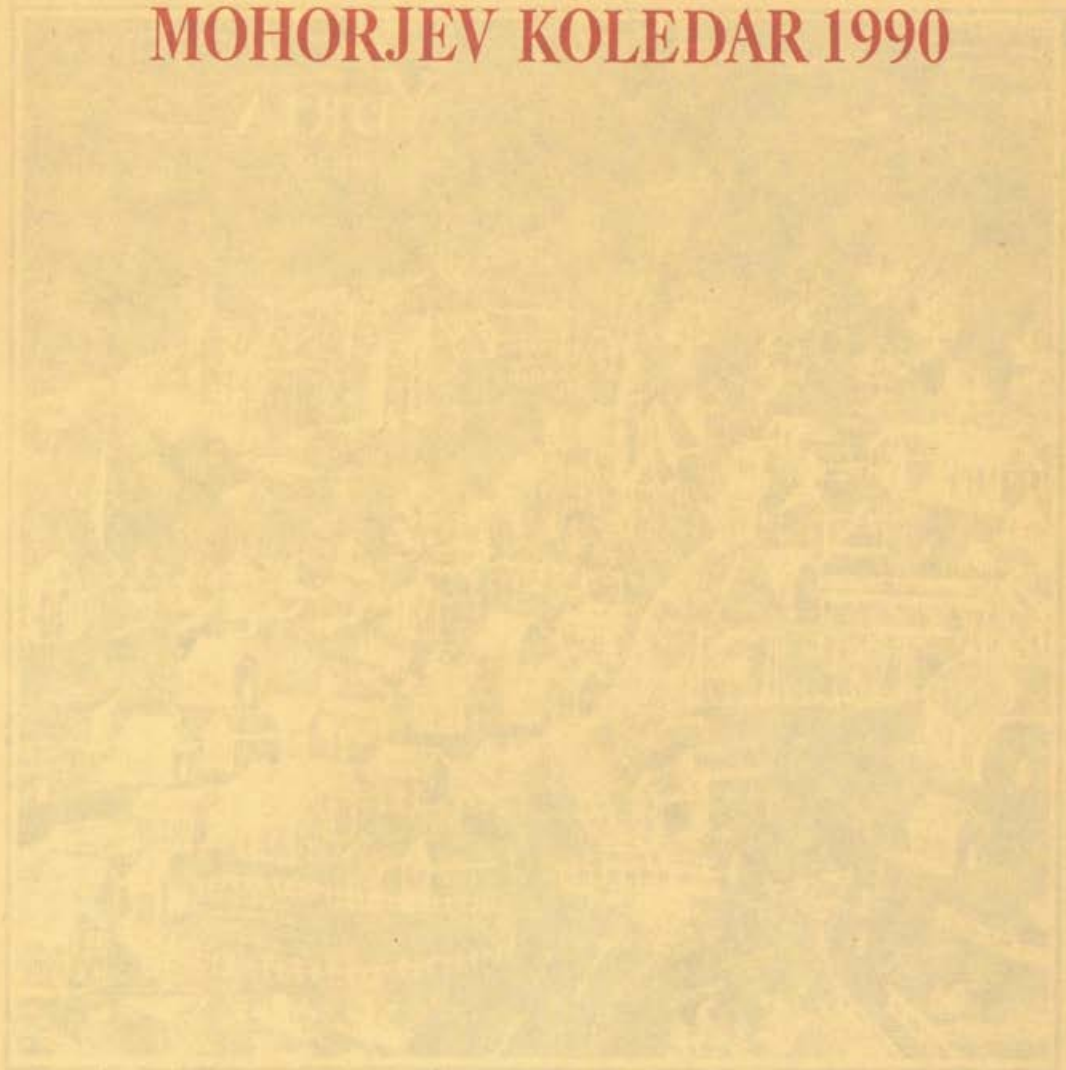
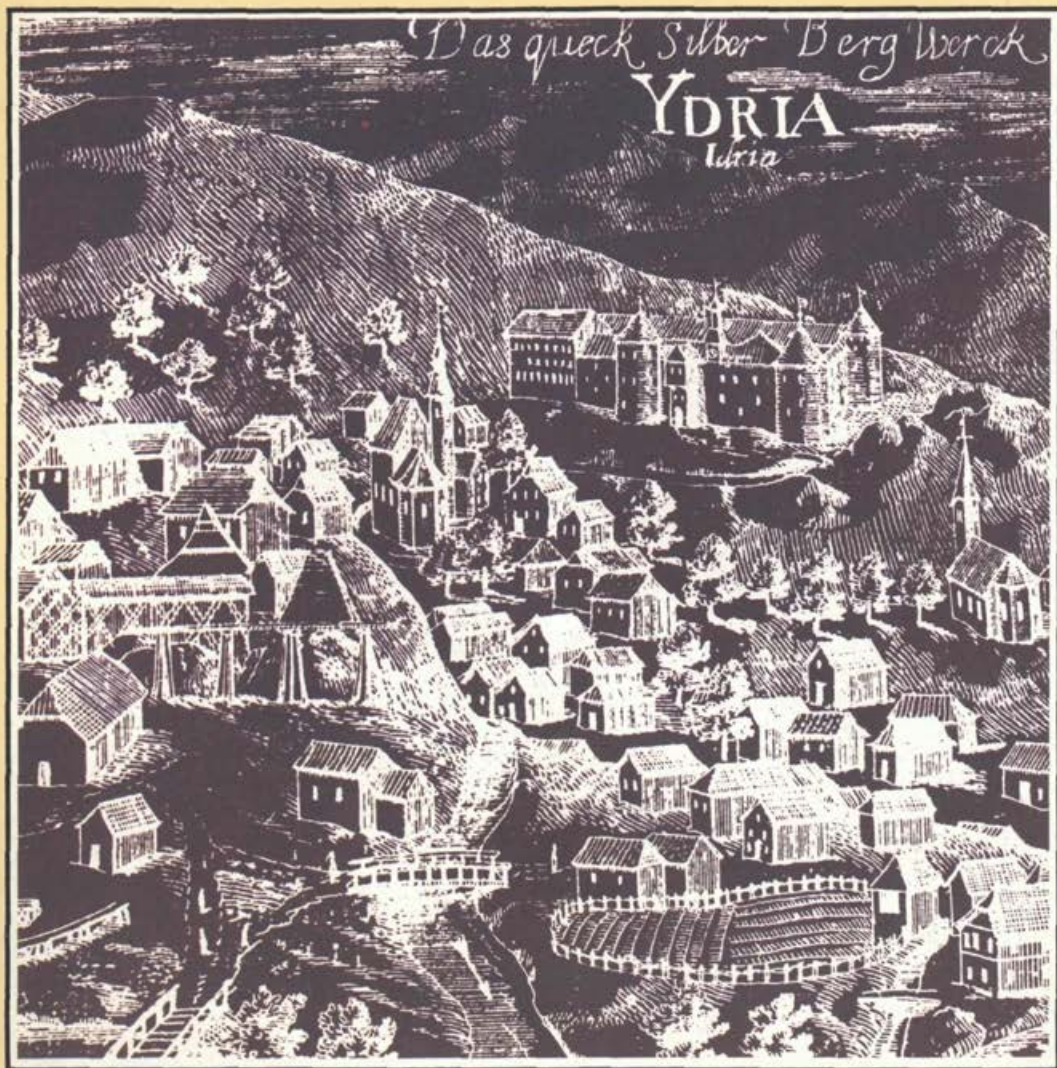

MOHORJEV KOLEDAR 1990

1852

1825 / 1990

0207/1990

MOHORJEV

KOLEDAR 1990

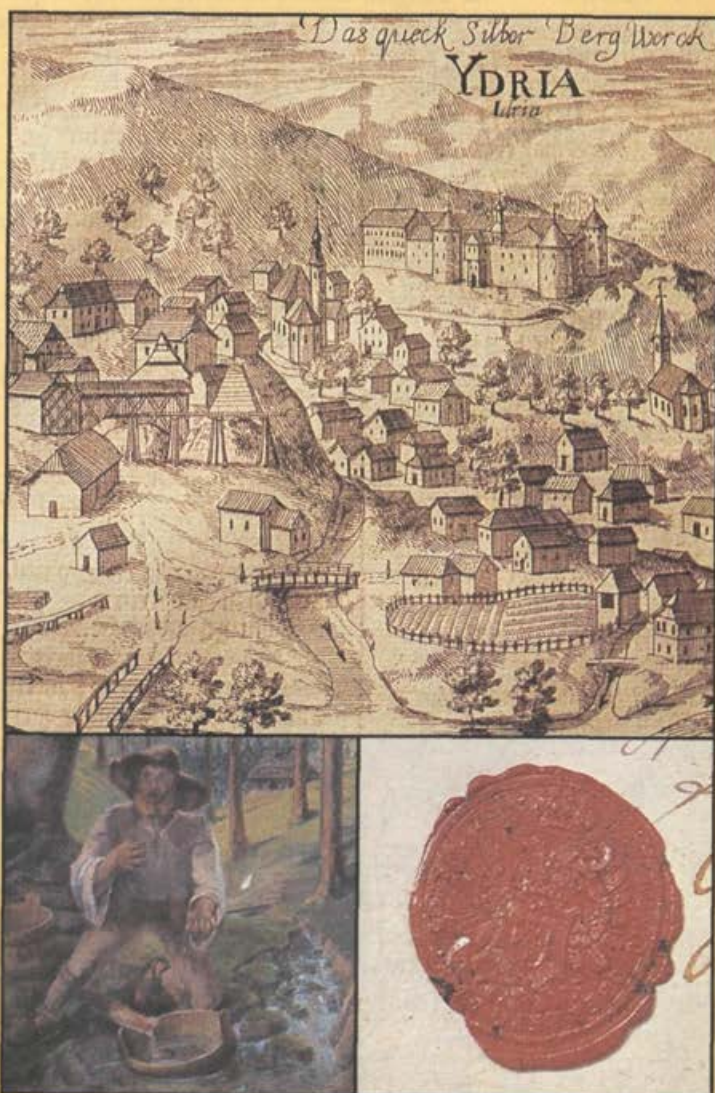
MOHORJEVA DRUŽBA
CELJE 1989

1 Ponedeljek	NOVO LETO, OSMINA BOŽIČA, BOŽJA MATI MARIJA (1) ●
2 Torek	Bazilij Vel. in Gregor Nac., škofa in cerkv. uč. (3) ●
3 Sreda	● Genovefa Pariška, devica; Anter, papež, mučenec
4 Četrtek	● Angela Folinjska, redovnica; Gregor Langreški, škof
5 Petek	● Simeon Stilit, puščavnik; Emilijana (Milena), devica
6 Sobota	Gospodovo razglašenje, sv. Trije kralji (1) ●
7 Nedelja	JEZUSOV KRST (2) ● Rajmund Penjafortski, duhovnik Ta je moj ljubljeni sin (Mt 3,13–17)
8 Ponedeljek	● Severin Noriški, opat; Erhard, škof; Jurij iz Hozibe, redovnik
9 Torek	● Julijan in Bazilisa, mučenca; Hadrijan, opat
10 Sreda	● Viljem iz Bourgesa, škof; Agaton, papež; Peter Orseolo, redovnik
11 Četrtek	Pavlin Oglejski, škof (3) ● Teodozij, opat
12 Petek	● Alfred, opat; Tatjana (Tanja), mučenka; Ernest, mučenec
13 Sobota	Hilarij, škof in cerkv. uč. (4) ● Veronika Milanska, devica
14 Nedelja	2. NAVADNA (2) ● Feliks (Srečko) Nolanski, duhovnik Janez Krstnik pričuje o Jezusu (Jn 1,29–34)
15 Ponedeljek	● Pavel puščavnik; Maver, opat; Habakuk, prerok
16 Torek	● Marcel, papež; Berard in tov., frančiškanski mučenci
17 Sreda	Anton (Zvonko), puščavnik (3) ● Marijan, diakon, mučenec
18 Četrtek	● Marjeta Ogrska, redovnica; Priska, mučenka
19 Petek	● Kanut (Knut), kralj; Germanik, mučenec; Arsen, redovnik
20 Sobota	Fabijan, papež in Boštjan (Sebastijan), mučenca (4) ●
21 Nedelja	3. NAVADNA (2) ● Neža (Agnes, Janja), devica, mučenka Jezus začne učiti (Mt 4,12–23)
22 Ponedeljek	Vincenc (Vinko), diakon, mučenec (4) ● Teodolinda, kraljica
23 Torek	● Emerenciana, mučenka; Ildefonz, škof
24 Sreda	Frančišek Saleški, škof, cerkv. uč. (3) ● Felicijan, škof, mučenec
25 Četrtek	Spreobrnitev apostola Pavla (2) ● Ananija, mučenec
26 Petek	Timotej in Tit, škofa (3) ● Robert, Alberik, Štefan, r. u.
27 Sobota	Angela Merici, devica (4) ● Vitalijan, papež
28 Nedelja	4. NAVADNA (2) ● Tomaž Akvinski, duhovnik, cerkv. uč. Osmero blagrov (Mt 5,1–12)
29 Ponedeljek	● Valerij, škof; Julijan Ubogi, spokornik
30 Torek	● Martina, devica, mučenka; Hijacinta (Jacinta) Marescotti
31 Sreda	Janez Bosko, redovni ustanovitelj (3) ● Marcela, vdova

Vzhod in zahod Sonca (navedeni časi veljajo za Ljubljano, za druge kraje v Sloveniji se razlikujejo za največ 6 minut), dolžina dneva

Januar	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	07.44	07.43	07.42	07.40	07.36	07.31	07.26
Zahod Sonca	16.27	16.32	16.38	16.44	16.51	16.58	17.06
Dolžina dneva	08.43	08.49	08.56	09.04	09.15	09.27	09.40

Idrija po Valvasorju iz leta 1689
Idrijski škafar
Pečat

Do konca meseca se dan podaljša za 57 minut.

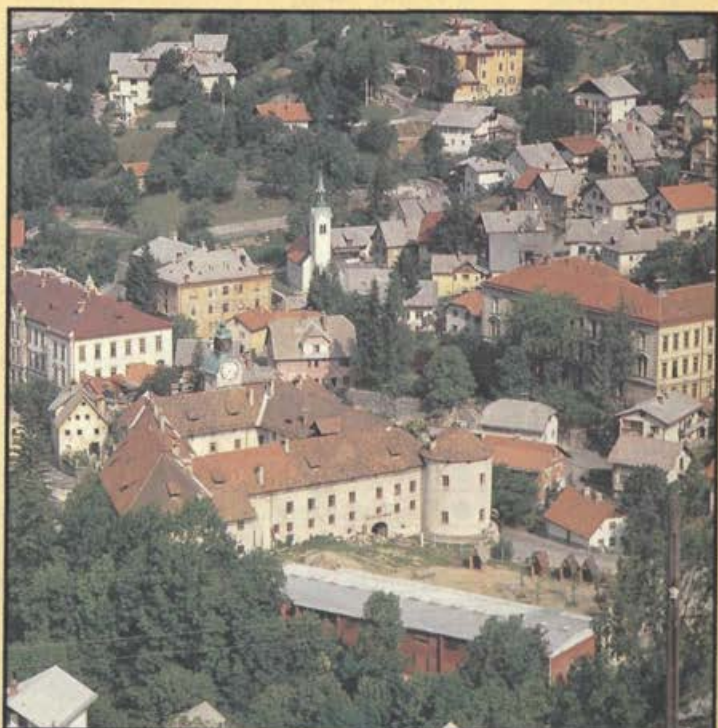
Sonce stopi v znamenje Vodnarja 20. januarja ob 09.02.

Lunine mene: prvi krajec 4. ob 11.40, ščip 11. ob 05.57, zadnji krajec 18. ob 22.17, mlaj 26. ob 20.20.

1 Četrtek	● Brigita Irska, devica; Pionij, mučenec
2 Petek	Jezusovo darovanje, Svečnica (2) ● Simeon in Ana
3 Sobota	Blaž, škof, mučenec; Oskar (Ansgar), škof (4) ●
4 Nedelja	5. NAVADNA (2) ● Andrej Corsini, škof Naloga Jezusovih učencev (Mt 5,13–16)
5 Ponedeljek	Agata, devica, mučenka (3) ● Ingenuin in Albuin, škofa
6 Torek	Pavel Miki in tov., mučenci (3) ● Amand Belgijski, škof
7 Sreda	● Nivard, redovnik; Adavkt in frigijski mučenci
8 Četrtek	Hieronim Emiliani (4) ● Janez de Matha; Prešernov dan
9 Petek	● Apolonija, devica, mučenka; Nikefor, mučenec
10 Sobota	Sholastika, devica (3) ● Viljem Veliki, mučenec
11 Nedelja	6. NAVADNA (2) ● Lurška Mati božja Jezus dopolnjuje postavo (Mt 5,17–35)
12 Ponedeljek	● Evlalija, mučenka; Benedikt Anianski, opat
13 Torek	● Katarina de Ricci, redovnica; Gregor II., papež
14 Sreda	Valentin (Zdravko), mučenec (4) ● Bruno Kverfurtski, mučenec
15 Četrtek	● Klavdij Colombière, redovnik; Georgija, devica; Agapa, dev., muč.
16 Petek	● Julijana, mučenka; Onezim, škof; Peteri mučenci iz Egipta
17 Sobota	Sedem ustanoviteljev servitov (4) ● Francišek Clet, mučenec
18 Nedelja	7. NAVADNA (2) ● Simeon Jeruzalemski, škof, mučenec Ljubite svoje sovražnike (Mt 5,38–48)
19 Ponedeljek	● Konrad iz Piacenze, spokornik; Barbat, škof
20 Torek	● Sadot in tovariši, mučenci; Evherij, škof
21 Sreda	Peter Damiani, škof, c. u. (4) ● Maksimijan Puljski, škof
22 Četrtek	Sedež apostola Petra (2) ● Marjeta Kortonska, spokornica
23 Petek	Polikarp, škof, cerkveni učitelj (3) ● Dositej, menih
24 Sobota	● (Matija, apostol;) Sergij, mučenec
25 Nedelja	8. NAVADNA (2) ● Tarazij (Taras), škof Jezus svari pred zaskrbljenostjo (Mt 6,24–34)
26 Ponedeljek	● Matilda iz Hackeborna, devica; Porfirij, škof
27 Torek	● Gabrijel Žalostne Matere božje, redovnik; Pust
28 Sreda	++ Pepelnica (1) ● Roman, opat; Hilarij, papež

Februar	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	07.25	07.19	07.11	07.04	06.56	06.47
Zahod Sonca	17.07	17.15	17.22	17.30	17.36	17.44
Dolžina dneva	09.42	09.56	10.11	10.26	10.40	10.57

Idrija z Bara
Filmsko gledališče
Prva slovenska realka

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 21 minut.

Sonce stopi v znamenje Rib 18. februarja ob 23.14.

Lunine mene: prvi krajec 2. ob 19.32, ščip 9. ob 20.16, zadnji krajec 17. ob 19.47, mlaj 25. ob 09.54.

1 Četrtek	● Albin, škof; Svitbert, škof; Antonina, mučenka
2 Petek	+ ● Neža Praška, devica; Henrik Suzo, redovnik
3 Sobota	● Kunigunda, cesarica; Marin in Asterij, mučenca
4 Nedelja	1. POSTNA (1) ● Kazimir, kraljevič Jezus zavrne skušnjavca (Mt 4,1–11)
5 Ponedeljek	● Janez Jožef od Križa, redovnik; Evzebij, mučenec
6 Torek	● Fridolin (Miroslav), opat; Koleta (Nikoleta, Nika), devica
7 Sreda	Perpetua in Felicita, mučenki (4) ● Gavdioz, škof
8 Četrtek	Janez od Boga, redovni ustanovitelj (4) ● Beata, mučenka
9 Petek	+ Frančiška Rimska, redovnica (4) ● Gregor Niški, škof
10 Sobota	Kvatre ● Štirideset mučencev; Makarij, škof
11 Nedelja	2. POSTNA (1) ● Sofronij, škof Jezus se na gori spremeni (Mt 17,1–9)
12 Ponedeljek	● (Gregor Veliki, papež;) Doroteja (Rotija), mučenka
13 Torek	● Kristina, devica, mučenka; Teodora (Božidara), mučenka
14 Sreda	● Matilda, kraljica; Florentina, opatinja
15 Četrtek	● Klemen M. Dvořak, redovnik; Ludovika de Marillac, redovnica
16 Petek	+ ● Hilarij in Tacijan, mučenca; Herbert, škof; Julijan, mučenec
17 Sobota	Patricij, škof (4) ● Jedrt (Jerica) Nivelska, opatinja
18 Nedelja	3. POSTNA (1) ● Flavijan, škof Jezus in Samarijanka (Jn 4,5–42)
19 Ponedeljek	Jožef, mož Device Marije (1) ● Sibilina, devica
20 Torek	● Klavdija in tovarišice, mučenke; Kutbert, škof
21 Sreda	● Nikolaj Flüe, puščavnik; Filemon, mučenec
22 Četrtek	● Lea, spokornica; Katarina Genovska, spokornica
23 Petek	+ Turibij iz Mongroveja, škof (4) ● Viktorijan in tovariši, mučenci
24 Sobota	Gospodovo oznanjenje (1) ¹ ● Dionizij in tovariši, mučenci
25 Nedelja	4. POSTNA (1) ● Dizma, desni razbojnik Jezus ozdravi sleporojenega (Jn 9,1–41) Prehod na poletni čas
26 Ponedeljek	● Evgenija, mučenka; Kastul, mučenec
27 Torek	● Rupert Salzburški, škof; Lidija mučenka
28 Sreda	● Milada Praška, devica; Bojan (Vojan), knez, mučenec
29 Četrtek	● Bertold, redovni ustanovitelj; Evstracij, mučenec
30 Petek	+ ● Amadej IX. Savojski, knez; Kvirin iz Neussa, mučenec
31 Sobota	Modest Gosposvetski, škof (4) ● Gvido, opat

¹ Zaradi nedelje se slovesni praznik Oznanjenja v bogoslužju praznuje letos že na soboto

Marec	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	06.42	06.32	06.23	06.14	06.04	05.54	05.45
Zahod Sonca	17.48	17.55	18.02	18.09	18.15	19.22	19.29
Dolžina dneva	11.06	11.23	11.39	11.55	12.11	12.28	12.44

Cerkev sv. Trojice zunaj
Cerkev sv. Trojice znotraj
Oltarna slika

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 38 minut.
Sonce stopi v znamenje Ovna 20 marca ob 22.19. Začetek pomladi.
Lunine mene: prvi krajec 4. ob 03.05, ščip 11. ob 11.58, zadnji krajec 19. ob 15.30, mlaj 26. ob 21.48.

1 Nedelja	5. POSTNA (1) ● Hugo Grenobeljski, škof Jezus obudi Lazarja (Jn 11,1–45)
2 Ponedeljek	Francišek Paolski, redovni ustanovitelj (4) ● Teodozija, mučenka
3 Torek	● Rihard, škof; Sikst I., papež; Agapa, mučenka
4 Sreda	Izidor Seviljski, škof, cerkveni učitelj (4) ● Zosim, puščavnik
5 Četrtek	Vincenc Ferrer, duhovnik (4) ● Julijana, opatinja
6 Petek	+ ● Irenej Sirmijski, škof, mučenec; Celestin I., papež
7 Sobota	Janez Krstnik de la Salle, redovni ustanovitelj (4) ●
8 Nedelja	CVETNA NEDELJA GOSPODOVEGA TRPLJENJA (1) ● Jezusov slovesni vhod v Jeruzalem (Mt 21,1–11)
9 Ponedeljek	● Marija Klopajeva, svetopisemska žena; Valtruda, redovnica
10 Torek	● Ezekiel, prerok; Apolonij in tovariši, mučenci
11 Sreda	● Stanislav, škof, mučenec; Domnij (Dujam), škof
12 Četrtek	Veliki četrtek (1) ● Lazar Tržaški, škof, mučenec
13 Petek	++ Veliki petek (1) ● Hermenegild, mučenec
14 Sobota	Velika sobota (1) ● Lidvina, devica
15 Nedelja	VELIKA NOČ, GOSPODOVO VSTAJENJE (1) ● Jezus vstane od mrtvih (Jn 20,1–9)
16 Ponedeljek	Velikonočni ponedeljek (1) ● Bernardka Lurška
17 Torek	● Rudolf, mučenec; Fortunat, škof; Vando, opat
18 Sreda	● Apolonij, mučenec; Elevterij Ilirski, mučenec
19 Četrtek	● Leon IX., papež; Ema, redovnica; Dioniz, mučenec
20 Petek	● Hilda, devica; Teotim, škof; Sulpicij, mučenec
21 Sobota	● Anzelm, škof, cerkveni učitelj; Konrad iz Parzhama, redovnik
22 Nedelja	2. VELIKONOČNA, BELA (1) ● Leonid, mučenec Jezus se prikaže apostolom (Jn 20,19–31)
23 Ponedeljek	Jurij, mučenec (4) ● Vojteh (Adalbert), škof, mučenec
24 Torek	Fidel (Zvest) Sigmarinški, duhovnik, mučenec (4) ● Honorij, škof
25 Sreda	Marko, evangelist (2) ● Ermin, škof, mučenec
26 Četrtek	● Pashazij, opat; Mati dobrega sveta
27 Petek	USTANOVITEV OF; Hozana Kotorska, devica (4) ●
28 Sobota	Peter Chanel, duhovnik, mučenec (4) ● Vital (Živko), mučenec
29 Nedelja	3. VELIKONOČNA (1) ● Katarina Sienska, devica, cerkvena učiteljica Jezus na poti v Emavs (Lk 24,13–25)
30 Ponedeljek	Pij V., papež (4) ● Jožef Cottolengo, redovni ustanovitelj

April	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	06.43	06.33	06.24	06.15	06.06	05.58
Zahod Sonca	19.30	19.37	19.43	19.50	19.57	20.03
Dolžina dneva	12.47	13.04	13.19	13.35	13.51	14.05

Škof Alojzij Wolf
Mašni plašč – darilo škofa Wolfa Idriji
Misal

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 30 minut.

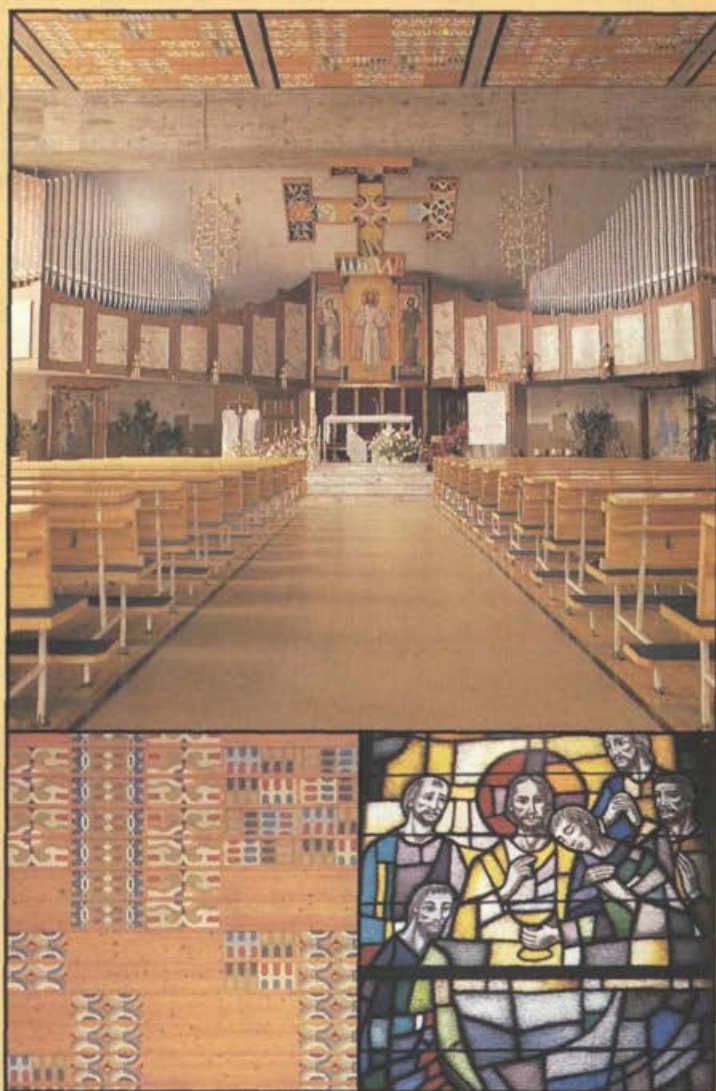
Sonce stopi v znamenje Bika 20 aprila ob 10.26.

Lunine mene: prvi krajec 2. ob 12.24, ščip 10. ob 05.18, zadnji krajec 18. ob 09.03, mlaj 25. ob 06.27.

1 Torek	JOŽEF DELAVEC (2) ● MEDNARODNI PRAZNIK DELA
2 Sreda	Atanazij, škof in cerkveni učitelj (3) ● Boris, knez
3 Četrtek	Filip in Jakob mlajši, apostola (2) ● Teodozij Kijevski, redovnik
4 Petek	Florijan (Cvetko), mučenec (4) ● Cirjak, škof
5 Sobota	● Gotard, škof; Angel, mučenec; Jutta, spokornica
6 Nedelja	4. VELIKONOČNA (1) ● Dominik Savio, dijak Jezus dobri pastir (Jn 10,1–10)
7 Ponedeljek	● Gizela, opatinja; Domicijan, škof; Flavij, mučenec
8 Torek	● Viktor Milanski, mučenec; Dezider (Željko), škof
9 Sreda	● Pahomij, opat; Beat, puščavnik; Dan zmage
10 Četrtek	● Antonin, škof; Gordijan in Epimah, mučenca
11 Petek	● Mamert, škof; Sigismund (Žiga), kralj
12 Sobota	Leopold Mandić, duhovnik (3) ● Pankracij, mučenec
13 Nedelja	5. VELIKONOČNA (2) ● Servacij, škof Jezus je pot, resnica in življenje (Jn 14,1–12)
14 Ponedeljek	Matija, apostol (2) ● Bonifacij, mučenec
15 Torek	● Zofija (Sonja), mučenka; Izidor, kmet
16 Sreda	Janez Nepomuk, duhovnik, mučenec (4) ● Andrej Bobóla, mučenec
17 Četrtek	● Paskal Baylon, redovnik; Jošt, opat
18 Petek	Janez I., papež, mučenec (4) ● Erik, kralj
19 Sobota	● Peter Celestin, papež; Pudencijana, devica
20 Nedelja	6. VELIKONOČNA (2) ● Bernardin Sienski, duhovnik Jezus objubi Svetega Duha (Jn 14,15–21)
21 Ponedeljek	Prošnji dan ● Krišpin, redovnik; Valens, škof
22 Torek	Prošnji dan ● Renata, spokornica
23 Sreda	Prošnji dan ● Evfrozinja, redovnica
24 Četrtek	Gospodov vnebohod (1) ● Marija pomočnica
25 Petek	Beda Čast., cerk. uč.; Gregor VII., papež; Marija M. de'Pazzi (4) ●
26 Sobota	Filip Neri, duhovnik (3) ● Lambert de Vence, škof
27 Nedelja	7. VELIKONOČNA (1) ● Avguštin Canterburyjski Jezusova velikoduhovniška molitev (Jn 17,1–11)
28 Ponedeljek	● German Pariški, škof; Bernard Menthonski, duhovnik
29 Torek	Maksim Emonski, škof (4) ● Teodozija, devica
30 Sreda	● Ivana Orleanska; Ferdinand Kastiljski, kralj
31 Četrtek	Obiskanje Device Marije (2) ● Kancijan in tovariši, mučenci

Maj	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	05.49	05.42	05.35	05.29	05.24	05.19	05.16
Zahod Sonca	20.09	20.16	20.22	20.28	20.34	20.39	20.44
Dolžina dneva	14.20	14.34	14.47	14.59	15.10	15.20	15.28

Župnijska cerkev sv. Jožefa delavca v Idriji
(notranjost)
Poslikan strop
Vitraži

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 8 minut.

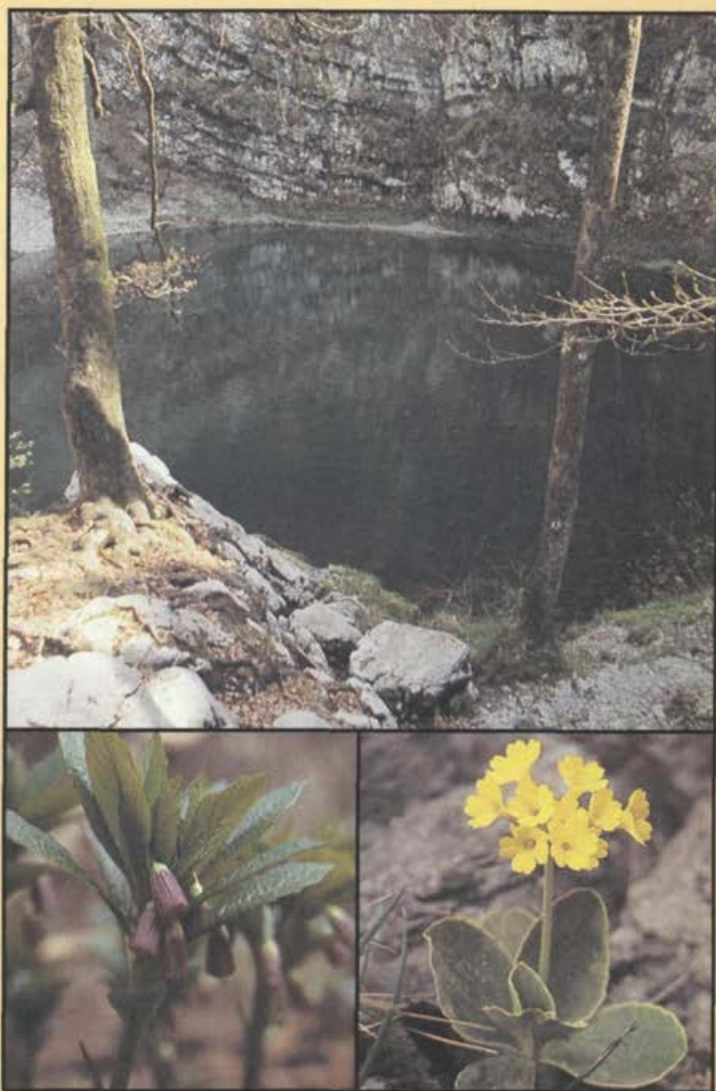
Sonce stopi v znamenje Dvojčkov 21. maja ob 09.37.

Lunine mene: prvi krajec 1. ob 22.18, ščip 9. ob 21.31, zadnji krajec 17. ob 21.45, mlaj 24. ob 13.47, prvi krajec 31. ob 10.11.

1 Petek	Justin, mučenec (3) ● Pamfil, mučenec
2 Sobota	Marcelin in Peter, mučenca (4) ● Erazem, škof, mučenec
3 Nedelja	BINKOŠTI, PRIHOD SVETEGA DUHA (1) ● Klotilda, kraljica Prejmite Svetega Duha (Jn 20,19–23)
4 Ponedeljek	Marija, Mati Cerkve (2) ● Kvirin iz Siscije, škof, mučenec
5 Torek	Bonifacij, škof, mučenec (3) ● Svetko (Svetopolk), mučenec
6 Sreda	Norbert, škof, redovni ustanovitelj (4) ● Bertrand Oglejski, škof
7 Četrtek	● Robert Newminsterski, opat; Ana Garzia, devica
8 Petek	● Medard, škof; Viljem iz Yorka, škof
9 Sobota	Kvatre; Efrem Sirski, diakon, cerkv. uč. (4) ● Primož in Felicijan
10 Nedelja	SV. TROJICA (1) ● Bogumil, škof Oče pošilja Sina na svet (Jn 3,16–18)
11 Ponedeljek	Barnaba, apostol (3) ● Feliks, mučenec
12 Torek	● Janez Fakundski, redovnik; Adelhajda, devica
13 Sreda	Anton Padovanski, redovnik, cerkveni učitelj (3) ● Trifil, škof
14 Četrtek	REŠNJE TELO IN REŠNJA KRI (1) ● Elizej, prerok
15 Petek	Vid (Vitomir), mučenec (4) ● Germana (Mana) Cousin, devica
16 Sobota	● Frančišek Regis, duhovnik; Beno, škof; Gvido Kortonski, redovnik
17 Nedelja	11. NAVADNA (2) ● Adolf, škof Jezus razpošlje učence (Mt 9,36–38;10,1–8)
18 Ponedeljek	● Marko in Marcelijan, mučenca; Amand (Ljubo), škof
19 Torek	Romuald, opat (4) ● Nazarij, škof
20 Sreda	● Silverij, papež, mučenec; Mihelina Malatesta, spokornica
21 Četrtek	Alojzij (Vekoslav) Gonzaga, redovnik (3) ● Evzebij, škof
22 Petek	Jezusovo srce (1) ● Ahac, mučenec
23 Sobota	Marijino srce (4) ● Agripina, devica, mučenka
24 Nedelja	ROJSTVO JANEZA KRSTNIKA (1) ● KRES; Favst, mučenec Elizabeta rodi sina Janeza (Lk 1,57–66.80)
25 Ponedeljek	● Viljem (Vilko) iz Vercellija, opat; Doroteja (Rotija), devica
26 Torek	● Vigilij (Stojan), škof; Pelagij, mučenec
27 Sreda	Ema (Hema) Krška, kneginja; Ciril Aleksandr., škof, cerkv. uč. (4) ●
28 Četrtek	Irenej, škof, mučenec (3) ● Potamijena, mučenka
29 Petek	Peter in Pavel, apostola (1) ● Marcel, mučenec
30 Sobota	Prvi mučenci rimske Cerkve (4) ● Emilijana, mučenka

Junij	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	05.15	05.12	05.11	05.11	05.11	05.31
Zahod Sonca	20.45	20.49	20.52	20.55	20.56	20.57
Dolžina dneva	15.30	15.37	15.41	15.44	15.45	15.44

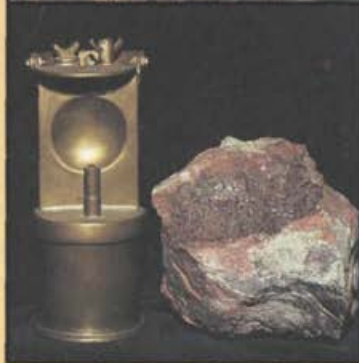
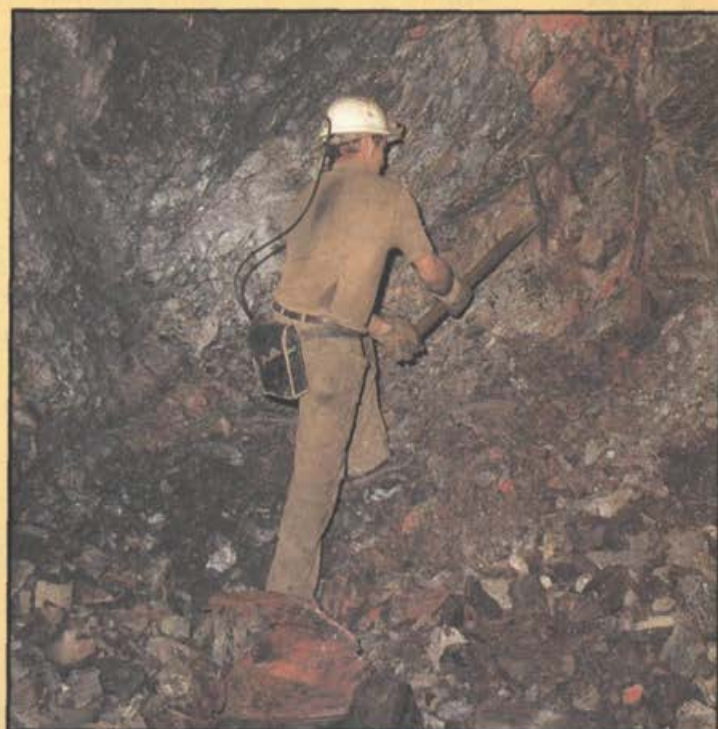
Divje jezero
Kranjska bunika
Avrikelj

Do 21. junija se dan podaljša za 15 minut, nato pa skrajša do konca meseca za 3 minute.
Sonce stopi v znamenje Raka 21. junija ob 17.33. Začetek poletja.
Lunine mene: ščip 8. ob 13.01, zadnji krajec 16. ob 06.48, mlaj 22. ob 20.55, prvi krajec 30 ob 00.07.

1 Nedelja	13. NAVADNA (2) ● Estera, svetopisemska žena Lastnosti Jezusovih učencev (Mt 10, 37–42)
2 Ponedeljek	● Oton Bamberški, škof; Vital (Živko), mučenec
3 Torek	Tomaž, apostol (2) ● Heliodor Koprski, škof
4 Sreda	DAN BORCA; Elizabeta Portugalska (4) ● Urh, škof
5 Četrtek	Ciril in Metod, slovanska ap. (1) ● Anton M. Zaccaria, duhovnik
6 Petek	Marija Goretti, devica, mučenka (4) ● Bogomila, spokornica
7 Sobota	● Izaija, prerok; Vilibald, škof; Edelburga, devica
8 Nedelja	14. NAVADNA (2) ● Prokop, mučenec Mali umevajo božje razodetje (Mt 11,25–30)
9 Ponedeljek	● Veronika Giuliani, opatinja; Gorkumski mučenci
10 Torek	● Amalija (Ljuba), redovnica; Rufina in Sekunda, mučenki
11 Sreda	Benedikt, opat (2) ● Olga Kijevska, kneginja
12 Četrtek	Mohor in Fortunat, mučenca (4) ● Nabor in Feliks, mučenca
13 Petek	Henrik (Hinko) I., kralj (4) ● Evgen, škof
14 Sobota	Kamil de Lellis, duhovnik (4) ● Frančišek Solan, redovnik
15 Nedelja	15. NAVADNA (2) ● Vladimir Kijevski, knez Prilika o sejavcu in semenu (Mt 13,1–23)
16 Ponedeljek	Karmelska Mati Božja (4) ● Evstatij, škof
17 Torek	● Aleš (Aleksej), spokornik; Marcelina, devica
18 Sreda	● Friderik (Miroslav), škof, mučenec; Arnold, škof
19 Četrtek	● Arsen, diakon, puščavnik; Aurea (Zlata), devica
20 Petek	● Marjeta Antiohijska, devica, mučenka; Elija, prerok
21 Sobota	Lovrenc iz Brindisija, duh., cerkv. uč. (4) ● Danijel (Danilo), pr.
22 Nedelja	16. NAVADNA (2) ● DAN VSTAJE; Marija Magdalena Prilika o ljulki med pšenico (Mt 13,24–43)
23 Ponedeljek	Brigita Švedska, redovna ustanoviteljica (4) ● Apolinarij, škof
24 Torek	● Kristina, devica, mučenka; Boris in Gleb, mučenca
25 Sreda	Jakob starejši, apostol (2) ● Krištof (Kristo), mučenec
26 Četrtek	Joachim in Ana, starša DM (3) ● Valens, škof
27 Petek	Gorazd, Kliment, Naum in tovariši (3) ● Pantaleon, mučenec
28 Sobota	● Viktor (Zmago) I., papež; Samson (Samo), škof
29 Nedelja	17. NAVADNA (2) ● Marta iz Betanije Prilika o zakladu in o ribah (Mt 13,44–52)
30 Ponedeljek	Peter Krizolog, škof, cerkveni učitelj (4) ● Angelina, kneginja
31 Torek	Ignacij Lojolski, redovni ustanovitelj (3) ● Fabij, mučenec

Julij	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	05.15	05.18	05.22	05.27	05.31	05.37	05.43
Zahod Sonca	20.56	20.55	20.52	20.49	20.44	20.39	20.33
Dolžina dneva	15.41	15.37	15.30	15.22	15.13	15.02	14.50

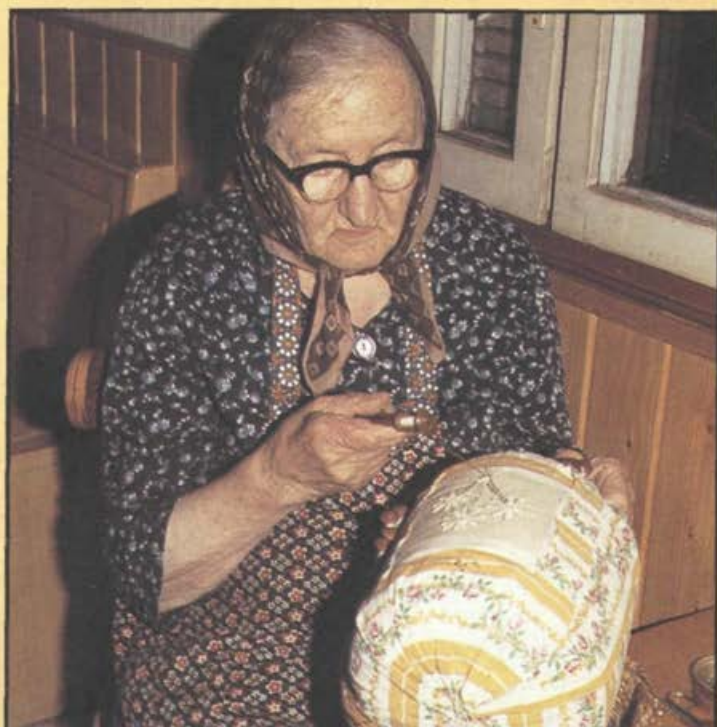
Rudar pri delu
Živosrebrna ruda in karbidovka
Rudniški stolp

Do konca meseca se dan skrajša za 51 minut.
Sonce stopi v znamenje Leva 23. julija ob 04.22.
Lunine mene: ščip 8. ob 03.23, zadnji krajec 15. ob 13.04, mlaj 22. ob 04.54, prvi krajec 29. ob 16.01.

1 Sreda	Alfonz M. Ligvorij, škof, cerkveni učitelj (3) ● Makabejski bratje
2 Četrtek	Evzebij iz Vercellija, škof (4) ● Štefan, papež
3 Petek	● Lidija, makedonska žena; Avguštin Kažotič, zagr. škof
4 Sobota	Janez M. Vianney, duhovnik (3) ● Perpetua, žena
5 Nedelja	18. NAVADNA (2) ● Posvetitev bazilike M. Snežne Jezus nasiti množico (Mt 14,13–21)
6 Ponedeljek	Jezusova spremenitev na gori (2) ● Pastor, mučenec
7 Torek	Sikst II., papež in tovariši, mučenci; Kajetan, duhovnik (4) ●
8 Sreda	Dominik (Nedeljko), redovni ustanovitelj (3) ● Cirijak in tovariši
9 Četrtek	● Peter Faber, redovnik; Roman, mučenec
10 Petek	Lovrenc, diakon, mučenec (2) ● Asterija (Zvezdana), mučenka
11 Sobota	Klara (Jasna), devica (3) ● Tiburcij in Suzana, mučenca
12 Nedelja	19. NAVADNA (2) ● Inocenc XI., papež Jezus hodi po morju (Mt 14,22–33)
13 Ponedeljek	Poncijan, papež in Hipolit, duhovnik, mučenca (4) ●
14 Torek	Maksimiljan Kolbe, mučenec (3) ● Evzebij iz Rima, duhovnik
15 Sreda	MARIJINO VNEBOVZETJE (1) ● Tarzicij, mučenec
16 Četrtek	Rok, spokornik; Štefan Ogrski, kralj (4) ●
17 Petek	Hijacint Poljski, redovnik; Liberat (Svobodan), opat, mučenec
18 Sobota	● Helena (Jelka, Alenka), cesarica; Agapit iz Preneste
19 Nedelja	20. NAVADNA (2) ● Janez Eudes, redovni ustanovitelj Vera kananejske matere (Mt 15,21–28)
20 Ponedeljek	Bernard, opat, cerkveni učitelj (3) ● Samuel (Samo), prerok
21 Torek	Pij X., papež (3) ● Baldwin, kralj; Sidonij (Zdenko), škof
22 Sreda	Devica Marija, Kraljica (3) ● Sigfrid (Zmago), škof
23 Četrtek	Roza iz Lime, devica (4) ● Filip Benizi, redovnik
24 Petek	Jernej, apostol (2) ● Emilija de Vialar, redovica
25 Sobota	Ludvik IX. Francoski, kralj; Jožef Kalasanc, duhovnik (4) ●
26 Nedelja	21. NAVADNA (2) ● Rufin, škof Jezus obljubi Petru prvenstvo (Mt 16,13–20)
27 Ponedeljek	Monika, mati sv. Avgušтина (3) ● Cezarij, škof
28 Torek	Avguštin, škof, cerkveni učitelj (3) ● Hermes, mučenec
29 Sreda	Mučeništvo Janeza Krstnika (3) ● Sabina, mučenka
30 Četrtek	● Feliks (Srečko) in Adavkt, mučenca; Gavdencija, mučenka
31 Petek	● Rajmund (Rajko) Nonat, redovnik; Pavlin, škof

Avгust	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	05.44	05.50	05.56	06.02	06.08	06.14	06.21
Zahod Sonca	20.32	20.25	20.17	20.10	20.01	19.53	19.43
Dolžina dneva	14.48	14.35	14.21	14.08	13.53	13.38	13.22

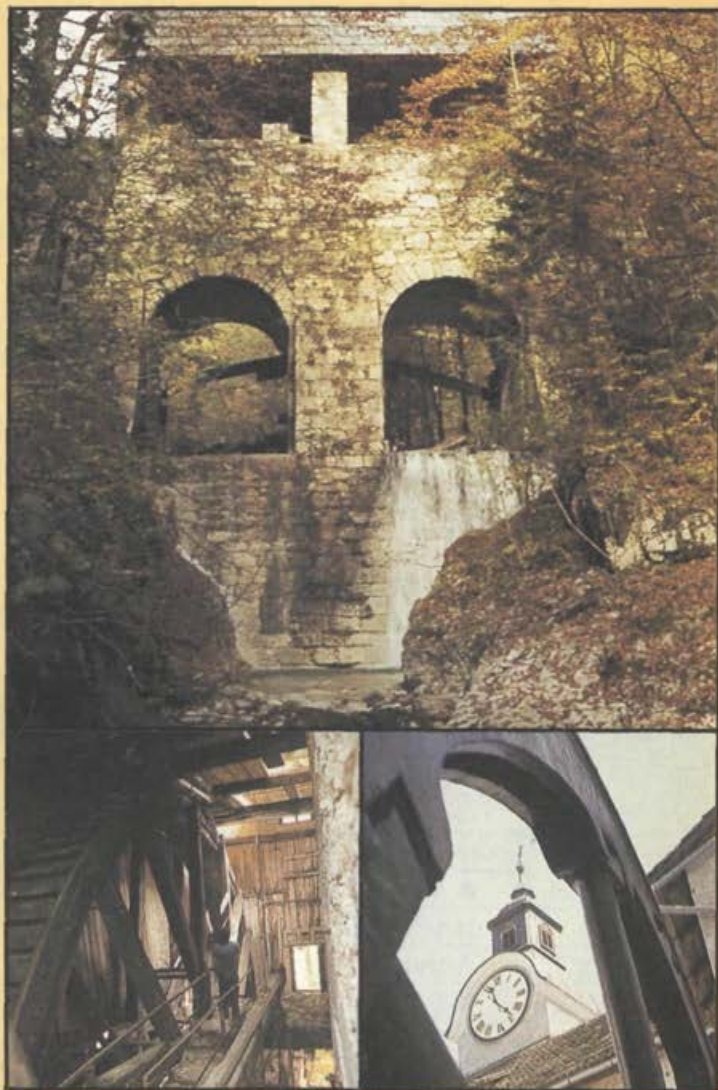
Čipkarica
Čipka
Novi rod čipkaric

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 26 minut.
Sonce stopi v znamenje Device 23. avgusta ob 11.21.
Lunine mene: ščip 6. ob 16.19, zadnji krajec 13. ob 17.54, mlaj 20. ob 14.39, prvi krajec 28. ob 09.34.

1 Sobota	● Egidij (Tilen), opat; Verena, devica
2 Nedelja	22. NAVADNA (2) ● ANGELSKA; Kastor, škof Hoja s križem za Kristusom (Mt 16,21–27)
3 Ponedeljek	Gregor Veliki, papež (3) ● Mansvet, škof
4 Torek	● Rozalija (Zalka), devica; Ida, spokornica; Mojzes, prerok
5 Sreda	● Lovrenc Giustiniani, škof; Viktorin, škof, mučenec
6 Četrtek	● Petronij, škof; Favst, Makarij in tovariši, mučenci
7 Petek	● Marko Križevčan in tovariši, mučenci; Regina, devica, mučenka
8 Sobota	Marijino rojstvo (2) ● Hadrijan, mučenec
9 Nedelja	23. NAVADNA (2) ● Peter Klaver, redovnik Jezus naroča spravljivost (Mt 18,15–20)
10 Ponedeljek	● Nikolaj Tolentinski, spokornik; Otokar, redovnik
11 Torek	● Prot in Hijacint, mučenca; Erntruda (Erna), devica
12 Sreda	● Gvido iz Anderlechta, spokornik; Tacijan (Tihomil), mučenec
13 Četrtek	Janez Zlatousti, škof, cerkveni učitelj (3) ● Evlogij, škof
14 Petek	Povišanje sv. Križa (2) ● Notburga, devica <i>DAMICA</i>
15 Sobota	Žalostna Mati božja (Dolores) (3) ● Melita, mučenka <i>ALBILU</i>
16 Nedelja	24. NAVADNA (2) ● Ljudmila, kneginja <i>LJU</i> Prilika o neusmiljenem hlapcu (Mt 18,21–35)
17 Ponedeljek	Robert Bellarmino, škof, cerkveni učitelj (4) ● Lambert, škof, muč.
18 Torek	● Jožef Kupertinski, duhovnik; Irena in Zofija, mučenki
19 Sreda	Januarij, škof, mučenec (4) ● Emilija de Rodat, redovnica
20 Četrtek	Korejski mučenci (3) ● Suzana, mučenka
21 Petek	Matej (Matevž), apostol in evangelist (2) ● Jona, prerok
22 Sobota	Kvatre ● Tomaž Villanovski, škof; Mavricij in tovariši, mučenci
23 Nedelja	25. NAVADNA (2) ● Paternij, škof, mučenec Prilika o delavcih v vinogradu (Mt 20,1–16)
24 Ponedeljek	● Pacifik, redovnik; Gerard, škof
25 Torek	● Avrelija (Zlata), devica; Sergij Radoneški, škof
26 Sreda	Kozma in Damijan, mučenca (4) ● Nil, opat
27 Četrtek	Vincenc Pavelski, duhovnik (3) ● Hiltruda, devica
28 Petek	Venčeslav (Vaclav), mučenec; Lovrenc Ruiz in jap. mučenci (4) ●
29 Sobota	Mihael, Gabrijel in Rafael, nadangeli (2) ●
30 Nedelja	26. NAVADNA (2) ● Hieronim, duhovnik, cerkveni učitelj Prilika o neenakih sinovih (Mt 21,28–32) Vrnitev na sončni čas

September	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	06.22	06.28	06.35	06.41	06.47	06.53
Zahod Sonca	19.41	19.32	19.22	19.12	19.02	18.53
Dolžina dneva	13.19	13.04	12.47	12.31	12.15	12.00

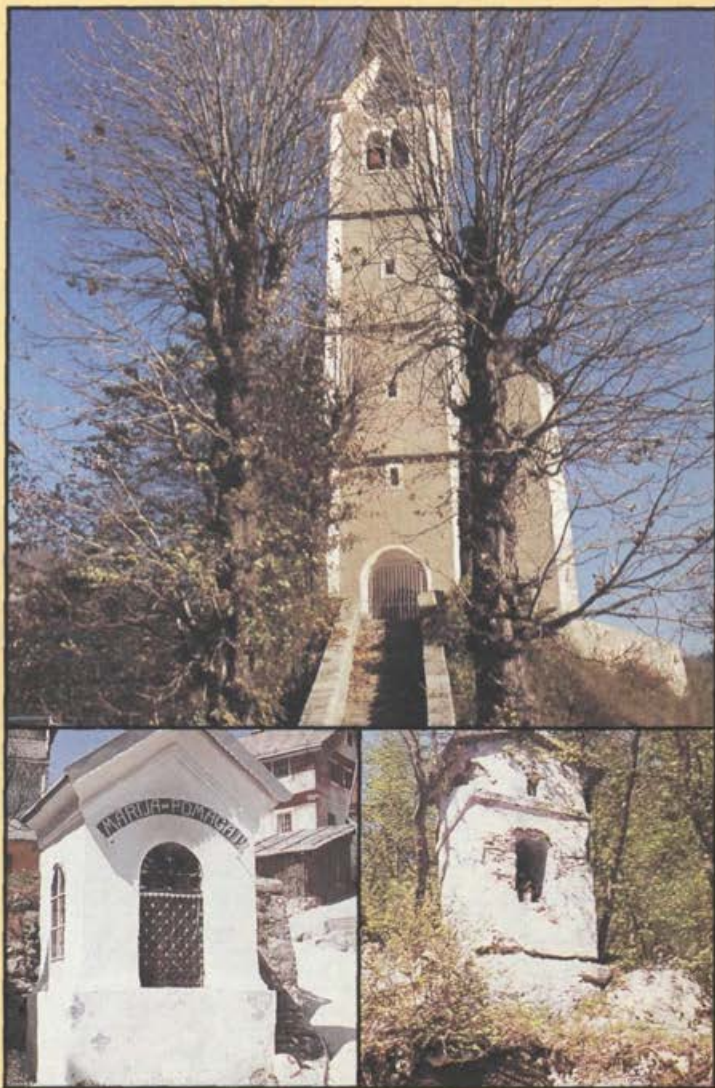
Belške klavže
Idrijska kamšt
Kolo Kleyeve črpalke

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 32 minut.
Sonce stopi v znamenje Tehtnica 23. septembra ob 08.56. Začetek jeseni.
Lunine mene: ščip 5. ob 03.46, zadnji krajec 11. ob 22.53, mlaj 19. ob 02.46, prvi krajec 27. ob 04.06.

1 Ponedeljek	Terezija Deteta Jezusa (3) ● Remigij, škof
2 Torek	Angeli varuhi (3) ● Legerij, škof
3 Sreda	● Evald, mučenec; Kandid (Žarko), mučenec
4 Četrtek	Francišek Asiški, redovni ustanovitelj (3) ● Petronij, škof
5 Petek	● Marcelin, škof; Flavija, mučenka
6 Sobota	Bruno, redovni ustanovitelj (4) ● Renato, škof
7 Nedelja	27. NAVADNA (2), ROŽNOVENSKA ● Marko I., papež Prilika o hudobnih vinogradnikih (Mt 21,33–43)
8 Ponedeljek	● Demetrij, mučenec; Pelagija, spokornica
9 Torek	Dioniz, škof in tovariši, mučenci; Janez Leonardi, duhovnik (4) ●
10 Sreda	● Francišek Borgia, redovnik; Hugolin, mučenec
11 Četrtek	● Emilijan (Milan, Milko), škof; Aleksander Sauli, škof
12 Petek	Maksimiljan Celjski, škof (4) ● Serafin, redovnik
13 Sobota	● Edvard, kralj; Koloman, mučenec
14 Nedelja	28. NAVADNA (2) ● Kalist I., papež, mučenec Prilika o kraljevi svatbi (Mt 22,1–14)
15 Ponedeljek	Terezija (Zinka) Velika, devica, cerkvena uč. (3) ● Avrelija, devica
16 Torek	Hedvika, redovnica; Marjeta M. Alakok (4) ● Gal, opat
17 Sreda	Ignacij Antiohijski, škof, mučenec (3) ● Viktor, škof
18 Četrtek	Luka, evangelist (2) ● Julijan, mučenec
19 Petek	Izak Jogues in kanadski mučenci; Pavel od Križa (4) ●
20 Sobota	● Irena (Miroslava), mučenka; Vendelin, opat
21 Nedelja	29. NAVADNA (2), MISIJONSKA ● Uršula, devica, mučenka O davčnem denarju (Mt 22,15–21)
22 Ponedeljek	● Marija Saloma, svetopisemska žena; Bertila Boscardin, redovnica
23 Torek	Janez Kapistran, duhovnik (4) ● Severin iz Kölna, škof
24 Sreda	Anton M. Claret, škof (4) ● Feliks, škof, mučenec
25 Četrtek	● Krizant in Darija, mučenca; Krišpin in Krišpinijan, mučenca
26 Petek	● Lucijan, mučenec; Amand iz Strasbourga, škof
27 Sobota	● Vincenc in Sabina, mučenca; Frumencij, škof
28 Nedelja	30. NAVADNA (2), ŽEGNANJSKA (1) ● Simon in Juda Največja zapoved (Mt 22,34–40)
29 Ponedeljek	● Narcis, škof; Ermelinda Brabantska, devica
30 Torek	● Marcel, mučenec; Alfonz Rodriguez, redovnik
31 Sreda	● Volbenk (Bolfenk), škof; Kvintin, mučenec

Oktober	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	06.00	06.07	06.13	06.20	06.26	06.34	06.41
Zahod Sonca	17.43	17.33	17.24	17.15	17.06	16.58	16.50
Dolžina dneva	11.43	11.26	11.11	10.55	10.40	10.24	10.09

Cerkev sv. Antona
 Kapelica Marije Pomagaj 1867
 Stara kapelica na Pringlnu

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 51 minut.

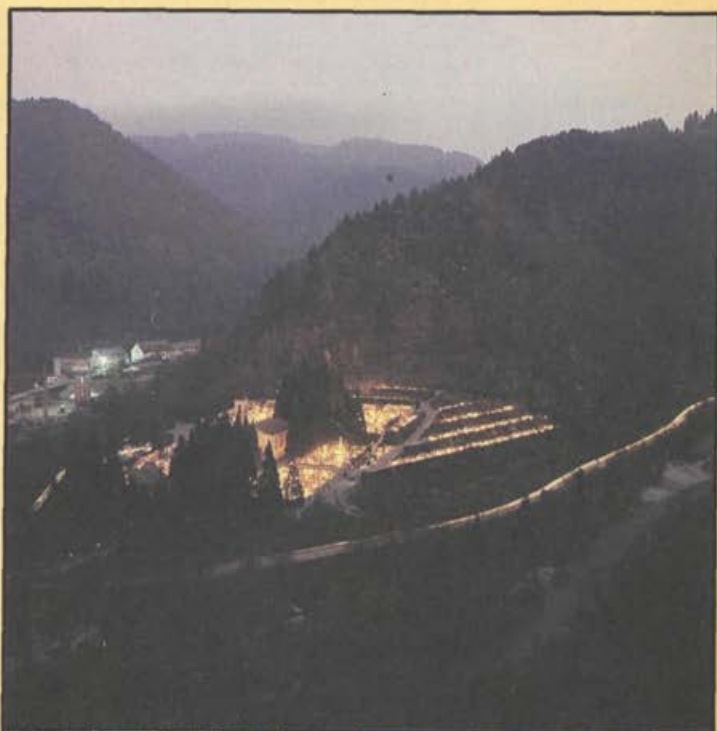
Sonce stopi v znamenje Škorpiona 23. oktobra ob 17.14.

Lunine mene: ščip 4. ob 13.02, zadnji krajec 11. ob 04.31, mlaj 18. ob 16.37, prvi krajec 26. ob 21.26.

1 Četrtek	VSI SVETI (1) ● Cezarij, diakon, mučenec
2 Petek	Spomin vseh vernih rajnih (1) ● Marcijan, puščavnik
3 Sobota	Viktorin Ptujski, škof, muč.; Just, tržaški muč.; Martin Porres (4) ●
4 Nedelja	31. NAVADNA (2), ZAHVALNA ● Karel Boromejski, škof Jezus obsoja farizeje (Mt 23,1–12)
5 Ponedeljek	● Zaharija in Elizabeta, starša Janeza Krstnika; Bertilda, opatinja
6 Torek	● Lenart (Narte), opat; Sever, škof, mučenec
7 Sreda	● Engelbert, škof, mučenec; Ernest, opat; Vilibrord, škof
8 Četrtek	● Bogomir (Mirko), škof; Deodat (Bogdan), papež
9 Petek	Posvetitev lateranske bazilike (2) ● Teodor (Božidar)
10 Sobota	Leon Veliki, papež, cerkveni uč. (3) ● Andrej Avelinski, duhovnik
11 Nedelja	32. NAVADNA (2) ● Martin iz Toursa, škof Pametne in nespametne device (Mt 25,1–13)
12 Ponedeljek	Jozafat Kunčević, škof, mučenec (3) ● Kunibert, škof
13 Torek	Stanislav Kostka, redovnik (4) ● Homobonus, trgovec
14 Sreda	● Nikolaj Tavelić, mučenec; Lovrenc O'Toole, škof
15 Četrtek	Albert Veliki, škof, cerkveni učitelj (4) ● Leopold, knez
16 Petek	Marjeta Škotska; Jedrt iz Helfte (4) ● Otmar, opat
17 Sobota	Elizabeta Ogrska, redovnica (3) ● Evfemija in Tekla, mučenki
18 Nedelja	33. NAVADNA (2) ● Abdija, prerok Prilika o talentih (Mt 25,14–30)
19 Ponedeljek	● Narsej, škof, mučenec; Barlam, mučenec
20 Torek	● Edmund, kralj, mučenec; Feliks Valois, redovnik
21 Sreda	Marijino darovanje (3) ● Gelazij I., papež
22 Četrtek	Cecilija (Cilka), devica, mučenka (3) ● Maver, škof, mučenec
23 Petek	Klemen I., papež, mučenec; Kolumban, opat (4) ●
24 Sobota	● Andrej Dung-Lac in tov., vietnam. muč. (3) ● Flora, d., m.
25 Nedelja	JEZUS KRISTUS, KRALJ (VLADAR) VESOLJSTVA (1) ● O poslednji sodbi (Mt 25,31–46)
26 Ponedeljek	● Leonard Portomavriški, redovnik; Valerijan Oglejski, škof
27 Torek	● Virgil, apostol Karantanije; Jožef Pignatelli, redovnik
28 Sreda	● Jakob de Marchia, duhovnik; Eberhard, škof
29 Četrtek	● DAN REPUBLIKE; Saturnin, mučenec
30 Petek	Andrej, apostol (2) ● Justina, devica

November	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	06.42	06.49	06.57	07.03	07.10	07.16
Zahod Sonca	16.48	16.41	16.35	16.30	16.25	16.21
Dolžina dneva	10.06	09.52	09.38	09.27	09.15	09.05

Idrijsko pokopališče
Križani na idrijskem pokopališču
Spomenik ponesrečenim rudarjem

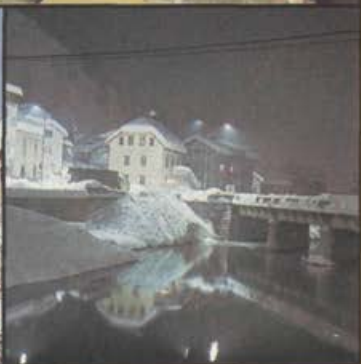
Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 9 minut.
 Sonce stopi v znamenje Strelca 22. novembra ob 14.47.
 Lunine mene: ščip 2. ob 22.48, zadnji krajec 9. ob 14.02, mlaj 17. ob 10.04, prvi krajec 25. ob 14.11.

1 Sobota	● Natalija (Božena), spokornica; Eligij, škof
2 Nedelja	1. ADVENTNA (1) ● Blanka, spokornica Opomin k čuječnosti (Mr 13,33–37)
3 Ponedeljek	Francišek Ksaver, duhovnik (3) ● Kasijan, mučenec
4 Torek	Janez Damaščan, duhovnik, cerkveni učitelj (4) ● Barbara, dev., muč.
5 Sreda	● Saba (Sava), opat; Gerald iz Brage, škof
6 Četrtek	Nikolaj (Miklavž), škof (4) ● Apolinarij Tržaški, mučenec
7 Petek	Ambrož, škof, cerkveni učitelj (3) ● Agaton, mučenec
8 Sobota	Brezmadežno spočetje Device Marije (1) ●
9 Nedelja	2. ADVENTNA (1) ● Valerija, mučenka Janez Krstnik pripravlja Jezusu pot (Mr 1,1–8)
10 Ponedeljek	● Melkijad, papež, mučenec; Judita, svetopisemska žena
11 Torek	Damaz I., papež (4) ● Danijel Stilit, puščavnik
12 Sreda	Ivana Franciška Šantalska, redovnica (4) ● Amalija, mučenka
13 Četrtek	Lucija, devica, mučenka (3) ● Otilija, devica; Jošt, puščavnik
14 Petek	Janez od Križa, duhovnik, cerkveni uč. (3) ● Spiridion (Dušan), šk.
15 Sobota	● Kristina (Krista), devica; Marija K. di Rosa, redovna ust.
16 Nedelja	3. ADVENTNA (1) ● Albina, devica, mučenka Janez Krstnik pričuje o Jezusu (Jn 1,6–8.19–28)
17 Ponedeljek	● Lazar iz Betanije; Olimpija, redovna ustanoviteljica
18 Torek	● Teotim in Bazilijan, mučenca; Gacijan, škof
19 Sreda	● Urban V., papež; Favsta, spokornica; Tea, mučenka
20 Četrtek	● Evgenij in Makarij, mučenca; Dominik Siloški, opat
21 Petek	Peter Kanizij, duhovnik, cerkveni učitelj (4) ● Severin, škof
22 Sobota	Kvatre ● Demetrij, mučenec; Franciška C., redovnica; Dan JLA
23 Nedelja	4. ADVENTNA (1) ● Viktorija, devica, mučenka Angel oznani Kristusovo rojstvo (Lk 1,26–38)
24 Ponedeljek	Sveti večer ● Adam in Eva; Hermina (Irma), devica
25 Torek	BOŽIČ, GOSPODOVO ROJSTVO (1) ● Anastazija, mučenka
26 Sreda	Štefan, prvi mučenec (2) ● Zosim, papež
27 Četrtek	Janez Evangelist, apostol (2) ● Fabiola, spokornica
28 Petek	Nedolžni otroci, mučenci (2) ● Kastor in tovariši, mučenci
29 Sobota	Tomaž Becket, škof, mučenec (4) ● David, kralj
30 Nedelja	SV. DRUŽINA (2) ● Evgen, škof Jezusovo darovanje v templju (Lk 2,22–40)
31 Ponedeljek	Silvester I., papež (4) ● Melanija, opatinja

OPOMBA: Navedeni časi so v srednjeevropskem času, od 25. marca do 30. septembra pa v poletnem času.

December	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	07.23	07.29	07.34	07.38	07.41	07.43	07.44
Zahod Sonca	16.18	16.17	16.17	16.18	16.20	16.22	16.26
Dolžina dneva	08.55	08.48	08.43	08.40	08.39	08.39	08.42

Lesene jaslice neznanega idrijskega rezbarja
Idrijski grad pozimi
Zimska noč

Do 22. decembra se dan skrajša za 16 minut, potem pa do konca meseca podaljša za 3 minute.
Sonce stopi v znamenje Kozoroga 22. decembra ob 14.07. Začetek zime.
Lunine mene: ščip 2. ob 08.50, zadnji krajec 9. ob 03.04, mlaj 17. ob 05.22, prvi krajec 25. ob 04.16, ščip 31. ob 19.35.

F. M. Strauss: Marijino Vnebovzetje,
Mekinje, župn. cerkev
glavni oltar

F. M. Strauss: Sv. Mihael
Vuzenica, nadžupn. cerkev
stranski oltar

F. M. Strauss: Sv. Elizabeta,
Slovenj Gradec, mestna župn. cerkev
glavni oltar

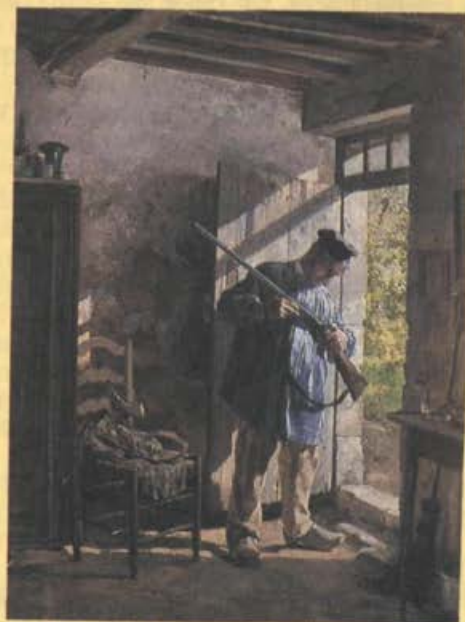
F. M. Strauss: Smrt sv. Jožefa
Ruše, župn. cerkev
stranski oltar

Jurij Šubic: Sv. Štefan
Ljubljana-Štepanja vas
glavni oltar

Jurij Šubic: Marijino obiskanje
Ljubljana-Rožnik
glavni oltar

Jurij Šubic: Pred lovom
Ljubljana, Narodna galerija

Jurij Šubic:
Portret pisatelja dr. I. Tavčarja
Ljubljana, Narodna galerija

ima 365 dni, začne se s ponedeljkom in konča s ponedeljkom.

Premakljivi prazniki:

Pepelnica	28. februar
Velika noč	15. april
Vnebohod	24. maj
Binkošti	3. junij
Sv. Rešnje Telo	14. junij
Prva adventna nedelja	2. december
Zlato število	XV
Sončni krog	11
Epakta	3
Nedeljska črka	G
Rimsko število	13
Letni vladar	Venerá

Začetek letnih časov:

Začetek pomladi: Dne 20. marca ob 22^h19^m; Sonce stopi v znamenje Oвна (pomladno enakonočje).

Začetek poletja: Dne 21. junija ob 17^h33^m; Sonce na Rakovem obratniku.

Začetek jeseni: Dne 23. septembra ob 08^h56^m; Sonce stopi v znamenje Tehtnice (jesensko enakonočje).

Začetek zime: Dne 22. decembra ob 04^h07^m; Sonce na Kozorogovem obratniku.

Mrki v letu 1990 so štirje mrki, dva Lunina in dva Sončeva mrka.

1. Dne 26. januarja je kolobarjasti Sončev mrk, ki je viden v ozkem pasu, ki teče čez Antarktiko in se konča na Atlantskem oceanu. Kot delni mrk je viden iz Južne Amerike. Pri nas ni viden.

2. Dne 9. februarja je popolni Lunin mrk. Viden je iz Evrope, Afrike, Azije, na Indiskem oceanu, iz Avstralije in na zahodnem delu Tihiga oceana. Pri nas je mrk viden. Delni mrk se začne ob 18^h29^m, popolni nastopi ob 19^h49^m in traja do 20^h33^m. Konec delnega mrka je ob 21^h54^m.

3. Dne 22. junija je popolni Sončev mrk. Viden je v ozkem pasu, ki teče čez Sovjetsko zvezo in se konča na Tihem oceanu. Kot delni mrk je viden iz vzhodne Evrope, severnega dela Azije, na Tihem oceanu in iz severozahodnega dela Severne Amerike. Pri nas mrk ni viden.

4. Dne 6. avgusta je delni Lunin mrk. Viden je iz Azije, na Indijskem oceanu, na Tihem oceanu in iz Avstralije. Pri nas mrk ni viden.

Vidnost planetov

Merkur je na nebu vedno blizu Sonca in se od njega lahko oddali le največ za 10 do 28 stopinj.

Pot Merkurja okoli Sonca je namreč dokaj sploščena elipsa in je največja navidezna oddaljenost od Sonca odvisna od Merkurjeve trenutne lege na tiru in istočasne lege Zemlje. Merkur lahko opazujemo samo zvečer nad zahodnim delom obzorja po Sončevem zahodu ali jutraj na vzhodnem nebu pred Sončevim vzhodom.

Na večernem nebu bo letos viden ob datumih okoli 13. IV., 11. VIII. in 6. XII., na jutranjem nebu bo viden ob datumih okoli 1. II., 31. V. in 24. IX.

Merkur sreča Luno 24. I., 24. II., 23. V., 23. VII., 22. VIII., 17. IX., 18. XI. in 18. XII. Venero sreča 4. II., 14. IX. in 19. XII., Saturn 3. II., Uran 10. XII. in 18. XII., Neptun 13. I in 28. I.

Venera v začetku leta ni primerna za opazovanja, saj je 18. I. v spodnji konjunkciji s Soncem. Sredi februarja pa jo že najdemo kot Danico po 5^h nad vzhodnim obzorjem. Dne 22. II. doseže največji sij (-4,3^m). Venera se postopoma navidezno oddaljuje od Sonca in prihaja v ugodnejše lege za opazovanje. Dne 30. III. je v največji navidezni razdalji 46° zahodno od Sonca in vzide okoli 5^h. Nato se navidezno spet približuje Soncu: sredi maja vzide okoli 4^h, sredi julija ob 3^h20^m, sredi septembra ob 5^h30^m. Polagoma izgine v Sončevih žarkih in pride 1. X. v zgornjo konjunkcijo, to je v lego, ko je Sonce med Zemljo in Venero. V novembru se pojavi kot Večernica na večernem nebu. Ob koncu leta zahaja okoli 17^h.

Venera sreča Luno 25. I., 22. II., 23. III., 22. IV., 21. V., 20. VI., 20. VII., 19. VIII. in 18. XII. Merkur sreča 4. II., 14. IX. in 19. XII., Jupiter 13. VIII., Saturn 7. II. in 14. II., Uran 19. XII. in Neptun 23. XII.

Mars najdemo v začetku leta v ozvezdju Kačenosca po 5^h nad vzhodnim obzorjem. Nato vzhaja vedno bolj zgodaj, sredi marca ob 04^h20^m, sredi maja ob 03^h15^m, sredi julija ob 0^h45^m, sredi septembra ob 22^h15^m. Giblje se napredno do 20. X., ko spremeni smer svojega navideznega gibanja v obratno. Vedno primernejši je za opazovanje, ker se bliža opoziciji s Soncem (27. XI.). V novembru in decembru je viden v ozvezdju Bika praktično vso noč.

Mars sreča Luno 23. I., 21. II., 22. III., 20. IV., 19. V., 17. VI., 16. VII., 13. VIII., 11. IX., 8. X., 5. XI., 2. XII. in 29. XII. Saturn sreča 28. II., Uran 9. II. in Neptun 17. II.

Jupiter je bil ob koncu preteklega leta v opoziciji s Soncem, zato je v prvem tromesečju že v zelo primerni legi za opazovanje. Zadržuje se v ozvezdju Dvo in se giblje obratno do zastoja 24. II., ko spremeni smer svojega navideznega gibanja v napredno. Sredi marca zaide ob 2^h25^m,

sredi aprila ob 1^h40^m, potem pa vedno prej. V prvi polovici junija ga lahko opazujemo le še v večernih urah. V juliju ni viden, ker je 15. VII. v konjunkciji s Soncem. Avgusta ga najdemo zjutraj na vzhodnem nebu pred Sončevim vzhodom v ozvezdju Raka. Ves čas se giblje napredno, po zastoju 30. XI. pa spet obratno. Sredi septembra vzide ob 2^h30^m, sredi oktobra okoli polnoči, decembra pa v večernih urah.

Jupiter sreča Luno 10. I., 6. II., 5. III., 1. IV., 29. IV., 27. V., 23. VI., 18. VIII., 15. IX., 12. X., 9. XI. in 6. XII. Venero sreča 14. VIII.

Saturn se zadržuje vse leto v ozvezdju Strelca. V začetku leta ni viden, ker je 6. I. v konjunkciji s Soncem. V marcu ga zasledimo v zgodnjih jutranjih urah na vzhodnem nebu. Sredi meseca vzide ob 3^h45^m, potem pa vedno prej, ker se navidezno oddaljuje od Sonca: sredi aprila vzide ob 2^h45^m, sredi maja ob 0^h50^m. Dne 5. V. spremeni smer svojega navideznega gibanja v obratno. Primeren za opazovanje je v juliju in avgustu, ker je 15. VII. v opoziciji s Soncem in je viden vso noč. Sredi septembra zaide kmalu po 1^h. Po zastoju 23. IX. se giblje spet napredno. Navidezno se približuje Soncu in zato zahaja vedno prej: sredi oktobra ob 22^h15^m, sredi novembra ob 20^h20^m, decembra pa že v zgodnjih večernih urah.

Saturn sreča Luno 25. I., 22. II., 21. III., 18. IV., 15. V., 11. VI., 8. VII., 4. VIII., 1. IX., 28. X., 22. XI. in 19. XII. Merkur sreča 3. II., Venero 7. II. in 14. II., Mars 28. II.

Uran je na meji vidljivosti s prostim očesom. Vse leto se giblje v ozvezdju Strelca. Dne 14. IV. je v zaostaju in je viden po 2^h. V opozicijo s Soncem pride 29. VI., tedaj je vso noč nad obzorjem. Dne 14. IX. je spet v zastoju in zaide okoli polnoči. V konjunkcijo s Soncem pride 31. XII., zato v decembru ni viden.

Uran sreča Luno 24. I., 21. II., 20. III., 16. IV., 14. V., 10. VI., 7. VII., 3. VIII., 27. IX., 24. X., 21. XI. in 18. XII. Merkur sreča 10. XII. in 18. XII., Venero 19. XII., Mars 9. II.

Neptun je mogoče opazovati le z zelo močnimi daljnogledi. V zastoju je 16. VI. in je tedaj viden v drugi polovici noči. V opozicijo s Soncem pride 5. VII. Zato je ob koncu junija in začetku julija vso noč nad obzorjem. Dne 23. IX. je spet v zastoju in je tedaj viden v prvi polovici noči. Vse leto se giblje v ozvezdju Strelca.

Neptun sreča Luno 25. I., 21. II., 20. III., 17. IV., 14. V., 10. VI., 7. VII., 4. VIII., 27. IX., 25. XI. in 18. XII. Merkur sreča 13. I. in 28. I., Venero 23. XII. in Mars 17. II.

Pluton, deveti, najoddaljenejši znani planet, je v opoziciji s Soncem 7. V., v konjunkciji pa 10. XI. Giblje se vse leto v ozvezdju Kače.

Pregled vidnosti:

Venera je od februarja do septembra Danica, ob koncu leta pa Večernica.

Mars je v začetku leta viden le v jutranjih urah, avgusta vso drugo polovico noči, v novembru in decembru praktično vso noč.

Jupiter je v začetku leta viden vso noč, v začetku maja v prvi polovici noči, v juliju ni viden, oktobra je viden v drugi polovici noči, ob koncu leta vso noč.

Saturn je v februarju viden le zjutraj, v začetku junija vso drugo polovico noči, sredi julija vso noč, septembra v prvi polovici noči, ob koncu leta le zgodaj zvečer.

Herschlov ključ

Učenjaki sicer ne morejo dokazati, da Luna vpliva na vreme – podobno kakor vpliva na morsko gladino – vendar opazovanja dokazujejo, da je Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz Luninih sprememb, precej zanesljiv vremenski prerok, posebno če ga uporabljamo z drugimi vremeniki.

Zvezdoslovec F. J. Herschel je sestavil tabelo, ki jo podajamo spodaj. Na podlagi te tabele – vsaj približno – lahko ugotovimo vreme, če vemo, kdaj se izpremeni Luna, to je, ob kateri uri nastopi prvi krajec ☾, ščip ☾, zadnji krajec ☾ in mlaj ☾.

Herschlov ključ pravi: Če se Luna spremeni:

ob uri	bo poleti (16. 4.–15. 10.)	bo pozimi (16. 10.–15. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozahodnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozahodniku, sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zahodniku dež ob jugu ali jugozahodniku	dež in sneg ob jugu ali zahodniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo ta ključ takole:

1. Vreme bo tem zanesljiveje lepo, čim bliže polnoči se Luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se Luna spremeni.

Ako Herschlov ključ napoveduje lepo vreme za določen dan, moramo razumeti tako, da bo približno v tistih dneh lepo.

Naši dedje so zelo verjeli stoti uri po mlaju. Kakor se je vreme tedaj zastavilo, tako je redno do ščipa (polne lune) tudi trajalo. Rimljani so v svojem pregovoru to označevali kar s petim dnevom: Kakršno je po mlaju vreme peti dan, tako je do ščipa (polne Lune).

OPOMBA: Navedeni časi so v srednjeevropskem času, od 25. marca do 30. septembra pa v poletnem času.

Koledar za leto 1991

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
1 T Novo leto	1 P Brigita Irska	1 P Albin	1 P Vel. poned.	1 S Jožef Delavec	1 S Justin
2 S Bazilij	2 S Svečnica	2 S Neža Pr.	2 T Franc. Pav.	2 Č Boris	2 N 9. n., Erazem
3 Č Genovefa	3 N 4. nav., Blaž	3 N 3. p., Kun.	3 S Rihard, šk.	3 P Filip, Jakob	3 P Klotilda
4 P Angela Fol.	4 P Andrej Cors.	4 P Kazimir	4 Č Izidor Sev.	4 S Florijan	4 T Kvirin
5 S Milena	5 T Agata	5 T Evzebij	5 P Vincenc Fer.	5 N 6. v., Angel	5 S Svetko
6 N Trije kralji	6 S Ljubo	6 S Fridolin	6 S Irenej	6 P Dominik Savio	6 Č Norbert
7 P Rajmund P.	7 S Rihard, kr.	7 Č Perpetua	7 N Bla ned.	7 T Gizela	7 P Jezusovo srce
8 T Severin	8 P Prešernov dan	8 P Janez od B.	8 P Albert, šk.	8 S Viktor Mil.	8 S Marijino srce
9 S Julijan	9 S Apolonija	9 S Frančiška R.	9 T Valtruda	9 Č Vnebohod	9 N 10. n., Prim.
10 Č Viljem, šk.	10 N 5. n., Sholastika	10 N 4. p., 40 muč.	10 S Apolonij	10 P Antonin	10 P Bogumil
11 P Pavlin Ogl.	11 P Lurška MB	11 P Sofronij	11 Č Stanislav, m.	11 S Žiga	11 T Barnaba
12 S Tatjana	12 T Pust	12 T Doroteja	12 P Lazar Trž.	12 N 7. v., Pankr.	12 S Adelhajda
13 N Jezusov krst	13 S Pepelnica	13 S Kristina	13 S Hermenegild	13 P Servacij	13 Č Anton Pad.
14 P Odon	14 Č Valentin	14 Č Matilda	14 N 3. vel., Lidv.	14 T Bonifacij	14 P Elizej
15 T Maver	15 P Jordan	15 P Klemen Dv.	15 P Anastazija	15 S Zofija	15 S Vid
16 S Marcel	16 S Julijana	16 S Herbert	16 T Bernardka	16 Č Janez Nep.	16 N 11. n., Gvido
17 Č Anton pušč.	17 N 1. postna	17 N 5. p., Jedri	17 S Rudolf	17 P Jošt	17 P Adolf
18 P Suzana	18 P Flavijan	18 P Edvard, m.	18 Č Eleuterij	18 S Erik	18 T Marcel
19 S Knut	19 T Konrad	19 T Jožef	19 P Leon	19 N Binkošti	19 S Romuald
20 N 2. nav., Bošt.	20 S Sadot	20 S Klavdija	20 S Hilda	20 P Bernardin	20 Č Silverij
21 P Neža, m.	21 Č Irena	21 Č Nikolaj F.	21 N 4. v., Anzelm	21 T Valens	21 P Alojzij
22 T Vincenc	22 P Marjeta K.	22 P Lea	22 P Leonid	22 S Renata	22 S Ahac
23 S Ildefonz	23 S Dositej	23 S Viktorijan	23 T Jurij	23 Č Željko	23 N 12. n., Zeno
24 Č Frančišek Sal.	24 N 2. p., Sergej	24 N Cvetna	24 S Fidel	24 P Marija Pom.	24 P Janez Krst.
25 P Pavlovo spr.	25 P Taras	25 P Oznanjenje	25 Č Marko	25 S Beda	25 T Viljem
26 S Timotej, Tit	26 T Matilda	26 T Evgenija	26 P Pashazij	26 N Sv. Trojica	26 S Virgil
27 N 3. n., Angela M.	27 S Gabrijel ŽMB	27 S Rupert	27 S Ustan. OF	27 P Avguštin Cant.	27 Č Ladislav
28 P Tomaž Akv.	28 Č Roman	28 Č Vel. četrtek	28 N 5. v., Vital	28 T German	28 P Irenej
29 T Valerij		29 P Vel. petek	29 P Katarina Sien.	29 S Maksim Emon.	29 S Peter in Pavel
30 S Hijacinta		30 S Vel. sobota	30 T Pij V.	30 Č Telovo	30 N 13. n., Pr. muč.
31 Č Janez Bosko		31 N Velika noč		31 P Mar. obisk	

Julij	Avgust	September	Oktober	November	December
1 P Etera	1 Č Alfonz Ligvor.	1 N Angelska	1 T Terezija DJ	1 P Vsi sveti	1 N 1. adventna
2 T Oton Bamb.	2 P Evzebij	2 P Kastor	2 S Angeli varuhi	2 S Verne duše	2 P Bibijana
3 S Tomaž	3 S Lidija	3 T Gregor Vel.	3 Č Evald	3 N Zahvalna	3 T Frančišek Ks.
4 Č Dan borca	4 N 18. n., Jan. V.	4 S Rozalija	4 P Frančišek As.	4 P Karel	4 S Barbara
5 P Ciril in Metod	5 P Marija Snežna	5 Č Lovrenc Giust.	5 S Marcelin	5 T Zaharija	5 Č Saba
6 S Bogomila	6 T Jez. sprem.	6 P Petronij	6 N Rožnovenska	6 S Lenart	6 P Miklavž
7 N 14. n., Izaija	7 S Kajetan	7 S Regina	7 P Sergij, m.	7 Č Engelbert	7 S Ambrož
8 P Kilijan	8 Č Dominik	8 N 23. n., Mali im.	8 T Pelagija	8 P Bogomir	8 N 2. adv., Marija
9 T Veronika	9 P Jaroslav	9 P Peter Klaver	9 S Dioniz	9 S Božidar	9 P Valerija
10 S Amalija	10 S Lovrenc, m.	10 T Otakar	10 Č Hugolin	10 N 32. n., Leon	10 T Melkijad
11 Č Benedikt	11 N 19. n., Klara	11 S Ema	11 P Emilijan	11 P Martin	11 S Damaz
12 P Mohor, Fort.	12 P Innocenc	12 Č Gvido	12 S Maksimilijan	12 T Jozafat K.	12 Č Ivana Šant.
13 S Henrik	13 T Radevunda	13 P Janez Zlat.	13 N 28. n., Edvard	13 S Stanislav K.	13 P Lucija
14 N 15. n., Kamil	14 S Maks. Kolbe	14 S Pov. sv. križa	14 P Kalist	14 Č Nikolaj Tav.	14 S Dušan
15 P Vladimir	15 Č Veliki Šmaren	15 N 24. n., Žal. MB	15 T Terezija	15 P Leopold	15 N 3. adv., Krist.
16 T Karmelska MB	16 P Rok	16 P Ljudmila	16 S Hedvika	16 S Otmar	16 P Albina
17 S Aleš	17 S Hijacint	17 T Lambert	17 Č Ignacij Ant.	17 N 33. n., Elizab.	17 T Lazar
18 Č Friderik	18 N 20. n., Helena	18 S Irena	18 P Luka	18 P Roman, m.	18 S Gacjan
19 P Arsen	19 P Boleslav	19 Č Januarj	19 S Etbin	19 T Narsej	19 Č Favsta
20 S Marieta Ant.	20 T Bernard	20 P Evstahij	20 N Misijonska	20 S Edmund	20 P Evgen
21 N 16. n., Danijel	21 S Pij X.	21 S Matej	21 P Uršula	21 Č Darovanje DM	21 S Peter Kan.
22 P Dan vstaje	22 Č Marija Kraljica	22 N 25. n., Mavr.	22 T Kordula	22 P Cecilija	22 N 4. adv., Dem.
23 T Brigita Švedska	23 P Roza iz Lime	23 P Paternij	23 S Janez Kap.	23 S Klemen	23 P Viktorija
24 S Kristina	24 S Jernej	24 T Lambert	24 Č Feliks, šk.	24 N Kristus Vladar	24 T Adam, Eva
25 Č Jakob	25 N 21. n., Ludvik	25 S Averlija	25 P Krizantj, Darija	25 P Katarina	25 S Božic
26 P Ana, Joahim	26 P Rufin	26 Č Kozma, Dam.	26 S Lucijan	26 T Peter Aleks.	26 Č Štefan
27 S Gorazd in tov.	27 T Monika	27 P Vincenc Pav.	27 N Zegnanjska	27 S Virgil	27 P Janez Evang.
28 N 17. n., Viktor	28 S Avguštin	28 S Venčeslav	28 P Simon, Juda	28 Č Eberhard	28 S Nedolžni otr.
29 P Marta	29 Č Muč. Jan. Krst.	29 N 26. n., Miha	29 T Narcis	29 P Dan republike	29 N Sv. Družina
30 T Peter Kriz.	30 P Feliks, m.	30 P Hieronim	30 S Alfonz Rodr.	30 S Andrej	30 P Rajner
31 S Ignacij Loj.	31 S Rajmund Nonat		31 Č Volbenk		31 T Silvester

Ob idrijski petstoletnici

Idrija je bila v času avstroogrske monarhije drugo največje mesto na Kranjskem. S svojimi 6.035 prebivalci (po ljudskem štetju iz leta 1910) je bila večja celo od Kranja (tedaj 5.453 prebivalcev) in Novega mesta (tedaj s 3.199 prebivalci). Seveda je bil rudnik živega srebra tisti, ki je dal Idriji tako veljavo. Rudnik je odprl Idriji okno v svet in zato ni čudno, da je tod delovalo ali od tukaj izviralo toliko znamenitih mož. Tudi v času, ko rudnik ne bo več obratoval, bo še vedno ostal v idrijskem grbu rimski bog Merkur kot simbol živega srebra (bodisi celotna podoba Merkurja z znakom v roki ali pa samo Merkurjev znak).

Uredniški odbor Mohorjevega koledarja se je odločil, da se ob petstoletnici odkritja živosrebrne rude spomni tega dogodka. Zunanja oprema in mesečni okraski v koledarju za leto 1990 v sliki prikazujejo Idrijo, s članki pa hočemo tudi v besedi prikazati razvoj rudnika in vse spremljajoče pojave. S pomočjo idrijskega dekana g. Stanka Medveščka smo naprosili posamezne strokovnjake v Idriji, da so nam vse to opisali. Tako objavljamo poleg zgodovine rudnika tudi idrijsko cerkevno zgodovino, razvoj šolstva, znamenite može, prikaz čipkarstva, idrijski govor in seveda tudi idrijske jedi, torej vse tisto, kar je za Idrijo tako značilno in po čemer Idrijo in Idrijčane poznajo tudi drugod.

V letošnjem koledarju se torej dogaja prvič, da se kakšnega zgodovinskega dogodka spominjamo na tak način in da je jubilej enega od slovenskih mest prikazan s toliko prispevki. Mohorjeva družba se zaveda pomena, ki ga je imela Idrija v slovenskem prostoru in tako čestita faranom in občanom Idrije k njihovem prazniku. Želimo, da bi letošnji Mohorjev koledar ponesel sliko in glas o Idriji povsod po Sloveniji in tudi preko njenih meja.

Miloš Rybář

Obe varianti idrijskega grba: na eni je rimski bog Merkur (kot simbol živega srebra), na drugi Merkurjev znak

Iz tehniške zgodovine idrijskega rudnika

Pisnega dokumenta o odkritju živega srebra (Hg) v idrijski kotlini zaenkrat še ne poznamo. Največja poznavalka najstarejšega obdobja idrijske zgodovine dr. Marija Verbič iz številnih posrednih podatkov prepričljivo postavlja znamenito najdbo v leto 1490. Po ustnem izročilu, ki je bilo zapisano skoraj 200 let kasneje, je bila najdba živega srebra povsem naključna. V tistih davnih dneh je živel na sotočju Idrijce in Nikove škafar, ki je svoje izdelke namakal pri bližnjem studenčku. Nekega jutra je opazil v škafu kapljice njemu neznane, bleščeče, »žive« tekočine. Odnese jo je v Škofjo Loko, kjer mu je zlatar razkril, da je sijajna, težka snov, živo srebro. Razumljivo je, da imenitna najdba ni ostala dolgo prikrita. Prav kmalu so se na brežinah Nikove pod Kobalovo planino pojavili prvi rudokopi.

Pripoved o škafarju in najdbi živega srebra ima trdno geološko podlago, zato menimo, da gre za resnični zgodovinski dogodek. V idrijskem rudišču se nahaja živo srebro v obliki živordečega minerala cinabarita (HgS) in takoimenovanega samorodnega živega srebra (Hg), ki se pojavlja v kamninah v obliki drobnih kapljic čistega Hg. V okolici cerkve sv. Trojice, ki so jo kasneje postavili na mestu, kjer je izvirala znameniti »srebrni« studenec, še danes najdemo v skrilavcih kapljice živega srebra, kar nam vsekakor govori v prid resničnosti ustnega izročila.

V prvih letih po odkritju živega srebra se rudarjenje v Idriji ni moglo prav razmahniti. Bogatih cinabaritnih rud, ki vsebujejo v povprečju 15–17 % živega srebra, takrat še niso odkrili. Odkopavali so le samorodne skrilavce z vsebnostjo od 0,3 do 1,5 % živega srebra in z izpiranjem iz njih pridobivali tekočo kovino. Leta 1500 so na južni strani idrijske kotline začeli kopati še danes ohranjen in prehodan Antonijev rov, ki pa jih ni pripeljal do bogatejšega orudenja. Velika sreča se je idrijskim rudarjem nasmehnila osem let kasneje. Dne 22. junija 1508 so v jašku ob Nikovi na današnjem Trgu svobode (Stari trg) v globini 42 m naleteli na zelo bogato cinabaritno orudje. Šele s tem odkritjem so bili postavljeni zanesljivi temelji petstoletnemu neprekinjenemu rudarjenju v idrijski kotlini. V čast temu dogodku so jašek ob Nikovi poimenovali po sv. Ahaciju, dan sv. Ahaca (22. junij) pa so v Idriji nadvse slovesno praznovali do povojnih dni.

Vzroke za spremenljivo uspešnost rudarjenja v 16. stoletju moramo iskati predvsem v neurejenih gospodarskih in slabih tehničnih razmerah pri rudniku. Temu se ni čuditi, saj je bilo v sedemde-

setih letih lastništvo rudnika razdeljeno kar med 43 podjetnikov. Stalni medsebojni prepiri in želja po čimvečjem dobičku brez večjih vlaganj v vzdrževanje in obnovo so pripeljali do nesmotrnega rudarjenja in postopnega propadanja rudniških naprav na površini in v jami. Ponudba deželnega kneza Karla za odkup vseh deležev (kuksov) pri rudniku z vsemi posestvenimi pravicami in zalogami je prišla številnim lastnikom kar prav. Pod vodstvom dvornega svetnika Hansa Khisla je bila leta 1575 sklenjena kupna pogodba za 170.000 renskih goldinarjev. Idrijski rudnik je prišel pod neposredno upravo dunajske dvorne komore in dobil enotno vodstvo. V naslednjih letih so pod vodstvom rudniškega upravitelja Gregorja Komorja poslovanje rudnika temeljito reorganizirali, poglobili jamo, izdelali nov vhodni jašek sv. Barbare, oskrbeli vodno energijo za dvigalne naprave in zagotovili nemoteno oskrbo z lesom z dograditvijo prvih lesenih klavž na Idriji in Zali.

Ob koncu 16. stoletja so v Idriji že rudarili v globini 170 m pod površino. Idrijski rudnik je bil ta čas eden najglobljih v Evropi in je slovel po svoji odlični tehnični opremljenosti. Z napravami, zgrajenimi do sredine 17. stoletja, je postal tehnično najbolje opremljen rudnik notranjeavstrijskih dežel.

Po odkritju cinabaritnih rud so preprosto izpiranje samorodnega živega srebra iz skrilavca opustili. Rudo so žgali v kopah, na podoben način kot se pripravljajo oglje. V sredini 16. stoletja so živo srebro še vedno pridobivali v kopah, vendar so pri tem uporabljali lončene posode. Tak način žganja je leta 1557 opisal znani klavžarski in rudarski strokovnjak Georgius Agricola v svojem znamenitem delu »De re metallica«.

Sl. 1. Pridobivanje živega srebra z retortno metodo v 16. stoletju (Agricola, De re metallica, 1557).

Velika slava rudnika je privabila v Idrijo številne pomembne svetovne popotnike in znanstvenike. Dobili smo prve osebno obarvane tiskane opise rudnika in rudniških naprav izpod peresa jezuita Sigmunda Sisserusa, Angležev Gualterusa Poppeja (1665) in Edwarda Browna (1672) ter našega znamenitega Valvazorja (1689).

Kljub odlični tehnični opremljenosti rudnika so bile v 17. stoletju socialne in zdravstvene razmere idrijskih rudarjev zelo slabe. Prodaja živega srebra je bila odvisna od stanja pri drugih živosrebrnih rudnikih in predvsem od finančne moči in uspešnosti trgovskih hiš, ki so imele v tem obdobju prodajo živega srebra v zakupu. Skrajno neugoden položaj rudarjenja je bil pogojen z veliko obolevnostjo zaradi merkurializma (zastrupitve z živosrebrnimi hlapi), samovoljnih in dostikrat izkoriščevalskih postopkov rudniških upraviteljev. Kriza je dosegla vrh za časa zloglasnega in nesposobnega upravitelja Sigmunda Kienpacha, ki je prignal rudnik ob koncu 17. stoletja na rob propada. Njegova že kar legendarna nesposobnost je je v ljudskem izročilu ostala živa do današnjih dni. Starejši Idrijčani lene in nesposobne someščane še vedno zmerjajo s »kimpaham«.

Leta 1695 je dvorna oblast Kienpacha odstavila in vodstvo rudnika zaupala priznanemu rudarskemu strokovnjaku in dobremu organizatorju Johanu Frideriku Stampferju, ki si je močno prizadeval obnoviti rudnik in povečati proizvodnjo.

Pomembno Stampferjevo dejanje je bilo, da je retortne peči, v katerih so žgali rudo od sredine 16. stoletja, izboljšal in na tak način zmanjšal izgube in zastrupljanje žgalničarjev s Hg hlapi.

Stampferjeva prizadevanja so imela le kratkotrajen uspeh. Nenasitni in vedno zadolženi dunajski dvor je v tem času najemal na račun idrijskega živega srebra velika kanska denarna posojila na Holandskem. Šele, ko so bili dolgovi leta 1724 poravnani, so se razmere pri izčrpanem in zanemaranem rudniku nekoliko uredile. Zaradi padca cen živega srebra na svetovnem trgu so se rudniške težave vleklye tja v štirideseta leta.

Stampferjevemu nasledniku, uspešnemu poslovnežu Antonu Steinbergu, ki je bolj znan kot raziskovalec in opisovalec Cerkljskega jezera, je uspelo prepričati Dunaj, da je začel z obnovo in modernizacijo rudnika. Sledilo je dolgo, zelo uspešno in zanimivo obdobje idrijske zgodovine.

Leta 1736 so začeli pri rudniku z velikimi deli. Opustili so star Ahacijev in odprli nov Terezijin jašek (1738–1748). Jamo so poglobili, odprli več novih obzorij in pri tem odkrili veliko bogatih rudnih teles. Začeli so z obsežnimi raziskovalnimi deli v jami in na površini. Leta 1750 so pod upraviteljem A. Haubtmannom bistveno izboljšali predelavo rude z uvedbo aludelnih španskih

peči. Z novimi pečmi se je poleg boljšega izkoristka rude predvsem zmanjšalo število merkurialnih obolenj.

V letih 1767 do 1772 so bile po načrtih graditelja in jamomerca domačina Jožefa Mraka zgrajene »slovenske piramide«, mogočne vodne pregrade za plavljenje lesa – klavže na Idriji in Belci. Te imenitne zgradbe si še danes s spoštovanjem ogledujejo domači in tuji strokovnjaki.

Na prizadevanje upravitelja A. Haubtmanna in po priporočilu osebnega zdravnika cesarice Marije Terezije, slavnega Gerharda van Swieten, je dobila Idrija prvega šolanega zdravnika. Leta 1754 je bil kot rudniški zdravnik nastavljen znani prirodoslovec Joannes Antonius Scopoli, ki je ostal v Idriji do leta 1769. »Zaradi prirodoslovnih raziskav in zaradi znamenitega živosrebrnega rudnika, ki je v tej deželi«, pa tudi zato, ker tam živi »slavni Scopoli«, je prišel leta 1766 v Idrijo vsestransko razgledani prirodoslovec Baltazar Hacquet. Kot izkušen kirurg je sedem let uspešno lajšal težave idrijskim rudarjem.

Čas prosvetljenstva je prinesel v idrijsko kotlino tudi splošen napredek. Mesto je dobilo novo cestno povezavo z Vrhniko, prvo slovensko gledališko stavbo (okrog leta 1770) in mogočno žitno skladišče, znani idrijski »magazin«, ki je danes preurejen v kulturno hišo. V tem obdobju je bila Idrija znana tudi po dobro urejenem šolstvu.

Slaba prodaja in padec cen živega srebra na svetovnem trgu v 80. letih 18. stoletja sta porinila idrijski rudnik na rob rentabilnosti. Da bi znižali stroške, se je Dunaj odločil za zmanjšanje proizvodnje, odpuščanje delavcev in znižanje pokojnin. To je povzročilo v Idriji veliko revščino in bedo. Kot poroča raziskovalec idrijskega zdravstva in socialnih razmer dr. Jože Pfeifer je ob teh dogodkih rudarski urad poročal na Dunaj »huda in težka bridkost je zajela vsa srca, žalost in obup odsevata z blelih obrazov in povsod se sliši le tarnanje in vzdihovanje«.

Kot da bi bila beda osemdesetih let priprava na nov razcvet idrijskega rudarskega obrata in Idrije. Leta 1785 je bila med cesarskim Dunajem in špansko vlado podpisana pogodba za dobavo velikih količin živega srebra. Pogodba je bila leta 1792 obnovljena še za šest let. Proizvodnja živega srebra, ki je do tedaj nihala med 30 in 140 tonami Hg na leto, se je dvignila na povprečno 600 ton, v letu 1794 pa so pridobili celo 672 ton, kar predstavlja enega izmed proizvodnih vrhov v vsej rudniški zgodovini. Tak izjemen dvig proizvodnje so dosegli v prvi vrsti s pospešenim odkopavanjem le najbogatejših rud. Siromašno rudo so puščali ali pa so z njo zasipavali odkope in stara rudarska dela. Uvedli so pač znani »roparski« način odkopavanja, ki je prišel včasih prav tudi

kasnejšim upravljavcem rudnika vse do današnjih dni.

V obdobju trgovanja s Španijo so jamo poglobili, razširili in odprli številna nova orudena območja. Izdelali so dva nova vhodna jaška. Leta 1786 so odprli Jožefov (danes jašek Delo), šest let kasneje pa še Frančiškov jašek (danes jašek Borba). Vedno večje težave z jamsko vodo so uspešno rešili leta 1790. Zgradili so znamenito vodno črpalko, idrijsko »kamšt« (Wasserkunst). Mogočno lopatasto vodno kolo s premerom 13 m je uspešno črpalo več sto litrov vode na minuto iz globine 285 m kar celih 160 let. Ta enkratni tehnični spomenik je ohranjen in si ga je vsekakor vredno ogledati.

S porastom proizvodnje se je v tem obdobju število zaposlenih pri rudarskem uradu dvignilo od okoli 500 pred letom 1785 na približno 1350 v letu 1790. Rudarji so se doseljevali iz drugih avstrijskih rudnikov, celo iz Češke in Tirolske. Močno povečani obseg obratovanja žgalnice je skokovito dvignil število merkurialnih obolenj. V prenapolnjeni Idriji so se tudi sicer močno poslabšale socialne in zdravstvene razmere. Zdravstvena služba, ki je bila za ta čas v Idriji že odlično organizirana, je torej imela v zadnjem desetletju 18. stoletja nemalo težav in skrbi.

Prvi dve francoski zasedbi Idrije leta 1797 in 1805 sta cesarski Dunaj drago stali. Zaradi neiznajdljivosti rudniških uradnikov so Francozi zasedli velike količine živega srebra. V štiriletnem obdobju (1809–1813) tretje zasedbe so Francozi reorganizirali rudniško upravo in nadaljevali z odkopavanjem najbogatejših delov rudišča brez vlaganja v odkrivanje novih ležišč.

Po odhodu Francozov so v povsem izčrpani jami začeli z novimi deli. V globini 227 m pod površino so odprli novo obzorje, izkopali nov dostopni Ferdinandov jašek in začeli s številnimi sledilnimi in raziskovalnimi rovi. Rezultati del so bili pičli, zato so bili nekateri mnenja, da so rudarjenju v Idriji šteti dnevi. Posebna komisija dunajskih strokovnjakov, ki si je leta 1823 ogledala celotno idrijsko jamo, je s koristnimi napotki pregnala dvome o perspektivnosti idrijskega rudnika.

Za rudarjenje v naslednjih letih je značilno postopno padanje vsebine živega srebra v izkopani rudi in nenehno tehnološko in tehnično prilagajanje rudnika takim razmeram. Okrog leta 1816 je vsebovala ruda še okrog 10 % Hg, leta 1850 pa v povprečju le še 2 odstotka. To pomeni, da so za enako letno količino pridobljenega živega srebra morali sredi petdesetih let izkopati štiri do petkrat večje količine rude. Poleg modernizacije del v jami so morali močno povečati zmogljivosti žgalnice. V letih 1840 do 1849 so skonstru-

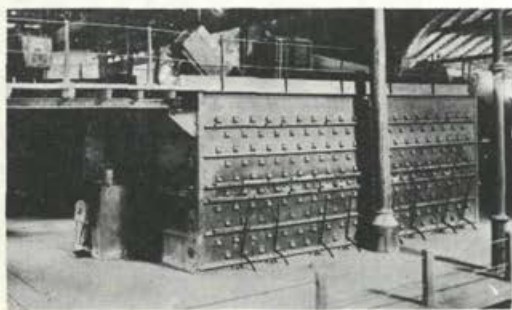
irali več originalnih peči, ki so imele boljše izkorrstke in bistveno manjšo porabo drv.

V prvi polovici 19. stoletja je rudniški obrat doletelo več hudih nesreč. Leta 1803 in 1846 sta v osrednjem delu jame, v globini okoli 200 m, izbruhnili požara. V prvem je izgubil življenje en rudar, drugi je bil usoden za 16 ljudi. Kot piše dr. Jože Pfeifer je »vse področje požara postalo velikanska žgalna peč, v kateri so nastajali nevarni živosrebrni hlapi in žvepleni plini«. Obakrat so pogasili požar šele z zalitjem jame. Ko je leta 1803 voda prodrla do središča požara, je močna eksplozija zrušila celo napravo na površini. Obnova rudnika je bila po obeh požarih povezana s hudimi napori in težkimi zastrupitvami delavcev, saj je bil jamski zrak zelo segret in nasičen z živosrebrnimi hlapi.

Zanimivo je, da je z vdorom vode v jamo leta 1837 povezan pomemben tehnični napredek rudnika. V obdobju sanacije vdora idrijska kamšt ni zmogla sproti črpati dotekajočih vodnih količin, zato so na vhodnih jaških postavili dva parna stroja, ki sta bila, kot poroča zgodovinar Ivan Mohorič, prva parna stroja postavljena na slovenskih tleh.

Po marčevskih nemirih leta 1848, ki so pretresli tudi Idrijo, se začenjajo za idrijski rudnik desetletja tehnično in tehnološko plodnega razvoja jame in metalurškega obrata. Jamo so postopno širili proti jugovzhodu in jo poglobljali. Leta 1880 je bilo 1500 m dolgo in 600 m široko rudišče odprto s šestimi dnevnimi jaški, dvema vhodnima rovoma, sedemindvajsetimi medobzornimi upadniki in tridesetimi slepimi jaški. Tik pred prvo svetovno vojno so odprli še 13. obzorje na globini približno 333 m pod površino. Ker so bili bogati osrednji deli rudišča že pobrani, so vedno več rudarili na siromašnejših obrobnihi delih. Vsebnost živega srebra v rudi se je postopno zmanjševala od 2 % leta 1850, padla po letu 1880

Sl. 3. Presipalna Čermak-Špirokovna peč je predstavljala vrhunski tehnološki dosežek pri predelavi živosrebrne rude v prejšnjem in prvi polovici tega stoletja. Fotoarhiv Mestnega muzeja v Idriji.

Sl. 4. Skrbno izdelano podporje (cimpranje) zagotavlja varno delo v idrijski jami. Foto: Renato Škarabot

pod 1 odstotek in se v letih do prve svetovne vojne gibala med 0,7 in 0,6 odstotki. Količina letno pridobljenega živega srebra je bila med 360 in 542 tonami. Z 820 t leta 1913 je bil dosežen proizvodni vrh rudnika. Zaradi povečanega izkopa so jamo stalno modernizirali. Od številnih tehničnih novosti naj omenimo le uvedbo strojnega vrtanja leta 1874, postavitev novih parnih črpalk in dvigalnih naprav na vseh jaških in začetek elektrifikacije že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Leta 1906 so na Frančiškovem jašku (danes Borba) postavili električni izvozni stroj tovarne »Siemens Schuckert«, ki je pravi čudež kvalitete, saj še danes uspešno obratuje.

Povečan izkop rude je zahteval tudi velike spremembe v žgalnici. Po letu 1895 je obratovalo kar 21 peči s tremi načini žganja rude. Tehnološki vrh je idrijski metalurški obrat dosegel s postavitvijo originalnih, izredno uspešnih Čermak-Špirokovih presipalnih peči, ki so bile v uporabi do 60. let tega stoletja. Ko so si leta 1872 ogledali idrijsko žgalnico predstavniki španskega živosrebrnega rudnika Almadena, se niso mogli načuditi velikosti idrijskih naprav in tudi »razsipnosti pri investicijah in porabi goriva«.

Ena izmed Čermak-Špirokovih peči je ohranjena kot pomemben tehnični spomenik slovenskega pomena.

V drugi polovici 19. stoletja so se za prirodoslovne, tehnične in tehnološke posebnosti idrijskega rudnika začeli zanimati številni strokovnjaki in znanstveniki. Po letu 1850, tja do I. svetovne vojne, je bilo po nepopolnih podatkih napisanih kar okrog 140 del s področja zgodovine, geologije, rudarstva, metalurgije, kemije, tehnike, medicine dela in ekologije. Posebej naj omenimo številne odlične geološke razprave prvega slovenskega šolanega montanista in geologa Marka Vincenca Lipolda, ki je bil v letih 1867–1883 tudi rudniški direktor.

Avstrijske načrte o nadaljnji razširitvi in modernizaciji rudnika je preprečila prva svetovna

vojna. Idrijo je leta 1918 zasedla italijanska vojska. Osovražene italijanske oblasti so ob vsesplošnem, grobem nacionalnem zatiranju ostale v Idriji kar 25 let. Po razpadu Italije leta 1943 je do pomladi leta 1945 upravljala idrijski rudarski obrat nemška vojska. Dolgo zasedbeno obdobje je bil za rudnik čas splošnega nazadovanja in težkih socialnih razmer. V letih 1930–1936 so odpustili kar okrog 370 delavcev, ki so si morali iskati delo pri drugih rudnikih. Če izvajamo širokopotezno elektrifikacijo, se Italijani niso lotili niti tehnično-tehnološke obnove rudnika kot tudi ne večjih raziskovalnih in sledilnih del v rudišču. Izkoriščali so v glavnem le rudna telesa, ki so bila znana še iz avstrijskih časov. V letih 1922 do 1930 so pridobili od 550 do 648 ton Hg, v sledečih letih pa okrog 350 ton.

Tudi v prvih povojnih letih ne moremo govoriti o smotrnem gospodarjenju pri rudniku. Z velikimi potrebami povojne obnove Jugoslavije so bili povezani visoki proizvodni načrti. Ob štirideset in več let starih iztrošenih napravah je bilo te mogoče izpolniti le z odkopavanjem preostalih znanih, skromnih zalog bogate rude. Odstotek živega srebra v rudi je v prvem povojnem desetletju padel od 0,65 % na 0,39 % Hg v letu 1955. Proizvodnja se je gibala od 300 do 500 ton na leto.

Šele leta 1952 je dozorel čas za racionalnejše izkoriščanje in temeljito obnovo rudnika. Modernizacija je potekala postopno tja do leta 1975. V začetnem obdobju so zamenjali zastarele parne izvozne stroje, mehanizirali prevoz rude v jami in koncentrirali celotno izkopnino na jašku Delo, zgradili žičnico in separacijo. V šestdesetih letih so nakladanje vedno večjih količin rude na odkopnih poljih mehanizirali s samonakladalnimi transportnimi lopatami (tirna nakladalna lopata EIMCO, autoloader T2GH). Tudi težaško »zastavljanje«, kot rečejo idrijski knapi ročnemu zasipavanju odkopov in starih rogov, so nadomestili s avtomatskim »pihalnim« zasipom, pri katerem porivajo jalovino v opuščene rove s pomočjo komprimiranega zraka. Po letu 1970, ko so po skoraj 500 letih postali za odkopavanje ponovno zanimivi skrilavci s samorodnim živim srebrom, so pri rudniku nabavili še moderen pridobivalni »glodalni« stroj AM-50 avstrijske tovarne »Alpine« za odkopavanje mehkih kamnin.

Po vojni so pri idrijskem rudniku še več kot petnajst let žgali rudi v starih jaškastih in Čermak-Spirekovih pečeh. Leta 1961 so iztrošene »jaškovke« nadomestili z moderno rotacijsko pečjo, ki je bila ta čas največja tovrstna peč za žganje živosrebrne rude na svetu. V naslednjih letih so postavili še dve enaki peči in prenehali žgati tudi v »špirekovkah«.

Sl. 5. Prevoz živosrebrne rude s samonakladalno lopato (autoloader T2GH).

Foto: Jože Rupnik

Raziskovalna in odpiralna dela so se močno povečala po letu 1959. Na leto so izdelali tudi do 8000 m rogov in povprečno 9000 m vrtin (1967–1980). V sedemdesetih letih so bili z rovi že dostopni vsi deli idrijskega rudišča, razen najglobljih delov. Uspešna raziskovalna dela so omogočila ohranjanje letne proizvodnje okrog 500 ton živega srebra pri gibanju vsebnosti v rudi med 0,20 in 0,24 % Hg, vse do začasne prekinitev del v idrijski jami leta 1977.

Ustavitev odkopavanja ni bila nepričakovana, saj je bil rudnik že od leta 1972 v velikih finančnih stiskah. Vzroki rudniških težav koreninijo v krizi svetovnega trga živega srebra in nejasni nadaljni usodi uporabnosti te edine tekoče kovine. Leta 1967 se je zaradi močno povečane svetovne proizvodnje živega srebra ob sočasnem zmanjševanju njegove porabe začela kriza živosrebrovega trga. V sedemdesetih letih so zaradi ekoloških razlogov zahodne razvite države, ki so bile sicer vsekozi največje potrošnice tekoče kovine, ostro zakonsko omejile uporabo živega srebra in živosrebrovih spojin. Številni industrijski uporabniki so se odločili za nadomeščanje živega srebra z drugimi cenejšimi in manj škodljivimi snovmi. Kriza svetovnega trga je prešla v krizo kovine, ki ji zaenkrat ne vidimo konca. V takih razmerah je postal petstoletni idrijski rudnik perspektivno nezanimiv, nadaljnje odkopavanje živosrebrove rude pa ekonomsko neupravičeno.

Na podlagi obsežne študije rudarsko-geoloških razmer v rudišču z upoštevanjem stanja na svetovnem trgu in v drugih bogatejših rudnikih v svetu ter slabih napovedih o uporabnosti živega srebra v bodočnosti, je slovenska skupščina 24. sep-

Spomenik idrijskemu rudarju pred realčnim poslopijem.

tembra 1987 sprejela sklep o postopnem zapiranjju idrijskega rudnika do leta 2003 oziroma 2006, ko bo zaključeno tudi opazovanje morebitnih posledic zapiralnih del.

Ob bližajoči petstoletnici rudarjenja v idrijski kotlini pripravljajo Idrijčani načrt o ureditvi vhodnega jaska Borba in jamskih rovoov do globine tretjega obzorja za turistične ogleda. S predstavitvijo še drugih ohranjenih starih naprav in strojev, kot so klavže na Idrijci, Belci in Klavžarici, Čermak-Špirekove peči, itd, bo dobila Idrija evropsko pomembno muzejsko zbirko tehničnih spomenikov. Ti bodo prepričljivo dokazovali izjemno zgodovino idrijskega živosrebrnega rudnika.

Jože Čar

Zgodovina idrijske župnije

Prvo cerkveno listino, ki omenja kakšno cerkvico v današnji Idriji je podpisal Frančišek Malone generalni vikar patriarha Grimanija dne 22. avgusta 1500. S tem dnem so Idrijčani dobili dovoljenje, da lahko duhovnik iz Spodnje Idrije mašuje na prenosnem oltarju v cerkvi sv. Duha, blažene Device Marije in Sv. Boštjana kadarkoli in kolikokrat bodo hoteli s pristankom in dovoljenjem vikarja iz (Spodnje) Idrije.

Ta dragoceni dokument, ki je spravljen v nadškofijskem arhivu v Vidmu (Udine) dovolj jasno dokazuje, da je sedanje mesto Idrija, nekdanja Idria

Theutonica – Nemška Idrija v začetku svojega obstoja v zgodnjem 16. stoletju spadala pod oglejski patriarhat in pod upravo župnije Spodnje Idrije – Idrija Sclabonica. Slavni oglejski patriarhat s sedežem v Ogleju – Aquileia je segal od reke Livenze do Drave. V 8. stoletju je bil sedež oglejskega patriarhata premeščen v Čedad. Od tod v začetku 13. stoletja v mesto Videm (Udine). Za časa bivanja patriarhov v Čedadu je prav tu nastal slavni čedadski kapitelj, ki je posebno po odhodu patriarha v Videm dejansko vršil v njegovem imenu vse dušnopastirske posle pa tudi sodno oblast na Bovškem in na Tolminskem vse do ustanovitve Goriške nadškofije l. 1751. ali točneje do reforme cesarja Jožefa II 1782 in do priključitve Idrije in Sp. Idrije k Ljubljanski škofiji l. 1792. Postavili so svoj sedež tudi na Dvoru v Tolminu. Med njimi je bil posebno znan kanonik Andrej Foramiti. Skozi 600 let so skrbno čuvali svoje pravice, ki jim jih je dal papež Celestin III leta 1192, s katero so prišle pod njihovo upravo cerkve v Bovcu, v Volčah, v Tolminu in na Št. Viški gori z vsemi njihovimi podružnicami. Med temi so bile tudi podružnice v Cerknem in v Spodnji Idriji. Ta cerkev v Sp. Idriji naj bi bila že 1156. Iz izročila je znana kot cerkev »Pri Mariji na Sivi ali Sivni skali« ali krajše »pri Mariji na Skalici«.

V tolminskem Urbarju iz l. 1377 je naveden podatek, da so v tistem času v Sp. Idriji stale samo tri kmetije. Ni izključeno, da ni bila ena od teh na kraju sedanje Idrije. Toda kraj in okolica Spodnje Idrije se je tako hitro naseljeval, da je nastala potreba, da se je v Sp. Idriji naselil stalni duhovnik. Tako se je odcepila od matične fare na Šentviški gori in pozneje od cerkve sv. Jerneja v Cerknem. (Zapisnik vizitacije iz l. 1596). V začetku 17. stol. je postala tista velika samostojna župnija »Pri Fari« kamor so spadale cerkve v Idriji, na Gorah in na Vojskem.

Prvi zgodovinski podatek o dušnem pastirstvu v Sp. Idriji sega v leto 1418. Tega leta je bil dekretiran g. Lovrenc (takrat še niso rabili priimkov). Leta 1499 pa sta pri Fari omenjena že dva duhovnika g. Jurij in pomočnik g. Erazem. Prav ta dva omenja tudi tabularij za maševanje na prenosnem oltarju v Idriji iz leta 1500. Čeprav je Idrija naglo prekosila Sp. Idrijo po številu prebivalstva, je vendar ostala Sp. Idrija versko središče tudi za Idrijo še v 17. stol. To trdita Rutar v Zgodovini Tolminskega in pisec knjige Logaško Glavarstvo. Msgr. Arko pa trdi, da so imeli že v začetku rudnika samostojne kaplane v Idriji, da je bil pri grajski kapeli v Idriji duhovnik, ki je vršil službo dušnega pastirstva med rudarji neodvisno od župnika v Spodnji Idriji.

Iz arhiva čedadskega kapitlja in arhiva videm-

skega škof. arhiva ter iz arhiva župnije Sp. Idrija pa je razvidno, da osamosvojitve Idrije od Sp. Idrije ni bila tako lahka in enostavna od samega začetka 16. stol. pa vse do srede 18. stol. Najhujše težave so bile morda prav v letih 1725–1758, vsled katerih je spodnjeidrijski župnik Janez Burtelli zapisal leta 1736 v Veliki Urbar v Sp. Idriji: Naj pomnijo vsi moji nasledniki župniki v Sp. Idriji, da je morala naša cesarska župnija v Sp. Idriji vedno veliko hudega prestati od svetne idrijske gosposke, ki je hotela na vsak način streči naše župnijske pravice in nam odvzeti versko svobodo«. Posebni idrijski kaplani, ki seveda so bili imenovani od čedadškega kapitlja in zato tudi odvisni od župnika v Sp. Idriji (glej listino iz 22. 8. 1500) so bili prvi Jernej Singer (1522) in zadnji Anton Obreza (1752). V 15. stol. še ni bilo nobenega duhovnika v Idriji. V 16. stol. v Idriji samo eden. V 17. stol. ima Idrija vsega skupaj 9 duhovnikov. V prvi polovici 18. stol. ima Idrija 3 duhovnike. V tem obdobju ima Sp. Idrija 37 duhovnikov, Idrija pa 14.

Znano je, da so imeli luteranci v Idriji močno oporo kar polnih 40 let od 1560 do 1600. Arko v Zgodovini Idrije to razlaga tako, da je bilo v mestu mnogo nemških naseljencev, ki so novo vero prinesli iz domovine sem in se je tu krčevito držali.

Čedadski in videmski arhivi nam to potrjujejo. Iz tožbenega zapisnika z dne 22. 9. 1595 proti rudniškemu predstojniku v Idriji Gregorju Komarju zvemo, da je ta sicer dal krstiti svoje otroke v Idriji v leseni cerkvi, nikdar pa ne pride v cerkev javno. Da sili rudarje, da živijo po luteransko, če hočejo, da jih sprejme v službo. In tudi, ko jih sprejme, morajo priseči, da bodo po vesti živeli po lutrovsko, sicer jih bo javno kaznoval z odpustom z dela. In v resnici je že odpustil kakih 30 rudarjev. Zato ženske dajejo otroke krstiti po lutrovsko. Luteranski pridigar Boštjan Prasing, ki je doma iz Sovodenj pri Gorici, priganja ljudi, naj živijo po lutrovsko. Komar ga zelo ščiti in hodi stalno k njegovim pridigam. Le redki katoličani iz Idrije hodijo k maši in zakramentom v Spodnjo Idrijo.

Leta 1592 piše kapitlju rudniški predstojnik Jurij Aquila, da so prišli k njemu ljudje iz Idrije in ga prosili, da bi vendarle poslali v Idrijo kakega katoliškega duhovnika, saj je ta kraj že 30 let zaseden od heretikov v velikansko škodo številnih ljudi. Predlaga odličnega vsestransko sposobnega Marka Khuna. Marko Khuna sam poroča dne 5. 3. 1597 o stanju, v katerem je našel Idrijo ob svojem prihodu in o svojem delu za odpravo luteranstva. Pravi naravnost, da noben drug katoliški kraj na Kranjskem ni toliko trpel zaradi heretičnih pridigarjev kakor Idrija in to skozi 40

let, ko je sam hudič po živih ljudeh sejal v duše rudarjev in okoliških kmetov strup zmote. V Idrijo je bil poslan pred 4 leti in še zdaj se trudi na vse načine, da bi ljudi odvrnil od krive vere. Tu je našel krivoversko hudobijo in nevednost združeno s hudobijo. Kot poroča Arko v svoji zgodovini Idrije, se je Marko Khuna zares zelo potrudil in v kratkem času uničil vse 40. letno razdiralno delo luterancev v Idriji. Vsekakor pa zgleda, da tudi on ni dolgo zdržal v Idriji. Že l. 1601 je odšel na novo službo v Nemčijo.

Goriški nadškof Attems je pri vizitaciji 17. 8. 1752 proglasil Idrijo za župnijo. Šele sedaj se je Idrija dokončno odcepila od matere fare v Spodnji Idriji.

Oglejski patriarhat se je razdelil na dve novi nadškofiji: videmska in goriška. Idrija je sprva pripadala goriški nadškofiji, šele 14. julija 1791. je prišla pod ljubljanskega škofa. Prvi idrijski župnik je bil Janez Jakob Bajc (Waiz) (1752–1756), rojen na Vipavskem.

Idrija je bila skupaj s Spodnjo Idrijo s pripadajočima lokalijama Gore in Vojsko od 1787 pod vipavskim dekanom, od 1791 pa je spadala pod vrhniški dekanat. Leta 1817 pa je že postala sedež idrijske dekanije. Idrijska dekanija je bila zelo obsežna, saj so k njej spadale celo župnije kot so Vrhnika, Logatec, Polhov gradec, Horjul idr. Prvi dekan je bil baron Rauber, ki je bil imenovan tudi za šolskega nadzornika vrhniškega okraja.

Zaradi novih državnih meja med Italijo in Jugoslavijo je bila dekanija Idrija po 1. svetovni vojni odrezana od Ljubljane. Zato je spadala ponovno pod goriško nadškofijo dejansko takoj, uradno pa šele 1. jul. 1933 leta skupaj z vipavsko dekanijo. Po 2. svetovni vojni je spadala pod Apostolsko administraturo slovenskega dela Goriške nadškofije (1947) ter leta 1977 pod sedanjo koprsko škofijo.

V času dekanovanja msgr. Mihaela Arka (1897 do 1938) se je idrijski župniji priključil Čekovnik 1. januarja 1930, ki je prej spadal k Spodnji Idriji. Leta 1945 so bile priključene Idriji še kmetije okoli cerkve sv. Antona. V letih 1949 in 1979 pa še naselje Bela.

Poleg dekana sta bila v Idriji tudi dva kaplana in katehet. Tu sta kaplanovala med mnogimi drugimi tudi dr. Janez Kap. Gnidovec (1896–1897) poznejši škof ter Franc Saleški Finžgar (1898–1899). Idrija je dala ljubljanski škofiji dva škofa Antona Kavčiča (1807–1814) in Alojzija Antona Wolfa (1824–1859) velikega pokrovitelja slovenske kulture (ljubljansko Alojzije-
višče, slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar). Župnija je dala še mnogo drugih duhovnikov in znamenitih laikov, ki so se uveljavili na

gospodarskem, kulturnem in političnem področju.

V tem stoletju so v idrijski župniji službovali dekani msgr. Mihael Arko (1897–1938), ki je napisal Zgodovino Idrije (1931). Zaradi narodne zavesti in delovanja je tudi veliko pretrpel od italijanskih fašističnih oblasti. Imel je srce za prosvetne in gmotne koristi Idrijčanov. Hektor (Ettore) Carlet (1938–1944). Za župnika in dekana je bil imenovan na pritisk italijanskih oblasti. Med 2. svetovno vojno je pomagal mnogim, ki so jih italijanske oblasti aretirale. Janko Žagar (1944–1949). Doživel je bombardiranje župnijske cerkve sv. Barbare (1945). Hotel jo je obnoviti, toda krajevne oblasti mu niso dovolile. Sodili so mu ter je presedel 2 leti zapora. Bil je izredno načitan, razgledan, družaben, zaveden Slovan. V letih 1949–1950 je požrtvovalno upravljal Idrijo župnik iz Sp. Idrije Franc Rupnik. Skrbel je torej za dve veliki župniji s kolesom in peš. Med drugim je moral oktobra 1950. seliti župnijski urad iz rudniške hiše na »starem placu« v cekrveno hišo. Msgr. Janez Filipič (1950–1979). Za časa njegovega službovanja je bila podrtja poškodovana župnijska cerkev sv. Barbare in zgrajena nova župnijska cerkev sv. Jožefa Delavca (1969) na mestu bivše pokopališke kapele sv. Križa, ter novo župnišče (1972). Obnovljene so bile tudi vse podružne cerkve in kapele. Napisal je tudi knjigo Idrija in njeni spomeniki sakralne umetnosti (1979). Bil je v Idriji v zelo težkih in zapletenih časih po 2. svetovni vojni. Doživljal je telesno in duševno trpljenje, ki pa mu uničilo njegove delavnosti in ustvarjalnosti, ter načelnosti.

Stanko Medvešek

Viri: Franc Rupnik, Cerkvena odvisnost Idrije leta 1900, Kobarid 1988. Mihael Arko, Zgodovina Idrije, Gorica 1931.

Zgodovina in opis idrijskih cerkva

Župnijska cerkev sv. Jožefa delavca in sv. Barbare

Župnijska cerkev sv. Barbare je bila med zadnjo vojno precej poškodovana. Dekan Janko Žagar se je močno prizadeval za njeno obnovo. Krajevne oblasti mu niso dale dovoljenja. Cerkev so do tal porušili ter prostor parkovno uredili. Petnaest let pozneje so dovolili povečati podružno cerkev sv. Križa na starem pokopališču. Takratni dekan msgr. Janez Filipič je z veliko vnemo in ljubeznijo šel na delo. Izbral si je Plečnikovega asistenta arhitekta Antona Bitenca ter arh. Jožeta Kregarja. Porušili so cerkev sv. Križa in na istem mestu sezidali novo. Zidava je trajala pol-drugo leto. Prvega maja 1969 je koprski škof dr. Janez Jenko posvetil novo cerkev in oltar. Sredstva za gradnjo so prispevali župljani, dobrotniki iz tujine, med katerimi sta prednjačili Caritas internationalis in škofija Köln, domači ordinariat pa je pomagal s posojilom.

Arhitekt je oblikoval cerkev kakor nekaj šotor, ki se že zunaj nakazuje v obliki strehe. Iznad strehe se poganja stolpič – svetilnik v spomin umrlih. Od prejšnje stavbe je ostal novoromanško preoblikovani zvonik.

Železobetonsko ogrodje sten, ki se zunaj zalamljajo v raztegnjenem deseterokotniku, se gmotno razkraja z dvema velikima steklenima stenama. Betonske stene dopolnjuje in blaži njihovo resnost topli les čelnih vrhov in cerkvene lope. Oporni tramovi odprte lope nad nekaj stopnicami so povezani z rokami kar ljudsko ekspresivnega Križanega, ki ga je v lesu iztesal kipar Stane Jarm iz Kočevja. Freska nad vhodom je delo akad. slikarja prof. Staneta Kregarja in predstavlja sveto Družino pri delu, ob njej pa glavne idrijske poklice: rudarja, gozdarja, kmeta in čipkarico.

V notranjosti smo v osmerokotniku. Skozi velikanski stekleni okni na levi in desni se preliva luč. Okni z barvastimi stekli pokrivajo prelivajoči se prizori križevega pota, nato pa se barvni motiv okna prelije čez pobarvani leseni strop na nasprotno okno. To je veličasten prizor, ki se zlije v čudovite barve, ki so edinstven prizor podnevi od znotraj, zvečer od zunaj.

S tem je ak. slikar prof. Stane Kregar pokazal svoje izredne sposobnosti ter polepšal monotonost, ki je tako pogostna pri modernih cerkvah. Za oltarjem je stopnjevano komponirana lesena ograja z vdelanimi ploščami iz hotaveljskega

kamna. V sredi je triptihu podobna slika blagoslavlajočega Odrašenika med sv. Jožefom in sv. Barbaro. Nad oltarjem se poševno dviga še dekoriran križ. Tudi to je delo prof. Kregarja. Smrečicam podobna kovinska lestnica visita od stropa ob straneh, intimnejšo razsvetljavo pa dajejo svetilke, posnete po jamskih svetilkah rudarjev.

Orgle s 25 registri je naredil mojster Anton Jenko iz Šentvida nad Ljubljano, elektronski igralnik pa mojster Zanin iz Codroipa v Furlaniji.

Mirno lahko rečemo, da je nova cerkev lep primer sodobne cerkve, kjer je vse funkcionalno, osredotočeno k oltarju, vse diha toplino. Vse je živo, veselo, svetlo pa tudi po svoje dragoceno in okusno. Pohvalno je treba poudariti tudi zunanjsčino, ki ne kaže nobene gospodovalne težnje nad okolico. Z njo raste in je obenem opazno znamenje.

Cerkev svete Trojice

Prva listina, ki omenja cerkev sv. Trojice, je bila napisana 22. avgusta 1500. V njej vikar oglejskega patriarha Grimanija dovoljuje maševanje na premakljivem oltarju. Lesena cerkva je bila postavljena v čast sv. Duhu, Materi božji in sv. Boštjanu. Leta 1521 je rudnik predlagal, da bi hranili v njej živo srebro. Nato skoraj celo stoletje ni pisanih virov. Iz poznejših listin vemo le, da so luterani, ki so bili v Idriji zelo močni, v njej opravljali obrede kar celih 40 let.

Predstojnik rudnika Jurij Aquila dne 27. 7. 1592 piše čedadskemu kapitlju, da je kaplan Marko Khuna prišel v Idrijo in našel dva oltarja, enega v gradu, drugega v mestu v leseni cerkvi. Ta oltar v leseni cerkvi še ni bil posvečen. Imajo pa namen zgraditi pravo, s kamenjem zidano cerkev. Marko Khuna je cerkvico temeljito popravil in okrasil ter uredil župnišče leta 1597. Ko je leta 1606 vizitator čedadškega kapitlja prišel pogledat tudi leseno cerkev v Idrijo, jo je našel kar dostojno in lepo vzdrževano in okrašeno. Dne 8. 2. 1625 je kaplan Hanibal Bottoni ali Motore pisal patriarhu v Videm, da ta cerkva še stoji, a je v zelo slabem stanju, v nevarnosti je celo, da se sesuje zaradi strohnlosti. Še isto leto spodnejdrijski vikar Anton Tropina že mašuje v novi zidani cerkvi pri sv. Trojici. Dela so se zavlekla tja v leto 1629. Ljubljanski škof in knez Rajnald Scarlichi (1630–1640) jo je posvetil 31. 5. 1631. Ker so pozneje zazidali cerkev sv. Barbare, so cerkev sv. Trojice leta 1816 nameravali preurediti v šolsko poslopje, že naslednje leto pa naj bi jo namenili za skladišče živega srebra. Nazadnje so leta 1826 celo predlagali škofijstvu, naj se cerkva podre. Ljubljanski škof in knez Anton Alojzij Wolf (1824–1859) Idrijčan, tega ni dovolil. Dolgoletni kaplan Franc Onušič je leta 1897

oskrbel novo streho, bakreno »špico« (prej je bila štirikapna, pokrita s skrili), šamotni češki tlak in barvna okna. Ta so bila med 2. svetovno vojno uničena. Leta 1964 so odstranili oltarni nastavek ter pustili samo kamnito mizo na glavnem oltarju. Odstranili so tudi mizo zlatih oltarjev in cerkev prekrili z bobrovci.

Leta 1981 smo se odločili za obnovo te cerkve, ker je zanimiva zaradi nastanka, zaradi lepote prezbiterija in oltarjev in ker je priljubljena Idrijčanom. Tedaj smo prišli še do bolj otipljivih dejstev, kakšna je bila ta cerkva v 17. stol. Zidana je bila v gotskem slogu. Strop v ladji je bil lesen. Prezbiterij je imel psevdogotsko obliko z rebri v stropu in z lehnjakom izdelanimi gotskimi šilastimi okni. Sedanji obok v ladji je poznejši. Marsikateri kasnejši zidarski poseg je zabrisal prvotno harmonično izpeljavo. Tako na primer so dozidali zakristijo za oltarjem. S tem so uničili gotska šilasta okna. Nekaj oken so zazidali, druga so spremenili v pravokotna.

Obnove te cerkvice so se lotili Zavod za spomeniško varstvo Gorica, arhitekt France Kvaternik in umetnostni zgodovinar akademik dr. Emiljan Cevc.

Zunanjsčina. Z rušenjem zakristije smo ponovno odprli tri gotska okna. Vse freskarske slikarije so natančen posnetek prvotnih. Strešni venec je podaljšek prejšnjega, ki smo ga našli pod streho nad zakristijo. Skozi luknjice uhaja zrak, ki kroži in zrači temelje. Vzdana plošča na južni steni je nagrobni kamen, postavljen ženi rudniškega upravitelja Seyfrida iz leta 1628, ki je bila pokopana na nekdanjem pokopališču okrog te cerkve. Na severni strani smo zazidali okna in odstranili stopnice ter znižali teren.

Prezbiterij. Okenske okvirje je izdelal po prvotnih vzorcih kamnosek Andrej Mravlja iz Hotavlj. Akademski slikar Lojze Čemažar iz Ljubljane in umetni steklar Marijan Ilić iz Zagreba sta leta 1983 oskrbela okna iz nemškega, ročno pihanega barvnega stekla. Prizori z leve proti desni: Prvo okno – idrijski krajevni grb, rudarja iz 17. stoletja, idrijske kladve, škafar. Drugo okno – 10 zapovedi, stvarjenje človeka in prvi greh. Tretje okno – sonce, sveti Duh in Gopodovo oznanjenje (začetek svetega leta 25. marca 1983!). Četrto okno – kruh in kelih, križani Kristus in klekljari, vstali Kristus in rudarska svetilka (ripsovka). Peto okno – idrijska krajevna zastava, sv. Ahacij, škof Wolf in ruševine cerkve svete Barbare. Oltarna plošča je bila prej pri zlatem oltarju. Rdeči kamen s pokrovom za relikvije je bil pod podstavkom glavnega oltarja. Rebrasti obok je poslikan po prvotnih tonih (V vogalu razberemo ime stavbenika, njegov mojstrski znak in letnico).

Kamen z rdečim cinobrom, ki so ga leta 1984

rudarji prinesli iz rudnika, stara rudarska »špica« in karbidovka z večno lučko spominjajo na začetek rudnika in naselja. Arhitekt Kvaternik je zrisal načrte za tabernakelj in ambon. Na steni je povečana fotokopija listine iz videmskega tabularija.

Ladja. Keramični tlak je iz Ljubečne pri Celju. Zlata oltarja iz leta 1668 sta delo neznanega rezbarja. Obnovil ju je domačin Jurij Tavčar leta 1887. Ponovno ju je obnovil in obogatil Ivan Pavlinec iz Ljubljane leta 1983; predstavlja Žalostno Mater božjo in sv. Ano. Sliko sv. Trojice, oziroma Marijinega kronanja, ki je bila na glavnem oltarju, je naslikal J. Carl V. Resfelt leta 1703. Restavriral jo je leta 1983 Izidor Molè iz Brezovice pri Ljubljani. Obnovljena oltarna plošča (antependij) je iz cerkve sv. Barbare. Spovednico in zakristijo je izdelal 1983. Anton Ravnohrib po načrtih arh. Kavternika. Na zadnji strani so vzdani ostanki dveh oken iz prezbiterija. Cerkev kot podružnica ni imela fresk. Za stranskima oltajema so bile poslikane na beležu zavese brez posebne vrednosti. S sondiranjem tal smo ugotovili, da nima grobnice.

Cerkev so prenovili župljani in drugi dobrotniki. Od ustanov sta pomagala le Zavod za spomeniško varstvo Gorica in Zavarovalna skupnost Triglav.

Podružna cerkev sv. Antona Padovanskega

Ta cerkev ima izredno lepo lego nad mestom in se po svojem slogu lepo sklada z naravo. S strmo streho in še bolj visokim in vitkim zvonikom dviga pogled še više proti Kobalovim planinam. Rudarji so si tega svetnika izbrali za varuha pred nesrečami, ki so jim pretile v jami. Najprej je bila tu le lesena kapelica s svetnikovo podobo. Pozneje se je rudniški predstojnik Caspar baron Lichtenheim odločil, da bo na svoje stroške pozidal na istem mestu cerkev sv. Antona ter tam ustanovil beneficij, da bi bilo rudajem postreženo tudi z mašo. In res je opat in goriški arhidiakon Janez Križaj 15. 4. 1678 blagoslovil vogelni kamen ter potrdil beneficij. Kmalu nato je bila cerkev že sezidana v današnji obliki. Stroške je plačal baron Lichtenheim, rudarji pa so pomagali udarniško. Zvonik so prizidali šele leta 1805.

Vrsta stopnic nas popelje s sedla na zadnjo vzpetino k cerkvi. Iz zvonice, odprte na dve strani, stopimo skozi kamnit portal iz 17. stoletja v cerkev. Ladja je svetel, širok in visok vzdolžen prostor. V prezbiterij vodi polkrožno zaključen slavolok. Prezbiterij je v tlorisu pravokoten, prekriva pa ga križni obok. Po grebenih oboka poteka štukiran vzorec s štirimi angelskimi glavicami v križišču. Prvotne oltarne opreme ni več. Seda-

nji oltarji so vsi šele iz 19. stoletja. Niso velike umetnine, pač pa obrtniško poštene podobarski izdelki. Veliki oltar je naredil leta 1837 podobar Luka Čeferin, ki je bil doma iz Leskovice pod Blegošem, a je živel in delal v Idriji. Oltar je stebriščna arhitektura s kipom sv. Antona Padovanskega med angelci v glavni niši in s sliko sv. Trojice v atiki. Iz 19. stol. so tudi stranski oltarji sv. Andreja, križev oltar, sv. Frančiška Ksaverija in Marijinega vnebovzeta. Čedne rezljane klopi iz 19. stoletja so bile narejene za prafrarno cerkev Marijinega Vnebovzeta v Spodnji Idriji. Župnik Franc Rupnik... jih je podaril tej cerkvi. Orgle je naredil Peter Rojc iz Tabora pri Podbrezjah na Gorenjskem leta 1847. Omenjene so v knjigi Bizjak-Skulj Orgle na Slovenskem.

Cerkev Žalostne Matere božje na pokopališču

Idrijsko županstvo je že leta 1935 razmišljalo o gradnji novega mestnega pokopališča, ker sedanje ni bilo primerno zaradi lokacije pa tudi zaradi utesnenosti. Načrte za pokopališče in za cerkev je naredil ing. Dalla Valle Corrado. V svoji predstavitvi načrta arhitekt pravi, da je hotel dati tej cerkvi preprostost in resnost romanskih cerkva. Goriški prefekt je potrdil načrt maja 1936. Gradbena dela je prevzelo podjetje ing. Alvis Petrucchio iz Čedad (Cividale). Z deli so začeli aprila 1937. Od septembra 1937 do konca aprila 1938 so prekinili z delom zaradi dežja in zime. Končali so z delom oktobra 1938. Nadzorni inženir je pregledal vsa dela 17. 11. 1939. Avgusta 1940 so še popravili omet na obodnem zidu. Zvonar De Poli iz Vidma (Udine) februarja 1940 je ulil dva majhna zvonova. Isto leto so postavili tudi preprost oltar iz kraškega oziroma nabrežinskega marmorja. Ker je občina zidala cerkev, je celotna dokumentacija shranjena v Zgodovinskem arhivu v Idriji. Koler Franc, delavec iz Idrije, je bil prvi pokopan na novem pokopališču 2. junija 1940 star 50 let. Prvo mašo so brali v novi cerkvi v ponedeljek 16. 9. 1940 ob 9.00 uri. Škof dr. Janez Jenko je posvetil oltar leta 1974.

Leta 1987 smo pristopili k splošni obnovi cerkve. Na fasadi cerkve je vstajenski motiv – zgratit, delo dipl. slikarja Lojzeta Čemažarja. Idejni projekt je prevzel arh. Jože Marinko iz Ljubljane. Njegova temeljna zamisel je, da bi dali prostoru vstajenski značaj. Zato so stene bolj svetle, strop je lesen kasiran ter primerno obarvan. Svetloba po cerkvi se stopnjuje proti oltarju. Šest stebrov nosi močne žarnice, ki osvetlujejo strop. Po celi cerkvi je nov tlak iz kraškega marmorja. V prezbiterij smo dali obnovljen veliki oltar iz bivše cerkve sv. Križa, ki ga je naredil idrijski podobar Jurij Tavčar. Umetnostni zgodovinar dr. Emilijan

Cevc trdi, da so zelo verjetno plastike iz tega oltarja delo nekega drugega starejšega mojstra. Manjše vrednosti sta stranska oltarja podobarja Mateja Dežela iz leta 1891. Lepo slikarsko delo je križev pot iz leta 1845. Na zadnji steni nad vhom dom je slika Žalostne Matere božje nekega italijanskega slikarja, ki je bila prej v prezbitoriju nad prejšnjim oltarjem.

Stanko Medvešek

Viri: Mihael Arko, Zgodovina Idrije, Gorica 1931. Janez Filipič, Idrija in njeni spomeniki sakralne umetnosti, Idrija 1979.

Šolske tradicije in prva slovenska realka v Idriji

V 500-letni zgodovini Idrije pripada šolstvu pomembno in častno mesto. Vsi zgodovinarji, ki so doslej raziskovali razvoj in vlogo izobraževanja v najstarejšem slovenskem rudarskem kraju, so vedno znova ugotavljali, da je na Slovenskem malo mest, ki bi se lahko ponašala s tako imenitnimi šolskimi tradicijami. Z gotovostjo lahko trdimo, da so v Idriji šolo v preteklosti zelo cenili in se dobro zavedali, da je izobrazba najboljše orožje proti zaostalosti ter edina pot, ki vodi k napredku.

Pričujoči članek je posvečen prvi slovenski realki, njenim tvorcem in dedičem ter njenemu pomenu v širšem slovenskem prostoru. Prva slovenska realka, ki je delovala v Idriji med leti 1901 in 1926, je nedvomno pomenila neponovljivi vrhunec v celotni zgodovini idrijskih šol, vendar je potrebno opozoriti, da so v rudarskem mestu že davno pred realko najrazličnejše šole – osnovne, poklicne, strokovne in tudi srednje, vztrajno in uspešno orale ledino; prosvetljevale in vzgajale so vedno nove generacije in pripravljale plodna tla, na katerih je realka lahko pognala in se razcvetela.

»Predzgodovina« idrijske realke je zanimiva in bogata ter sega daleč nazaj. V njen okvir spada – vsaj posredno, tudi razvoj osnovnega šolstva, ki ga Idriji lahko sledimo od protestantskih časov dalje. Skozi poldrugo stoletje, od dobe Marije Terezije do prve svetovne vojne, je idrijska osnovna šola slovela daleč naokrog kot ena najboljših na Kranjskem. Organizacijska, kadrovska, finančna in druga večno zapletena vprašanja, ki so od nekdanjega pestila vse šolske sisteme, so le malokje tako zavzeto in odgovorno razreševali, kot ravno v Idriji. Ob temeljnem osnovnošol-

skem pouku, ki je bil običajno dokaj kvaliteten, je bila idrijska mladina marsikdaj deležna še najrazličnejših dodatnih in koristnih oblik izobraževanja in usposabljanja. Tako je osnovno šolstvo s svojim vsestranskim razumevanjem potreb okolja i ob nesebični podpori rudarjev in vseh meščanov pomembno sodelovalo pri oblikovanju tiste zavesti, iz katere so se uporno in vse bolj odločno porajale zahteve po srednji šoli.

Znano je, da so Idrijčani že leta 1716 zahtevali ustanovitev dveh gimnazijskih razredov, vendar cesarski Dunaj ni dal dovoljenja. Vprašanje gimnazije ali kake druge srednje šole je bilo potem stalno prisotno skozi vsa obdobja idrijske zgodovine, do ustanovitve realke leta 1901.

Mimogrede naj omenimo, da je rudnik od nekdanjega skrbel za šolanje svojih strokovnih kadrov in tudi znameniti zdravnik in botanik J. A. Scopoli je sredi 18. stoletja v Idriji nekaj let vodil strokovno šolo za mineraloške, metalurške in kemične vede.

Ker uradnega soglasja za ustanovitev gimnazije ni bilo mogoče dobiti, so iznajdljivi Idrijčani od konca 18. stoletja naprej večkrat kar na lastno pest in s svojim denarjem ustanavljali takorekoč ilegalne in privatne gimnazijske oddelke, s katerimi so omogočali svojim otrokom prehajanje na ljubljanske in druge redne srednje šole. V času Napoleonovih Ilirskih provinc je Idrija dobila trirazredno gimnazijo, ki je bila tedaj skupaj z ljubljansko najbolj slovenska, njen program pa so smiselno prilagodili potrebam rudnika. Boj za srednjo šolo so Idrijčani žilavo nadaljevali tudi skozi tri desetletja Metternichovega absolutizma, vendar brez pravega uspeha.

Po marčni revoluciji 1848 so se postopno uveljavljale novim razmeram prilagojene spremembe šolskega sistema. Med njimi velja omeniti zlasti nastajanje nove vrste srednjih šol na Slovenskem – REALK, ki so odvzele gimnazijam položaj edine srednje splošno izobraževalne ustanove. Realke naj bi uveljavljale in razvijale sodobnejše, gospodarskim potrebam bližje izobraževalne vsebine, saj je tedanja »industrijska revolucija«

– z vsemi svojimi posledicami, vztrajno prodirala v naše dežele in zahtevala šolanje novih, zlasti tehničnih poklicev. Idrijski so se hitro zganili in že leta 1850 zahtevali ustanovitev dvorazredne nižje realke, toda oblasti so po stari navadi pobudo spet zavrnile.

Bolj srečno roko so imeli takratni idrijski prosvetni delavci pri organizaciji enoletne učiteljske pripravnice, ki je usposabljala učitelje za potrebe vaških šol. Tako improvizirano »učiteljišče« je uspešno delovalo kar 14 let (1852–1866) in je vzgojilo skupno 130 podeželskih učiteljev.

Zadnje obdobje »predgodovine« idrijske realke se začenja po letu 1869, ko je bila uveljavljena nova avstrijska šolska zakonodaja. Idrija je skozi desetletja – tja do prve svetovne vojne, doživljala največji razmah svojega kulturnega življenja. Po ustanovitvi Narodne čitalnice (1866) se je razgibalo javno življenje, zaznavna je bila vidna krepitev narodne zavesti, na prelomu stoletij pa se je že razvnel konkurenčni boj treh političnih taborov, ki se je odražal tudi v delovanju številnih gospodarsko-političnih, kulturnih in telesno vzgojnih organizacij ter društev. Lahko bi rekli, da so proti koncu prejšnjega stoletja dozorevali pogoji, da se je ustvarjala ugodna »klima« za ustanovitev prve slovenske realke v Idriji.

Občinski odbor je leta 1872 poslal deželnemu šolskemu svetu v Ljubljano obsežen in vsestranski utemeljen dopis, v katerem je odločno terjal ustanovitev idrijske nižje gimnazije; odgovor – zopet negativen, je prišel šele čez dve leti! Spet je poteklo 20 let in leta 1894 so mestni očetje sklenili, da bodo ustanovili nižjo gimnazijo kar na občinske stroške. Vendar se stvari niso premaknile do leta 1896, ko je na občinskih volitvah zmagalo liberalno meščanstvo. Mesto župana je za celih osem let zasedel narodno zavedni in sposobni gospodarstvenik in politik Dragotin Lapajne, ki je ukrepal hitro, odločno in premišljeno. Na občini je bila uvedena slovenščina kot uradni jezik, kmalu se je pričelo z gradnjo nove mestne hiše, predvsem pa je bila uresničena skraj dvestoletna želja Idrižčanov, da bi imeli doma redno in javno priznano srednjo šolo.

Občinski odbor je spretno povezoval priprave na srednjo šolo z obveznim praznovanjem 70-letnice cesarja Franca Jožefa in požrtvovalno premagoval vse birokratske zapreke. Na pobudo rudarjev, ki jih je vodila močna organizacija socialdemokratske stranke, so občinski možje opustili nameravano ustanovitev gimnazije in se odločili za REALKO. Na seji občinskega odbora 29. decembra 1900 je bila tako sprejeta Ustanovna listina občinske nižje realke v Idriji, ki je položila temelje prvi slovenski realki. Z ustanovno listino je občina prevzela na svoja ramena vsa finančna,

materialna, organizacijska in kadrovska vprašanja nove šole, zagotovila je zavodu pretežno slovenski značaj in se zavezala zgraditi novo šolsko poslopje.

V jeseni leta 1901 se je pričel pouk v prvem razredu, v katerega so sprejeli 55 učencev. Ko se je v šolskem letu 1902/3 pridružil prvemu tudi drugi razred, so delo še vedno improvizirali po raznih zasilnih učilnicah. K sreči je gradnja novega realčnega poslopja hitro napredovala in bila dokončana v 15 mesecih, od maja 1902 do avgusta 1903. S šolskim letom 1903/4 so se torej trije realčni razredi že vselili v svetlo in zračno poslopje, ki je bilo za tiste čase moderno opremljeno ter je imelo praktično razporeditev prostorov in bogato založene zbirke učil. Za šolsko zgradbo je bila postavljena tudi nova telovadnica z galerijo, ki je bila po drugi svetovni vojni odstranjena.

Oglejmo si zdaj na kratko razvoj znamenite idrijske in obenem prve slovenske realčne šole! Od ustanovitve leta 1901 do podržavljenja leta 1909 je bila realka pod neposredno upravo idrijskega občinskega odbora. V tem osemletnem obdobju se je šola vsestransko razvijala in se uveljavila v širšem slovenskem prostoru. Nižja realka je leta 1905 prerasla v višjo (popolnoma ali sedemletno) realko in še v času mestne uprave sta odšli v svet prvi dve generaciji maturantov (1908 in 1909). Posebno »Dijaško podporno društvo« je nudilo revnejšim dijakom razne oblike gmotne pomoči, enoletni pripravljalni razred pa je skrbel za primerno selekcijo dijakov na prehodu iz ljudske v srednjo šolo. Število dijakov je iz leta v leto naraščalo, tako da je bilo v šolskem letu 1908/9 na zavodu skupno kar 269 dijakov, od tega 138 Idrižčanov in okoličanov, vsi ostali pa so prišli s Kranjskega, Primorskega in od drugod. Šola si je že v času mestne uprave zagotovila odlično učno osebje in bogato opremlila predavalnice in kabinete s sodobnimi učnimi pripomočki. Profesorji in dijaki so imeli na razpolago obilno založeno realčno knjižnico, oboji pa so se aktivno vključevali v šolsko ter izvenšolsko kulturno in telesnokulturno življenje.

Po podržavljenju leta 1909 se je pričelo za realko drugo obdobje, ki je trajalo do razpada Avstrije leta 1918. Državna uprava je prevzela skrb za nameščanje in plačevanje profesorjev ter za realizacijo učnih programov, občina pa je še vedno nosila breme ostalih materialnih stroškov. Umirjeno in kvalitetno delo na šoli se je nadaljevalo do začetka prve svetovne vojne, čeprav je bila v zadnjih predvojnih letih že opazna določena stagnacija. Število dijakov je postopno nadovalo in se je v šolskem letu 1913/14 znižalo na 150 (vštete so tudi hospitantke in učenci v pripravnici). Učni programi so bili nasplošno dokaj

zahtevni, kriteriji večine profesorjev pa precej visoko postavljeni, zato je običajno izdelovalo razrede približno 70–80% dijakov. Število maturantov je bilo vsako leto približno enako – okrog 20, tako da je v sedmih generacijah od 1908 do 1914 zapustilo realko skupaj 143 maturantov.

Razmere na šoli in okrog nje so se močno poslabšale in zaostrele v letih prve svetovne vojne (1914–18). Po poldrugem desetletju uspešnega dela se je realka vsa štiri vojna leta otepala s hudimi težavami, doživljala dramatične pretrese in iz dneva v dan čutila tragične posledice vojne. Profesorji in dijaki so odhajali na fronte in mnogi se nikoli več niso vrnili. Skupno število dijakov je zdrknilo na minimum (pod 100), maturantov je bilo iz leta v leto manj, kakovost pouka pa je padala na račun različnih oblik »patriotične« in militaristične vzgoje.

Po razpadu Avstrije in italijanski zasedbi Idrije v jeseni leta 1918 se je pričelo tretje in zadnje obdobje v življenju prve slovenske realke. Zavod je šele po razpadu Avstrije postal popolnoma slovenski, saj so prej pri nekaterih predmetih še vedno uporabljali nemščino kot učni jezik. Tako se je v šolskem letu 1918/19 pouk pri vseh predmetih odvijal v slovenščini in oblasti niso mogle uvesti italijanščine niti kot učnega predmeta, saj ni bilo za to nobene primerne učne moči. Šele v šolskem letu 1919/20 je postala italijanščina učni predmet v vseh razredih, s tem da je dobila precejšen fond ur.

Sicer pa je idrijska realka v prvih letih italijanske uprave doživljala vsaj na zunaj največji kvantitativni razvoj, ker je pač skupaj s tolminskim učiteljskim ostala edina slovenska srednja šola pod Italijo. Nekaj let je beležila močan priliv dijakov s celotne Primorske, tako da je imela v šolskem letu 1920/21 skupno kar 331 dijakov, kar je bilo največ v njeni 25-letni zgodovini. Tudi število profesorjev in učiteljev se je močno povečalo. Žal je bil tak razvoj šole le navidezen in kratkotrajen. Vodstveno in učno osebje se je neprestano menjavalo, včasih zaradi sumljivih »političnih« razlogov in kvaliteta pouka je spriču neprestanih kadrovskih sprememb precej trpela. Namesto strokovno podkovanih in narodno zavernih profesorjev so pozneje, zlasti po prevladu fašizma, začeli prihajati na realko nekateri renegati in italijanaši iz Istre in Dalmacije, ki niso obvladali pošteno niti slovenskega ali hrvaškega niti italijanskega jezika. Prišleki so vnašali zmedo in nemir in kmalu izvajali tudi pritiske na slovenske profesorje in dijake. Odnosi na realki so se zaostрили zlasti leta 1923, ko so dijaki prepevali domoljubne pesmi ob vračanju s predvojaških vaj. Po Idriji so se že širile govorice, da so realki dnevi šteti...

Zle slutnje so se kaj hitro uresničile. V jeseni 1923 je bila objavljena zloglasna fašistična Gentilejeva šolska reforma, ki je med drugim na hitro pometla s slovenskimi in hrvaškimi šolami pod Italijo. Idrijski realki je reforma prisodila še kratko dobo životarjenja in nato neizogibno smrt! S šolskim letom 1923/24 so bili namreč ukinjeni vsi štirje nižji razredi, ostali so torej samo še trije višji, ki so se v naslednjih treh šolskih letih drug za drugim poslavljali. Leta 1926 so tako odšli še zadnji realčni maturanti in vrata prve slovenske realke so se za vedno zaprla. Idrija je morala čakati dolgih 30 let, da je lahko leta 1956 znova pozdravila prve maturante Gimnazije Jurija Vurga, ki je nasledila nekdanje realčne tradicije.

Opisani kroniki glavnih dogajanj dodajmo še nekaj pomembnejših dejstev. Ob idrijski realki sta pod Italijo nekaj let živitarili tudi slovenska nižja gimnazija v Idriji in nižja tehnična šola v Vidmu. Realčno ravnateljstvo je od začetka šole do leta 1921 skrbno sestavljalo vsakoletna Izvestja, ki so danes dragocen zgodovinski dokument. Dijaki realke so se tako v avstrijski kot v italijanski dobi povezovali v dovoljene pa tudi ilegalne organizacije in društva, ki so razvijala živahno in marsikdaj »oporečno« kulturno in politično dejavnost.

Na koncu prispevka želim opozoriti še na pomen idrijske realke. Bila je ustanova vseslovenskega značaja, na kateri so poučevali mnogi priznani pedagogi, strokovnjaki, znanstveniki, umet-

niki in politiki tiste dobe. Najmanj tretjina idrijskih realčnih profesorjev bi bila sposobna suvereno nastopati za predavateljskimi pulti univerzitetnih predavalnic. Skozi vseh 25 let se je na realki šolalo skupno približno 1000 dijakov (oseb!), kar pomeni, da je šola vzgojila v svojem času znaten delež slovenske inteligence in mnogim otrokom revnih staršev odprla vrata na visoke šole. Realka je poslala v svet okrog 400 maturantov (rednih in izrednih), ki so prišli v Idrijo s celotnega slovenskega ozemlja, iz približno 120 večjih in manjših krajev. Po večini so uspešno nadaljevali študij, dosegali visoko izobrazbo, nekateri celo doktorate in akademske naslove; med njimi najdemo celo vrsto znamenitih osebnosti. Pomemben je bil delež nekdanjih idrijskih realčanov pri razvoju narodnoobrambene organizacije TIGR, kot tudi njihova udeležba v narodnoosvobodilnem boju med leti 1941–45. Po osvoboditvi so se kot inženirji, gospodarstveniki, nameščenci, pravniki, zdravniki, arhitekti, profesorji, umetniki in kot nosilci odgovornih javnih funkcij, po svojih najboljših močeh, pridružili razvojnim prizadevanjem naše družbe.

Prva slovenska realka v Idriji je častno izpolnila svoje poslanstvo v slovenski nacionalni zgodovini.

Janez Kavčič

Znameniti Idrijčani in preučevalci Idrijskega rudnika

Notranjeavstrijski nadvojvoda Karel II. je leta 1575 odkupil idrijski živosrebrni rudnik od privatnih podjetniških družabnikov. Rudnik z idrijsko okolico je tako postal deželnoknežja lastnina, prišel pod neposredno upravo organov dunajskega dvora in dobil enotno vodstvo. S poddržavljenjem idrijskega rudnika je bil storjen odločilen korak za nadaljnji razvoj rudarjenja v Idriji in, kot ugotavljamo danes, pomemben korak za slovensko strokovno, znanstveno in kulturno zgodovino.

Denarno nenasitnemu Dunaju je bil idrijski živosrebrni rudnik vseskozi izjemno pomemben vir dohodkov. Zato dvoru ni bilo vseeno, kako se v Idriji dela in rudari. Z željo po čimvečjem dobičku, so dvorna komora, njej podrejeni rudniški upravitelj in občasni inšpektorji oziroma komisariji z izrednimi pooblastili, tja do leta 1918, skrbeli za intenzivno in sočasno smotrno rudarje-

nje in predelavo živosrebrne rude. To so lahko dosegli le z nastavitvijo odličnih strokovnjakov različnih profilov, ki so nenehno skrbeli za moderno tehnično opremljenost rudnika. Idrijski živosrebrni rudnik se je postopno razvil v enega najvidnejših predstavnikov zgodnjega kapitalizma ne samo na slovenskih tleh pač pa v Evropi sploh (M. Verbič, 1964).

Ob rudniku se je razvijalo tudi mesto Idrija z vsemi spremljajočimi ustanovami, predvsem zdravstvom, socialnim varstvom in šolstvom. Idrija je postala za več stoletij središče strokovnih, tehniških, znanstvenih, kulturnih in ob koncu devetnajstega stoletja tudi političnih dogajanj na Slovenskem. V prvih letih 19. stoletja je bila Idrija drugo največje mesto na Kranjskem s prvo gledališko hišo na Slovenskem, prvim socialističnim županom in prvo slovensko realko (1901), ki jo je italijanska raznarodovalna politika ukinila leta 1926.

Z razvojem idrijskega rudnika in postopnim oblikovanjem Idrije v drugo mesto na Kranjskem so povezana številna imena strokovnjakov, znanstvenikov, umetnikov, kulturnih delavcev, cerkvenih dostojanstvenikov in politikov. Vseh pomembnih osebnosti, ki so v preteklosti na kakršenkoli način obogatile slovensko duhovno zakladnico in so bile povezane z Idrijo ali idrijskim rudnikom, v tem kratkem zapisu seveda ne bomo mogli predstaviti. Omeniti želimo vsaj najpomembnejše Idrijčane in seveda tiste, ki so službovali pri rudniku ali v Idriji in so z originalnimi mislimi in dejanji prispevali k duhovnemu in materialnemu napredku Slovencev in končno se bomo spomnili nekaterih znamenitih priložnostnih obiskovalcev rudnika in Idrije, ki so svoja opazovanja strnili v zanimivih in pomembnih zapisih.

Zanimivo je, da so prva tiskana poročila o idrijskem rudniku nastala v 16. stoletju pod peresi znamenitih zdravnikov – botanikov. Poročali so o žalostnem izgledu in bedni usodi z živosrebrnimi hlapi zastrupljenih rudarjev, ki so vzbujali pozornost takratnih zdravniških krogov daleč izven meja ožje domovine. Že nekaj desetletij po odkritju živega srebra v idrijski kotlini leta 1490, je sloviti reformator medicine Nemec **Theophrastus von Hohenheim**, imenovan **Paracelsus** zapisal (1527) »vsi ljudje, ki tam žive so skrivljeni in hromi, nadušljivi in prezeblji, brez upanja, da bi še kdaj popolnoma ozdraveli«. Zdi se, da ni nihče več v poznejših letih tako kratko in pretresljivo opisal žalostno usodo idrijskih rudarjev.

V tem najzgodnejšem obdobju razvoja rudnika je obiskal Idrijo znani goriški zdravnik – botanik **Pier Andrea Mattioli** (1500–1577). V svoji knjigi zdravstvenih komentarjev k Dioskuridu (1544) je

poročal med drugim o posledicah zastrupitev z živosrebrnimi hlapi pri idrijskih rudarjih.

Tudi Evropsko pomemben strokovnjak znameniti **Georgius Agricola** (1494–1554), je bil po svojem osnovnem poklicu zdravnik, čeprav se je ukvarjal predvsem z rudarstvom in metalurgijo. V metalurškem delu »De re metallica« je natančno popisal postopek pridobivanja živega srebra v Idriji sredi 16. stoletja.

Obširnejše tiskano poročilo o razmerah pri idrijskem rudniku smo dobili v drugi polovici 17. stoletja. Opis idrijske jame in tehničnih naprav za knjigo Athanasija Kircherja »Mundus subterraneus« (1665) je prispeval jezuit **Sigmund Sisserus**. Angleška potopisca **Gualterus Poppe** in **Edvard Brown**, ki sta obiskala idrijski rudnik leta 1665 oziroma 1669, sta o tem pisala v Acta Philosophica Anglica. Iz druge polovice 17. stoletja je vsekakor najobširnejši in najpomembnejši opis rudnika in njegovih tehniških znamenitosti objavil v Slavi vojvodine Kranjske (1689) polihistor in književnik **Janez Vajkard Valvasor**.

Doslej omenjena tiskana poročila in zapisi o »tehničnih in prirodnoslovnih« posebnostih idrijskega rudnika so bila vsebinsko splošnega značaja in so bila vključena v širše zastavljena strokovna in potopisna dela. V 18. stoletju pa je prosvetljenska miselnost na široko odprla vrata hitremu razvoju znanosti in umetnosti. Posebno v okviru prirodnoslovja so odkritja nekaterih osnovnih fizikalnih in kemijskih zakonitosti odprla številna področja, ki so se postopno razvila v samostojne znanstvene smeri. Idrija, veliko in gospodarsko močno središče, je s kadrovsko odlično zaslednim rudarskim in metalurškim obratom, ustvarjala primerne razmere za nastajanje številnih originalnih strokovnih idej in razvoj nekaterih prirodnoslovnih in tehničnih strok. Pomemben, če že ne odločilen je delež Idrije pri razvoju slovenske geologije, novodobnega rudarstva in metalurgije, analitske kemije, tehnike v ožjem pomenu, medicine (medicine dela) in ekonomije (trgovina).

Med pomembne slovenske znanstvenike in izumitelje uvrščamo upravitelja idrijskega rudnika, gospodarstvenika, priznanega rudarskega strokovnjaka in izumitelja **Johana Friderika Stampferja** (v Idriji od 1695 do 1724) in politehnik, zemljemerca, preučevalca krasa in slikarja **Franca Antona von Steinberga** (1684–1765), direktorja idrijskega rudnika v letih 1724 do 1747. **Steinberg** je poleg drugih pomembnih del, prvi podrobno izmeril in izrisal tlorise in profile idrijske jame in drugih rudniških naprav. Uspešni Steinbergov učenec je bil domačin **Jožef Mrak** (1709–1786), jamomerec, zemljemerec, šolnik, slikar in predvsem graditelj mogočnih vodnih pregrad – klavž na Idriji in Belci.

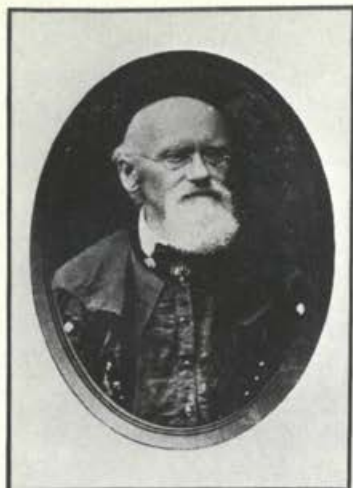
Franc Anton von Steinberg (1684–1765)

Konec 18. stoletja in v drugi polovici 19. stoletja sta bila v Idriji zgrajena dva slovensko pomembna tehnična spomenika, jamska vodna črpalka, takoimenovana idrijska »kamšt« in presipalna Čermak-Špirekova peč za žganje živosrebrnih rud. Kdo je bil konstruktor in graditelj kamšti, žal ne vemo. Delo nadarjenih inovatorjev rudarskega svetnika **Josipa Čermaka** in žgalniškega mojstra **Vincenca Špireka**, pa bo mogoče oceniti na podlagi obstoječih arhivskih podatkov.

V drugi polovici 19. stoletja se je močno razmahnilo geološko preučevanje idrijskega rudišča in bližnje okolice. Tja do leta 1918 je bilo o stratigrafskih, mineraloških, rudnih in strukturnih posebnostih rudišča napisanih kar okrog 80 del. Številne razprave so napisali priznani dunajski in ljubljanski strokovnjaki (npr. **V. Zepharovich**, **D. Stur**, **A. Voss**, **A. Schrauf**, **F. Kossmat**, itd), ki so se v Idriji mudili le občasno. Zanimivo pa je, da je prve, strokovno neoporečne geološke podatke o idrijskem rudišču zbral in zapisal prvi slovenski šolani montanist in utemeljitelj slovenske geologije, rudniški direktor v letih 1867 do 1883, **Marko Vincenc Lipold** (1816–1883). Zaradi originalne razlage rudiščne zgradbe v Idriji močno cenimo rudarja – geologa češkega rodu **Josefa Kropáča**, ki je dolga leta živel in delal pri rudniku. Med Idrijčane, ki so se ob koncu stoletja ukvarjali z naravoslovnimi raziskavami, moramo šteti tudi mineraloga in krasoslovca **Kajetana Stranetzkega** (1879–1918). V novejšem času se je med pomembne slovenske geologe z razlago tektonske zgradbe zahodne Slovenije in raziskavami slovenskih rudišč zapisal še dolgoletni (1957–1977) rudniški geolog **Ivan Mlakar**.

Naše najstarejše rudarsko mesto upravičeno uživa sloves »slovenskih botaničnih Aten«, kot

Marko Vincenc Lipold (1816–1883)

je zapisal prirodoslovec P. Grošelj v Proteusu leta 1939. V vrsti pomembnih prirodoslovcev sta vsekakor na prvem mestu **Giovanni Antonio Scopoli** (1723–1788) in **Baltazar Hacquet** (1740–1815). Scopoli je večino svojih zdravniških in prirodoslovnih razprav napisal v letih 1754–1769, ko je kot prvi rudniški zdravnik živel v Idriji. Evropsko slavo mu je prinesla knjiga »Flora carniolica« (1760), prvo znanstveno delo o naravi Slovenije (S. Sitar, Sto slovenskih znanstvenikov, 1987). Rudniški kirurg in široko razgledani prosvetljeni znanstvenik nemirnega duha **Baltazar Hacquet** (v Idriji od 1766 do 1773) je v svojem delu »Oryctographia Carniolic« zastavil preučevanje prirodoslovnih, tehničnih in domoznanskih posebnosti Slovenije.

V Scopolijevem in Hacquetovem obdobju je idrijsko lekarno vodil priznani botanik **Ernest Freyer**, stari oče v Idriji rojenega prirodoslovca in kustosa ljubljanskega Prirodoslovnega muzeja **Henrika Freyerja** (1802–1866). Med zaslužne slovenske naravoslovce-botanike prištevamo tudi rudniškega zdravnika **Jurija Dolinarja** (1794–1872), Idrijčana **Franciška Hladnika** (1775–1844) ustanovitelja botaničnega vrta v Ljubljani in domačina botanika **Julija Glawatzkega** (1846–1916). Na tem mestu moramo omeniti še **Karla Dežmana** (1821–1889). Čeprav se je ukvarjal tudi s politiko in arheologijo se je kot dolgoletni ravnatelj Kranjskega deželnega muzeja posvečal predvsem raziskavam različnih prirodoslovnih področij.

Res je, da sta bila Scopoli in Hacquet po »duši in srcu« zavezana predvsem botaniki, vendar ne smemo pozabiti njunih zdravniških zaslug. S preučevanjem in preprečevanjem merkurializma in posledic dolgoletnega dela v težkih jamskih razmerah, sta utemeljila medicino dela

na Slovenskem. Njuno delo je v 19. stoletju nadaljeval odlični rudniški zdravnik **Ludvik Gerbec** (1805–1880), ki je postal vodilni evropski preučevalec in poznavalec merkurializma. Med osebnosti, ki so prispevale k razvoju slovenskega zdravstva, prištevamo tudi idrijskega kirurga in porodničarja (v Idriji od 1778–1802), preporoditelja in člana učene ljubljanske družbe Academia Operosorum **Antona Makovica** (1750–1802).

K pestrosti življenja in bogatemu kulturnemu utripu v Idriji in na Slovenskem so prispevali tudi številni idrijski rojaki. Med nje prištevamo glasbenike in skladatelje **Leopolda Belarja** (1828–1899), **Leopolda Cveka** (1814–1846) in priljubljenega **Zorka Prelovca** (1887–1939), akademskega slikarja **Lukvika Grilca** (1851–1906) in akademskega kiparja in mojstra grafike **Nikolaja Pirnata** (1903–1948), dalje pisatelja **Damira Fajgla** (1879–1959) ter mednarodnega šahovskega mojstra **Vasja Pirca** (1908–1980).

Idrijčani smo ponosni tudi na oba zaslužna ljubljanska škofa **Antona Kavčiča** (1773–1814) in **A. Alojzija Wolfa** (1782–1859), znanega kulturnega mecena ter na vseskozi pokončnega politika in diplomanta, utemeljitelja jugoslovanskega naravo varstvenega gibanja **Aleša Beblerja** (1907–1981).

Bralci prav gotovo ne bi imeli prave podobe o razmerah in dogajanju v rudarski Idriji in idrijskem prispevku k slovenskemu duhovnemu bogastvu, če ne bi vsaj omenili nekaterih odličnih profesorjev, ki so poučevali na idrijski realki. Iz knjige profesorja **Janeza Kavčiča**: Prva slovenska realka (Idrija 1901–1926) povzemamo nekaj najpomembnejših in znanih osebnosti. Na realki so v različnih obdobjih poučevali tudi: Karel Pirc, dr. Stanislav Bevk, Baltazar Baebler, Maks Pirnat, Engelbert Gangl, Dragotin Lapajne, Julij Nardin, Kajetan Stranetzky, Ivan Vavpotič, dr. Dragotin Lončar, dr. Miklavž Omersa, dr. Ivan Pregelj, dr. Andrej Snoj, dr. Anton Debeljak, dr. Franc Kos, dr. Andrej Budal, dr. Lavo Čermelj, Lojze Spazzapan in dr. Karel Pirjevec.

Dogajanja pri tako velikem in zapletenem industrijskem obratu kot je bil idrijski živosrebrni rudnik seveda niso predstavljala samo pomembnega deleža v nacionalni zgodovini, pač pa so vplivala tudi na strokovni in znanstveni razvoj ter trgovsko in podjetniško miselnost v evropskih okvirih. Razumljivo je torej, da so se za zgodovinski razvoj rudnika in Idrije že od sredine preteklega stoletja zanimali številni domači in tuji raziskovalci. Doslej so razvoj idrijskega rudnika in drugih dejavnosti povezanih z rudarjenjem in razvojem Idrije obravnavali v obliki kompleksnih zgodovinskih pregledov in monografij **J. J. Ferber** – 1774, **P. Hitzinger** – 1860, **K. Mitter**, 1894,

A. Piltz – 1915, **M. Verbič** – 1965, **H. Valentiniš** – 1981. Med njimi imajo častno mesto dolgoletni idrijski dekan in zgodovinar **Mihael Arko** (1857–1938; Zgodovina Idrije, 1931), Idriječan, ekonomist in raziskovalec zgodovine ekonomije in tehnike **Ivan Mohorič** (1887–1980; Zgodovina rudnika živega srebra v Idriji, 1960), raziskovalec idrijske šolske zgodovine zgodovinar **Janez Kavčič** (Prva slovenska realka, Idrija 1901–1926, 1987) ter gozdarski strokovnjak in raziskovalec **Franjo Kordiš** (Idrijski gozdovi skozi stoletja, 1986).

Zapis o prispevku Idriječanov in preučevalcev idrijskega živosrebrnega rudnika k slovenski in evropski tehnični, znanstveni in kulturni zgodovini z zadovoljstvom zaključujem z omembo najnovejše monografije zdravnika – psihiatra, **Jozeta Pfeiferja**. Njegova knjiga »Zgodovina idrijskega zdravstva« (1989), ki je posvečena 500-letnici Idrije, je plod 16-letnega natančnega in vztrajnega raziskovalnega dela. Predstavlja zaokrožen pregled zdravstvenega in socialnega varstva idrijskih rudarjev v preteklih stoletjih in je sočasno pomemben prispevek k poznavanju zgodovine medicine dela v Sloveniji ter tudi širšem evropskem prostoru.

Jože Čar

Idrijska čipka

Lado Božič, idrijski župan in opisovalec domačega kraja, je ob zapiranju rudnika 1977. leta dejal: »Brez rudnika in brez čipk je Idrije konec!« In res, zaradi teh dveh dejavnosti je v velikem delu Evrope marsikdo vedel za Idrijo, zaradi spisov, ki so nastajali ob rudniku, pa je bil kraj znan tudi strokovnjakom in znanstvenim delavcem po vsem svetu.

Z opustitvijo rudnika, ostanejo torej še čipke. Ob povečanem zanimanju za to domačo obrt, prihajajo v Idrijo obiskovalci, da bi si ogledali čipkarsko središče, ki še vedno premore dosti čipkaric, čipkarsko šolo in proizvodnjo čipk. Ta kratki zapis o čipkarstvu v Idriji naj bi bil ob obisku prijaznega kraja vzpodbuda za razumevanje klekljanih čipk in širjenje lepe umetne spretnosti.

Ko govorimo o čipki, imamo v mislih dve različni vrsti čipk:

1. beneško čipko »punto in aria« – šiv v zraku – čipko z iglo, ki jo še danes pri nas izdelujejo na otoku Pagu; čipkarice potrebujejo vzorec na papirju, sukanec in iglo. V Idriji ta zvrst ni bila znana niti v kombinaciji s klekljano čipko;

2. klekljano čipko, in sicer:

a) platneno čipko, ki ima za osnovo ris in je tkivo enako platnenemu, ter

b) klekljani til – Tulle je mesto nastanka, ki je najbolj zahtevna in pretanjena. Osnova je mrežica, uporablja se najtanjša nit, spada pa v sistem stavljenih čipke z velikim številom klekljev (dokumentirano je celo nad 700 parov klekljev!).

Bralca moram opozoriti, da se prvo obdobje evropskega čipkarstva začenja 1450 in je v stalnem vzponu do francoske revolucije, nato pa usiha tja do leta 1860 ali 1870, ko sledi drugi vzpon do svetovnih vojn. Medtem ko je prvo obdobje preučeno dovolj natančno, se raziskovanje drugega, spričo ponovno naraščajočega zanimanja za čipke v zadnjih desetletjih, komaj šele začenja.

Proizvodnja v prvem obdobju je bila namenjena fevdalcem in vzporedno tudi premožnemu trgovskemu sloju, ki se razvija najprej v Italiji, nato nekaj kasneje v zahodni Evropi. Beneška čipka z iglo je doslej dokazano najstarejša, datirana je okrog leta 1460. Klekljana čipka je v Benetkah malo manj pomembna in se pojavi okrog 1510 in naj bi bila odsev milanske. Iz Benetk so prinesli trgovci čipkarstvo na otoke; iskali so namreč ceneno delovno silo, tam pa so v bedi životarile ribiške družine. Tako se je razvilo čipkarstvo v Buranu (igla), na Pellestrini in v mestu Chioggia (klekljanje). Milan in Lombardija razvijata klekljanje in si z Antwerpnom razdelita evropski trg približno na polovico. Za Milan imamo podatke, da je bila proizvodnja v 16. in 17. stoletju ogromna. Preplavila je severno Italijo. Za nas je bila zelo pomembna, ker kaže, da vsebuje idrijska čipka vse tehnike Milana poleg drugih. Da so stari lombardijski vzorci sorodni idrijskim, je prvi opazil Lado Božič (Idrijski razgledi I/1). Kakih sto let za Milanom se je razvila kot čipkarsko središče Genova. Tej dolguje idrijska čipka element »ribico«. Skupno obema centroma – Genovi in Idriji – je to, da mora skoraj vsaka čipka vsebovati znamenito »ribico«. Ribico iz Genove je na veliko prevzela in obdržala samo Idrija.

Konkurenca italijanskim centrom je Flandrija, tu naj bi se klekljana čipka začela pred italijansko, vendar dokumenta o tem nimamo. Vemo pa, da je bila v Flandriji dosežena najvišja kakovost vseh čipkarskih zvrsti: najfinejših čipk z iglo, najfinejših klekljanih čipk – tilov, ki jih imenujejo po krajih, kjer so nastali (npr. bruseljska čipka...). V 17. stoletju postaja mrežica tilov vse tanjša, listi in cvetovi na njej vse bolj tenčični, višek je, da se list ali cvetje prelije v mrežo, tenčico brez ostrine.

»Gobe«

V Franciji se do 1665 kleklja le malo. Zaradi ogromnega uvoza čipk v času »sončnega« kralja Ludvika XIV. je njegov finančni minister Colbert pričel ukrepati. Uspelo mu je prepričati beneško republiko, da je poslala v Francijo 30 izvežbanih klekljaric. Tako dobro je organiziral učenje, da so se francoske čipkarice povzpele na beneško raven in v kratkem je stekla proizvodnja na račun beneškega uvoza. Benetke so se zavedele prepozno. Vendar je zahtevnost francoskega dvora naraščala še hitreje od doseganja kvalitete, zahtevali so tanjše, še tanjše, najtanjše čipke, ovrtnik dame je moral biti samo dah, tak pa je bil le najfinejši flamski til. Ko so si Francozi priključili flamski Valenciennes, je nova proizvodnja tila stekla tudi v Normandiji v Caenu in Bayeuxu – čipkalo je 50 000 žensk! Celo izvoz začne, tako je bila presenečena še Flandrija.

Izdelovanje čipk se je razširilo po vsej Evropi, od Portugalske, Malte, Grčije do Rusije in Skandinavskih dežel. Ni ga trga ali mesta, kjer se ne bi klekljalo v tej ali drugi tehniki.

Tako piše tudi J. V. Valvasor leta 1669, da se kleklja v celi Ljubljani in okolici.

Prvi podatek o klekljanju v Idriji imamo iz leta 1696, ki pravi, da podeželski kramarji prinašajo v Idrijo živež v zameno za čipke. Naslednji je iz leta 1752, ki sporoča, da v Idriji klekljajo praktično vse ženske; zaradi izboljšane tehnologije pri pridobivanju živega srebra so namreč izgubile zaslužek pri pomožnih rudniških delih. To da misliti, da že obstaja proizvodni center, saj če klekljajo vse ženske, pomeni to okrog 1000 delavk in mora obstajati za izdelke tudi resen trg.

L. 1801 pa omenja Hacquet, da zlasti v Idriji, kot tudi drugod po Kranjskem izdelujejo čipke za avbe.

Vprašanje, odkod izvira znanje idrijskih žensk, je vznemirjalo mnogo piscev. Še bolj vznemirljivo in izjemno pa je, da sta se v istem kraju pojavili obe tehniki klekljanja – til in platnena čipka. Tudi o tem, katera je bila prva, še ni rešeno vprašanje.

Znano je, da so prve skupine rudarjev prišle iz nemških dežel, iz rudarske Šlezije, kjer je zaradi zapiranja svinčevih rudnikov in rudarske krize v nemških deželah sploh, kot pomoč pri prebijanju rudarskih družin širila klekljanje Barbara Uttmann (1514–1575). Idrijsko ustno izročilo posreduje, da je prinesla klekljanje v Idrijo žena nekega rudarskega strokovnjaka.

V kroniki čipkarske šole, ki so jo pričele pisati učiteljice leta 1918, piše o tem naslednje:

»Najprve čipke so došle v Idrijo v 16. stoletju iz Češkega po nekej gospej rudniškega uradnika. Ta gospa je začela te čipke, za katere izpeljavo se je rabilo mnogo parov, imenovane »farškovke« (tu je kasnejši vrinjeni pripis – Tüll*) in dr. privatno poučevati idrijske žene in dekleta. Te čipke so se rabile za okrasek kranjski narodni noši. Iz Hrvaškega so se zanesle nekoliko pozneje druge vrste čipk, te so bile »čipke po novem«, »vejovke«, »te drobne«. Te čipke so služile za okrasek cerkvenih oblek. Popirce za te čipke je risala Ana Pergar h. št. 18.« ...»

Poleg ustnega izročila, kot ga posreduje kronika čipkarske šole, obstaja vzorčnik iz leta 1839, ki ga hrani Slovenski etnografski muzej v Ljubljani. To sta dve kartonasti tabli z vzorci til in platnenih čipk. Zanimivo je, da so kljub nemškemu naslovu na tablah, vsi vzorci imenovani s slovenskimi imeni. Vzornik dokazuje, da so v Idriji izdelovali obe zvrsti čipk hkrati. Obenem podpira domnevo, da so izdelovali čipke za slovenski in hrvaški trg, na kar napeljuje tudi prej omenjena Hacquetova izjava iz 1801.

Najstarejša ohranjena idrijska čipka je datirana iz leta 1761 in je pečna (M. Makarovič). Še posebej se bo treba torej potruditi in ugotoviti, kakšne so bile in kako so se spreminjale najstarejše idrijske čipke do 60-tih ali 70-tih let 19. stoletja, ko bodo stopile v Evropo, kjer so se medtem dogodile dramatične spremembe v proizvodnji in prodaji klekljanih čipk.

Sredi 19. stoletja so vsi veliki evropski čipkar-

* Izraz til je bil dodan zato, da bi strokovno podkovan bralec razumel kaj so »farškovke«. Čipkarice so govorile o prfarski mreži. Pri fari pomeni Spodnja Idrija. Iz tega izhaja nekaj historičnih domnev ali spekulacij (Božič, Račič). V Spodnji Idriji klekljajo til, to je najstarejša tehnika, torej je bila čipka preje v Spodnji Idriji. Druga možnost: v Spodnji Idriji so pretežno klekljali til, v Idriji pa platneno čipko. Če bo z arhivskim gradivom dokazano, da so bile prve prekupčevalke iz Spodnje Idrije, bodo te trditve dobile določeno težo.

ski centri v usihanju. Revolucije so spremenile svet, fevdalnega blišča je konec, kupcev za rafinirane in razkošne izdelke malo. Nazorno nam kaže stanje izjava beneškega trgovca Michelangel Jesuruma: »... kaj so postale čipke iz Pellestrine... zbirka niti, zvozlanih z groznim okusom v še bolj obupen izdelek...«. Nato se pohvali, da je v dveh letih stekla odlična proizvodnja, katere pobudnik je tudi sam. 1870 je bilo kakih 50 slabih čipkaric, 1874 je pobudil ustanovitev dveh čipkarških šol (Pellestrina in Benetke), 1877 pa je bilo čipkaric že 1500, a leta 1879 kar 8000!

V Evropi namreč ponovno izbruhne moda čipk. Novi stan – meščanstvo je obogatelo. Zaželi si razkošja, ki so ga imeli prej fevdalci. Razlika je še ta, da so si oni prej krasili obleke, ti pa si krasijo še stanovanja. Na lepem silovito naraste povpraševanje po čipkah. Toda za til čipko je bil usoden razvoj industrijskega izdelovanja čipk, ker jih stroj izdelal neprekosljive in trpežnejše. V igri ostanejo torej le še čipke z iglo in platnene poleg industrijskega tila.

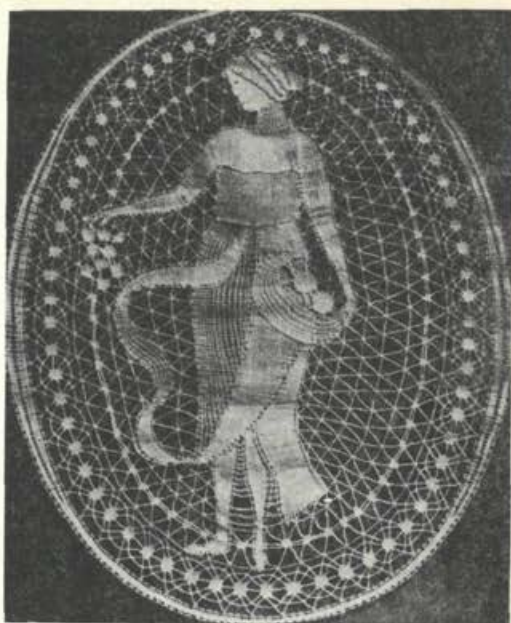
Kako je bilo v Idriji?

Leta 1870, ko je dokumentiranih v Benetkah 50 slabih klekljaric, je klekljalo v Idriji okrog 1000 žensk in dober del njih je obvladal tudi zahtevno til tehniko. Kot središče, ki je ustvarjalo doslej za krajevni trg skromnih a stalnih odjemalcev, pretresa ni doživelo, val novega povpraševanja pa je še kako odmeval tudi tukaj, tem bolj, ker je novi trg zahteval višjo kvaliteto.

Kako je to potekalo, opisuje že omenjena kronika čipkarske šole takole: »Leta 1867 je izumila rodbina Ferjančič popolnoma nove čipke z risom v sedem parov »idrijske čipke Bandspitze«. Te čipke so se imenovalе rogljički, pogačke, polipremet itd katere je rodbina Ferjančič poučevala v svoji hiši za gradom št. 14. Te izdelke je kupovala g. Karolina Lapaine in pozneje Ant. Kavčič trgovka v Idriji. Za te nove čipke so se začeli zanimati tudi trgovci na Dunaju. S posredovanjem g. Karoline Lapaine in dunajskega veletrgovca Stranitzerja je bila leta 1876 ustanovljena prva drž. čipkarska šola v Idriji v hiši žgalniškega uradnika g. Urbasa št. 71...«

Ob ustanovitvi čipkarske šole v Idriji je bila Ivana Ferjančič prva in edina učiteljica do leta 1879, ko je umrla. Za njo so vodile čipkarsko šolo celih 19 let štiri učiteljice, ki jih je vzgojila, to so bile Antonija Ferjančič, Marija Troha, Amalija Božič in Frančiška Šinkovec. Tako so ustvarile idrijske čipke temelj za čipkarstvo na idrijskem področju.

Takoj po ustanovitvi idrijske čipkarske šole, so ustanovili občasne tečaje klekljanja v Bovcu, Cerknem, Čepovanu. Ponavljali so večkrat in

Čipka s človeško figuro

ponekod so prerasli v šole (Dol – Otlica, Čepovan, Soča, Bovec, Izola, Cerkno). Šole na Gorenjskem so pa nastale v Žireh (1906), Železnikih (1907), na Trati in v Sovodnjah (1909).

Od ustanovitve dalje je čipkarska šola v Idriji doživela več upravnih sprememb: najprej je bila podrejena trgovskemu ministrstvu, 1882 pride pod upravo ministrstva za uk in bogočastje, 1900 pod ministrstvo za javna dela. Strokovni nadzor je opravljal najprej Nadzorni komite z Dunaja pod vodstvom Johanna Andreka »k. k. Baumaschineninspektorja«. Leta 1881 do 1894 je bil imenovan za kuratorja vodja ljudske šole v Idriji Jakob Inglič. Leta 1895 pa je bil imenovan za provizoričnega kuratorja čipkarske šole Ivan Vogel. Tako nato je postal tudi ravnatelj čipkarske šole. V razvoj idrijskega čipkarstva vstopi tako osebnost, ki je tako šola kot čipkarstvo pripeljala v sam kvaliteten vrh, idrijsko znanje pa posredovala Dunaju in prek Dunaja drugim delom Avstro-Ogrske. Vogel je namreč postal vodja dunajskega Zentralspitzenkursa – dvoletne izpopolnjevalne šole klekljanja za bodoče učiteljice klekljanja, v katerem so sodelovali najboljši strokovnjaki, na primer tudi dunajski likovniki. Zanimivo bi bilo videti, kolikšen je delež učenek iz Idrije v primerjavi z učenkami iz drugih krajev. Vogel je namreč vzel s seboj na Dunaj tudi nekaj idrijskih učiteljic, ki so tam poučevale. Zanimivo je tudi, da se je nekaj Idrijskank, ki so končale dunajsko šolo, zaposlilo drugod po Avstriji (1 na Češkem, 7 v Galiciji, kjer je živelo

najbednejše avstrijsko prebivalstvo – gališki Židje).

Kako je konec 19. stoletja oživljala proizvodnja čipk drugod po Evropi, lahko sledimo iz publikacij, ki izhajajo v zadnjih letih:

V Lombardiji ni več glavno središče Milan, pač pa Cantù (Como). Na novo se je začela proizvodnja v Bologni (igla), v Genovi (klekljanje), v Toskani (igla in klekljanje); Pescacostanzo v Abrucih pa je zanimiv zaradi izvirnosti vzorcev, ki spominjajo na nekatere ruske in idrijske vzorce. Italijanska proizvodnja je bila usmerjena v izvoz.

Na Angleškem in Irskem je uničila čipkarstvo strojna proizvodnja konec 19. stoletja. Enako usodo so doživeli francoski centri. V Alençonu se je oblast zavedela tragedije in je obdržala nekaj delavk, da so delale za posebna naročila. Centri v Normandiji prenehajo, obdržale so se le posamezne domače klekljarice. Belgija je ohranila klekljanje po samostanih, isto se je zgodilo na Nizozemskem.

Za Idrijo je bilo v tej dobi najpomembnejše tržišče severno od Alp. Na kakšno odmevnost je tod naletela čipkarska proizvodnja oz. ponudba?

Večkrat sem se pogovarjal z Malči Lapajnetovo, ženo najpomembnejšega trgovca s čipkami Pavla Lapajmeta, sina ustanovitelja firme Franca Lapajmeta, ki je večkrat izjavila, da je bil pod Avstrijo nemški trg prost, konkurence po njenih besedah takorekó ni bilo, konkurirali so si kvečjemu domači trgovci in še to pri odkupu čipk. Povpraševanje je bilo tako veliko, da tudi, ko se je pričela zelo velika proizvodnja v treh gorenjskih centrih, ki jo prevzamejo gorenjski trgovci, ni bil noben problem prodaja.

Klekljanje se je širilo kot poplava. Zaslužek je bil tu. Ženske so se hodile učiti ena k drugi. Tudi po 20 kilometrov peš do šole ali šolane čipkarice. Trgovci in mešetarji so zahtevali ustanavljanje šol. Povpraševanje je bilo takšno, da so prekupčevalci odkupovali tudi manjvredno blago. Na primer: Šebreljčani niso marali prodajati čipk v Idrijo, raje so poslovali s prekupčevalcem, ki je odkupil vse, tudi otroške izdelke.

S ponavljajočimi si telegrami so dunajski trgovci urgirali pošiljanje naročenih čipk. Čipkarska šola v Idriji je dobivala toliko naročil, da je Vogeltnik moledoval duhovnike in učitelje po vaseh, da naj posredujejo pri čipkaricah in celo pri prekupčevalcih, naj sprejemajo njihova naročila.

Sijajno so služili vsi, tudi klekljarice, ki so zaslužile na dan pol rudarjeve dne. Proizvodnja čipk je bila za to področje tako pomembna, da je bil na primer načelnik nadzornega odbora za čipkarsko šolo ravnatelj rudnika, ostali člani pa najpomembnejše gospodarske in politične osebnosti v mestu. Sestanki tega nadzornega odbora

so bili tako resna stvar, da sem, ko sem pregledoval zapisnike za dve leti, ugotovil, da je enkrat samkrat upal izostati en sam član – katehet Osvald. Prisotnost je namreč vsakič moral vsak podpisati.

Za primerjavo stanja v Idriji imamo tudi nekaj drugih podatkov. Na primer iz Nemčije, kjer je bil v preteklosti močan center čipkarstva Šlezija. Tu so oživili proizvodnjo čipke z iglo, ustanovili zanjo šolo, število teh delavk je doseglo 700; proizvajale so tudi za zunanji trg; poznali so tudi klekljano čipko, ustanovili so šolo, pognali proizvodnjo, nikjer pa ne navajajo kakšne prodaje in kaže, da je ostalo le bolj pri poskusu, da bi oživili proizvodnjo klekljanih čipk.

Zlasti, ker so prihajala naročila trgovcev na čipkarsko šolo iz Schneeberga iz Rudogorja / (Erzgebirge in iz Šlezije).

Zlata doba idrijske čipke se konča z začetkom prve svetovne vojne.

Kako bi opisali idrijsko čipko?

Za izdelavo kvalitetne čipke je potrebno naslednje: klekljamo po vzorcu (papircu), ki mora imeti estetsko, če že ne kar umetniško vrednost; pogoj, brez katerega ne gre, pa je še ta, da imamo izkušeno kvalificirano čipkarico, kakršne je vzgajala idrijska nadaljevalna šola, zlasti po letu 1906, ko je Vogeltnik uvedel tudi teoretični pouk. Danes bi takšnemu pouku lahko rekli kar raziskovalno delo. Bila je, recimo, navada, da je morala klekljarica – kandidatka za učiteljico klekljanja – poiskati staro pečno čipko, raziskati vzorec, ga rekonstruirati ter izdelati papirc in jo sklekljati. Prve osnovne vzorce idrijskih čipk je izdelala že rodbina Ferjančič pred začetkom idrijske čipkarske šole. Danes je nemogoče potegniti ločnico med vzorci iz tega obdobja in novimi vzorci, ki so jih ustvarjali čipkarska šola, učiteljice, risarji trgovcev s čipkami itd.

V pomoč so nam katalogi Dragotina Lapajmeta, ki jih v celoti hrani arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani. Tu so zbrani vzorci za vse klasične idrijske čipke, saj je bila rodbina ponosna na ustvarjanje čipkarske tradicije v Idriji. Katalog seže do prve svetovne vojne. France Lapajne, Dragotinov bratranec, ki je odprl trgovino 1880, je ubiral drugačno pot. Ponudil je trgu vse idrijske vzorce, sprejemal pa je tudi sugestije tujih trgovcev, kupcev in risarjev iz vseh krajev Evrope. Prav Franc Lapajne pa je dosegel tudi izjemno rafiniranost, tako da je njegov prodajni katalog spričo pestrosti izredno zanimiv. Vse to je tem bolj pomembno, ker vse doslej še niso zbrani podatki o lastnikih, nahajališčih in usodi najlepših idrijskih čipk, ki so prejemale zlate medalje na svetovnih razstavah ali pa so bile

Klekljarsko območje v letu 1905; zunaj zaznamovane- ga območja so takrat obstajale čipkarske šole še v Bovcu in Izoli. Karta je izdelana po podatkih I. Vogelnika v brošuri Klekljane čipke (dr. M. Makarovič, izdal Slovenski etnografski muzej in Mestni muzej v Idriji, 1970). Znotraj označenega območja so v letu 1905 delovale stalne čipkarske šole v Idriji, Čepovanu in Dol. Otlici. Meje področja so zanesljive, ker je Vogelnik kot ravnatelj Čipkarske šole v Idriji vodil tudi odkupovanje čipk.

izdelane po posebnih naročilih ali za posebna darila.

Če bi hoteli, danes sestaviti katalog vseh idrijskih čipk, kar bo morda uspelo ob 500-letnici, bi imeli težave, če bi hoteli obdržati število vzorcev pod tisoč. Samo v delno ohranjenih katalogih Franca Lapajnetja jih je nekaj tisoč. Tudi izrazoslovje okrog čipk in klekljanja je izredno bogato. Račič pravi takole: »Pri nas je nastajala s širjenjem in razvojem domačega čipkarstva tudi domača terminologija, ki je zelo originalna in smiselna, ker je vzniknila od čipkaric samih zaradi razpoznavanja raznih oblik in ornamentov..., ki jih imenuje z nekaj sto izrazi...«.

Opisati bistva in značilnosti idrijske čipke še ni uspelo nikomur. Nemogoče je predstaviti 18 med seboj kombiniranih tehnik, ki vsaka zase daje pač neomejene možnosti. Ko pregledamo nekaj osnovnih vzorcev, ter jih primerjamo z vzorci iz drugih dežel, pa vendarle v njih opazimo neko svojskost. O tem sem se velikokrat pogovarjal z učiteljicami in izkušenimi klekljaricami.

Čipkarica Suzana Rupnik je pokazala čipke svoje matere in stare matere ter menila takole: »Idrijska čipka je obložena z ribicami, to je ena od razpoznavnih značilnosti.« Ribica pa, kot vemo, je tako zahteven element v klekljarski tehniki, da ga je obvladala le tista čipkarica, ki je imela za sabo resno šolanje in je bila obdarjena z natančnostjo in posebnim občutkom za lepoto izdelka. In če pomislimo, da v Idriji tista, ki ni obvladala ribic, ni mogla veljati za pravo klekljarico, potem lahko zaključimo, da je – od nekdanjih 10 do 15 tisoč čipkaric – teža klekljane idrijske čipke v evropskem prostoru brez primerjave!

Pa naj ta zgodovinski pregled zaključim z misljo dr. M. Kmecla, ki pravi: »Čipke življenja so to, čipke hrepenenja po sončnem nebu zgoraj nad visokimi grapami, v stoletjih oklepanja življenja stanjšane in pozlačene v resnično umetnost.«

Jurij Bavdaž

O idrijskem govoru

Pred mnogimi leti sem slišal tole »anekdoto«. V Ljubljani nekdo vpraša mladega fanta, ki zavija po idrijsko: »Ali si ti doma iz Idrije?« Fantič mu odgovori, rekoč: »Njé, iz Ídarje!« V tem čudáškem dovtipu nisem videl niti kanca humorja, šele mnogo pozneje sem iz izkušnje dojel, kako po svoje prav je imel tisti fantič. Idrijski govor, pravzaprav izgovor že tako narečno obarvanih besed je pač tako svojevrsten, da ga bo neidričan zelo težko ponovil. H krajevemu govoru spada jo seveda še oblikoslovje, tvorba besednih vrst in besedni zaklad, ki je za tuje uho lahko mnogokrat še posebno zanimiv, včasih pa žal, tudi nerazumljiv.

Idrija, ki ima zaradi svoje rudniške in tudi druge zgodovine marsikatero prvenstvo, je v nekaterih stvareh vendarle po krivici ostala prizadeta. Naj spomnim na tri reči. Zaradi svoje razmehoma pozne pojave na slovenskem zgodovinskem zemljevidu (leta 1490 odkritje živega srebra – začetek rudnika in mesta) in usodne lege med gorami ni nikoli mogla postati središče večjega ozemlja kot je tisto, ki ga zajemajo njene današnje občinske meje, navkljub temu, da so njene gospodarske, politične in kulturne moči presegale nekatera druga upravna središča. Ena od takih 'krivic' je tudi dejstvo, da znameniti idrijski rudniški grad Geverkenek ni bil o pravem času določen v tisto skupino starih gradov, ki uživajo varstveno skrb prve vrste. In navsezadnje – tudi njen sicer tako izraziti govor ni bil prištet med tistih štirideset ali več narečij in še nekaj posebej imenovanih govorov slovenskega jezika na vsem našem narodnem prostoru. Za slednje je pač vzrok v tem, da se je členitev slovenščine v narečja

v glavnih potezah izvršila že več stoletij pred nastankom Idrije in so se le še nekateri manj bistveni dialektalni glasoslovni pojavi in spremembe v vokalizmu oblikovale oziroma zaključile šele tam nekje v 17. ali 18. stoletju (po Tinetu Logarju). Naj mimogrede omenimo, da Atlas slovenskih narečij iz leta 1986, ki sta ga po predlogah Franceta Ramovša in na podlagi svojih novih dialektoloških dognanj začrtala dr. Tine Logar in dr. Jakob Rigler, pozna vsega petdeset narečij oziroma govorov ali natančneje – 37 narečij in 13 govorov.

Idrijski govor (v našem primeru razumimo besedo govor le v njenem praktičnem pomenu kot govor določenega kraja in ne kot dialektološki strokovni izraz!), ki je tako hitro spoznaven zaradi svojega vokalizma (izgovarjave samoglasnikov), še posebno zaradi tistih brž opaznih ožin, po katerih se vsak ozki é izgovarja kot í (na primer dílat, mlíku, plísat, zwíзда), in pa zaradi obilice podomačenih nemških besed, bi vsekakor zaslužil, da bi ga znanstveno obdelal dialektolog.

Zanimivo je, da se je idrijski govor ali recimo kar idrijsčina, ki ima nekaj podobnosti s škofjeloškim govorom (nekateri trdijo, da na daljavo daje podoben slušni vtis kot savinjska govorica), precej samostojno razvijala na področju, ki ga zgodovinsko še napaja cerkljansko narečje, to pa spet spada v rovtarsko narečno skupino ali bazo. Kakor sicer ne more biti jasne in natančne ločnice med dvema narečjema, je vendar gotovo, da so upravne meje (politične ali cerkvene) vplivale tudi na prostorski obseg dialektov in govorov. In ker je idrijska občina, vsaj njen severni in zahodni del z mestom vred, več kot prvih sto let obstoja Idrije skupaj s Cerkljanskim spadala v okvir Tolminskega, se verjetno tudi govorica prvotne Idrije, zagotovo pa njene najbližje okolice, ni kaj prida razlikovala od tiste v Cerknem. Poseben način življenja v mestecu, ki je bilo ločeno od ostalega sveta, pa tudi najbrž le majhen dotok rudarjev s Tolminskega, pač pa številni novi naselniki; zlasti v začetku pogosto Korošci in Nemci – vse to je po svoje vplivalo na razvoj in oblikovanje krajevnega pogovornega jezika, poznejše mestne govorice.

Noben slovenski dialektolog se v preteklosti (do Tineta Logarja) ni dotaknil idrijskega govora, ta namreč živi omejen v mestnih hišah na robu cerkljanskega dialekta v najbližjem stiku s črnovrškim. Jezikoslovec France Ramovš v svoji predvojni dialektološki karti Idrijo celo vključuje v področje črnovrškega narečja, v svoji knjigi *Dialekti* (1936) pa jo samo bežno in posredno omeni ob neki značilnosti črnovrškega narečja. Nova, Logar-Riglerjeva Karta slovenskih narečij (1986) Idrijo zarisuje v območje cerkljanskega

narečja. Cerkljansko narečje je bilo znanstveno obdelano pred več ko sto leti. Jezikoslovec poljskega rodu s poljsko-francoskim imenom Jan Mieczysław Baudouin de Courtenay je kot ruski univerzitetni profesor poleg goriških, beneških in rezijanskega narečja obdelal tudi cerkljansko in o njem objavil študijo in gradivo v pomembnem jezikoslovnem časopisu *Archiv für slavische Philologie* leta 1884 oziroma 1885. Pri zbiranju gradiva mu je pomagal takratni (okrog leta 1873) goriški gimnazijec, domačin iz Cerknega, sicer pa poznejši goriški nadškof dr. Francišek Borgia Sedej. Tudi črnovrški dialekt, četudi šele osemdeset let pozneje, je doživel znanstveno predstavitev: leta 1964 je pri SAZU izšlo delo Črnovrški dialekt prof. Ivana Tominca iz Lomov, sovaščana znamenitega prevajalca in jezikoslovca Mateja Cigaleta. Le govorica mesta Idrije je morala čakati na strokovni »prodor« v svet vse do leta 1975. Takrat je kot Kondorjeva knjižica 154 izšlo delo dr. Tineta Logarja *Slovenska narečja*, s podnaslovom *Besedila*. Knjiga, ki je predvsem namenjena srednješolcem, je nastala ob profesorjevem znanstvenem in pedagoškem delu na ljubljanski slavistiki. Živahno besedilo za Idrijo je pripravila njegova študentka Sonja Klemenčič iz Idrije. (Za primerjavo ga objavljamo v precej poenostavljeni pisavi.)

Pod zaglavjem *Idrijski govor* (sámo besedilo je objavljeno pod naslovom *Cerkljansko narečje*. Idrija) avtor omenjenega dela dr. Tine Logar med drugim takole označuje idrijsčino: »Idrijski govor se v nekaterih posebnostih loči od cerkljanskega narečja: cerkljanska diftonga ie/uo sta se monoftongizirala v v í/ú (é/ò). Naknadno poudarjena e/o sta se podaljšala in diftongirala v je/wo (sjestra/kwosa), medtem ko sta v cerkljansčini ostala kratka (e/a). Polglasnik ima ajevsko barvo kot v črnovrškem narečju. V besednem zakladu je mnogo posebnosti, ki so v zvezi z rudarstvom, pa tudi drugih idrijskih lokalizmov.«

Kdor posluša idrijsčino, lahko hitro spozna, da v nič manjši meri kot izgovor (ta je za določanje narečij najvažnejši), na skoraj bizarni vtis, ki ga ustvarja idrijski govor, vplivajo mnogoštevilni germanizmi, ki so se v sivi davnini zelo razrasli v idrijskem govoru. Čeprav jih precej gre na rovaš dela v rudniku, pa je treba tudi upoštevati, da je k vsej tej »knapovščini« nekaj prispeval tudi način življenja idrijskega rudarja, delavca-meščana, ki je nove civilizacijske pridobitve lahko prevzemal le od tujega ali potujčenega meščanstva na nekdanjem Kranjskem, ni pa ga mogel od svoje kmečke okolice. Zaradi rudniške uprave, ki je malone do konca avstro-ogrske monarhije uradno poslovala v nemščini in zaradi mnogih nemško govorečih rudniških uslužbencev, pa tudi ker so

v začetku bili rudarji večinoma priseljeni Nemci, in še da bi novonastajajoče idrijsko mesto znali ločevati od drugih Idrij, na primer tiste pri Bači ali pa najbližje Idrije »pri Fari«, današnje Spodnje Idrije, so v daljni preteklosti naše rudarsko mesto imenovali »Nemška Idrija«. Tako je v Štrekljevi zbirki narodnih pesmi ena, ki se začne »Tam v Nemški Idriji, pri ljubi sveti Barbari«, neko knjigo, ki je izšla v Gorici v 18. stoletju, pa imenuje Idrijo »la Idria Todesca«. Starejši ljudje, na primer, še poznajo izraz »cimerfcen« (sobna peč), ki je mladim že nerazumljiv. Seveda pa je v Idriji že zdavnaj v prejšnjem stoletju prevladal slovenski duh; na začetku stoletja je kot najvišji izraz ne le izobrazbenih, temveč tudi »slovenskih« prizadevanj nastala v Idriji prva slovenska realka. Sploh pa idrijski govor še živi, čeprav v dobrem in slabem preživlja neki razvojni prehod kot vsa naša narečja v dobi televizije in računalništva. Pa še nekaj je za idrijščino posebej značilno. Mislim namreč na njen, že stoletja določen izredno skromen ozemeljski obseg. Idrijski govor je omejen izključno na mestno področje, ki ga zajema katastrska občina mesta Idrija še iz terezijanskih časov. Imamo primer, ko se pri neki hiši (idrijski) govori nuóga, pri sosedni, čisto blizu, a zunaj »mesta«, pa že nàga!

Kljub vsemu se v Idriji sam način govorjenja, namreč tisto »idrijsko« oblikovanje samoglasnikov, ne spreminja toliko, kot se pomlajuje, lepša in bogati leksika, se pravi besedišče ali besedni zaklad. Stari germanizmi v značilni idrijski obleki so se nasplošno že precej umaknili sodobnim slovenskim besedam, mnogo pa je tudi novih pojmov, ki jih po svoje prisvaja tudi idrijščina kot vsak drug jezik ali govor.

Da bi ohranili spomin na nekdanjo idrijsko govorico, predvsem na tisto besedišče, ki ga dr. Tine Logar imenuje »rudarske posebnosti in drugi idrijski lokalizmi«, je Stanko Majnik zbral okrog 1500 izrazov in jih pod naslovom Slovarček idrijskih besed objavil v Idrijskih razgledih XXIII–XXIV (1978/79). Svojo govorico, kakršnoli je že bila, so Idrijčani vedno imeli za domači slovenski jezik (nekoč špraho), ostajali so mu zvesti in ga tudi branili, saj je bilo znano, da je bila v četrstoletju med vojnoma Idrija najbolj slovensko mesto v Italiji. Mladi Idrijčani so seveda še vedno »idarski púbi«, njihove vrstnice za »zjale« in tako bo tudi za naprej, pa četudi slavni živosrebrni rudnik počasi odhaja za večno v zgodovino.

Tomaz Pavšič

KNAPAWSKU ŽULEJNE U IDARI

(Iz knjige dr. Tineta Logarja)

Učas knapam ni blu tak luohk kad danc. Ži ap trih panuoč je zwanilu par sweti Barbar na placu. Takat je blu triba ustat, zatu ka je gutman klicaw za na sheht ži ap štirih. Mal sa papil, uzil mawha s kruham n zuocam m pa karbidawka, pa sa šli. Pret štulnam sa se usi skap zbral n ka ih je gutman use paklicaw, sa šli s šala pa šuohtu da štrikne. Ta sa se lačil, pa dwandwa sta šla u suj štuln. Zdej se je začilu matrajne. Usak je glidau, de je ta paru zacimprau, kir je blu atkapanu, de mu ni parlietu kešn bant na glawa, se je blu ži duost nasrič, ka sa gospuda le bel glidal na dnar kat pa na knape. Zacimpral sa pa tak, da se ta paru patkrižel, puol dil štemplne, čis pa rigl. Zdej sa luoh začil filet u truseč, bašperh pasibej n ruda pasibej. Filel sa pa s triglam n krutca. Lawfari sa tu pelal da sinklne n usul na hunde, at ta je šla ruda pa u fabarka. Ka sa tu padilal, je biw panawat cajt za malajužna. Knapi sa se mal usidl n pawidal kira čez abzerje. Ja, imil sa strašansku ašpičene jaske. Pa malajužn je knape čakalu še welik dila. Triba je blu parštimat za tiste, ka sa paršl papawdne na sheht. Na ta spucanmu kraju sa muogl zawartat, de sa puotl paršl šusari n rastrelil z municije. Tak je blu kuonc šihta. Pa tu ni tak, kat se gawari! Kulk patu n žulew je blu triba, de se je knap parku-opaw en firklc metra naprej; En tidn je dilaw, pa se ni nkir neč paznal. Na kuonc je bla še culnga skus tak mejhna, de je blu premalu. Knapawske daržine sa ble use welike, tak de je pila le ripa pa krampir. Še sriča, de sa u Idari babe znale kliklet. Ustajale sa skupej z dicit n kliklele ciw dan, de sa tut uone kej zaslužile. Najbel se je blu pa za grimat, če je paršla balizm u bajta. Tu pa ni blu tak malkat. Ruda je starpina n knapam sa dajal mal špjeja, de b ga čikal, pa kuga, ka ni blu dnarje, pa sa špjeja raj šparal za aswirkawca. Puol sa pa zbalil. Pa nje sam uoni, tut atruoc sa strašnu marl Tak je blu weč žalast pa bajtah kat pa wesjele. Le za kir praznk je blu lpu, ka je pljeh-banda gudla na placu, pa precejsje je bla pa še apaudne sa bli na miz žlikrafi n prata. Zwečir pa sa se usi dabil u aštari, cukal geruš n mažwal. Tak sa saj nikej imil, tut če sa bli drug dan usi kilaw na šihtu.

Izgovor ni zabeležen z dialektološkimi fonetičnimi znaki, le dvoustnični v je zaznamovan z w; glas g se v idrijščini dosledno izgovarja kot zveneči mehkonebni priponnik in ne kot zaporni g (podobno je tudi v drugih rovtarskih in primorskih narečjih), v dialektološki transkripciji se pojavlja kot grški gama.

»Kranclovka«

Značilne idrijske jedi in pijača

Idrijski žlikrofi

Iz moke, rumenjakov ali celih jajčk naredimo malo bolj mehko testo kot za rezance. Pognemo v hlebček in pokrijemo naj počiva vsaj pol ure. Nato ga na tanko razvaljamo v pravokotne krpe.

V primernih razdaljah polagamo na testo kroglice (file) – nadev. Testo, med kroglicami nato prerežemo po dolgem in počez. Nad kroglicami pa testo stisnemo tako, da dobimo »ušesa«.

Žlikrof nato obrnemo tako, da so robovi spodaj, zgoraj pa naredimo vdolbino v žlikrof vendar pri tem ne smemo pretrgati testa. Žlikrofe kuhamo v slanem kropu, ki ga solimo po potrebi. Kuhamo jih pri počasnem vretju in sicer toliko časa, da priplavajo na površino.

Nadev: Zlato rumeni čebuli, praženi na prekajeni slanini, primešamo pretlačen krompir, poper, majeron, drobno zrezan drobljak. Vse sestavine dobro zmešamo v mehko zmes. Iz te zmesi naredimo enakomerne kroglice (nadev) v velikosti lešnika in jih polagamo na testo. Žlikrofe serviramo k bakalci (znani idrijski jedi), k raznim omakam, svinjski pečenki (telečji).

Bakalca

Kostrunovo meso zrežemo na koščke. Na masti malo prepražimo na liste zrezano čebulo in korenček, nato dodamo meso in ga prepražimo. Prilijemo vodo in vse skupaj nato odišavimo, solimo in kisamo. Dodamo še posebej pripravljeno razkuhanano ne pretemno prežganje. Vse to naj počasi vre, da se meso zmehča.

Jed lahko pripravimo brez prežganja, ne da bi ji bistveno spremenili okus. Prepraženo meso pomokamo, prepražimo, nato zalijemo. K bakalci ponudimo žlikrofe.

Smukavec

Smukavec (smukauc) napravimo iz obranih zeljnatih listov. Liste najprej očistimo debelih storžev nato pa liste zvijemo in jih narežemo kot rezance. Narezano zelenjavo skuhamo v vreli vodi. Vreli vodi dodamo kavno žličko sode, da obdrži zelenjava lepo zeleno barvo. Zelenje naj vre 15–20 minut, nato se ocedi.

Poleg tega pripravimo krompir, ki naj bo olupljen in zrezan na primerne koščke. Tako pripravljen krompir skuhamo, pretlačimo in začинimo z ocvrto prekajeno slanino in na njej sesekljanim svetlo praženim česenom. V to maso nato zmešamo zelenjavo, zalijemo z vročo vodo do primerne gostote in vse skupaj pustimo vreti 5–10 minut. Jed je tako pripravljena in zraven lahko serviramo še koruzno polento.

Aleluja ali repni olupki

Aleluja je jed, ki se pripravlja predvsem za Veliko noč. Dandanes pa se pripravlja le še v malokateri družini.

Za pripravo te jedi je potrebno, da se v jeseni odbere bolj debela repa v ta namen.

Repa se najprej dobro opere in olupi. Lupimo jo na debelo in pri tem pazimo, da dobimo čim daljše olupke, ki jih nato obesimo na palice, na katerih jih posušimo.

Tako posušene olupke spravimo v suh prostor, kjer lahko stojijo tudi leto dni. Dan prej, kot se odločimo, da jed pripravimo, moramo olupke namočiti v mrzli vodi. To vodo potem odlijemo, zalijemo z svežo in jih damo kuhati. Kuhamo jih toliko časa, da postanejo mehki. Kuhane ocedimo in na drobno sesekljamo.

Kuhan olupljen krompir pretlačimo ter zabelimo z ocvrto, prekajeno slanino in zmešamo s sesekljanimi olupki. Vse potem zalijemo z juho kuhanega svinjskega mesa, popramo in posolimo.

Jed naj bo gosta približno kot kislo zelje ali repa in zraven serviramo še prekajeno svinjsko meso.

Željševka

Napravimo testo za kruh, s tem da se doda mleko in jajčka. Testo pustimo nato vzhajati, šele nato pa ga razvaljamo.

Nadev pripravimo tako, da narežemo drobnjak in ga prepražimo na maslu, lahko dodamo tudi meto. Ko se nadev ohladi, ga razmažemo po razvaljanem testu in zvijemo kot potico. Pečemo enako kot potico.

Tako kot ima Idrija nekaj svojih domačih jedi, ima tudi svojo posebno pijačo z imenom **geruž**.

Geruž so pili rudarji predvsem, da so si odžejali, ker je grenka pijača, sicer pa so bili časi, ko je bil zaslužek skromen in za vino ni bilo denarja.

Geruž napravimo takole:

Skuhamo pelin tako, da napravimo neke vrste sirup.

Iz tega sirupa napravimo geruž tako, da za 1 lit. vzamemo $\frac{1}{4}$ lit. naravnega alkohola, približno $\frac{1}{10}$ lit. te grenčice, ostalo do 1. lit. pa vode. Tako vse dobro premešamo in je pijača pripravljena.

Franc Lapajne

Idrijski humor

Smo tik pred praznovanjem poltisočletja Idrije in njenega živosebrnega rudnika. Pred nekaj dnevi sem v pogovoru vprašal znanca s kakšnimi občutki se kaj pripravlja na ta pomembni dogodek. Lepo mi je odgovoril: Veš, da sem vesel, ko sem to dočakal. Pomisli, koliko Idrijčanov je od takrat do danes že pomrlo, jaz pa sem še vedno med živimi.

Znano je, da je idrijski knap bil vesten in spreten delavec, ko je v jamskih temačnih globinah moral predvidevati in preprečevati ničkoliko nevarnih situacij. Bil je tudi družaben. Na delu in izven njega je po svoji šegavosti bil dober srčen in dovtipen. Za uvod pa ne bo odveč tečaj idrijskega jezika, kakor ga je pred leti objavil Pavliha.

»Idrijski jezik ali IDRIJŠČINA se odlikuje s svojo melodičnostjo s čistimi končnicami in mednarodnimi koreni. Ni čudno, da so jo hoteli sprejeti za mednarodni jezik. Zelo je podobna angleščini. Kdor obvlada ta jezik, se hitro nauči tudi IDRIJŠČINE in narobe. V idrijsščini se prav tako kakor v angleščini drugače piše, kot se izgovarja. Na pr.: menda izgovarja bles, nehaj izg. bajhn, tekmovalje izg. šidejne, konec ali kraj izg. kampličk, vreči, vržem izg. patisnt itd. Tudi podobnost besed je presenetljiva: glaš je angl. glass, vada – water, baluta – ball, muska – music, fris – face (izg. fejs), gus – goose (izg. guz), fajfa – pipe (izg. paip), flancat – plant, amrila – umbrella itd., da že komaj najdemo besedo, ki ne bi bila angleški pisavi ali izgovorjavi podobna.

Še malo slovnice in pravopisa: Osnovno pravilo je, da se v idrijsščini pišejo z veliko začetnico samo sledeče besede: Idrije, Dnarska, Zlikraf, Veselica, Uhcet in Bila je. Besede: zile, ripa, palinta, smukavc, padmitnca, vada, britaf, žalast in prepir se pišejo z najmanjšo črko in le tedaj, če jih nikakor ne moreš izpustiti iz stavka. Nekatere besede lahko postaviš v vsak stavek kamor in

kolikor hočeš. Take so: jemenes, tettesi, gavarejne, tretnajne, bajhn, hudič, paštelenc. Nikakor pa ne rabi besed: madona, dio, orka, ker se boš s tem izdal, da si imel preveč opravka z Lahi. Besedica NU je posebno priporočljiva za kratek potrdilni odgovor ter se lahko večkrat ponovi, če ti je neka stvar posebno všeč. Za danes si zapomnite še sledeči stavek:

Jemenes, bajhn lubmuj, pa na tretnej nje, des se butnu u režanc, ka ti je gvišnu adn zafrtteleu ana baluta ki u ksiht, ka imaš taka bunka na frisu.« Po slovensko bi se temu reklo: »Joj ne govori, da si se udaril ob podboj, ko ti je verjetno nekdo vrgel kamen v obraz, ker imaš tako otekline na licu.«

Idrija tudi spada med tiste kraje, kjer so nastajali predrugačeni, čudni priimki. Pri ugotavljanju njihovega izvora ni tega iskati v etimoloških pravilih ampak so bile temu vzrok povsem druge okoliščine. Zadostovala je na pr. napačno izgovorjena beseda ali večkratna ponovitev le-te in že si je sogovornik prislužil novi čudni priimek. Nekaj primerov:

Faragla (Bizjak) – Pri procesijah je nosil zastavo na drogu in temu on pravil farogla.

Hundelaufavc (Kavčič) – Ko je delal v jami je bil dodeljen k ročnemu prevozu rude. Na vprašanje kakšno delo opravlja je odgovarjal, da hunde laufa (poriva).

Indimundi – Vešče je lovil muce in se mastil z mačjo pečenko.

Firbar (Jereb) – Stanoval je v hiši Podgorami, kjer je nekoč bila barvarna.

Gičumà (Seljak) – Ko je bil še majhen, ni znal dobro povedati, da je doma na griču, izgovarjal je giču-ma.

Kapcinar (Viler) – Bil je nekaj časa tudi pri kapucinarjih, kjer je opravljal manj pomembna dela.

Kultura (Jurman) – Bil je dober amaterski gledališki igralec.

Màzu fazu (Kogej) – Ko je bil še otrok je pravil, da je mazu fazu, namesto da bi rekel mrzel fižol.

Radecky (Poljanšek) – Pripovedoval je, kako je njegov prednik bil vojak v Radeckyevi vojski.

Rur (Oswald) – Tako spretno, brez predaha je izpraznil čašo vina, da mu je ta zlahkna tekočina gladko kot po »ruru« tekla po grlu.

Stahičan (Lapajne) – Ko je bil še majhen, je pravil da je Stahi čan namesto močan.

Štrikavc (Tušar) – Njegovi predniki so izdelovali vrvi.

Tenta tenta (ing. Sotola) – Bil je po rodu Čeh. Imel je navado pogostokrat ponavljati besede tenta – tenta.

Žendar (Klemenčič) – Rad je lovil ribe na nedovoljni način in je budno pazil, da ga žendar ne zaloti in opozarjal še ostale: žendar, žendar.

Pesnice, poberkovanje in anekdote

Idrijska

A, Be, Ce:

*vouk je snídu vse ovce,
ena je pa pustu,
da je bu jemu za o pustu.*

A, O, U:

*babe ni damu,
díc je pa dama,
pa púbu kruha ne da.*

Pod gradom je en

kurnik

v njem prebiva

Burnik

Po fabr kodi fant

na videz elegant

pred samo vozi hund

ime mu je Rajmund.

To je praktikant Rajko Gruden.

Tožba ljubiteljev »Rak«

Zakaj so vendar na Rakah tako slabe klopi?
Ker so tudi ponoči v rabi.

Padgure

Vana: Ta paru-lbizen, puol pa žlikrafe!

Van: Pa nje! Ta paru žlikrafe, puol pa lbizn!

Idrija – Rim

Zakaj je Idrija več kot Rim?

Rim ima papeža, Idrija pa dr. Papeža.

Na Koševniku

Mica, ali si se že kaj privadila laščine? Ja kak bi se, ki imam tak trdo glavo. Če bi mi šla laščina tako hitro v glavo, kot ta ipavc, bi jo že kdaj znala.

Redar

Stojte gospodje, ujeti ste! Ali ne veste, da je g. župan šele nedavno ostro zapovedal, da je ponoči mirno hoditi domov? Res je, g. redar, pa mi ne gremo domov, ampak v drugo oštarijo!

Navihanec

V znano idrijsko gostilno pride rudar, Idrijčan seveda, ter si naroči pečenko. Toda sreča mu ni bila mila, dobil je skoro same kosti. Brihtna buča pa si hitro pomaga in reče gostilničarju: »Sliš Piepe, zriži mi, zriži ta prata, tak sn se udaru u jam, de nimam prav biene mači!« Prijazni go-

stilničar hoče ustreči svojemu gostu, a tudi njemu se upirajo svinjske kosti. Razjarjeni pravi: »I, kaj so ti pa prinesle ti babe? Od tega ne baš set!« Gost pa odvrne: »A viš, a viš, pa še parajtav nisl.« Dobil je novo porcijo.

V prvih dveh desetletjih tega stoletja je v Idriji služboval zdravnik dr. Milan Papež. Stanovanje in ordinacijo je imel v rudniški stavbi (prej Steinbergova hiša), pozneje enkrat pa so jo začeli nazivati »v Švici«. Ker pa je tam stanoval dr. Papež, so jo nekaj časa nazivali tudi »v Vatikanu«. Okoli hiše je bil lep vrt, dr. Papež pa je rad vrtnaril. Tako je nekega dne nosil gnoj in kmalo je šel glas po Idriji: Papež nosi fajmoštra!

Rudniški nadpaznik Burnik je bil vnet Slovenec. Rad se je izražal v slovenščini na delovnem mestu. Nekega dne je trem rudarjem naročil: Vi trije jamski porivači boste vozili (porivali) vagončke od sv. Treh kraljev do vseh svetnikov. Takoj se eden oglasi in reče: Ja, nas pa ne bo tako hitro nazaj.

Srečala sta se Škrilc (Poljanšek) in Pika (Kogej). Med tem sprečanjem je začelo rahlo deževati. Prvi reče: dež ima pika, drugi mu hitro odgovori: Le hitro stopi, da se ne bo škrilc zmočil.

Frice Knapov iz Pronta je v jami opravljal manj pomembna dela. Praznil je tudi jamske »brinte«. Frice pa je tudi rad postoril, kar so mu delavci naročali. Nekoč sta mu dva delavca v jami rekla »Frice«, medtem ko se midva malo zlekneva na ploč, ti dobro pripazi, da nadzornik naju pri spanju ne zaloti. Nadzornik se kmalo nato prikaže na delovišču in Frice namesto, da bi speča delavca hitro prebudil, se napoti proti nadzorniku in s prstom na ustih pravi: »Psst, tihu gaspúd, ka múzi spi je!«

Debata po telefonu med zvonarjem na jašku Delo in električarjem v jami. Zvonarju pravijo Izučk, električarju pa Hudecl. Iz IV. obzorja električar pokliče zvonarja na površino in reče: Ti Izučk, pasluš, dej duol šala, da se bu Hudecl iz jame prpjelev.

Debata izmed Brigarjem (Velikajne) in Repitnkarjem. Brigar pravi: Ti Repitnkar, a si že vse pakasiv? – Nje še, odgovori Repitnkar, u bri-gu mi je še nikaj astalu!

Med idrijskimi rudarji ni manjkalo dovtipnežev in eden takih je bil tudi rudar Jože. Po delu v rudniku ga je doma vedno čakalo, kot je on pravil, še »milijon« del, zato si je kdaj pa kdaj

v jami privoščil malo počitek. Tako se nekega dne zateče v opuščen rov in zaspi. Ravno tistega dopoldneva pa je jamski inženir bil na službenem obhodu in ker je svojo dolžnost vestno opravljal, je večkrat »vtikal nos« tja, kamor morda ne bi bilo treba. Zalotil je spečega Jožeta, ko se je ravno utapljaj v prelepe sanje. Prebudi ga in ga strogo opomni, češ, ali morda ne ve, da je v jami prepovedano spati. Jože ga debelo pogleda in reče: »Ko bi vi, inženir, vedeli, koliko spanje meni dobro de, me ne bi budili«. Presenečeni inženir zaradi tako hitrega in iskrenega pojasnjevanja tisti trenutek ne najde pravih besed in odkoraka naprej.

Živel je prebrisan »z vsemi žavbami namazan« Idrjčan po imenu Toni. Resnega dela se nikoli ni prav rad oprijel. Občasno je prevzel kakšno lažje priložnostno opravilo. Dogodilo se je, da so nekoč pred vojno zemljemerci merili terene po okoliških vaseh. Toni izrabi priložnost in se poda v neko kmečko hišo. Vljudno pozdravi in se predstavi. Njegov uglajen nastop naredi dober vtis na gospodinjjo.

– Kaj bo novega, ga vpraša dobra ženica.

– Veste kaj, odvrne Toni, poslali so me v zvezi z neko resno zadevo. Tu skozi bo speljana železniška proga, neugodno pa je to, da v načrtu zarisane tirnice peljejo prav skozi vašo kuhinjo.

– Za božjo voljo, vzklikne tedaj prestrašena ženska, lepo vas prosim, samo tega mi ne storite!

– Draga mamca, odgovori z blagim poudarkom Toni, načrt je načrt in jaz ne smem preko njega.

– Povejte mi, spoštovani gospod, povzame gospodinjja, ali bi se ta kočljiva zadeva dala kaj, vsaj malo predrugačiti.

– To bo težko in tvegano, pravi Toni, namršči čelo ter nadaljuje: Ma počakajte ... če mi obljubite, da bo vse ostalo med nama, če nikomur ne boste ničesar izblebetali, bi predlagal sledeče: Vi meni nekaj denarja, jaz pa vnesem male popravke v načrt, tako da rešim vaš dom. Rečeno-storjeno, Toni pospravi čedno vsoto denarja in jo urno popiha proti Idriji.

Na kraju še kratka vremenska napoved:

Palina

*Šinkavc drista,
skrit smardi,
slabu vrjeme
nam preti.*

*Daž se ulije,
Franca upije:*

*Ah, nej jejne ži rasit,
de bam flance šla zalit.*

Iz Pavlihe, šaljivega lista Planinska siratka in od drugod zbral

Stanko Majnik

Idrijčane, ki so svoj rojstni kraj že v njihovih zgodnjih letih zapustili, je veseskozi družila prijateljska vez. Ob raznih prilikah so se sestajali in obujali spomine na Idrijo. Nekateri od njih so tudi pridno vihteli pero in zlagali kar v idrijsčini. Lojze Kumer, bivši višji oficir jugoslovanske kraljeve vojske, je bil eden vodilnih vesele idrijske družine v Ljubljani. Prav je, da se ga hvaležno spomnimo z objavo ene od njegovih humorističnih pesmi.

Pust je sicer že mimo, ali še ni tako daleč od nas, da bi tale pesem, ki je bila prebrana na idrijski predpustni veselici pri Frlincu v Ljubljani, bila zastarela, kajti Idrjčani so od pusta tako polomljeni, da šele sedaj počasi prihajajo nazaj k sebi ter jih bo zato pesem našla prav v trenutku, ko so spet postali sposobni za branje.

1

*Mi sma ncuj se tukej zbral,
de bi pusta pačastil,
mpa deb naše lipe Idrje,
sam n ki se mal spauNIL,
pr kazarcu duobrga vina
kira riekl al zapil,
de bi zmirej luohku riekl,
»al blu je luštnu pr Vesil!«*

2

*Nej si Brušer, al Prejnutar,
al iz Grape, Riž damā,
al iz skirce al pa z Ziemle,
sam vesilga bud srca.
Dej prús si ncuj ipauca
k iblanske Šiške vidu ni,
ka Vesiu ga zate šparau
dougih ži šternajst je dni.*

3

*Naše zjále rís sa luštnē,
takih ni prau nkir na svít,
zatú pa jest nkal nam bajhnu
našim zjálam slava pít
Znaje kliklet, znaje plaušet,
kuglce u testu zavèt,
vsak večir pa rade grije
svojmu dícu pustle agrèt.*

Lojze Kumer

sobota, 15. marca 1952

Idrijska duhovitost

Skoraj pri sleherni hiši ali družini so se poimeovali po kakšnem posebnem dogodku ali nezgodi, tako da so se ti nazivi ohranili do danes. Na primer: Snica, Lsica, Pika, Šnitavc, Cilindravc, Kresilavc, Tenkulavc, itd.

Kresilavc je rátav zatú, ka je enkrat u jam zgúbu kréšilu in je puól na vse víže sprašavav, če ga je magúče kíř nejdu.

Tenkulavc je dabív tu imí pr Far. Mažakar je biv mížnar in je zla ràt patrkavav na zvance. U tu dílu se je tak užívu, da je že kar med saba izgavarjev ten-kula ten-kula. In tak je ratav Tenkula-tinčón.

Na drakslmú sa vštát kàvsna truntal. Enkrat pa se je muojstr adlúču, de bu ti zadív stúpu na parste, kat se pa damače rječe. Neč ni nucalu, mažakarji sa ga vseglíh akúl prnjesh. Dílavci sa vajencem naračil, naj pamjedeje tnálu in smeti naj z ladržarjem adpileje da ti stare kavačije. Nazajgredi sa prpelal narúbe abarnen ladržar,

adspuodej zabil níkej žeblev in nanje sa abejsl flaše vina. Enkrat pa sa dílavci paslal vajence prežagat an predavgr rur. Ka sa se vrnil, sa iz rura pategníl spít flaše pavhne kavsne. Spít sa bli vesíli.

Na jam se je enkrat na an praznik zgadilu, da se je sam inženir panudu, da bu dílavcem pama-gav v jama nest arudje. Dílavci sa se vseglíh mal apatavlel. Namest da mu bi dali turba z arudjem sa mu pattaknil turba nabasana s flašami, ka jih je gaspúd inženir brez de bi vídu adnísu u jama. Dílavci sa ga lpu vesílu patrúntal.

Dr. Hribernik je biv izrídn zdravnik, ka je duobru puoznav razvade in težave vsazga dílavca. An pandílk pride v ambulanta nakrjésan knap. Zdravnik ga nahrúl češ, da v takem stanju ne bu ordinirav. Knap se gladku adríže: Neč hudga gaspúd duhtar, tu se luohku vsakmu zgadi, bam paršu pa takrát, ka baste trízni.

Marjan Beričič

Jubilej Svete gore pri Gorici

Ob 450-letnici Marijinega prikazanja

Primorska in z njo vsa verna Slovenija sta obhajali leto 1989 kot svetogorsko jubilejno leto v spomin na 450-letnico Marijinega prikazanja pastirici Urški Ferligoj na Skalnici (Sveti gori) v juniju 1539. Pričelo se je že 14. avgusta 1988; koprski škof Metod Piriš ga je razglasil, ko je tega dne v svetogorski baziliki slovesno zaključil Marijino leto. Pomen in namen svetogorskega jubilejnega leta je škof Metod Piriš vernikom koprške škofije obrazložil v posebnem pismu, ki so ga brali po vseh cerkvah 13. novembra 1988. V njem med drugim piše: Sveta gora je glavna božja pot v naši škofiji... Pred 450 leti je tu začel izvirati studenec milosti, ki se vsa ta stoletja izliva v duše in srce romarjev ter obiskovalcev. Sveta gora je naš Lurd, naša Fatima, naše Brezje, Sveta gora je ponos in značilnost primorske vernosti. Kakor je v preteklosti to svetišče imelo velike zasluge za versko, нравno, kulturno in narodno življenje primorskega ljudstva, tako bi želeli, da bi Sveta gora spet v večji meri postala duhovno središče in žarišče naše škofije. Naj ne bo župnije, ki letos ne bo poromala na Sveto goro. In potem naj to postane stalna vsakoletna praksa.

Poleg številnih župnijskih romanj so se v tem jubilejnem letu zvrstila tudi večja, škofijska. Koprski škof je namreč na Sveto goro povabil vse sosednje škofo in vernike. Romanja sosednjih škofij je začela ljubljanska nadškofija in sicer 11. marca; tržaška škofija je romala na Sveto goro 25. aprila, goriška nadškofija 21. maja, mariborska škofija 22. julija, domača škofija je imela svoje osrednje romanje v nedeljo, 4. junija, na »kronanco« (obletnico kronanja svetogorske milostne podobe); celovška škofija pa se je pridružila sklepnemu slavlju svetogorskega jubilejnega leta 8. oktobra 1989.

Kot rečeno, je ljubljanska nadškofija odprla vrsto romanj v svetogorskem jubilejnem letu. Tega romanja se je udeležilo okoli 1500 romarjev, z njimi pa so bili zastopani vsi deli nadškofije, mnogo dekanij pa je organiziralo še svoja romanja, saj se mnogi romanja niso mogli udeležiti, ker parkirišče za cerkvijo lahko sprejme samo določeno število avtobusov.

Ljubljanski nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar, ki je vodil somaševanje, je imel ob sebi pomožna škofa Leniča in Kvasa, domačega škofa Piriha in okrog 25 duhovnikov. Lepo bogoslužno srečanje se je po stari romarski navadi začelo z rožnim vencem, končalo pa s petimi litanijami božje Matere z odpevi. Prav tu si je množica dala duška s petjem, ki ga le redko sliši. Nadškof se je v pridigi naslonil na Marijino romanje k sorodnici Elizabeti. Na poti k njej je nosila Kristusa, ki jo je

poslej spremljal na vseh njenih zemeljskih romanjih, do tistega najtežjega pod križem in zadnjega v slavo poveljanja. Tudi mi smo romarji vere, je poudaril nadškof, ki skušamo uresničiti iskanje božje volje v odpiranju božji besedi. Z romanjem na Sveto goro bi radi izpovedali svojo vero ter pripravljenost sprejeti Kristusa in ga posredovati še drugim, hkrati pa bi radi poprosili Marijo za veliko stvari: zase in za svoje družine, za ljubljansko nadškofijo, za duhovne poklice, bolnike, izseljence, zlasti pa, da bi na ta dan izprosili veliko milosti slovenskemu narodu. Ob koncu pridige je nadškof v imenu slovenskih škofov prebral poziv k molitvi za domovino, za mir, razumevanje in medsebojno spoštovanje. Celotno bogoslužje je spremljalo petje trnovskih pevcev iz Ljubljane ob spremljavi orgel in ljudsko petje.

Okrog tri tisoč romarjev pa se je udeležilo osrednjega romanja koprške škofije 4. junija 1989. Med romarji so prednjačili oni iz Kanala ob Soči, ki za »kronanco« pridejo v procesiji vsako leto; to izročilo obnavljajo že od leta 1542. Njim so se v velikem številu pridružili župljani iz sosednjih Deskel. Romarsko slovesnost je spremljalo polno žlahtnih starožitnosti, petja, molitve in zgovorne simbolike. Škof Metod Pirih je ob škofu Janezu Jenku in blizu 50 duhovnikov daroval slovesno mašo, med katero so peli pevci iz Kanala in Deskel. Praznični dan se je sklenil pozno popoldne z večernicami in mašo škofa Janeza Jenka.

J. D.

Molitev za domovino

Ob skupnem romanju ljubljanske nadškofije na Sveto goro pri Gorici je ljubljanski nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar v imenu slovenskih škofov izrekel naslednji poziv k molitvi za domovino, za mir, medsebojno spoštovanje in razumevanje med ljudmi:

V tej težki in odločilni uri za naš slovenski narod in za vso našo ožjo in širšo domovino na današnjem romanju ljubljanske nadškofije na Sveto goro ob praznovanju 450-letnice božje poti s posebnim zaupanjem prosimo Marijine pomoči in njenega varstva. V duhu povezan s Slovenci doma, v zamejstvu in po svetu se v imenu slovenskih škofov obračam na vse verne ljudi in vse, ki jim je mar usoda našega naroda in vseh drugih narodov in narodnosti v Jugoslaviji, da se še bolj združimo v molitvi za domovino in za vse ljudi

brez izjeme, ki živijo na naši zemlji. V veri, da je Bog gospodar človeške zgodovine in da je Jezus Kristus pot, resnica in življenje za vse ljudi, vas škofje vabimo in prosimo, vas spodbujamo in vam naročamo, da še več in še bolj goreče osebno in skupno, zasebno in javno molimo za mir, za medsebojno spoštovanje in razumevanje, za svobodo in enakopravnost, za pravičnost, dobroto in ljubezen. V iskrenem prizadevanju moramo storiti vse, da se ublažijo huda nasprotja, da premagamo medsebojna sovraštva in v dobrohotnosti pomagamo drug drugemu. Ko gospodarski in politični položaj in nevarnost vedno hujših napestosti, medsebojnega obtoževanja, nasilja in različnega obračunavanja ter strah pred prihodnostjo postajajo iz dneva v dan hujši, se moramo verni kristjani zavedati svoje posebne odgovornosti. Pokažimo jo v zaupanju v Boga, v molitvi, v poudarjanju etičnih vrednot, pa tudi v zaupanju v lastne moči, v poštenost in pravičnost pametnih ljudi. Iskreno podpiramo vse tiste, ki se v tem duhu zavzemajo za človeka, ne glede na versko prepričanje, narodno pripadnost in socialni položaj, posebno pa za tistega, ki kakorkoli trpi in se mu godi krivica. Strpnost, odkrit dialog in skupno iskanje poti v poštenosti in resnem delu je edina možnost za izhod iz težkega položaja.

In mi, bratje in sestre, zaupamo v božjo pomoč, po Marijini priprošnji, ki je božja in naša Mati.

Papež Janez Pavel II. v deželah evropskega severa

Dober mesec po vrnitvi z apostolskega potovanja po nekaterih deželah Južne Afrike se je papež Pavel II. odpravil na pot po skandinavskih deželah. Obiskal je Norveško in Islandijo, Finsko, Dansko in Švedsko. Povsod so ga prijazno sprejeli, zlasti na Švedskem, kjer je zaradi razmeroma odprtih luteranskih krogov zaživel tudi ekumensko gibanje, le na Danskem so ga luteranci pozdravili precej zadržano. V splošnem pa so Janeza Pavla II. v vseh obiskanih državah, tako na Norveškem kot v Islandiji, na Finskem in Švedskem sprejemali z najvišjimi državnimi in cerkvenimi častmi in mu odkrito priznavali veliko vlogo v svetu, ki je nima le kot poglavar katoliške Cerkve, marveč tudi zaradi svojega vztrajnega zavzemanja za pravičnost, mir in razvoj po vsem svetu.

Najpomembnejša so bila pač njegova srečanja

s katoliškimi manjšinami ter predstavniki tamkaj večinskih luteranskih Cerkva. S svojim odkritim nastopom, s svojo neposrednostjo je Janez Pavel II. ogrel pregovorno hladni evropski sever, tako da so potihnili celo tisti glasovi, ki so nasprotovali njegovemu obisku, kar velja posebno za Norveško, kjer so sredstva javnega obveščanja med njegovim bivanjem z vedno večjo naklonjenostjo poročala o njegovih srečanjih in spodbudnih besedah, čeprav so bila nekatera prej odločno proti temu obisku. Negodovala so celo nad tistimi luteranskimi škofi, ki se niso udeležili ekumenskega molitvenega srečanja v trondheimski luteranski stolnici. Kako naj bi potem govorili o svoji ekumenski odprtosti?

Janez Pavel II. je prvi papež v zgodovini katoliške Cerkve, ki je stopil na skandinavska tla. Ta zgodovinski dogodek ga je tudi vidno ganil, ko je 1. junija 1989 pozdravljal prebivalce Norveške in pohvalil njihova prizadevanja za spoštovanje temeljnih človekovih pravic na domačih in tujih tleh ter odprtost za begunce. Pri dveh ekumenskih srečanjih, v Oslu in Trondheimu, je vabil k odkritemu dialogu med krščanskimi Cerkvami ter iskanju skupne poti, kako obnoviti tisto edinost, ki jo je Cerkev želel Jezus Kristus. Poudaril je, da ne prihaja le h katoličanom, temveč da bi v bratskem spoštovanju in ljubezni pozdravil vse kristjane. Papež je pohvalil dobre sadove, ki jih je že rodil razvit dialog med norveškimi krščanskimi Cerkvami, zlasti še med luteransko in katoliško Cerkvijo.

Med vsemi srečanji, ki jih je imel papež v gostoljubni finski deželi, je bilo srečanje s člani Paasikivi Society v koncertni dvorani Finlandia Hall v Helsinkih. Ta organizacija združuje finske podjetnike, znanstvenike, umetnike in politike. Vsem tem je govoril o podpori apostolskega sedeža pri nadaljevanju prizadevanj za varnost in sodelovanje v Evropi, ki koreninijo na konferenci leta 1975 v Helsinkih in v sklepni helsinki listini, ki so jo podpisali evropski narodi skupaj z ZDA in Kanado. Ta listina je najpomembnejši instrument mednarodnega dialoga in temelj za utrjevanje miru in napredka v Evropi in v svetu. Ob tem srečanju je Janez Pavel II. še posebej opozoril na tisti del helsinki listine, ki govori o spoštovanju temeljnih človekovih pravic in svoboščin. Te vključujejo tudi pravico do svobodnega izražanja misli, ravnanja po vesti in verovanja.

O obisku na Danskem je že bilo rečeno, da Danci papeža niso sprejeli tako toplo kot v ostalih skandinavskih deželah, katoličani, ki jih je le 28.188 pa so ga sprejeli z veseljem. Poudariti pa je treba, da katoliška Cerkev uživa na Danskem velik ugled zaradi kakovosti šol, na katerih se šolajo mnogi sinovi in hčere danske visoke druž-

be. Krščansko tradicijo simbolizira tudi križ v državni zastavi.

Edinost med kristjani je bila misel papeža Janeza Pavla II. pri vseh skandinavskih ekumenskih srečanjih. Ta edinost je bila tudi osrednja misel papeževga govora v luteranski stolnici v švedskem univerzitetnem središču v Uppsali. Glavno univerzo v tem mestu je ustanovil leta 1477 papež Sikst IV. Z njo je hotel utrditi duhovne vezi med severnoevropskimi deželami in ostalom delom »stare celine«. Pomenljivo je njeno geslo: Eno je resnica milosti in narave. Slušateljem in proforsorskemu zboru te univerze, ki je dala svetu že toliko slavnih znanstvenikov, je papež govoril o nujnosti združevanja znanja ter o poslanstvu univerze danes.

Poleg papeževih srečanj na ekumenski ravni so bila še posebno doživeta srečanja s švedskimi katoličani, ki so prav tako velika verska manjšina kakor katoličani v drugih skandinavskih deželah. Spodbujal jih je, naj vztrajajo v severnoevropskem razkristjanjenem svetu. Med najpomembnejšimi srečanji je bil obisk »Blue church« na svetih švedskih tleh. V tamkajšnji romarski cerkvi v slikovitem mestecu Vadstena – »Blue church« imenujejo zaradi modre barve kamenja, iz katerega je bila sezidana – počivajo relikvije redovne ustanoviteljice sv. Brigitte in njene hčere sv. Katarine. V stockholmski katoliški stolnici sv. Erika se je papež srečal s katoliškimi duhovniki, redovniki, redovnicami in laiki.

Na vseh srečanjih zlasti s predstavniki in verniki luteranske Cerkve je papež Janez Pavel II. poudarjal vztrajno hojo k edinosti. Na tej poti pa je potrebno uresničevati troje: naše življenje mora biti trdno zakoreninjeno v Kristusu, javno moramo pričevati zanj in vsi smo dolžni prizadevati se za edinost med verujočimi kristjani.

Jože Dolenc

Mir v pravičnosti

Ekumensko in evropsko sodelovanje Cerkve na Slovenskem

Eden najpomembnejših cerkvenih dogodkov v Evropi v letu 1989 je bilo ekumensko zborovanje v Baslu po binkoštih od 15. do 21. maja 1989. Zborovanje sta pripravila Svet evropskih škofovskih konferenc in Konferenca evropskih Cerkva. Prvi združuje vse škofovske konference v Evropi oziroma tudi dežele, kjer škofovskih konferenc ni. Navadno svet imenujejo po latinskem imenu

CCEE (Consilium Conferentiarum Episcopaliū Europae) in ima 25 članov. Njegov predsednik je kard. Carlo M. Martini, nadškof v Milanu, podpredsednika pa sta španski nadškof iz Tarragone Ramon Torrella Cascante in ljubljanski nadškof. Konferenca evropskih Cerkva, znana pod kratico KEK (Konferenz europäischer Kirchen) pa združuje 118 nekatoliških Cerkva, od največje ruske pravoslavne Cerkve pa do majhnih narodnih Cerkva, ki imajo morda le nekaj tisoč članov. Predsednik KEK je ruski metropolit Aleksij iz Leningrada, podpredsednik pa anglikanski dekan J. Arnold.

Ekumensko zborovanje v Baslu sta obe evropski cerkveni združenji CCEE in KEK pripravljali dve leti. Glavno odgovornost je imela mešana komisija desetih članov, v kateri sem tudi sam sodeloval. Za neposredno pripravo je bil ustanovljen evropski pripravljalni odbor. Njegov član je bil tudi dr. Drago Klemenčič, glavni urednik Družine. Odbor je na številnih zasedanjih obravnaval vsebino in organizacijska vprašanja evropskega ekumenskega zborovanja v Baslu. Na zborovanje so bile povabljene vse dežele, razen Albanije, in so poslale svoje uradne zastopnike. Katoliška Cerkev v Jugoslaviji jih je mogla poslati 14, od teh so bili štirje iz Slovenije, drugi so bili Hrvati, Madžari in Albanci, moški in ženske. Poleg katoliških zastopnikov so bili iz Jugoslavije še predstavniki Srbske pravoslavne Cerkve in treh manjših protestantskih Cerkva.

Mir v pravičnosti – tako se je glasilo geslo ekumenskega zborovanja v Baslu. Močno je bila poudarjena še tretja prvina: varstvo stvarstva ali okolja in narave. Pri nekaterih udeležencih, zlasti iz Vzhodne in Zahodne Nemčije, pa tudi iz Avstrije in Švice je bil ta vidik že v pripravi močno v ospredju. V marcu 1990 bo namreč v Seoulu na Koreji svetovno zborovanje Cerkva o varstvu okolja in ohranitvi stvarstva. Katoliška Cerkev ne bo v polnem pomenu članica tega zborovanja, vendar je zanj vprašanje prav tako velikega pomena kakor za vse druge.

Za razpravljanje o miru in pravičnosti v Baslu so Cerkve, ki so bile povabljene in so se zborovanja udeležile, že prej obravnavale tri osnutke kot izhodišče za skupno sklepno besedilo. Na zborovanju samem je bilo to besedilo še enkrat obdelano in z veliko večino glasov sprejeto. To besedilo je sedaj podlaga za delo v posameznih deželah. Poleg tega je zborovanje v Baslu sprejelo poslanično evropskim Cerkvam, ki je bila prebrana pri sklepnem bogoslužju v nedeljo, 21. maja 1989.

Posebnost evropskega ekumenskega zborovanja je bila v tem, da se je prvič v zgodovini zbralo okrog 700 uradnih zastopnikov vseh krščanskih Cerkva iz vseh dežel Evrope poleg veliko

gostov od drugod. Še pred nekaj leti se je zdelo tako evropsko ekumensko zborovanje zastopnikov vseh Cerkva iz vseh dežel v tako velikem številu nemogoče. Zato je bilo zborovanje v Baslu zares zgodovinski dogodek. Slovenci smo veseli in ponosni, da smo kot majhen narod lahko vidno sodelovali.

Razlika med ekumenskim zborovanjem v Baslu in raznimi mednarodnimi konferencami je bila predvsem v tem, da je program v Baslu predvideval kot bistveni sestavni del molitev in razlago ter premišljevanje božje besede. Zjutraj, opoldne in zvečer so se udeleženci različnih krščanskih veroizpovedi zbrali k molitvi v raznih jezikih, a v isti veri v Jezusa Kristusa, ob isti božji besedi Svetega pisma in ob isti Gospodovi molitvi očenaš. Na začetku in ob koncu zborovanja je bilo ekumensko bogoslužje, ki sta ga vodila katoliški nadškof iz Milana kard. Martini in pravoslavni metropolit iz Leningrada Aleksij ob sodelovanju številnih zastopnikov drugih Cerkva.

Strokovna predavanja o miru, pravičnosti in varstvu stvarstva, ki so jih imeli priznani evropski strokovnjaki, pa tudi gostje iz Azije, razpravljanje v skupinah in razna srečanja in prireditve so nudile priložnost, da je bilo mogoče poglobiti in razširiti vsa tri področja in njihovo notranjo povezanost. Ko bodo na voljo vsi dokumenti evropskega ekumenskega zborovanja v Baslu, bo to bogat program za delo v bližnji prihodnosti tudi v Cerkvi na Slovenskem.

Zastopniki iz vseh dežel vzhodne Evrope, ki so bili na zborovanju v Baslu, so bili deležni posebne pozornosti. Zaradi znanih dohodkov zadnjega leta v Jugoslaviji in Sloveniji je bilo tudi zanimanje za življenje in razmere pri nas zelo močno. V zahodni Evropi Slovencev kot naroda skoraj ne poznajo. Evropsko ekumensko zborovanje je bila ugodna priložnost, da smo Slovenci potrdili svojo navzočnost v Evropi in v ekumenskem gibanju ter pokazali svojo pripravljenost za evropsko in ekumensko sodelovanje. S tem smo pridobili tudi novih prijateljev v različnih krščanskih Cerkvah po Evropi.

Alojzij Šuštar

Sedemdeset let teološke fakultete

S slovesnim bogoslužjem, ki ga je ob somaševanju slovenskih škofov vodil dr. Alojzij Šuštar, nadškof in metropolit ter veliki kancler Teološke

fakultete v Ljubljani, in z akademijo na Teološki fakulteti je ta ustanova dne 7. marca počastila svojega zavetnika in zavetnika katoliških visokih šol sv. Tomaža Akvinskega in obenem proslavila 70-letnico svojega obstoja in delovanja – pravi spominski datum je šele mesec april. Na proslavo so bili povabljeni številni gosti z drugih fakultet in predstavniki družbenega in znanstvenega življenja v Sloveniji: med njimi podpredsednika RK SZDL Cirila Zlobca, predsednika komisije za odnose z verskimi skupnostmi in podpredsednika republiškega izvršnega sveta dr. Borisa Frleca, predsednika SAZU akademika dr. Janeza Milčinskega, rektorja univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani akademika dr. Janeza Paklenika in druge. Slavnostno predavanje na akademiji je imel dr. Franc Perko, beograjski nadškof in metropolit; govoril je o teološki fakulteti v službi naroda in Cerkve na Slovenskem. Ob tej slovesnosti so podelili častne listine trem novim magistrantom in petnajstim diplomantom fakultete ter Tomaževe nagrade.

Teološka fakulteta ima danes 3 redne, 7 izrednih profesorjev in 8 docentov ter več znanstvenih sodelavcev in asistentov, ki se pripravljajo na službo fakultetnega predavatelja. V okviru fakultete uspešno deluje Inštitut za zgodovino Cerkve, ki izdaja zgodovinske študije in vire za domačo preteklost. V pripravi je ustanovitev še drugih institutov, ki naj bi se posvečali študiju domačih filozofskih tokov, pastoralnih razmer in potreb. Že vrsto let uspešno v več krajih deluje pastoralno-teološki tečaj, ki ima tudi katehetsko usmeritev, pripravlja pastoralne delavce in katehete za naše župnije ter orglarski tečaj, ki usposablja bodoče zborovodje in organiste. Tudi ta poteka na več krajih.

Ko govorimo o 70-letnici teološke fakultete in o njenem nepretrganem delu v teh desetletjih, ne smemo pozabiti, da začetek teološke šole ljubljanske fakultete sega daleč nazaj, saj ga nekateri postavljajo celo na konec 16. stoletja. Preprosta resnica namreč je, da so sodobne šole zrasle iz izobraževalnega sistema, ki so ga ustvarili samostani in da je bila teologija prevladujoč študij. Slovenska izobražena srenja je bila še pred slabim stoletjem pretežno sestavljena iz duhovnikov in da je bil ugled tega poklica izjemno velik. Če k temu prištejemo še to, da je bila teologija nekaj stoletij edini študij, ki ga je bilo mogoče opraviti v Ljubljani in da je bil to tisti »osnovni roj«, okrog katerega se je leta 1919 ustvaril univerzitetni panj na Slovenskem, že v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pri vsem tem so bile torej razumljive zadrege, ki so nastale, ko je bila teologija izključena iz univerze. Kako naj univerza – okrnjena, kot je bila leta 1952 z ukinitvijo

teološke fakultete – slavi nekaj, kar ne sodi več vanjo? Kako naj s prazničnim zanosom opeva nekaj, kar je bilo spoznano za neprimerno?

Za zametek visokega šolstva se mora Ljubljana zahvaliti Habsburgom in papežu iz časa, ki sega 400 let nazaj. V marcu 1596 je papež Klemen VIII. ustanovil v Ljubljani jezuitski kolegij in v to skromno mesto v deželi Kranjski so začeli prihajati učeni jezuiti. Ti so imeli pri nas šolstvo v rokah do konca 18. stoletja, ko je bil red ukinjen, potem so prevzeli teološko šolo škofijski duhovniki. Prva predavanja iz teologije so dokazana šele za leto 1619, to so zapisi o tako imenovanih disputah (zagovorih) moralnih in teoloških vprašanj, čeprav o pravi univerzi še ne moremo govoriti. Naslednjih sto let je bila torej teologija edini visokošolski študij, ki ga je bilo mogoče opraviti v tej deželi. Vsi, ki so imeli drugačne ambicije, so odhajali na univerze, ki jih takrat v Evropi ni bilo malo.

Sto let pozneje so v Ljubljani ustvarjeni temelji za študij filozofije. Leta 1704 so bila na voljo predavanja iz logike, zatem predavanja iz metafizike, fizike in matematike. To je bil po tedanjih normah celoten filozofski študij. Zanj so, tako kot za teologijo, skrbeli jezuiti v svojem kolegiju. Ta filozofski študij je bil pogoj za vpis na vse študijske veje tistega časa – teologijo, medicino in pravo. Sredi leta 1725 je imel ta kolegij 221 študentov.

Po vsej verjetnosti je bila prva univerza, v sklopu katere je bila tudi teološka fakulteta, osnovana pri nas v času ilirskih provinc (1809–1813) pod Francozi. Na tej univerzi se je bilo mogoče vpisati v teologijo, medicino s kirurgijo, pravo, filozofijo in inženirskoarhitektsko smer. Po odhodu Francozov in ponovnem avstrijskem prevzemu oblasti je ta oblika univerze propadla, teološka šola pa je obstajala dalje. Maribor je v letu 1989 obhajal 130-letnico svoje visoke teološke šole, Gorica pa je svoj čas imela centralno semenišče za vse naše dežele.

Univerza v Ljubljani je bila ustanovljena šele po prvi svetovni vojni leta 1919 kljub dolgoletnemu dobro zastavljenemu boju in temeljitim pripravam nanjo je pod Avstrijo le nismo dosegli. Prehitela nas je prva svetovna vojna in razplet dogodkov po njej je njeno ustanovitev še zavlačeval. Med fakultetami novoustanovljene Univerze v ustanovitvenem zakonu je teološka imenovana na prvem mestu; tak vrstni red je narekovalo dejstvo, da je teološki študij v Ljubljani imel za seboj več kot 300-letno tradicijo, občasno tudi na fakultetni ravni. Z nastankom univerze je bila potrjena tudi slovenska kulturna identiteta.

Teološka fakulteta je bila v sklopu univerze že ob njeni ustanovitvi in je ostala del slovenske

univerze vse do leta 1952. Njeni profesorji Aleš Ušeničnik, Franc Lukman in Matija Slavič so bili občasno tudi rektorji univerze. Mlada teološka fakulteta je imela tedaj odlične profesorje s po dvema diplomama in z doktoratom na mednarodno priznanih univerzah. Naj omenimo filozofa Ušeničnika, ekumenskega delavca in raziskovavca življenja in dela sv. Cirila in Metoda Franca Grivca, poznavavca starokrščanske literature in zgodovine Franca Ksaverja Lukmana, med tedaj mlajšimi filozofa in psihologa Antona Trstenjaka in pred dobrim letom umrlega filozofa Janeza Janžekoviča. Tudi večina sedanjih profesorjev teološke fakultete je po končanem osnovnem šestletnem teološkem študiju v domovini opravila specialne podiplomske študije na večjih tujih univerzah in inštitutih. Prve težave in nasprotovanja novega režima je fakulteta začutila takoj ob koncu vojne. Mnogi njeni profesorji in študenti so odšli v inozemstvo in je nekaj časa delovala v Italiji, pozneje pa vzporedno z Ljubljano tudi v Argentini (Buenos Aires). Kljub osiromašenju in številnim težavam je fakulteta kmalu pokazala svojo življenjskost in trdoživost in se znala prilagoditi novim razmeram. Nekaj profesorjev in študentov je prišlo iz Maribora, pridružili so se ji tudi primorski študenti, ki so prej študirali v Gorici ali kje drugje, tako da so bili v tistih letih vsi slovenski bogoslovci in tudi več ali manj nekdanji teološki profesorji skupaj. Mariborska bogoslovna šola je bila ukinjena že med vojno, ko so Nemci zasedli Maribor in razgnali študente in profesorje.

Teološki fakulteti je bilo leta 1952 na skromnem listku sporočeno, da ne spada več v sklop univerze. To ni bilo boleče samo za fakulteto, marveč za ves slovenski narod, ker je teologija in teološka misel eno temeljnih področij človekove misli in iskanja, navzoča povsod in vselej v zgodovini človeštva. Ta prezir se je ponovil tudi v jubilejnim zborniku Univerze ob njeni letošnji 70-letnici, saj je bil v njem zamolčan njen obstoj. Vsa povojna leta izločena iz sklopa univerze je vendarle ohranila svoje dostojanstvo in svoj ponos. Niso je obremenjevali politični in ideološki pritiski, kot so obremenjevali druge fakultete, zavirali njihov razvoj in siromašili njihovo kakovost. Več profesorjev teološke fakultete je pogosto vabljenih, da predavajo na pomembnih tujih univerzah in inštitutih. Spoznanje, da je bila administrativna izključitev teološke fakultete iz Univerze nasilna in diskriminacija, ki so jih zaradi tega prenašali študenti in profesorji, je pri mnogih profesorjih drugih fakultet povzročalo občutke krivde in nelagodja, saj je bila fakulteta eden temeljnih kamnov univerze. Kljub vsemu se je v zadnjih letih razvilo dokaj spontano in mnogostransko

sodelovanje zlasti med filozofsko in teološko fakulteto. Profesorji in študentje raznih smeri uporabljajo bogato knjižnico teološke fakultete. Nekateri profesorji teološke fakultete so povabljeni, da predavajo na simpozijih in v okviru drugih programov filozofske fakultete in sodelujejo kot mentorji pri magistrskih in doktorskih nalogah.

Nedavno tega pa je prišlo do oživiljenih stikov z univerzo, predvsem s podpisom protokola o sodelovanju med filozofsko in teološko fakulteto. Po izločitvi teološke fakultete iz sklopa ljubljanske univerze je bil ta protokol prvi uradni akt med njo in eno izmed fakultet, članic ljubljanske univerze. Po podpisnem protokolu je sodelovanje med obema omenjenima fakultetama zaobseženo pri tehle dejavnostih: simpoziji, skupne raziskave in izdaje; izmenjava predavateljev; mentorstvo pri diplomskih in magistrskih nalogah ter doktorskih disertacijah; sodelovanje med znanstvenimi inštituti obeh fakultet; sodelovanje med knjižnicami; upoštevanje posameznih izpitov in študijske dobe ter akademskih naslovov; izmenjava obvestil o predavanjih; pobude, da se sodelovanje razširi tudi na druge fakultete obeh slovenskih univerz, s katerimi ima teološka fakulteta znanstvene stike; urejanje mesta (statusa) teološke fakultete v okviru univerze ob upoštevanju njene specifičnosti in avtoritete.

Slovesnosti ob podpisu protokola o medsebojnem sodelovanju so se udeležili tudi predsednik univerzitetnega sveta Ciril Zlobec, rektor univerze dr. Janez Peklenik, nadškof dr. Alojzij Šuštar, veliki kancler teološke fakultete, dekan filozofske fakultete dr. Dušan Nečak in dekan teološke fakultete dr. Rafko Valenčič. Med drugim je bila poudarjena želja, da bi teološka fakulteta spet prišla v okrilje univerze.

Jože Dolenc

Newman – učitelj razuma in srca

Ob stoletnici smrti kardinala Johna Henryja Newmana

Preko devetih desetletij prejšnjega stoletja se pne življenjski lok človeka, ki je neizbrisano zaznamoval in oplemenitil evropsko duhovno kulturo: to je angleški konvertit, teolog in poznejši kardinal John Henry Newman (1801–1890). Še preden bodo izšli zadnji zvezki njegovih zbranih spisov (preko osemdeset jih bo), lahko rečemo, da je ustvaril enega največjih teoloških opusov

tako po obsegu kot po kvaliteti. Poznavalci ga radi imenujejo »Avguštín novega veka« in ga imajo za predhodnika in »nevidnega očeta 2. vatikanskega koncila«, saj so šele na tem koncilu njegovi preroški uvidi v veliki meri postali resničnost.

Še zgovornejša kot njegovi spisi pa je njegova izjemna življenjska usoda, pričevanje njegove osebnosti in njegovo pretresljivo iskanje in najdenje resnice in svetosti. »Iz senc in podob k resnici« – ta izrek, vklesan na njegovem nagrobniku, najlepše povzema njegovo življenjsko potovanje.

Rodil se je 21. februarja 1801 v verni anglikanski družini v Londonu. Redno branje svetega pisma v krogu domače družine mu je vtilo ljubezen in spoštovanje do božje besede in trajen čut za božjo previdnost. Petnajstleten je doživel svoje »prvo spreobrnjenje« – odkritje osebnega Boga. »Umiril sem se v misli: le dvoje edino najvišjih bitij zares obstaja – namreč jaz in moj Stvarnik«. Tako je označil to svoje intimno religiozno doživetje v Apologiji skoraj petdeset let pozneje.

Sestnajstletnega nadarjenega in prebujenega fanta so starši kljub denarnim težavam poslali na univerzo v Oxford. Na tem častitljivem vseučilišču, pravi trdnjavi anglikanizma, se je razvil v verskega genija 19. stoletja. Študiral je klasike in se zatopil v debele zvezke velikih teologov in cerkvenih očetov. Postal je anglikanski duhovnik (1922) in tutor (član učiteljskega zbora v kolegiju; 1826). Kot rektor univerzitetne cerkve sv. Marije v Oxfordu (1828 do 1843) je imel redne nedeljske in praznične pridige (devet knjig jih je izdal sam, veliko je še neizdanih). Newmanova mojstrska beseda je osvajala in navduševala študente in preprosto prebivalstvo s svojo lepoto in toplino, ki jo je združeval z globino in zahtevnostjo. Velike teme teh pridig so bile: realizem in pristnost verskega življenja proti pozunanjenosti, zakramentalno življenje, pripravljenost na samoodpo-

ved, molitev, temeljne verske resnice, resničnost nevidnega sveta, nevarnost razkošja in božja previdnost. Za besedami so poslušalci prepoznavali človeka, ki sam dosledno živi, kar uči.

Ti govori so imeli nepredstavljen vpliv. Razgibali so ravnodušno, pozunanjeno in razumarsko religijo prve polovice 19. stoletja in prinesle duhovno pomlad in svežino v angleško Cerkev. Vzkliko je »oxfordsko gibanje«, ki je klical v začet apostolski izvir in avtoriteto Cerkve proti samovoljnemu poseganju države in poživilo versko življenje. Newman je kmalu postal duša tega gibanja. Njegov ideal je bila Cerkev prvih stoletij, nerazdeljena Cerkev očetov, teologov-svetnikov in mučencev. Ob poglobljanju v spise cerkvenih očetov ga je vse bolj vznemirjalo vprašanje: Ali je anglikanska Cerkev, ki jo oklepajo državni okviri, znotraj pa razjeda liberalizem, zakonita naslednica apostolske Cerkve? Z vsa silo se je upiral misli, da bi rimska Cerkev s svojimi »samovoljnimi dodatki« k zakladu vere in svojimi »pretiravanji« mogla imeti prav. Toda študij in vsakdanja izkušnja sta mu samo krepili dvome o pravovernosti anglikanske Cerkve. Zagrizel se je v študij razvoja krščanskih resnic skozi zgodovino in o tem napisal knjigo, ki pa je ostala nedokončana. Pripeljala ga je do neizpodbitnega sklepa: krščanski nauk, kakršnega uči rimsko-katoliška Cerkev, je sad zakonitega, organskega razvoja tega, kar so Kristus in apostoli izročili Cerkvi po razodetju. Teološko vprašanje prave Cerkve je v trenutku postalo zanj zadeva vesti. »Šlo je preprosto za to«, je zapisal v nekem pismu, »ali se morem zveličati v angleški Cerkvi? Ali sem varen, če to noč umrem?«

9. oktobra 1845 je bil Newman sprejet v katoliško Cerkev. Ta korak je zanj pomenil izgubo položaja, službe in veljave v angleški Cerkvi, povzročil je razočaranje pri dotedanjih somišljenikih in očitke izdajstva. Kot Abraham je odšel v »tujo deželo« in negotovo prihodnost. Ta tuja dežela je bila katoliška Cerkev, ki je predstavljala neugledno manjšino v angleški družbi 19. stoletja. A vse to je Newmanu odehtala sreča, da pripada pravi Cerkvi. V Apologiji je leta 1864 zapisal: »Od časa, ko sem postal katoličan, živim v popolnem miru in zadovoljstvu, nikoli več nisem občutil nikakršnega dvoma. V moji zavesti se z mojim spreobrnjenjem ni izvršila nobena sprememba, ne intelektualna na moralna. (...) A bilo mi je, kakor da sem prišel po vihnem morju v pristanišče in moja sreča zaradi tega pristanka ni nikoli prenehala.«

Novembra 1864 je Newman odpotoval v Rim in po krajšem študiju teologije je bil maja 1847 skupaj z nekaterimi prijatelji posvečen v duhovni-

ka. Že v Rimu so se odločili, da bodo živeli po pravih oratorija sv. Filipa Nerija. Po vrnitvi v Anglijo so se naselili v revnem predelu Birminghama. Kmalu je Newman dobil z Irske povabilo, da v Dublinu ustanovi katoliško univerzo. Ta naloga je docela ustrezala njegovim sposobnostim. V Dublinu si je zamislil nekakšen novi Oxford, ki bi vzgajal odprte katoličane, sposobne za dialog s sodobnim svetom. Toda tamkajšnji kardinal Cullen, ki je namesto sodobne univerze hotel imeti nekakšno semenišče, je sabotiral ta načrt. Kljub temu je Newmanu leta 1854 uspelo odpreti univerzo, ki pa jo je čez štiri leta dokončno zapustil. Neuspeh pa je bil le navidezen. Ob njegovi »bitki na Irskem« je nastala knjiga Bistvo univerze (*The Idea of a University*), ki jo imajo še danes za najboljšo delo o visokošolski izobrazbi.

Sledile so nove naloge in nova nasprotovanja, spletke in nerazumevanje, predvsem s strani konvertitov. Propadel je njegov trud za nov prevod Svetega pisma. Pustiti je moral urejevanje revije za kulturo (*Rambler*), ki je po mnenju škofov preveč naglašala vlogo laikov. Ko se je v nekem članku zavzel za večje upoštevanje laikov tudi v zadevah vere, je bil nemudoma zatožen v Rim in obdolžen krive vere.

Po letih frustracij je bil Newman leta 1864 pozabljen. Takrat pa je Charles Kingsley, profesor moderne zgodovine v Cambridgeu, napadel njega osebno in z njim vso katoliško duhovščino. Obdolžil jih je dvoličnosti in neiskrenosti. Na ploho sumničenj in polresnic je Newman takoj odgovoril, saj ni šlo samo za njegovo čast in dobro ime. Rezultat spora s Kingsleyem je knjiga Izpoved mojega življenja (*Apologia pro vita sua*), nekakšna duhovna avtobiografija, s katero se je Newman uvrstil med klasike angleške književnosti. Knjigo imamo že tudi v slovenskem prevodu, ponovno jo je izdala kartuzija Pleterje 1989.

Novoizvoljeni papež Leon XIII. (1878) je takoj naslednje leto Newmana imenoval za kardinala. S tem dejanjem ga je Rim rehabilitiral, mu dal priznanje za velike zasluge za Cerkev in angleške katoličane, pa tudi zadoščenje za mnoga sumničenja, ponižanja in obrekovanja, ki jih je pretrpel. Osemindemdesetletni starček je še enkrat potoval v Rim, da prejme rdeč kardinalski klobuk. Za kardinalsko geslo si je izbral besede sv. Frančiška Saleškega »Srce govori srcu« (*Cor ad cor loquitur*). Newman je s svojim krščanskim in duhovniškim zgledom, s svojo mojstrsko besedo in številnimi pismi (20 tisoč je ohranjenih), s tehtnimi teološkimi in literarnimi deli in slednjič s svojo življenjsko usodo spregovoril srcem nešteti sodobnikov in govori še danes.

Ko je 11. avgusta 1890 sklenil svoje zemeljsko romanje, je žaloval za njim tako katoliški kot anglikanski svet. Njegovo delo ima že poldrugo stoletje blagodejen vpliv na prizadevanje za zблиžanje med katoliško in anglikansko Cerkvijo. Poznavalci ga radi imenujejo »dobrotnika obeh Cerkva« ter »graditelja mostu med Canterburyjem in Rimom«. Drugi vatičanski koncil po pravici nazivajo »Newmanov koncil«. Na njem so se uresničila mnoga Newmanova videnja izpred sto let. Cerkev je naposled vzpostavila pogumen dialog s svetom, z nekrščanskimi verstvi, z nekatoličani in tudi znotraj same Cerkve, ne da bi količ kaj okrnila zaklad razodete resnice, iz katerega sama živi. »V nujnih stvareh naj bo edinost, v dvomnih svoboda, v vsem pa ljubezen« (*In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*) – to načelo je za sv. Avguštinom večkrat ponavljal Newman in ga je v odloku o ekumenizmu (E 4,6) zapisal tudi koncil.

V devetih desetletjih svojega plodnega življenja je Newman postal nešteti iskalci resnice in svetosti duhovni voditelj, učitelj vere, oče in prijatelj, v sto letih od njegove smrti sèm pa se je krog njegovih učencev in prijateljev samo še povečal. H kraju gre tudi postopek za njegovo proglašenje za blaženega. Morda smemo upati, da se bo uresničila napoved papeža Pija XII., velikega Newmanovega občudovalca, ki jo je izrekel malo pred svojo smrtjo v pogovoru s francoskim akademikom Jeanom Guittonom: »Bodite prepričani, Newman bo nekega dne cerkveni učitelj.«

Bogdan Dolenc

Meniška gora Atos

Staro duhovno bogastvo krščanskega vzhoda se je ohranilo v skoro neokrnjeni obliki zlasti med menihi na Sveti gori (Hágion Óros) Atos v Grčiji. To je tretji, najvzhodnejši polotok Halkidike v Egejskem morju, vzhodno od Soluna, dolg okrog 50 km in širok 5 do 7 km. Dežela je pusta in gorata, njen vrh Atos se povzpne kar do 2032 metrov višine.

V to samoto so se zatekli krščanski puščavniki že v 8. in 9. stoletju, na bregu pred Arabci in pred preganjalci češčenja svetih podob (ikonoklasti). V 10. stoletju je sv. Atanazij Atoški uvedel skupno (cenobitsko) življenje puščavniških menihov na Atosu, po smernicah sv. Bazilija Velikega (4. st.), in začel izdati (963) prvi večji samostan, »Veliko lavro« (laúra – cesta, hodnik). Za tem, še danes največjim samostanom na Sveti gori so

Srbski samostan na Atosu, ustanovljen 1198

nastajali drugi grški samostani – Vatoped (972), Dohiar (976), Filotej (992), Stauronikita (11. st.), Konstamonit (11. st.) itd.

Na Atosu so si že v 10. stoletju postavili svoj samostan tudi menihi iz Georgije (Iviron, 979), v 12. stoletju je bil ustanovljen srbski samostan Hilandar in ruski samostan Russikon, v 13. stoletju bolgarski samostan Zograf. Največji ruski samostan sv. Pantelejmona (za 3000 menihov) so zgradili Rusi v 18., manjše »skite« pa v 19. stoletju (skit sv. Andreja, skit preroka Elija idr.).

Atoški menihi so v teh odmaknjenih samotah živeli svoje mirno, Bogu posvečeno življenje. Največ časa so prebili v molitvi, premišljevanju in postu, opravljali pa so tudi razna zemeljska in druga ročna dela. Prehranjevali so se predvsem z ribami. Po samostanih, zgrajenih v posebnem atoškem stilu, se je razživila tudi znanost in umetnost, nastale so bogate knjižnice z dragocnimi rokopisi, številne cerkve, molilnice in obednice so okrasili z izredno lepimi freskami in ikonami.

Atos je ohranjal ves čas, od začetkov do danes in celo v turškem obdobju, svojo samoupravo. Bil je in je še vedno »meniška republika«. Samostani so, čeprav samostani, povezani v »zvezo vseh atoških samostanov«. Nekdaj ji je stal na čelu poglavar, ki so ga izvolili »higumeni«, predstojniki samostanov, zdaj pa jo vodi sveti sinod (po en

predstavnik 20 glavnih samostanov), ki ima svoj sedež v mestu Karyes, atoški prestolnici. Atoško ozemlje spada danes (od 1912) pod grško državno oblast, ki po svoje nadzoruje življenje na polotoku, vrhovni cerkveni predstojnik atoških menihov pa je še vedno carigrajski patriarh.

Na Atosu je živelo v nekdanjih časih tudi do 40.000 menihov, v novejšem času je število upadalo, tako da jih je bilo pred drugo svetovno vojno še okrog 5000. Zaradi spremenjenih razmer, političnih, kulturnih in duhovnih, tako v Grčiji kot splošno po svetu, tudi in še zlasti na Vzhodu, je danes na Sveti gori le okoli 1250 menihov. Posebno negrških meniških novincev je zelo malo.

Obiski po atoških samostanih niso lahki, navadnih radovednih turistov si pa menihi, kljub svoji gostoljubnosti, sploh ne želijo. Ženske dejansko že od leta 1060 ne smejo stopiti na atoška tla. Tudi znanstvenikom, ki bi želeli odkriti in rešiti pred propadom stare kulturne zaklade samostanskih knjižnic, vstop ni najbolj odprt. Še posebej so atoški menihi nezaupljivi do katoliškega Zahoda, in to zlasti zaradi težkih izkušenj s križarji (12. – 13. st.), pa tudi zaradi svoje nepopolne teološke izobrazbe, silne navezanosti na tradicijo in strahu pred ekumenskim gibanjem, ki se mu vsaj za zdaj še izmikajo.

Meniška gora Atos pa vsekakor tudi danes ohranja svoj pomen. Oči mnogih kristjanov, zlasti na Vzhodu, so še vedno obrnjene k atoškemu meniškemu vzoru krščanske popolnosti, zatajevanja, molitve, predaje temu, kar je najpomembnejše in za pravo življenje edino potrebno. Marsikdo prav tu, v atoških samotah, odkrije smisel svojega življenja ter najde dušni mir in svojo odrešenjsko pot.

Posebno tihota, premišljevanje, molitev, nemoteno doživljanje božjega stvarstva in božje vsepriročnosti so tisto, kar bo tudi v prihodnosti pritegovalo bogoiskatelje na to samotno goro, sijočo med nebom in morjem, kjer meniški starci s svojo življenjsko izkušnjo in modrostjo nevsiljivo razglašajo svojevrstno in težko, toda varno pot do zadnjega Cilja.

Stanko Janežič

Romarska cerkev na Brezjah – bazilika

Papež Janez Pavel II. je razglasil romarsko cerkev na Brezjah za baziliko. Tako so se cerkvam, ki so razglašene za bazilike, kot je tudi

bazilika na Sveti Gori, Svete Višarje, Nova Štifta na Dolenjskem, bazilika Matere milosti v Mariboru, v Petrovčah itd. pridružile tudi Brezje, ki veljajo za osrednje slovensko romarsko svetišče. Da neko svetišče dobi ta častni naslov, mora izpolniti določene pogoje: biti mora dovolj veliko, imeti mora umetniško vrednost in ustrezati mora liturgičnim predpisom, dalje mora biti središče verskega in dušnopastirskega življenja, zmeraj mora biti na razpolago dovolj spovednikov, pri katerih verniki lahko opravijo posamično spoved. To zahteva Odlok o manjših bazilikah, ki je izšel leta 1968. Prošnji za ta naslov je treba priložiti obširno dokumentacijo. Postopek, da je Marijina božjepotna cerkev na Brezjah dobila naziv bazilika, je na prošnjo tamkajšnjih frančiškanov, ki oskrbujejo Brezje, predložil ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar, zelo pa jo je priporočil tudi apostolski nuncij v Beogradu Gabriel Montalvo. Tako je 5. oktobra leta 1988 papež Janez Pavel II. podpisal posebno listino, s katero svetišču Marije Pomagaj na Brezjah podeljuje naslov »manjše bazilike«.

K slovesni razglasitvi v sobotnem večeru 27. maja se je zbralo veliko ljudstva, med njimi 50 duhovnikov, apostolski pronuncij v Jugoslaviji nadškof Gabriel Montalvo, slovenski metropolit in nadškof Alojzij Šuštar, beograjski nadškof Franc Perko in ljubljanski škof Stanislav Lenič; pomembnega dogodka v brezjanskem svetišču so se udeležili tudi predstavniki krajevnega družbeno političnega življenja.

Listina, s katero je papež Janez Pavel II. razglasil brezjansko cerkev za »manjšo baziliko« govoril med drugim o pomembnosti te cerkve za slovenski narod. Cerkev je zgrajena v slogu oživljene starodavne umetnosti, zato je tudi spomenik iz preteklosti. Svoj duhovni pomen kot osrednje svetišče Marijinega češčenja za vso Slovenijo ohranja cerkev tudi v sedanjem času. Varuhi svetišča so vseskozi gojili krščansko pobožnost in si prizadevali za rast ljubezni do božje Matere. Želje duhovnikov in vernikov je apostolskemu sedežu posredoval nadškof Šuštar.

»Zato potrjujemo mnenje Kongregacije za svetobogoslužje, ki ga je na temelju svojih pooblastil danes izrekla o tej zadevi, in iz polnosti naše apostolske oblasti s tem omenjeno svetišče, posvečeno blaženi Devici Mariji Pomagaj, za vedno povzdignemo v čast manjše bazilike. S tem mu podeljujemo vsa dovoljenja in pravice, ki so lastna bazilikam te vrste.«

Doslej je brezjanska Marija Pomagaj doživela več pomembnih prelomnic. Frančiškanski provincial p. Miha Vovk je omenil tri. V septembru 1907 je z dovoljenjem apostolskega sedeža brezjansko Marijo kronal škof Anton Bonaventura

Jeglič, v juniju 1935 je brezjanska Mati božja obiskala evharistični kongres v Ljubljani, od aprila 1941 do junija 1947 je bila Marija Pomagaj begunka; bilo je simbolično znamenje trpljenja slovenskega naroda med zadnjo vojno.

Ali bo sedaj Marija Pomagaj – brezjanska bazilika – še bolj privabljala ljudi k molitvi in zbranoosti? Nadškof Šuštar je v svojem nagovoru izrazil željo, da bi se to res zgodilo.

To je namreč »kraj, ki sta ga izbrala Gospod ter njegova Mati Marija, izbrali in potrdili pa so ga tudi slovenski romarji, ki že toliko stoletij prihajajo v to svetišče.« To je kraj milosti, iskanja miru in tolažbe. »Marija povezuje ves slovenski narod, razglasitev cerkve v čast bazilike pa pomeni še toliko večjo in globljo našo povezanost z vesoljno Cerkvijo in s svetim očetom Janezom Pavlom II. ter z vsemi njegovimi nasledniki. Povezujemo se tudi z zgodovino, saj so prve bazilike bile rimske cerkve – to je papeževe cerkve. Ob tej priložnosti izrekam iskreno vdanost in ljubezen do svetega očeta Janeza Pavla II. in prosim apostolskega nuncija, da mu ob priložnosti izroči naše pozdrave ter zagotovila naše zvestobe in naše ljubezni.«

Vse rojake doma in po svetu je nadškof Šuštar povabil, naj prihajajo na ta »kraj milosti«, da bodo Brezje kot »duhovno središče« vedno bolj povezovala vse Slovence doma, v zamejstvu, zdomstvu in drugod po svetu.

Celotno slovesnost so povzdignili orgelski glasovi, 100-članski zbor gorenjskih pevcev ob spremljavi orkestra in pevci solisti. Slovesnost je zaključila dolga procesija romarjev s prižganimi svečami, ki se je zvrstila skozi vas.

J. D.

Kaj grozi uničiti slovenski narod

(del predavanja na Slovenskem dnevu v Bedfordu v Angliji, v nedeljo, 28. 5. 1989)

Tri vnebovpijoče temeljne moralne okvare grozijo danes uničiti slovenski narod: ubijanje nerojenih otrok, razdiranje zakonov in samomori.

Prenehati je treba pobijati nerojene otroke

Letopisi Zavoda za zdravstveno varstvo SRS objavljajo srhljive številke, ki kažejo, kako slovenski starši vedno pogosteje zapadajo grehu umora nerojenega otroka. Pred popolno sprosti-

tviyo zakonodaje glede tega umora v letu 1977 je bilo približno polovico manj umorov nerojenega otroka kot rojstev. Leta 1987 pa je bilo ob okrog 26000 rojstvih kar okrog 23000 umorov nerojenih.

V Sloveniji se danes javno zgražamo nad stalinističnim pomorom razoroženih domobrancev brez sodbe leta 1945. Vendar je bilo njihovo število manjše od današnjega števila v enem letu pomorjenih nerojenih nedolžnih otročičkov. Tako slovenski narod danes izvršuje strašni krvavi zločin nad lastnim zarodom. In ta zločin staršev nad njihovimi lastnimi otroki se vedno bolj stopnjuje. Kazen za ta zločin bo neizogibna. Vsak grešnik bo moral sam preživljati dramo pekla v svoji duši. Slovenski narod pa po zmanjšujočem se številu živorojenih otrok vidno leze v narodno smrt. Tako se od leta 1979 dalje neprekinjeno zmanjšuje število živorojenih otrok. V letih od 1976 do 1980 je bilo vsako leto približno 30000 rojstev. Od leta 1980 dalje pa število rojstev pade vsako leto za 1000.

Starši, Bog z ljubeznijo po vas ustvarja nove ljudi. Sodelujte z njim z vašo ljubeznijo. Takoj prenehajte ubijati svoje nerojene otroke. Premagajte skušnjavo po zgolj materialnem ugodju. Molite za velikodušnost, za ljubezen, za otroke. Posnemajte Boga, ki nas je ljubil pred začetkom sveta. Tako tudi vi ljubite svoje otroke že pred njihovim spočetjem in pred njihovim rojstvom. Kadar vam je težko, radi glejte na Križ in po Jezusovem zgledu svoje trpljenje preustvarjajte v ljubezen, s tem da ga darujete za svoje otroke.

Bog je Ljubezen. Zato je ljudi tako ustvaril, da naj bi bili spočeti v ljubezni, rojeni v ljubezni, vzgajani v ljubezni, zemeljsko življenje naj bi preživeli v ljubezni in prek vrat smrti stopili v večno kraljestvo popolne Ljubezni v Bogu in med seboj. S tem božjim načrtom odločno sodelujmo in bomo rešeni. In rešen bo naš slovenski narod.

V istem duhu je treba zaustaviti razvezovanje zakonov

Na Slovenskem se civilno razveže 35% zakon-
skih parov. Torej več kot ena tretjina. Kjer se ruši družina, tam se ruši narod. Za rešitev današnje slovenske družine in s tem naroda je izrednega pomena obnova verskega življenja v družini: z vsakdanjo skupno družinsko molitvijo, medsebojnim oduševanjem, redno udeležbo pri nedeljski sveti maši, s spontanimi verskimi pogovori med člani družine ter medsebojnim spodbujanjem za krščansko življenje.

Zaustaviti je treba plaz samomorov

Grozljivo je dejstvo, da povprečno 700 Sloven-
cev na leto naredi samomor, čeprav približno 600

samomorilcev na leto rešijo. Samomor je po svo-
jem bistvu ateistično dejanje, ki računa z uniče-
njem in ne z večnim življenjem. Anketa je poka-
zala, da je med 21. in 50. letom 35% Slovencev
nagnjenih k samomorilnim mislim. Če bi ljudem
uspelo odstraniti samomorilne misli, bi preprečili
tudi samomore. Treba se je torej truditi za nese-
bično ljubezen do bližnjega. Molitev in opravlja-
nje dobrih del za druge ter vsakdanje oduševanje
tudi najhujših krivic bo prav gotovo zmanjševalo
nevarnost samomora.

Pristno krščansko življenje lahko izkorenini
vse troje.

Rudi Koncilija

Koroška izseljenska brata, ki sta »ušla« Baragu

Malo kdo dandanes še dvomi o velikem duhov-
nem, kulturnem, znanstvenem in še kakšnem
pomenu dela, ki so ga na raznih koncih našega
planeta opravljali slovenski misionarji. Ti so po-
menili enega začetkov slovenskega izseljevanja še
pred njegovo množično fazo konec 19. stoletja.
Zaradi njihove izobrazbe, ki je bila dolgo časa
višja od siceršnje povprečne izseljenske jih lahko
do določene mere štejemo tudi za predhodnike
današnjega značilnega slovenskega izseljevanja
strokovnjakov in znanstvenikov, bolj znanega kot
»beg možganov«. Njihovo delo moremo tem lažje
pozitivno vrednotiti, ker jih pač tudi najbolj stro-
gi kritiki misijonske dejavnosti ne morejo progla-
šati za glasnike in orodja slovenskega imperializ-
ma, kot se to godi njihovim sobratom, pripadni-
kom večjih narodov. Medtem ko običajno poseb-
no poudarjajo klasično misijonsko delo med »po-
gani«, pa prav tako ne smemo pozabiti manj
slikovitega, zato pa nič manj pomembnega du-
hovnega in kulturnega poslanstva slovenskih du-
hovnikov med evropskimi izseljenci, tako sloven-
skimi kot tudi pripadniki drugih narodov.

Med slovenskimi izseljenskimi duhovniki, ki so
se ukvarjali z pastorizacijo evropskih izseljencev
v ZDA, sta bila tudi koroška Slovenca brata
Jožef in Jurij Reš (Roesch) iz Poreč ob Vrbskem
jezeru na Koroškem.¹ V Ameriko sta se sicer
podala, da bi misijonarila med tamkajšnjimi Indi-
janci, toda videli bomo, da se je njuno življenje
zasukalo drugače. Jožef je bil rojen 1. novembra
1819, Jurij pa 14. aprila 1822. Po študiju na
bogoslovju v Celovcu sta bila posvečena za du-
hovnika, Jožef 1. avgusta 1844, Janez pa 30. julija
1847. Kaplanovala sta po raznih koroških farah,

Jurij pri sv. Ožboltu v Črni, v Pliberku, Doberli vesi in Djekšah.² Kot kaže, nad svojim običajnim dušnopastirskim delom nista bila posebno navdušena in sta si želela postati redovnika in misijonarja. Očitno sta bila tudi precej nestanovitne narave, saj sta se tako leta 1851 odločila, da gresta v Pariz k lazaristom, potem pa se je najprej premislil Jurij, ki je postal kaplan na Djekšah, nato pa še Jožef, vendar šele potem, ko je leta 1852 preko Ljubljane odpotoval v Pariz.³

Za njuno nadaljnje življenje je bilo usodno leto 1854, ko se je v staro domovino na svoj zadnji obisk vrnil škof Baraga. Brata Reša sta prebrala, da potrebuje za svojo škofijo deset do petnajst misijonarjev in sta se mu navdušeno ponudila. Za odhod v Ameriko pa sta potrebovala odpustnici iz svoje lavantinske škofije. Njun škof ni bil nihče drugi kot Anton Martin Slomšek, ki ju je očitno zelo dobro poznal, zlasti njuna nagla navdušenja in še hitrejša razočaranja. Kot dober psiholog je pristal na njun odhod le, če se dokončno odpove sta vsem svojim pravicam v lavantinski škofiji. Nadaljnji dogodki so pokazali, da ju je še kako prav sodil.

Brata sta zapustila Koroško spomladi 1854 in preko Dunaja odpotovala v München. Tam so jima v uradih Ludvikovega misijonskega društva nekoliko ohladili njune idilične predstave misijonskega življenja in jima ga predstavili v vsej njegovi trdoti. S škofom Baragom in drugimi bodočimi misijonarji sta se z že nekoliko načetim navdušenjem srečala 21. maja v belgijskem pristanišču Antwerpen in tu so začeli njuni spori z njunim nesojenim škofovskim nadpastirjem. Baraga, ki je bil na poti v ZDA namenjen še na Irsko, je za svoje potovanje izbral takratni zadnji krik tehnike – parnik, ki je porabil za pot preko Atlantika 11 do 12 dni, medtem ko je svojim misijonarjem preskrbel prostor na jadrnici, ki je za pot potrebovala od trideset do štirideset ali še več dni. Kot razberemo iz njunih in Baragovih pisem Slomšku, bi se brata Reš zelo rada »moderno« peljala s parnikom, še bolj pa se jima je povetil nos, ko Baraga svojim misijonarjem na jadrnici ni najel kabin prvega razreda, pač pa drugi razred. Baraga je svojo odločitev utemeljeval z dejstvom, da je kapitan jadrnice ceno prevoza v kabini prvega razreda nenadoma dvignil od 400 na 500 frankov, za podobno povišico pa pridobil tudi kapitane drugih jadrnic. Škof Baraga se je očitno že navzel yankeejskega poslovnega duha in ni hotel po nepotrebnem razsipati v Evropi nabranega denarja, ki ga je mislil koristneje porabiti v svoji škofiji. S pomočjo nekega antwerpenskega agenta se je pogodil s kapitanom jadrnice za udobno namestitve svojih misijonarjev v drugem razredu. Za to je plačal za vsakega

New York, Broadway 1855

250 frankov, za 60 frankov pa jim je najel še posebnega kuharja.

Brata Reš sta bila kljub temu ob vsej tej Baragovi »nepravičnosti« in »skoposti« zelo užaljena. Še posebno »hud« je bil Jožef. Škofova pojasnila, da potuje s parnikom naprej zato, da bo spotoma vzel v Dublinu s seboj irske duhovnike za svojo škofijo ter da se mu mudi v ZDA po drugih opravkih in da se je sam že trikrat peljal čez Atlantik v jadrnici in to veliko bolj skromno, so zalegla pri drugih misijonarjih, pri bratih Reš pa ne. Ta dva bi se kar vrnila domov, če ne bi imela definitivnih odpustnic in se bala, da se doma osmešita. Tako sta le dočkala 31. maj, ko je jadrnica odplula. Misijonarji so kmalu ugotovili prednosti Baragovega poslovnega duha in njegove neomajnosti, saj so spoznali, da so prvi potniki na ladji in da pravzaprav potujejo za polovično ceno v istih prostorih, kot bi jih imeli kot potniki prvega razreda. Kapitan je očitno skušal Baraga nesramno »odreti«, toda na dunajski univerzi šolani jurist mu ni šel na led. Po 45 dneh zelo prijetne vožnje, med katero je trpel za morsko boleznijo le Jožef Reš, so se 15. julija 1854 izkricali v New Yorku. Tu sta si brata očitno vzela nekaj dni premisleka in potem Baragu sporočila, da ne gresta z njim. Kaže, da sta med tem premislekom že nekoliko preverila newyorške prilike in ugotovila, da tam nemško govorečim katoličanom zelo primanjkuje duhovnikov. O dnevih premisleka lahko sklepamo iz že omenjenega dopisovanja Barage in Slomška, saj Baraga »pobega« bratov Reš ni omenjal v pismu 19. julija, pač pa šele v onem 4. avgusta. Pisal je, da je skrbel zanju, dokler sta bila pri njem, vendar pa jima ni dajal denarja, ker je z njim varčeval. Z njemu lastno poštenostjo in natančnostjo je ob ločitvi bratoma izročil tudi ostanek od 600 goldinarjev, ki jih je zanju prejel na Dunaju, in sicer okoli 170 goldinarjev ali 60 dolarjev. Naglasil pa je še, da jima ni posebno zaupal, posebno še Jožefu, ki naj bi tudi brata Jurija odvrnil od indijanskih misijonov.

Baltimore 1853

Medtem ko poznamo Baragovo plat medalje iz treh pisem, objavljenih leta 1932 v ljubljanskem Bogoslovnem vestniku, pa sta tudi brata pisala Slomšku in mu predstavila svoje poglede na ta spor. Naglašala sta predvsem, da sta odšla v Ameriko z dobrimi nameni, vendar nista poznala tamkajšnjih prilik. Ko sta videla, kakšne so, sta izgubila veselje za misijonsko delovanje. K njuni odločitvi so jima pomagali tudi neprijetni dogodki na poti v Ameriko, ki pa jih, kot zatrjuje, nista nalašč izkuzala. Spomnimo se še, da Baraga tudi pri nekaterih drugih nesojenih misijonarjih ni imel srečne roke, nekateri kot npr. znani Bernard Smolnikar⁴ so mu povzročili še veliko več nevšečnosti kot brata Reš.

Po pretresu ločitve z Barago sta Reša premagala značilni začetni šok izseljenstva in se lepo vživela v ameriške razmere. Kot smo videli, sicer nista imela veselja in poklica za Baragove indijanske misijone, zato pa sta postala dejavna in goreča dušna pastirja zlasti nemških izseljencev. Jožef je odšel najprej za župnika za bavorske Nemce v Calicoon, nato je 25 let deloval kot župnik v Obernburgu in v njegovi okolici. Razen v tem kraju je sezidal cerkve še v French Settlementu, Elenvillu, Jeffersonvillu in v Narrowsburgu. Kljub newyorški odločitvi leta 1854 pa je imel tudi tu obilico najtežjega misijonskega dela, saj je pešalil do misijonskih postaj po deset ur daleč, ker ni premozel konja. Razen duhovniške je pogosto opravljal tudi službo učitelja. Zaradi naporov in pomanjkanja je opešal in prišel leta 1879 na nemško škofijo sv. Jožefa v New Yorku, kjer je umrl 12. oktobra 1884. S svojim nesebičnim in gorečim delovanjem si je pridobil veliko občudovalcev tudi pri pripadnikih drugih krščanskih ver, o čemer je lepo pričal tudi njegov pogreb. Zanimivo je, da veliki poznavalec ameriških izseljencev in še zlasti duhovnikov v ZDA John Leon Zaplotnik⁵ leta 1912 ni vedel, kako se je končalo Jožefovo življenje. V Seznamu znamenitejših Slovencev, objavljenem v Trunkovi knjigi Amerika

in Amerikanci navaja le Jožefovo delovanje v župnijah v Obernburgu in pri Sv. Jožefu, potem pa navaja, da se je za njim izgubila sled in da ne ve, ali je umrl, ali se vrnil v domovino.⁶ Nedvomno je zanimivo, da so bili pri Družbi sv. Mohorja bolje poučeni, saj so podatke o Jožefovem življenju in smrti objavili v Mohorjevem koledarju za leto 1886, ki je izšel leta 1885, torej že leto po Jožefovi smrti.⁷

Bolje je John L. Zaplotnik poznal Jurija Reša, ki mu je namenil dolg sestavek v Koledarju Ave Marija za leto 1937.⁸ Potem ko je temeljito prikazal zgoraj omenjeni spor koroških bratov z Barago, iz katerega smo črpali podatke za pričujoči članek, je orisal tudi nadaljnjo Jurijevo življenjsko pot. Jurij je postal najprej kaplan v Williamsburgu, nato misijonar na Fosters Meadowu na Long Islandu in verjetno od 1855 dalje župnik v mestu Poughkeepsieju ob reki Hudson med New Yorkom in Albanijem. Razen tega je oskrboval tudi nemške vernike v West Pointu in Buttermilk Fallsu. Leta 1859 je Jurij uresničil staro željo in stopil kot novinec k redemptoristom-ligvorijancem, redu, ki mu je kot znano pripadal tudi Baragov duhovni vodnik in apostol Dunaja Klemen Dvoržak. Redemptoristi so delovali zlasti kot ljudski misijonarji in vzgojitelji mladine. Po enoletnem novincijatu v Annapolisu je Jurij leta 1860 postal kaplan v župniji Sv. Petra v Philadelphiji, še istega leta kaplan in leta 1862 župnik v fari Sv. Mihaela v Chicagu. Chicago je bilo takrat še zelo mlado, a hitro razvijajoče se mesto. V to faro so v Reševem času zahajali tudi nekateri Slovenci, med njimi trgovec Anton Žagar, ki je o njem in o drugih »kranjskih« izseljencih pisal leta 1865 v Zgodnjo Danico. Med drugim je za Reša navedel, da je študiral v Ljubljani, ter da je vesel Zgodnje Danice, ki jo prejema tudi njegov brat Jožef. Istega leta se je na Žagarjevo pisanje prav tako v Danici odzval Reš, ki je popravil Žagarjevo trditev, da je študiral v Ljubljani ter se opravičeval, da je sicer kot kaplan na Koroškem sedem let pridigal samo slovensko, da pa ima v Ameriki zelo malo priložnosti govoriti slovensko in ne more napisati slovenskega pisma brez napake. Svoj dopis je zelo duhovito podpisal kot Jurij Reš, »nekaj črnski, zdaj zamorski«, ker je bil nekoč v Črni na Koroškem, zdaj pa v Ameriki za atlantskim morjem. Leta 1865 so Jurija prestavili v Baltimore, kjer je deloval v župnijah sv. Mihaela in sv. Jakoba. V tem mestu je bil od 7. do 21. oktobra 1866, ko je bil tam veliki cerkveni zbor, ki se ga je udeležilo 46 ameriških škofov, med drugim tudi Baraga. Ni znano, če sta se Baraga in Reš srečala, kajti Barago je že 9. oktobra tam zadela kap. Jurij Reš je bil nato leta 1868 premeščen v Rochester k faram sv. Jožefa in

Odrešenika, leta 1871 pa se je vrnil v Baltimore k fari sv. Mihaela, kjer je leta 1872 slavnostno praznoval svojo srebrno mašo. Leta 1872 je postal kaplan, leta 1873 pa župnik župnije sv. Alfonza, kjer je zbolel za jetiko in 6. aprila 1877 umrl. Na vseh številnih postajah njegove redovniške poti je Jurija poleg izredne zavzetosti za dušno pastirstvo in za cerkvene stavbe odlikovala tudi velika prizadevnost pri poučevanju mladine in to ne samo v verskih resnicah, ampak tudi v splošnem znanju.

Videli smo, da sta brata Reša prišla v Ameriko kot »žrtvi« dveh naših velikih škofov Barage in Slomska, ki jima mimogrede bodi rečeno že vse predolgo preverjajo, če si zaslužita svetniško čast. Kot že za brata Jožefa lahko tudi za Jurija Reša ugotovimo, da je posebno na svojih prvih službenih mestih deloval v zelo trdih in napornih dušno-pastirskih pogojih. S kancem šegavosti lahko torej ugotovimo, da brata Reša nista mogla uiti svoji misijonski »usodi«, čeprav sta uspela »pobegniti« Baragu. O tem njunem »pobegu« piše recimo Baragov življenjepisec dr. Franc Jaklič, da »sta se mu ob prihodu v New York izneverila« (zanimivo je, da Jaklič navaja kot njun rojstni kraj koroške Breže),⁹ dr. Zmago Šmitek pa naglaša njuno razočaranje nad Ameriko, ki sta jo pred odhodom zelo idealizirala.¹⁰

V drugih, res nekoliko manj surovih pogojih, sta torej koroška brata opravljala svoje pomembno duhovno in kulturno poslanstvo, ne sicer med Indijanci, ampak pretežno med nemškimi izseljenci in zanje tudi izgorela. Če kje, potem, pri njiju velja stara modrost: »Človek obrača, Bog pa obrne.«

Andrej Vovko

¹ Slovenski biografski leksikon bratov Rešev ne omenja.

² Oče Jožef Reš, koroški misijonar. – Koledar družbe sv. Mohorja za leto 1886, Celovec 1885, Razgled po svetu, str. 16–17. (Dalje Jožef Reš)

³ J. L. Zaplotnik, Jurij Reš, Misijonar v Ameriki. – Koledar Ave Maria za 1937, Lemont 1936, str. 133–156. (Dalje, Zaplotnik, Jurij Reš)

⁴ Bernard Smolnikar (1795–1869), glej Janez Stanonik, Andrej Bernard Smolnikar, Slovenski izseljenski koledar za 1962, Ljubljana 1961, str. 170–174. Slovenski biografski leksikon, III. knjiga, Ljubljana 1960–1971, str. 392–396.

⁵ John Leon Zaplotnik (1883–1978), Glej Slovenski biografski leksikon, 14. zvezek, Ljubljana 1986, str. 764.

⁶ J. L. Zaplotnik, Reš (Roesch) Jožef in Jurij, Revs.-Jurij M. Trunk, Amerika in Amerikanci, Celovec 1912, str. 586.

⁷ Jožef Reš, str. 16.

⁸ Zaplotnik, Jurij Reš, str. 142–156.

⁹ Franc Jaklič, Misijonski škof Irenej Friderik Baraga. – Družba sv. Mohorja, Celje 1931, str. 181.

¹⁰ Zmago Šmitek, Klic daljnih svetov, Slovenci in neevropske kulture. – Založba Borec, Ljubljana 1986, str. 142.

Orglarska šola v Celju (1899:1937) in v Mariboru (1937–1941)

Zaradi prezasedenosti ljubljanske Orglarske šole in povpraševanja po šolanih organistih v severovzhodni Sloveniji, ali kot je zapisal Anton Foerster v Cerkvenem glasbeniku, »kot od pomoč neprijetnostim, katerim je izpostavljeno glasbeno šolstvo o pričetku vsakega šolskega leta, ko se mora marsikateri nadobudni talent odkloniti, ker ni zanj pri skromnih razmerah naše šole prostora«, je Karel Bervar ustanovil zasebno Orglarsko šolo v Celju. Lavantinski škofijski ordinarijat (št. 3303, 16. VIII. 1899) in c. kr. deželni šolski svet v Gradcu (št. 7653, 28. IX. 1899) sta ustanovitve odobrila in potrdila. Pouk je pričel 15. oktobra 1899. Petnajst učencev so poučevali: Jožef Petovšek, katehet na meščanski šoli – liturgiko; Karel Bervar, mestni organist in vodja orglarske šole – solfeggio, nauk o harmoniji, koralno in figuralno petje, cerkveno glasbeno zgodovino in igranje na orglah; dr. L. Ivan Pegan – latinščino; Anton Arzenšek – klavir. Kot poroča Anton Turk je šola dobila nove, moderne orgle.

Orglarsko šolo je podprl tudi mestni župnik, dekan in infulirani opat Franc (Francišek) Ogradi; prihajal je k izpitom in pisal je o šoli poročila. Predsednik izpitne komisije je bil Jožef Majcen, kanonik iz Maribora. Po treh šolskih letih je končalo šolo 6 absolventov. Spričevala sta podpisovala poleg vodje, oziroma ravnatelja šole Bervarja še Majcen in Ogradi. Pri izpitih so bili navzoči tudi M. Štrakl, koralist iz Maribora, pa ter I. Oštir, organist iz Požega, mozirski rojak in drugi. To so bili prvi izpiti na celjski orglarski šoli pod škofijskim nadzorstvom. Bili so uspešni, a »bo treba še marsikaj popraviti in prestrojiti«, kot je zapisal v Cerkvenem glasbeniku nepodpisani poročevalec. Pri petju Foersterjeve maše »in hon. s. Jacobi« bo potrebno več vaj, natančneje izgovarjati besedilo, pri zgodovini cerkvene glasbe poznati vse responsorije itd. Dobro so igrali na orgle solistično in tudi spremljali zbor.

Preden bomo nadaljevali razpravo o razvoju celjske orglarske šole, naj predstavimo vodjo, ali ravnatelja šole kot so ga imenovali. Karel Bervar je bil rojen 4. XI. 1864 v Motniku, nekaj kilometrov zahodno od Vranskega, kjer je obiskoval osnovno šolo. Orglati se je učil v sosednji vasi Špitalič pri organistu Pilatužu in zatem v samostanu Nazarje pri odličnem orglarskem učitelju patru Norbertu. Ko je dopolnil 18 let, se je vpisal v Orglarsko šolo v Ljubljani. Tu se je učil liturgiko, zgodovino cerkvene glasbe, harmonijó z ge-

neralnim basom, modulacijo, imitacijo, kontrapunkt, analizirali so kánon in fugo, peli so koralno in figuralno ter vadili na orglah in klavirju. Poučevali so A. Foerster, Janez Gnjezda in p. Angelik Hribar; za sošolce je imel tovariše iz ljubljanske in goriške škofije. Ljubljanska orglarska šola je slovela po zahtevnosti in disciplini. Ko jo je po dveh letih z dobrim uspehom zapustil, je odslužil vojaški rok in 1 leto služboval v Blagovici in 5 let v Gornjem gradu. Leta 1896 se je vpisal na cerkveno glasbeno šolo v Regensburgu. Tu so ga učili Franz Xaver Haberl – ustanovitelj šole, Peter Griesbacher in Michael Maller. Polletni glasbeni tečaj je končal z odličnim uspehom. Ko se je vrnil v Celje, se je zavzemal v pogojih Avstroogrske monarhije za slovenski jezik v šoli in pri poučevanju pevskega zbora. Ko je leta 1899 ustanavljal v lastni hiši Vili Cecilija Orglarsko šolo, mu je bila velika tekunica Cillier Musikschule; nemški župan Stiger in štajerski deželni svet pa sta mu navzlic nacionalni zavednosti izdala dekret o ustanovitvi zasebne Orglarske šole. Bervar se je prizadeval za dvig stanu organistov, bil je predsednik društva štajerskih organistov, v Celju je bil regens chori pri župni oz. opatijski cerkvi, glasbo je poučeval na celjski gimnaziji, vodil je čitalniški pevski zbor, v Mariboru je predaval na 6 tedenskem tečaju za organiste (1907) in na glasbenem tečaju v Celovcu (1912). Skladal je cerkvene in svetne pesmi, nagrobnice, Savinjske odmeve in znano skladbo Novomašnik. Bervar predstavlja lik agilnega in za glasbeno vzgojo vnetega glasbenika. Na Dunaju je opravil državni izpit za poučevanje glasbe na srednjih šolah.

Predmetnik so v šolskih letih dopolnjevali, učitelji so se menjali in prihajali so novi. Po letu 1905 je poučeval kontrapunkt znani skladatelj Anton Schwab in Josip Bervar, ki je imenovanega leta opravil na Dunaju državni izpit iz literature, glasbene zgodovine, petja harmonije, kontrapunkta in orgel. Kvalificiran je bil za poučevanje glasbe na c. kr. učiteljskih in srednjih šolah. Več let je učil klavir in violino Franc Korun, vodja narodne godbe v Celju, slovenščino, nemščino in tajništvo pa Franc Kranjc, ki ga je za nemščino zamenjal jurist Detiček, liturgiko je predaval I. Tomažič, celjski mestni kaplan (poznejši škof), Karel Bervar pa prej imenovane predmete. Učenci so igrali Bachove koralne pred- in poigre, fuge, modulacije, kadence, peli so maše in pesmi, ki so jih spremljali z orglami. Na klavirju so izvajali dvo- in štiročne skladbe.

Poročevalci so obravnavali uspeh celjske Orglarske šole bolj kritično kot ljubljanske. Iz gradiva je razvidno, da so učenci dobro brali latinščino in da so se tudi slovnice precej naučili; skladbe so igrali z lista, na pamet in tudi improvizirali so

spretno, kar v drugih podobnih glasbenovzgojnih zavodih ni bil vedno primer. To so povedali večši poslušalci, ki so se udeležili javnih nastopov in izpitov. Učenci klavirja so igrali dela Clementija, Kuhlaua, Mozarta, Beehtovna, Chopina, tehnično in interpretacijsko zagnano, nekateri so izvrstno prednašali Bacha na orglah; bolj redki so nadaljevali študij na konservatoriju. Leta 1905 je opravilo izpit 8 učencev; 6 je bilo ocenjenih prav dobro, 1 dobro, 1 zadostno. Katehet je spraševal odlomke iz papeževega motuproprija o cerkveni glasbi in sinodalne ukaze lavantinske škofije, K. Bervar zgodovino gregorijanskega koral in poglavja iz glasbene teorije, pisave, ritma; gregorijanske napeve so se učili iz knjige Kyriale (edic. Wagner), requiem, graduale, responzorij Deo gratias, introitus, offertorium, communio (iz knjige Haberla).

Največ učencev (12) je bilo doslej na izpitih leta 1906 in pokazali so najboljše uspehe. Liturgiko je spraševal mestni kaplan Anton Pučnik, nemščino in slovenščino Franc Kranjc, glasbeno teorijo – izobrazbo glasu, lestvice, intervale, trizvoke – harmonijo, modulacije preludiranje itd. je spraševal K. Bervar, kakor tudi glasbeno zgodovino – reformo papeža Gregorja Velikega, psalme, himne, magnificat. Nauk o kontrapunktu sta spraševala znani skladatelj dr. Anton Schwab in konservatorist Josip Bervar. Zborovsko petje so dirigirali učenci, na orglah sta igrala prepričevalno učenca Završnik in Jarh. Med absolventi so bili Albin Prek iz Luč, Franc Radej iz Št. Vida pri Planini, Miroslav Šonc iz Tomaja.

Po teh izpitih je Ogradi kritiziral Bervarja, da je sicer zelo delaven, a se spušča pri razlagi cerkvene glasbene zgodovine v podrobnosti, ki niso pomembne. Učenci učnega gradiva ne razumejo, kakor tudi ne temeljne principe koralne umetnosti. Pri orglah delno zavira osebni učenčev temperament, zahteva pretežno učno snov, ki je neuporabna za bogoslužje. Pri pevskih vajah se pozna, da sam ni dober pevec. V naslednjem šolskem letu je ta kritika omiljena in omenja, da so učenci na orglah »dobro poučeni in nekateri tudi dobro tehnično izvežbani«; v nadaljevanju priporoča »naj bi se bolj gledalo na praktično porabnost pri maši, drugače se potem organist rad da izpeljati od lastne inspiracije na led«. Korunovi učenci so na klavirju igrali bolj precizno kot na orglah. Šola je na novo vpeljala pouk violine; tudi ta predmet je poučeval Korun. Ocenjevalec vedno hvali njegove učence. Pri petju priporoča več dihalnih vaj, in boljše fraziranje. V splošnem se je pouk izboljšal, učni uspeh niha med dobrim in prav dobrim. Vsi absolventi so dobili službe takoj. Šola je ustanovitelju predla-

gala, da podaljša študij od treh na štiri leta, a brez uspeha.

V letu 1909 je ravnatelj šole občutno povečal zahteve za izpite. K prej omenjenim učnim gradivom je iz harmonije pri učnih urah obravnaval razveze disonanc, vlogo vodilnega tona, kadenciiranje, transpozicije, prehajalne in menjalne tone, razširil je znanje o polifonih oblikah. Na vprašanje je pri izpitu odlično odgovarjal učenec z absolutnim posluhom Vičič iz Vel. Dola pri Trstu. Pri glabeni zgodovini je dodal pregled glasbenih dosežkov pri starih Grkih, predstavil je začetke večglasja, Hucbaldov organum, petje in igro trubadurjev, življenje in delo Palestrine, Orlanda di Lassa. Upad cerkvene glasbe v 18. in 19. stoletju je povezal z nastankom cecilijanskega gibanja, več je govoril o glasbi pri Slovencih.

Za splošni strokovni dvig organistov, je Cecilijino društvo za lavantinsko škofijo prirejalo orglarske tečaje. Prvi je bil leta 1905 v Mariboru: med 27. in 30. septembrom se ga je udeležilo 50 organistov in prijateljev glasbe. Franc Trop je predaval o zgodovini koral, Karel Bervar o harmoniji, Fran Saleški Spindler o pevskem pouku in posebej o umetnem in ljudskem zborovskem petju, Hinko Družovič pa o zgodovini in sestavi orgel. – Drugi poučni tečaj za organiste je bil leta 1907 z bogatejšim programom. Stolni kapelnik v Mariboru je pokazal na praktičnih primerih vaje za koral, dirigiranje in izobrazbo glasu. Spindler je prikazal bodočim zborovskim pevcem praktično metodo pevskega pouka na osnovi glasbenega diktata in zborovske literature. navzoče je »očaral« Družovič z vzornim didaktičnim nastopom v 2. in 3. razredu osnovne šole; predaval je tudi o orglah, orgelskem in klavirskem pouku; pomagal mu je Josip Brandl. Bervar je predaval o harmoniji, ljudskem petju in spremljavi. V cerkvi so prirejali vokalne in vokalno-instrumentalne koncerte.

Koralist Franc Trop je izjavil, da mora biti Orglarska šola pionir cerkvene glasbe v lavantinski škofiji in glavni podpornik idej cecilijanskega gibanja. Opat Ogradi pa je prav v tem času sporočil ordinariatu, naj pošlje v šolo strokovnjaka, ker sam nima potrebnega znanja. Pri tem je namignil, da bi ga zamenjal prav Trop, ali dr. Franc Lukman, skladatelj in prelat, profesor teologije.

V času do prve svetovne vojne je absolviralo Orglarsko šolo v Celju 90 organistov, med njimi zadnja leta Jožef Brečko in Luka Kramolc (1911–12); o obeh bo še govor. Posebno se je izkazal že v šoli z igro na violini Ivan Weingerl in v službi kot organist, zborovodja in kapelnik. Z lepimi ocenami so opravljali izpite tudi drugi absolventi teh letnikov.

Šola je delovala tudi med prvo svetovno vojno; v šolskem letu 1915/16 je z odličnim uspehom absolviral 3. letnik celjske orglarske šole Pavel Rančigaj iz Št. Jurja pri Taboru. Zaradi težkih vojnih razmer je bilo učencev manj, vpoklicani so bili v vojsko, tisti, ki so šolo obiskovali, so težko plačevali učni prispevek, zavod je za vse šolske potrebe komaj kril stroške. Opat Ogradi je videl izhod iz krize v tem, da so sprejeli v orglarsko šolo tudi dekleta. Tako je v šol. l. 1917/18 obiskovalo pouk 12 učencev in 5 učenek. Vsi so vadili tudi med počitnicami. Po vojni se je povečalo število učencev iz Medžimurja in zagrebške škofije. Celo iz Splita. O tem sta pisala hrvaška lista Dnevnik in Sveta Cecilija. Učni uspehi, zlasti na orglah so bili tudi v času vojne vihrasti vzpodbudni, kar so izpričali izpiti.

Med vojno so poučevali liturgiko kaplan Jožef Krošelj, nemščino ljudskošolski učitelj Janko Kramer (Kramar), klavir in violino absolvirani konservatorist Franc Korun, orgle, teoretične predmete, dirigiranje Karel Bervar. V š. l. 1920/21 je pod predsedstvom vseučiliškega profesorja dr. Slaviča opravilo izpit 5 učencev in 1 učenka. Ocenjevalec R. Jošt omenja, da je bilo opaziti pri najboljših orglavcih preveč klavirske tehnike. Pogrešal je več dinamičnih fines. Moški zbor je pel mogočno, a »ne s pravim občutkom«. Zavzel se je za gregorijanski koral in naravnost zahteval, da »izgine iz šol in korov medičeski koral«. Več naravnosti, ne pa pretiranega mahanja, je pričakoval pri dirigiranju, medtem ko hvali znaje učencev pri harmoniji.

Zanimivo je poročilo o izpiti vikarja in oskrbnika Petra Juraka, poznejšega dekana in opata. Dobil je vtis, da je bila to bolj produkcija kot izpit. Moti ga, da učitelj določi učencem izpitno snov za klavir ali orgle že tedne in mesece prej. Sodi, da učitelj tako ravna pri delitvi snovi za produkcijo, ne pa za izpit, na katerem naj bi ocenjevalec zaznal in presodil splošno učenčevo znanje. Isto velja za transpozicijo skladbe, ki si jo izbere na izpitu učenec sam. Juraku tudi ni všeč, da pojejo učenci koralne speve v transkripciji. Organist mora znati čitati melodije v koralni notaciji. Kandidati so na vprašanja iz harmonije odgovarjali povoljno; škoda, da so bila omejena le na modulacijo. Po dvajsetih letih obstoja šole se je pojavil tretji učenec z absolutnim posluhom. Dva učenca sta pokazala odlično tehniko na klavirju in orglah, pač pa ocenjevalcu ni ugajala interpretacija zborovskih skladb. Tako poje vsak vaški zbor, je ugotovil Jurak, in podobno ocenjuje izpite v šolskem letu 1923/24 Tomaž Ulaga. Izpraševalec stavlja prelahka vprašanja, zbor poje premalo novejših spevov, slaba je izgovorjava, premalo je slišati pri teoretičnih predmetih prak-

Karel Bervar (1864–1956)

tičnih vprašanj, pri izvajanju skladb ni pravega muziciranja.

Iz teh treh ocen je razvidno, da so ocenjevalci povedali svoje vtise brez dlake na jeziku, objektivno, s poznavanjem učnega gradiva. V posledici pojasnjujejo pedagoški in didaktični pristop do učencev in do osvojitve njihovega znanja. To je za nadaljne učne dosežke zdrava, koristna in vzpodbudna kritika. Koliko je krivde na eni ali drugi strani obeh subjektov (učitelj : učenec) je stvar presoje posameznega primera, ki je viden pri samem učencu in na relaciji dober in manj dober učitelj. Vprašljivo je, ali bi podaljšanje študija na orglarski šoli od treh na štiri leta odpravilo vse imenovane pomanjkljivosti? Čas izobraževanja je bil resnično (pre)kratek, podobno kot na ljubljanski Orglarski šoli. Podaljšanje za eno leto ni uspelo ne tej ne oni šoli. Problemi so bili tu in tam didaktično-pedagoškega značaja kot je to primer v vsej vzgojnoizobraževalni stroki. Potrebno je bilo, da se vsak organist po končani šoli še sam izobražuje, kot sta priporočala Bervar in Jurak.

List Cecilijinega društva Cerkveni glasbenik je veliko pisal o gmotnih razmerah organistov, zlasti v manjših mestih in na podeželju. Samo od nedeljskega orgljanja, pogrebov, porok in drugih cerkvenih opravil organisti niso mogli preživljati sebe, kaj šele družino. Navezani so bili na postranske zasluzke, kot so bila dela občinskih tajnikov, pisarniška in tajniška dela v posojilnicah, knjigovodstvo in zastopništvo v zavarovalnicah, obrtniška in druga dela. Ustanavljali so podporna društva, na primer Društvo organistov in glasbenikov za Slovenijo in Prekmurje s sedežem v Celju. V Ljubljani je bilo Društvo organistov in pevovodij. Društvi sta se združili v Zvezo organistov Slovenije. Nadzorovalne komisije so izgledale tudi morebitna nesoglasja med župniki in organisti. A. Dolinar poroča, da ne podpirajo povsod orglarske šole. Včasih občinske ali za-

družne uprave prezro oddati mesto tajnika organistu, četudi je za to delo sposoben. Po sredi so bile strankarske razprtije. V Celju so uvedli v Orglarsko šolo predmet zadružništvo šele leta 1928.

O zapostavljanju orglarskega stanu piše Franc Klančnik iz Šmartnega ob Paki takole: »Velike težave imajo mladi organisti, ki pridejo iz orglarske šole. Tam se učijo vse po predpisih, ko pa nastopijo službo, se zahteva od njih, da pojejo po starem, kar pa ne znajo. Župnik sprejme v službo organista kakršnega sam hoče. Velikokrat ne gleda na zmožnost in sposobnost, ampak samo na to, kako pride ceneje. Službo dajo učitelju, čeprav sta se oglasila na razpisano mesto dva kvalificirana organista. Ponekod so organisti izredno slabo plačani. Celo nekatere župnije ne naročijo Cerkvenega glasbenika. Zaradi slabe plače organistov jih tudi nadzorniki ne obiskujejo, češ: »Kaj neki bi mogel zahtevati od ljudi, ki so tako slabo plačani?« K temu velja pripomniti, da so bili nekateri organisti v mestih razmeroma dobro plačani.

Takratne socialne razmere in vrednost orglarskega poklica na podeželju lepo ilustrira oglas iz časopisa; Klančnik ga takole komentira:

1/ »Razpisuje se služba cerkvenika in organista. Plača nekaj bere in štolnine (dajatev). Samec ima prednost. Nastop takoj!« – Ta oglas veliko pove, pojasnjuje Klančnik. Na prvem mestu je cerkvenik, potem šele organist. To pomeni, da se še vedno najdejo službodajalci, ki povdarjajo, da je glavni poklic cerkvenik. To pa zato, ker mislijo, da ne bo treba organista prijaviti Pokojninskega zavodu. Seveda to ne drži več; (članek je pisan 1937). Glede plače oglas ne pove nič gotovega. Gotovo je zelo slaba, zato ima »samec« (ne samica) prednost. Mi bi rekli »samičen«. Nastop takoj! ker ga nimajo in ga nobenega dolgo imeli ne bodo. 2/ »Odda se služba organista, cerkvenika, grobokopa, mrliskega in mesooglednika. Želi se rokodelca«. – Opravljati bo moral torej pet služb, zraven pa še mora biti rokodelca, ker mu vseh pet ne bo neslo toliko, da bi se preživljal. – 3/ »Služba organista in mežnarja se odda. Dohodki so pičli. Stanovanja tudi ni!« – No, ta se mi še najbolj dopade. Je vsaj odkritosrčen. Seve, tega nihče ne pove, kako naj revež potem živi«. Tak je bil, v nekoliko karikirani obliki, položaj organista na vasi.

Organisti niso mogli prejemati za 5–10 ur dela na teden istega plačila kot delavci ali uradniki za 40–50 ur. Delo ni tako naporno in visoko kvalificirano; zato so potrebovali dopolnilno zaposlitev. Več je bilo takih, ki so se zaposlili kar v treh strokah. Njihov gmotni položaj se je znatno izboljšal in ni bil tako slab – morda le z zelo redkimi izjemami – kot je malo prej prikazano.

Prejemke so dobivali tudi v naturalijah. Res je, premalo so bili splošno izobraženi, a za svoj poklic dovolj. Upravičeno so se pritoževali, da jim samouki odvzemajo zaposlitev. Nekako po tridesetih letih se je pojavila hipertrofija organistov. Na eno delovno mesto je čakalo do 35 kandidatov. Najboljši organisti so postali zaradi slabe plače apatični in so izstopali iz službe, njihova mesta pa so zasedli manj nadarjeni in slabo izobraženi. (glej F. Klančnik: Organistovske zadeve, CG, 1927, 5, 6/111).

Čudno je bilo, da so imeli na Kranjskem svoje glasilo Cerkveni glasbenik, Štajerci pa Jugoslavenskega muzičarja za glasilo slovenskih organistov. Dne 7. XI. 1934 pa se je Cerkveni glasbenik preimenoval iz glasila Cecilijinega društva za ljubljansko škofijo v glasilo slovenskih cerkvenih glasbenikov in s tem vključil tudi lavantinsko društvo na Štajerskem.

Še pred združitvijo je celjskemu društvu organistov Cerkveni glasbenik očital, da o svojem delovanju premalo poroča; nič pa ne pove o tem, ali velja to tudi za orglarsko šolo. Morda tudi. Ponekod so notice za nekatera leta skromne ali jih sploh ni. Izvemo pa vendarle, da je 5. 6. 1926 pod vodstvom ravnatelja Bervarja gostovala celjska OŠ v Murski Soboti in Dolnji Lendavi. Predstavil se je šolski pevski zbor in izvedli so Vodopivčevo spevoigro Kovačev študent. Šola je gojila tudi glasbeno scenske prireditve.

Ko govorimo o Orglarski šoli, pripravah učencev za izpite, o učnem gradivu iz bogatega predmetnika in o vstopu organistov v poklic, smo presenečeni. Minili so časi, ko so pričakovali šolane organiste v posameznih farah in župnijah z odprtimi rokami. Gospodarska kriza in socialne diferenciacije so prizadele tudi stan organistov. Na eni strani vse večje zahteve po znanju, na drugi pa negotova in borna možnost zaposlitve.

Vse bolj zapletena in težja so bila vprašanja na izpitih iz cerkvene zgodovine in koralne glasbe. Kandidati so peli introit, mašne dele, sekvence, psalme, officium, antifone iz vatikanskega, to je gregorijanskega antifonarja, nato skladbe slovenskih skladateljev Premrla, Sattnerja, Kimovca iz Sv. Cecilije. Nekateri učenci so že dobro obvladali transponiranje spevov v druge tonovske načine. Pri solfeggiu so intonirali intervale in akorde v duru in molu ter ponazarjali na klavirju proste predigre z imitacijo na toniki in dominantni; sledile so modulacije. Na klavirju so gojili štiriročno igro, učenca Piko in Bukovec sta izvajala v pravilnem ritmu in z dinamičnimi niansami Bogdieujevo uverturo Bagdadskega kalifa, Lorenčič je predstavil Clementijevo sonatino op. 38, št. 3. V cerkvi so na orglah pokazali svoje znanje Franc Piko, Konrad Škorjanc in Franjo Lorenčič. Vsem učen-

cem so priporočili več študija novejših cerkvenoglasbenih literature. Poleg ravnatelja Bervarja so bili na izpitu navzoči opat Peter Jurak, učitelj šole celjske Glasbene matice Vilko Kuntara – ta je preverjal igro na klavirju – in drugi, med njimi več organistov. Izmed 7 absolventov sta opravila izpite z odličnim uspehom Pavel Bukovac iz Bečkereke, ki ga je poslal v orglarsko šolo beograjski škof, in Franc Piko iz Črne pri Prevaljah. Podrobni učni načrt orglarske šole Cecilijinega društva v Ljubljani so uporabljali tudi učitelji celjske OŠ. Izšel je v Cerkvenem glasbeniku (1926, str. 33–37, 68–71). Zaradi pomanjkanja gradiva, katalogov, zapisnikov konferenc, redovalnic je težko ugotavljati koliko in kako so posamezni pedagogi usklajevali svoja predavanja v praksi s predpisanimi učnimi načrti in koliko učnega gradiva je posamezni učenec v resnici predelal in obvladal. Po kritikah sodeč so učitelji k temu cilju stremeli. Navajati obširna poglavja učnih načrtov za 12 predmetov je za pričujoči prikaz delovanja celjske orglarske šole nepotreben in lahko zavaja v podrobnosti, ki presegajo programsko zasnovane naloge.

Oglejmo si sedaj – preden se je šola preselila v Maribor – še nekaj podatkov o učencih, učiteljih in drugih šolskih in upravnih zanimivostih. V letih od 1929–1937 se je vpisalo v OŠ 24–30 učencev, prejšnja leta od 20–25. Vsako leto je končalo šolanje od 7–9, pred imenovanim časom občutno manj od 3–6 učencev; za 5 let ni podatkov. V 35 letih (prvi dve leti ne moremo računati) obstoja šole v Celju, je končalo pouk – če upoštevamo manjkajoča leta $5 \times 4 = 20$ učencev – največ od 240–250 učencev. Podatek o 300 absolventih ni realen. Poročila ne navajajo podatkov o izstopih med šolskim letom, o prekinitev študija in o izključitvah učencev. Vsi so plačevali 600.–kasneje po 800.– dinarjev učnega prispevka na leto. O znižanju in oprostitvah šolnine dosegljiva poročila ne govore. V avstroogrski monarhiji so plačevali odgovarjajočo ukovino, preračunano v goldinarje. Polletnih šolskih obvestil učenci niso prejeli, pač pa letna spričevala, kot je ugodoma že omenjeno.

Od šolskega leta 1933/34 so na šoli poučevali naslednji učitelji (nekateri že prej): Katehet Ivan Granfola liturgiko; učitelj celjske šole Glasbene matice Dušan in njegov brat, ravnatelj te šole, Karlo Sancin sta poučevala (prvi) klavir, (drugi) violino; vodja OŠ Karel Bervar je poučeval orgle, glasbeno teorijo, harmonijo, kontrapunkt, cerkveno glasbeno zgodovino, dirigiranje, nauk o instrumentih, koralno petje in pevski zbor; Alojzij Mihelčič občinsko tajništvo (plačo je prejemal na oblastnem komisariatu in banski upravi), Vincenc Prelog tajniška dela pri posojilnicah in za-

drugah, Filip Križnik, absolvent celjske OŠ, samostojni učitelj klavirja je pri cerkvenem petju in organjanju nadomeščal Bervarja.

Na podlagi zvezne uredbe, 10. člena uradniškega zakona in 11. člena zakona o državnem prosvetnem osebju je ministrstvo za prosveto jugoslovanske vlade v Beogradu priznalo naslov zvanika (nižjega uradnika) učencem s končanimi dvema razredi srednje šole. Uredba je veljala za naslednje šole in tečaje: za dveletni tečaj ženskih ročnih del pri Srednji tehnični šoli v Ljubljani, za dvorazredno državno risarsko šolo v Ljubljani, za triletno cerkvenoglasbeno šolo v Celju in dveletno strojno šolo v Škofji Loki. S to uredbo (10. V. 1933) in imenovanimi zakoni so imeli kandidati možnost napredovanja v državni službi, ugodnost zavarovanja in pokojnine. Organisti so na celjskem občnem zboru celo predlagali, da bi orglarska šola sprejemala le učence z dovršenimi razredi (4.) srednje šole in se jim na ta način izboljšali prejemki. – Približno leto kasneje kot celjska, je dobila tudi ljubljanska OŠ podoben odlok o zvanikih; izdalo ga je ministrstvo za prosveto 24. XII. 1935, št. 48997. Leta 1940 so študij na obeh orglarskih šolah podaljšali na 4 leta.

Iz celjske orglarske šole so v času njenega delovanja izšli tudi organisti, ki so nadaljevali študij na ljubljanskem konservatoriju, na cerkvenoglasbeni šoli v Regensburgu, ali pa so pokazali na delovnih mestih izjemne uspehe. Ti zaslužijo, da jih posebej navedem:

Maks Pirnik je bil rojen 28. VIII. 1902 v Preloгах pri Konjicah; triletno meščansko in orglarsko šolo je končal v Celju (1920), učiteljsko v Mariboru (1927), pedagoški oddelek visoke šole na Glasbeni akademiji v Ljubljani (1933). Pel je v Maroltovem Akademskem pevskem zboru in se pred drugo vojno razvil v odličnega mladinskega zborovodja. Na Štajerskem je bil idejni vodja Društva pevovodij mladinskih zborov, v tisku je izdal zbirko Naša pesem 1936 in Mladinske zборе 1937. Vodil je lepo vpet mladinski zbor v Litiji in dosegel z rakovskim mladinskim zborom (100 pevcev in pevk) doslej nedosežen vrh takega zborovskega sestava. Bil je organizator glasbene ustvarjalnosti in poustvarjalnosti v času narodno-osvobodilne vojne, vodja treh pevovodskih tečajev na Primorskem, avtor pesmaric za otroke in mladinske zборе, kot priznan skladatelj je pesmi tudi sam uglasbil. Po osvoboditvi je poučeval na učiteljski v Tolminu, prav tam vodil odlične pevske zборе, organiziral pevska srečanja in vzgajal mladi pevski naraščaj.

Peter Lipar je bil rojen 30. XII. 1912 v Mengšu; izvira iz glasbene družine. Njegov ded in oče sta bila organista in kapelnika godbe na pihala.

Orglarsko šolo je končal 1932, študij kompozicije pri Ostercu na Glasbeni akademiji 1937. Od leta 1938–1941 in od 1945–1973 je bil direktor glasbene šole v Kranju; vodil je MO in ŽE pevski zbor društva Prešeren, Stane Žagar in oktet Sava. S temi vokalnimi sestavi in šolskim orkestrom je nastopal doma in na tujem. Komponiral je zborovsko glasbo za mladino in odrasle (120 skladb) ter instrumentalno komorno in solistično glasbo: koračnice, fantazije, humoreske, fuge, bagatele. Trinajst let je bil predsednik Društva glasbenih pedagogov Slovenije.

Pavel Rančigaj iz Št. Jurja pri Taboru (1899–1972) je z odličnim uspehom končal orglarsko šolo (1916) in diplomiral 1934 na ljubljanskem konservatoriju iz klavirja in kompozicije. Od 1956–1963 je poučeval na Srednji glasbeni šoli, nato na Akademiji za glasbo klavir in orgle. Priredil je nad 200 orgelskih koncertov, za harmoniko je objavil 43 zvezkov narodnih pesmi in klasične skladbe za violino in orgle. Njegov učenec je bil Hubert Bergant, virtuoz na orglah.

Luka Kramolc iz Šentanela nad Pliberkom (1892–1974) je končani celjski orglarski šoli (1912) študiral na Glasbeni akademiji na Dunaju in diplomiral na ljubljanskem konservatoriju (1924). Glasbo je poučeval na gimnazijah v Ljubljani do upokojitve. Zbiral in harmoniziral je koroške narodne pesmi, komponiral za mladinske, odrasle in cerkvene zборе; napisal je več pesmaric in učbenikov za srednješolsko mladino, na primer z M. Tomcem Slovensko pesmarico I – II – III, slednjo tudi z Z. Kumer.

Ivan Ocvirk je bil rojen 14. VIII. 1883 v Šempetru v Savinjski dolini. Osnovno šolo je obiskoval v Šoštanju, orglarsko v Celju (1900). Po službovanju v Gornjem gradu, Št. Jurju in Sinju, se je vpisal v cerkvenoglasbeno šolo v Regensburgu in na Dunaju. Pevske zборе in godbo na pihala je vodil v Sisku, Sinju in ponovno v Sisku. Komponiral je za vse vrste pevskih zborov: 80 cerkvenih pesmi, veliko skladb za orgle, harmonij in za različne instrumentalne sestave lažjega žanra, sonatine za klavir, valčke, uverture. Dragocen je njegov opis glasbil: Narodna glazbala u cetinsko sinjskoj krajini. Prispevke je pošiljal za Cerkevni glasbenik, Nove akorde, Pevca, Zборе in sv. Cecilijo.

Viktor Mihelčič je bil rojen v Metliki 3. II. 1913 in končal v dveh letih orglarsko šolo (1912); istočasno se je učil klavir pri Karlu Sancinu, ravnatelju glasbene šole v Celju. Organist in zborovodja je bil po Savinjski dolini, na Viču v Ljubljani in v Kamniku. V Kamniku je sodeloval pri uprizorjanju mladinskih in dramskih del in komponiral pesmi in glasbene vložke. V NOB je igral v godbi Glavnega štaba flavto, uglasbil je več

partizanskih pesmi, med njimi popularno: Domočina naša je svobodna. Otroške in mladinske pesmi je objavljaval v Grlici, za odrasle zборе v Naših zborih in v samozaložbi. Vseh skladb je približno 80.

Znan zborovodja ljubljanske opere in med 1954–1975 s presledki dirigent pevskega zbora Slovenske filharmonije Jože Hanc je bil rojen 19. II. 1914 v Čresnovich v Prekmurju. Celjsko orglarsko šolo je končal 1934 in nadaljeval študij na konservatoriju. Vodil je več ljubiteljskih pevskih zborov, med drugim zbor internirancev v Gonarsu maja 1942. Pripravljaval in vodil je številna operna in vokalno-instrumentalna dela zlasti iz slovenske romantične zborovske literature.

Nepogrešljiv zborovodja in kapelnik pri poštni direkciji v Ljubljani je bil Anton Vračko, rojen 25. IV. 1908 v Zibiki na Kozjanskem. Po končani orglarski šoli (1926) je glasbeno deloval v Veliki Nedelji pri Ormožu, kjer je nadomeščal občasno Ivana Weingerla. Od 1928 je bil organist in tajnik v Št. Vidu pri Grobeljnem, a od 1934 v Ljubljani. Tu je vodil pevske zборе in godbo na pihala ter študiral na konservatoriju klavir, kompozicijo, dirigiranje itd. Pouk je moral po treh letih zaradi službenih dolžnosti opustiti. Tudi po osvoboditvi je pri pošti vodil MO in ME zборе, vokalni oktet in salonski orkester; javno je nastopil 1411 krat. Prirejaval in aranžiral je skladbe in komponiral originalne opuse. Izvajal je kantate in izvlečke iz oper.

Podobno kot Vračko se je udeleževal na zborovskem in instrumentalnem področju Mirko Gorenjšek (zaključil študij 1930); rojen je bil 5. I. 1913 na Dolu pri Hrastniku. Pred vojno (1932–1940) je v Kostanjevici ustanovil in vodil tamburaški orkester, godbo na pihala, mladinski (100), cerkveni ME (50) in MO zbor (20). Izvajal je mladinske spevoigre, kot Gobčevi opereti Platinška roža in Hmeljska princesa. Po 1953 je vodil v Ljubljani vrsto pevskih zborov, na primer MO zbor KPD Barje, sindikalni MO zbor Viator in druge v Ljubljani, na Štajerskem in Dolenjskem. Gorenjšek je spremljal pevce na klavirju, komponiral in skladbe aranžiral.

Ivan Weingerl, oče skladatelja Albina iz Mariborja (zaključil študij 1914) je vodil na Štajerskem in Dolenjskem več pevskih zborov vseh sestavov, godbo na pihala, na violini se je odlikoval že v orglarski šoli. Bil je tudi knjigovez in fotograf.

Jožef Brečko iz Laškega (1898–1976) je končal orglarsko šolo 1911. Glasbo je poučeval na srednjih šolah v Osijeku in po osvoboditvi v Ljubljani. Leta 1940 je napisal priročnik Pot v glasbeni svet; predaval je glasbeno teorijo in komponiral.

Izmed 250 absolventov celjske orglarske šole

ni mogoče navesti vseh, ki so doprinesli bogat delež k razvoju glasbenega življenja ne samo na Štajerskem, ampak v širšem slovenskem in jugoslovanskem prostoru. Poročila navajajo baritonista Franca Radeja iz Št. Vida pri Planini, učiteljico petja Radejevo in šolsko sestro v Chicagu Jezernikovo, skladatelja Franja Luževiča, ki je končal konservatorij v Zagrebu in poučeval klavir prav tam in v Ptuj, iz klavirja in violine je končal dunajski konservatorij Franc Korun, znani so bili organisti Zdravljč iz Trsta, Juretič iz Sušaka, Matož iz Bjelovara, Bukovec iz Novega mesta in še bi jih lahko naštevali, a nam zmanjkuje podatkov, pa tudi prostor pisanja je omejen. Potrebno bi bilo zbrati in izreči priznanje tistim zborovodjem in organistom, ki niso imeli sredstev, da bi študij nadaljevali, a so ljubili svoj poklic in v težkih pogojih dela na podeželju zanj žrtvovali vse sposobnosti v korist kultiviranja našega naroda.

Celjska orglarska šola v Mariboru

Ko se je Bervar približeval sedemdesetim letom, je razmišljal komu bi predal zapuščino v katero je vložil toliko truda, volje in znanja. Pojavil se je mlad mož, rojen v Motniku (1906), izvrsten učenec in absolvent celjske orglarske šole (1924) Filip Križnik, ki je končal višjo stopnjo klavirja pri Karlu Sancinu na celjski glasbeni šoli. Kot dober organist je služboval v Kostrivnici in Novi cerkvi ter nadomeščal Bervarja pri zborovskem petju in orgljanju. Bil je resen kandidat, da postane vodja šole, potem ko odkupi ves šolski inventar. Po mnenju poznavalcev je bil moralen, a ni bil dober pevec in v vzgojnem pogledu ne bi dosegel Bervarja. Pa tudi sicer so se dogodki odvijali v drugo smer.

Dekan in opat Jurak je v poročilu o orglarski šoli lavantinskemu ordinariatu najprvo pohvalil lastnika in strokovnega vodjo šole Bervarja, da je veliko storil za razvoj cerkvenega petja, a ga je ošvrknil, češ, da se ni nikoli preveč brigal za vzgojo učencev v **cerkvenem duhu**, ker je pač vzgajal »umetnike«, kot da petje v cerkvi ne bi smeli izvajati umetniško. Sedaj, na starost, bi rad šolsko imovino z inventarjem in instrumenti dobro prodal. Jurak predlaga, da bi celjsko orglarsko šolo prevzela lavantinska škofija in da bi prenesli njen sedež v Maribor, kjer je dovolj glasbeno izobraženih strokovnjakov, med njimi Janez Ev. Gašparič, Ivan Bogovič, Gregor Zafošnik in še bi se našli, ki bi bili sposobni voditi šolo in v njej predavati v cerkvenem duhu. Preskrbeti bi bilo potrebno dve učilnici. Ob takem razvoju dogodkov glede prevzema orglarske šole ni splahnela samo Križnikova želja, ampak tudi za-

misel o združitvi celjske orglarske šole z ljubljansko.

Leta 1936 je sam Bervar sporočil škofijskemu ordinarijatu v Maribor, da zaradi starosti (72 let) in 38 letnega vodenja celjske orglarske šole to delo opušča in da preputi mariborski škofiji proti odškodnini 20 000. – dinarjev ves šolski inventar (tablo, mize, stole), orgle, klavir, harmonij in vse muzikalije. Ordinariat je ta predlog sprejel in odposlal pooblaščenca zaradi pregleda in prevzema inventarja. V Celje so prišli (1. III. 1937) opat Jurak, Janez Ev. Gašparič, stolni kapelnik, Franc Hrastelj, ravnatelj tiskarne sv. Cirila v Mariboru; pregled prej imenovanih predmetov so opravili Gregor Zafošnik in še dva škofova pooblaščenca. O prevzemu inventarja in njegovi vrednosti so sestavili pogodbo, ki so jo podpisali lastnik Bervar in prvi trije pooblaščenca.

V zadnjem šolskem letu 1936/37 je bilo na šoli vpisanih 29 učencev. Pri izpitih so spraševali prejšnji in dva nova učitelja. S tem dejanjem je celjska orglarska šola prenehala delovati.

Nova šola na Slomškovem trgu 18 je dobila imena: Škofijska cerkvenoglasbena šola v Mariboru; bila je zasebna in po vsebini zasnovana širše kot orglarska. Ustanovitelj, lavantinski škofijski ordinariat je za ravnatelja imenoval Janeza Ev. Gašpariča, stolnega kapelnika. Šola je trajala 3 leta. Sprejemala je učence z dvema razredi srednje ali meščanske šole v starosti od 16–25 let; šolnino so plačevali dvakrat na leto. V I. letniku so opravljali izpite iz glasbene teorije, koralnega in figuralnega petja in klavirja; v II. letniku iz liturgike, harmonije, modulacije, nauka o orglah in orglanju; v III. letniku iz kontrapunkta, oblikoslovja, zgodovine slovenske glasbe, orgljanja, dirigiranja in petja. Orgle so uporabljali na učiteljski. Z negativno oceno so učenci lahko ponavljali letnik samo enkrat. O učnem uspehu je razpravljal učiteljski zbor na petih konferencah; v šolskem letu 1937/38 so poučevali: Hinko Druzovič glasbeno zgodovino, nauk o orglah in klavir; J. Ev. Gašparič glasbeno teorijo, harmonijo, dirigiranje, nauk o instrumentih, klavir, harmonij, orgle; Gregor Zafošnik koral, petje, kontrapunkt, oblikoslovje, kompozicijo in orgle; Anton Karo verouk, latinščino; Alojzij Juranovič cerkvenoglasbeno liturgiko; Franc Kotnik slovniko, računstvo, trgovsko spisje; Anton Urbanija združništvo, knjigovodstvo; Franc Kramberger tajništvo. Vsi učitelji so bili novi.

V šolskem letu 1939–40 so opravili usposobljenostni izpit za organiste tile učenci 3. letnika: Blaž Arlič, Anton Asl, Anton Ferme, Janez Riggler in Franc Šket z odličnim uspehom, Jožef Ritoc. To so bili prvi in zadnji učenci te obetajoče

šole; svetovna vojna je preprečila njen nadaljnji razvoj.

Iz statističnega pregleda je razvidno, da so obiskovali orglarsko šolo v Celju in Mariboru učenci iz Štajerske, Kranjske, Primorske, Koroške, Hrvaške in Srbije. Izmed približno 250 absolventov se je prešolalo na ljubljansko orglarsko šolo 8 učencev, študij je nadaljeval na Akademiji za cerkveno glasbo na Dunaju 1, na cerkveno glasbeni šoli v Regensburgu 2, na ljubljanskem konservatoriju 4, v glasbeni šoli Trst 1, na učiteljski v Mariboru 2, v Ljubljani 2 in na učiteljski v Čakovcu 5. Pri občini se je zaposlilo 12 absolventov, v prosveti 9, pri posojilnici 1, hranilnici 1, tovarniška delavca sta bila 2.

Orglarske šole v Ljubljani, Celju in s kratko dobo tudi v Mariboru so dale poleg osnovnega poslanstva za Cerkev, za razcvet njene duhovne glasbe, pomemben delež s kadri tudi prosveti, gospodarstvu, z dosego višje in visoke izobrazbe najbolj nadarjenih pa tudi prizadevanjem na področju glasbenovzgojnih ciljev, pri razvoju glasbenega tiska, dvigu izvajalne in ustvarjalne ravni posameznika in kulturne skupnosti. Najbolj tehten delež, so dali na pevske in delno tudi na instrumentalnem področju na slovenskem podeželju organisi in učitelji.

Cvetko Budkovič

Viri:

Članki o obeh orglarskih šolah v listih
Cerkveni glasbenik (CG) 1898–1940
Oglasnik lavantinske škofije 1905–1940

Dati komu košarico, dobiti košarico

V nizu svojih sobotnih radijskih oddaj s skupnim naslovom **Razmišljanja o imenih in besedah** sem v štirih prispevkih (od 11. februarja do 4. marca) na željo poslušalca iz Maribora pojasnjeval izvor rečenice **dati komu košarico** oziroma **dobiti košarico**. Ker izvor besed, izrazov in rečenic zanima zelo širok krog ljudi, sem se odločil, da za bralce Mohorjevega koledarja svoje radijsko pojasnjevanje omenjene rečenice tudi napišem.

Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (II, 449) pogovorno **dati komu košarico** pomeni »zavrniti njegovo ponudbo za ples« ali »zavrniti ponudbo«, pogovorno **dobiti košarico** pa »biti zavrnjen ob ponudbi za ples; biti zavrnjen sploh«. Oglejmo si nekaj književnih zgledov, v katerih so tudi različice obravnavane rečenice: Pošteno mi-

slim, **dajte princu košarico**, gospodična . . . To ni mož za vas (K. Hamsun-R. Kresal, Pan, 1930, str. 86). V silni zadregi je, če mora imeti opravlja z dekletom, ki **mu je poklonil košarico** (F. Magajna, Vrli ljudje, str. 10). Skoraj že nisem mogel govoriti z dekletom, da bi ga ne bil najbrže tudi snubil. In tako **so mi obesili nešteto košaric** in se zabavali na moje stroške (L. Kraigher, Kontrolor Škrobar, 1914, str. 62). Vobče junaštvo salonski odrgnjenih kolen ni vredno drugega, kakor **košarice** – kaj pravim **košarice**, **pravega koša!** . . . Pred Bogom poklekuj, ne pa pred kakšno Amadondo (R. Murnik, Navihanci, 1902, str. 89)!

Različica obravnavane rečenice je tudi nižje pogovorno **dati komu korbico**¹ »zavrtniti njegovo ponudbo za ples; zavrtniti ponudbo« (Slovar slovenskega knjižnega jezika II, str. 434).

Slovenskima **dati komu košarico** in **dobiti košarico** ustrežata nemški rečenici **jemandem einen Korb geben** ali **Körbe austeilen** ter **einen Korb bekommen** ali **sich einen Korb holen**. Prav tako v srbohrvaščini **dati korpu** in **dobiti korpu** ter češko **dát košem**, **dostat košem** in slovaško **dati niekomu košom**, **košík dostat'**. Enakopomenski izrazi v drugih jezikih, npr. v francoščini in angleščini, ne vsebujejo besede **koš** oziroma **košarica**.²

J. Pavlica (Frazeološki slovar v petih jezikih, str. 78) izhaja pri obravnavanih rečenicah iz slovenske **Z loparjem je dobil** in dodaja **pelin (košarico) je dobil**. Izraza **snubec dobi pelin** v pomenu »je zavrtnjen« in **pelina dati komu** najdemo npr. v SP 1962. M. Cigale (Deutsch-slovenisches Wörterbuch I, str. 885–886) za nemško **einen Korb bekommen** navaja slovensko **odpoved dobiti, dobivati**, na Koroškem **korpič dobiti**, po srbskem (tj. nach dem Serb.) **dobiti z loparjem, nič ne opraviti**; izraz **einen Korb geben** pa prevaja s slovenskim **odreči komu kaj, odpovedovati, odbiti koga**, na Dolenjskem tudi **podarkovati koga, ne hoteti koga**.

Iz doslej povedanega³ je mogoče domnevati, da je treba izvor slovenskih rečenic **dati komu košarico**, **dati komu korbico** in **dobiti košarico** iskati v nemščini. Tako Lutz Röhrich (Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten 1, str. 528–530) za izraz **einen Korb bekommen** oziroma **sich einen Korb holen** navaja po Abrahamu a Santa Clara starejši izraz **durch den Korb fallen** (dobesedno »skozi koš pasti«) v pomenu »biti zavrtnjen v ljubezenski ponudbi«. Pojasnjujejo ga iz srednjeveškega snubitvenega oziroma vasovalskega običaja. Dekle je svojemu snubcu ali vasovalcu po vrvi spustila s svojega okna koš in ga potegnila navzgor, da sta se lahko pogovarjala. Če pa ji ni bil všeč, ga je spustila na tla ali pa je že prej razrahljala dno koša, da je pri dvigovanju

padel skozi. Po nemških posmehuljah je v takem košu do jutra v posmeh vsem obvisel pesnik Vergil,⁴ ki se je podal v ljubezensko avanturo s cesarjevo hčerjo. Izraz **durch den Korb fallen** pozna tudi M. Luther.

V 17. in 18. stoletju se je opisani običaj »kultiviral«. Tako so dekleta nezaželenemu snubcu kot odklonilen odgovor poslala domov **košek brez dna**. V košek so dali ponekod v Nemčiji tudi slamnato figuro. Drugod spet je moral fant, ki je pustil dekle na cedilu, zlesti skozi star koš.

Neuspeh pri snubljenju, ki se je lahko končal s padcem skozi dno koša ali skupaj z njim, se je lahko prenesel tudi na druge življenjske položaje, npr. na neuspeh pri izpitu. Tako nemški glagol **durchfallen** (dobesedno »pasti skozi«, tj. pri izpitu) izhaja iz starejšega **durch den Korb fallen**, izpričano npr. v Zgodbi o bogatinu in ubogem Lazarju iz leta 1555.⁵

Koš oziroma košek brez dna je torej pomenil neuspeh snubca. Kaj pa če košek ni bil brez dna in da v njem ni bilo slamnate figure, ampak kaj boljšega? N. Kuret (Praznično leto Slovencev III, str. 73) v zvezi s teritvijo in običaji ob njej piše: Dekleta terice pri svojem delu mislijo na svoje fante in na večerno zabavo, ki naj jih odškoduje za dnevni trud. Zato pošlje na Koroškem čez dan domača hči – ali katero drugo dekle – svojemu fantu »korpič«: lep, s prejo povit pušelj v košarici, zraven priloži strdenega žganja, različnih vrst žita, vsako posebej v papir zavito, lešnikov, orehov, »čečo« (tj. majhno punčko), cigar in še kaj drugega. Korpič pomeni, da je fant povabljen za zvečer k zabavi, da naj prinese vina in pripelje s seboj godca. Terica, ki odnese korpič, mora biti belo oblečena, korajžna in zgovorna. Včasih pošljejo tudi večjega otroka. Fant se oddolži najprej tako, da položi v korpič steklenico vina, prinašavki pa podari večji novc, svoje dni krono ali goldinar. Vabilo se razve in zvečer začno prihajati »teračnjaki« od vseh strani.

Običaj s polnim koškom pri Rimljanah omenja H. Schrader (Der Bilderschmuck der deutschen Sprache, str. 317–320). Ob svatovanjih so revnejšim sorodnikom, ki jih niso hoteli povabiti, poslali domov košek z jedmi ali jim ga postavili pred vrata.

V obeh opisanih primerih se prejemnikom polnega koška ni godilo slabo. Koš sem že omenil, M. Cigale navaja koroško **korpič dobiti** v pomenu »odpoved dobiti, dobivati«. Prav tako obstaja koroški poln **korpič** teric s prijaznim povabilom na zabavo.

V zvezi s **košaricami**, ki jih ljudje **dajejo** ali jih **dobivajo**, je bil večkrat omenjen tudi **koš**. Ta izraz, ki ima osnovni pomen »visoka, spodaj zo-

žena pletena posoda za prenašanje (česa) na hrbtu«, tvori več zanimivih rečenic.⁶

Omenil sem že, da imata enak pomen kot rečenici **dati komu košarico**, **dobiti košarico** tudi izraza **pelina dati komu** in **dobiti z loparjem**. Izraza **snubec dobi pelin** v pomenu »je zavržen« in **pelina dati komu** ima SP 1962. Josip Pavlica (Frazološki slovar v petih jezikih, str. 78) izhaja iz rečenice **Z loparjem je dobil** in dodaja **pelin (košarico) je dobil**. A. Breznik pa je v svoj izvod Pleteršnikovega slovarja pri geslu **pelin** zapisal: nevesta **pošlje ženinu pelin**, če ga ne mara, sicer pa **rože** (Istra, Nov. 1848, 39) in – **pelin dobiti** = **korbco dobiti** (Jurčič, SN 1871, 52.1).

Da rečenica **pelina dati komu** ali **dobiti pelin** ni samo izmišljotina slovarnikov, dokazujejo naslednji zgledi iz književnosti: Z menoj bo zaplesal, če ga moram nesti na ples. Ali ne, gospod Jurčič? **Pelina mi vendar ne boste dali** (J. Pahor, Pot desetega brata, str. 67)! Mnogi so si celo po življenju segli, kadar **so pelin dobili** (H. Balsac-A. Debeljak, Okrogle povesti, 1954, str. 340). »Ta ali nobena«, tako je rekel in z Gerdo je moralo biti najbrž prav tako, saj je v Amsterdamu do svojega sedemindvajsetega leta **delila pelin**, tega snubca pa je kar kmalu uslišala (T. Mann-R. Pahor, Buddenbrookovi, 1957, str. 673–674). Bil sem zaljubljen v vas, lepo ste me **poslali po pelin** (Tolstoj, Pot II, str. 186)...

Bistvena sestavina obravnavane rečenice je torej **pelin**. Znana je primerjava **grenek kot pelin**. V prenesenem pomenu je **pelin** ekspresivno »kar je neprijetno, neugodno«, npr.: V življenju je okusil veliko pelina. Ne bi rad vlival pelina v njegovo veselje. Dodajam še primerjave: So trenutki osamelosti, ko nam je v srcu **grenko**, **da bi pelin pogljal iz njega** (E. Cevc, Preproste stvari, 1944, str. 186). Vse ji da. Pa še za pol latinske šole skrbi, pa se dela takó, **kakor bi bil iz samega pelina** (I. Pregelj, Izbrani spisi III, str. 59). **Ne bodi kot pelin!** Tako, tako vsaj zatrdno vem, da bo še vse drugače, da bo vse to mimo (J. Potrč, Krefli, 1953, str. 80)...

Če torej **dobimo pelin**, smo zavrženi, kar je seveda neprijetno, neugodno oziroma grenko. Če pa **damo komu pelina**, to povzročimo drugim.⁷

Po M. Cigaletu in J. Pavlici (glej zgoraj navedeni deli!) ima izraz **z loparjem dobiti** enak pomen kot **dobiti košarico** ali **dobiti pelin**. M. Cigale zanj navaja srbski izvor, čeprav danes v srbohrvaščini ni znan (obstaja npr. izraz **doći će i naš pir na lopar** v pomenu »tudi mi bomo prišli na vrsto«). Ustrezni izraz **z loparjem** pa najdemo v slovaščini: **lopár** -a doska na cesto; košik (fig.): **ide s lopárom** = **dostal košik** (P. Tvrđý, 1931, str. 205). Kot najbolj verjeten izvor rečenice **z loparjem dobiti** lahko domnevamo neprijeten polo-

žaj, ko jih nezaželen ali preveč vsiljiv snubec dobi po glavi s tem prikladnim in pri peki kruha uporabljanim orodjem.⁸

To je bilo sicer precej grobo in nekulturno, kar po J. Glonarju (Slovar slovenskega jezika, str. 198) potrjuje tudi izraz **z loparjem pisati** v pomenu »surovo, nekultivirano«. Zaradi tega se je hudoval že J. Stritar (DiS 1872, str. 20):

*S peresi ne, vi pišete z loparji!
Če v mislih ste, v jeziku telebani,
Vi menite, da pravi ste Slovani,
Kje plemenitost v vašem je slovarji.⁹*

Zgodba o izvoru rečenic **dati komu košarico**, **dobiti košarico** in enakopomenskih izrazov odkriva nekatere zanimive stvari s področja medčloveških odnosov. Med slednje spadajo tudi stari snubitveni oziroma vasovalski običaji. Po vsem povedanem bi morda poudaril še razliko med nekdanjim nemškim in slovenskim vasovalcem.¹⁰ Prvega je k sebi v **košu** potegnili očitno kar krepko nemško dekle, medtem ko se je v našem slovenskem kmečkem okolju vasovalec podal k dekletu bolj podjetno in spektakularno: **z lestvijo** ali po domače **lojtro**. Koliko sta pri tem tvegala, pa že vemo ali pa si zlahka predstavljamo.

Janez Keber

¹ V zvezi s to rečenico je J. Stabej (JiS XIV, 1969, str. 122) zapisal: **korbica** – reklo: korbico dati komu, ima npr. že Rogerij-M. Krammer v *Palmarium empyreum* I. (Celovec 1731), str. 213: Gertrudis... tem, kateri so njo snubili, je to **korbizo dala**.

² Primerjaj po J. Pavlici (zgoraj navedeno delo): v francoščini – **il a essuyé un refus, un affront; il a remporté une veste; il a eu un pied de nez**; v angleščini – **He recieved a check; he got a slip; he met with a refusal**.

³ Razen v nadaljevanju dokazane zasidranosti v nemškem okolju kažeta na nemški izvor slovenska **korbica** in srbohrvaška **korpa**, dalje slovensko koroško **korpič**. Vsi trije izrazi izhajajo iz nemškega **der Korb**. Sprejemanje nemške rečenice je omogočil tudi neposreden stik z nemško govorečim področjem. Podobno bi lahko ugotovili tudi za izvor slovenske rečenice **kupiti mačka v žaklju**, v kateri to nakazuje nemška izposojenka **žakelj**.

⁴ Znameniti zavrženi snubec je nesmrten tudi po motivu **Vergil v košari** (angleško **The Poet Suspended in a Basket**, francosko **Le lai de Vergile**). Ta motiv z moralizirajočo vsebino je v bakrorezu upodobil npr. Lucas van Leyden leta 1525, pri nas pa je bilo ta motiv mogoče videti na freskah iz 2. četrtine 16. stoletja v Gracarjevem turnu na Tolstem vrhu pod Gorjanci vzhodno od Novega mesta. V osrednjem stolpu so leta 1938 odkrili freske iz 1. polovice 16. stoletja, ki so kazale mitološke, alegorične in svetopisemske prizore: med drugim Samsonova smrt, Samson in Dalila, **Vergil v košari**, Herakles davi nemejskega leva. Med zadnjo vojno so bile te freske uničene (Glej L. Menaše, Evropski umetnostno zgodovinski leksikon, str. 2239 in 767!).

⁵ Avtor J. Pauli v njej pripoveduje o svojem študiju: Da ich nun meint zu promovirn.

Setzt mich in Korb, ließ mir hoffieren, Platsch, **fiel ich durch den Korb hinweg** und lag hienieden in dem Dreck.

⁶ Tako npr. **metati vse v en ali isti koš** pomeni »ne upoštevati razlik med stvarmi, problemi«. Že ugotovljene nevarnosti bivanja v košu, npr. pri Nemcih, kaže slovenski izraz **ta nas dene v koš** v pomenu »premaga nas, boljši je kot mi«. Zelo »neprijubljjen je tudi **koš**, v katerega mečemo odpadni papir in podobno. To dokazujejo frazeologemi: **prošnja je romala v koš** »bila je odbita, neugodno rešena; niso je upoštevali«; **poročilo je hotel vreči v koš** »uničiti, zavreči« ter **problema ne sedita v isti koš** »nista enaka«. **Metanje v koš** ponazarjam še z zgledom: Sicer pa **meče vse v en koš**: zgodovino, socialno življenje, druge, preteklost, civilne zadeve, vse meša, vse mu je enako vredno ali nepomembno, vse mu je eno in isto (T. Kermauner, Problemi 1967, št. 51, str. 355). Nekaterim vnetim »metalcem v koš« včasih ne uspeva vse gladko, kar jim gotovo »ne gre v račun«. V to nas uverjajo verzi:

V kuhinji ena jezo kuha,
druga pa pri statvah puha –
tare ju zavist obe,

njima vse to **v koš ne gre**. (O. Župančič, Puškin V, 1970, str. 188).

Zanimiv je nadalje t. im. **Lahov koš**, in sicer v primerjavi **nedolžen kakor Lahov koš**, ob kateri pa si mislimo – **ki je ukradeno blago prenašal**, npr.: Takoj popoldne je bila preiskava, kdo je kriv nezgode. Vsi seveda smo bili »nedolžni« **ko Lahov koš** (J. Debevec, Vzori in boji, 1918, str. 106). Nekoliko spremenjena je primerjava v naslednjem zgledu: Ta je prazna. Kaj bo Janez s Katro, **ki je revna kakor lahov koš** (L. Kraigher, Novele, 1946, str. 127).

Vsi **koši** pa le niso slabi, zato končajmo s Cankarjem (Gospa Judit, 1904, str. 113): **Odpri svoj koš**, daj mi novic; rada bi, da bi zadišalo tod nekoliko po domovini...

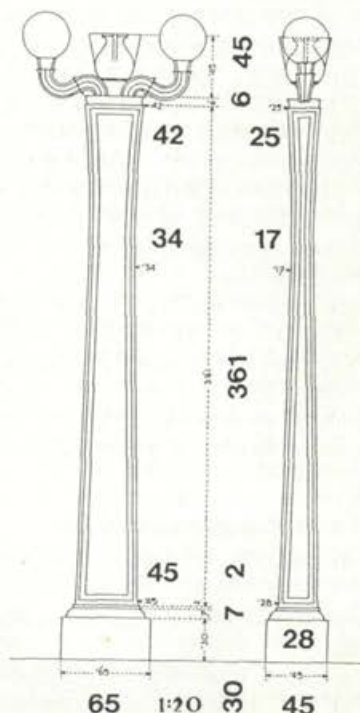
⁷ Nasprotje **pelinu** je **med**, tj. **grenko** proti **sladkemu**, npr. Obljubi **med** al **pelin** zvestim sinovom slavnega preroka (J. Trdina, Glasan-Bog, LČ 1850, str. 264). Zanimiv je nadalje izrek **Jaz pelin, ti hren**. Ustreza mu rek **Kakor ti meni, tako jaz tebi**. Pregovor tudi pravi: **Ni vina brez pelina**. V ljudski pesmi pa beremo: Mlademu fantu **liter vina**, Starmu dedu **glaš pelina!**

⁸ Zanimiv je slovaški primer, v katerem **lopár** pomeni preneseno tudi »košarica«. Sicer pa je **lopár** etimološko soroden izrazu **lopata**.

⁹ Isti avtor je v Pogovorih (Z 1879, str. 335) zapisal: »Vienac«, leposlovni list hervaški, očita precej bridko, dasi dostojno, kakor je njegova navada – **on ne piše z »lopárjem** – našemu pisatelju, da on z nekim veseljem poudarja in svetu razkriva zlasti temne strani hervaškega življenja, da se v njegovih spisih kaže neka sovražnost do bratskega nam naroda.

¹⁰ Zanimivo ugotovitev o **vasovanju** navaja J. Trdina (Peter in Pavel, LZ 1884, str. 526): V isti namen je izumil Erger-Berger pravilo, ki se je udomačilo potem po vsi Sloveniji, da nihče ne sme zalezovati in ljubiti deklet iz drugih vasij. Nekateri Nemci pa le poznajo tudi vasovanje z lojtro. Tako smo lahko v epizodi Schwarzwalbske klinike »občudovali« veličasten in boleč padec med vrtnice pri otroški negovalki vasujočega poštarja, za katerega je samozaščitno budna hišna pomočnica mislila, da je vlomilec.

ROGAŠKA SLATINA KANDELABER

Plečnikov kandelaber za Rogaško Slatino:

Duhovna vsebina utilitarnega objekta

Na Plečnikovem načrtu¹ kandelabra za Rogaško Slatino se v smeri višine vrstijo naslednje mere: 30, 7, 2, 361, 6 in 45 cm. Kotirane so tudi naslednje širine: 65, 45, 34 in 42 cm na narisu in 45, 28, 17 in 25 cm na stranskem risu. S tem, seveda, niso našteje vse možne dolžine. S seštevanjem sosednjih kót je mogoče dobiti še naslednje višine: 9, 37, 39, 51, 363, 367, 369, 370, 376, 400, 406, 412, 414, 421 in 451 cm. V teh merah so skrite Plečnikove gematrične² ideje, kot jih je sam imenoval: »Če človek projektira kakšno stavbo, bi moral v njej najti tako idejo, da bi se tresel pred njo!«³

Plečnikova sporočila v gematričnih številih kandelabra za Rogaško slatino so biblijski in evangelijski citati, v slovenščini in v latinščini. Z njimi je veliki arhitekt vgradil v izrazito utilitaren objekt duhovno vsebino.

Največja mera, ki je zapisana na načrtu, s svojo številko 361 opozarja: HODITE, DOKLER IMATE LUC, DA VAS NE OBJAME TEMA.⁴

Za dva centimetra daljša mera s svojo številko 363 govori: V ZACETKU JE BILA BESEDA IN BESEDA JE BILA PRI BOGU IN BESEDA JE BILA BOG. TA JE V ZACETKU BILA PRI BOGU. VSE JE PO NJEJ NASTALO IN NIC, KAR OBSTAJA, NI BREZ NJE NASTALO. V NJEJ JE BILO ZIVLJENJE IN ZIVLJENJE JE BILO LUC LJUDEM. IN LUC SVETI V TEMI, A TEMA JE NI SPREJELA.⁵ Gematrični seštevek zgornjega sporočila je 2178, kar je šestkrat več kot 363.

Začetek zgornje molitve, V ZACETKU JE BILA BESEDA IN BESEDA JE BILA PRI BOGU, se ponovi v številu 370, desetkratniku mere 37 cm.

V številu 37 pa je prisotno tudi ime Jezusovo, ki je zapisano in šifrirano z grškim alfabedom velja 888:

$$\begin{array}{c} I H \Sigma O Y \Sigma \\ 10+8+200+70+400+200=888 \end{array}$$

Presveto število 888 velja štiriindvajsetkrat več od števila 37.⁶

Ključni stavek⁷ v začetku evangelija po Janezu, LUC SVETI V TEMI, ki velja gematrično 180, se ponavlja tako v meri 9, kakor tudi v meri 45 cm, ki imata dvajsetkrat, oziroma štirikrat manjši številki. Ključni stavek se kot refren ponovi še dvakrat.

Drugič se ponovi v celem stavku, IN LUC SVETI V TEMI, ki velja 203, polovico številke v meri 406 cm.

Tretjič se ponovi v polnem citatu, IN LUC SVETI V TEMI, A TEMA JE NI SPREJELA. Njegova gematrična vrednost je 367. Številka je v meri 367 cm.

V že omenjeni meri 45 cm, pa je skrita tudi anatema PEREAT COMMUNISMUS, ki velja gematrično 225, torej petkrat več od številke v meri.⁸

V meri 400 m je zahvala v latinščini: T, GRATIAS AGIMUS TIBI, DOMINO DEO NOSTRO.⁹

V meri 369 cm pa se še trikrat ponovi zahvala GRATIAS AGIMUS TIBI, DOMINE, ki velja 123.

Tudi številka v meri 412 cm ima latinski pomen. Stavek je začetek vere: CREDO IN UNUM DEUM, PATREM OMNIPOTENTEM.

V višini 39 cm je evangelijsko sporočilo: BILA JE PRAVA LUC, KI PRIHAJA NA SVET, IN RAZSVETLJUJE VSAKEGA ČLOVEKA.¹⁰

Gematrična veljava citata je 624, torej šestnajstkrat več od številke v meri.

V višini 51 cm sta dva pomena. Prvi govori o začetku stvarjenja: DIXITQUE DEUS: FIAT LUX. ET FACTA EST LUX.¹¹ S tem citatom iz Geneze, ki velja gematrično 408, ali osemkrat več od številke v naši meri, bi pravzaprav morali začeti naše razlaganje. Z isto mero, 51 cm, pa bi morali razlago kompozicije tudi končati. Število 153, ki je trikrat večje, je namreč Plečnikov podpis: ARH. JOZE PLEČNIK.¹²

Višinskih mer s tem niso še vseh pojasnili. Preden to storimo, moramo razbrati širinske mere.

Med širinami je mera 65 cm, kolikor meri daljša stranica kandelabra pri tleh, še posebno zanimiva, ker je v njej, poleg drugega, razvidno, zakaj kandalaber nosi dve svetili: FECITQUE DEUS DUO LUMINARIA MAGNA: LUMINARE MAIUS, UT PRAEESSET DIEI, ET LUMINARE MINUS, UT PRAEESSET NOCTI, ET STELLAS.¹³ Citat velja gematrično 1170, ali osemnajstkrat več od številke v naši meri.

Širina 28 cm opozarja: LE SE MALO CASA JE LUC MED VAMI,¹⁴ kar velja 224 ali osemkrat več od števila 28.

Meri 17 in 34 cm sta širini stebra na njegovem najožjem delu. Desetkrat oziroma petkrat večja številka, 170, ponavlja Plečnikovo geslo: MODER MOZ JE MOCAN.¹⁵

Mera 25 cm govori s številom 75, ki je trikrat večje: BOG JE LUC.¹⁶

Mera 42 cm ponavlja HODITE, DOKLER IMATE LUC,¹⁷ kar velja 210 ali petkrat več. Svarilo smo že slišali v stavku, s katerim smo naše decifriranje začeli.

Zdaj se bomo lotili še preostalih števil v višinskih merah, 421, 451 in 374. V teh številih si je namreč Plečnik dovolil prerazdelitve, ki zahtevajo dodatno razlago.

Števili 421 in 451 pomenita isto kot števili 420 in 450, če ju zmanjšamo za 1, to se pravi desetkrat več kot znani števili v merah 42 in 45 cm.

V naši meri 376 cm se ponavlja najpomembnejše sporočilo o stvarjenju luči: BOG JE REKEL: BODI SVETLOBA! IN BILA JE SVETLOBA.¹⁸ Gematrična veljava tega citata je 374, za 2 premalo. Ta primanjkljaj izravnava zgornja preščka:

$$\begin{array}{l} 374+2 = 376, \\ 421-1 = 420, \\ 451-1 = 450. \end{array}$$

Prerazdeljevanje je v navadi tudi v gematriji. Tudi Plečnik si je sposojal in vračal, tako kot Tolstojev prostozidar Pierre Bezuhov.¹⁹

Pravzaprav bi bilo bolje, če bi namesto besede »ideja« za Plečnikova gematrična sporočila rabili

besedo »molitev«. Vso njegovo gematrijo v merah kandelabra za Rogaško slatino lahko štejemo za molitve. Sam Plečnik je baje nekoč ob izročanju svojih načrtov povedal: »Tako pa Plečnik moli.«²⁰

**Tine Kurent
Aleksander Vidmar**

¹ Načrt je preisal Bojan Ažnik s kopije, ki jo hrani Arhitekturni muzej v Ljubljani. Mehanične reprodukcije namreč Muzej ne dovoli. Da se številke na načrtu ne bi izgubile, smo jih dodatno narisali tako velike, da bodo berljive tudi pri pomanjšavi.

² Gematrija je prevajanje števil v besede in obratno. Najpogostejše je Plečnik uporabljal gematrični ključ, kjer črka A velja 1, B 2, C 3, D 4... P 16, Q 17, R 18... V 22, W 23, X 24, Y 25 in Z 26. Sičnikov in šumnikov v tej abecedi ni. Občasno pa je Plečnik šifriral svoja sporočila bodisi s hebrejskim bodisi z grškim alfabedom. Vrednost gematričnih števil je mnogotera: ker en par vključuje tudi število 2, en ducat 2 in 3, ena desetica 2 in 5, (lahko) števila, ki so 2-, 3-, 5-krat večja ali manjša, imajo isti pomen. Več o gematriji v lanskem in predlanskem **Mohorjevem koledarju**.

³ Omahen, J., **Izpoved**, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1976, str. 76.

⁴ Jn 12,35.

⁵ Jn 1, 1sq.

⁶ Več o številu 888 v razpravah:

– Kurent, T., Plečnikov spomenik NOB za Litijo. – **Borec** 1, januar 1989.

– Isti, Simboli in sporočila Plečnikovega spomenika NOB v Trnovem. – **Nova revija** 83–84, 1989.

– Isti, Plečnikova merska kompozicija: primerjava med Finžgarjevim svečnikom in litijskim spomenikom NOB. – Napisano za revijo **Borec**, september 1989.

⁷ Ključno s stališča kandelabrove arhitekture.

⁸ Več o anatemi v razpravah, ki so našete pod opombo 6.

⁹ Geneza 1,14. Črka T je simbol za pokrižanje.

¹⁰ Jn 1,9.

¹¹ Gen 1,3.

¹² Tako se je Plečnik podpisal na svojem nagrobniku in še na nekaterih svojih spomenikih. Glej

– Kurent, T., Grobovi Plečnikov: gematrična sporočila. – **Nova revija** 75–76, 1988.

– Isti, Simboli in sporočila Plečnikovega spomenika NOB v Trnovem. – **Nova revija**, 83–84, 1989.

¹³ Gen 1,16.

¹⁴ Jn 12,35.

¹⁵ Geslo je zapisano tudi okrog Plečnikove podobe na vrhnjem medaljonu Koroščevega križa, ki visi za glavnim oltarjem pri frančiškanih v Ljubljani. Glej razpravo

– Kurent, T., Gematrična števila v Plečnikovem načrtu za Koroščev grob. – **Zbornik ljubljanske šole za arhitekturo** 1987.

Geslo je povzeto po Knjigi pogovorov 24,5.

¹⁶ 1 Jn 1,5.

¹⁷ Jn 12,35.

¹⁸ Gen 1,3.

¹⁹ Preberi še enkrat Tolstojev knjigo **Vojna in mir** in glej razpravo

– Kurent, T., Gematrija na Slovenskem. – **Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike** 10, Slovenska matica, Ljubljana, 1989.

²⁰ Veselka Šorli-Pucova, Če gospod ne zida hiše. – **Tretji dan**, maj 1988.

Šola po meri otroka

Šola po meri otroka. Boljša šola. Drugačna šola. Sodobnejša, bolj humana šola. Šola v kateri se bodo dobro počutili učenci in učitelji. Kakšna šola torej?

Najbrž vsakdo med nami ve, kakšno šolo bi rad imel za svojega otroka. Te vizije jutrišnje šole so si med seboj gotovo različne tako, kot so si različni naši otroci. Do take šole, ki pa ima tudi veliko skupnih izhodišč, je še zelo daleč, ker pač živimo v tem času in tem prostoru, ko je vse manj denarja za šolstvo, znanost, kulturo in zdravstvo.

Vendar, tudi v danih razmerah moramo in moremo marsikaj storiti: izboljšati, prilagoditi, spremeniti. Pri tem pa moramo priznati, da je v naši šoli tudi marsikaj dobrega. Predvsem so naši učitelji in učenci pripravljeni kar trdo delati. Najbrž bi bilo pametneje, da bi zdajšnja delavnost nadomestila smotrnost, angažiranost, občutljivost za dogajanje doma in v svetu. Z našim šolskim sistemom smo kar dvajset let za Evropo.

Naša šola ne izpolnjuje tistega, kar od nje pričakujemo: ne izobražuje za prihodnost, čeprav najbrž vsi vemo, da bo jutrišnji čas postavil vse večje zahteve po izobrazbi in da bo le znanje odločilen razvojni dejavnik.

Taka in podobna spoznanja, predvsem pa stiske vse več otrok v osnovni in srednji šoli, so bili glavni razlogi, da smo starši v Ljubljani ustanovili Klub staršev za boljšo šolo. Sestajamo se dvakrat mesečno v Svetovalnem centru na Gotski 1.¹

Starši imajo kot uporabniki ozir. tisti, ki uporabnike ščitijo, v procesu šolskega sistema pomembno vlogo. Zato so starši tisti, ki lahko posredujejo največ informacij drug drugemu, svojih izkušenj in pogledov, posebno o tem, kako sprejema šola njihov otrok. Starši lahko drug drugemu svetujejo, opozarjajo na pomanjkljivosti in kako te odpraviti.

Večkrat slišimo, da starši ne morejo povedati svojega mnenja o šoli tako, kot jo doživljajo s svojim otrokom; da za tak dialog tudi vodstva šol nimajo posluha. Še vse preveč je otrok in staršev, ki so prepričani, da se v šoli ni mogoče enakopravno pogovarjati, zato zgolj poslušajo učiteljevo mnenje, doma pa sebe in otroke tolažijo: bomo že preživeli!

Nikoli ni bil za nobeno generacijo otrok njen čas lahek in blag. Vsako odraščanje sestavljajo zmage in porazi. Pravzaprav ni svet otrok nič drugačen od našega odraslega sveta, le da je njihov razpet med dom in starše, učitelje in šolo, ki ta svet odločilno zaznamujejo.

Živimo v času, ki je včasih že prav nemogoč in svinčeno težak, pa vendar si drugega ne moremo

izbrati. Lahko pa ga napravimo znosnejšega, boljšega, predvsem za otroke, osnovnošolce in dijake. Morali se bomo pogovarjati. Najprej se bomo morali pogovarjanja naučiti: strpno, brez občutka ogroženosti in napadalnosti. Pogovarjati se bomo morali o konkretnih stvareh. Tako kot radi izrečemo kritiko ali drugače pokažemo nezadovoljstvo ob določenih dogodkih, bi bilo najbrž prav, da bi si povedali tudi vse tiste dobre stvari, ki so nas v naši šoli navdušile ali se nam zdijo dobre. Taka pozitivna informacija bi morala postati nekaj vsakdanjega.

Edina prava pot je, da skupaj z učitelji najdemo skupno govorico in se upremo učnim načrtom, ki trpajo v učne ure gore podatkov, ki zatirajo inovativnost naših otrok in »proizvajajo« generacije praznih nevrotičnih povprečnežev. Morali se bomo soočiti s kruto resnico, da smo v veliki želji, kako spraviti v odrasčajočega otroka čim več znanja, pozabili na njegovo čustveno in moralno rast.

To kar učiteljicam do 4. razreda osnovne šole še nekako uspe, da si vzamejo čas za pogovore o vsakdanjih težavah, ki so včasih lahko zelo velike otroške stiske, to za višje razrede osemletke ne velja več. Tako je večina otrok prepuščena naključnemu odrasčanju in oblikovanju.

Osnovna šola naj bi pomagala otroku odrasti z znanjem tudi o zavedanju in spoznanju samega sebe.

Veliko bomo morali razamišljati tudi o tem in se pogovarjati ter storiti tisto, kar je za našega otroka najboljše. Saj gre za otroka, mar ne?

Jelka Peček

¹ V klubu lahko sodeluje vsakdo, ki se je tako ali drugače srečal s okostenelostjo naše šole ali ker meni, da s svojo besedo in razmišljanjem lahko prispeva, da se bodo stvari premaknile – spremenile. To se bo moralo zgoditi, čeprav šola ne bo odprtih rok sprejemala predlogov, ki bodo prihajali iz kluba. Povsod po svetu se je temu upirala, preden je naposled dojela, da lahko skupaj s starši – in ne zoper nje – marsikaj bolje in laže naredi.

Za posebno kulturo sreča

Divjaštvo proti živalim je šola surovosti proti ljudem (Latinski izrek).

Zadnja leta vse več beremo in slišimo o nujnem varstvu naravnega okolja kot zavarovanju pred škodljivim onesnaževanjem zraka, zemlje, voda in rastja. Polovica slovenskih gozdov že hira, vodotoke in morje kalijo industrijske odpadke, bojimo se strupenih tovarniških odpadkov in radioaktivnega sevanja jedrskih elektrarn. Ob tem propadanju prirode izginevajo tudi redke živalske vrste.

V zvezi s temi mračnimi ugotovitvami nehotе pomislimo na naše dostikrat malomarno in celo hudobno razmerje do živalskega sveta. Ob tem brezbriznem in nekulturnem ravnanju z živalmi tu in tam zasledimo v časnikih bolj obrobne zapise o nepravilnem in brezsrčnem železniškem prevozu govedi v tovornih vagonih brez napajanja, o raznovrstnem mučenju sesalcev v medicinskih laboratorijih, o priklenjenih in sestranih psih na podežlju in pod. Takšno mučenje se pojavlja že dolga stoletja odsihdob, odkar so naši predniki za svojo korist oz. lov udomačili nekatere živalske vrste. To je imel pred očmi ruski menih Zosim, ko v Dostojevskega romanu »Bratje Karamazovi« naroča ljudem med drugim tole:

»Ljubite vse stvarstvo božje v celoti... Ljubite živali, rastline in sleherno stvar... Imejte radi živali, saj Bog jim je dal kal misli in tiho radost, ne upirajte se misli božji...« Ali ni to glas prijateljstva do božje narave v duhu Jezusove ofenzivne ljubezni?

V tem evangelijskem razpoloženju je že v 13. stoletju »asiški ubožeec« sv. Frančišek izpel svojo »Sončno pesem« kot veliko hvalnico vsej božji naturi.

Že v začetku 19. stoletja je goriški kanonik Valentin Stanič na tamkajšnjih cestah ustavljal surove voznike, ki so trpinčili živali, in ustanovil celó prvo naše društvo proti takemu početju.

Pred pobalinskim preganjanjem ptic svari šolsko mladino naš Josip Stritar v znani pesmici »Stoji učilna zidana...« Podobno naklonjenost do živali je zaslediti v črtici »Na petelina«, kjer pisatelj F. S. Finžgar končuje opis svojega doživetja, potem ko je v ranem jutru ustrelil tega gozdnega lepota, takole:

»Dobrava je jeknila... Petelinu je klonila glava na prsi, kjer je začutil pekočo bolečino... Zadnja pesem soncu, poslednji pogled na to vroče sonce... Nato je omahnil. Tragedija življenja je bila odigrana. Moje srce pa je prevzelo čustvo, v katerem je bila velika gorjupa kaplja.«

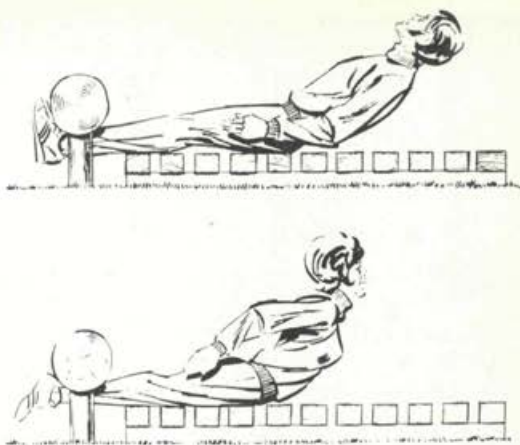
Navedeni literarni odlomki nedvomno odseva-
jo pristno krščansko zavest, utemeljeno v tradici-
onalnem npravstvenem nauku. Tako v »Katoli-
škem katekizmu« ljubljanske škofije iz leta 1926
zasledimo na vprašanje št. 430 Kaj zapoveduje
peta božja zapoved? izčrpen odgovor s končnim
opozorilom: »Greh je živali brez potrebe mučiti
in brez vzroka ubijati.« Kako je bilo že pred
tisočletji človekovo žitje povezano z udomačeni-
mi živalmi, nam pričajo tudi starozavezne zgod-
be. Sicer se pa živalce pojavljajo v podobah svet-
nikov: pri bratu Frančišku jata ptic, pri ranjenem
Roku kužek, pri sv. Martinu konj, Antonu puš-
čavniku pusek itn. Podobno so trije evangelisti
v zvezi z novozaveznim besedilom prikazani z ži-
valskimi simboli: Janez z orlom, Marko z levom,
Luka z voličem.

Da so živali resda človekovi sopotniki, sklepa-
mo tudi po tem, da se pojavljajo v mladinskih
pesmih ter basnih, kjer prevzemajo naše, člove-
ške značajske slabosti in čednosti. Če nam peta
božja zapoved veleva »Nikar ubijati!«, pomeni,
da naj imamo v vsakdanjosti do sočloveka in do
drugega živega okolja razumen odnos, oplemeni-
ten s posebno srčno kulturo. Zato je za kristjane
kar poniževalno mučiti živali in se pri tem še prav
grdo naslajati ob njihovem nemem trpljenju. Si-
cer se pa mora sleherni napredni človek, veren ali
drugače misleč, zavedati, da je nepotrebno po-
vzročanje bolečine zavržno početje proti sočlove-
ku ali živalim. Takšno negativno človekovo rav-
nanje moramo pač dosti ostreje presojsati kot
neusmiljen živalski boj za obstanek ali napade
zveri na človeka. Ti nujni naravni pojavi pri
živalih nastajajo pač zavoljo njihove lakote, stra-
hu pred človekom ali v obrambi pred nasiljem.

Naše razmerje do živali naj bo torej človeka
vredno, obzirno in pošteno. V duhu starodavne-
ga človečanskega videnja naj tak odnos, poleg
boja proti naraščajočemu onesnaževanju prirode,
po svoje dopolnjuje še ne dovolj izoblikovan člo-
vekov etos kot podlago za novo, bolj zdravo
sožitje med živimi bitji.

Dasi tako razmišljanje posega samó v del naše-
ga razmerja do narave, naj vendar vzmira mladi-
no, kajti živa narava pričakuje od človeka pre-
mišljen in dobronameran odnos. Posebej se od krist-
jana, ki si s surovostjo do živali ne sme kvariti
svoje siceršnje npravstvene drže.

Drago Felicijan

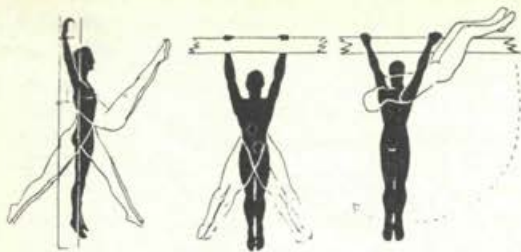

O kmečkem delu, izenačevalni gimnastiki in športu za razvedrilo

»Delo je najboljši zdravnik, ki nam ga je dala
narava in je za človeško srečo odločilnega pome-
na«, je zapisal Klavdij Galen, eden najpomemb-
nejših zdravnikov starega veka. Povedano velja
zlasti za delo na svežem zraku, na njivah, vrtovih
sadovnjakih, vinogradih, travnikih, gozdovih.

Približno isto misel je zapisal tudi slovenski
gimnazijski profesor benediktinec Karl Robida
v svoji knjigi »Zdravo telo narboljši blagó«, ki je
izšla v Celovcu leta 1846. V starem jeziku je
povedal: »Nar bolj zdrave opravila so kmetijske,
ker vurijo roke in noge, čistijo kri in meso.« Pri
tem je verjetno mislil na intenzivno presnovo in
potenje, s katerim se izločajo iz telesa škodljivi
presnovki. Ko sem pred leti naprosil čilega mari-
borskega stoletnika Blaža Ranca, da mi zaupa
svoj recept za zdrav način življenja, je odgovoril:
»Delo, tako delo, pri katerem tudi glava sodelu-
je, to je zame užitek, to je moja medicina.«

Ni dvoma, delati je zdravo, ne sme pa biti
pretiravanja. »Struna, zmerno napeta, brenka le-
po, če jo pretegneš, ti počila bo«, piše že omenje-
ni Karl Robida, in opozarja tudi rokodelce, ki
trpijo zaradi enostranskega dela sedé: »Krojači,
čevlarji in drugi rokodelci sključeni sedé, želodec
in čreva si stiskajo ... kovačem noge in žile ote-
kajo ... Tem ino vsem rokodelcem je svetovati,
da ude telesa, kateri narveč terpijo, zjutraj in
zvečer z rokami ali flanelam dergajo, de truplo
gibljejo, se večkrat stegnejo. Kolikor mogoče naj
se pod nebom sprehajajo, izbe in delavnice več-
krat prevetrijó. O praznikih naj potujejo, ne pa
v tabernah posedajo.«

Tako je Karl Robida že pred 143 leti mislil tudi na to, kar je danes moderno: izenačevalna gimnastika in športna rekreacija.

Imajo kmetje pri svojem delu dovolj »telovadbe«?

Strokovnjaki za zdrav način življenja od otroštva do starosti priporočajo, da bi naj človek vsak dan razgibal vse sklepe, tudi hrbtenico. Dalje učijo, da bi moral biti na nogah vsaj po dve uri na dan. To velja zlasti za tiste, ki se na delo vozijo in med delom ves čas sedijo. Da bi vzdrževali mišično moč, bi morali vsak dan vzdigniti kaj težjega do višine prsi in držati najmanj 5 sekund. Pa hodili bi naj, vendar ne samo lagodno, temveč tudi hitro. Tako bi morali pohiteti, da bi se pospešila frekvenca srčnega utripanja na 120 v minuti. In še zadnje priporočilo: »Potrošite vsak dan z gibanjem najmanj 300 kalorij.« To priporočilo je na prvi pogled zahtevno, saj bi morali eno uro igrati namizni tenis ali na primer plavati četrt ure. Dejansko pa ne gre za eno samo gibalno dejavnost, marveč za vsoto celokupne fizične aktivnosti v teku dneva. Gospodinja zadošči tej zahtevi že s tem, da opravi potrebne nakupe za družino in pospravi trisobno stanovanje.

To bi bil na kratko podan minimalni program vsakodnevnega telesnega gibanja po prof. dr. L. Morhouse-u, predstojniku laboratorija za proučevanje fizične zmogljivosti človeka na univerzi v Los Angelesu. Dejansko ne gre za velike obremenitve, pogoj za uspeh pa je, da izpolnimo vse zgoraj navedene gibalne naloge vsak dan, leto za letom, desetletje za desetletjem... vse do visoke starosti, ko se še vedno vsaj malo potrudimo.

Če ta ameriški program primerjamo z delom, ki ga opravljata kmet in kmetica ugotovimo, da imata dovolj gibanja, vendar pa jima nekaj manjka. Manjka načrtno razgibavanje vseh sklepov (tudi hrbtenice!), manjka pa tudi nekaj minut zares hitre hoje, ki je tako pomembna za vzdrževanje zdravega srca, ožilja in dihal. In če se ne zadovoljimo samo z minimalnim programom, je treba povedati, da manjka marsikatera vrednota, ki jo nudi delovnemu človeku športna rekreacija: razvedrilo, sprostitve, družabnost, doživetje

uspeha, potrjevanje samega sebe in še posebej igrivost, ki je velikega pomena za ustvarjalnost.

Sleherno delo je bolj ali manj enostransko

Pri obdelovanju zemlje je človek skoraj ves čas sklonjen k zemlji. Ko kaj okopava z motiko, ko kosi s koso, ko sadi ali pobira sadeže in še posebej, ko kaj puli ali pleje je sklonjen naprej, neredko tudi čepi. Moral bi si kdaj pa kdaj oddahniti in vzravnati, predvsem pa bi si naj že v letih telesnega razvoja tako okrepil mišice okrog pasu, da bi delovale kot čvrst »mišični steznik«. Tako bi se vnaprej zavaroval pred bolečinami in poškodbami, ki so posledica delovne drže telesa. Moral bi se navaditi tudi pravilno vzdigovati (z nogami, ne pa s hrbtom!) in nositi bremena tako, da so roke in noge enakomerno obremenjene. Napačno je delati, vzdigovati, nositi ali vleči samo z močnejšo roko.

Vsem tistim, ki pri delu nenehno sedijo, priporočajo strokovnjaki minute za zdravje. To je kratka prekinitev dela, ko vstanejo, se pretegnejo in delajo izenačevalne (kompenzacijske) gimnastične vaje. Tipkaricam svetujejo zdravniki-ortopedi naj vsake pol ure vstanejo, se prizadevno vzravnaajo in razgibajo v ramenih (kroženje z rokami naprej in nazaj kakor pri plavanju kravla). Ta namig velja kajpada tudi vsem tistim, ki sklonjeni k zemlji kopljejo, sadijo, pulijo plevel itd.

V čem je bistvo izenačevalnih gimnastičnih vaj? Če ste bili dolgo sklonjeni k zemlji, koritu za pranje ali npr. mizi za likanje, se morate v minuti za oddih prizadevno vzravnati in nagniti v nasprotno stran, to je nazaj. Med tem izbočite prsni koš, zaklonite glavo (da gledate v nebo), potegneta ramena nazaj in pritegneta lopatici drugo k drugi.

Zakrčene mišice je treba po malem raztezati (ne na silo!), ohlapne aktivirati. Mišice, prirastle na skelet človeškega telesa so kakor strune na klavirju, ki morajo biti uglasene, da zvenijo ubrano. Zato je napačno, če si npr. krepimo samo trebušne mišice (zaradi lepšega videza), zanemarjamo pa hrbtne. Potrebna je uranost. Za vse, ki delajo enostransko, se je obneslo tudi pretegovanje v visenju na rokah. Če visite dobrih 5 sekund in malo bingljate z nogami levo-desno, učinkuje to blagodejno na raztezanje nekaterih mišičnih skupin in na hrbtenico. In še misel glede počitka: če imate kakih 10 minut časa za počitek, je neprimerno bolje leči, kakor sklonjeno sedeti. Upoštevajmo, da so med ležanjem vse mišice sproščene in da je hrbtenica razbremenjena.

Pri vsaki kmetiji bi morali imeti telovadni drog ali v primerni višini pritrdjeno letvo, da bi se lahko delovni ljudje vsak dan po malem pretegovali. Ko priporočam izenačevalne gimnastične vaje in pre-

tegovanje v visenju na rokah, naj dodam, da dejansko ne gre za dodatno obremenitev ali izgubo delovnega časa, temveč dobesedno za minute za zdravje, ki izničujejo ali vsaj blažijo posledice enostranske obremenitve. Utrujenost je manjša, če mišice sproti raztezamo in sproščamo.

Končno še vprašanje športa za razvedrilo in za bogatenje prostega časa. Dobro je, če človek obvlada kako igro z žogo, morda odbojko, da razvija svojo spretnost, hitro najdenje in hitro ukrepanje. Za igro oziroma igranje so značilni tudi družabnost, razvedrilo, sprostitiv.

Dobro je tudi, če ima človek pravičen odnos do pešačenja, ne glede na to, če so mu na voljo prevozna sredstva. Razen običajne hoje po opravkih je treba gojiti tudi živahno hojo, enkrat na teden pa priporočajo strokovnjaki večjo hodilno obremenitev, npr. izlet na kak hrib, ko traja pot na obe strani dobri dve uri. Kdor hodi živahno vsaj vsak drugi dan, enkrat na teden pa si privoščiti tudi »dolgo trajajočo vzdržljivostno obremenitev«, si ohranja s tem zdravo in gospodarno delujoče srce, ki je ključnega pomena za delovno sposobnost in dobro počutje.

Drago Ulaga

Zemlja ima svojo dušo

Pogovor s predsednikom Slovenske kmečke zveze (SKZ), gospodarjem obsežne usmerjene kmetije (40 glav živine) v Zmincu pri Škofji Loki, vernim očetom sedmih otrok, prepričljivim govornikom, ljubiteljem lepe slovenske besede in vsega zares slovenskega, klenim in pristnim 60-letnim Poljancem Ivanom Omanom ob prvem bojkotu oddaje mleka, za katerega so se na Pétrovo v veliki večini odločili slovenski kmetje, da bi opozorili na težke razmere v slovenskem zasebnem kmetijstvu.

Odkod izvira vaš rod in kdaj se je naselil v Zmincu pri Škofji Loki?

»Rihtarjev« namestnik (rihtar je bil vaški župan) Matevž Oman (1775–1850), po domače Karlin, je bil lastnik hube (kmetije) v Zmincu 9. Ta huba je bila podložna graščini pri Sv. Duhu pri Škofji Loki. Pravijo, da priimek Oman (Homan) izvira iz nemškega Hofmann ali Hubmann, kar naj bi pomenilo lastnika kmetije (kmetija = Bauernhof). Matevž Oman je bil moj prapraded. Po izročilu pa rod Omanov že dlje gospodari na tej domačiji. Moj oče je znal naštet i imena gospodarjev zadnjih sedmih rodov.

Kako se je odvijala nit vaše življenjske poti?

Rodil sem se leta 1929. Leta 1936 sem začel hoditi v šolo v Škofji Loki. Želel sem v gimnazijo, vendar mi je nemška okupacija prekrizala načrte. Zaradi slabega očetovega zdravja sem moral že s štirinajstimi leti prijeti za vsako delo in tako sem bolj in bolj postajal kmet. Opustil sem misel na študij in vzljubil kmečki poklic; kljub težavam je to lep poklic in doslej mi še nikoli ni bilo žal zaradi take odločitve.

Ob vas je skrbna in ljubeča ženina roka, v vašem domu je privekalo na svet sedem otrok, s skupnimi žulji in delavnostjo ste zgradili trden kmečki dom.

Leta 1960, ko sem bil star 31 let, sem se poročil. Bog mi je dal skrbno ženo Marijo, ki je z vso dušo prava kmetica in živi za svojo družino ter dom. Rodilo se nama je sedem otrok, le drugega po vrsti, Moniko, nama je Bog po 14 mesecih vzel k sebi. Kmetijo bo za mano prevzel najstarejši sin Janez. Obsega 34 ha zemlje, od tega je 25 ha gozda.

Kako trdni so pravzaprav še ti domovi po Sloveniji in kako odmeva v njih prehod od tradicionalnih vrednot v sodoben način življenja?

Takrat, tista leta po 1960, so bili za kmeta na Slovenskem težki časi. S težavo smo »odrajtovali« davke, komaj je ostalo kaj za preživetje. Na vlaganje v napredek ni bilo mogoče niti misliti. Močno se je pa spremenilo po letu 1965. Takrat so kupili prvi traktor, nato pa postopoma vse potrebne stroje. Delo je tako močno olajšano, pridelava se je povečala, dohodek tudi. Seveda tako moderno kmetovanje ni brez slabih strani. Več je vloženega kapitala, bolj je ranljivo tako gospodarstvo. Način in ritem dela se povsem spremenita. Sam ne veš, kdaj se iz tradicionalnega kmeta spremeniš v mini podjetnika in naenkrat veljajo vse zakonitosti moderne industrijske družbe.

Kmet se je že od nekdaj počutil silno navezanega na svojo zemljo. Do nje je imel zelo spoštljiv, skoraj religiozen odnos. Kadar so mu jo jemali ali jo je moral prodati, mu je bilo kot da bi mu trgali ude z njegovega telesa. Kako je danes s to navezanostjo pa tudi odvisnostjo, kako z njegovo ljubeznijo do domače grude?

Kmet ostaja kmet! Navezan na svojo domačijo. Zemljo obdeluje z ljubeznijo, nekatera dela opravlja še vedno kot nekakšen obred. Svoje zemlje ni pripravljen prodati. Še celo zamenjava, tudi če je gospodarsko nujna, ga prizadene. Ker je to njegova zemlja. In to njegovo ima – dušo. To je težko razumeti. Tudi kmetje sami to komaj razumemo. Toda – tako je!

Eden od stebrov slovenske domačije je bila vedno tudi kmetova vera, trdno zaupanje v Boga, v njegovo pomoč in usmiljenost. Kmet se je vseskozi čutil odvisnega od naravnih sil, od svojega Stvarnika. Danes pa v marsikaterem slovenskem domu ugaša ta vera, ob nedeljah prav tako hrumijo traktorji, kmetije postajajo mehanizirani proizvodni obrati. Za molitev pogosto zmanjka časa, prehaja iz navade, prav tako obisk maše. Kako vi gledate na to, kako negujete stare krščanske tradicije in običaje in hodite vstřic s duhom časa?

Vernost? Tudi ta na kmetijah peša. Včasih so bili kmetje jedro vernega občestva. Danes ni več tako, vendar je velika večina kmečkih ljudi še vedno verna. Čeprav ni videti pobožnosti, čeprav se slabo spoštuje nedelja. V svojem bistvu so pa le še kristjani.

V moji družini se ravnamo po starih kmečkih navadah. Tudi nedelje dosledno praznujemo. Spominjam se pripovedovanja mojega očeta, ki je več let živel v ZDA. Nekoč je šel s svojim stricem k farmarju, da bi kupil nekaj kilogramov ovsa, pa mu ga ta ni hotel prodati – ker je bila nedelja! Tako spoštovanje nedelje pa so vendar dosegli tako zavidljivo blaginjo!

Kaj pa potrošniška miselnost in drugi negativni pojavi sedanje dobe?

Najbrž ne pričakujete takega odgovora kot ga bom dal. Potrošništvo je v nekem smislu nujnost našega časa. Danes ima samo eno alternativo: revščino. Eno ali drugo. Ker tistega – ravno prav – preprosto ni. Vsak človek ima svojo vest, ki ga opozarja, kje so meje. V vsem, tudi v porabništvu.

Kmet se je kalil v mnogih težkih preizkušnjah do današnjih časov in jih kljub hudim žrtvam uspešno prestajal. Kje korenini njegova neomajna življenjska volja, od kod njegova tolikšna trdoživost, delavnost, vztrajnost, upanja poln pogled na tej krpi slovenske zemlje?

Že večkrat sem dejal, da je slovenskemu kme-

tu njegova domačija »zemlja« dedov«, zato na tej zemlji vztraja z ljubeznijo, vztrajnostjo in trmo. V davnini, v času tlačanstva, tudi ni imel druge izbire. Edino zemlja je bila vir za preživetje in preživetje. Iz roda v rod se je vraščal v svojo zemljo. Končno je kmečki poklic najbolj naraven. Delo v naravi in z narovo. Neprestano pričakovanje sadov svojega dela. Neprestano upanje v boljše.

Se je ta pogled danes kaj zamegljil, zmačil? Še posebno kadar ga upre v prihodnost?

Čeprav pesimistično gledamo v prihodnost – upanje ostaja!

Boleče in zaskrbljujoče zareže vaša misel: Če ne bo kmeta, ki bi z ljubeznijo obdeloval zemljo, tudi kruha ne bo ...

Še bomo kmetje obdelovali slovenska polja, kosili senožeči, gojili sadje in žlahtno trto.

Danes je marsikatera njiva že prepojena s škropivi, pregnojena z umetnimi gnojili, vanjo se izceja sol s posoljenih cest, nad njo grozeče lebdi omot smoga. Drevesa umirajo, zeleni plašč Zemlje je najeden. Kako bo s to našo zemljo v prihodnosti, saj je marsikje ne okopavajo več, ne plevejo plevela, ampak le obdelujejo strojno, škropijo proti plevelu in drugim škodljivcem ter si prizadevajo iz nje iztisniti čimveč. Ali se ne bo nekoč spremenila iz matere v mačeho?

Na žalost je tudi v kmetijstvu vse več kemije – strupov. Toda kako najti drugo rešitev? Danes je na kmetiji en sam človek, kvečjemu dva, ki morata opraviti vsa dela. Ali se je mar kdo pripravljen vrniti v čas, ko v kmetijstvu še ni bilo strojev in kemije? Tako pridelana hrana bi bila vsaj petkrat dražja, da ne govorimo o tem, koliko delovnih rok bi bilo potrebnih na kmetijah.

Najlepsi sadovi slovenskih kmečkih domov so zdravi, kleni otroci, ponos slovenskega kmetstva in naroda. Vendar že tudi danes priveka v teh domovih na svet eden, dva otroka ... Kaj bo s prihodnostjo slovenstva, slovenskega naroda?

Hvala Bogu, v kmečkih družinah je še po več otrok kot v nekmečkih. Zato bo slovenski narod v svojem temelju – in to je kmetstvo – ostal zdrav. Ne bojim se za njegovo prihodnost, saj se je narodna zavest Slovencev prav v zadnjem času močno okrepila.

Na ustanovnem zboru SKZ 12. maja 1988 so vas v unionski dvorani v Ljubljani izvolili za predsednika SKZ. Kako ste sprejeli zaupanje navzočih volilcev in kako odgovarjate nanj v času po izvolitvi?

Izvolitev za predsednika SKZ sem sprejel kot dolžnost, truditi se za interese slovenskega kmečkega stanu. Prizadevam si, to dolžnost izpolnjevati po svojih močeh.

SKZ ima svoj lasten program, njena Pravila

obsegajo 31 členov, imate pečat s tremi žitnimi klasi v sredini in napisom okoli Slovenska kmečka zveza. Bi lahko strnili ta program, poenostavili ta pravila v nekaj jedrnatih besedah?

Trije žitni klasi v našem pečatu simbolizirajo pomen kmečkega stanu kot pridelovalca hrane. Zato se SKZ zavzema za trdnost družinske kmetije, za prenovo zadrugištva, za boljše gospodarske razmere v kmetijstvu.

Kmetje, združeni v SKZ, ste se v zadnjem času odločili za nekatere razmeroma ostre ukrepe, s katerimi ste hoteli opozoriti na krivične razmere v slovenskem kmetijstvu. Kaj vas je prisililo v to?

Ker po enem letu obstoja SKZ kljub neprestanemu opozarjanju na nevzdržne razmere ni bilo mogoče doseči bistvenega izboljšanja, smo se končno odločili za »mlečni štrajk« – enodnevno prekinitev oddaje mleka. Pokazala se je enotnost slovenskih kmetov, saj jih je več kot 90 odstotkov sledilo pozivu svoje stanovske organizacije.

Kako odmeva SKZ med tistimi, ki jim je namenjena v prvi vrsti – kmeti? Jo sprejemajo le kot neko formalno telo, se včlanjujejo vanjo, od nje pa pričakujejo večinoma le koristi? So pripravljeni tudi na dejavno sodelovanje v njej? Kako prepričati kmeta, da gre tokrat zares, ko je bil že tolikokrat ogoljufan?

Udeležba v »mlečnem štrajku« je pokazala, da so kmetje SKZ sprejeli za svojo, da ji zaupajo in da so za doseg svojih ciljev pripravljeni tudi kaj žrtvovati.

Kako vas sprejemajo in koliko vas poslušajo ter upoštevajo naši najvišji republiški družbenopolitični organi, kako tisti, s katerimi je vaše delo, vaši proizvodi (zadruga, živilska industrija, trgovina) neposredno povezano in odvisno? Kot slišimo po sredstvih javnega obveščanja, ste večkrat na bojni nogi z njimi?

Ugotoviti moram, da se laže pogovarjamo z državnimi in političnimi funkcionarji, kot pa s tistimi, ki so naši neposredni in poslovni partnerji. Upam, da se bo tudi to izboljšalo.

Slovenski kmet je bil že od nekdaj tudi eden nosilcev slovenske kulture, saj je dajal slovenskemu narodu mnoge slavne može. Rad je segal po kakovostni knjigi, po umetniški besedi, hodil na tabore, se udeleževal vaških iger, kulturnih prireditev. kako je danes z njegovo kulturno prebujenostjo in razgledanostjo? Ali sploh najde čas za to, čeprav je delo na kmetiji mehanizirano? Ali ga niso že tudi zasvojila sodobna sredstva javnega obveščanja?

SKZ bi rada poživila vaško-kmečko kulturno življenje in izobraževanje. Prvi korak v tej smeri je bil dvodnevni seminar za aktiviste SKZ v Novem mestu. Za obletnico ustanovitve Zveze in

120-letnico Briškega tabora smo pripravili tabor v Brdih. Tudi nekaj krajevnih prireditev je bilo.

Tudi vi radi navajate v svojih govorih misli znanih slovenskih mož, kar pomeni, da pogosto prijateljujete s knjigo? Beseda vam gre gladko z jezika, misel je jasna, povedana na pamet. Je knjiga vaša duhovna potreba, navada, navdih, stalna spremljevalka?

Sam sem svoj čas mnogo bral. Romane, mohorske povesti, družboslovna dela, tudi filozofska; samoumevno da tudi strokovno literaturo. Sedaj mi pa funkcija pri SKZ vzame toliko časa, da imam komaj še čas za časopise, ki jih je seveda treba prebrati. Berem Delo, kot kmet tudi Kmečki glas, Sodobno kmetijstvo, Landwirt iz Avstrije. Družina in Ognjišče sta pri nas, odkar izhajata. Mohorjeve knjige prihajajo v hišo že najmanj sto let.

Vaši nastopi so povezani s številnimi potovanji, odsotnostjo od doma. Kako zmagujete oboje: družbenopolitično dejavnost in delo na kmetiji?

Zelo težko je kmetu opravljati politično funkcijo. Kmetija zahteva od človeka, da se ji ves posveti. Grunt pravi: »Obdeluj me, če ne bom jaz tebe!« Tako pravi pregovor. Potem si pa lahko mislite, kaj pomeni toliko in toliko dni odsotnosti pri delu.

Zelo težko zmorem vso obremenitev, vendar upam, da bo šlo. Dokler bo zdravje.

Zakaj ste se pravzaprav lotili tega »nehvaležnega« buditeljskega, organizacijskega in političnega dela?

Bog ve, zakaj!? Prav gotovo ne iz koristoljublja. Vsi pri SKZ opravljamo svoje delo brezplačno. Nisem sam. Cel krog sodelavcev nas je.

Kaj nas žene v to delo in v te politične boje? Neka Sila je, ki nas poganja, ki nam daje moč v naših prizadevanjih.

Vaše misli niso namenjene le slovenskemu kmetu, ampak Slovencem nasploh. Zavzemate se za narodno neodvisnost, takšne narodne voditelje, ki so zaupanja vredni in se bodo tudi trudili, da bi upravičili pridobljene glasove na javnih volitvah, za dosledno in pravo spoštovanje temeljnih človekovih pravic...

Naše delo ni v korist samo kmetom. Narodna skupnost je celota, ki je ni mogoče deliti na dele in razrede. Ustvarjanje nasprotij med posameznimi sloji v narodu je umetno in po načelu: Deli in vladaj!

Vam v vseh teh plemenitih prizadevanjih vaša žena stoji ob strani? Bi tudi o njej lahko rekli: Na ženi dom stoji?

Seveda »Na ženi dom stoji, saj podpira hišne vogale tri.« To je držalo od nekdaj, drži in bo

držalo, dokler bo na tej zemlji gospodaril kmečki rod.

Moja žena Marija bi si seveda želela mirno, urejeno življenje na domačiji, kjer bi njen mož opravljal svoje poklicno delo, vendar mi je klub temu v spodbudo pri mojih prizadevanjih. Za to in za njeno skrb zame in otroke sem jih zelo hvaležen.

Kot vem, ste prepričan kristjan in tudi dejaven v loški župniji.

Kristjan sem. Tega nikoli ne skrivam. Nedelja je zame Gospodov dan, z mašo seveda. Včasih preberem berilo pri maši ali pa povem kakšen nagovor pri slovesnostih. Nič posebnega. Sem tudi ključar podružne cerkve sv. Petra v Bodovljah.

In konjički?

Konjički? Hm, saj ni časa za karkoli. Če za spremembo grem enkrat ali dvakrat letno v gore – recimo, da je to konjiček. Če se že najde kakšna urica prostega časa, potem kaj berem. To pa je obenem razvedrilo in delo. Tudi kmetovanje je to. Pa: Boga žegnaj to delo!

Na obisku je bil: **Jože Pavlič**

Zatiranje krompirjeve plesni

Krompir je pri nas slejkoprej zelo razširjena gojena rastlina. Pridelujejo ga kmetje in ljubiteljski vrtnarji. Krompir pa ima veliko različnih bolezni, ki zmanjšujejo pridelek, v mokrih letih pa del gomoljev zgine že v tleh, drugi del pa v kleti. Najpomembnejša krompirjeva bolezen je krompirjeva plesen (*Phytophthora infestans*). Čeprav njeno zatiranje ni ravno zahtevno pa zlasti v letih z bolj vlažnim poletjem povzroči, da krompirjeve rastline porjavijo, že zasnovani gomolji pa začnejo gniti.

Krompirjevo plesen povzroča glivica. Prezimuje v prav malo okuženih gomoljih, ki imajo na površju kovinskosive drobne pegice, ki jih zaradi blatne lupine gomoljev praviloma prezremo. Teoretično bi bolezen lahko preprečili, če bi sadili povsem zdrave gomolje. Vendar to ni mogoče, ker se bolezen čez zimo ohranja tudi v gomoljih, ki jih jeseni nismo natančno izkopali in nato spomladi iz njih zrastejo rastline samosevci. Glavni vir za ohranitev bolezni čez zimo so torej neizkopani in okuženi gomolji na njivah in gredah.

Ko spomladi okužene gomolje posadimo, gliva raste s krompirjevim stebelcem navzgor, vendar bolezen ne izbruhne, dokler se vrste krompirjevih grmičev ne sklenejo! Gliva potrebuje namreč

za svoj razvoj mokro listje in veliko relativno zračno vlažnost. Dokler pa rastline niso močnejše olistene se hitro osušijo in se bolezen ne more začeti širiti. Prvič zato proti krompirjevi plesni škropimo tik preden se grmiči v vrsti sklenejo med seboj.

Na glivinih nitkah (hifah), ki rastejo po stebelcu, se oblikujejo limonam podobni organi trosovnik (zoosporangiji), v katerih nastanejo bičkaste, gibljive zoospore. Vsi glivini organi so s prostim očesom nevidni. Vidimo jih le pod drobnogledom (mikroskopom) z veliko povečavo. Zoospore nato plavajo po mokrem listju in ko pridejo do listnih rež, s katerimi rastline dihalo, prodrejo skozi. V notranjosti rastlin iz spore nastanejo glivne nitke, ki poškodujejo listno tkivo, kar na zunaj vidimo kot pege, ki so najprej rumene, nato pa v nekaj dneh porjavijo. Bolezen napreduje zelo hitro. V mokrem poletnem vremenu lahko uniči krompirjev nasad v tednu dni.

Ker tudi nekatere druge bolezni povzročajo rjavenje listja, ki pa ni tako nevarno kot od krompirjeve plesni, moramo bolezen spoznati po njenih znamenjih – simptomih. Krompirjev nasad moramo od časa, ko se vrste sklenejo, pogosto pregledovati, najbolje v jutranjih urah, ko so listi še rosi. Če opazimo na listih rumene ali rjave pege in na spodnji strani pod njimi snežno belo plesnivo prevleko, gre zanesljivo za krompirjevo plesen. To prevleko sestavljajo nosilci trosovnikov, v katerih so zoospore. Te prodirajo v listje, kjer nato nadaljujejo z njegovim uničevanjem. Zoospore se prenašajo tudi z dežnimi kapljicami. Nekaj zoospor pa pade tudi na tla, kjer jih dež nato spere v zemljo do gomoljev. Skozi njihove dihalne odprtine (lenticеле) prodrejo v notranjost in se razpredejo po mesu gomoljev. Če prezežemo okužen gomolj, vidimo na prerezu rjasto meglico, na površju pa kovinskosive nekoliko ulek-njene pege. Gomolji pravzaprav ne zginejo zaradi te bolezni, temveč je to le predstopnja, ki jo nadaljujejo gnilobne bakterije, ki gomolje tako zdelajo, da zgube obliko in da od njih kar teče.

Kako preprečimo to bolezen? Na voljo je dovolj raznih pripravkov – fungicidov. Najpreprostejši so bakrovi: bakrovo apno in cuprablau. Uporabimo lahko tudi organske fungicide kot sta npr. antracol ali dithane M-45. Prvič škropimo z enim od njih kak dan, preden se vrste sklenejo, nato pa v rednih presledkih 10 do 14 dni razen poleti v času najhujše vročine, ko za dalj časa napovedujejo, da ne bo dežja. S škropljenjem prenehamo tri tedne pred izkopom. Pri škropljenju se lahko ravnamo po napovedih, ki jih objavlja Kmetijski inštitut Slovenije po radiu in dnevnem časopisu.

V zadnjih letih so na voljo takoimenovani si-

stemični fungicidi npr. ridomil (R) MZ 72-WP in ridomil (R) plus 50-WP. Ti delujejo še bolje kot prej omenjeni, vendar ju je priporočljivo uporabiti le v času največje ogroženosti od bolezni, v času najbujnejše rasti in to le enkrat na leto. Proti njima se namreč hitro lahko pojavi odpornost ali rezistenca glive in nato ne delujejo več ustrezno. Krompirjevo plesen vsekakor moramo zatirati, če želimo pridelati obilen in zdrav pridelek. Učinkovitega alternativnega zatiranja te bolezni ni. Privrženci biopridelovanja škropijo z bakrenimi sredstvi.

Jože Maček

Knjiga in življenje

Knjiga, iz katere ne govori življenje, je prazna.
(Dr. Anton Trstenjak)

V človeku je nepomirljiva želja, da bi na zunaj, z znamenji izrazil, kar doživlja in misli. Doživlja in misli pa toliko! Zato so ljudje dolga tisočletja pisali na rastlinske liste, na kožo in platno; v opeko in kamen so urezovali, v bron in baker in železo so vtiskali državne zakone, svojo besedo.

Seveda se je v tistih tisočletjih razmeroma malo pisalo; zato pa je bila vsaka pisana beseda pretehtana in v veliki časti, pisatelji in pesniki pa zelo spoštovani.

Z iznajdbo tiska, ki se še vedno razvija, se je širjenje pisane besede močno olajšalo. Danes se kopice novih knjig iz dnevnih časopisov dvigajo v nedogled. Zato moramo že skrbno izbirati in sprejemati samo dobre knjige, samo dobro čtivo, potem bomo imeli od branja korist, ki jo od človeške besede pričakujemo. »Kdor veliko bere in tudi razume, bo poln, kdor pa je poln, lahko druge zaliva«, je zapisal sv. Ambrož. Nekoč so rekli: »Povej mi, s kom govoriš, in povem ti, kakšen človek si«, danes pa bi lahko rekli: »Povej mi, kaj bereš, in povem ti, kakšen človek si.«

Branje lepih in dobrih knjig nam prinaša obilo duhovnih koristi. V mislih imam leposlovje, pesmi, povesti, pravljice in romane, pa tudi poučne knjige. Vedeti moramo, da se vsak pravi pesnik, pisatelj in znanstvenik na vso moč trudi, da bi v knjigi povedal kaj lepega, za življenje koristnega. Ko so petinosemdesetletnega pisatelja Finžgarja prosili, naj še kaj lepega napiše, je odgovoril: »Oj, ljubi moji, pisanje količkaj dobrih povesti je težko delo.« Če tako govori mož, ki nam je zapustil mnogo najboljših povesti, mu lahko verjamemo. Francoski pisatelj H. de Balzac je celo zapisal: »Pisatelj je mučenec!«

Dober pisatelj mora dobro poznati čas, razmere in ljudi, o katerih piše. Prav tako mora spoštovati, celo ljubiti človeka in se zavedati, da je človek kljub vsem zmožnostim in prizadevanjem zelo krhko bitje, kljub hrepenenju po neskončnem od mnogih strani omejeno bitje. Zopet je rekel pisatelj Finžgar, da je pisal tako, da narod v povesti spozna samega sebe, spozna vrline junakov in jih vzljubi (berite roman Pod svobodnim soncem), spozna pa tudi napake, katerih brez zrcala redno ne vidi, šele nato se jih more izogibati (povest Dekla Ančka, igri Veriga in Razvalina življenja). Ruski pisatelj Maksim Gorki, ki je leposlovje izredno cenil, je zapisal: »Dobra knjiga gane moje srce kakor lok velikega goslarja in potem poje moje srce, stoka od boli in kipi v jezi ali pa se raduje, kakor pač pesnik hoče.« Veseli smo, če v knjigi najdemo ljudi, ki enako mislijo in čustvujejo kakor mi ter jih lahko štejeemo za svoje somišljenike in celo prijatelje. Življenje v dobrem umetniškem delu je celo bolj živo in polno kot naše življenje ali življenje naših znancev; predvsem pa je lepše od vsakdanjega življenja in to je njegov čar, za katerega moramo biti hvaležni umetniku. Umetnost je poseben svet, v katerem se življenje zrcali v svoji najčistejši podobi. Pesnik Božo Vodušek je celo zapisal, da ima leposlovje vloga, da pospešuje življenje.«

Ko pisatelj slika in opisuje sadove poštenega življenja, dela in zvestobe ali pa žalostne posledice hudobije, lenobe in razvrata, nas hoče za dobro in plemenito navdušiti, od slabega in grdega pa odvrti. Zato ne smemo pri branju hlatasti in misliti samo na to, kdaj se bosta Janez in Micka poročila, ker so v vsaki povesti ali romanu še druge in večje vrednote in lepote. Pisatelj in pesnik si ne izmišlja človeških dogodkov, besed, misli in dejanj, vsebino človeka, sveta in življenja, ampak jih le odkriva. On jih vidi, drugi pa ne – to je umetnikova nadarjenost, ki daje lepoto njegovemu delu, bralcu pa užitek. Na to moramo biti pozorni, na značaje in ravnanje vseh oseb, ki v povesti nastopajo, na opis pokrajine ali na zgodovinska dogajanja, ki so na ozadju povesti. Vse to šele tvori lepo in dobro povest in čim več tega bomo opazili, tem več duhovne koristi bomo od branja imeli. Če je knjiga naša, si smemo najlažje misli ob robu podčrtati, če pa je izposojena, si jih v zvezek zapišimo. Sploh bi morali imeti zvezek, v katerega bi vpisovali, katere knjige smo prebrali in kdaj.

Umetniki nam odkrivajo in kažejo tiste pomembne sestavine in strani življenja in sveta, ki delajo življenje polno in lepo. Tudi drugi ljudje doživljajo podobno kakor umetniki, le da se tega premalo zavedajo, še manj pa znajo to na zunaj izraziti. Naj zopet navedem zgled iz Finžgarjeve

umetniške delavnice. Ko je izšla njegova črtica »Na petelina«, v kateri je mojstrsko opisal lov na divjega petelina, mu je star lovec rekel: »Šestdeset divjih petelinov sem že ustrelil in vse se natančno tako zgodi, kot ste zapisali, a sam nisem tega ne videl ne slišal, dokler nisem bral vaše črtice.« Takšna beseda je najlepše priznanje umetniku, ki odkriva in ustvarja lepoto. Pesnik Josip Stritar je zapisal: »Tudi umetnost imamo od Stvarnika in tudi v nji in z njo človek svojega Stvarnika časti.«

Zato moramo biti umetnikom hvaležni za trud, ki so ga vložili v svoja dela. In čim večja je umetnina, tem več truda, tem več umetnikove krvi je zahtevala. To je bridko čutil in ob koncu svojega življenja prelepo povedal naš največji pisatelj Ivan Cankar. O umetniku pravi, da je izbran izmed vseh ljudi, med vsemi zaznamovan. In ukazano mu je bilo od nebes, da gleda, kar drugim ni dano gledati, da pove, kar drugim ni dano povedati. In dan mu je bil ukaz, da odkriva življenjske globine, da vodi bralca v zadnjo kamrlico srca, v zadnjo kapelico, v kateri hrani svoje najsvetejše boli, svoje najtišje radosti.

»Lepo slovstvo je človeku vir najčistejšega veselja« (Jos. Stritar). Knjiga, zlasti lepa leposlovna knjiga, je sad duha, zato mora imeti mesto v našem duhu, v našem človeškem središču. Knjiga je omika duha.

Nekdo, ki je prebral mnogo knjig, prehodil veliko sveta in srečal mnogo ljudi, mi je rekel: »Za marsikatero uro, ki sem jo prebil v takšni ali drugačni družbi, mi je žal; ni mi pa žal za nobeno uro, ki sem jo preživel v družbi lepe in dobre knjige.«

Dal sem mu popolnoma prav.

Jože Gregorič

Kralj Matija Korvin (1440–1490) (Ob 500-letnici smrti)

*Kralj Matija je umrl in pravičnosti je konec
(sočasni pregovor)*

Ta pregovor je nastal kmalu po smrti kralja Matija Korvina. Kaj je bilo na tem kralju tako velikega, da ga ljudstvo ni moglo pozabiti in da živi v pesmih in pripovedkah še danes! Zakaj živi kot »slovenski« kralj Matjaž?

Kot odgovor na to bomo skušali verodostojno orisati njegov zgodovinski lik, in sicer po najboljših madžarskih virih.

Rod in mladost

Matija je bil drugi sin Janeza Hunyadija in Elizabete Szilágyi. Rodil se je 23. februarja 1440 v Kolozsváru (današnji Cluj v severozahodni Romuniji). Rodovina Hunyadijevcev je po vsej verjetnosti slovanskega (srbskega) izvira. Iz zgodovine je znano, da je leta 1402 dobil Vojk ali Vajk v fevd mesto Hunyadvár v fehérski županiji. Kot solastnika sta po imenu navedena še Vojkova brata Magos in Radul. Od leta 1419 dobi rodovina ime Hunyadi.

Že v rani mladosti je bil Matija deležen temeljite vzgoje in izobrazbe. Vzajala sta ga predvsem váradski škof Janez Vitéz in kanonik Gregor Sanocki, spovednik kralja Vladislava I. Jagiela. Nadarjeni mladenič se je poleg madžarskega hitro naučil še latinskega, nemškega in češkega jezika. Po drugih virih je Matija brez težav bral v izvirniku grške in latinske klasike ter gladko govoril nemščino in slovanske jezike. Tako je bil svojemu očetu v veliko pomoč, ko se je sestajal s tujimi poslanci.

Ko je Matijev oče leta 1451 sklenil pogodbo s srbskim knezom Brankovićem, so enajstletnega Matijo že zaročili z Elizabeto Celjsko, Brankovičovo vnukinjo in hčerjo celjskega grofa Ulrika II. Matija je dobil naslov dednega grofa. Povzdignili so ga tudi v viteza. Živel je na kraljevem dvoru v Budi. Tam ga je kralj Ladislav V. Postumni postavil za svojega komornika. Elizabeta Celjska pa je bivala v gradu Gunyadijevcev. Leta 1455 je Elizabeta nepričakovano umrla, tako da do njene poroke z Matijem ni prišlo.

Matijev oče je užival velik ugled po vsej krščanski Evropi. Znan je bil predvsem zaradi svojih bojov proti Turkom. Ko je 11. avgusta 1456 umrl za kugo, je zanj maševal sam papež Kalist III. in ga imenoval »christianae fidei defensor«, branitelj krščanske vere. Kardinal Enea Silvio Piccolomini (poznejši papež Pij II.) pa je zapisal: »Doleo obisse illum Christiani exercitus ducem Vajvodam, sive ut aiunt Hunyadem...« »Obžalujem, da je umrl poveljnik krščanske vojske Vajvoda ali kot mu pravijo Hunyadi. Z njegovo smrtjo – tako se zdi – ja naše upanje splahnelo.«

Po očetovi smrti je Matija še nakaj časa ostal na kraljevem dvoru, potem pa ga je mati vzela s seboj v Temesvár (danes Timisoara v Romuniji). Toda kmalu, že marca 1457, so ga s prevaro izvabili nazaj v Budo, kjer so ga skupaj s starejšim bratom Ladislavom vrgli v ječo ter obsodili na smrt in izgubo premoženja. Smrtno obsodbo pa so izvršili samo nad bratom Ladislavom, čeprav je papežev legat posredoval in zahteval pomilostitev. Ladislava so obglavili 16. marca 1457. To se je zgodilo iz maščevanja nad Hunyadijevci. Hunyadinovi ljudje so namreč leto dni prej, leta

1456, v Beogradu pobili celjskega grofa Ulrika II. Težišče boja med habsburškim cesarjem Friderikom III. in Ulrikom II. Celjskim se je bilo namreč premaknilo na Ogrsko, in sicer zaradi varuštva nad mladoletnim ogrskim kraljem Ladislavom V. Postumnim, ki je bil sorodnik obeh tekmecev, tako cesarja Friderika kakor Ulrika Celjskega. Zoper Ulrika, ki si je pridobil varuštvo, je nastopilo ogrsko plemstvo pod vodstvom Hunyadijevcev, ki niso hoteli trpeti nad seboj oblasti tujca.

Po obglavljenju Matijevega brata Ladislava se je ogrski kralj Ladislav V. Postumni zbal prevrata. Skupaj s sedemnajstletnim Matijem se je umaknil na Dunaj in še isto leto novembra v Prago. Kralj Ladislav pa je medtem nepričakovano umrl in tako je Matija prišel v roke češkega vladarja Jurija Pobiebradskega, ki je bil prijatelj Hunyadijevcev in je z Matijem lepo ravnal.

Matija kralj

V 15. stoletju je bila madžarska država volilna monarhija: Po smrti ogrskega kralja Ladislava V. Postumnega so se 28. januarja 1458 v (Budi) zbrali madžarski velikaši in visoki cerkveni dostojanstveniki, ostrogonski nadškof in škofje iz Egra, Győra, Váca in Bosne ter izvolili za kralja Matijo Hunyadija.

Papež Kalist III. je 14. marca 1458 na novo izvoljenemu kralju pisal med drugim tudi tole: »Dejstvo, da so prav tebe izvolili za kralja, je naše srce napolnilo s takim veseljem, da ne najdemo besed, s katerim bi to izrazili. V visokosti tvoje osebe vidimo božjega moža. Bog te je v cve-toči mladosti dvignil na prestol, da bi ne samo madžarsko državo, ampak ves krščanski svet obvaroval pred mohamedanstvom.«

Tako je bil osemnajstletni Matija v Budi slovesno ustoličen za kralja. Ustoličenju pa ni moglo slediti kronanje, ker je bila ogrska krona sv. Štefana v lasti cesarja Friderika III.

Še isto leto – avgusta 1458 – je umrl papež Kalist III. Tedaj so se dvignili uporniki, med katerimi je bil tudi Matijev ujec Mihael Silágyi, in ponudili madžarski kraljevi prestol cesarju Frideriku III. Ta je bi prepričan, da mu bo pri tem pomagal novi papež Pij II. Enea Silvio Piccolomini (to je bilo prejšnje ime Pija II.) je bil namreč prej tajnik Friderika III. Z njegovo podporo je postal tržaški škof in kardinal. Toda novi papež je zapretil z izobčenjem vsem, ki bi nasprotovali Matiju, postavno izvoljenemu kralju.

Leta 1463 se je kralj Matija poročil s Katarino, hčerjo češkega kralja Jurija Podiebradskega.

Friderik III. je končno po dolgih pogajanjih in izplačilu 80.000 forintov izročil krono sv. Štefana in tako je bil Matija 29. marca 1464 v Székesfe-

hérváru slovesno okronan za ogrskega kralja. Njegova žena Katarina ni dočakala tega veselja, ker je dva meseca prej, januarja 1464, umrla zaradi nesrečnega poroda in odnesla s seboj v grob tudi mrtev plod svojega telesa.

Kralj Matija si je namesto svojega rodbinskega imena Hunyadi privzel nov priimek Korvin. Beseda izhaja iz latinščine: **corvus** pomeni vran, krokar. To ptico je imel Matija v svojem grbu.

Matijevi boji in zmage

Matijev veliki življenjski cilj je bil uresničiti načrt svojega očeta, to je, pregnati Turke iz Evrope in jim iztrgati Carigrad.

Najprej se je z vojsko odpravil v Srbijo. Tam je premagal Ali bega in osvobodil 15.000 krščanskih ujetnikov. Nato je odšel v Bosno. Turkom je iztrgal mesto Jajce in s tem velik del Bosne. V pismu papežu Pavlu II. z dne 2. oktobra 1465 piše med drugim tudi tole: »Vaši svetosti in svetu-mu apostolskemu sedežu se vsega dajem na voljo. Vse, kar mi Kristusov namestnik zapove, bom spolnil, posebej ko gre za sveto vero... Če me vaša svetost potrebuje v boju, bodisi proti Turkom ali proti Čehom, me zmeraj najde pripravljene-ga.«

Med Svetim sedežem in češkim kraljem Jurijem Podiebradskim je namreč nastal hud spor. Kralj se ni držal prisege, ki jo je dal ob kronanju. Zatiral je katoličane in podpiral husite. Papež mu

je zagrozil, da mu odvzame kraljevski naslov in ga izobči. Pri tem se je obrnil h kralju Matiju za pomoč. Konec leta 1466 je papež Jurija Podiebradskega izobčil in ponudil češko krono kralju Matiju. Leta 1468 je Matija z veliko vojsko krenil na Češko in 4. julija vkorakal v Olomuc. Češki, moravski in šlezjski plemiči so 3. maja 1469 Matijo izvolili za češkega kralja. Kmalu nato je bil tudi kronan.

Med desetletno vojno (1479–1489) s Habsburžanom Friderikom III. je Matija Korvin zasedel tudi velik del slovenskega ozemlja na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Goriškem.

Spor zaradi salzburške nadškofije je namreč konec leta 1478 sprožil več kot desetletno vojno. Ostrogonski nadškof je pobegnil k cesarju Frideriku, ki ga je hotel odškodovati s tem, da bi mu podelil salzburško nadškofijo. Toda salzburški nadškof je preklical svojo prvotno privolitev v ta načrt in se zatekel k Matiju Korvinu. Svoja posestva na Slovenskem je izročil ogrskemu kralju v varstvo. Leta 1479 so ogrske najemniške čete zasedle salzburška posestva okrog Brežic, nato še Ptuj in Lipnico ter posestva na Koroškem (Breže, Althofen). Toda načrti Matija Korvina so bili mnogo večji. Že leta 1478 se je pogajal z nezadovoljnim spodnjeavstrijskim plemstvom, s katerim si je želel pridobiti to najbogatejšo habsburško dedno deželo z Dunajem. V vojni proti Frideriku na Srednjem Štajerskem so si Ogri leta 1480 osvojili Radgono, leta 1481 pa Borl in oblegali so tudi Maribor. Na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem so posamezni plemiči prestopili na Matijevo stran, ker je bolje plačeval svoje najemniške poveljnike.

Ko se je leta 1482 cesar Friderik s svojim dvorom preselil v Gradec, je Korvin vkorakal v Spodnjo Avstrijo. Leta 1483 jo je zavzel do Anize, dve leti pozneje se mu je vdal Dunaj in za njim še Dunajsko Novo mesto (1487). Tudi na slovenskih tleh so ogrske čete napredovale in prodrle do Ljubljane. Leta 1489 je padel v Matijeve roke tudi Slovenj Gradec. Matijev načrt je bil, da združi v svojih rokah vse ozemlje med Dunajem in morjem ter ustvari državno celoto, ki bi se mogla upreti turškemu napredovanju.

Matija kot človek in vladar

Ogrske čete so slovenske dežele tudi močno pustošile, vendar so prav v času ogrske oblasti prenehali turški napadi po zaslugi kralja Matija. Matija je branil pravice podložnih kmetov in ni pustil, da bi jih zemljiški gospodje izkoriščali. Ker je obvladal slovanske jezike, mu ni bilo težko sporazumeti se v jeziku ljudstva. Viri posebno poudarjajo, da je branil materni jezik ljudstev in narodov ter se zanimal za njihove kulturne značil-

nosti. Prav tako ni odvezal denarju njegove vrednosti, kar je Friderik izrabljajal za večanje svojih dohodkov.

Na prošnjo soboških meščanov je s posebno listino, izdano v Olomucu 6. avgusta 1479, dal mestu Murski Soboti svobodne sejemske pravice in s tem to mesto na neki način izenačil z drugimi svobodnimi kraljevskimi mesti.

Dne 15. septembra 1476 se je Matija kot vdovec poročil z Beatriko, hčerjo neapeljskega kralja. V Budi je začel zbirati okrog sebe umetnike in znanstvenike. Ustanovil je univerzo v Požunu (Bratislavi), teološko akademijo v Budi, predvsem pa sijajno knjižnico s številnimi kodeksi in knjigami.

Znamenita Korvinska knjižnica

Kralj Matija je kot navdušen prijatelj znanosti in umetnosti proti koncu svojega življenja začel zbirati knjige za veliko knjižnico. V tem času se je iztekal srednji vek. Po Gutenbergovi iznajdbi tiska so nastajale prve tiskarne, vendar je bilo tedaj prepisovanje knjig še zelo v navadi.

V Budimpešti je kralj organiziral skupino prepisovalcev, celo v tujino so šla njegova naročila, predvsem v Firence, pa tudi v Rim in Neapelj; tudi tam so za kralja prepisovali, slavni slikarji tiste dobe pa so jih krasili z miniaturnimi (drobnimi, navadno rdeče barvanimi slikami) in inicialkami (začetnimi velikimi črkami). Vse knjige so bile povrh še umetniško vezane, tako da se je v kratkem času v kraljevi palači nabrala dragocena knjižnica (Bibliotheca Corvina), ki je veljala za svetovno znamenitost. V Knjižnici je bilo nekaj tisoč rokopisnih knjig (kodeksov), večinoma posebej za kralja prepisanih in opremljenih, pa tudi prvotiski iz na novo nastalih tiskarn.

Na okrasnih barvnih slikah v teh kodeksih vidimo poleg Matijevega grba s krokarjem še druge simbole, ki odsevajo njegove človeške in vladarske kreposti: sončna ura (strpnost), pleten čebelji panj (dobrotljivost), sod (velikodušnost), prstan (zvestoba), zmaj (previdnost, prim. Mt 10,16), studenec (modrost).

Knjižnica je bila tip zbirke ljubitelja knjig iz prehodne dobe med srednjim in novim vekom in je poleg svetega pisma in drugih bogoslovnih knjig vsebovala klasične pisatelje starega veka ter vsa področja tedanje znanosti: medicino, geografijo, arhitekturo, matematiko, astronomijo itd. Po kraljevi smeri so knjige sčasoma raznesli na vse strani. Veliko so jih odnesli tudi Turki v Istanbul, tako da danes v kraljevi palači od teh knjig ni nobene več.

Matijeva vernost in smrt

Čeprav je imel kralj Matija tudi svoje človeške

slabosti (z Dunajčanko Barbaro Edelpeck je imel nezakonskega otroka, ker mu zakoniti ženi Katarina Podiebradska in Beatrika Aragonska nista rodili otrok), je ostal zmeraj zvest katoliški veri in Svetemu sedežu. Naslovna barvna slika brevirja iz Matijeve knjižnice prikazuje apostola Pavla, kako pridiguje na podstavku. Med poslušalci v prvi vrsti sedijo kralj Matija, na njegovi desni njegov (nezakonski) sin Janez, na levi pa kraljica Beatrika. Kralj drži desno roko na prsi, v levi ima žezlo, z očmi pa napeto strmi v apostola in poslušaja njegovo pridigo.

Sredi številnih načrtov mu je na Dunaju na cvetno nedeljo 4. aprila 1490 po maši postalo nenadoma slabo. Zadnji njegov zdihljaj, preden je na veliki torek umrl, je bil: Jezus! Njegovo telo so z Dunaja po Donavi z ladjo prepeljali v Budo, od tam pa so ga prenesli v Székesfehérvár, kjer počiva ob sv. Štefanu in drugih kraljih, svojih prednikih.

Sklep

Matija Korvin je le malo časa vladal nad slovenskimi deželami. Kljub temu se je ohranil lep spomin nanj, kar poleg pesmi in pripovedk izraža pregovor, ki je nastal po njegovi smrti v treh jezikih: »Meghalt Mátyás király, oda az igazság. Mathias ist tot, es ist vorbei mit der Gerechtigkeit. Kralj Matjaž je umrl in pravičnosti je konec.«

Jože Smej

Kralj Matjaž v slovenski ljudski pesmi in pripovedništvu

Druga polovica 15. stol. pomeni obdobje najhujših turških napadov na slovensko ozemlje, je pa tudi čas bojev med nemškim cesarjem Friderikom III., ki je kot vladar v Notranji Avstriji gospodoval slovenskim deželam, in ogrskim kraljem Matijo Korvinom (1458–1490). Ker je kralj Matija svoje najemnike bolje plačeval kakor cesar Friderik, so posamezni plemiči na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem prestopali na njegovo stran. V bojih, ki so trajali vse do Matijeve smrti, so ogrske čete l. 1477 prvič prišle na slovensko ozemlje, pozneje pa zavzele velik del Štajerskega in prodrle celo do Ljubljane. Čeprav so ogrske čete prinašale našim deželam veliko pustošenja, se zdi, da so leta pod Matijevim gospodstvom

vendar ostala našim prednikom v dobrem spominu. Matijeve roka je bila trša od Friderikove, toda pravičnejša in gospodarsko so bili Matijevi podložniki na boljšem. Razen tega je Matija Korvin l. 1483 sklenil s turškim sultanom premirje, ki je trajalo osem let in so slovenske dežele takrat imele mir pred Turki. Vse to so vzroki, da je slovensko ljudstvo ohranilo v dobrem spominu Kralja Matjaža ter njemu in njegovi ženi – ki se je mudila večkrat na slovenskih tleh – postavilo v svojih pesmih in pripovedkah lepši spomenik, kakor ga je resnični kralj Matija zaslužil.¹

Pri tem je zanimivo, da nobena pesem, zvezana z imenom Kralja Matjaža vsebinsko nima podlage v življenju in delu zgodovinskega ogrskega kralja. Še več: za nobeno ni mogoče trditi, da bi bil Matjaž v njem že od samega začetka. Vse so obstajale že prej in je Matjažovo ime samo zamenjalo ime prejšnjega junaka. Kdaj se je to zgodilo, ne vemo. Vsekakor je moralo biti kmalu po njegovi smrti (1490), ko je bil spomin nanj še živ a je hkrati zgodovinski Matija Korvin že postajal legendarni junak, zagotovo pred koncem 16. stol., ko imamo najstarejše poročilo o obstoju pesmi njemu v hvalo.²

Tako smemo pesmim z Matjaževim imenom pripisati vsaj 400 let življenja, vendar so morale nastati precej prej, saj so povečini vsebinske variante pripovednih pesmi evropskega ljudskega izročila, ki so prihajale k nam po raznih poteh in smo jih potem po svoje oblikovali.³

Npr. znana pesem »Kralj Matjaž in Alenčica« (SLP 3)⁴ je po vsebini varianta balade o junaku, ki gre reševati svojo ugrabljeno nevesto v daljno deželo. V naši pesmi jo najde pri plesu pod lipo, z njo zapleše, jo med plesom zavihti na konja in v diru pobegne. Odsev sodobnih razmer se v pesmi kaže s tem, da so bili ugrabitelji Alenčice Turki in jih Matjaž, ko mu sledijo, veliko poseka, kakor je bil zares zmagovit v bojih z njimi.⁵

Tudi pesem »Kralj Matjaž v turški ječi« (SLP 5), od koder ga reši najmlajša hči turškega carja, nima zgodovinske podlage v življenju ogrskega kralja, marveč je vsebinska sorodnica pripovednih pesmi v izročilu drugih narodov Evrope.⁶

Pesem »Smrt kralja Matjaža« (Š 11,12)⁷ je morala nastati na Slovenskem, ker zanjo ne poznamo variant drugod, vendar je tudi v njej Matjažovo ime drugotno. Pesem namreč govori o plemiškem prešuštniku, ki ga prevarani mož najde pri svoji ženi in kaznuje s smrtjo.⁸

Še bolj prepričljiv dokaz, da je ime Kralja Matjaža pritaknjeno v že obstoječe pesmi, so variante pesmi o »Godcu pred peklom«, ki z igranjem na gosli rešuje svojce iz pekla. Samo v eni (Š 64) je namreč godec Kralj Matjaž, sicer pa gode **Deveti kralj, sv. Sintilávdíč** (= kralj David iz

stare zaveze), **Vida svet**, **Francel mlad** itd., vsebi- na pesmi pa povzema antično zgodbo o Orfeju, ki iz podzemlja rešuje ženo.⁹

Nazadnje je treba omeniti še pesem »Kralj Matjaž in Margetica«, ki je slovenska priredba kočevsko-nemške balade »Geburt im Walde« (= Porod v gozdu), izoblikovane iz epizode v epu o Wolf Dietrichu in so jo kočevski Nemci ob naselitvi na slovenskem ozemlju prinesli iz nem- ških dežel s seboj.¹⁰

Vse do 1960 smo pesmi o Kralju Matjažu poz- nali samo iz zapisov besedil v Štrekljevi zbirki »Slovenske narodne pesmi«, ¹¹ takrat pa je prišla na Kostelskem (v vasi Jakšiči) na dan dotlej neznana matjaževska pesem, tista, ki je zgoraj zadnja omenjena. Tri leta nato, 1963, pa je bilo mogoče v Reziji (v vasi Bila) posneti več variant pesmi o rešitvi Kralja Matjaža iz turške ječe, vse zelo dolge in zanimive, vse z melodijo. Medtem ko so druge matjaževske pesmi bolj ali manj znane, saj so bile vedno znova ponatiskovane (tudi v šolskih čitankah), je pesem o Kralju Mat- jažu in Margetici ostala nezapažena. Naj bo zato tu v celoti predstavljena kot odličen zgled starin- ske slovenske pripovedne pesmi, ki kljub tuji snovi s preprosto dvodelno melodijo, s ponavlja- njem vsakega verza in z načinom izražanja doka- zuje ustvarjalno moč in umetniški čut slovenske- ga ljudstva, ki je davno pred nastankom umetne poezije pri nas, prispevalo v evropsko kulturo vsaj tako pomemben delež kot drugi večji narodi.

1. /: Lepá vodá Ljublančica.:/
2. /: Na nji pralá Margética.:/
3. /: premóčno lepa deklica.:/
4. /: Mímó prijaše Kralj Matjaž.:/
5. /: »Kaj je tebí, Margetica.:/
6. /: da si tak móčno žalosna?«:/
7. /: »Kaj neču biti žalosna.:/
8. /: ker me je mamca karala.:/
9. /: da sem Margética nósiča.«:/

Kralj Matjaž na slovenski panjski končnici

10. /: Prijel jo za beló rokó.:/
11. /: potegnil gori na konjá.:/
12. /: Daléč, predáleč jahata.:/
13. /: »Dení me doli iz konjá.:/
14. /: pa pejd mi ískat modrí žen!«:/ ¹²
15. /: Dókler modre žene pridejo.:/
16. /: Margética mrtvá leží.:/
17. /: sínček pa v krilici sedí.:/

Pripovedno izročilo o Kralju Matjažu je po številu zapisov bogatejše od pesemskega. Do l. 1951, ko je Iv. Grafenauer objavil svojo razpravo o njem, ¹³ se je nabralo čez 50 pripovedk, ki so bile deloma že znane in objavljene v drugi polovi- ci 19. stol., nekaj pa jih je prišlo na dan še po zadnji vojni. Načrtno izpisovanje iz literature v Inštitutu za slovensko narodopisje je prineslo še nekaj dotlej prezrtih tiskanih pričevanj, terenska raziskovanja pa zapise in zvočne posnetke, tako da je do l. 1958 gradivo narastlo na 85 primerov. O Kralju Matjažu si razen Slovencev pripovedu- jejo tudi Hrvati, Srbi, Čehi, Slovaki, Romuni in kajpak Madžari. Že l. 1906 je o slovanskem mat- jaževskem izročilu pisal ukrajinski narodopisec Zenon Kuzelja, l. 1957 pa objavil svoje delo slovaški Jan Komorovsky. Na podlagi zbranega gradiva in ob primerjavi tujih raziskovanj je mogel Grafenauer ugotoviti, da so nekatere pripo- vedke prozni posnetek pesmi, ki jih je pripovedo- valec poznal vsaj po vsebini in »uporabil kot snov za zabavno pripovedovanje, s katero lahko po svoje svobodno razpolaga«. ¹⁴ Zato so v njih tudi motivi iz slovanskih pripovednih pesmi, ki z Mat- jažem nimajo nobene zveze, ali pripadajo celo izročilu drugih narodov. Tako npr. Turki zazida- jo Matjaža v stolp kakor oče sv. Barbaro, ali se Matjaž vrne k Alenčici v preobleki berača kakor mož v evropski baladi o vrnitvi moža na ženino svatbo.

Druge zapise proznega izročila je Grafenauer razvrstil v dve skupini. V eni se Kralj Matjaž kot zmagovalc vseh vladarjev sveta v svoji prevzet- nosti domisli, da bi se spoprijel tudi z Bogom. Preden pa se boj prav začne, nastane med bli- skom in gromom potres in dve gori se zgrneta nad Matjaža in njegovo vojsko. Zaprt v podzemski votlini čaka Kralj Matjaž konca sveta, ko naj bi se vrnil kot Antikristov predhodnik in pokončevalec ljudi. Grafenauer je domneval, da odseva v podo- bi bogobornega Kralja Matjaža v glavnem vzhod- najško izročilo o Aleksandru Velikem, ohranjeno

tudi v starocerkvenoslovanskem rokopisu iz 14. stol. – V drugi skupini pripovedk, kjer nastopa Kralj Matjaž kot dober kralj, pa se prepletajo motivi iz Vzhoda in Zahoda, npr. iz izročila srednjeveške pripovedke o cesarju Frideriku Barbarossi ali iz Sibilinih prerokovanj o strašnih časih pred koncem sveta. Seveda pa je v vseh pripovedih polno motivov iz nematjaževskih zgodb, tudi so prehajali iz ene skupine v drugo, ali jih je mogoče pripisati domiselnosti nekaterih pripovedovalcev, kot je opozoril že Grafenauer in podrobneje ugotavljal Matičetov.¹⁵

Podlaga za nastanek matjaževskega pripovednega izročila je po Matičetovu v tem, da so si preprosti ljudje v poslabšanih razmerah po Korvinovi smrti želeli nazaj časov razmeroma lažjega podložništva, ko je kralj z močno roko brzdal samopašnost zemljiške gospode in branil pravico kmetov do svobodnega preseljevanja. Čeprav je ravnal seveda iz državnih interesov, je vendar v ljudskem spominu ostal kot pravični vladar, ki želi dobro ljudstvu in kaznuje njegove sovražnike.

Od tako poveljane spomina na rajnega kralja in želje, da bi se kdaj vrnili njegovi časi, je samo korak do njegove preobrazbe v legendarnega junaka, čigar ime se – ne glede na zgodovinsko resničnost – vnaša v obstoječe pesemsko in pripovedno izročilo ter izpodriva starejša imena junakov, hkrati pa lahko nastajajo nove pesmi in pripovedi, kjer nastopa kot utelešenje svetlih ali zlih osebnosti. Junak velja za resnično osebnost, čeprav morda v nikakršni zvezi s tisto, katere ime nosi.

Zmaga Kumer

¹ Grafenauer, Bogo, Zgodovina slovenskega naroda, 3. Ljubljana 1956, 44–49.

² Po M. Matičetovu v pripombi k št. 5 v zbirki Slovenske ljudske pesmi, 1 (Ljubljana 1970, 51) naj bi bili nekateri vstopni ali refrenski verzi v pesmih z Matjaževim imenom ostanki vojaških pesmi, ki so jih razširjali udeleženci njegovih pohodov. Te vojaške pesmi naj bi imel v mislih furlanski zgodovinar Nicoletti, ki je ob koncu 16. stol. (umrl 1596) poročal, da pojejo Slovenci na Tolminskem o ogrskem kralju Matiji. Domneva ni potrjena z nobenim ohranjenim primerom.

³ Prim. Grafenauer, Ivan, Slovenske pesmi o Kralju Matjažu. Ljubljana 1951 (SAZU, razr. 2, Dela 4); isti, Slovenske ljudske pesmi o Kralju Matjažu, v: Slovenski etnograf 3–4, Ljubljana 1951, 189–240.

⁴ SLP = Slovenske ljudske pesmi, 1. Ljubljana 1970 (Uredili Zmaga Kumer, Boris Merhar, Milko Matičetov, Valens Vodusek).

⁵ Isto snov vsebujejo npr. stara romanska pesem »Il Moro Saracino« (tu so ugrabitelj arabski Saraceni), nemška »Der Pilgrim« ali tudi srbsko-hrvaška »Kraljevič Marko in Mina iz Kostura«.

⁶ Med njimi so npr. angleško-normanska balada »The fair flower of Northumberland«, epizoda v grškem epu »Digenis Akritas« in še nekaterih drugih srednjeveških, ali istrsko-hrvaška »Lipa Dore i knez

Matijaž« pa srbsko-hrvaška »Kraljevič Marko in Arabka«.

⁷ Š = Štrekelj, Karel, Slovenske narodne pesmi, 1.–4. Ljubljana 1895–1923.

⁸ Grafenauer v svoji knjigi o matjaževskih pesmih (str. 19) izpodbija na podlagi motivnih podrobnosti dotlej veljavno trditev, da gre v tej pesmi za zamenjavo Kralja Matjaža s celjskim grofom Ulrikom II. Nemara se pesem sploh ne nanaša na neko zgodovinsko osebo, marveč je izraz negodovanja ljudstva zoper gosposko nemoralnost.

⁹ Prim. Grafenauer n. d., str. 20–22.

¹⁰ Kumer, Zmaga, Lepá vodá Ljublančica, v: Traditiones 16, Ljubljana 1987, 247–254.

¹¹ Objavo melodije v zbirki Fr. Kuhača, Južnoslovenske narodne popijevke, 1.–4., Zagreb 1878–1881 ni mogoče jemati resno, ker ni dokumentirana.

¹² Modra žena je tu babica. Izraz je neposreden dokaz za nemški izvor besedila, ker pozna nemščina za babico poleg navadnega Hebamme tudi izraz Weise Frau, kar je v slov. prevodu modra žena.

¹³ Grafenauer, Ivan, Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu. Ljubljana 1951 (SAZU, razr. za fil. in lit. vede, Dela 4, ISN 1).

¹⁴ Grafenauer, o. c., 23.

¹⁵ Matičetov, Milko, Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih spoznanj. V: Razprave 4, SAZU, razr. za fil. in lit. vede, Ljubljana 1958, 101–156.

Velika selitev Srbov – 1690

Skoraj v istem letu se spominjamo šeststoletnice kosovske bitke (glej Mohorjev koledar 1989, str. 69–71) in tristoletnice Velike selitve Srbov. Oba dogodka sta bila usodna predvsem za zgodovino srbskega naroda, saj sta vplivala v danem trenutku, zlasti pa kasneje in vse do danes, na njegov duhovni in stvarni razvoj.

Srbija, ki je po kosovski bitki leta 1389 sprejela vazalni odnos do Turkov, sedemdeset let kasneje pa dokončno izgubila samostojnost, se je znašla v položaju, ki po dokončni utrditvi Osmanov na Balkanu leta 1526, ni več nudil možnosti uspešnega odpora. Srbi, ki so v tem časovnem roku izgubili mnogo plemstva, so začeli stopati v turške službe kot vojaki, predvsem kot t. im. marto-lozi in začeli sodelovati v turških sunkih proti zahodu. Ugodnejši položaj je začel nastajati, ko je Mehmed Sokolović, ki je izviral iz krščanske srbske družine in bil odpeljan v fantovskih letih v Istanbul, postal veliki vezir. Svojem sonarodnjaku ni priskrbel le samo nekaterih olajšav in ugodnosti, ampak je leta 1557 obnovil v Peči patriarhat ter postavil za patriarha svojega sorodnika, Makarija Sokolovića.

Položaj se je ponovno spremenil po turškem »Stalingradu« leta 1683, ko se je turško obleganje Dunaja spremenilo v velik poraz. Avstrijske čete cesarja Leopolda I. so začele prodirati globoko na Balkan (glej Mohorjev koledar 1983, Dunaj-

ska vojna 1683–1699, str. 136–141). Evropa je bila dokončno rešena vsiljevanja tuje kulture in religije. Srbski narod pa je napolnilo novo upanje. Toda namesto osvoboditve izpod turškega gospostva je prišlo do velikega bega – do Velike selitve Srbov.

6. septembra 1688 so avstrijske čete zasedle Beograd in naslednje leto začele prodirati proti jugu. Kljub velikemu veselju in prepričanju, da bo končno prišlo do osvoboditve, pa se je med Srbi že pred padcem Beograda pojavila dilema, ali naj se priključijo maloštevilni, toda dobro vodeni cesarski vojski. Zlasti v cerkvenih krogih je namreč prevladovalo prepričanje, da bo dunajska politika silila pravoslavne Srbe v unijatstvo. Cerkev se je zato obračala po pomoč k pravoslavni Rusiji, saj je smatrala, po besedah arhimandrita Isaije ruskemu carju, da bi katoliška zmaga nad Turki »privedla pravoslavne kristjane v še hujšo pogubo kot je turška«. Vsi pravoslavci so namreč čutili pripadnost eni veri in eni kulturi. Pravoslavlje je bilo v tem času za srbski narod dokaz njegovega narodnega bitja. Tisti Srbi, ki so sprejeli islam ali katoliško vero, so dejansko izgubili svojo narodno-etnično identiteto. Pripadnost pravoslavni veri in cerkvi, ki je gojila tudi spomin na nekdanjo veličino srednjeveške srbske države, je pomenila tudi narodno pripadnost. Srbski patriarh in ostali cerkveni predstojniki so smatrali katolištvo za enako nevarno kot islam.

Padec Beograda je končno odločil. Proti Turkom so se uprli Srbi v Mačvi. Temu uporu pa je sledil vedno večji dotok srbskih prostovoljcev v cesarske čete Leopolda I. Začel se je hiter in zmagovit pohod cesarskih čet preko Niša v Skopje, čez Prokuplje na Kosovo in v Metohijo. General Piccolomini, ki je vodil vojaške akcije, pa ni bil samo odličen vojskovodja, ampak tudi spreten diplomat. Pridobiti je uspel Srbe in tudi nekaj Albancev. Srbski patriarh Arsenije III. Crnojević, katerega so hoteli Turki tik pred prihodom cesarskih čet odpeljati v Istanbul, je pobegnil na beneško ozemlje v Črno goro. Piccolomini je zahteval, da se patriarh vrne in vzpodbudi ljudstvo k splošni vstaji. Patriarh, ki je imel največji ugled med ljudstvom, pa je stal pred dilemo, ali naj se priključi Benečanom. Šele grožnja, da nameravajo Avstrijci izpeljati v Peči volitve za drugega patriarha, ga je prisilila, da se je v začetku novembra 1689 vrnil.

Nekaj dni po srečanju generala Piccolominija s patriarhom pa je general, ki je dobil kugo, umrl. To je bil zelo neugoden trenutek, kajti Turki so prav takrat začeli s protiofenzivo pod vodstvom sposobnega velikega vezirja Mustafe Köprülüja. Turške in tatarske čete so začele prodirati v dveh krakih iz Makedonije proti severu. Da bi si olaj-

šal pohod in oslabil moč nasprotnika je veliki vezir izdal razglas – »Nizami džedid«, s katerim je zaščitil z davki preobremenjeno rajo, hkrati pa naznanil za vse Srbe, ki bi položili orožje v avstrijskih vrstah, splošno pomilostitev. Turško-tatarski oddelki seveda teh odredb niso spoštovali. V začetku januarja 1690 so cesarske čete doživele strahovit poraz pri Kačniku. Obramba se je začela krhati in strateške točke so počasi toda zanesljivo prehajale ponovno v turške roke. Sredi poletja se je fronta ustavila za nekaj tednov pri Nišu. Mesto je krščanska vojska branila le zato, da bi pridobili na času vojaki in prebivalci, ki so se umikali proti Beogradu. Po predaji Niša – pri čemer so si avstrijske čete zagotovile prost odhod iz mesta, vse srbsko prebivalstvo v mestu pa so Turki pobili – je bilo samo vprašanje časa kdaj bo začelo turško obleganje Beograda.

Vojaški porazi cesarske vojske in srbskih prostovoljcev ter umikanje vojske proti severu so povzročili splošen beg prebivalstva Makedonije in Srbije pred Turki in Tatari. Od januarja 1690 naprej so se premikale cele reke ljudi proti Beogradu. Začela se je Velika selitev Srbov. Na čelu s patriarhom je bežala duhovščina, ki je nosila s seboj dragocenosti in relikvije narodnih svetnikov, bežalo je v glavnem vse premožno srbsko prebivalstvo in bežalo je tudi revno prebivalstvo, ki je bilo na poti proti »svobodi« najboljši ranljivo. Napadali so jih hajduki, razsajati sta začeli lakota in bolezen. Menih Atanasije, ki je bil očevidec teh dogodkov, je zapisal slikovito pričanje: »V tem času je Gospod spustil na srbsko zemljo najprej kugo, potem meč in kugo skupaj, plenjenje in strahovito lakoto, tako da so srbski ljudje jedli pasje meso in meso mrtvih, ki so pomrli od lakote. Vse to so v mojih dneh videle moje oči. Trupla srbskih ljudi so ležala po ulicah velikega Beograda in po vseh njegovih zemljiščih in po vseh poteh. In nikjer ni bilo tistih, ki bi jih pokopali. V tistem pa, ki so živi hodili, ni bilo človeške lepote, ampak so počrneli od lakote in njihovi obrazi so bili kot obrazi Etiopcev. In tako so končali in ni ostal niti deseti del ljudi. Tisti, ki so ostali, pa so zbežali iz svoje domovine in jo pustili pusto.« Posledice so bile strahovite. Najbolj je bilo prizadeto Kosovo in tisti del Srbije ob poti t. im. Carigrajske ceste, ki je potekala od Niša do Beograda. Požganjih, razrušenih ali zrvananih z zemljo je bilo okoli šeststo naselij. Priprave na obrambo Beograda, ki je v turške roke padel 8. oktobra 1690, pa so pomenile za trideset do štirideset tisoč Srbov, da se morajo umakniti globoko na avstrijsko ozemlje.

Že v času, ko se je v Beograd in njegovo okolico zlivala reka beguncev, je postajalo jasno patriarhu in drugim cerkvenim dostojanstveni-

kom ter knezom in glavarjem, da morajo nekaj storiti za srbski narod, ki se je in bo znašel v novih življenjskih pogojih. Patriarh Arsenije III. Crnojević je sklical v Beogradu cerkveno-narodno skupščino. Prisostvovalo je štirinajst cerkvenih in enako število svetnih starešin iz Srbije in Srema. Prav v času tristooprve obletnice kosovske bitke so oblikovali sklepe tega zbora. Simbolični datum je poudarjal pomen srbske cerkve, ki je bila vse od dejanske izgube srbske državnosti nosilka in porok zavesti in identitete srbskega naroda. V dokumentu, v katerem so želeli Srbi postaviti Leopoldu I. pogoje, pod katerimi bi zapustili Srbijo, je popolnoma prevladal koncept, ki je dal srbski Cerkvi vodilno vlogo v političnem življenju srbskega naroda. S pooblastili skupščine so poslali k cesarju na Dunaj jeno-polskega vladiko Isaija Djakovića. S seboj je odnesel oblikovane zahteve in patriarhovo pismo, v katerem je cesarju priznal naziv dednega srbskega kralja. Leopold I., v skrbeh zaradi težkega položaja na bojišču in slabih avstrijskih financ, je sprejel zahteve srbske skupščine in 21. avgusta 1690 izdal privilegij, s katerim je zajamčil Srbom: svobodo veroizpovedi in uporabo starega koledarja; pravico do patriarha, ki ga bo volila duhovščina in srbsko ljudstvo; nemoteno oblast patriarha nad cerkvami in duhovščino vseh Srbov kjerkoli bi ti živeli v habsburškem cesarstvu; pravico, da patriarh postavlja vladike (škofe), igumane in pape; cerkveno sodišče za duhovščino; oprostitev duhovščine vseh fevdalnih dajatev in oprostitev dolžnosti dajati »vojaški kvartir«; ohranitev vse cerkvene posesti, ki jo je Cerkev imela v tistem trenutku in vrnitev vse posesti, ki so jo izgubili pod Turki; da patriarh lahko svobodno opravlja kanonske vizitacije. Z dobljenim privilegijem in seveda pred naletom turške vojske so Srbi začeli množično prečkati Savo in Donavo. Patriarh Arsenije III. Crnojević, ki ga je spremljala duhovščina ter del ljudstva, se je napotil s svetniškimi ostanki kneza Lazarja ob Donavi. Po štiridesetih dnevih je prispel do Šentandraša severno od Budima. Za Srbe, ukleščene med Turke in Avstrijce, od katerih so prvi želeli podaljšati svojo oblast na Balkanu, drugi pa jo Turkom vzeti in prevzeti, se je začel nov boj. Kot prej pod Turki je sedaj tudi pod Avstrijci srbski narod ščitil svojo identiteto z vero. To ga je sicer obranilo katolicizma in protestantizma, vendar pa mu je delno tudi odsekalo pot do velikih tokov evropske civilizacije.

Medtem, ko so se Srbi razlili po Panonski nižini (zlasti Vojvodini, Slavoniji in Baranji) in so se morali v nadaljnjih letih in desetletjih spopadati ne samo s tujimi političnimi vplivi in zahtevami, ampak tudi z novim geografskim okoljem, pa je

P. Jovanović: Selitev Srbov

področje, ki je bilo center stare srbske srednjeveške države, ostalo пусто in skoraj povsem prazno. Na to zapuščeno ozemlje – Kosovo, pa so se preselili sedaj Albanci, ki so bili tu naseljeni v manjšem številu že prej. Za Srbijo in Srbe, ki so se selili na sever in severozahod od prvih spopadov s Turki leta 1371 pa do konca 18. stoletja, tako Velika selitev Srbov ni pomenila »veliko« samo zaradi števila prebivalstva, ki je moralo zapustiti svoje domove, ampak je bila selitev »velika« zaradi njene usodnosti. Leto 1690 je imelo za zgodovino srbskega in albanskega naroda izredne posledice. Oba naroda sta namreč doživela trajne etnične spremembe.

Vasko Simoniti

Franc Mihael Strauss

Slovenj Gradec, 11. 9. 1674–1. 3. 1740

V pregledu baročnega slikarstva na Slovenskem predstavlja slikarska družina Straussov posebno poglavje. Njihova delavnica v Slovenj Gradcu je delovala več kot stoštirideset let in pokrivala s svojimi deli široko področje Koroške, Štajerske in Savinjske doline. Najstarejši predstavnik te družine Janez jo je prevzel od sorojaka, slikarja Mihaela Scobla po njegovi smrti leta 1651. Janezov sin Franc Mihael pa delavnice ni mogel sprejeti neposredno iz očetovih rok, kajti ta je umrl, ko je imel mali Franc Mihael šele tri leta. kot lastnik delavnice se je slednji v slovenjegraških arhivih pojavil šele leta 1713. Sin Franca Mihaela, Janeza Andrej, je delavnico razširil in popestril sodelovanje z drugimi umetniki, predvsem s kiparjema Janezom Jurijem Mersijem in Ferdinandom Gallom. Kot so narekovala zahteve

F. M. Strauss: Autoportret
(detajl s slike sv. Elizabete,
Slovenj Gradec, mestna župn. cerkev)

naročnikov, je nadaljeval baročno tradicijo delavnice, ki je z njeno smrtjo leta 1783 prenehala delovati.

Najuspešnejši in najustvarjalnejši od treh, čeprav eklektik, je bil Franc Mihael. Rodil se je 11. septembra 1674 v Slovenj Gradcu Janezu in Katarini Rozaliji kot tretji otrok. Oče je bil tedaj že uveljavljen slikar, prav tako pa se je dokaj aktivno pojavljal v javnem življenju mesta. Bil je med drugim mestni svetovalec, nato še mestni sodnik in župan. Kmalu po sinovem rojstvu je umrl in tako Franca Mihaela ni mogel vpeljati v večšine slikarske umetnosti. Ne poznamo pa tudi ne njegovega opusa, saj se je ohranila le ena njegova slika. Učna doba našega slikarja ostaja še naprej zavita v skrivnost. Gotovo pa se slikarske tehnike ni naučil doma, v rojstnem kraju. V mladosti je veliko potoval, obiskoval Italijo, njegovo slikarstvo pa kaže, da so mu bili bližji srednjeevropski vzori. Šele v zrelih letih se je vrnil v rojstno mesto, kjer si je ustvaril družino in odkoder je potem potoval, marsikaj tudi na dlje časa, kamor so ga poklicali naročniki. Nedvomno je bil njegov opus precej obširnejši kot ga poznamo danes. Ohranilo se je namreč le devetindvajset slik. Umrl je 1. marca 1740 v Slovenj Gradcu.

Najstarejši, a tudi najkvalitetnejši, pravi posebnosti v slikarjevem opusu, sta krajini iz leta 1715, ki ju sedaj hrani Pokrajinski muzej v Ptuj. Poleg nepoznanega, le arhivsko omenjenega portreta dekana Felberja sta edini umetnikovi podo-

bi posvetne vsebine. Kot je doslej znano, sestavljajo opus Franca Mihaela Straussa predvsem oltarne podobe. Obe krajini odslikavata jesensko atmosfero. Na eni se vračajo lovci z bogatim plenom z lova. Druga, ki nam kaže arkadijsko, celo nekoliko melanholično razpoloženje poslavljajočega se letnega časa, obrobje gozda in grajske ruševine ob njem, je tudi povezana z lovom. V ospredju lovski psi zasledujejo medveda, mimo samostanske zgradbe pa nam pogled zdrsnje do gorskih vršacev, ki se izgublajo v neskončnost.

Eden Straussovih najzvestejših in učenih naročnikov je bil dekan Felber. Po njegovem naročilu je skoraj dvajset let ustvarjal za novo barokizirano župno cerkev v Gross St. Florianu in njeni podružnici, za romarsko cerkev v Wettmannstättenu in za sv. Petra v Solbski dolini (Sulmtal). Župna cerkev v Gross St. Florianu je prava galerija Straussovih slik, žal pa mnoge med njimi danes pogrešajo. Tu srečamo podobi Sv. Jožef in Sv. Ana pa Sv. Florijana, ki gasi požar, slabo ohranjena je podoba Sv. Apolonije. Od serije dvanajstih podob dvanajstih apostolov so se ohranili le štirje. Za novo zgrajeno romarsko cerkev v Wettmannstättenu je naslikal škofa Valentina, ki ozdravlja epileptika, za sv. Petra v Solbski dolini pa manieristično razpoteženo figuro asketskega sv. Lenarta ter ljubek, pristrčen prizor sv. Boštjana, ki mu mali angel izdira puščice.

V veliki oltarni kompoziciji Marijinega vnebovzetja iz bivše samostanske cerkve klaris v Mekinjah le slutimo daljni odmev Vnebovzetja bolonjskega slikarja Annibaleja Carraccija.

Po naročilu vuzeniškega župnika Štefana Jamnika, ruškega domačina in brata ravnatelja ruške gimnazije Luke Jamnika, so nastale slike v župnih cerkvah v Vuzenici in Rušah. Kontrast znakaženih, ekspresionistično zverženih obrazov rabljev in vdano, idealizirano obličje mučenca poudarjajo dramatičnost prizora Kamenjanje sv. Štefana. Po dimenzijah majhna, a izredno impresivna je podoba zaščitnika slikarjev, evangelista Luke, ki slika Marijo z otrokom v naročju. Slika Nadangela Mihaela, v Vuzenici simbolizira zmago krščanstva nad poganstvom.

Poleg obeh krajin je slikarstvo najlepše delo, ustvarjalni vrhunec, po formatu največja podoba Sv. Elizabeta, ki deli hrano beračem. Slika krasi slovenjegraško župno cerkev. Na njej nam je slikar zapustil lastno podobo. Tipično baročna diagonalna kompozicija je dovolj dramatično razgibana. V sredini dominira osvetljen, idealiziran lik ogrske kneginje, njeno nasprotje pa so berači in bolniki ob njenih nogah. Nasprotja v prizoru ustvarja tudi barvna paleta s stopnjevanjem odtenkov in svetlo-temnih zaostrovaj.

Kompozicije Franca Mihaela Straussa odsliku-

jejo vse značilnosti baročnega slikarstva, patetiko, teatralnost, dinamiko dogajanja, vendar so vsi ti elementi nekako zreducirani na najnujnejšo učinkovito zgovornost.

Marjana Lipoglavšek

Ob 200-letnici francoske revolucije

Francoska revolucija leta 1789 upravičeno zasluži naziv velika francoska revolucija. Vrednote namreč, ki jih je razglasila ta revolucija, so obče človeške in se nam danes v Evropi vsaj zdijo same po sebi umevne, saj so nerazdružno povezane s človekovim dostojanstvom. Res je sicer, da jih še tudi danes marsikje skušajo poteptati, vendar tega ne morejo početi tako, kakor je bilo to mogoče pred francosko revolucijo. Vsaj z besedami jih vsi priznavajo, čeprav jih v resnici še tako hudo zanikajo v praksi. Svoboda, enakost in bratstvo so bili svetli cilji revolucije iz leta 1789, ki jo imenujemo tudi meščanska revolucija. In brezprave množice ljudstva si niso ničesar bolj želele kakor uresničenja teh vrednot v družbenopolitičnem življenju.

Seveda so revolucijo pripravljali tisti misleci, ki so s svojimi razsvetljenjskimi nazori ustrezno razširjali nove poglede na človeka in človeško družbo ter tako v zavesti ljudi spodkopavali temelje takratnega družbenopolitičnega reda, fevdalizma, monarhije in absolutizma. Res pa je, da je takraten splošni razvoj nujno zahteval spremembe, ki so bile pogoj za uspešnost razvoja in so jih zagotavljale prav omenjene revolucionarne zahteve. Tako je tudi s te strani revolucija naletela na ugoden odmev, da, bila odsev pričakovanj in teženj večine, čeprav se morda mnogi tega niti niso zavedali.

Nedvomno pa je revolucija presenetila tiste, ki jim je stari družbeni red zagotavljal posebne pravice, ki so v marsikaterem pogledu živeli od krivic tega reda, se pravi, da so živeli na račun drugih ljudi, ki so jih pač tako ali drugače izkoriščali in zatirali. Sem je spadala tudi Cerkev, kolikor je bila kar najtesneje povezana s takratnim režimom in bila njegova ideološka opora. In tako se je zgodilo, da se je že zaradi tega znašla na strani nasprotnikov revolucije. Ni pa to bil edini razlog, zakaj je Cerkev zavzela takšno stališče do revolucije. Vedenje revolucionarjev v odnosu do Cerkve in vere nasploh, ki je bilo dokaj negativno in večkrat povsem krivično, je Cerkev prav tako

pehalo v vrste sovražnikov revolucije in revolucionarjev. Vsekakor pa bi smeli reči, da je zopet prišlo do tragične resnice, ki se je v zgodovini krščanstva ponovno pokazala, da so se namreč velike ideje človeškega napredka in etosa morale prebiti skozi zid najhujšega nasprotovanja Cerkve in njenih predstavnikov, čeprav so vrednote, za katere se je zavzemala francoska revolucija, lahko zrasle samo na krščanskih tleh in so v resnici evangelijske vrednote. Še več, Cerkev se je zopet te svoboščine in pravice, ki pripadajo človeku kot človeku in se je zanje zavzemala francoska revolucija, v svojih uradnih izjavah bojevala še skoraj 200 let, saj jih je uradno priznal šele papež Janez XXIII. Danes jih znova in znova poudarja in se zanje zavzema, odločno, kar zadeva svetno družbo, ne pa, kar zadeva Cerkev. To pa seveda škoduje njeni prepričljivosti.

Tragika francoske revolucije pa je bila, da se je v tako izraziti obliki pokazalo tisto, kar se je doslej znova in znova uresničilo v revolucionarnih prevratih, da je namreč revolucija žrla svoje lastne otroke. In tako je prišlo do krvavega obračuna med voditelji revolucije, ki so ga povzročili predvsem strah pred ogroženostjo revolucije, boj za oblast in boj zoper zlorabe položaja. Pod giljotino sta morala tudi Danton in Robespierre, da ne omenjamo mnogih drugih voditeljev. In prav tako je treba reči, da je izgubilo življenje mnogo nedolžnih ljudi, ki so pač postali žrtve nasilja med revolucijo in po njej.

Francoska revolucija je kljub temu zamajala temelje starega sveta in ga v marsikaterem pogledu tudi zrušila. Odprla je perspektivo za lepšo prihodnost človeštva in bolj človeškega sveta. Na poseben način je odmevala v avstrijskih deželah, posebej še za časa Napoleona. Med Slovenci je prispevala svoj delež k prebujanju narodne zavesti in čuta za človekove svoboščine in pravice. V Ilirskih provincah, ki so bile ustanovljene 14. 10. 1809 in katerih glavno mesto je bila Ljubljana, se je marsikaj spremenilo na bolje v upravnem in kulturnem pogledu, posebej na področju šolstva. Na temelju dekreta iz leta 1810 so v osnovnih šolah in gimnazijah poučevali v »deželnem jeziku«. Res pa je, da sta vojaška obveznost in davek, kakršnega so zahtevali Francozi, pomenila za ljudi precej težko breme. In tako so Francozi imeli v naših deželah veliko prijateljev, pa tudi sovražnikov. Kakorkoli že, njihovi sledovi se tudi po odhodu niso mogli povsem izbrisati. A šele po letu 1848 so se zamisli francoske revolucije začele vidneje uveljavljati.

Za ceno velikih žrtv je francoska revolucija prinesla človeštvu neprecenljive dobrine, ki pomenijo za človeka še danes pridobitve, za katere ji mora biti samo hvaležen, in sicer tem bolj, ker

jih marsikje še danes poskušajo zanikati. Zato pa se hkrati zastavlja vprašanje, ali bi se mogle vrednote francoske revolucije uresničiti brez nje. Res je, da bi se mogla tudi ta revolucija izogniti številnim žrtvam, če bi si revolucionarji dosledneje prizadevali, da bi tudi sredstva, s katerimi so hoteli doseči svoje svetle cilje, čimbolj uskladili s temi cilji, se pravi, da bi se čimbolj poskušali izogniti nasilju in prelivanju krvi. A brez vsakega nasilja ne bi mogli uspeti, tako da je revolucija konec koncev bila potrebna. So pač razmere večkrat takšne, da jih je mogoče spremeniti samo z revolucijo, čeprav ostane načelo veljavno, da se je treba čimbolj izogibati nasilja, ker nasilje globoko prizadene človeški etos, se pravi, da razčlovečuje človeka, kolikor ne pomeni obrambe pred še hujšim nasiljem in razčlovečenjem.

Za Cerkev pa pomeni obletnica francoske revolucije opomin, naj si dosledneje prizadeva za uresničevanje človekovih pravic in svoboščin, čeprav ji to ne prinaša materialnih koristi ali ji prinaša še takšno izgubo nekih posebnih pravic. In prav tako je 200-letnica francoske revolucije zanj poziv, naj vendar uresničuje človekove pravice tudi na svojem področju, saj bo samo tako lahko njeno prizadevanje za iste vrednote v sveti družbi prepričljivo. Hkrati pa se bo na tak način lahko izognila hujšim pretresom in bo človeštvo obvarovala pred novimi revolucijami in nasiljem tam, kjer je še zelo malo spoštovanja človekovih pravic. Če bodo namreč uspele »duhovne revolucije«, ne bo prihajalo do »krvavih revolucij«. In Cerkev kot moralna sila, ki si prizadeva za prenovo človeka in človeštva v duhu evangelija, je posebej poklicana, naj stori vse, kar je mogoče, za uveljavljanje vrednot duhovne revolucije, čim popolnejšega humanizma. To je njeno temeljno poslanstvo.

Vekoslav Grmič

Cerkvene reforme Jožefa II.

Ob dvestoletnici smrti

Cesar Jožef II. (1769 sovladar, 1780–90 vladar) je nedvomno ena najbolj zagonetnih osebnosti na habsburškem prestolu. Globoka religioznost, ki jo je podedoval od svoje matere Marije Terezije, se je v njem tesno prepletala z idejami prosvetljenstva in racionalizma. V sebi je čutil posebno poslanstvo iztrgati Cerkev iz okostenelih upravnih oblik preteklosti in ji dati sodobno podobo. Želel je otrebiti vero in pobožnost vseh primesi praznoverja in »baročne navlake« in jo postaviti

na »racionalne temelje«, istočasno pa narediti Cerkev za voljno in poslušno orodje v rokah monarha. Prav v Cerkvu je videl Jožef II. najučinkovitejše sredstvo za vzgojo voljnih in poslušnih državljanov.

Cerkvena ureditev slovenskega narodnostnega prostora sredi 18. stoletja je bila v glavnem še vedno takšna, kot sta jo z ustanovitvijo ljubljanske škofije (1461/62) začrtala cesar Friderik III. in papež Pij II. Zanj je bila značilna velika teritorialna in juridična razdrobljenost, ki je onemogočala učinkovito pastoralno dejavnost in pospeševala nerednosti v cerkvenem in verskem življenju med ljudstvom.

Konkretne oblike verskega življenja so izvirale iz obdobja protireformacije. Okus baroka jih je nato stopnjeval do naravnost ekscenčnih oblik, ki so zlasti na področju ljudskih pobožnosti mejile že na praznoverje. Nekontrolirano širjenje bratovščin, najrazličnejših procesij in prazničnih dni je postajalo vedno bolj nezdružljivo s pogledi »razsvetljenega« sodobnega človeka na življenje, pobožnost in vero.

Nujnosti reform v Cerkvu so se zavedali tudi mnogi škofje. Splošno vzdušje v Cerkvu in družbi pa jih je postavilo pred težko dilemo. Večina škofov se je zavedala, da je prenova preživelih, zgodovinsko pogojenih cerkveno upravnih struktur nujen pogoj verske in moralne obnove ljudstva. Razhajali pa so se v pogledih, kako to prenovo uresničiti:

- sodelovati z državno oblastjo, ki si je lastila pravico posegati tudi na izrazito notranje cerkveno področje, čeprav so vedeli, da bo tu in tam potrebno državni oblasti narediti koncesije,

- ali pa se cerkvenim reformam s strani države postaviti po robu ne glede na škodo, ki jo bo to imelo na področju pastoralne dejavnosti.

Škofje v habsburških deželah so bili v tem pogledu razdeljeni. Goreči zagovorniki cerkvenopolitičnih reform so bili med drugimi ljubljanski škof Janez Karel Herberstein, dunajski nadškof Johann Joseph Trautson in pistojski škof Scipione de Ricci. Odločni nasprotniki pa novi dunajski nadškof Krištof Anton Migazzi, salzburški nadškof Hieronim Colloredo in goriški nadškof Rudolf Gundekar Jožef Edling. Vendar se Jožef II. na njihovo nasprotovanje pri svoji politiki do Cerkve ni oziral. S svojimi cerkvenopolitičnimi reformami je posegel globoko v notranje življenje Cerkve. Izdal je nad šest tisoč odlokov, ki zadevajo cerkveno področje. Nekateri med njimi so izraz njegovega ozkosrčnega duha, ko je na primer celo predpisal, koliko sveč sme goreti na oltarju med mašo, ko je prepovedal božji grob in velikonočno procesijo, zvonjenje ob hudi uri, ko je odpravil božja pota in zapiral

romarske cerkve, ko je prepovedal popoldanske pobožnosti, češčenje svetega Telesa v monštranci, ukinil vrsto praznikov in celo štedil z lesom pri krstah (ena krsta za vso župnijo). Taki ukrepi »velikega mežnarja«, kot so ga posmehljivo imenovali njegovi nasprotniki, so med ljudstvom povzročali nezadovoljstvo in upor. Škoda je le, da so vrgli senco tudi na tiste reformne ukrepe, ki so bili Cerkvi na Slovenskem resnično v korist.

V administrativno poslovanje cerkvenih uradov je uvedla red že Marija Terezija s tem, da je za matične knjige predpisala formularje (1770), Jožef II. pa jim je dal še veljavnost državnih matičnih knjig (1784). Cerkevno, versko in kulturno podobo na Slovenskem pa so spremenile predvsem naslednje reforme Jožefa II.: razpustitev samostanov in verskih bratovščin, ukinitve škofijskih semenišč in ustanovitve centralnega semenišča v Gradcu (1783), preureditev župnijskih meja in nova razmejitve škofij.

Razpustitev samostanov

Prosvetlensko racionalistično usmerjeni človek 18. stoletja ni imel razumevanja za redovno življenje. Pojem »redovno življenje« mu je postalo sinonim za mračnjaštvo, za nazadnjaštvo, preteza za lenobo, nedelavnost in lagodno življenje. Zaradi napak in notranje krize nekaterih samostanov so ti »naprednjaki« spregledali velik prispevek samostanov na verskem, kulturnem, gospodarskem in socialnem področju. Mednje sodijo tudi Jožef II. in njegovi svetovalci. Patent o razpustitvi samostanov je Jožef II. podpisal 12. januarja 1782. Najprej so ukinili redovne hiše, ki niso bile neposredno vključene v izobraževalno in socialno delo (predvsem kontemplativne redove). Apetiti lokalnih oblasti do premoženja samostanov ali posvetni interesi predstojnikov posameznih samostanov in opati, so često omogočili razpustitev tudi tistih redovnih skupnosti, ki bi po veljavnih načelih dunajskega dvora sicer smele obstati.

Ukinitve je bila v mnogih primerih res potrebna. V prenekaterem samostanu je živel samo še po en redovnik, ki ni imel pravega dela. V takih hišah tudi ni bilo mogoče govoriti o uresničevanju duha reda. Nerazumljive pa so bile ukinitve tistih samostanov, ki so med našimi predniki opravljali veliko versko, kulturno, gospodarsko in socialno poslanstvo, kot na primer kartuziji Bistra in Žiče, cisterca Stična, benediktinski opatiji v Osojah in Šent Pavlu in drugi. V dednih deželah je bilo ukinjenih 738 samostanov. Premoženje ukinjenih samostanov so strnili v verski sklad, ki je bil namenjen vzdrževanju duhovnikov in podpori gospodarsko šibkih župnij. Z njim je upravljala

posebna državna komisija. Zaradi nepoštenosti upraviteljev pa sklad ni opravičil svoje naloge. Vendar so vse jožefinske župnije v naših krajih do 2. svetovne vojne ostale pod patronatom tega sklada. Nepopravljiva škoda je nastala tudi na umetnostno zgodovinskem področju. Mnoge cerkve so namenili svetnim namenom. Za majhen denar so prodali oltarje in dragoceno bogoslužno opremo ali pustili, da je celo propadla. Tudi arhivom in knjižnicam niso prizanesli. Kar ni bilo zanimivo za dvorno knjižnico na Dunaju, so prepustili naključni usodi. To pa so krojili novi upravitelji samostanskih stavb in posestev, ki so bolj gledali na lastne koristi, kot na skupno dobro in jih kulturna dediščina slovenske dežele največkrat tudi ni zanimala. K sreči je nekaj dragocenih rokopisov prišlo v osrednje knjižnice v deželnih glavnih mestih.

Preureditev župnijskih mej

Zgodovinske meje predjožefinskih župnij so zaradi svoje velikosti in teritorialne nepovezanosti v veliki meri oteževale urejeno in učinkovito pastoralno dejavnost. Preureditev teh meja je načrtovala že Marija Terezija, vendar je zaradi nasprotovanja mnogih avstrijskih škofov ni mogla izvesti. Njen sin Jožef II. je bil v tem pogledu odločnejši. Preureditev župnijskih meja je izvedel v letih 1782–85 vzporedno z ukinjanjem samostanov in sicer po načelih:

- Nova župnija naj se uredi, če je dostop do matične župnije hudo oviran zaradi visokih gora, rek ali težkih poti. Prednost imajo kraji, kjer je že cerkev ali so že imeli duhovnika, oziroma so zagotovljeni dohodki za njegovo vzdrževanje.
- Nihče naj ne bo od župnijske cerkve oddaljen več kot uro hoda.
- Župnija naj šteje 700, v diaspori okrog 500 duš.

Po teh reformah je na slovenskem ozemlju nastalo 30 novih župnij in 341 lokalij (samostojne

dušnopastirske postojanke, pri katerih še ni bil zadovoljivo rešen eden od pogojev za formalno ustanovitev župnije). Ljudje so te spremembe večinoma sprejeli z zadovoljstvom, ker so jim prinesle precejšnje olajšanje pri njihovih verskih in cerkvenih obveznostih.

Nova razmejitev škofijskih meja

Najtrši oreh jožefinskih reform pa je nedvomno bila nova razmejitev župnij. Zanj si je najbolj prizadeval ljubljanski škof Janez Karel Herberstein (1769 pomožni, 1772–87 ordinarij), ki je od vseh avstrijskih škofov najbolj pereče občutil teritorialno in juridično razdrobljenost svoje škofije. Načrtovanim spremembam se je odločno uprl goriški nadškof Rudolf Gundekar Jožef Edling (1774–84). Po tej razmejitvi bi se namreč ozemlje njegove nadškofije bistveno skrcilo. Od ljubljanskega škofa Herbersteina je Edling zato zahteval, naj se nemudoma vključi v goriško cerkveno pokrajino. Edling je menil, da bodo na ta način odpadli vsi problemi na pastoralnem področju, ki jih je v podporo svojim predlogom navajal Herberstein.

Spremembam je iz podobnih razlogov nasprotoval tudi salzburški nadškof Hieronim Collredo. Krška (Gurk), lavantinska in sekovska škofija bi se povečale na račun salzburške nadškofije in postale samostojne. Z ustanovitvijo nadškofije v Gradcu za notranjeavstrijske dežele pa bi salzburški nadškof izgubil metropolitanske pravice celo na ozemlju, ki je bilo do tedaj sestavni del salzburške nadškofije. Tudi Rim ni bil naklonjen spremembam. Papež se je namreč bal prevelike odtujitve novoimenovanih avstrijskih škofov. Jožef II. jih je pač izbiral in imenoval v skladu s svojo politiko do Cerkve, politiko, ki je med drugim zelo poudarjala večjo pristojnost krajevnih škofov nasproti papežu.

Zaradi nasprotovanja Rima pa je pri razmejitvi škofij okleval tudi Jožef II. Vendar Herberstein ni odnehal in je kar štirikrat posredoval pri cesarju v tej zadevi. Končno so Herbersteinovi tehtni razlogi zmagali. Načela, naj se meje škofij pokrivajo z deželnimi oziroma okrožnimi mejami sicer niso mogli v celoti izvesti. Kljub temu je bila preureditev škofijskih meja v letih 1785–88 za Cerkve na Slovenskem velik blagoslov. **Lavantinska** škofija je dobila velikovško in celjsko okrožje. Sedež škofije je ostal še v Šent Andražu v Labodski dolini. V Maribor ga je prenesel šele škof Anton Martin Slomšek leta 1859, ko je v soglasju s salzburškim nadškofom Tarnoczyjem dosegel novo razmejitev med lavantinsko, celovško in graško škofijo. **Krška** (Gurk) škofija z novim sedežem v Celovcu je dobila preostalo Koroško. **Sekovska** škofija je dobila graško in mari-

borsko okrožje. Sedež škofije so prenesli v Gradec. Prekmurje je bilo priključeno novoustanovljeni škofiji v Sombateliju (Szombathely, 1777). **Ljubljanska** škofija je dobila večji del Kranjske (1792 še dekanijo Idrija in župnijo Nova Oselica). Istočasno (1787) je bila Ljubljana povzdignjena v metropolijo. **Goriško** nadškofijo je Jožef II. ukinil (nadškof Edling se je moral nadškofiji odpovedati) in namesto nje ustanovil novo škofijo v **Gradiški** ob Soči (1788). Priključil ji je še ozemlje ukinjenih škofij v Trstu in Pičnu. Po Jožefovi smrti (1790) so tržaško škofijo obnovili, sedež gradiščanske škofije pa prenesli nazaj v Gorico (1791).

Papež Pij VI. je pristal na spremembe škofijskih meja in ustanovitev nove metropolije v Ljubljani. Ni pa hotel potrditi Herbersteina za prvega ljubljanskega nadškofa. Predmet spora je bilo znamenito Herbersteinovo pastirsko pismo iz leta 1782, ki je postalo pravi »bestseller« in je bilo prevedeno v nemški, francoski, italijanski in latinski jezik. V njem se je Herberstein zavzel za versko strpnost, za večje pristojnosti krajevnega škofa in dopuščal poseganje svetnega vladarja tudi na notranje cerkveno področje. Ker Jožef II. svojega predloga ni hotel umakniti, je papež od Herbersteina zahteval, naj javno prekliče vse »zmote« izražene v pastirskem pismu. S Herbersteinovim pojasnilom Rim ni bil zadovoljen. Spor je poravnala šele Herbersteinova smrt. Prvi ljubljanski nadškof in metropolit je tako postal šele Herbersteinov naslednik Mihael Brigido (1787–1806). Novemu metropolitu so bile podrejene senjsko modruška (1787), gradiščanska (1788), in obnovljena tržaška škofija (1791). Tako smo Slovenci za kratek čas dobili svojo lastno metropolijo, čeprav ji zaradi nasprotovanja salzburškega nadškofa niso bile priključene celovška, lavantinska in graška škofija, v katerih so tudi živeli Slovenci.

Po Jožefovi smrti so se politične in cerkveno politične razmere spremenile. Nasprotovanje Jožefovim pretiranim, deloma ozkosrčnim in premalo premišljenim posegom na cerkveno področje je vrglo senco tudi na mnoge pozitivne spremembe. V intrige med Dunajem, Gorico in Rimom je bil vpleten tudi ljubljanski nadškof Brigido, ki se je 1806 nadškofiji odpovedal in se umaknil v Spiš na Slovaškem. Leta 1807 je bila nadškofija v Ljubljani formalno ukinjena, 1830 pa obnovljena nadškofija v Gorici. Novi »ilirski cerkveni provinci« je bila podrejena tudi Ljubljana. Celovška, lavantinska in graška škofija so bile ves čas vključene v salzburško. Koper je bil do leta 1828/30, ko se je združil s Trstom podrejen videmski metropoli, nato pa prav tako vključen v Ilirsko cerkveno pokrajino. Celovška, lavantin-

ska in graška škofija pa so bile ves čas vključene v salzburško metropolijo.

France Martin Dolinar

Jožef II. in Slovenci (odlomki)

Čas Jožefa II. predstavlja s časom njegove matere Marije Terezije skupno celoto dobro prosvetljenega absolutizma, terezijansko-jožefinskih reform. Terezijanske in jožefinske reforme so šle v isto smer, jožefinske pa se od terezijanskih marsikje razlikujejo po svoji radikalnosti. Kakor še marsikateri reformator je sodil Jožef II. preveč po razumu, zato se je dal zavesti razširjeni pa varljivi veri, da ima enotnost prednost pred različnostjo. Radikalnost in razumnost pač nista vedno znak modrosti, marsikdaj pomenita tudi precenjevanje lastne moči, podcenjevanje moči tradicije in navad. Za Slovence je bila doba Jožefa II. čas, ko se je poslavljajal srednji vek, čas, ko se je začinjala moderna doba. Ta prehod iz starega v novo ni bil lahek, bil je poln boja med starim in novim. Za občutek pristašev novega sta bila v tem boju na eni strani mrak in mračnijaštvo, na drugi strani pa so bili svetloba, razjasnitev, vse to, kar so hotele povedati besede lumiére, enlightenment, illuminismo, Aufklärung in kar smo prevedli kot prosvetljenstvo ali razsvetljenstvo, pa razum in resnica. Čeprav vse prejšnje še daleč ni bilo mračno in vse novo še daleč ne svetlo, je bil glavni občutek vendrale resničen. Človek je dobival večjo vrednost, začela se je uveljavljati strpnost, spreminjal se je način življenja, kmet je svobodnejše zadihal. Vse to je šlo počasi, počasi se zlasti zato, ker so bili mnogi veljaki prepričani, da se revščina, umazanija, zaostalost, nevednost in praznoverje navadnih ljudi v naravi stvari in po božji volji. Nekatere novosti so se uveljavljale zlahka, nekatere so bile vsiljene od zgoraj, nekatere so se pojavljale kot posebnost in čudaštvo. Nekatere je poznejši razvoj potrdil, nekatere je odklonil. V času Jožefa II. še ni bilo jasno, kaj bo obveljalo in kaj ne bo obveljalo. Vrednost nekaterih tedanjih novosti je še danes sporna.

Prelomnosti teh let so se že tedaj mnogi zavedali. Med njimi je bil tudi naš Linhart, ki je v začetku svoje zgodovine zapisal, da bosta »splet različnih vzrokov in politično-reformni duh našega stoletja« povzročila, »da bo izvirnost tega ljudstva počasi izginila«, in bo mogoče le po Valvasorjevih zapisih vedeti, kakšni so bili nekoč stari Kranjci.

Jožef II. je bil v času svojega vladanja dvakrat v Ljubljani. Prvič je prišel tja na povratku iz Italije 20. marca 1784. Prebil je tu to popoldne in še dopoldne naslednjega dne. Prenočil je v takrat najbolj imenitnem ljubljanskem hotelu pri Divjem možu ali, kakor so rekli tedanji Ljubljančani, pri Bidelmonu (beim Wilden Mann) blizu magistrata. Ogledal si je stolnico, kjer ga je sprejel škof Herberstein, frančiškansko (takrat še avguštinsko) in šentjakobsko cerkev, bolnice, kaznilnico, vojašnico, obiskal zvečer plemstvo pri grofu Auerspergu, imel odprto avdienco za vse. Pogledat si je šel tudi Hacquetov prirodoslovni muzej z anatomskim gledališčem (theatrum anatomicum). Takoj po obisku je sporočil guvernerju svoje pripombe: da je treba popraviti cesto med Razdrtim in Postojno, da se je treba znova lotiti osuševanja ljubljanskega barja, pa bolj previdno in bolj strokovno kot dotlej, da je treba razpustiti samostana bosonogih in obutih avguštincev, da se kaznjencem predobro godi, da ne smejo imeti postelj, ampak samo prične, in še nekaj drugih stvari. Linhart je tedaj pisal prijatelju Kuraltu:

»Stične kmalu ne bo več. Cesar je načel vprašanje, če je samostan potreben. In odgovorili so z vseh strani: nepotreben, škodljiv je.« Drugič je prišel Jožef II. v Ljubljano 3. marca 1788. Med drugim si je ogledal bolnišnico, ki so zanjo skrbeli usmiljeni bratje v bivšem samostanu bosonogih avguštincev, in poslopje, v katerem je bil pred leti frančiškanski samostan, zdaj pa so ga namenili šolski rabi. Tu se je dolgo pogovarjal z inženirjem Schemerlom, ki ga je adaptiral za nove namene. To poslopje, v katerem so bili potem licej, gimnazija, licejska knjižnica in deželni muzej, je služilo dobrih sto let svojemu novemu namenu. Podrli so ga po potresu – na tem mestu je zdaj, za Vodnikovim spomenikom, živilski trg.

Vasilij Melik

Jožef II., »kmečki cesar«

20. februarja 1790 je umrl cesar Jožef II., ki je samostojno vladal Avstriji in Ogrski deset let, od 1780 in 1790, prej pa je bil od 1765 sovladar z materjo, cesarico Marijo Terezijo. Prav malo avstrijskih vladarjev iz novega veka je, ki bi bili tako pomembni kot Jožef II., zato je prav, da se ga spomnimo ob dvestoletnici njegove smrti.

Jožefov ded Karel VI. ni imel sinov, ki bi ga po tedanjem dednem pravu lahko nasledili. Tedaj so vladarsko čast namreč dedovali le moški potomci, zlasti prvi sin. Karel VI. pa je hotel pravico

nasledstva zagotoviti svojim hčeram, ne pa nečakom. Zato je s takoiimenovano pragmatično sankcijo, svečanim državnim zakonom, l. 1713 določil, da imajo pravico do nasledstva v avstrijskih in ogrskih deželah tudi hčere. To ureditev so sprejeli deželni stanovi avstrijskih in ogrskih dežel. Ugovarjali pa sta tedanji državi Bavarska in Saška. Le s težavo in velikimi žrtvami je Karl VI. dosegel, da so pragmatično sankcijo priznale druge evropske države. S Karlom VI. je izumrla moška veja habsburške vladarske rodovine.

Karlova naslednica Marija Terezija, mati Jožefa II., je bila rojena l. 1717 na Dunaju, poročila pa se je l. 1736 z vojvodom Francem Štefanom Lotarinškim. S tem zakonom je nastala nova habsburško-lotarinška dinastija, ki je Avstriji in Ogrski vladala do 1918. Marija Terezija je l. 1740 po očetu postala cesarica, njen mož pa sovladar. 13. marca 1741 se je rodil prestolonaslednik Jožef, poznejši cesar Jožef II. Najbrž je bilo le malo cesarjevičev tako željno pričakovanih, kot je bil Jožef, saj je tako država dobila pravega prestolonaslednika. Razumljivo je, da so si od njega veliko obetali in je dobil tudi najboljšo tedaj mogočo vzgojo in šolanje.

Začetki vladavine Marije Terezije pa so bili zelo težavni, saj se je vnela vojna za nasledstvo nekaterih avstrijskih dežel, takoiimenovana nasledstvena vojna, ki je trajala kar osem let (1740–1748), nato pa je sledila še sedemletna vojna (1756–1763). V teh vojnah se je pokazalo, da Avstrija ni dorasla novim zahtevam, kajti tičala je še mnogo preveč v fevdalnih okvirih. Upravo in nižje sodstvo so še vedno izvajala zemljiška gospostva, na ravni dežel pa deželni stanovi. Od teh je morala osrednja oblast vedno znova dobivati soglasje za državne davke. Izostriilo se je nasprotje med plemstvom in potrebami ter težnjami osrednjih oblasti.

Avstrija je bila v tem času še skoraj povsem kmetijska (agrarna) država. Pretežno večino (nad 80 odstotkov) družbenega brutoproizvoda je ustvarilo kmetijstvo. Ker so se potrebe države po davkih večale, kmetje pa so bili vključeni v podložniške vezi, ki niso spodbujale gospodarski napredek, je bilo potrebno storiti nekaj prav na tem področju. L. 1748 so ustanovili kresije – okrožne urade, ki naj bi predvsem preprečevali zemljiškim gospodom nezakonito izrabljanje podložnikov. Postopoma se je izoblikovalo državno uradništvo. Le-to je bilo sicer skoraj brez izjeme plemiškega rodu, vendar je le, vsaj v glavnem ravnalo, po zakonih in navodilih svojega gospodarja – države.

Kmetčki stan je bil zlasti v prvih desetletjih vladavine Marije Terezije v zelo težkem položaju. Zaradi tropoljnega poljedelstva (ozimina, jari-

na, praha) so bili pridelki zelo majhni, kvečjemu so petkrat povrnili seme. Novih poljščin, ki so pozneje pomenile in še zdaj pomenijo pomemben del rastlinske pridelave, kot sta krompir in koruza, še sploh niso gojili. Živino so poleti pasli po pašnikih, prahah in gozdovih, pozimi pa so jo »prestradali«. Prave hlevske reje živine takorekoč še ni bilo. Poznali pravzaprav tudi še niso njivskih krmnih rastlin, kot so lucerna, detelja, pesa in pod.

Zaradi vojn, naraščajočega uradništva in pospeševanja nekmetijskega gospodarstva so se državne potrebe povečale, kar se je odražalo v večjih davkih in drugih državnih terjatvah (prenočevanje in oskrba vojašine, priprave za vojaške prevoze, itn.). Seveda tudi zemljiški gospodje niso držali križem rok; če so le mogli, so zviševali podložniška bremena. Razmere na podeželju so bile skratka zelo zaostrene. Bilo je tudi več uporov, zlasti na gospodarsko najbolj razvitem Češkem.

Jožef II. je na svojih potovanjih po avstrijskih in ogrskih deželah sorazmerno natančno spoznal razmere kmetov in težave, ki so jih povzročale podložniške vezi. Pogosto je potoval pod skrivnim imenom grofa Falkensteina, da bi tako spoznal resnično stanje, ki bi mu ga kot cesarju prikrižali ali olepševali. Bil je za tedanji čas izredno skromen in preprost. Eden njegovih občudovalcev je zapisal, da je bilo njegovo perilo vojaško, obleka podporočniška, oddih mu je bilo delo, njegovo življenje pa neprestano gibanje.

Med najhujšimi tedanjimi podložniškimi obveznostmi sta bili tlaka in desetina. Obe izvirata še iz začetkov fevdalnega družbenega reda. Kot tlako moramo razumeti vsa mogoča ročna opravila na polju, v gozdovih, na gradu, pri lovu itn., pa seveda tudi vožnje in opravila z živino. Tlaka je po obsegu bila podvržena nihanju. V nekaterih obdobjih srednjega veka je zdrknila na že kar znosno raven, npr. na nekaj dni ali na 12 dni na leto od cele kmetije. Od manjših kmetij in koč pa seveda manj. V 17. stoletju so zemljiški gospodje hoteli in marsikje tudi uveljavili takoiimenovano »v deželi običajno tlako«, to je obveznost vsakodnevne tlake s cele kmetije. To pomeni, da bi moral s cele kmetije biti en delavec vsak delovni dan v tednu na delu na zemljiškem gospostvu. Toliko tlake gospostva seveda sploh niso potrebovala. Šlo je predvsem za to, da bi gospostva lahko izsiljevala njen odkup. Zlasti v čeških in ogrskih deželah je bila tlaka neznosno breme. Na Ogrskem se je tudi dogodil znameniti prizor, ko se je pred cesarja na tla vrgel nek podložnik in zaklical: »Najmilostljivejši gospod! Štiri dni smo na tlaki, peti dan pri ribolovu, šesti dan na lovu, sedmi dan pripada gosposdu Bogu. Premislite naj-

milostljivejši gospod, kjer naj vzamemo denar za davke in dajatve?»

Naše dežele so bile v drugi polovici 18. stoletja s tlako prav različno obremenjene. Tlake skoraj ni bilo več na Goriškem, Tržaškem, le v sledovih še v Istri, veliko je bilo še na Dolenjskem in Slovenskem Štajerskem, precej manj je bilo na Notranjskem, Gorenjskem in Koroškem. Obveznost tlake in desetine pa nista bili edini obremenitvi podložnikov. Le-ti so morali plačevati še gruntni činž (neke vrste zakupnino za posestvo), desetek ob posestnih spremembah itn., poleg davkov za državo in bire za duhovščino in učitelja, kjer so ga že imeli. Bili so osebno precej nesvobodni. Bili so priklenjeni na grudo (zemljo), niso se smeli prosto poročati, otroci podložnikov si niso smeli prosto izbirati poklica. Sirote brez staršev so morale nekaj let zastoj služiti v gradu.

V takih razmerah je bilo nujno nekaj storiti v prid podložnikov in s tem seveda tudi v prid države. Najnujnejša je pač bila omejitev opravljanja tlake in zagotovitev boljših premoženjskih pravic nad posestvi, na katerih so gospodarili podložniki. Nekaj zakonov (patentov), ki so urejali to snov je izšlo še med vladanjem Marije Terezije, druge je izdal Jožef II. kot samostojni vladar. Nobenega dvoma pa ni, da je bil gonilna sila za urejanje podložniških vprašanj od l. 1765 naprej Jožef. Zaradi tega sta prihajala z materjo večkrat močno v navzkriž. Svojemu bratu Leopoldu, tedaj vladarju v Toskani, poznejšemu cesarju Leopoldu II., je pisal, da se na odlokih o nesrečnih podložniških vprašanjih, ki jih je podpisala cesarica, še dobro ne posuši črnilo, že jih prekličie. To je razumljivo, kajti vse novotarje v prid podložnikov so šle v škodo zemljiških gospodov, ki so seveda na dvoru imeli največjo besedo.

Ko zdaj večkrat slišimo, kako je na posamezni kmetiji že več stoletij posamezen rod, pa pozabljamo, da večinoma kmetje niso bili pravi lastniki. Od srednjega veka in še daleč v novi vek so kmetije, ki so jih posedovali podložniki imele trojen pravni status: 1) kupnopravne kmetije, to so bile tiste kmetije, ki so jih podložniki kupili od zemljiškega gospoda, bodisi z enkratno kupnino, ali s plačevanjem v več obrokih. Take kmetije so podložniki imeli v polni lasti. Lahko so jih prodajali, se nanje zadolževali, po smrti pa so jih nemoteno dedovali njihovi dediči. Takih kmetij je bilo v slovenskih deželah v 18. stoletju še zelo malo. 2) zakupne ali mitne kmetije. Podložniki so bili pravno le zakupniki. Na take kmetije se niso smeli zadolževati, niso jih mogli prodati. Ob smrti podložnika jih zemljiški gospod ni bil dolžan dati naprej v zakup potomcem, temveč komu

drugemu. Vendar se je izoblikovala praksa, da so take kmetije v resnici v nadaljnji zakup dobili potomci proti plačilu posebne dajatve ob posestni spremembi. Večina kmetij je v 18. stoletju bila zakupnih. 3) tretji tip so bile kmetije s povratnim pripadom. Po smrti podložnika je kmetija obvezno pripadla nazaj zemljiškemu gospodu, ki jo je brez oziroma na potomce prejšnjega zakupnika predal drugemu v zakup ali jo je prodal. To je bila v bistvu najbolj surova oblika zakupne kmetije. Ta tip kmetij je bil razširjen predvsem na Koroškem, v prav majhnem obsegu pa na Štajerskem in Kranjskem.

Odpravo zakupnih kmetij in njihovo prevedbo v kupne so za vse dežele predpisovali dekreti še za Marije Terezije. S svojo kraljevsko pravico (ex-lure regio) pa je Marija Terezija odpravila kmetije s povratnim pripadom na Koroškem brez odškodnine zemljiškim gospodom. Zagotovitev boljših premoženjskih pravic nad posestvi podložnikov je bila zelo pomembna za narodno gospodarstvo, ker so podložniki na posestvih, za katere so vedeli, da jih bodo zanesljivo dedovali njihovi potomci, gospodarili bolje kot na posestvih, kjer so bili le časovno omejeni zakupniki. Glede na prevladujoč pomen kmetijstva v tedanjem času, je bilo to zares izredno pomembno. Zagotovitev boljših premoženjskih pravic podložnikom so v razsvetljenskem obdobju šteli za enega izredno pomembnih reformnih ukrepov.

Posebej nujna je bila omejitev zahtev zemljiških gospodov po opravljanju tlake. Kot smo že omenili, to v naših deželah ni bilo povsod posebno pereče, na nekaterih zelo velikih gospodstvih, ki so imela veliko tlake, npr. Brežice, Vurberk, Slovenska Bistrica, Negova in dr. pa je vendarle bilo.

Obremenitev s tlako je bila najhujša na Češkem in v Spodnji Avstriji zaradi ogromnih veleposestev in ker so tlaško delo izrabljali tudi za nekmetijske namene, npr. v zelo razvitem pivovarstvu in v začetnih manufakturah. Zato je še za Marije Terezije l. 1772 izšel zakon o omejitvi tlake, takoiimenovani robotni patent za Spodnjo Avstrijo. Ta patent so nato prilagodili za druge dežele, za Štajersko in Koroško l. 1778. Ta je določal, da morajo podložniki s celo kmetijo opraviti vsak teden tri dni ročne ali vprežne tlake (na leto torej 156 dni) glede na to v kakem razmerju so jo opravljali že prej. Tisti, ki so že pred patentom opravljali manj tlake, so ostali pri stari obremenitvi. Podoben robotni patent je Jožef II. izdal l. 1782 za Kranjsko, vendar z večjo obveznostjo. Od cele kmetije je bilo treba služiti vsak teden dva dni ročne in dva dni vprežne tlake (na leto torej 208 dni). Bolj družbeno kot gospodarsko pomemben je bil dekret o omiljenem pod-

ložništvu, s katerim so podložniki dobili pravico, da so se lahko osvobodili vezanosti na zemljo in se prosto selili, se prosto poročali in otroci podložnikov so si lahko prosto izbirali poklic.

Pomembno olajšavo je cesar naklonil podložnikom tudi z možnostjo odkupa tlake z denarno dajatvijo ali z dajatvijo v žitu. O tem je l. 1783 izšel poseben zakon (reskript), ki je veljal za vsa gospostva in imenja v državni, cerkveni in mestni upravi. Teh pa je bilo tedaj zelo veliko, saj so pod ta ukrep spadala vsa posestva obstoječih cerkvenih ustanov ter obstoječih ali pa odpravljenih samostanov. Za odkup te tlake so bile ustanovljene posebne tlaško-abolicijske ali tlaško relucijske komisije, ki so opravile veliko delo. Cesar je njihovo delo pospeševal s posebno naklonjenostjo. Podložniki so se o odkupu tlake prvič z gospostvi lahko pogajali kot enakopravni pogodbeniki in so pri tem dosegli zase zelo ugodne rezultate.

Za podložnike posebno pomemben ukrep naj bi bila davčna in urbarialna regulacija. Po njej naj bi bila obdavčitev vezana na posamezne zemljiške parcele, glede na njihovo kakovost. Enako bi bila obdavčena graščinska kot kmečka posest. V celoti bi bila odpravljena tlaka in druge dajatve v naravi in spremenjene v denarne. Ta davčna reforma, ki so jo pripravljali sedem let in so v tem času tudi izmerili zemljišča po vsem cesarstvu (jožefinski kataster!), naj bi začela veljati l. 1789. Vendar jo je že Jožef II. sam zaradi pritiska plemstva moral prestaviti na pozneje, po njegovi smrti pa jo je Jožefov naslednik Leopold II. moral preklicati. Take davčne reforme ni tedaj imela nobena srednjeevropska dežela. V kratkem sestavku seveda ne moremo obravnavati še drugih ukrepov, ki so bili v prid kmečkemu stanu. Omenimo naj le, da so bili temelji kmečkih reform in ukrepi, ki jih je v prid podložnikom postavil Jožef II. tako trdni, da so zdržali skoraj šestdeset let trajajoče (do zemljiške odveze l. 1848) podložnikom manj naklonjeno obdobje.

Vse Jožefovo delo na raznih področjih je bilo usmerjeno v graditev moderne meščanske države. S tem je bil daleč pred svojim časom. Bil je prvi izrazito moderen vladar na avstrijskem prestolu. Skupna blaginja, kot so tedaj rekli, mu je pomenila vse in to ne le v besedah. Bajno zasebno premoženje 20 do 30 milijonov goldinarjev, ki ga je podedoval po očetu, je brez pomislov daroval v državno blagajno. Odpori proti njegovim novostim so bili tolikšni, da so ga naposled strli, starega še ne petdeset let.

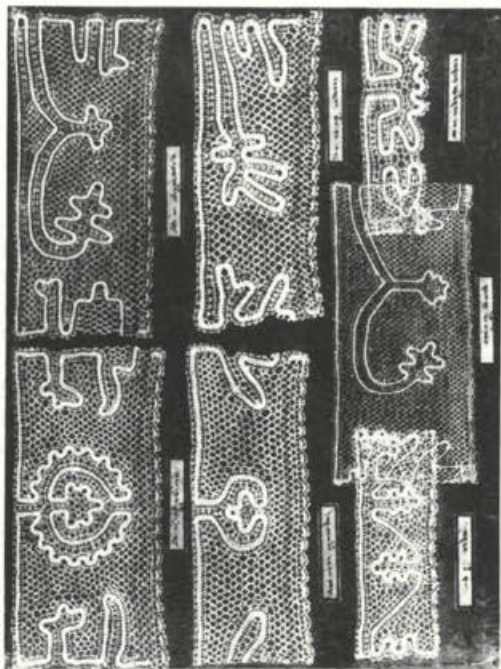
Jože Maček

Večer na Fužinah

Travnik že prekrila je meglica,
v krošnjo se počivat spravlja ptica,
kup je pločevine parkirišče,
v sen pogreza prazno se igrišče.

Proti mestu avtobus zavija,
izzveneva čričkov melodija.
Okno se sosedovo zapira,
spravljen z Bogom dan počasi umira.

Roža Gantar

Najpreprostejša čipka: ris in mreža iz kitic.

V spomin Andreja Smoleta

*Črne te zêmlje pokriva odeja
v gróbu tihotnem, naš bratec, Andrej!
Vince zlató se v kozarcih nam smeja,
v tvojo opombo pijêmo ga zdêj.*

*Zbrani prijatli v spomin ga pijêmo
tvojih veselih in žalostnih dni;
zraven si take zdravljiče pojêmo,
de ni nesrečen, kdor v gróbu leži.*

*Čedna postava bila ti je dana,
bistri je um ti z bogastvom bil dan;
boljga srcá ni imela Ljubljana,
kak si za srečo človeštva bil vžgan!*

*Kratko sijale so zvezde prijazne,
v sanjah prijetnih te zibal je up;
jezo si sreče občutil sovražne,
zgodej okusil življenja si strup.*

*Deklica druga moža je objela,
ki od ljubezni do nje si bil vnet;
trešla v bogastvo nesreče je strela,
kranjski v obupu zapustil si svet.*

*Videl si Nemško, Francosko, Britansko,
videl si Švajca visoke goré,
videl si jasno nebo italijansko;
sreče ni ranjeno najdló srcé.*

*Videl povsod si, kak išejo dnarje,
kak se le uklanjajo zlatmu bogú;
kje bratoljubja si videl oltarje?
S sfcam obupnim si pršél domú.*

*Mogla umreti ni stara Sibila,
de so prinesli ji z doma prsti;
ena se tebi je želja spolnila:
v zemlji domači de truplo leži.*

*V zemlji slovenski, v predragi deželi,
ki si jo ljubil presrčno ves čas;
v kateri očetje so naši sloveli,
ktera zdêj ima grob komej za nas.*

*Težka človeku ni zêmlje odeja,
vzamejo v sebe ga njene moči;
trčimo, bratje! še vince se smeja,
dolgo Smoletov spomin naj živi!*

France Prešeren

»Dolgo Smoletov spomin naj živi!«

Ob 150-letnici smrti Andreja Smoleta

Pred 150 leti, 30. novembra 1840, je na svojem godovanju omahnil v Prešernovo naročje, zadet od kapi, zapisovalec ljudskih pesmi, prevajalec, založnik oz. izdajatelj in Prešernov prijatelj Andrej Smole. Rojen je bil v Ljubljani 18. novembra 1800 kot sin gostilničarja znane ljubljanske gostilne Pri figovcu. Njegov vrstnik in prijatelj pesnik dr. France Prešeren mu je po smrti zložil pristrčno pesem v spomin (objavljamo jo pred tem člankom), ki sicer marsikaj pove, vendar moramo k temu še kaj dodati.

V mladosti je Andrej Smole poslušal Metelkova predavanja o slovenskem jeziku. Namenjen je bil za trgovca, zato se je izučil trgovine pri veletrgovcih v Trstu in se tam naučil italijansko, francosko in angleško (nemško je znal že iz Ljubljane). Zasnubil je Fino Češkovo, hčer bogatega ljubljanskega trgovca s steklom, vendar mu je njeni starši niso hoteli dati. »Užaljen zaradi pomislov njenih staršev se je vrgel v izzivalno potratnost in svobodno ljubezensko izzivljanje ter začel zaradi tega bolehati; že 1824 se je zdravil v Rogški Slatini (A. Slodnjak).« Postal je trgovec z žitom, vendar je zaradi potratnega življenja padel v prezadolženost. Zaradi tega je postal neplačevit in je prišel v stečaj. Po tedanjih predpisih mu je zato grozil zapor. Temu se je izognil z dolgim potovanjem po avstrijskem cesarstvu, nato pa po Nemčiji do Anglije. Po štirih letih je mati poplačala sinu Andreju vse dolgove, da se je lahko preko Italije (v Milanu je bil zaprt) in Švice vrnil domov. V Ljubljano je prišel tako šibak, da ni mogel hoditi brez opore. Pozneje mu je ohromela še desnica. V takem stanju ni mogel več opravljati trgovskega poklica. Mati mu je kupila graščino Prežek pod Gorjanci s pripadajočim zemljiškim gospodarstvom (v zadnjih desetletjih pred marčno revolucijo 1848 so bili tudi meščani lahko zemljiški gospodje) in pa hišo v Ljubljani na Bregu (gostilna Pri vitezu). Na Prežeku je gostil pesnike Franceta Prešerna, Anastazija Gruna (grofa Aleksandra Auersperga, ki je prihajal s svoje graščine Šrajbarski Turn pri Leskovcu) in pa Stanka Vraza. Pred smrtjo se je vrnil v Ljubljano in tukaj umrl.

Tak potek življenja se nam zdi kaj klavrn, zato se lahko vprašamo, zakaj mu je Prešeren napisal tako občuteno pesem v spomin. V pesmi omenja samo zunanji potek življenja in ne omenja zaslug, zaradi katerih se ga pravzaprav spominjamo. Za

Nekdanja gostilna Pri figovcu na Ajdovščini v Ljubljani, last družine Smole

poslovnega človeka, trgovca, je bil Smole nenehno kulturno dejaven. Pri tem je treba upoštevati še tedanje kulturne razmere na Kranjskem, ko si je pod Metternichovim policijskim režimom slovenščina komaj utirala pot v javnost. Andrej Smole je že zgodaj začel zapisovati slovenske ljudske pesmi. Njegovi obsežni zapisi so šli iz rok v roke. Nekaj pesmi je priredil Prešeren, zbirko je uporabil Emil Korytko (gl. Mohorjev koledar 1989, str. 80–82), pred smrtjo pa je okrog 300 zapisov poslal Stanku Vrazu. Od tega jih je 184 natisnil Karel Štrekelj v svoji zbirki Slovenske narodne pesmi.

Andrej Smole je imel s svoji knjižnici zbrana dela italijanskih pesnikov Alfierija, Petrarka in Tassa ter nekaj pesnitev angleškega pesnika Byrona. Naravnost nenavadno pa je bilo med slovenskimi izobraženci, da je obvladal angleščino. To svoje znanje angleščine je uporabil tako, da je prevedel v slovenščino Garrickovo komedijo *The Guardian* (z naslovom *Varh*) in jo izdal v 1000 izvodih (leta 1840). V letu svoje smrti je Smole izdal tudi Linhartovo komedijo *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* (besedilo je pripravil Prešeren). Natisnjenih je bilo 500 izvodov v stari pisavi – bohoričici in prav toliko v novem črkopisu – gajici. Istega leta je po daljšem dopisovanju s cenzuro izdal Vodnikove pesmi kar v 2000 izvodih, tiskane v gajici.

Po prenehanju Vodnikovih *Novic* in pred izidom Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novic* ni bilo nobenega slovenskega časnika. To praznino je hotel izpolniti Smole in je leta 1840 zaprosil cenzuro, da bi smel dvakrat tedensko izdajati politični časnik *Ilirske novice* s tedensko slovstveno prilogo *Ilirski Merkur* (za to prilogo je imel v mislih F. Prešerna kot urednika). Prošnjo so mu na Dunaju dvakrat zavrnili, zato je hotel osebno k cesarju Ferdinandu, vendar mu je nenadna smrt to preprečila. Politično je Smole ve-

ljal za frankofila (prijatelja Francozov) in s tem za pristaša idej francoske revolucije.

Glede prijateljstva s Prešernom naj navedem besede dr. A. Slodnjaka: »Bil je ‚najzanesljivejši tovariš Prešernovih brezskrbnih ur.‘ Prešerna je pritegovalo več Smoletovih potez: bistrournost, veseljaška narava, ki je z njo prikrival raztrgano notranjost; neusahljiva srčna dobrota; svobodomje; smisel za vse veliko; vnema za slovstvo in mecenatska pripravljenost, da podpre vsako proizvodno akcijo.« Prešeren si je pri Smoletu izposojal knjige, pa tudi denar, da je lahko obiskoval strice-duhovnike. Skupni prijatelj obema je bil Matija Čop (gl. Mohorjev koledar 1985, str. 140–141), »ki je Prešerna rahlo odtegoval veseljaški družbi, a ga je vanjo zapeljeval Smole (A. Slodnjak).« To veseljaško družbo so šaljivo imenovali »komisija za uničevanje vina«. Po naglih smrtih M. Čopa in E. Korytky se je Prešeren še bolj navezal na Smoleta, kar je razvidno iz omenjene pesmi, iz katere veje tudi njuno veseljaško vzdušje.

Andrej Smole nam s svojim zasebnim življenjem res ne more biti za zgled, lahko pa damo priznanje njegovemu delovanju v težkih časih policijske države, ko je pokazal »čut za potrebe slovenske kulturne rasti in svojo podjetno pripravljenost, da to rast podpre (L. Legiša).« Pri-
družimo se lahko mislim Prešernove pesmi in s pesnikom vzklknemo: »Dolgo Smoletov spomin naj živi!«

Miloš Rybář

Danilo Fajgelj

Ob 150-letnici rojstva

Danilo Fajgelj je bil skladatelj, orglar, pevovodja, glasbeni teoretik, po poklicu pa učitelj. S svojim znanjem in umetniško osebnostjo je

vplival na dobršen del tedanjega goriškega glasbenega področja. Glasbe je namreč učil Volariča, Kocjančiča, Vogriča, Komela, Vodopivca, Šantla, Sorlija, Fillija. Že prav mlad je kazal glasbeno nadarjenost. Ko mu je bilo dvanajst let, se je začel učiti glasbe pri odličnih pedagogih, violine pri Fr. Šinkovcu, orgel pri A. Krašnarju, ki je najboljše učence pošiljal v spopolnjevanje svoji izobraženi sestri. V dveh letih je Fajgelj v orgelski igri toliko napredoval, da je mogel nadomeščati svojega učitelja. Brž ko je dobil službo, se je začel ukvarjati z glasbeno teorijo. Kljub revni plači si je nabavil knjige o harmoniji, kontrapunktu, kompoziciji, instrumentaciji. Med službovanjem na Trati mu je s knjigami in nasveti veliko pomagal učeni župnik v bližnji Leskovici Dolinar. Svet not je bil Fajglju naravni element, dom, uteha, razvedrilo. Njegovi prijatelji so pravili, da je ves prosti čas prebil pri notah. Vzora sta mu bila Bach in Palestrina. Z vztrajnim zanimanjem in študijem je postal odličen poznavalec glasbene teorije, posebno kontrapunkta. Po preučitvi zvečine orgelskih skladb, ki jih je Fajgelj poslal na Ministrstvo za šolstvo in od njega prejel umetniško stipendijo 400 kron, ga je sloviti avstrijski kritik in esteta E. Hanslick imenoval slovenskega Bacha. Ni mu mogel verjeti, da je samouk. Fajgelj je številnim skladateljem popravil dela, nekaterim tudi prepisoval. Komponiral je z veliko lahkoto, kar pri mizi in malokdaj je izdelek popravil, ko ga je preigral na instrumentu. Dogajalo se je, da je napisal akord in kar iz njega izvedel kompozicijo. Navadno omenjajo zbirko moških zborov Jamski odmevi (1907) s številko 345, posvečeno slovenskim rudarjem, kot zadnje njegovo delo. Toda po hčerini trditvi je po tej zbirki napisal še nekaj skladb. Zadnja da je nedokončana latinska maša s Kyrie, Gloria in z delom Credo. Njegovo umetniško delovno področje je bila cerkvena glasba in njegov priljubljeni instrument orgle. Gojil je tudi svetno pesem, a v manjši meri. Orglal je povsod, kamor so ga privedle službene dolžnosti. Začel je v svoji rojstni Idriji. S časom se je toliko spopolnil, da je suvereno obvladal orgelsko tehniko in so njegove mojstrske sposobnosti na tem kraljevem instrumentu poznali blizu in daleč. Pokazal je izbran okus tudi pri spremljanju petja in veliko domiselnosti v improvizacijah.

Fajgljevo življenje in delovanje spada v čas vzpona romantike, ki je poudarjala svet čustva in fantazije, oživljala narodnega duha, navajala k študiju uresničevanja slovenskega duha skozi čas, v pesništvu, prozi, glasbi, umetnostih, navedah. Poudarjala se je narodna pripadnost. Vstala so nacionalna gibanja. Prirejali so tabore. Na njih so znani govorniki postavljali slovenske zahteve, ki so odražale dokaj izdelan narodni program, in

so nastopali masovni pevski zbori, z navdušujočimi narodnimi in domoljubnimi pesmimi. Val slovenskega navdušenja je zajel tudi Fajglja. Tako je vodil petje na taborih v Šempasu, Višnjeviku in Tolminu.

V šestdesetih letih so bila osnovana slovenska združevalna središča, čitalnice, ki so prirejale »besede« s koncertnimi in odrskimi reprodukcijami. Kot izraz narodnih in umetnostnih potreb je bila 1872 ustanovljena Glasbena matica. Njen program je bil podpiranje in razvijanje slovenske glasbe, izdajanje slovenskih glasbenih del, nabiranje narodnih pesmi in ustanavljanje glasbenih šol. V njenem okviru je že od začetka deloval Danilo Fajgelj. Pri Glasbeni matici je izdal svoje skladbe, tudi orgelske, zanjo komponiral in nabiral ljudske pesmi. Tako so nastali štirje zvezki Cerkvnenih pesmi, nabranih med slovenskim narodom (1885–1893). Pri delu sta sodelovala Kokošar in pozneje že Laharnar.

Med dejavniki, ki so vplivali na slovensko glasbeno življenje v Fajgljevem času, je bilo tudi cecilijansko gibanje. Nastalo je v nemškem Regensburgu in se kmalu razširilo tudi na slovenski prostor. Cecilijanci so hoteli reformirati cerkveno glasbo, češ da je preveč zunanja in posvetna, jo poduhoviti in uskladiti s cerkvenim duhom in s sveto liturgijo. Ustanavljali so reformistične pevske zборе, ki bi gojili polifono umetnost a cappella v stilu 16. in 17. stoletja. Ustanavljali so cecilijina društva, ustanovili orglarsko šolo in glasilo Cerkvnen glasbenik (1877–8). Eden vidnejših predstavnikov cecilijanske smeri je bil Fajgelj. Z nadškofom Sedejem, Kokošarjem, Harmelom in Grčo je bil soustanovitelj goriškega Cecilijinega društva in med redkimi sodelavci prvih dveh letnikov Cerkvnege glasbenika, poleg Foersterja, Nedveda, Hribarja, Pogačnika in Belarja. Fajgelj je cerkveno glasbeno literaturo obogatil s številnimi mašami, ofertoriji, litanijami, moteti, tantumi in drugimi tehtnimi vokalnimi in orgelskimi kompozicijami. Njegove skladbe imajo bogato harmonijo, jasen in prozoren stavek in domiselne izpeljave. Toda zvestoba cecilijanskim idealom je slabila v njem osebno izpovednost in čustveni polet. To je še bolj opazno v svetnih pesmih, kjer je v veliki meri uporabljal način in slog cerkvnenih kompozicij. Zato njegove skladbe niso našle poti med ljudstvo, vsaj ne v tolikšni meri kakor pesmi na ljudsko pesem in čustvo naslonjenih zgodnjih romantikov Volariča, Kocjančiča in Lebana, če se omejim samo na sodobnike in rojake s Tolminskega. Cecilijansko gibanje na Slovenskem ni pognalo globljih korenin. Motila sta nesodoben slog in zahteva da se iz cerkve odstranijo prvine ljudske glasbe, ki so jih vanjo prinesli Rihar, Potočnik, Dolinar, Vavken,

Levičnik in drugi, in da se rabi latinski jezik namesto slovenskega, kar je predstavljalo še zlasti razglašeno noto v tedanjem splošnem nacionalnem vrenju. Cecilijanstvo je začelo pešati že proti koncu stoletja. Trajalo je malo, vendar pomeni važen mejnik na razvojni poti cerkvene glasbe. Priznati je namreč treba, da je dalo cecilijanstvo dobro izšolane glasbenike, ki so po zatonu cecilijanstva znali pisati dobre skladbe.

Poleg cerkvenih skladb in okoli devetdeset svetnih, med katerimi so omembe vredni Kantata v proslavo Valentina Vodnika, Venec slovenskih pesmi, Venec četverglasnih mešanih zborov in že omenjeni Jamski odmevi, je po naročilu napisal Šolsko pesmarico za osnovne šole (petje je l. 1869 postalo obvezni šolski predmet), kjer je poleg teoretičnega dela objavil skladbe vseh slovenskih avtorjev, in cerkveno Šolsko pesmarico v založbi goriške nadškofije. Veliko Fajgljevih skladb je ostalo v rokopisu. Večino neobjavljenih in precej objavljenih kompozicij, vsega 154 zvezkov, je po posredovanju dr. J. Mantuanija poslal 1907 c. kr. dvorni knjižnici na Dunaj. Ni hotel, da pridejo v nepoklicane roke. Svoje skladbe je objavljaval še Ceciliji (ur. Foerster), Ljudski pesmarici (Spindler), Cantica sacra (Foerster), Slovenski pesmarici (Aljaž) v Glasbeni zori (Gerbič) in v Novih akordih (Krek).

Fajgelj je bil tudi publicist in je svoj jezik in slog vztrajno spopolnjeval. Kritike in poročila je pisal v dnevnike in strokovne liste. Očitati so mu, da je popustljiv in predober. V resnici je bil občutljiv in obziren človek in je vsakomur pomagal. O nikomer ni rekel, da nič ne zna, le da to in ono ni prav, da je treba to ali ono popraviti.

Po značaju je bil skromen in ponižen. V družbi pa se je razživel, se šalil in rad govoril o glasbi, ki jo je vsestransko poznal, in rad pripovedoval

anekdote o glasbenikih. Vedrost ga je zapustila, ko mu je umrlo pet od osmih otrok med temi Francišek, bogoslovec in glasbenik, očetu najbolj podoben.

Danilo Fajgelj je bil rojen v Idriji 19. 11. 1840. Osnovno šolo je opravil v Idriji in tam tudi učiteljsko pripravnico z dveletnim tečajem, kjer je bilo orglanje eden od glavnih predmetov. Po opravljenem učiteljsku je dobil službo na Bučki na Dolenjskem. Šola je bila na novo ustanovljena in so vanjo hodili tudi odrasli. Po petih letih je bil premeščen na Trato na Gorenjskem, kjer mu je pomagal in ga spodbujal h glasbenemu delu učeni župnik iz bližnje Leskovice Dolinar. V ta čas segajo njegove prve objavljene pesmi v Učiteljskem tovarišu. Nato je bil v Zalem logu, tudi na Gorenjskem, kjer sta si bila prijatelja z župnikom L. Pintarjem, bivšim deželnim poslancem. Ko je bila v Tolminu razpisana učiteljska služba in z njo povezana orglarska služba, je konkuriral in bil sprejet. Ostal je devetnajst let. Tu je »mizerijo učiteljske službe«, da rabim Lebanove besede, delil s Hr. Volaričem. Tu je začel tožiti nad grobstjo birokracije in nerazumevanjem šolskih oblasti. Končno sta mu deželni šolski nadzornik A. Klodič in občina pomagala proti volji okrajnega šolskega sveta, da je bil po 31-ih letih promoviran. Dobil je nadučiteljsko mesto na Serpenici in brezplačno stanovanje v kaplaniji, ki je bila občinska last. Julija 1892 je dobil še umetniško štipendijo, ki je bila lahko v ponos in čast vsemu slovenskemu učiteljstvu, še posebej primorskemu. Učil je štirideset let. Tudi nasprotniki so mu morali priznati, da je bil dober učitelj. Leta 1898 je šel v pokoj v Gorico. S pokojnino je težko shajal, drugega ni dobil. Zaman je upal, da mu bodo goriški glasbeniki pomagali. Počasi se mu je položaj le izboljšal: učil je violino in klavir, hodil orglat v Bilje in nadomeščal organista v goriški cerkvi sv. Ignacija. Leta 1904 ga je začel mučiti revmatizem, 1908 je dobil gripo in, ker ni legel, ga je prišlo tudi srce. Ni se zmenil za zdravnikove nasvete in naročila, dokler ga ni bolezen priklenila na posteljo. Dne 8. oktobra je vstal, se obril, zahteval naočnike, da prebere Primorski list. Na prigovarjanje žene in hčere se je vrnil v posteljo in tam v hipu mirno zaspal. Pogreb je bil preprost. V slovo mu je zapel zbor Glasbene-ga in pevskega društva. Tudi njegovi trije otroci so postali glasbeniki, čeprav oče tega ni hotel, ker »muzika ne da kruha«. Taka je življenjska zgodba pomembnega slovenskega glasbenika Danila Fajglja.

Zorko Harej

Sto in petdeset let je prešlo od rojstva in petinšestdeset od smrti slovenskega slovarnika, katerega delo je še vedno živ studenec naše govorice. In da se ne bi ponovilo, kar se je nekoč že primerilo: ko so mladi slavisti kmalu po prvi svetovni vojni razpravljali o slovenskih besedah, je med poslušalci neopazen sedel tudi droben, siv starček, ki v njem nihče ni prepoznal sestavljavca največjega slovanskega slovarja – zato te vrstice.

Rodil se je 3. decembra 1840 v Pišecah blizu Brežic. Po opravljeni osnovni šoli v rojstnem kraju je obiskoval gimnazijo v Celju. Nato je do 1863 na dunajskem vseučilišču študiral latinščino, grščino in slovanske jezike. Kot profesor je služboval v Celju, Kranju, Gorici in Trstu ter od 1871 do upokojitve 1900 v Ljubljani. Umrli je star 83 let na svojem domu v Pišecah 13. septembra 1923.

Pleteršnik je bil vse življenje odličen, zelo cenjen učitelj in vzgojitelj slovenskih dijakov, srce pa ga je vendarle vleklo drugam, k znanosti. V dijaških letih je pisal pesmi, na univerzi je pomagal Franu Miklošiču pri korekturah njegovega staroslovanskega besednjaka. Po nastopu službe je začel tudi sam obravnavati zgodovinske in jezikoslovne teme. Prvo pozornost učenega sveta je zbudila njegova literarnozgodovinska primerjava Homerjevih epov in srbskih narodnih pesmi. Potem je iz stare ruščine prevedel znamenito **Pesem o vojski Igorjevi** in napisal več poljudnoznanstvenih člankov o antični kulturi.

V prelomnem letu svojega življenja, to je takrat, ko se je preselil v Ljubljano, je takole, sklenil silvestrski dnevnik: »Naj bo s starim letom pokopana vsa malomarnost, lenoba, vse nepremišljeno, neumno moje počenje, vse nepremišljeno začeta literarna delavnost. Koliko pol sem že s črnilom zamazal in kaj ima narod od tega? Naj bo v prihodnje mirnejša, bolj premišljena moja hoja skozi življenje, kolikor mi ga je Bog odločil.« In res, v prestolnici se je razživel. Še je pisal o grško-rimski zgodovini in umetnosti ter prevajal, hkrati pa je že stopal v javno življenje kot odbornik Slovenskega pisateljskega društva, Dramatičnega društva, Družbe sv. Cirila in Metoda in Slovenske matice. V okviru le-te je 1874 sestavil obsežen pregled politične in kulturne zgodovine Slovencev in drugih jugoslovanskih narodov (**Slovanstvo**) ter dal pobudo za izdajanje slovenskega znanstvenega časopisa in organiziral zbiranje Slovenskih krajevnih imen. Ob pripojitvi Beneške Slovenije k Italiji je začel razmišljati o zli slovenski usodi in se opredelil za avtonomno Slovenijo. O njegovem članku **Naša prihodnost** je dejal profesor Ivan Prijatelj, da bi »moral zaradi

Anton Breznik
18.X. 1902

SLOVENSKO-NEMŠKI

SLOVAR

IZDAN NA TROŠKE RAJNEGA

KNEZOŠKOFA LJUBLJANSKEGA

ANTONA ALOJZIJA WOLFA

UREDIL

M. PLETERŠNIK.

PRVI DEL

A—O.

V LJUBLJANI.

ZALOŽILO IN NA SVETLO DALO KNEZOŠKOFIUSTVO.

TISKALA KATOLIŠKA TISKARNA.

1894.

Pleteršnikov slovar s podpisom dr. A. Breznika

svoje tehtnosti in narodnokulturne pravilnosti izvajanj stati v naši narodnokulturni čitanki«. Napisal je tudi dve znanstveni slovenistični razpravi (**Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije, in Slovenščina na ljubljanskem liceju**) ter sodeloval pri izdelavi Rožekovega latinsko-slovenskega slovarčka za gimnazije. Toda vse to je bila pravzaprav le priprava za Pleteršnikovo najpomembnejše, največje delo – slovenski slovar.

Sestaviti svojemu ljudstvu slovar, ki bi v celoti zajel in ohranil njegovo največje bogastvo in ki bi se z njim potrdilo njegovo bitje in žitje, je bil cilj mnogih slovarnikov v naši preteklosti. Tudi Valentin Vodnik je pripravil tako delo. Tega so nato mnogi posamezniki in odbori v 19. stoletju jemali za izhodišče svojega slovaropisja ter rokopis popravljali, prirejali in dopolnjevali. Matej Cigale je na ta način 1860 oskrbel na stroške škofa Antona Alojzija Wolfa velik nemško-slovenski besednjak. Ko je dvajset let kasneje škof Janez Zlatoust Pogačar po brezuspešnih prizadevanjih, da bi pognal tudi izdajo slovensko-nemškega slovarja, ponudil njegovo uredništvo Pleteršniku, si je ta, premišljujoč o odgovorni nalogi,

Dve glasbeni obletnici

150 let od rojstva Frana Gerbiča, 100 let od rojstva Mirka Poliča

zapisal: »Težko dene človeku, če si je v svesti, da ga je delo toliko truda stalo, da je storil, kar je mogel, če se potem ta trud ne prizna, da je storil, kar je mogel. Če se reče, da je površno, ni najhujše. Najhujše je, da je po večjem to resnica.« Tako je pisal o prijatelju Cigaletu, mislil pa nase, zakaj enako sodbo je lahko pričakoval tudi za svoj slovar. Slovarko gradivo, ki ga je bil prevzel od predhodnikov (Fran Levstik, Oroslov Caf, Fran Miklošič, Janez Zalokar idr.), je bilo namreč nepopolno, neenotno in kritično nepregledano. Ni bilo še jasno, ali naj bo slovar etimološki ali zgodovinski ali sočasni in ali naj se objavi vse zbrano besedje ali le delno. Ni bilo določeno, katere podatke naj daje, predvsem pa je bilo nerešeno vprašanje, kako prikazati glasovni in naglasni ustroj besedja. Vendar se je Pleteršnik pogumno spoprijel z delom: odmeril mu je čas, zavrnil misel o njegovi popolnosti, mu na podlagi tujih in svojih izkušenj določil vsebino, obliko in obseg, a tudi osebni delovni red in metodo. Potem je stvar stekla in dvanajst let trdega dela je rodilo zlahka sad.

Slovar je zajel na skoraj 2000 straneh 110.000 slovenskih besed. Vsaka je pomensko razložena (v nemškem jeziku), povedano je, kako in kje se uporablja, piše in govori. Ta slovar (**Slovensko-nemški slovar I-II**, Ljubljana 1893-94) je naš najpomembnejši in najboljšeje slovar do Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Ker je zgrajen na trdih jezikoslovnih temeljih, bo ohranil znanstveno vrednost tudi v prihodnosti, zlasti kot slovar knjižnega jezika na prehodu iz 19. v 20. stoletje in (po sili razmer) tudi kot nadomestilo za zgodovinski slovar slovenskega jezika.

Tako imenovani Pleteršnikov slovar ni samo Pleteršnikov; to je rezultat prizadevanja več rodov slovenskih strokovnjakov in ljubiteljev njemu, Maksu Pleteršniku pa gre posebno priznanje in čast, ker je delo svojih predhodnikov povezal v celoto, izpopolnil in objavil ter tako uresničil eno naših osnovnih kulturnih potreb.

Stane Suhadolnik

Fran Gerbič je že v otroštvu – rodil se je v Cerknici 5. oktobra 1840, torej pred stoletdesetimi leti – pokazal zanimanje za glasbo in jasen pevski talent. Enajstleten je začel obiskovati normalno v Ljubljani. Sodeloval je kot tenorist v zboru sicer nemško usmerjenega filharmoničnega društva, ki ga je takrat vodil v Ljubljani naturalizirani češki glasbenik Anton Nedved. Orgel, petja in harmonije pa ga je v mladeniških letih učil Kamilo Mašek. Leta 1857 je nastopil službo učitelja s kasneje različnimi stanovskimi naslovi v Trnovem pri Ilirski Bistrici, kjer je tudi orgljal, vodil cerkevno petje in začel komponirati. V letu 1865 se je vpisal v pevski in kompozicijski razred praškega konservatorija ter leta 1867 začel solistično pevsko pot v Pragi in Zagrebu, kjer je v gledališču deloval skoraj deset let in se tam tudi poročil. Pevska kariera ga je nato vodila preko Ulma v poljski Lvov. Tu je leta 1882 zaradi bolezni prenehal z aktivnim petjem in prevzel zborovski in solistični pevski razred.

Tega leta so ga Glasbena matica, Narodna čitalnica in Dramatično društvo uradno povabili v Ljubljano, kjer je začel bogato dejavnost na prav vseh področjih glasbenega delovanja. Nad trideset let je bil vodja glasbene šole, učitelj mnogih glasbenih predmetov in z Matejem Hubadom tudi prvi ravnatelj Glasbene matice. Do leta 1895 je kot kapelnik tesno sodeloval z Dramatičnim društvom, kjer je s svojo ženo Zagrebčanko kljub nezaupanju in nasprotovanjem uspel pripravi prve slovenske operetne in manjše operne predstave. Odzval pa se je tudi vabilu Narodne čitalnice in bil njen pevovodja do njenega razpusta v letu 1890. Za tem je pomagal nekaj let kot

profesor glasbenih predmetov na učiteljsku in štiri leta vodil pevsko društvo Ljubljana. Za Leopoldom Belarjem je prevzel šentjakovski kor, ga vodil enajst let in tudi sicer deloval na področju cerkvene glasbe: živahno je sodeloval v Cecilijinem društvu kot nadzornik organistov in predavatelj na tečajih in bil član škofijske glasbene komisije. Za društvo je pripravil tudi teoretično pevsko šolo, ki pa je izšla šele leta 1912. V letih praškega študija je izdal dvanajst števil cerkvenoglasbenega mesečnika Lira Sionska, v katerem je objavil 71 lastnih cerkvenih skladb za moški in mešani zbor. Z glasbeno revijo je poskusil še enkrat in v letih 1899–1900 izdajal Glasbeno zoro, ki je v drugem letu izhajanja imela tudi književno prilogo. Kot skladatelj in publicist pa je sodeloval tudi s kasnejšimi Novimi akordi. Do visoke starosti je živo spremljal glasbeni razvoj in napredek slovenskega glasbenega življenja. Umrli je 29. marca 1917 v Ljubljani.

Gerbičevi skladateljski prvenci so zborovske skladbe in segajo v čas učiteljevanja pred praškim študijem, v Liri Sionski je nato objavil številne svoje cerkvene skladbe, ob tem pa napisal še vrsto posvetnih zborovskih del za različne sestave v večjih zbirkah od harmonizacij ljudskih napevov do obsežnejših romantičnih zborov, med katerimi izstopa popularni Rožmarin. Posvečal se je v izdatni meri tudi cerkveni glasbi: pisal je številne prazniške pesmi, ustvaril je več slovenskih in latinskih maš. Njegov cerkveni opus so sodobniki ovrednotili kot zmerno cecilijanski. S številnimi skladbami je prispeval k razvoju slovenskega samospeva, nekateri od njih – Pojdem na prejo – pa zavzemajo pomembno mesto v njegovem antološkem pregledu. Z zbirko klavirskih mazurk pa je spodbudil ustvarjanje solistične klavirske glasbe.

Dvakrat je Gerbič kot skladatelj segel po operi. Libreto za obe si je napisal sam. To pa je najbrž tudi razlog, da skladbi na odru nista zaživi. Prvo Kres s pravilčno vsebino je končal še pred iztekom 19. stoletja in še ni bila uprizorjena, druga Nabor s tragičnim razpletom pa je svoj odrski krst v ljubljanski operi leta 1925 sicer doživela, a se na gledališkem repertoarju ni obdržala. Ob obeh omenjenih operah je bil Gerbič med redkimi takratnimi slovenskimi skladatelji, ki so se lotevali večjih kantatnih in tudi orkestralnih del. Z njegovo Lovsko simfonijo z zborom smo leta 1916 Slovenci dobili prvo značilno romantično simfonično skladbo, po obliki pa prvo simfonijo sploh.

Fran Gerbič je bil ena osrednjih osebnosti slovenskega glasbenega življenja zadnjih desetletij prejšnjega stoletja »v obliki temeljito izobražen in plodovit skladatelj«, iz njegovih del veje »zdrava invencija slovanskega in slovenskega

značaja«, kot skladatelj, poustvarjalec in pedagog pa je še z nekaterimi drugimi glasbenimi osebnostmi »oral ledino slovenske glasbe«.

S slovenskim glasbenim gledališčem in še posebno z njegovim uspešnim delovanjem na sredi med obema vojnoma je tesno povezana osebnost dirigenta in skladatelja **Mirka Poliča**. Njegova misel »Brez lastnega avtohtonega repertoarja ne more gledališče pognati glasbenih korenin, ne more uživati v svoji sredini močnejšega odmeva«, pa je še v današnjem času lahko aktualna in živa.

Poličeva družina izhaja iz Karlobaga, Mirko pa se je rodil 3. junija 1890 v Trstu, kjer je bil oče tiskar, navdušen pobudnik glasbenega življenja in predsednik pevskega društva. S šestimi leti je bil Mirko Polič že deležen prve redne glasbene vzgoje, še gimnazijec pa se je vpisal na tržaški konservatorij. Po maturi je odšel v Prago na študij prava, a se je po dveh semestrih vrnil nazaj v Trst in nadaljeval z glasbo. Ob študiju je bil zborovodja slovenskega pevskega društva in tržaške čitalnice. Prav tako ga že med študijem povabijo v gledališče, kjer je vodil sprva slovenske operetne in operne predstave.

Zaradi ukinitve celotnega ansambla odide za dirigenta v Osijek, nato pa preko Dunaja in Trsta spet nazaj v Osijek. Ob koncu vojne postane tam ravnatelj opere, ki že razpolaga s civilnim orkestrom. Program opere se bistveno razširi. Polič dirigira v Osijeku Mozarta, Čajkovskega, tudi Wagnerja in ves primeren hrvaški repertoar.

Preko Zagreba, kjer se kot tajnik gledališča sreča z mnogimi takrat znamenitimi dirigenti iz Beograda, postane spomladi leta 1925 ravnatelj ljubljanske opere in gonilna sila štirinajstletnega uspešnega dela osrednje slovenske operne hiše. Reorganiziral je način dela v gledališču, pomladil, discipliniral in povečal je pevski ansambel ter dopolnil vrzeli v orkestru. Vsa ta prizadevanja so se odrazila v vedno višjem nivoju predstav, ki so imele pri številni publikli in kritiki nadvse ugoden odmev. Ljubljanski operni ansambel je s Poličem večkrat gostoval v hrvaških gledališčih. Največje delo pa je Polič opravil kot dirigent in usmerjevalec repertoarne politike. V relativno kratkem obdobju delovanja nekega gledališča – Polič je bil dirigent in ravnatelj opere polnih štirinajst sezon – je ljubljanski operni ansambel izvedel poleg domala vsega klasičnega opernega repertoarja na čelu z Mozartom, ki ga je Polič postavljaj na oder s posebno predanostjo in ljubeznijo, še široko paleto slovanskih oper od Smetane, Čajkovskega in Musorgskega do novejših del Janačka, Prokofjeva, Stravinskega in Šostakoviča. Ljubljanska operna publika se je v tem času seznanila z večimi Wagnerjevimi deli, novejšo nemško opero in ob

skrajnih zasedbenih zmogljivostih ansambla spoznala tudi Straussovo Salomo. S posebno pozornostjo je Polič izbiral domač slovenski in jugoslovanski program in uprizoril vse pomembnejše domače romantične opere ter vse takratne operne novitete na čelu z Osterčevimi minutnimi operami in Kogojevimi Črnimi maskami, ki so bile največje dejanje takratne slovenske operne poudarjalnosti.

Ob napornem delu v operi je Polič sodeloval še z Maroltovim Akademskim pevskim zborom, dvaindvajset let pa z Glasbeno matico in dirigiral nekatere pomembne programe z znamenitimi partiturnimi za zbor in orkester Mozarta, Beethovna, Berlioza in Verdija. Zaradi težavnih personalnih razmer v gledališču in prevelike obremenjenosti je sledil Matačičevemu vabilu v Beogradu, kjer je režiral in dirigiral v operi, a se je na začetku vojne vrnil v Ljubljano. Posvetil se je poučevanju, občasno še dirigiral ter se posvetil komponiranju in delu pri novoustanovljeni akademski operni šoli in opernem studiu v gledališču. V letih po vojni je ponovno prevzel krmilo slovenske opere in uspešno predstavil javnosti Kozinov Ekvinokcij, pa tudi svoji operni partituri Smrt majke Jugoviča in muzikalno in dramaturško originalnega Desetega brata, ki je doživel velik uspeh.

Jesen leta 1950 je Polič prenehal dirigirati in po kratki bolezni jeseni 1951 umrl. Veliko in temeljito dirigentsko in glasbeno-organizacijsko delo na področju slovenske operne poudarjalnosti, predvsem pa razumevanje za domači operni delež uvrščata Mirka Poliča med najpomembnejše osebnosti v življenju slovenske opere.

Tomaž Faganel

Portret Jurija Šubica
delo slikarja Hynaisa

Slikar Jurij Šubica

Jurij Šubica se je rodil 15. aprila 1855 v znameniti poljanski umetniški družini. Risati je zanj pomenilo prav toliko kot brati ali pisati: risanje je bil tisti način, s katerim se je že kot otrok izražal z zavzetostjo in veselje in ta talent je kasneje razvil do resničnega mojstrstva. Toda bilo bi napačno misliti, da se je Jurij zapiral v ozke obrtniške okvire. Že za mlada je bil navdušen bralec, cenil je Jenka, Jurčiča, sodeloval s Stritarjem, mu pošiljal ilustracije za Zvon, in kasneje je ob Ivanu Tavčarju zelo podrobno spremljal dogajanja v slovenski literaturi. Bil je izobražen človek, ki je izvrstno poznal sodobno literaturo (Turgenjeva, Dostojevskega, Balzaca in Zolaja) in iz Pariza poročal o najnovejših slikarskih smereh v Ljubljanski zvon. Iz pisem, ki jih piše družini, bratranču Ivanu in praškemu prijatelju Hynaisu, je razbrati, da je bil strog presojevalec moderne umetnosti. Risba in harmonija kolorita ter živahnost motiva so mu v ocenah najpomembnejši elementi.

Tako kot brat Janez je tudi Jurij najprej opravil »hišno« šolo očeta Štefana Šubica, toda zares usodna je bila njegova odločitev, da leta 1873, ko si je ogledal svetovno razstavo na Dunaju, vstopi na tamkajšnjo akademijo. Sprva je bil sprejet samo kot »gost«, kasneje pa je kot redni učenec že sodeloval s prof. Gripenkerlom. Ta mu je izposloval veliko naročilo: poslikavo Schliemannove palače v Atenah (1879–1880). Ta samozvani arheolog, »odkrivatelj« antične Troje, pa je imel kaj šibek umetniški okus in Jurij ni mogel uveljaviti svojih pogledov. Že od šolskih let, tako doma kot na dunajski akademiji, je bil vpeljan v strogo, »kopirno« risbo, ki ni dopuščala življenjskosti. Ko pa je bil prepuščen sam sebi, ko je v času služenja vojske v Bosni (1878) risal popotne ski-

cirke, je moral ugotoviti svoj pravi talent: da je namreč z veliko prepričljivostjo in občutjem zajel neposredne vtise iz življenja samega in se iz akademika spremenil v slikarja realista.

V Pariz ga je leta 1880 povabil Hynais, toda Jurijeva odločitev je dokaz, da se je zavedal pomena metropole kot središča vse nove umetnosti 19. stoletja. Zdaj bi lahko začel uresničevati svoj realistični »program« – toda resnica je, da so ga razmere prisilile, da se je loteval najbolj ne-hvaležnih del; slikal je za praško gledališče po Hynaisovih predlogah, za slikarja Brožika in Munkacsyja je izdeloval replike njunih velikih slik, občasno si je pomagal s kopijami starih mojstrov in pri vsem tem delal še vrsto nabožnih slik za domovino. Kljub temu pa je tedaj stala slika Pred lovom (1883, NG, Ljubljana), glasnik modernega slovenskega slikarstva. Jurij jo je začel v Normandiji, kamor je hodil nekaj poletij slikat, dokončal pa v pariškem ateljeju. Pred nami je s soncem obsijani vhod v koč in lovec pravkar pregleduje puško: toda koliko je tu natančnega opazovanja barvnih odbleskov, igre sonca in sence, valovanja svežega pomladnega zraka, trepetanja ozračja v barvnih tonih, s kakšno živahno resničnostjo imamo opraviti! Tako svetlo in naturalistično še ni slikal noben slovenski slikar in ni čudno, da je ta podoba evropske kvalitete doživela priznanje na Salonu.

Moderni slikar je predvsem kolorist, ki svoje zaznave prevaja v barvne odnose in jih kompozicijsko uravnava. To izkušnjo je Jurij vnesel tudi v religiozno slikarstvo. Oblikovanje iz cerkve na Rožniku je sicer skrbno komponirana slika, toda v obraznih potezah je videti, da so posnete po pariških modelih (hišnik Roncard in njegova žena), in v njej je ob vsej svetlosti prizora toliko psihološkega opazovanja in izraznosti, da lahko rečemo, da je z njo zasnoval moderen pristop v slikanju nabožnih podob. Idealna vsebina se je znašla v prizoru, ki ga odlikujejo svetla barvna modelacija in natančna, obvladana risba. Podoben uspeh je doživel z alegorijami prirodoznavja, arheologije, umetnosti in zgodovine na stopnišču narodnega muzeja (1885). V teh svetlih likih, ogrnjenih v elegantne, lahno plapolajoče draperije, je pokazal na svoj pariški vzor; slikarja Baudryja, ki je poslikal pariško opero. S podobnimi občutki je bil sprejet portret Ivana Tavčarja, znova moderna slika meščanskega intelektualca in elegana, ki se uveljavlja v slovenski družbi.

Ceprav je bil Jurij živahna, v bistvu optimistična osebnost, boem, ki se je znal temu primerno poveseliti, pa se v pismih iz zadnjih let čuti, da jih piše človek, ki so ga načele težave in sem in tja celo razočaranje in obup. Potrla ga je Janezova smrt (1889), že tako slabovidnemu je zdaj opešal

vid do take mere, da je moral za nekaj mesecev celo prenehati slikati (in to njemu, ki mu je slikarstvo pomenilo vse!). V zadnjem, bolj skiciranem pismu bratrancu Ivanu, s humorno noto v »poljanščini« še skriva svoje ustvarjalne bolečine, toda isto noč, 8. septembra 1890, ga je izdalo srce.

Jurij Šubic ni samo odprl slovenskemu slikarstvu pota v realizem in ga s tem dejanjem vpisal v splošni tok modernega slikarstva, temveč je vzpostavil tudi evropska merila kvalitete in vsebine, ki odslej naše umetnosti več ne zapustijo.

Tomaž Brejc

Stoletnica Virgila Ščeka (1889–1948)

V obdobju obeh svetovnih vojn in vmesne italijanske fašistične strahovlade je v Slovenskem primorju deloval Virgil Šček, požrtvovalen duhovnik, politik, narodnoobrambni delavec in publicist. Rojen 1. 1. 1889 v Trstu versko in narodno zavednim staršem z osmero otroki, med temi Breda, skladateljica. Obiskoval je nemško osnovno šolo in realko v Trstu in Gorici, maturiral 1. 1909. Kot dijak je že pisal v slovenske liste, predaval v društvih, nabiral prispevke za slov. šolo, nosil knjige I. Trinku v Benečijo. Spoznal je slov. duhovnike, ki so delovali po Krekovih smernicah. Njihov vzgled in materina vernost sta ga nagnila, da je stopil v goriško bogoslovje, da bi »kot duhovnik čimveč storil za narod.« 7. 7. 1914 ga je tržaški škof Karlin posvetil v duhovnika. Med 1. svet. vojno je pastiroval v Trstu pri Sv. Ivanu in pri Starem sv. Antonu, nato dve leti v Lokvi pri Divači, najdlje pa v Avberu pri Tomažu. Tesno povezan z ljudstvom je skrbel za verske, narodne in socialne zadeve. Raziskoval je glagolske napise in umetnostne spomenike. Njegov delokrag se je razširil na celo Primorsko, ko je l. 1920. postal tajnik Zbora svečenikov sv. Pavla za slov. in hrvatske duhovnike. Šček ga je poživil z novimi pobudami.

Bil je tudi rojen **politik**. Od 15. 5. 1921 do konca 1923 je bil poslanec v rimskem parlamentu. S štirimi drugimi poslanci je zastopal koristi 600.000 Slovencev in Hrvatov pod Italijo. Naši poslanci so vložili 92 interpelacij, polovico od teh (46) je opravil Šček sam. Zavzemal se je za odprtje slovenskih osnovnih in višjih šol, za povračilo vojne škode, za zamenjavo kron v lire, podporo dijaškemu Alojzijevešću, za železničarje, brezposelne, pomoč kmetov v suši, znižanje dav-

kov, popravo cest itd. Pisal je brezplačne pritožbe, prošnje. Naporno, a uspešno delo Šček **publicist**. L. 1924 se je preselil v Gorico in se posvetil slovenskim katoliškim organizacijam. Poprej je v Trstu ustanovil skupaj z I. Rejcem stanovsko glasilo Zbornik svečnikov sv. Pavla (1920), Verbum Dei, Staničev vestnik, Čuk na pal'ci, Naš čolnič (mesečnik za katol. prosvetna društva). Ustanovil in urejal je tednik Mali list 1923–29. Z Besednjakom je 1929 ustanovil Novi list, z Al. Resom pa Jadransko (Novo) založbo, ki je izdajala slovenske knjige. Najbolj delaven je bil v Gorici 1924–27. Postal je duša slovenskega narodnega in kulturnega preporoda na krščanski osnovi. Izpeljal je ločitev od liberalcev. Zasnoval in uresničil je lastne katoliške ustanove: Katoliško tiskovno društvo, katol. tiskarno in knjigarno ter Goriško Mohorjevo družbo. Postal je tajnik tudi KTD in odbornik GMD. Te ustanove so opravile ogromno poslanstvo: na tisoče slovenskih knjig, časopisov, revij, molitvenikov in katekizmov. Šček je posebno skrbel za otroke in mladostnike. Sestavil je šest molitvenikov, Mali katekizem, Krščanske resnice ter Zgodbe Svetega pisma. Ko so fašisti ukinili vse slov. šole, društva in časopise, je Šček pošiljal otrokom knjige: Kolački, 11 zv. Pravljic, Bukvice strica Janeza (Ščekov psevdonim) in zlasti mesečnik Jaselce 1927–29. Urejal ga je stric Janez in pritegnil k sodelovanju nad 200 otrok. Poleg tega je Šček pisal in sodeloval v 21 listih. To delo je nadaljeval tudi pozneje, ko je zapustil Gorico in se vrnil v tržaško škofijo kot **župnijski upravitelj** v Avberu 1927–41. Iz male kraške župnije je brž ustvaril živo versko in narodno občestvo. Širil je verski tisk, vpeljal ljudsko petje, zbiral dijake s Krasa, ustanovil Dekliško zvezo. Poklical je umetnika Toneta Kralja, da je poslikal župnijsko cerkev sv. Nikolaja v poduhovljenem ekspresionističnem slogu in mu pripomogel, da je nato poslikal še 40 cerkva pri nas. T. Kralj je tako postavil nasproti Italiji »limes

– mejni spomenik slovenske verske in narodne kulture« (T. Kermavner). Ščekovo delo je bilo trn v peti ital. fašistom. Obsodili so ga na dve leti »konfina« in ga prisilili, da je zapustil Avber in se v maju 1941 zatekel k župniku Tonetu Požarju v Lokev pri Divači in tam ostal do prezgodnje smrti (6. 7. 1948), pokopan v Avberu.

Bila je vojna. Čeprav bolehen je Šček rad pomagal v cerkvi, zraven pa bistro spremljal dogajanje med NOB. Odločno je obsodil strahopetno vedenje ljubljanskih politikov, ko so ob polomu Jugoslavije izrazili vdanost Grazioliju in Italiji: »Kolika zaslepljenost! Vsi so postali politični mrtveci. Ljudstvo jih bo zapustilo. Komunisti pa bodo to temeljito izrabili.« Obsodil domobransko sodelovanje z Nemci in stopil na stran OF – za boj proti Italiji in Nemčiji. Ožigosal pa je tudi napake pri OF: nepotrebne likvidacije domnevnih izdajalcev in stalinistične metode nasilja in strahovanja. Bistro je opazil tudi napake naših oblasti ob osvoboditvi Trsta: Bevkov vzklik »Tu v Trstu smo zdaj Jugoslavlani in tu ostanemo«, fojbe itd. B. Kraigherju je rekel: »Vedite, Trst ni Vrhnika.« Ob pariški mirovni konferenci 1947 je še dodal: »V 2. svet. vojni so bili tepeni vsi naši stoletni sovražniki: Nemci, Italijani in Madžari, Jugoslavija pa med zmagovalci. Torej edinstvena politika v tisočletni zgodovini, ko bi morali vsi Slovenci priti v svobodno Jugoslavijo. Borci so se junaško borili in osvobodili vse naše etnično ozemlje. Naša uradna politika pa je v par mesecih vse to zapravila. Tako smo izgubili Trst, Gorico, Koroško in Porabje – za vedno.«

Šček je vse življenje beležil dogodke doma in v svetu. Tako je napolnil 14 zvezkov »Paberkov«, 3 zv. »Lokavskih starin« in 1 zv. »Rodbinskih starin«, tri sestavke v Razgovorih in člankih, Trst 1946. Njegovi govori in posegi v rimskem parlamentu so zbrani v »Acti parlamentari XXVI legislatura 1921–23 – Roma.« V teh delih so dragoceni podatki o razmerah v Slovenskem primorju pod italijansko okupacijo.

Virgil Šček je bil klena duhovniška osebnost, pobudnik vedno novih idej, uprt v bodočnost. Ponošen Slovenec, branilec verskih in narodnih svetinj. Pri delu garač, v družbi prijeten sogovornik, poln humorja. V načelnih zadevah je bil premočrten, nepopustljiv. Hotel je služiti Kristusu cerkvi in svojemu narodu. Bil je drugi Čedermac in drugi Krek primorskim Slovincem. O tem priča tudi njegovo zadnje pismo, duhovna oporoka velikega Slovenca:

*Verjem trdno vse, kar me je mati učila.
Ljubil sem slovenski narod.
Nisem iskal časti, ne denarja,
ampak le srečo našega naroda.*

*Nikdar nisem naroda goljufal, lažnivo obljubljal.
Quod non est DEUS – nihil est.
Apostolska vera – granitna skala*

Tone Požar

Ob stoletnici rojstva akademika Franceta Koblarja

Dne 29. novembra 1989 je poteklo sto let od rojstva tega velikega moža. Izšel je iz izrazito delavske družine v Železnikih nad Škofjo Loko, oče in mati sta oba kovala žeblice. Tako je v njem že v otroških letih jasno zaživel občutek socialnih nasprotij in krivic. Njegovo življenjsko usodo je spremenil domači kaplan, s čigar pomočjo je mladi Koblar odšel iz proletarskih Železnikov v Ljubljano študirat. Stanoval je pri sorodnikih in gospodinjah, v Alojzijevišču in Marijanišču. Že v gimnazijcu se je oblikovala narodna zavest in oglasilo zanimanje za gledališče. Po maturi se je odločil za študij slavistike na Dunaju, a ga je po treh letih pretrgala vojna, tako da ga je dokončal šele na novi univerzi v Ljubljani. Kot visokošolec je doma v Železnikih o počitnicah režiral razne, tudi zahtevne igre, npr. Grillparzerja, v njih je tudi sam nastopal. Vojno je prebil na fronti, po bolnicah in v pisarnah, od tega dve leti na Poljskem in se naučil jezika, tako da je pozneje mogel prevajati, zlasti Prusov zgodovinski roman Faraon.

V letih med vojnama je bil vsestransko delaven, že v tem času se je uvrstil med najvidnejše slovenske kulturne delavce. Kot profesor je poučeval v prejšnji Jugoslaviji, med okupacijo in še ob osvoboditvi slovenski jezik in književnost na poljanski gimnaziji v Ljubljani. Redno je spremljal predstave v Drami in o njih sproti pisal tehtne kritike za dnevnik Slovenec; pozneje so izšle pod naslovom Dvajset let slovenske drame v dveh knjigah pri Slovenski matici (1964, 1965). V letih 1923 do 1937 je urejal, sprva z dr. Steletom, pozneje s Fr. Vodnikom, revijo Dom in svet ter jo obdržal na isti kakovostni ravni, na kakršno jo je bil dvignil dr. Izidor Cankar; v njej je objavljал ocene novih knjig, a tudi eseje o nekaterih sodobnikih in kulturnih vprašanjih. Čeprav je bil miselno blizu mladim, križarjem in krščanskim socializmom, se je ob krizi Doma in sveta težko ločil od njega in pri Dejanju sodeloval znatno manj. Z dognanimi članki o kulturnih delavcih, pesnikih, pisateljih in gledališčnikih, je v tem času in

po drugi vojni obilno sodeloval pri Slovenskem biografskem leksikonu. Za mohorsko zbirko Cvetje, namenjeno srednjim šolam, je pripravil Jurčičevega Desetega brata in Stritarjeve mladinske spise, oboje s pregledno spremno študijo. Za Novo založbo je uredil 20. zvezek Zbranih spisov Ivana Cankarja s Podobami iz sanj ter Zbrano delo Dragotina Ketteja, ki vsebuje Koblarjevo doktorsko disertacijo o tem pesniku. Do načrtovane ilustrirane slovenske slovstvene zgodovine v treh delih spričo zaposlenosti na vseh straneh, in ker ga je prehitel dr. Slodnjak s svojim Pregledom (1934), ni prišel. V času med vojnama je bil namreč tudi viden in delaven član Društva slov. književnikov in Penkluba, pri Radiu pa je vodil literarni in dramski program. Povsod se je zavzemal za suverenost slovenskega jezika in kulture ter za splošno demokracijo, nasprotoval pa unitarizmu v državi in nacizmu po Evropi. Med okupacijo je želel, da bi osvobodilno gibanje zajelo prav vse nekdane politične stranke, nastopal je proti javnemu ovaduštvu po časniki in proti vsakršnemu, zlasti oboroženemu sodelovanju z okupatorjem, a tudi proti medsebojnemu krvavemu obračunavanju in pobijanju med Slovenci.

Leta 1946 je postal redni profesor na Akademiji za igralsko umetnost. Prispeval je spremne besede k številnim prevodom iz Shakespeara in drugih tujih avtorjev, a tudi k nekaterim domačim odrskim delom, npr. k o. Romualda Škofje-loškemu pasijonu. Uredil je zbornik Shakespeare pri Slovencih in zanj prispeval razpravo o njegovem slogu. Prevedel je Lessingovo Hamburško dramaturgijo ter jo opremil z bogato uvodno študijo in komentarjem. Za potrebe slušateljev na Akademiji je v ciklostilu objavil štiri snopiče povzetkov svojih predavanj iz zgodovine evropske drame od antike pa vse do začetkov realizma. Zgodovine slovenske drame se je lotil dvakrat, obakrat v dveh knjigah: najprej jo je obdelal ob antologiji, ob izbranih besedilih za šolam namenjeno zbirko Klasje pri Državni založbi, kasneje, ob koncu življenja pa v delu Slovenska dramatika pri Slovenski matici (1972, 1973). Knjižno objavo Koblarjevih predvojnih gledaliških kritik pri isti založbi smo že omenili.

Sicer je v povojnem času razvil občudovanja vredno uredniško dejavnost na področju slovenske literarne zgodovine. Ukvarjal se je z avtorji, ki so mu bili blizu po življenjskih nazorih ali pa bili njegovi sodobniki in dobri znanci. Pri izdajanju njihovega dela ni skrbel le za redakcijo besedil, temveč vselej dodajal potrebne opombe in zanesljive oznake, nekajkrat že kar študije. Njegova dejavnost te vrste sega strnjeno od ovoboditve do 1970, torej četrto stoletja, pri čemer je isto leto navadno uredil po več knjig. Za monumen-

talno zbirko Slovenski pesniki in pisatelji, ki vse od osvoboditve izhaja pri Državni založbi, je pripravil znanstveno kritične izdaje Zbranega dela Josipa Stritarja v desetih – v zbirki Klasje prav tam so bili izšli njegovi kritični spisi, Simona Gregorčiča v štirih in Dragotina Ketteja v dveh knjigah, zunaj te zbirke pa so izšli Izbrani spisi Franceta Bevka v kar dvanajstih knjigah. V okviru prej imenovanih klasikov bi morala iziti tudi Koblarjeva obširna in kvalitetna monografija o Gregorčiču, toda razni strokovnjaki in politiki so rokopolis iz ideoloških razlogov toliko časa zadrževali in zavračali, da se je avtor nazadnje odločil objaviti ga drugje, pri Slovenski matici (1962). Za Matico je s tega področja 1968 in 1969 pripravil tudi dve knjigi Leposlovja – esejev in kritik Izidorja Cankarja, vsakokrat z obsežno spremno besedo. Pri Mohorjevi družbi sta kmalu po osvoboditvi izšla v zbirki Cvetje v Koblarjevem uredništvu in z njegovo nazorno razlago izbora iz Stritarjevih pesmi in proze. Posebej pa velja omeniti v poznejših letih objavljena Izbrana dela F. S. Finžgarja in Ivana Preglja – Državna založba tema pisateljema tedaj ni hotela priznati značaja klasikov in se ju je otepala, zato ju je pod svojo streho vzela Mohorjeva. V redni zbirki te družbe so se zvrstile Gregorčičeve Poezije, Finžgarjeva Dekla Ančka in Strici, Pregljevi Tolminci in Bevkov Kaplan Martin Čedermac, vse s poljudno spremno besedo. Po profesorjevi smrti v muzeju v Železnikih urejena spominska soba nazorno priča, da je opravil tako ogromno znanstveno in kulturno delo, kakršno si komaj moramo zamisliti v mejah enega samega človeškega življenja.

Leta 1964 je bil Koblar izvoljen za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dve leti zatem je bil za geografom Melikom izbran za predsednika Slovenske matice. Jeseni 1974 smo pri Matici – spadal je med njene najbolj uspešne predsednike – intimno praznovali njego-

vo 85-letnico. Že v začetku naslednjega leta, 11. januarja 1975, pa je umrl. Bil je poduhovljeno resnoba, možato pokončna, v besedi in nastopu nekoliko slovesna osebnost. Kot slovstveni in gledališki zgodovinar je raziskoval silnice določene časa, značajske poteze ustvarjalca ter oblikovno izrazne, predvsem pa idejno etične sestavine njegove umetnosti. Ker je bil sodobnik ekspresionistov in prepričan kristjan, je besedno umetnost pojmoval predvsem kot izraz Duha. Pri svojem znanstvenem delu je bil načrten, zavzet in neutrujen, celosten in poglobljen, a tudi dostopen, razumljiv. Svoj pogled na svet je v spominih Moj obračun, objavljenih po smrti (1976, Slov. matica), označil za »prosvetljeni krščanski humanizem« (str. 192). Kristjan naj ne teži po politični moči in oblasti, temveč po osebnem spopolnjevanju, po delu za sočloveka in kulturnem ustvarjanju. Svojemu svetovnemu nazoru je ostal zvest, bil pa je hkrati strpen do drugače mislečih in vselej pripravljen na sodelovanje v skupnih narodnih zadevah.

Joža Mahnič

Dr. Joža Lovrenčič (1890–1952)

Slovenski pesnik, pripovednik, proučevalec preteklosti, pedagoški, kulturni in politični delavec dr. Joža Lovrenčič se je rodil 2. marca 1890 v Kredu pri Kobaridu v kmečki družini. Po končani gimnaziji v Gorici je študiral na univerzi v Gradcu slavistiko in latinščino ter promoviral leta 1915 s disertacijo o goriškem narodnem buditelju Valentinu Staniču. Kot profesor je najprej poučeval na goriški gimnaziji, ki se je zaradi vojne preselila v Trst, nato pa živel kot begunec na Gorenjskem, bil imenovan kot zastopnik Goriške v začasno narodno predstavništvo v Beogradu in bil odposlanec na mirovnih pogajanjih v Parizu. Poučeval je na raznih gimnazijah in učiteljsku v Ljubljani, med zadnjo svetovno vojno pa postal ravnatelj slovenske gimnazije v Gorici. Ko se je po koncu vojne vrnil v Ljubljano, je bil zaradi tega ravnateljstva krajši čas zaprt, ter kazensko upokojen. Kot dejanska orvelovska »neoseba« je umrl 11. decembra 1952 v Ljubljani, uradni molk o njem pa že do danes ni v celoti presežen.

Iz Lovrenčičevega vsestranskega literarnega delovanja, ki je danes posebej pri mlajših rodovih zaradi omenjenega zidu molka zelo malo znano, velja najprej omeniti njegovo mladostno ponaro-

delo pesem Jaz bi rad rudečih rož, naglasiti njegovo pesniško zbirko Deveta dežela, ki je prva slovenska ekspresionistična zbirka, njegovo epso pesnitev Sholar iz Trente, pesnitev Tri božje poti (Sveta gora, Višarje, Brezje), vrsto zgodovinskih romanov: Cesta in njen voz, Pereči ojenj, Dom ob Soči, Publius in Hispala, Anali izumrlega naroda, biografski roman o Valentinu Staniču Cerovščkov gospod, avtobiografsko pripoved Med Scilo in Karibdo, knjigo zanj značilnih legend Tiho življenje, mladinska spisa pravljico Pastir z belo ptico in pravljico povest Tonca iz lonca in dramsko trodejanko Gorsko življenje. Kulturno življenje Goriške je predstavil v pripevkah Pregled goriškega slovstva, Goriški memento in Slovenska beseda ob Adriji. Bil je tudi marljiv prevajalec in kot prvi prevedel v slovenščino Lorenzini-Colodijeva Pinnochia kot Storžka ter štiri knjige islandskega avtorja Jona Svenssona o Nonnijevih dogodivščinah. Ne nazadnje je bil do konca zvest sodelavec Koledarja Mohorjeve družbe, katerega strani so bile ene redkih, ki so mu bile po vojni kljub uradni nemilosti vedno odprte.

Andrej Vovko

»Tüll« – til – prfarska mreža tudi »pečna čipka« imenovana.

Drobna srečanja z Jožo Lovrenčičem

(Ob stoletnici pesnikovega rojstva)

S pesnikom dr. Jožo Lovrenčičem me ni vezalo tako znanstvo ali domačnost kakor z Gradnikom ali Bevkom. Tudi ga nisem imel priliko tako spoznati, kakor sem ostala dva, kljub temu pa me tudi na Lovrenčiča veže nekaj spominov osebnih, poleg seveda tistih, ki si jih človek v culo nabaše spotoma v življenju.

Prvič sem Lovrenčiča videl in spoznal v tisti daljni pomladi leta 1945, ko smo po eno- dvo- ali večletnem študiju na italijanskih gimnazijah v Gorici, Vidmu ali še kje dlje v Italiji prišli na slovensko gimnazijo v ulici Croce v slovenskem predelu goriškega mesta. Takrat se je zgodilo, da je tudi Lovrenčič stopil v naš razred za kako uro, ko je suprilal gotovo po opraviških odsotnega nepozabnega prof. Antona Kacina, ki je bil tudi naš razrednik. Lovrenčiča sem takrat kot slovenskega pesnika in pisatelja naravnost občudoval. Bilo je prvič v mojem življenju, da sem imel pred sabo živega slovenskega literarnega ustvarjalca, in to še posebej, da je bil to pesnik, in tudi tak, da smo imeli njegove pesmi natisnjene v gimnazijski čitanki.

Seveda je bilo to moje recimo »materialno« srečanje z njim. Zakaj kot literarnega človeka sem ga poznal gotovo že prej. V velikem zaboju, kjer je moj duhovni sorodnik in velik dobrotnik brški župnik hranil na stotine slovenskih knjig, predvsem primorskih založb, so bile tudi njegove »Gorske pravljice«, njegov »Oče naš« in seveda njegova takrat najnovejša knjiga pripovednih pesmi »Tri božje poti«, ki jo je izdala Goriška Mohorjeva družba.

Toda veliko več vredno je bilo moje srečanje z njegovo poezijo, tisto zanosno in značilno iz zadnjih let pred 1. svetovno vojno, letih med to vojno in še nekaj po njej. V tistih zajetnih formatih velikega kvarta, na tistem čudovitem beljenem papirju, s tistimi nepozabnimi reprodukcijami umetnin evropske likovne umetnosti, in ob njej tekmujoče slovenske – ki ju je iz meseca klicalo v življenje neutrudljiva misel in oko velikega Izidorja Cankarja! Listanje in ustavljanje ter razmišljanje ob tistih letnikih Dom in Sveta zadostuje več kot za kak letnik študija, na akademiji ali na filozofski fakulteti!

No, in ti letniki so prinašali številne Lovrenčičeve, Bevkove, Majcnove in še katerega drugega pesmi. Strani Dom in sveta so se naravnost šibile pod težo teh verzov in kitic. Že takrat sem zasluhl, da je bila ta revija nekaj zares impozantnega.

Da me slutnja ni varala, sem kasneje lahko čisto stvarno ugotovil, ko sem pripravljaj za objavo Resovo, Kogojevo, Finžgarjevo, Bevkovo in še kakšno korespondenco. Saj vsa ta pisma in dopisnice govorijo in to v vzneseni dikciji o tem čudovitem zagonu slovenske literature, ki je bil zares enkratni.

Seveda sem Lovrenčiča občudoval še posebej zato, ker sem do takrat že zagrešil vrsto pesmi.

Do drugega srečanja med Lovrenčičem in menoj je prišlo leta 1948. Od takrat hranim drobno brošuro, na katero se mi je pesnik podpisal. Naneslo je, da sem preživel en cel dan v njegovi družbi. Jaz sem bil tedaj dalj časa na Vrsnem v materinem rojstnem kraju, ko pride nekega dne Lovrenčič v Gregorčičevo rojstno hišo. Nekaj časa pred tem dogodkom je moralo Gregorčičevo rojstno hišo obiskati kulturno-umetniško društvo »Tine Rožanc« iz Ljubljane, ki je tam pustilo venec s trobojnico, a brez petokrake. Oskrbnica Gregorčičevega doma je bila nekoliko v zadregi zaradi tega, pa je pesnika Lovrenčiča vprašala za mnenje. Spominjam se, da jo je pomiril s podatkom, da je društvo v Ljubljani zelo aktivno in znano in da se nima česa bati.

Tega dne je bilo zmenjeno, da obiščem Lovrenčiča na njegovem rojstnem domu v Kredu.

Zgodaj zjutraj sem jo že na določeni dan mahal peš z Vrsnega v dolino, skozi vasice na levem bregu Soče, prišel v Kobarid in od tam v Kred. Ko sem tam povpraševal po profesorju in pesniku Lovrenčiču, so mi v odgovor povedali, da je odšel v cerkev. Stopil sem tja in ga res našel skupaj z ženo pri maši, med katero sta pristopila k obhajilu; mislim, da je bil to prvi petek v mesecu. Po maši sta me povabila v pesnikov rojstni dom, čeprav – kakor se bežno spominjam – ta ni bil več v lasti sorodnikov, temveč je prešel v tuje roke.

Potem smo se vsi trije odpravili peš iz Kreda kar po stezah in kolovozih preko njiv in travnikov

na Svino pri Kobaridu. Ko smo tako hodili preko polja, je na nekem mestu Lovrenčič postal in vzkliknil: »Ta njiva ima svojo pesem!« (Prim. »Deveta dežela«, str. 7) Na Svinem smo si hoteli ogledati srednjeveške freske, a je bila cerkva zaprta. Od tu smo krenili v Kobarid. Tu sem kupil zvezek »Male knjižnice« (Pessis, O eksistencializmu), nakaterega se mi je pesnik – kakor sem že napisal – podpisal.

V Kobaridu smo srečevali Lovrenčičeve znanke. Stopili smo tudi v gostilno na trgu. V pogovoru ga je eden teh pobaral, kdaj bo izšlo delo Krilana (pesnika Josipa Pagliaruzzija), in sicer mislim, da ga je omenjal v zvezi z monumentalno zbirko Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Lovrenčič ga je tolažil, da napoči čas tudi za Krilana. Morda pa je tudi sam kaj na to mislil, saj je bil – po njegovi izjavi – nekaj časa določen za lektorja pri Državnih založbi Slovenije, ki je to serijo izdajala. Da pa je ta zaposlitev bila le bolj formalnega značaja, o čemer naj bi pričalo dejstvo, da mu niso dajali niti lektorskega dela ne... Tako je vsaj potožil.

Kaj vse je bilo tisti dan predmet najinega pogovora, se danes več ne spominjam. Na vsak način sva veliko govorila o njegovem življenju in delu, pa tudi o takratnem (1948!) stanju slovenske literature. V meni je močno živ občutek-spomin, da v njegovih besedah ni bilo obsojanja, marveč le veliko razočaranje.

V Kobaridu smo se ločili: jaz sem se od tu vrnil na Vrsno, onadva pa sta se menda vračala v Kred.

Do tretjega srečanja je prišlo v Ajdovščini. Čeprav se časa natančno ne spominjam, je moralo biti v jeseni (september-oktober) leta 1951, po maturi, ki sem jo tisto leto opravil v jesenskem roku. Da ta obisk povezujem s spominom na maturo, je v zvezi z Lovrenčičevo mimogredno pripombo, da so nekateri osmošolci-maturanti v nekdanji Avstriji svojo zrelost dokazovali tudi z obiskom javne hiše, kar je pesnik obsojal in se še po toliko desetletjih nad tem zgražal.

Iz Ajdovščine sem Lovrenčiča spremljal (tokrat v družbi svojega sošolca D. M.) v bližnjo vas Ustje, kamor naju je pesnik peljal, ko je šel na obisk k svojemu prijatelju, tamkajšnjemu župniku Štefanu Podberščku. Po vsej verjetnosti je bil Podberšček Lovrenčičev sošolec. Tako smo bili v ušanskem župnišču štirje in Lovrenčič nam je začel prebirati neke odlomke iz za nas takrat še rokopisnega »Duhovina«, kraške zgodbe. Nekaj pa tudi iz prav tako verzificirane zgodbe o »Bratu Honoratu«...

Za Lovrenčičevo smrt – 11. decembra 1952 – sem izvedel prepozno, zato se pogreba nisem mogel udeležiti, moje misli pa so v tistih prvih

letih večkrat v duhu povasovale pri njem, in to ob različnih življenjskih prilikah, ki kličejo v človeku vzore in priče in svetovalce na poti... Lovrenčičovo delo, pa naj ga je literarna kritika še tako prikazovala in ocenjevala, mi je bilo vedno močno blizu in sveto, saj mi je govorilo o umetnosti, ki sem ji tudi sam skušal skromno služiti, pa tudi o neverjetnem garaškem delu človeka, ki je skozi dolga desetletja (posebej me je takrat impresioniralo njegovo prevajanje Ovidovih Metamorfoz) služil zvesto in vdano slovenski besedi, množil njene zaklade a se je po usodnem času znašel na čisto stranskem tiru, na katerega se še danes le od časa do časa zapelje literarna zgodovina, da ugotovi, če ni med zarjavelim železom le še kaj...

Za Lovrenčiča in njegovo delo se prihodnost še pomuja, čeprav se ne bo mogla več dolgo. Čas namreč kliče po temeljiti oceni in iz nje izhajajočemu ovrednotenju ter priznanju.

Marijan Breclj

Zgodba o neopravičeni uri

V peti šoli smo imeli za razrednika neznansko strogega profesorja, ki ni bil nič manj zagrizen nemški šovinist. Bil je eden izmed onih, ki so gradili znani germanski most do Adrije. V razredu smo bili združeni Slovenci, Italijani in par Nemcev in nič ni prikrival svojih simpatij: Nemci so mu bili Benjaminčki, Italijane je gladil, nas je pa lovil, smešil in zbadal in pri tem užival. Še danes se ga z jezo spominjam. Vse bi pozabil in mu odpustil enega mu ne morem odpustiti, pa naj bi se skliceval na disciplinarni red ali na karkoli – tako ne bi smel nastopiti...

To pa je zgodba o neopravičeni uri.

Izza petka 16. novembra 1906, ko smo zvedeli, da je Simona Gregorčiča zadela kap, smo bili vsi vznemirjeni in v upu in strahu smo čakali, kako bo s pesnikom. Čez dober teden, v soboto 24. novembra, smo izvedeli, da je umrl in zadnjo uro so nam po okrožnici sporočili, da se v ponedeljek 26. novembra ob 8. udeleži zavod pogreba, nakar se bo vršil pouk ko navadno.

Gorica se je odela v črno in na Gorišček – Katarinijev trg – so se začele zgrinjati množice iz mesta, iz okolice, z dežele, od vsepovsod.

Ob sobotah popoldne smo hodili semeniščani na izprehod. Ta dan nismo šli. Dovolili so nam, da smemo iti kropit pesnika.

Prišli smo pred hišo žalosti. Dolga, na zunaj dolgočasna enonadstropna hiša je bila – odkar je stekel v Gorici tramvaj, je ni več – in pred njo se

je gnetlo ljudstva, ki je prihajalo in odhajalo skozi velika vrata. Vsi so bili potrti, žalostni...

Vstopil sem skozi vrata in videl onkraj dvorišča vrt, v katerem je rastle stara cipresa in se dvigala preko strehe. Zavil sem na levo v nadstropje po lesenem stopnišču, ki je bilo ta dan preozko, kakor je bil preozek tudi hodnik, s katerega se je prišlo v pesnikovo stanovanje. Na hodniku sem srečal kneza in nadškofa dr. Fr. Sedeja, ki je bil pesnikov prijatelj in mu je ponudil še isto leto, ko je postal škof, stanovanje v svojem dvorcu, a je pesnik ostal le rajši v hiši, v kateri se je nastanil, ko je po bolezni 1903 prodal svoj »hrib« na Gradišču in se preselil v Gorico.

S hodnika nisem mogel takoj v vežo. Prenapolnjena je bila, ker so bila iz nje na desno odprta vrata v pesnikovo hišno kapelico, ob kateri so se ljudje ustavljali; soba, kjer je ležal pesnik na mrtvaškem odru, pa je bila tudi pretesna, da bi se mogli vsi zvrstiti vanjo.

Pod pritiskom navala, ki je bil s stopnišča vedno večji, smo se, kar nas je bilo v ospredju, le zrinili v vežo in preden smo prišli v sobo, smo si ogledali kapelico. Na oltarju je bilo še vse prav tako kot oni dan, ko je pesnik začutil slabost in odstopil. Mašna knjiga je bila na epistolski strani, mašni plašč pa tudi zgrnjen na oltarju...

Tam pa je bila ona »nizka soba, a v sobi, blede sveč svitloba...«

Spraznila se je nekoliko in vstopili smo. Orosile so se mi oči, ko sem prijel za oljkovo vejico in poškropil pesnika. Vse je bilo tako, kot je pel in se videl:

*Mej svečami pa spava mož,
bled mož, ogrnjen s plaščem črnim,
ki s trakom je našit srebrnim;
on trdno spi, nevzdržamno spi,
strudila ga je težka hoja.
Moža pa množica ljudi,
z mladiko oljkovo kropi,
želeč mu večnega pokoja...«*

V črno zastrta soba je bila polna južnega zelenja in vencev in cvetja in Sokoli so stražili velikega mrtveca. Molil sem in obenem ugibal, kaj vse je nesel še pesnik s seboj, in mislil na njegovo VI. posmrtnico in na vse, kar sem slišal zadnje dni, ko so pravili, da je pripravljaj nov zvezek svojih Poezij... Še enkrat sem ga pokropil in ga pogledal s solzami v očeh...

V nedeljo smo slišali, da so prišli k pogrebu iz vseh strani Slovenije, med drugimi tudi Aškerc, Medved in Meško. Ah, kaj bi dal, če bi smel ta dan v mesto! Od jutra do večera bi oprezoval, da bi te naše pesnike vsaj oddaleč videl!

V ponedeljek ob pogrebu sem jih le.

Ob osmih je bil ves Katarinijev trg prepoln pogrebcev, ki so se zgrnili v žalni sprevod, kakršnega še ni videla Gorica. Šole so ga začele. Davno smo že bili na Travniku pred cerkvijo Sv. Ignacija in se postavili v vrsto, a sprevoda še ni bilo konec. Ko smo tako stali, smo opazovali udeležence in tedaj so mi pokazali Aškerca, Medveda in Meška, o katerem so mi povedali, da je zelo prijazen in ljubezniv. Izvedel sem, da so ga preparandke kar na cesti oblegale s svojimi albumi in bile do neba srečne in vesele, ko so dobile, če že ne kakega verza, vsaj njegov podpis.

Ko se je zgrnil sprevod v cerkev in so opravili cerkveni obred, smo krenili spet po istih ulicah na Katarinijev trg, kjer sta se poslovila od pesnika profesorja Iv. Berbuč in v imenu mladine dr. K. Ozvald. Po Berbučevem govoru je zapelo »Glasbeno in pevsko društvo« pesnikovo najljubšo pesem »Nazaj v planinski raj...« Nepregledna množica jo je poslušala in ihtela in ihtenje je prešlo v glasen jok, ko so krsto preložili na drug voz, ki se je zganil in peljal pesnika v planinski raj tja gori k Sv. Lovrencu »na griček zeleni ob Soči, mrtvim živo šumljajoči...«

Pogrebci so se vračali v mesto – tudi študentje. Meni ni dalo srce. Pozabil sem na šolo in vse in šel za vozom, ki je peljal pesnika domov, do Solkana, kjer so ga sprejeli solkanski občinski svet in čitalničarji z zastavo in žalno pesmijo. Oni pogrebci, ki so prišli še do sem, so si v spomin utrgali kak list ali cvet iz vencev in tudi jaz sem ga...

Dolgo sem še gledal za mrtvaškim vozom in ko je izginil za ovinkom, sem se vračal v mesto. Ko sem tako šel, sem dotekel Meška. Pozdravil sem ga in ker mi je ljubeznivo odzdravil, sem se mu približal in se mu predstavil. O Gregorčiču sva govorila in potem o Gorici in o študentih. Pohvalil nas je in povedal, da je spoznal, kako se zanimajo za književnost. Tedaj sem se mu tudi jaz izdal in je bil še bolj ljubezniv in me je bodril in vzpodbujal. Ne vem, koliko časa sva hodila po Gosposki ulici, po Travniku in Šolski ulici. Nič nisem pomislil, da ga mogoče zadržujem, on pa ni hotel kaliti mojega veselja, saj je gotovo videl, da mi kljub žalostnemu dnevu le žarijo oči, ko sem ob njem. Končno me me je pa le rahlo opozoril, da ima še druga pota.

»Kaj pa šola?« je vprašal.

Iz zvonika Sv. Ignacija je udarilo tri četrti.

»Tretja ura gre zdaj h koncu. Zamudil sem, pa nič ne de, se že opravičim.«

»Pa bo le prav, če greste k pouku,« je rekel mehko in mi dal roko.

»Ali bi Vam smel včasih kaj pisati pa Vas prositi za kak svet, gospod pisatelj?« sem prosil.

»Prosim, prosim, veselilo me bo, saj imam vas Goričane rad! Zbogom!«

In odšel je po Šolski ulici in zavil okoli Travnika k »Jelenu«, jaz pa v gimnazijo.

Kakor hitro sem prestopil prag in se nameril v prvo nadstropje, me je zazebló in čim bliže sem bil razredu, tem počasnejši je bil korak. Ob vratih sem obstal in ugibal, ali bi vstopil ali bi se vrnil in se potem drugi dan kako opravičil. Zoprni, naduti razrednikov glas, ki je rezko odmeval izza zaprtih vrat na hodnik, ni obetal nič dobrega.

»Opravičim se, povem mu, kako in kaj – pa naj napravi, kar hoče!« sem se odločil in odločno vstopil.

Součenci so se ozrli in iz slovenskih oči sem bral, da nisem prišel pravi trenutek. Razrednik, ob katedru je stal in se opiral s komolcem nanj, me je strupeno gledal. Preden sem prišel do njega, da bi se opravičil, je siknil kakor gad, da ni treba nikakega opravičevanja, da je šola več kot pogreb kakega malopomembnega pesnika, za katerega je bilo pač dovolj, če mu je zavod žrtvoval dve uri...

»Neopravičeno uro in posledice pripišite sebi in svojemu navdušenju za vašega pesnika!« je zaključil v svoji trdi nemščini.

Sedel sem. Po razredu mir, kakršnega ni bilo ne prej ne slej. Onemu sošolcu, ki ga je nato dalje izpraševal, je drhtel glas...

Spomin pesnikov je žalil in z njim nas vse in našo narodnost. Tega mu nismo odpustili in mu tudi danes ne, čeprav neopravičena ura ni imela hujših posledic. Imela bi jih, a v profesorskem zboru je bil profesor Josip Ivančič, najožji Gregorčičev prijatelj, in so bili še drugi, ki ne bi prenesli zagrizene žalitve, katera bi prišla v mojem disciplinarnem slučaju na dan...

Joža Lovrenčič

Fran Ramovš

Leta 1990 praznujemo stoletnico rojstva velikega jezikoslovca, univerzitetnega profesorja za slovenski jezik, enega glavnih soustanoviteljev ljubljanske univerze in Slovenske akademije znanosti in umetnosti, pisca številnih razprav in knjig o slovenskem jeziku Frana Ramovša.

Rodil se je 14. septembra 1890 v Ljubljani, vendar je mladost preživel v Borovnici, kamor se je družina preselila kmalu po njegovem rojstvu. Gimnazijo je končal v Ljubljani in bil vseskozi odličen dijak. Univerzitetni študij jezikoslovja je začel na Dunaju, že drugo leto ga je nadaljeval v Gradcu in ga tam tudi končal. Že med študijem se je pripravljajl za doktorat in habilitacijo. Sredi leta 1914 je bil promoviran za doktorja filozofije. Znanstveno delo je pretrgala prva svetovna vojna, ko je moral na fronto, odkoder ga je spravila bolezen v bolnico. Po zlomu avstro-ogrske monarhije se je začelo pripravljajenje slovenske univerze. Pri tem prizadevanju je bil zelo delaven. Bil je med prvimi njenimi predavatelji. Odločilno vlogo je imel pri dolgotrajnem ustanavljanju akademije. Pred smrtjo je bil njen predsednik. Umril je 16. septembra 1952 v Ljubljani.

Glavno njegovo delo je bilo raziskovanje slovenskega jezika. Začel ga je že v študentskih letih in opravljal vse življenje. Iz pisnih in živih virov je zbral zelo veliko gradiva, tako da je lahko postavljajl bistveno nove trditve. Posebej je raziskoval jezikovni razvoj in narečja. Celotno področje je imenoval historična gramatika slovenskega jezika. Tak je tudi naslov široko zamišljenega knjižnega programa, od katerega sta izšla dva dela, in sicer Konzonantizem (1924) kot drugi del in Dialekti (1935) kot sedmi del. Drugi deli v tej zbirki niso izšli, čeprav jih je obravnaval v univerzitetnih predavanjih. V skrajšani obliki je vokalizem prikazan v svoji najboljši knjigi Kratka zgodovina slovenskega jezika (1936). Morfologija je izšla kot skripta po študentovskih zapiskih predavanj (1952). Široko zasnovano delo je ostalo nedokončano zaradi odkrivanja vedno novih spoznanj, velike kritičnosti in obilice organizacijskega dela. Ker je bil od ustanovitve ljubljanske univerze do smrti osrednja osebnost slovenskega jezikoslovja, je sodeloval tudi pri drugih jezikoslovnih delih, zlasti pri pravopisih, kjer je bil odgovoren predvsem za pravorečje, in pri terminoloških delih, ker so se posamezne stroke v novi državi hitro razvijale in slovenile.

Ramovševo delo o jezikovnem razvoju in narečjih je bil velik napredek v slovenistiki. Ob njegovem nastopu je bilo na tem področju veliko nejasnosti, deloma zaradi velike narečne razčle-

njenosti, deloma pa zaradi pomanjkanja pisnih spomenikov za starejša obdobja; besedila, ki so obstajala, pa še niso bila raziskana. Metode mladogramatikov in tudi novejših jezikoslovnih smeri je prilagodil našim potrebam, zlasti blesteče je razvil tako imenovano substitucijsko metodo, in z njimi razložil tako rekoč vse pojave. Zdelo se je, da je dosegel največ, kar je mogoče. Jezikovni razvoj je videl kot rezultat številnih dejavnikov, zato se je zavedal povezanosti jezikoslovja z drugimi vedami. Kot rezultat takega sodelovanja je izdajajl Brižinskih spomenikov (1937) z zgodovinarjem Milkom Kosom in Narodnega blaga iz Roža (1936–37) z narodopiscem Josipom Šaslom.

Na drugem mestu je bila njegova pedagoška dejavnost. Ves čas je na ljubljanski univerzi predavajl slovenski jezik. Že po slogu v knjigah in razpravah vemo, da je bil izjemen stilist. Tisti, ki so imeli srečo, da so ga poslušali, vedo povedati, da je bil bleščeč predavatelj. Vzgojil je vrsto nadaljevalcev svojega dela. Ker so bili njegovij učenci kar očarani od njegovega dela, je bilo kasneje čutiti primanjkljaj pri raziskovanju knjižnega jezika. To pa je bila nujna naloga poramovševskega časa.

Tretja sestavina njegovega dela so bila prizadevanja za ustanovitev in organizacijo pomembnih nacionalnih ustanov: univerze, akademije in znanstvene periodike. V teh prizadevanjih je lahko opravljal vodilne in odgovorne naloge, ker si je kot raziskovalec in poznavalec slovenskega jezika ustvaril ime doma in po svetu. Pri ustanavljanju slovenske univerze je bil tajnik pripravljajlne komisije in po njeni ustanovitvi avgusta 1919 med prvimi štirimi rednimi profesorji tako imenovane modroslovne fakultete. Dolga leta se je prizadeval za ustanovitev akademije. Ko je bil rektor univerze, je leta 1935 napravil načrt za njeno ustanovitev in ker načrt ni bil uspešen, iz protesta odstopi kot rektor. Ko je bila akademija 1938 ustanovljena, je bil med njenimi prvimi 18 člani. Dolgo časa je bil njen glavni tajnik in od 1950 do smrti tudi predsednik. Bil je ustanovitelj in prvi upravnik njenega Inštituta za slovenski jezik. Ta inštitut nosi zdaj njegovo ime. Načrt, ki ga je zasnoval kot njegov prvi vodja, je bil tako širok in je zajemajl vsa pomebnejša temeljna dela slovenistike, da se v nekoliko posodobljenij obliki uresničuje še sedaj.

Pomembno delo je opravil tudi kot soustanovitelj ali urednik znanstvene periodike. Zlasti je treba omeniti Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino (1917–1928), Razprave znanstvenega društva za humanistične vede (1923–1930) in Razprave SAZU prvega in drugega razreda.

Fran Ramovš je bil za življenja nesporna avto-

riteta na jezikoslovnem področju. Zbral, razložil in predstavil je domači in svetovni strokovni jezikovni javnosti najpomembnejša dejstva iz naše jezikovne zgodovine. S tem je nekako jezikovnozgodovinsko utemeljil individualnost slovenskega naroda. Kot izreden znanstvenik se je lahko uspešno odzval potrebam, ki jih je prinašal čas, in sodeloval pri ustanavljanju ustanov in znanstvenih časopisov, brez katerih sodobno razvit narodni organizem ne more izhajati, in organiziral njihovo delovanje. Pri tem pa ves čas skrbel za veliko kakovost.

France Novak

France Veber (1890–1975)

Ob stoletnici rojstva

Ob ustanovitvi slovenske univerze leta 1919 je bilo treba najti tudi predavatelja za filozofijo na Filozofski fakulteti. Naprosili so mladega slovenskega modroslovca Franceta Vebra, ki je bil v Gradcu asistent pri profesorju Meinongu. Učitelj je sposobnega učenca hotel obdržati za svojega naslednika, vendar je razumel, da mora k svojemu narodu, zato mu je ob slovesu dejal: »Prav imate; sedaj ko sta narodnosti tudi teritorialno ločeni, spadate k svojemu narodu.« Veber je zapustil obetavne možnosti v Gradcu in odšel v Ljubljano. Tako se je prvič začelo predavanje filozofije na laični fakulteti in sploh prvič sistematično predavanje filozofskih disciplin v slovenščini, če izvzamemo, da so gojili filozofijo tudi že v bogoslovju, – večinoma pa so bila tam predavanja v latinščini.

France Veber se je rodil 20. septembra 1890 v Gornji Radgoni. 6. razredov osnovne šole je obiskoval v domačem kraju, gimnazijo v Mariboru in 1910 po maturi vstopil v bogoslovje. Že v gimnaziji je kazal zanimanje za filozofijo. Po treh semestrih je šel nadaljevat študij filozofije v Gradec na filozofsko fakulteto med leti 1912–1917. Tja ga je usmeril njegov predavatelj filozofije v mariborskem bogoslovju France Ko-

vačič. Gmotno so ga podpirali Ivan Hribar, Ivan Tavčar in Karel Triller, leta 1913 pa je dobil tudi stipendijo štajerske deželne vlade. Leta 1917 je doktoriral, čeprav je bil vmes tudi vojak (narednik pri vojni cenzuri za slovanske jezike). Že v Gradcu se je pripravljval na predavateljsko delo. Kot privatni docent na univerzi v Ljubljani pa je v Zagrebu opravil habilitacijo in postal leta 1920 univerzitetni docent, leta 1923 izredni in 1929 redni profesor na filozofski fakulteti.

Predaval je do leta 1945, ko je moral v pokoj in je prenehal z vsem javnim predavateljskim delovanjem. Vzgojil je sodelavce, od katerih je Alma Sodnik postala njegova naslednica na fakulteti in po letu 1945 prevzela večino njegovih predavanj. Njegovo pedagoško delo na fakulteti je spremljala živahna znanstvena in pisateljska dejavnost. Leta 1937 je prejel medaljo René Descartes v Parizu, leta 1939 pa odlikovanje reda sv. Save. Leta 1940 je postal tudi dopisni član Akademije znanosti in umetnosti. Umrli je tiho 3. maja 1975 v Ljubljani.

Veber je skupaj z Meinongom pristaš tkm. predmetne teorije, filozofske smeri, ki podobno kot fenomenologija E. Husserla razvija teorijo človekove zavesti in poudarja njeno predmetnost. Predmet človekove zavesti je človekov življenjski svet. O tem je spisal Veber nad 15 znanstvenih del kot Sistem filozofije (leta 1923), Problemi sodobne filozofije (1923), Etika (1923), Očrt psihologije (1924), Estetika (1925), Idejni temelji slovenskega agrarizma (1927), Filozofija (1930), Knjiga o Bogu (1934). Ukvarjal pa se je tudi s kulturnimi in narodnostno-političnimi vprašanji. Raziskoval je prepoznavanje glasu na ljubljanskem radiu, pisal o fenomenologiji jezika, o Nacionalizmu in krščanstvu (naslov dela leta 1938), knjigo o Avguštinu (1931). Objavil je razprave o Ivanu Berniku, Klementu Jugu, R. Descartesu, Antonu Mahničju, Ivanu Markičju, Alešu Ušeničniku, Sokratu, Spinozi.

Veber je bil zelo zanimiv predavatelj. Predaval je na pamet, misli so vrele iz njega. Njegov filozofski sistem je ostal v senci. Preučevala sta ga župnik v Dolah pri Litiji Ludvik Bartelj in prof. Anton Trstenjak, ki je ob njen zastavil svoje psihološke študije človekove duševnosti. Leta 1972 je slovenski založnik v Münchnu Rudolf Trofenik izdal ob Vebrovi osemdesetletnici (1970) zbornik, ki ga je uredil Anton Trstenjak z naslovom Vom Gegenstand zum Sein (Od predmeta k biti). V zadnjem času njegovo misel ponovno oživlja docent na graški filozofski fakulteti Wolfgang Gombocz. Vebrova misel je spet postala predmet filozofskih simpozijev.

Po mnenju Janeza Janžekoviča, pokojnega profesorja filozofije na Teološki fakulteti, je bil

France Veber edini »slovenski« filozof. Medtem ko so drugi modroslovci pri nas zastopali bodisi filozofsko dediščino Tomaža Akvinskega, bodisi marksistično misel, je Veber gojil svojo originalno, kot pravi Trstenjak, nazorsko nevezano filozofijo. S tem je kot prvi pri nas uveljavil novodobno filozofsko težnjo, ki izvira iz Kanta in drugih novoveških filozofov. Ta težnja pomeni emancipacijo – odraščanje filozofije kot samostojne človekove dejavnosti, s tem pa odraščanje človeka kot samostojnega bitja. Takšno modroslovje je pomemben opornik novoveškega samostojnega človeka kot subjekta, ki lahko edinole iz sebe postavi svoj »življenjski svet«. To ni izolirani, subjektivistični svet, ampak opredmeteni svet, svet ki je odprt v prostor in čas in ki se plemeniti z njegovo vsebino. Ta svet je odprt tudi za Boga, kot je pokazal Veber s svojo knjigo o Bogu.

Veber je bil že za življenja deležen kritik filozofske, svetovnonazorske in nazadnje tudi politične narave. Filozofsko so ga v zgodnjem obdobju jemali v zakup tisti, ki so z njim hoteli dokazati, da je le subjektivistični svet, da zunaj nas ni ničesar, da ni Boga, da je naše mišljenje zaprto le v krog človeka. Drugi pa so mu očitali, da njegov filozofski sistem ne najde poti do objektivnega sveta in do Boga in ravno tako nasprotovali njegovi misli. Ko je dopolnil svojo teorijo tudi s potjo do Boga so ga zadnji spet smatrali za svojega opornika, prejšnji pa so vsuli nanj ploho kritik. Če je pisal besedo Bog z veliko so ga hvalili teisti, če z malo, ateisti.

Še hujše so bile njegove narodno-politične težave. Veber se je do leta 1921 podpisoval Weber. To in njegovo zadržanje med vojno, ko je imel predavanja iz filozofije tudi za različne skupine iz sovražnih krogov, je bilo povod očitku, da je nemškutar in nasprotnik slovenskega naroda. Ta vtis je posebno po vojni potrjevala njegova filozofija, ki naj bi bila meščanska in reakcionarna, ker je pisal o Bogu. Vendar je bil vseskozi zaveden Slovenec, kar je pokazal tudi s tem, da je prišel v Ljubljano in ni ostal v avstrijskem Gradcu. Bil je skromen in tih in zato nepozoren na politične mehanizme, kar mu je povzročilo grenke življenjske izkušnje. Bil pa je dosleden in prodoren mislec, ki je živel le za svojo misel in svoje delo na fakulteti. Ni se spuščal v polemike in ko so napadali njegove spise, skoraj ni odgovarjal. Njegovo filozofsko snovanje je stalno spremljal in razčlenjeval prof. Janez Janžekovič, predavatelj filozofije na Teološki fakulteti. Pod naslovom Vebrovi spisi je Janžekovič te misli objavil tudi v 2. zvezku svojih izbranih spisov, ki so izšli pri Mohorjevi družbi. Po svetu je Vebrova filozofija kljub nekaterim prevodom v nemščino in celo v angleščino ostala skoraj neopažena, verjetno tudi zaradi ve-

liko večje slave sorodne smeri Edmunda Husserla. Slovenci smo se z Vebrovo mislijo še premalo ukvarjali in Veber je ostal le poglavje naše pretekle zgodovine. Morda nas bo Gomboczevo prizadevanje spodbudilo k razmišljanju in raziskovanju njegove filozofije. Že večkrat se nam je zgodilo, da so naše preroke odkrili najprej tujci, potem smo jih pa priznali tudi doma.

Janez Juhant

Dr. Janez Gnidovec

škopski škof – ob 50. obletnici smrti.

Nepričakovano izbran

Škopski škof dr. Janez Gnidovec spada skupaj s škofom Antonom Martinom Slomškom in misijonskim škofom Friderikom Baragom med prve slovenske svetniške kandidate. Dne 3. II. 1989. je minilo 50 let, odkar se je po vzornem duhovniškem in škofovskem življenju – delovanju, polnem apostolske gorečnosti in trpljenja, preselil v večnost.

Za informacijo najprej nekaj glavnih in pomembnejših življenjskih podatkov. Škof Janez Gnidovec se je rodil 29. 9. 1873. v vasi Veliki Lipovec, v župniji Ajdovec pri Žužemberku na Dolenjskem. Osnovno šolo je začel v domači vasi, dokončal pa v Novem mestu, kjer je vzorno končal tudi gimnazijo (1892). Bogoslovje je doštudiral v Ljubljani, kjer je bil 23. 7. 1896. posvečen za duhovnika. Doktoriral je na Dunaju 1904.

Zasluzno za slovenski narod je deloval kot ravnatelj prve slovenske gimnazije v Šentvidu pri Ljubljani od 1905. do 1919. leta. Izčrpan od odgovornega dela je bil prepričan, da v povsem

novih povojnih razmerah ne more uspešno voditi gimnazije in zavoda, kjer naj bi se vzgajali novi slovenski intelektualci in duhovniški kandidati. Želel se je posvetiti duhovni obnovi slovenskega naroda, ker so se pojavljale žalostne posledice štiriletné svetovne vojne.

Zato je vstopil v redovniško skupnost lazarištov, da bi z ljudskimi misijoni pomagal pri zdravljenju posledic vojne na duhovnem področju. Tamkaj je ostal do svojega imenovanja za škopskega škofa z dekretom z dne 29. X. 1924. I. Upravo škofije je prevzel 8. 12. 1924. I. v Prizrenu. Na tej dolžnosti je ostal do svoje smrti – 3. II. 1939. I. v Ljubljani, v sanatoriju Leonišče.

Začetki škopske škofije segajo v prva stoletja krščanstva. Uničena je bila za časa preseljevanja narodov. Kmalu je bila zopet obnovljena. Za časa srbskega vladarja carja Dušana (1331–1355) je doživela veliko preganjanje (Dušanov zakonik izdan 1349. in 1354.), da se je katoliška vera ohranila samo v rudarskih in trgovskih središčih, ki so bila pod upravo republike Dubrovnika in so uživala določeno avtonomijo. S turško okupacijo, po tragični kosovski bitki leta 1389., se je položaj za katoličane še izredno poslabšal, pa so mnoge katoliške naselbine popolnoma izginile. Občutno se je zmanjšalo število katoličanov posebej l. 1739., ko je z drugo selitvijo Srbov s Kosova odšel s katoliškimi Albanci tudi škopski nadškof Mihael Suma. V Sremu so ti katoličani osnovali dve katoliški župniji, drugi so se z nadškofom naselili v okolici Osijeka. Nadškof je tamkaj pokopan v frančiškanski cerkvi.

Šele 1821. je bila obnovljena redna cerkvena organizacija v škopski nadškofiji. Sedež je bil v Prizrenu, ker je pač večina vernikov bila na Kosovem in v Metohiji, a Prizren je bil takrat važno trgovsko in administrativno mesto, kjer so bili tudi tuji diplomatski (konzularni) zastopniki. To je dajalo nekaj več politične varnosti. Število vernikov je bilo majhno, ker je večina katoličanov Albancev, doseljenih s strani turških veleposestnikov na posestva, ki so ostala brez obdelovalcev po izselitvi Srbov in velikoga števila katoličanov. Najbolj uspešno sta to žalostno razdobje preživeli župniji Janjevo in Letnica, ker sta ohranila staro zvezo z Dubrovnikom, od koder so dobivali pomoč.

Zadnji škopski nadškof je bil Lazar Mjeda, ki pa je bil po prvi svetovni vojni zaradi novih razmer in političnega nasilja na lastno prošnjo premeščen za nadškofa v Skadru (Skodra) v Albaniji leta 1921.

S srbskim konkordatom med Svetim Sedežem in kraljevino Srbijo (1914.) je bilo določeno, da se zaradi novonastalih političnih razmer ustanovi v Beogradu (obnovi 1739. I. uničena) nadškofija,

za v balkanski vojni »novoosvojene kraje« (Južna Srbija) pa ustanovi namesto nadškofije nova škofija z novimi mejami. Ker pa tega konkordatnega sporazuma zaradi vojnih in povojnih razmer niso mogli realizirati, so čakali na novi državi. Do konkordata zaradi politikantstva na škodo enakopravnosti narodov in ver ter hudega nasprotovanja Srbske pravoslavne Cerkve (beograjska »krvava litija«) nikdar ni prišlo. Zato je upravo škopske škofije do imenovanja dr. Gnidovca za prvega škofa škopske škofije z novimi mejami vodil (1921–1924) prelat Toma Glasnović kot kapitularni vikar.

Novoimenovani škopski škof dr. Gnidovec je našel v škofiji zelo težke razmere: veliko pomanjkanje duhovnikov, posebej primernih za pastoralno delo med novodoseljenimi, pomanjkanje cerkve, kapel in primernih župnišč ter veliko narodnostno različnost med verniki. Za večinske albanske vernike ni bilo nobene albanske šole (prejšnje, cerkvene, so bile ukinjene), pa tudi nobene literature. Novodoseljeni pa so bili zelo različni: uradniki vseh mogočih kategorij in narodnosti, orožniki, finančni uradniki, rudarji in železničarji, pa tudi poljedelski naseljenci (agrarne kolonisti). Ti naj bi pomagali dvigati kulturni nivo zaostale pokrajine, obenem pa pomagali pri raznarodovanju domačega prebivalstva tako, da bi se tudi sami narodnostno pretopili in izgubili.

Vsi ti številni in težki problemi so zahtevali nujno reševanje, a primanjkovalo je potrebnih sredstev, še bolj pa sposobnih sodelavcev. Domači duhovnikov ni bilo dovolj niti za domače župnije. Za doseljence raznih poklicev in narodnosti niso imeli razumevanja.

Dozorevanje in izgorevanje

Za težek apostolat v škopski škofiji je dr. Janeza Gnidovca pripravilo že ravnateljstvo v škofijskem zavodu in pri slovenski gimnaziji v Šentvidu pri Ljuljani (1905–1919). Med prvo svetovno vojno so zavod in gimnazijske prostore zavzele vojaške oblasti ter tamkaj namestile začasno vojaško bolnišnico, kjer so bili ranjenci raznih jezikov. Zato se je ravnatelj Gnidovec hitro naučil še madžarščine in romunščine, da je lahko spovedoval vse vojake. Le s težavo in vztrajnostjo je uspel rešiti nekaj skromnih prostorov za profesorje in dijake, samo da ne bi moral odpustiti učencev. Hrana je bila več kot skromna, ravnatelj pa je delil usodo s svojimi gojenci; tako so vsi lažje prenašali težave in reševali gimnazijo.

Tudi v škopski škofiji, ki je imela takrat še sedež pri Prizrenu na Kosovu, si ni mogel privoščiti nobenih udobnosti. Tolažil se je in opravičeval, da drugi živijo še siromašneje. V svoji skromnosti je vedno našel kaj, da je drugim pomagal, celo do zadnje srajce. Alkoholne pijače ni nikdar užival, pri jedi ni bil izbirljiv. Na potovanjih po škofiji se je moral zadovoljiti z najbolj primitivnimi prevoznimi sredstvi in neudobnimi prenočišči, kjer ni manjkalo krvi željnih insektov, stenic in komarjev.

Bil je človek vere, apostolske gorečnosti in ljubezni do bližnjega. Trpeče in poniževane vernike je tolažil z verskimi motivi, vedno priporočal molitev in sv. zakramente, da ne bi obupali in za končno zmago pravice in resnice v svetu, za vse ljudi. Da bi te duhovne resnice čim bolj posredoval, je vsako nedeljo in praznik maševal kot navaden župnik in pri pridigah katehiziral. Ni opustil tudi daljših potov, peš po blatu in ob slabem vremenu, samo da zaradi pomanjkanja duhovnikov v okolnih vaseh ne bi ostali brez verske tolažbe. Celo pisarniška dela je opravljal sam, le da župnije ne bi bile brez duhovnikov.

V pridigah in privatnih razgovorih, pri obiskih bolnikov, ni izgubljal časa s praznim filozofiranjem, ampak je z izredno gorečnostjo in prepričanjem govoril zlasti o Božji dobroti in usmiljenju, tudi do grešnikov. Enako je pridigal v srbohrvaščini kakor tudi v albanščini, po potrebi tudi v drugih jezikih. Zaradi tega so ga celo tožili pri višjih vojaških oblasteh in po časopisju.

Povsod je priporočal zakramente pokore (sprave) in pogosto obhajilo, pobožnost prvih petkov in sobot v čast presv. Srcu Jezusovemu in preč. Srcu Marijinemu. Da bi verniki imeli priložnost za to, je bil redno na razpolago v spovednici, po potrebi tudi več ur na dan. Bil je zares »dobri pastir«.

Ko so krivice in nasilja pritiskala tako na vernike kakor tudi na njegove duhovnike, pa celo na

njega samega, četudi mu niso nikdar mogli očitati vmešavanja v politiko, ni obupoval in se ni zamen pritoževal, ampak je iskal moč in pomoč v molitvi, zlasti v češčenju Jezusa v presveti Evharistiji. V kritičnih časih je znal preklečati pred Najsvejšim ure in ure, nepremično kot kip, kot prerok v zamaknenosti. To je vernikom vlivalo tolažbo in moralno pomoč.

Poslanice in dopise je skrbno sestavljal, vso službeno korespondenco je osebno rokopisno reševal. Po naravi ni bil poseben govornik, pa se je tudi za pridige skrbno pripravljaj. Ko je iz zdravstvenih razlogov moral na sprehod, ni nikdar opustil, da ne bi mimogrede obiskal bolnike in uboge družine. Seveda to ni bil formalističen obisk, ampak tolažba in verski pouk, pa še materialna pomoč. Osebno in po duhovnikih je posebej skrbel za umirajoče in zapuščene vernike.

Četudi je bil ves usmerjen v onostranstvo, ni pozabljal, da se ljudje vsakodnevno srečujejo z mnogimi materialnimi težavami, v boju za obstanek in preživetje. Največje krivice so takrat delale komisije za agrarno reformo, ki so pri dodeljevanju bivše veleposestniške zemlje, domačinom dodeljevale daleč izpod z zakonom določene površine, pa še to vedno najslabšo zemljo, medtem ko so z novimi kolonisti (naseljenci) redno ravnali drugače. Ne samo katoličani ampak tudi muslimani so vsakodnevno prihajali k škofu s prošnjami za posredovanje za pravičnejšo dodelitev zemlje, ker se številne družine na majhnih in slabih parcelah ne morejo preživljati. Četudi škof ob žalostnih skušnjah ni imel veliko upanja, je znova in znova trkal na vrata vseh mogočih ustanov, tudi v Beogradu in pri kralju. Zlobni jeziki so ga, prav zaradi teh ponižujočih prosjačenj in intervencij, tožili okrog, da paktira z oblastniki, s krivično oblastjo.

Hrabro se je boril za slovenske primorske naseljence v Makedoniji, v vasi Bistrenica, ki so jih z goljufivimi obljubami privabili iz Italije, iz okolice Gorice. Obljubljali so jim odlično zemljo, nove hiše in vsestransko pomoč, zraven pa še slovensko šolo, učitelja, cerkev in slovenskega duhovnika. A dobili so napol razrušeno turško vas, komarje in stenice, neznosno letno vročino sušo... Res je, da so jim sezidali cerkev in poslali duhovnika, samo ne katoliškega, ampak pravoslavnega, četudi v kraju ni bilo pravoslavnih. Kmalu je začel pritisk z grožnjami, da morajo prestopiti v pravoslavje ter sprejeti posrbljene priimke in celo krstna imena. Ljudje so jokajoč prihajali k škofu po pomoč in varstvo, ker niso mogli nazaj na Primorsko. Škof se je odločno boril za njihove osnovne človeške pravice pri raznih oblastnikih, pri ministrih in pri kralju. Odpravljali so ga s svečanimi obljubami, ki jih

niso izpolnili. Zato so uspeli veliko teh obupanih »prekrstiti« v pravoslavje. Šele z odločnim javnim nastopom ob kraljevi smrti je škof dosegel dovoljenje za gradnjo katoliške cerkve, slovenske šole pa še takrat niso dovolili, pregnali so celo učitelja, ki ga je škof pridobil na lastne stroške. Ob razpadu Jugoslavije so se skoro vsi odpadniki vrnili v katoliško vero, a škof tega žal ni dočakal.

Nemogoče je opisati vse žrtve, ki jih je imel škof z ljaramani – tajnimi katoličani. Albanci so pri naseljevanju na Kosovem bili katoličani. Ob vabljenju k naseljevanju na prazni zemlji, po izselitvah Srbov, so jim obljubljali ugodne pogoje in versko svobodo. Kmalu pa so jih začeli prisiljevati k prestopu v islam. Po nasvetu novih gospodarjev so v začetku sprejeli islam kot zunanost, a doma so skrivaj ostali katoličani. Skrivaj so krščevali otroke, se poročali in prejemale zakramente, sicer pa hodili na klanjanje, v džamijo. Kmalu so jim gospodarji zagrozili s smrtno kaznijo, če ne bodo opravljali vseh muslimanskih obredov. Tako je večina počasi prešla v islam, samo v oddaljenih in težko pristopnih krajih so še nadaljevali z dvoverstvom – ljaramanstvom (kristjan in musliman obenem). Cerkvena oblast tega seveda ni odobraval, vendar se je nekaj tega ohranilo vse do prihoda škofa Gnidovca, ko so duhovniki že prenehali take krščevali in poročati, ker po razpadu turške države ni bilo več vzroka za skrivanje vere. Da bi torej te zadnje ostanke ljaramanov pridobil za javno priznanje pripadnosti Katoliški cerkvi, je škof Gnidovec poskušal vse mogoče, najprej po daljnjih sorodniških ljaramnov, ki pa so ostali zvesti Kat. cerkvi. Ker to ni obrodilo posebnih sadov, je začel sam obiskovati take, ki so bili zares še zapisani v krstnih in poročnih knjigah. Ti so zahtevali, da je prihajal k njim samo ponoči, da bi sosedje ne zvedeli. In škof je tudi ta pogoj sprejel, ter po pet ur daleč preko hribov in dolin, skozi nevarne gozdove (zveri in razbojniki), sam pešačil zvečer tja in zgodaj zjutraj nazaj. Vso noč je prebdel v razgovoru in prepričevanju. S temi zares nadčloveškimi napori je uspel na dveh krajih, da so javno priznali, da so katoličani. Seveda je moral poprej škof še vse potrebno urediti pri oblasteh, kjer je po dolgih naporih dobil tudi dovoljenje za gradnjo cerkvic, kar so ljaramni zahtevali kot dokaz, da so zares svobodni v svoji odločitvi. V enem kraju so se ti spreobrnjenci ohranili do današnjih dni, v drugem kraju pa so se morali pod pritiskom muslimanskih sosedov odseliti.

Kljub zelo težkim pogojem je škof uspel zgraditi lepo število novih cerkva in kapel, med njimi tudi lepo božjepotno cerkev v Letnici v skopski Črni gori.

Vzornega duhovnika in apostolsko gorečega

škofa, ki je imel veliko razumevanje za trpljenje ljudi, so že za življenja vsi brez razlike, tudi drugoverci, spoštovali kot svetniško osebnost. Verniki pa so se mu takoj po smrti začeli priporočati v raznih težavah.

Še danes teče proces, da bi ga razglasili za blaženega. Naj ga Bog, pri katerem živi, proslavi s čudeži, da ga bodo smeli častiti verniki!

Alojzij Turk

Obletnica Bohinjskega tedna

Letos poleti je minilo petdeset let od drugega Bohinjskega tedna, ki ga je Slovensko katoliško akademsko društvo Zarja priredilo v dneh od 7. do 12. avgusta 1939. Teden je potekal v burnih časih, ko je nemški nacionalsocializem z grožnjami in z nasiljem vse bolj spreminjal podobo Evrope. Le dobrega pol meseca po Bohinjskem tednu je nemška vojska vdrla v Poljsko in jo pregazila, začela se je Druga svetovna vojna. Spominjamo se nadaljnjih dogajanj, ki so odločilno spremenila usode milijonov ljudi. Kar je bilo poprej, je bolj ali manj utonilo v pozabo.

Tako se je v veliki meri zgodilo tudi z Bohinjskim tednom: v življenju Slovencev in še zlasti slovenskih katoličanov je bil pomemben mejnik, gododek, ki je nosil v sebi velike obljube. Zaradi vojne vihre in njenih posledic pa se te obljube niso izpolnile. Ljudi, ki bi te obljube lahko uresničevali, je dogajanje razteplo na vse strani in jim povsem spremenilo usode. Samo ugiblujemo lahko, kaj bi se bilo zgodilo, ko bi bil Bohinjskemu tednu sledil miren čas; vsekakor bi se njegovo sporočilo moglo udejaniti le v miru in v svobodi.

Bohinjskega tedna se je udeležilo okoli 250 ljudi, poleg študentov tudi precej starejših katoliških izobražencev in drugih gostov (tudi nekaj hrvaških bogoslovcev, somišljenikov zarjanov). Danes je izmed tedanjih udeležencev med živimi

Predava F. S. Finžgar

majhen del, izmed 12 predavateljev živil le še dr. Božo Grafenauer, ki je bil bistveno mlajši od drugih. Po Tednu je izšel zbornik predavanj z nje- ga, po revijah se je še kar nekaj pisalo o njem, a vse to je današnjemu Slovencu komaj dosegljivo. Zato ne moremo pričakovati kake posebne vednosti o Tednu in se zdi prav, da ga ob petdesetletnici predstavimo skupaj s časom, v katerem je nastal. Seveda je to sprič omejenega prostora mogoče storiti le v poglavitnih potezih.

V 30. letih našega stoletja je slovenski katolicizem doživljal hude pretrese. T. im. »križarska« generacija (imenovana po glasilih Križ na gori in Križ) je dala številne izobražence, ki so na raznih področjih slovenskega javnega in kulturnega življenja zasedali vidne položaje. Duh časa pa je bil tak, da se je velik del slovenske katoliške mladine odvrnil od njih in se večkrat celo postavljali proti njim. Totalitarizmi, ki so tedaj zajemali Evropo, so v katolicizmu izzivali reakcije dveh vrst. Nekateri katoličani so (bolj ali manj nezavedno, mislim) prevzemali totalitarne metode, misleč, da bodo le z njimi uspešno obranili svojo vero in svoj nazor. Drugi so prišli do prepričanja, da se je treba braniti pred drugimi nazori (zlasti pred marksizmom in komunizmom) s kar največjo zvestobo katoliškim naukom, in so si pri tem postavljali načela, ki so te nauke zoževala na najmanjšo mogočo širino. Dr. Francè Koblar, eden najbistrejših opazovavcev tedanjega katoliškega življenja, jih je v članku Navzkrižja in nasprotja (konec leta 1936 v reviji Dom in svet) bistrovidno označil takole:

»... si moramo končno ogledati obe podobi, ki v svojih skrajnostih hočeta vplivati nanj (namreč na naše kulturno življenje). Prvi je do racionalizma izčiščeni načelni katoličan, drugi je v gesla in udarnost zaupajoči manifestant; prvi izhaja iz starejšega rodu in skuša vzgojiti trdno, načelno neizprosno mladino, drugi, ki je akademski, postavlja katolištvo v vsakdnjo taktično preizkušnjo. Oba poudarjata moč organizacije, eden v centralni disciplini, drugi v periferični udarnosti. Čeprav si nista prijazna, se srečujeta na isti točki: v boju proti tistemu, ki ni z njima, in mu zato očitata pomanjkanje načelnosti.«

Koblarjevima podobama manjkajo samo še imena: prva je podoba »mladcev Kristusovih« profesorja Ernesta Tomca, druga podoba »stražarjev« profesorja Lamberta Ehrlicha. Obe skupini sta bili ustanovljeni kot nekakšno obnovitveno gibanje (po dolgoletni zatrtosti katoliških organizacij v času diktature kralja Aleksandra), prva bolj med srednješolci, druga bolj med »akademiki«, kakor smo tedaj pravili študentom. Spočetka sta pritegnili v svoje vrste velik del šolajočih se mladine, potem pa sta s svojimi spredaj nave-

denimi lastnostmi številne odbili. Tisti, ki tako ozko začrtane podobe katoličana niso mogli sprejeti, so se strnili v »tretjo skupino«, ki se je spočetka družila v vseh treh tradicionalnih katoliških akademskih društvih (Danica, Zarja, Savica), jeseni 1938 pa se (tudi zaradi lažje obrambe) zgrnila v Zarjo. (Tu je tudi razlaga za to, da so prvi Bohinjski teden leta 1937 priredila imenovana tri društva, drugega pa samo še Zarja.)

Ta »tretja skupina«, ki ji lahko rečemo zarjani, je za svoj program katoliške duhovne obnove iskala spodbud v miselnih in nazorskih gibanjih tedanjega časa med katoliškimi in drugimi misleci sodobne Evrope. Tako je zadela na personalizem, ki je poudarjal predvsem veliki pomen človekove osebe kot najvišje oblike človeškega bivanja. Da se človekova oseba mora uresničiti, udejaniti, pa potrebuje svobodo, in le-ta je vrednota, v kateri se morejo uresničiti še vse druge. Z vidika človeške osebe in njene svobode so potem zarjani iskali primerne odgovore še na vseh drugih področjih človekovega bivanja in delovanja. Javni izraz tega iskanja so bila tudi predavanja, ki so jih (tedaj še tri društva) prirejala v Beli dvorani hotela Union, nadaljevala pa so jih o počitnicah z dema Bohinjskima tednom.

Snov obeh tednov je bila podobna, le da je drugi teden zares na široko zajel skoraj vsa področja, ki naj bi jih predavanja osvetlila v luči temeljnih spoznanj. Prireditelji smo bili sami presenečeni, kako brez izjeme so se nam odzvali vsi vabljeni predavatelji, čeprav je bil med njimi tudi kakšen, ki se nikakor ni strinjal z vsemi zarjanskimi pogledi (in zlasti ne z vsemi našimi dejanji). Seznam predavateljev je tako zares obsegal najodličnejša imena tedanjega slovenskega katoliškega izobraženstva: F. S. Finžgar, dr. Janez Janžekovič, Edvard Kocbek, Francè Koblar, dr. Stanko Gogala, dr. Janez Fabijan, Francè Vodnik, dr. Stanko Cajnkar, Jakob Šolar, dr. Andrej Gosar, Božo Grafenauer in dr. J. Bitežnik (v zborniku še naveden pod psevdonimom dr. J. Kržišnik).

Zgovorni so tudi naslovi predavanj: Človek in njegov smisel; Oseba – središče novega življenja; Oseba in kultura; Vzgoja k svobodi; Svoboda Cerkev in svoboda v Cerkvah; Slovenstvo in katoličanstvo; Katoliška obnova med nami; Slovenski kulturni problem; Osnovna narodnogospodarska in socialna vprašanja Slovenije; Slovensko vprašanje; Slovenska narodna svoboda in njena vrednost; Naša narodna obramba. Naslovi kažejo, kako se je večina predavateljev držala pobude prirediteljev, da bi svoj predmet obravnavala v luči dvojice velikih vrednot, osebe in svobode. Predavanja so tako omogočala tudi bogato in zanimivo razpravo.

Nastop Boga Grafenauerja

Dr. Anton Korošec (1872–1940)

Ob petdesetletnici smrti

Iz teme naše preteklosti vstaja podoba moža, ki je štiri desetletja sooblikoval narodovo prihodnost in nosil zastavo njegove politične, kulturne gospodarske in socialne dediščine. 50 let po njegovi smrti, ko Slovencem spet jasneje stopajo pred oči razpetosti življenja malega naroda, ko na novo odkrivamo vloge in odločitve svojih prednikov, ki so v narodovih prelomnih trenutkih presojali, usmerjali in določali njegovo usodo, tudi Korošec vstaja iz pozabe. Najbrž pa je ta mož le tako velik izziv za naš narod in tudi za naše krščanstvo, da vsaj Slovenci, če že ne vsi Jugoslovani, ne moremo mimo njega, ako hočemo prav razumeti sebe in svoj današnji položaj. Kristjanom je še poseben izziv za eno izmed najbolj občutljivih vprašanj krščanskega življenja – kristjanovega odnosa do politike.

Anton se je rodil v Biserjanah, župnja Sv. Jurij ob Ščavnici 12. maja 1872. Šolal se je doma, v Ptuj in v Mariboru kot gojenec dijaškega semenišča, nato vstopil v mariborsko bogoslovje. Leta 1895 je bil posvečen v duhovnika. Po končanem študiju je bil kaplan, nato prefekt, zraven je študiral in leta 1905 promoviral v Gradcu za doktorja bogoslovja.

Korošec se je socialno-politično udejstvoval že kot gimnazijec in se seznanil kot bogoslovec s Krekom. Bil je predsednik mariborskega društva bogoslovcev »Slomšek«, urednik Slovenskega Gospodarja, sodeloval pa je tudi pri drugih časopisih in revijah. Skupaj z Jerovškom in Fr. Kovačičem je uveljavljal na Štajerskem idejno in politično opredeljevanje štajerskih katoličanov, kar je pospešilo delovanje liberalnih krogov, ki so ustanovili Narodno stranko za Štajersko (leta 1906 v Celju). Korošec se je s sodelavci zavzemal za politično in gospodarsko samostojnost Slovencev. Nemški nacionalisti pa so dosegli, da so cenzurirali in deloma zaplenili njegove spise, Korošec pa je bil, kakor tudi kasneje v svojem življenju, obsojen zaradi zavzemanja za svobodo in pravice Slovencev.

Leta 1906 je bil izvoljen za državnega poslanca in ostal v parlamentu do razpada cesarstva. Bil je voditelj Slovenske kmečke zveze za Štajersko (Ustanovljena leta 1907, po letu 1909 pa je postala Štajerski del Vseslovenske ljudske stranke). Slovencem je priboril gospodarsko šolo v Št. Jurju in meščansko v Žalcu. V parlamentu je sodeloval v odborih, bil podpredsednik Slovenskega kluba in kasneje Hrvatsko-slovenske zajed-

Zavedajoč se tehtnosti predavanj se zarjani niso ustrašili truda in stroškov in so jih skupaj s poročilom o celotnem poteku Tedna naslednje leto izdali v posebnem zborniku z naslovom **Bohinjski teden 1939**. Časi so bili neugodni, v Evropi je divjala vojna, zato ni čudno, da so neimenovani zarjani v uvodni besedi zbornika na koncu zapisali: »Ko pošiljamo v dneih negotovosti med Slovence to knjigo predavanj, ... izrazimo željo, naj bi pomagala zlasti mladim Slovencem najti njihovo pravo mesto, naj bi jim bila ... spodbuda za takojšnje usmerjanje mladih sil h grajenju od znotraj v razcepljenem in razrahljanem narodnem organizmu. Ko bo nastajal v Evropi nov red, nova pravica, in ko bo zmagovala človečanska misel, naj vstane z našo pomočjo tudi zedinjena slovenska domovina in prične živeti svoboden slovenski človek, ki ga hočemo.«

Želja, o kateri lahko za konec tega našega spominskega zapisa rečemo, da se ji šele v današnjih dneh odpirajo vsaj nekatere možnosti, da bi se uresničila.

Janez Gradišnik

nice, od 4. marca 1914 pa za Ivanom Šušteršičem predsednik Jugoslovanskega kluba (V njem so bili slovenski, hrvaški in srbski poslanci iz slovenskih pokrajin, iz Bosne, Dalmacije in Istre) v dunajskem parlamentu. Med vojno je Jugoslovanski klub navezal tesne stike s Čehi v delu za narodno samostojnost. V tem procesu je Korošec z ostalimi sooblikoval opredelitev za Majniško deklaracijo, prevzel leta 1917 tudi vodstvo Vseslovenske ljudske stranke (doslej podpredsednik) in po Krekovi smrti usmerjal težnje Slovencev, Hrvatov in Srbov v monarhiji k samostojnosti. Zaradi pritiska nemškega nacionalizma so se Slovanom pokazali novi politični okviri.

(Delovanje 1917/18 popisano posebej.)

Po vrnitvi v domovino 2. decembra 1918 je postal podpredsednik vlade združenih pokrajin nove države kraljevine SHS in sodeloval v pripravah za ustavodajno skupščino, potem pa od leta 1921 s Slovensko ljudsko stranko (SLS) ostal v opoziciji, ker niso bile uresničene pravice slovenske avtonomije. Leta 1927, ko se je tudi SLS vključila v konstruktivno vladno politiko, čeprav Srbi niso pristali na pravice narodov in seveda tudi ne Slovencev, se je po blejskem paktu tudi Korošec vključil v vlado in bil leta 1928 celo njen predsednik. Vendar se nobena vlada ni dolgo obdržala zaradi narodnih trenj in rastočih socialnih problemov. Kralj je ob diktaturi zaenkrat še ohranil Korošca v vladi, ta pa je izstopil leta 1930, kljub temu pa Slovensko ljudsko stranko pozival k mirnemu in lojalnemu ponašanju. Kot predsednik Glavnega Zadrúžnega saveza je leta 1931 postal honorarni profesor za združništvo na kmetijski fakulteti univerze v Beogradu. Pritisk kraljeve liberalne vlade pa so občutili tudi katoličani, Hrvati niso mirovali in vse glasnejši so postajali tudi drugod.

V opoziciji je Korošec dočkal svojo 60. letnico, ki so jo slovesno praznovali maja 1932 in proslavili »narodnega voditelja«. Konec leta 1932 so opozicijski voditelji predstavili svoje pogoje za sodelovanje z režimom, imenovane punktacije. Tudi SLS (Koroščeva stranka) je izdala svojo izjavo, ki jo je objavil tržaški fašistični list *Il Piccolo*. V njej so zahtevali narodno samostojnost in druge gospodarske, socialne in politične pravice za slovenski narod. Liberalno režimsko vodstvo je zahtevalo zakonski pregon in nekaj voditeljev so zaprli, Korošca najprej dali v hišni zapor potem pa na zdravljenje (izolacijo) na Hvar. Še bolj trdo je vlada postopala z drugimi voditelji; hrvaški dr. Vladko Maček je dobil tri leta zapore.

Kraljeva smrt 9. 10. 1934 je povzročila politično zmedo, Korošec je smel iz Hvara že, ko so pripeljali mrtvega kralja v Split. Z volitvami 1935 je Stojadinović v Jugoslovansko radikalno skup-

Delanje glave, ker približuje se neke odrešenje!

Propagandna razglednica za Majniško deklaracijo

Dr. Anton Korošec
načelnik „Jugoslovanskega kluba“

nost (JRZ) pritegnil tudi SLS. Korošec je poslej kot minister sodeloval v naslednjih vladah do svoje smrti. Razmere v Sloveniji je prepuščal domačim voditeljem SLS oz. delu JRZ v dravski banovini, njega je dovolj zaposlovala državna politika in njeni gospodarski in politični zapleti, ki so jih notranja nesoglasja narodov in socialnih slojev ter rastoče zunanje politične grožnje le še poglobljale. Korošec je sredi teh bojov nenadoma nepričakovano in nepojasnjeno umrl 14. decembra 1940.

Korošec je značilen tip slovenskega duhovnika, ki je imel odlične organizatorske sposobnosti potrebne politične ambicije in je stopil na pozornico narodnega življenja, ko so bile te naravnost potrebne za narodov blagor. Poznavalci ga opisujejo kot politično delavnega in preudarnega človeka, ki je posebno ob koncu svetovne vojne v težkih razmerah moral hitro in odločno ukrepati, da je ob naglih dogodkih, uspel iztržiti vsaj nekaj tudi za Slovence. Drugi pa mu očitajo spet premajhno zavzetost za Slovence, predvsem v zadnjem obdobju njegovega političnega delovanja v kraljevini Jugoslaviji.

Kot gospodarstvenik in zadrúžnik je Korošec v svojih socialnih in gospodarskih razglabljanjih in odločitvah našel oporo in pomoč pri sodelavcu in prijatelju Kreku, v politični taktiki pa mu je bila lahko za zgled spretnost dr. Ivana Šušteršiča. V Jugoslaviji se je politično vedno bolj ograjeval od slovenskih sodelavcev in je pogosto sam pletel politične niti v Beogradu. Že ob nastanku države so ga srbski voditelji izigrali in to se je ponavljalo tudi v času kraljevine. Vzbujajo pa se zanimive

vzporednice s stanjem in političnimi odnosi med narodi, posebno odnosi Srbov do drugih narodov v novi Jugoslaviji.

Vprašanja o Koroščevi osebni zaslugi ali krivdi za politične odločitve v predvojni Jugoslaviji in njegov prispevek ali premajhno angažiranje za Slovence terja natančnejših študij. Npr. zakaj je vztrajal v vladi diktature, ko je vladni liberalizem pritiskal k tlom katoliško organizacijsko in kulturno življenje in delovanje. Šele ko je pritisk le naraščal, je tudi Korošec moral odstopiti. Vlada je namreč razpustila celo telovadno organizacijo Orel in zožala kulturno ter onemogočila vsako politično delovanje katoličanov.

Z idejnega stališča Cerkve so razumljivi Koroščevi nastopi zoper komuniste. Usoden pa je bil razcep slovenskih katoličanov posebno po letu 1935, ko je Jugoslovanska strokovna zveza (Krekov sindikat) odšla svojo pot in se vedno bolj oddaljevala od JRZ oz. Slovenske ljudske stranke. Prav tako so šli po svoje Zarjani in drugi svobodoljubni katoliški razumniki. Korošec tega ni preprečil, saj je v Sloveniji puščal katoličanom svojo pot, če le ta ni ogrožala širših državnih interesov. Bil je pač kot vsak politik v Jugoslaviji nekoč in danes vezan na srbske razmere. Zato ne preseneča nesladen umik predloga za potrditev konkordata med Jugoslavijo in Vatikanom, s katerim bi uredili pravno osnovo za priznanje katoliške Cerkve, ki je nastal pod pritiskom srbske pravoslavne Cerkve. Celo vatikansko glasilo je kritično odgovorilo na takšno popuščanje katoliškega politika-duhovnika. Politično delo je seveda usmerjalo in oblikovalo tudi njega. Bil je zelo vladarski, ni maral, da bi mu kdo mešal štrene v političnem delu, ugotavlja njegov sodobnik. Znana je anekdota, ko ga je mati-prednica nekega slovenskega reda vprašala, kako se bo politično opredelil v zvezi s takratnim aktualnim vprašanjem. Korošec pa je iz žepa potegnil rožni venec in odgovoril: »Mati, to je vaša politika.«

Korošec je podpiral sirote v Marijanišču in pomagal potrebnim v Beogradu in drugod. Maršikak študent je po njegovi zaslugi lahko končal svoj študij. Znan je njegov socialni čut in njegova ljubezen do slovenskega človeka. Seveda pa se tudi on ni mogel izogniti političnim intrigam avstrijskega in potem jugoslovanskega oz. nemškega ter srbskega nacionalističnega pritiska. Brez dvoma pa ostaja dr. Anton Korošec eden največjih slovenskih politikov. Kako je uresničil možnosti v danih okvirih, bo pokazal podroben pregled njegovega dela. Njegova osebnost pa ne glede na to ostaja nezlomljiv mejnik, ob katerem se je oblikovalo in uveljavljalo politično krščanstvo in v danih razmerah gradil politični okvir slovenskega naroda.

Janez Juhant

Delovanje dr. A. Korošca v letih 1917/18

Koroščeva grobnica na ljubljanskem NAVJU je zanemarjena in deloma posuta s cestnim peskom. Zakaj bi se torej spomnili človeka, ki ga je slovenski narod očitno zbrisal iz svoje zavesti? Sicer vemo, da ni samo zob časa, ampak predvsem politični razvoj po Koroščevi smrti hote in nehoti odstranil sledove njegovega dolgoletnega delovanja-od vstopa v dunajski parlament preko razsula AVSTRO-OGRSKE in ustanovitve DRŽAVE SHS do vladnih nalog kot večkratni minister kraljevine Jugoslavije. Skoraj pol stoletja se pojavlja Koroščevo ime v slovenski javnosti. Kot duhovnik, novinar in politik je bistveno soodločal o tedanji narodni usodi, ki je medtem postala naša skupna zgodovina. Narod, tudi slovenski, pa ima samo eno zgodovino, na katero seveda lahko gledamo iz različnih zornih kotov. – Skoraj četrt stoletja je bil dr. Anton Korošec neosporavani predsednik večinske SLOVENSKE LJUDSKE STRANKE.

V 50-ih letih od njegove smrti pa zdaj že dve generaciji nista ne v šolah ne v javnih občilih nič slišale o njem. Če pa so, potem redkokdaj kaj pozitivnega ali vsaj nepristranskega. Redke izjeme – npr. v ožjih strokovnih krogih – samo potrjujejo to trditev. Tako sta ob stoletnici Koroščevega rojstva 1972 poleg zdomskih oziroma izseljenjskih prispevkov na avtohtonem slovenskem naselitem prostoru izšla samo dva: prvi v goriškem KATOLIŠKEM GLASU, drugi v koroškem MLADJU. Z veseljem pa lahko ugotovimo, da se medtem časi precej spreminjajo. Janezu E. Kreku je bil npr. jeseni 1987 posvečen odličen vsestranski znanstveni simpozij v Ljubljani. Avtor teh vrst pa je imel častno nalogo, predavati o Antonu Korošču na ptujskem zborovanju slovenskih zgodovinarjev jeseni 1988.

Pred tem ozadjem spominski članek ne more osvetliti celotnega, tako obsežnega Koroščevega življenjskega dela, temveč kvečjemu nekaj bistvenih sestavin. Še manj se da dokončno oceniti kakšna še tako važna politična odločitve, ker se širša razprava o njeni zgodovinski pomembnosti še niti ni prav začela. Vsako vrednotenje bo zato samo začasno, smo poskus Koroščeve pravičnejše uvrstitve v nacionalno in evropsko zgodovino-pisje. Zaradi naših dejanskih razmer – predvčeraj, včeraj in danes – bomo zato še dalj časa risali tisto Koroščevo podobo, ki ne bo več zmaličena ali svetniško odmaknjena, ampak resnična.

Poleg vojnih razmer in nevzdržnega preganjanja slovenskih politikov in izobražencev oziroma vseh aktivistov spremenita jeseni 1916 umor mi-

nistrskega predsednika grofa Stürgkha in smrt starega cesarja Franca Jožefa politično življenje ne le avstrijskega dela podonavske monarhije. S Stürgkhom je brez dvoma padel glavni nasprotnik parlamentarizma. Že 23. oktobra 1916 so torej vsi klubski načelniki zahtevali obnovev parlamentarnega sistema. Čimprejše zasedanje državnega zbora bi namreč odpravilo sramotno vržno stanje in monopol cenzure. Vrh tega so od otvoritve državnega zbora pričakovali demokratizacijo jugoslovanskih idej znotraj in navzven. Za »avstrijskim obrazom« so bile tedaj prisotne že vse tiste zahteve, ki so radikalno ogrožale temeljno konstrukcijo države. Končno sta ruska februararska revolucija (12. 3. 1917) in vojna udeležba Združenih držav Amerike na strani antantnih sil (6. 4. 1917) pošteno prestrašile merodajne vladne kroge. Konec leta 1916 je bilo pravzaprav jasno, da sta Avstro-Ogrska in Nemčija nesposobni oziroma nepripravljeni za reševanje narodnostne problematike (Zbyněk Zeman). Spomladi 1917 pa naj bi se že odločala usoda monarhije, in to ne na bojiščih, ampak v vladnih palačah Dunaja in Budimpešte. Ruski februarški dogodki zato niso ostali edini memento, ki ga je vplivna kamerila neodgovorno preslišala. Uresničile so se Goethejeve besede iz Fausta, ko pravi, da je zares težko, izogibati se napačni poti. Niti srednje poti ni bilo, ker je čas terjal od starodavne avstrijske monarhije hiter in odločen DA ali NE!

Da bi se pripravili na parlamentarno delo, so se 26. in 27. aprila 191 na Dunaju sestali Korošec, Krek, Spinčić in Šusteršič. Presojali so notranji in zunanji politični položaj, pozdravili cesarjevo prizadevanje za mir in otvoritev državnega zbora, ki seveda ne more prevzeti odgovornosti za vse, kar se je v zadnjih treh letih zgodilo. Na skupnem sestanku s Čehi ugotovijo, da je do sedaj solidarni nastop Slovanov učinkoval na zunanjega ministra Czernina in celo »na najvišjem mestu«. Korošec toži, da vlada južne Slované popolnoma prezira, veruje pa v resničnost gesla, da je »čas najboljši prijatelj«. Krek tolmači razlike v mišljenju, kajti vlada ne more govoriti drugače kot v smislu dualizma, Hrvati in Slovenci pa znajo misliti po svoje.

29. maja pride do ustanovitve novega parlamentarnega JUGOSLOVANSKEGA KLUBA pod vodstvom dr. Antona Korošca, ki prebere naslednji dan v predolgo odsotnem državnem zboru tim. MAJSKO DEKLARACIJO v hrvaškem, slovenskem in nemškem jeziku. Njen posebni zgodovinski pomen je zares v tem, kar se je v političnem življenju Jugoslovánov habsburške monarhije zgodilo »po njej in na njeni politični podlagi« (Janko Pleterski). Nemalo je seveda na usodo »dunajske deklaracije« vplivala septembr-

ska izjava škofa Jegliča, ki ga je za to stvar pridobil že 16. maja Janez E. Krek (Jakob Mohorič).

Na 22. zasedanju državnega zbora 1917/18 pripravi Korošec tri vloge, govori devetkrat v plenumu, naslovi 11 nujnih vprašanj na vlado in odda 194 interpelacij, na katere je dobil samo 22 pisemenih odgovorov. Korošec je poleg tega član proračunskega, ustavnega, finančnega idr. odborov. Visoki zbornici je predložil 17 poročil o vladnih zakonskih osnutkih, cesarskih odredbah in sklepih gosposke zbornice. Dne 13. novembra 1917 je bil Korošec poleg Čingrije, Fona in Laginje izvoljen v skupne avstroogrske delegacije.

Ker se je drž. zbor 5. junija 1917 z 203 glasovi proti 185 odločil za zapisovanje parlamentarnih govorov v vseh avstrijskih jezikih (»lex Franta«), so 12. junija protokolirali tudi slovenski del Koroševega govora, ki je bil dovolj jaseen glede nove politike južnih Slovanov: »V sedanji strašni vojski je teklo obilje jugoslovanske krvi. Na severnih, na južnih bojnih poljanah je zemlja namočena z njo. Občudujemo hrabrost, junaštvo in vztrajnost naših bratov junakov, a obžalujemo potoke krvi. Ko pa gledamo junaštvo in kri in neštete žrtve, nam srce nareka največjo željo, da bi iz teh potokov vzklicala prostost jugoslovanskega naroda.« Njegov govor je večkrat prekinjalo ploskanje in odobravanje. V daljšem nemškem delu svoje razprave o trenutnem položaju je postal Korošec še bolj direkten. Predvsem je zavrnil tiste nemškonacionalne očitke, ki so imeli jugoslovanske ideje za veleizdajo. Izzivalno je pripomnil, da Avstrija nima toliko vislic, da bi lahko obesili vse izdajalce, tudi orožja nima toliko, da bi ustrelila vse veleizdajalce, »kajti vsi Slovenci, Hrvati in Srbi si želijo svobode in enotne skupnosti!« – Konec istega meseca – 26. junija 1917 – izpove Korošec svoje trdno prepričanje, »da se namreč bližamo trenutku svobode in samoodločitve in da smo krepko ubrali pot v smer svobodne in združene domovine«. – Dva dni pozneje opomni tržaški poslanec Otokar Rybář cesarsko vlado na prodiranje demokracije »ne le v Rusiji, ampak tudi pri centralnih silah«.

Z majsko deklaracijo in s solidarnostnimi izjavami vseh plasti ljudstva za združitev južnih Slovanov monarhije v skupno državnopravno celoto pod habsburškim žezlom je ostalo »jugoslovansko vprašanje« na dnevnem redu javnih in tajnih političnih srečanj, JUGOSLOVANSKI KLUB pa večinoma v ostri opoziciji, ker so vlade samo ohranjevale in podaljševale avstrijski diskriminacijski sistem. Zagrebška resolucija z dne 3. marca 1918 je potrdila nujnost skupne poti in koncentracije vseh strank in skupin, ki zastopajo načelo narodne združitve in narodne samoodločitve ozi-

roma si prizadevajo za narodno neodvisnost v okviru na demokratičnih temeljih zgrajene države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Tudi v Koroščevih očeh je velika pomembnost te resolucije v tem, ker je nudila priliko, da se južni Slovani ločijo od prvotne formulacije »pod habsburškim žezlom«. Z novim zagonom je potekal na terenu pravi plebiscit za majsko deklaracijo, ki je pospeševal ustanovitev Države SHS 29. oktobra 1918 in razpad Avstro-Ogrske. Deklaracijsko gibanje se je v avstrijskih policijskih poročilih dostikrat imenovalo kar Koroščevo gibanje (»Korošcebewegung«). Sam cesarjev manifest 16. oktobra 1918 o preureditvi monarhije v zvezno državo ni mogel spremeniti ničesar več. Izšel je več mesecev prepozno, a tudi zaradi tega, ker se ni dotikal integritete ogrskih dežel krone sv. Štefana.

27. oktobra 1918, torej dva dni pred proglavitvijo DRŽAVE SHS z njim kot državnim predsednikom, je dr. Anton Korošec s poslancem Melkom Čingrijo in s tajnikom JUGOSLOVANSKEGA KLUBA dr. Žerjavom zapustil Dunaj in se odpeljal v Švico. Iz Ženeve je Korošec 3. novembra 1918 poslal vsem zavezniskim vladam diplomatsko noto, v kateri zahteva, da priznajo NARODNO VIJEČE V ZAGREBU kot zakonito vladno za Jugoslovane Avstro-Ogrske, nje same za zavezniki narod in jugoslovanske dobrovoljce za vojskujočo se stranko, Trumbića pa je opolnomočil za zastopnika pri mirovnih pogajanjih. To priznanje doseže NARODNO VIJEČE SHS po daljšem obotavljanju le od strani Srbije, ko 8. novembra Nikola Pašić v imenu kraljevske vlade pristane na obširen skupni zapisnik, ki je dan potem objavljen kot tzv. ŽENEVSKA DEKLARACIJA. Sklepi tega dogovora so postali brezpredmetni prej, ko je zvedela zanje svetovna javnost, kajti Pašić je znal preprečiti njihovo veljavnost s svojim odstopom kot šef srbske vlade. Nova Protićeva vlada pa je videla zase ugodnejše rešitve v direktnih stikih s Svetozarom Pribičevićem in njegovo Hrvaško-srbsko koalicijo – brez Koroščevega sodelovanja. Korošec se je namreč v spremstvu svojih sodelavcev peljal 12. 11. 1918 iz Švice v Pariz, kjer so romali od poslaništva do poslaništva in intervenirali, da bi sprejeli predloge o ustanovitvi nove jugoslovanske države. Uspeha ni bilo, zato pa težave s potnimi listi, ker se je medtem zaradi razsula habsburške monarhije spremenilo njihovo državljanstvo. Končno so dobili nove francoske dokumente. Tako se je Koroščeva pot v domovino zavlekla preko 1. 12. 1918, ko je v Beogradu prišlo do zedinjenja in so proglasili KRALJEVINO SHS. Ko bi torej novo izvoljeni predsednik DRŽAVE SHS končno lahko zavzel svoj položaj, ta država pravno ni več obstajala. Zamuda je bila seveda v interesu Srbi-

je, ki jo je večinoma sama povzročila z zadrževanjem diplomatov v tujini.

2. 12. 1918 javi Korošec »s slovenskega teritorija«, iz Podrožce na Koroškem, svoj prihod v Ljubljano, kamor je s svojim spremstvom prišel isti dan ob 17.40 uri. Dočakala ga je večstisočglava množica, ki ga ni pozdravila samo z živahnim ploskanjem, ampak od njega tudi zahtevala proglasitev slovenske republike. Korošec pa je molčal in se že drugi dan odpravil v Beograd, kjer je prevzel podpredsedniško funkcijo v prvi jugoslovanski vladi dne 20. 12. 1918.

Njegova 22-letna beograjska doba je bila še bolj razgibana kakor prvih 12 let političnega delovanja na Dunaju. Čeprav so slovenski volilci njemu do konca sledili in deloma z dvotretjinsko večino podprli njegovo stranko, vendar vsakodnevni politični prepiri ob reševanju eksistenčnih problemov nove večnacionalne države tudi Antonu Korošču niso prizanašali. Nadvse različna preteklost in stalno prisotne razlike v kulturnem, socialnem in verskem življenju narodov in manjšin so poleg vsega močno ovirale in celo onemogočile vzpostavitev trajnejšega in brez večjih težav delujočega demokratičnega sistema. Tako je razumljivo, da Korošču med obema vojnama niso več ploskali vsi, kot je bil vaju iz časa deklaracijskega gibanja. Dovolj osebnih pristašev in pripadnikov SLS pa mu je vselej slepo sledilo, čeprav so se poleg njih naenkrat pojavile manjše, a politično aktivne skupine in skupinice, ki v Korošču niso videle le glavnega sovražnika svojega ideološkega ali strankarskega naziranja, ampak skorajda edinega krivca za vse, kar je bilo tedaj v državi narobe. Zato se ni treba čuditi, da Koroščevo dejanja še dandanes v retrospektivi ločujejo Slovence najmanj na dva tabora. Mimo tega ne moremo ob ocenjevanju političnih osebnosti. Bilo bi pa končno na mestu, da slovensko zgodovinske posveti več pozornosti skozi desetletja najmerodajnejšemu politiku in državniku dr. Antonu Korošču, ki mu »ni mogoče odrekati neke veličine« (Lojze Ude).

Ko so 14. 12. 1940 našli Korošča mrtvega v postelji njegovega pritličnega stanovanja na 21. številki ulice Kralja Milutina v Beogradu, novica o njegovi smrti ni samo pretresla domačo Slovenijo, ampak celo Jugoslavijo. Marsikdo je zaskrbljeno pomislil na negotovo prihodnost, ki so jo že prej napovedovali topovi druge svetovne vojne in jo je načrtno sprožila nacistična Nemčija. Koroščevo življenje se je tako dopolnilo z 68-imi leti tik pred Hitlerjevimi letalskim napadom na Beograd aprila 1941, ki je de facto pomenil konec stare Jugoslavije.

Ob 50-letnici Koroščeve smrti se mi zdijo namesto drugega zaključka najbolj primerne, do

zdaj še neobjavljene prijateljske besede, ki jih je zapisal 19. 12. 1940 v Beogradu živeči dolgoletni Korošev spremljevalec, žal tudi pozabljeni senator Franc Smodej (1879–1949):

»O, dragi prijatelj, ki si legel v grob s svojimi ideali in velikimi načrti, vdani smo bili Tebi in Tvojim ciljem in jim tudi po Tvoji smrti ne bomo postali nezvesti. Krila našega narodnega poleta se ne bodo povesila, ampak bomo pogumno nadaljevali bolj za dosego Tvojih in naših idealov, dokler ne dosežemo cilja. – Tvojo dediščino pa bomo varovali. Počivaj v miru! Nisi se zastonj boril, to je dokazala velikanska množica ljudstva ob Tvojem pogrebu. Majhen je naš narod in vendar tako velik!«

Feliks J. Bister

Osemdeset let izseljenskega lista ‚Ave Maria‘

V marcu 1989 je minilo osemdeset let, odkar izhaja najstarejši slovenski verski list. Za vsako periodično publikacijo takšno obdobje neprekinjenega prihajanja med bralce pomeni velik uspeh, če pa upoštevamo še dejstvo, da verski list ‚Ave Maria‘ izhaja med našimi izseljenci v Združenih državah in na sebi nosi značilnosti izseljenskega življenja, potem jubilej zasluži nekoliko večjo pozornost.

Pobudnik za izdajanje lista in prvi urednik je bil slovenski frančiškan p. Kazimir Zakrajšek (1878–1958), ki je po prihodu v Ameriko 1906. leta začel spoznavati, s kakšnimi problemi so se srečevali slovenski izseljenci, ki so še vedno množično zapuščali domačo zemljo in v povsem nepoznanem svetu začenjali novo življenje. Pri tem so bili prepuščeni sami sebi in neredki med njimi so izgubili vsak stik z rojaki in povezanost s cerkveno skupnostjo. P. Zakrajšek je na številne izzive, s katerimi se je srečal v New Yorku in nato v drugih krajih, kjer so bile večje skupine priseljencev, odgovoril s različnimi pobudami. Bil je med ustanovitelji Družbe sv. Rafaela s sedežem v New Yorku. Začel je izdajati več listov. V slovenskih naselbinah je vodil misijone ali jim je oskrbel dušne pastirje. Bil je plodovit pisatelj in urednik ter kronist izseljenskega življenja tako v Ameriki kot v drugih deželah. Na ta način je otel pozabi številne podrobnosti, ki povezane v celovito podobo zaznamujejo slovensko izseljensko zgodovino.

Prva številka lista ‚Ave Maria‘ je izšla marca 1909 kot glasilo Družbe sv. Rafaela, pri tem pa je urednik imel v mislih list, »ki bi z odločnim nastopom branil našo sveto stvar in naseljence opominjal k zvestobi do Boga, ki je edini vir vsake sreče«. Negotov ekonomski položaj ni dovoljeval več kot osem strani na najcenejšem papirju. Takrat že uveljavljeni slovenski listi, ki so največ pozornosti posvečali političnim vprašanjem in kot stalno sestavino imeli boj proti Cerkvi, so nov list posmehljivo imenovali ‚patrova flika‘. Za prvo obdobje izhajanja je zato značilno iskanje mesta pri slovenskih bralcih, pridobivanje novih naročnikov, začetna naklada je znašala tri tisoč izvodov, in sodelavcev, ki so s prostovoljnim delom po napornem delavniku in pozno v noč pripravljali članke ali skrbeli za razpošiljanje. Uredništvo in uprava sta se nahajala v prostorih župnije sv. Nikolaja, kjer so se Slovenci najprej zbirali.

Župnik nemške župnije John Negaleisen jim je dal velikodušno na razpolago prostor in p. Zakrajška spodbujal, da ob težavah ni prenehal z delom. Nasploh je imel za priseljence veliko razumevanje in jim je rad pomagal pri ohranjanju njihovih narodnih posebnosti.

Sprva nekoliko manj, kasneje pa so listu ‚Ave Maria‘ nudili veliko podporo slovenski duhovniki, ki so delovali na slovenskih ali drugih župnijah. Znake naklonjenosti je bilo v preteklih desetletjih mogoče zaznati tudi s strani ameriške cerkvene hierarhije. Ob petdesetletnici izhajanja je kardinal Samuel Stritch, nadškof v Chicagu, med drugim zapisal: »Katoličani iz Slovenije so prišli k nam bogato pripravljeni, da doprinesejo svoj velik delež Cerkvi v naši deželi. V njihovi preteklosti je bila tisočletna doba katoliškega življenja, velikih mučencev in spomina vredne veličine vere in ljubezni. V novih in tujih okoliščinah, ki jih najdejo tu, potrebujejo vodstva, ki jim bo pomagalo zgraditi most, preko katerega bodo sposobni prenesti svojo katoliško dediščino in z njo obogatiti Cerkev v naši deželi. Vaš list ‚Ave Maria‘ jim je v veliki meri nudil to vodstvo.«

Že od vsega začetka ima list isto ime, ki ga je izbral prvi urednik p. Zakrajšek in so ga sprejeli odborniki Rafaelove družbe. V letu 1917 je izbiri utemeljil in zapis objavil v eni od števil. Osebna izkušnja Marijine pomoči, ko je kot gimnazijec frančiškanske gimnazije na Kostanjevici pri Gorici zbolel za jetiko in bil po iskreni prošnji ozdravljen, ga je spodbudila, da je vse življenje ostal Marijin častilec, že v bolezni pa je storil obljubo, da bo, »ako bode le količkaj mogoče, skušal v svojem poznejšem življenju ustanoviti list, ki bodo nosil ime ‚Ave Maria‘, kjer bode pri priliki opisal to zgodbo ozdravljenja«. Zato je razumljivo,

vo, da je v vsaki številki mogoče najti članke, ki govorijo o Mariji in utrjujejo njeno vlogo v zgodovini odrešenja. List je bil in ostaja glasnik Marije Pomagaj in po tej razsežnosti gotovo predstavlja izvirnost slovenskega verskega tiska. Uredniki in sodelavci pa so pri svojem delu na poseben način čutili pomoč in varstvo odrešitkov Matere.

Vsebinsko bi člane lahko razdelili v dve skupini, na verske oz. načelne in izseljenske novice. V prvi so poleg sestavkov o Mariji vključeni tisti, ki so predstavljali in branili verske resnice, jih razlagali in opozarjali na stranpoti. Bralce so spremljali skozi cerkveno leto, jih seznanjali z dogajanjem v Cerkvi in sploh obravnavali temeljna vprašanja krščanskega in splošno človeškega značaja. V to skupino bi lahko uvrstili tudi izseljenško problematiko in načela, ki jih je za to področje podajala Cerkev.

Podnaslov revije 'Ave Maria' je poudarjal drugi vidik njene vsebine. Imenovala se je 'Slovenski nabožni list za jugoslovanske izseljenike v Ameriki' najprej, nato 'Katoliški list za Slovence v Ameriki' ter se v dvajsetih letih poimenovala v 'List v obrambo sv. vere med ameriškimi Slovenci' in nekaj kasneje 'Mesečnik za slovenske katoličane v Ameriki'. Poročala je o verskem in splošno izseljenškem življenju v Ameriki, v stari domovini in še zlasti v slovenskih naselbinah v Ameriki. Z rednim spremljanjem dogajanja v izseljenških vrstah je ohranila obilo gradiva, ki ga bodo s pridom uporabljali proučevalci slovenskega življa v Združenih državah in vlogi cerkvenih ustanov pri življenju slovenskih izseljencev.

Marijansko obeležje je domala v vsaki številki kazala tudi naslovnica. Na takšen ali drugačen način je vsebovala podobo brezjanske Marije Pomagaj in motive, značilne za slovensko narodno življenje. Prvi oblikovalec je bil frančiškanski slikar p. Blaž Farčnik, znan po tem, da je za številne slovenske kapele in cerkve v Ameriki naslikal svetniške podobe.

Za kratek čas, ko je bil p. Zakrajšek na obisku v Sloveniji in iskal podporo za delo med izseljenci, je bil urednik lista 'Ave Maria' Jurij M. Trunk, sicer pa so jo od vsega začetka urejali slovenski frančiškani. Z leti jim je uspelo, da so v Združenih državah dobili kustodijo sv. Križa in ta je postala nosilka razgibanega dela za Slovence in ohranjanje verskega življenja med njimi. Med drugim so ustanovili tudi tiskarno, kjer so tiskali svoje publikacije in del slovenskega tiska v Združenih državah. Kakor se je selila tiskarna, tako imamo različne kraje izhajanja lista 'Ave Maria', ki je leta 1910 prešel v njihovo last.

Od srede dvajsetih let je središče frančiškanskega dela v Ameriki kraj Lemont blizu Chicaga,

kjer so postavili samostan, romarski dom, bogoslovno šolo in predvsem svetišče Marije Pomagaj, ki je celotnemu kraju dalo ime 'ameriške Brezje'. Že od vsega začetka se je za uresničitev take zamisli zavzemala 'Ave Maria'. Po prizadevanju p. Zakrajška, ki je postal prvi predstojnik kustodije, in drugih slovenskih frančiškanov, so ameriški Slovenci dobili svoje Brezje. 'Ave Maria' je postala glasilo razgibanih dejavnosti, ki jih je razvilo to versko in narodno središče.

Večje obdobje izhajanja ima 'Ave Maria' značilnosti mesečnika, le v letih 1917 do 1924 je izhajala kot štirinajstdnevnik. Kljub težavnejšim gospodarskim razmeram in občasnemu nasprotovanju pa je ohranila zvestobo do bralcev in ni izostajala, ko je prišel čas, da jo dobijo v roke.

Pomemben dodatek, ki 'Ave Maria' spremlja vse od prvega leta izhajanja, je še koledar. Sprva je to bil le stenski v enem listu, leta 1913 pa je izšel prvi v obliki knjige. Vse od takrat prinaša razširjene informacije o življenju Cerkve in izseljencev, daljše načelne članke, ki jih ni bilo mogoče objaviti v reviji ter poleg koledarskega dela še literarne prispevke. 'Koledar Ave Maria' je pomembno dopolnilo pri spoznavanju utripa slovenskega izseljenstva v Ameriki in Kanadi a tudi v drugih delih sveta.

Cep rav je bil prvi cilj lista 'Ave Maria' ohranjanje in utrditev vernosti med Slovenci v Ameriki in se je pri uresničevanju le-tega, vsaj v začetkih, srečal z negativnimi reakcijami, kar je bilo tudi posledica premajhnega zanimanja domače Cerkve za izseljence in ker je bil osamljen na okopih zagovarjanja katoliških načel, je z leti vendarle presegel tako zastavljeni okvir. List je postal dragocen obiskovalec slovenskih domov, vez med izseljenci in zagovornik narodnih interesov, med katerimi velja najprej omeniti delo za ohranjanje slovenskega jezika. Široko razpredena mreža dopisnikov in sodelavcev pa mu je omogočila, da se je razvil v bogato zakladnico informacij o rojstnih krajih svetu.

Bogdan Kolar

Pot do Plečnikove cerkve v Šiški

»Velikansko delo..., v ponos slovenskemu narodu pred celim svetom.«¹

V letu 1988 je minilo osemdeset let od začetkov prizadevanj za novo cerkev v Spodnji Šiški v ljubljanskem predmestju in šestdeset let, kar je bila tam ustanovljena samostojna župnija sv. Frančiška. Več kot šest desetletij pa je že od blagoslovitve (3. 10. 1926) in posvečenja (4. 10. 1927) tamkajšnje Frančiškove cerkve, za katero je naredil načrte arhitekt Jože Plečnik¹. In kakšna je bila pot do tega mikavnega dosežka cerkvene arhitekture, ki je vznemirjala sodobnike in zbujala pozornost še danes?

Spodnja Šiška, nekdanja prva vas na poti iz Ljubljane proti Gorenjski, je bila majhno kmečko naselje s staro cerkvijo sv. Jerneja, ki je bila podružnica fare Šentvid nad Ljubljano, dokler ni leta 1785 postala del novoustanovljene župnije Marijinega oznanjenja. V začetku devetnajstega stoletja ni imela niti 500 ljudi, sredi stoletja pa je štela okoli 750 ljudi in 84 hiš. Zlasti po dograditvi gorenjske železnice (1870) je število prebivalstva stalno naraščalo in Spodnja Šiška se je iz vasi spreminjala v ljubljansko predmestje. Konec 19. stoletja so našli v kraju skoraj 2000 ljudi, leta 1900 pa še osemsto več. V naslednjem desetletju se je število prebivalcev povečalo še za tričetrt, ko je bilo tu 4900 ljudi in 272 hiš.² Po prvi svetovni vojni so cenili prebivalstvo Spodnje Šiške nad 6000, okoli leta 1925 pa že nad 8000 ljudi.

Novi priseljenci so spremenili socialno strukturo kraja, vplivali na nacionalno (leta 1900 je dobra četrtina Šiškarjev navedla za občevelni jezik nemščino), pa tudi na politične razmere in versko stanje. V začetku dvajsetega stoletja je bila Spodnja Šiška pretežno socialdemokratska in liberalna, odtujenost veri in cerkvi je bila velika, dušno pastirstvo pa zelo pomanjkljivo.³

Čeprav se je potreba po novi cerkvi in lastni župniji kazala že prej, so se Šiškarji zganili šele, ko jih je spodbudil zgled Vičanov – njihovih dotedanjih sofaranov, ki so se veselili nove cerkve in samostojne župnije. Tedaj se je zbralo oktobra 1908 pri p. Hugolinu Sattnerju, ki je vodil frančiškansko župnijo Marijinega oznanjenja »9 gospodov na posvet, kako bi se mogla ustanoviti v Šiški lastna župnija. Osnovali so društvo za zidavo cerkve, ki je januarja naslednje leto sklicalo občni zbor in pričelo z delom. Ko je šišenski občinski svet dobil od frančiškanov prošnjo za izjavo, da nima nič zoper ustanovitev samostojne župnije v Spodnji Šiški, ni kazal velike vneme in

šele po dveh letih je v to privolil. Hkrati so marca 1912 prišli tudi načrti za novo cerkev in župnišče. Izdelal jih je znani arhitekt, benediktinec p. Anzelm Werner, po čigar načrtih so tedaj gradili cerkev sv. Jožefa v Ljubljani. Za uresničitev zamisli o novi šišenski cerkvi pa je bilo zbranega le malo denarja, kakih 18.000 kron, in spraševali so se celo o možnosti, da društvo za gradnjo cerkve razpuste. Po daljši razpravi so se Šiškarji odločili, da bodo delo društva poživili.⁴

Novo spodbudo za uresničitev načrtov je pomenilo srečanje frančiškanskega provinciala p. Angelja Mlejnika poleti 1911 z dr. Janezom Ev. Krekom, s katerim sta prijateljevala. *Za vse dobro in za blagor ljudstva tako vneti dr. Krek mu je rekel: »Začni z delom v Sp. Šiški. Kar je v moji moči bom podpiral, ker ljudstvo se mi smili in zlasti za delavce se mora kaj storiti. Saj je mnogo dobrih med njimi, ki bi radi spolnovali verske dolžnosti, ko bi mogli.«*⁵ Za idejo gradnje nove cerkve so pridobili še dr. Šušteršiča. Upalo se je namreč na vladno pomoč pri gradnji in frančiškani so se jeseni 1911 obrnili na ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju, opisali razmere, navedli razloge za ustanovitev nove župnije in zaprosili za 500.000 kron brezobrestnega posojila za gradnjo nove cerkve in samostana. Sicer je ministrstvo s posredovanjem omenjenih vplivnih mož obljubilo prispevati k stroškom, a minilo je nekaj let v dopisovanju med Dunajem, kranjsko deželno vlado in frančiškani glede preproste ali impozantne cerkve in stavbnega prostora. *»Ko bi se bili precej vdali in rekli državi – zidaj nam ti kakor hočeš, da bomo le imeli cerkev in primeren samostan – nam je vseeno – bi 1. 1915 bilo v Šiški vse pod streho,«* je pozneje razmišljal šišenski predstojnik p. Ernest Jenko. V vojnih letih prave možnosti za zidavo cerkve ni bilo več.

Čeprav je pred prvo svetovno vojno štela Spodnja Šiška okoli 5000 ljudi, je bila dušnopastirska skrb zanje bolj skromna, redno pa so frančiškani hodili od župnije Marijinega oznanjenja poučevati šolske otroke v verouku. V stari, že premajhni podružnici pri sv. Jerneju, ki lahko sprejme kakih 300 ljudi, so bile maše na adventne nedelje, o božiču in veliki noči, za Marijino rojstvo in na praznik apostola Jerneja; Ob različnih slovesnostih pa še šolske maše. Nedeljske maše pri sv. Jerneju so vpeljali šele leta 1915 za šolarje, ko je postala šišenska šola mestna. Kateheta sta skrbela tudi za bolnike. Od aprila 1916 so v cerkvi stalno hranili sv. Rešnje Telo, kateheta pa sta opravljala vsakdanje jutranje maše. Zanimarjeno cerkev so začeli tudi popravljati in so uredili notranjščino. Tedaj so vpeljali tudi različne pobožnosti, poživili petje in razgibali zlasti mladino. Vedno bolj se je kazala potreba po lastni župniji

in leta 1919 so frančiškani ustanovili v Šiški rezidenco s tremi patri, ki so skrbeli tudi za verouk v šolah.

Decembra 1918 so dobili frančiškani od deželne vlade v uporabo barako za šolskim poslopjem v Spodnji Šiški, ki je prej služila za vojaško kapelo. Uporabljali so jo za šolske maše, dokler se ni zaradi stanovanjske stiske v njej naselilo šest družin, ki so bivale tam do pomladi 1920. Nato so barako, bila je precej zapuščenca, najprej temeljito obnovili, zatem pa to zasilno cerkev 25. julija 1920 slovesno blagoslovili. V njej je bilo prostora za kakih 1000 ljudi, sedežev pa 300. P. Ernest Jenko je ob tej priliki navduševal Šiškarje, naj bo ta zasilna cerkev *temelj, podlaga in upanje skorajšnje veličastne, nove, zidane cerkve.*«

Avgusta 1921 je bil kupljen nov prostor – kjer sedaj stoji šišenska cerkev – in tam stoječo milarno so preuredili v stanovanjsko hišo. Oktobra 1922 so se v tej rezidenci frančiškani za stalno naselili. Da je zasilna cerkev res zaslužila svoje ime, kaže tudi stalna skrb, da se baraka pozimi zaradi snega ne podre. Že jeseni leta 1921 so jo podprli z desetimi stebri, in tri leta zatem so jo morali spet popravljati in jo podpreti z dvanajstimi stebri.

Z darovanjem za novo cerkev so začeli novembra 1921 na vsako prvo nedeljo. Naslednje leto sta pokrajinska vlada in škofijski ordinariat potrdila pravila »Društva za zidanje nove cerkve sv. Frančiška«, ki je aprila štel 334 članov ter zbralo 124.000 kron denarja. Za novo cerkev v Šiški se je zavzelo še vodstvo frančiškanske province in tretje-redno glasilo »Cvetje z vrto v sv. Frančiška« je v začetku leta 1924 prineslo predlog, kako bi sedemstoletnico Frančiškove smrti najlepše obhajali: z gradnjo cerkve v Spodnji Šiški. Začelo se je marljivo zbiranje prispevkov za novo cerkev. Potreba po tej je bila v naglo razvijajočem se ljubljanskem predmestju z nad 8000 prebivalci res velika. P. Adolf Čadež, ki so mu naložili nalogo skrbnika pri tem delu, je prošnjo za pomoč naslovil: »Zidava cerkve sv. Frančiška v Šiški je misijonsko delo.« Šiškarji, o veliki večini železničarji in tovarniški delavci, sami cerkve pozidati *ne morejo, mnogi, ki so v veri opešali, tudi ne marajo.*«⁶ Če pa ne bodo imeli cerkve, ne službe božje in krščanskega nauka, bo velika večina ljudi postala versko brezbrizna ali celo brezverska.«⁷

Takšne prošnje so spodbudile dobrotnike, zlasti številni so bili prispevki tretjerednikov po vsej Sloveniji, pa tudi v tujini. Posebej darežljiv je bil ljubljanski tretji red z voditeljem p. Salvatorjem Zobcem, ki je v začetku tridesetih let poskrbel še za zidavo Frančiškovega doma blizu cerkve, namenjenega zlasti tretjerednicam, ki so v službi onemogle. »Največ so sedaj darovale žuljave roke – darovi

uboge vdove z asiškega ubožca,« je pisalo Cvetje leta 1925.

Arhitekt Plečnik, ki so ga frančiškani naprosili za načrte za novo cerkev, jim je ustregel in jih do jeseni 1924 končal,⁹ vse za »Bog plačaj«.

Ko je dan po prazniku sv. Frančiška leta 1924 poslal provincialu študijo za novo cerkev, je pričakoval, »da bo ta projekt predrag ter da bo našel mnoge nasprotnike. Stavba cerkve je pač brezmejen problem.« Zapisal je, da je storil, kar je »v tem času ravno vedel in znal. Tudi za to malo bodi Bog počeščen, bi nemara rekel sv. Frančišek.«¹⁰

Arhitekt, tedaj profesor na ljubljanski tehnični fakulteti, je v tem času delal doma in v Pragi, za katero je načrtoval cerkev Srca Jezusovega, ki si jo je zamislil kot enovito, prostorno dvorano. Za šišensko cerkev, kjer prostor oblikovan z mogočnimi stebri, je uporabil prvi osnutek praške cerkve,¹¹ sicer pa ga je ideja »dolge cerkve« z osrednjim kvadratnim prostorom za vernike, geometrično razporejenimi kapelami in prehodom okoli ter naglasnim zvonikom, spremljala od študijskega potovanja po Italiji leta 1899.¹²

Načrti za monumentalno cerkev 47 m dolgo, 34 široko in 13 m visoko, z dvajsetimi stebri v notranjosti, impozantno štiristebčno fasado in zvonikom na nasprotni strani,¹³ so naročnika navdušili, več pomislekov pa so imeli na škofiji. Ko so te premagali in se odločili na kateri strani redovne rezidence ob Černetovi ulici naj postavijo cerkev in je prišla odobritev gradnje tudi s strani pristojnih oblasti, se je bilo potrebno odločiti še za pričetek gradnje. Prisotna je bila namreč skrb, da zahtevno delo ne obstane sredi poti.

Ko je vodstvo frančiškanske province sprejelo sklep o tem, je bilo zbranih okoli 700.000 din, razmišljali pa so tudi o posojilu. Za vodjo zidave so frančiškani na Plečnikovo željo naprosili inž. Antona Suhadolca, gradnjo pa je kot najcenejši ponudnik prevzelo podjetje J. Accetto.

Najprej so zakoličili prostor za novo gradnjo, nato pa so imeli 19. aprila 1925 slovesen **blagoslov zemljišča** z mašo in nagovorom, ko se je sredi polj zbralo mnogo vernega ljudstva, tudi iz okolice. Zbor je prepeval velikonočne pesmi, p. Regalat Čebulj, tedanji provincial in zaslužen mož za gradnjo šišenske cerkve, pa je s **slavnostnim govorom marsikoga ganil do solz.**

Nato pa se je začelo: cement iz Splita, apno iz Kamnika, opeka z Viča (to so kmalu zamenjali za boljšo iz koseške opekarne) in – posebej za stebre – z Vrhnike. Poleg stavbnih delavcev so za delo zgrabili tudi domačini. Najprej so živahno vozili gradbeni material, maja pa so pričeli s kopanjem in betoniranjem.

Ko si je arhitekt Plečnik ogledoval gradbišče v Šiški (poroča eden od njegovih učencev), kjer

so zasadili lopate in začeli izkopavati temelje za cerkev, je nemiren stopal okrog delavcev, gledal v izkopane jame in si ogledoval ozadje, ki bo zaključilo okvir okrog cerkve, ko bo dograjena. Zdelo se je kakor, da je pogreznjen v čezmerno zadovoljstvo. Tam v ozadju so ožarjene planine mogočno obkrožale obzorje...¹⁴

Do nedelje pred praznikom Petra in Pavla leta 1925, ko je ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič **blagoslovil temeljni kamen**, so postavili že temelje stavbe, podstavke stebrov in dele zidov. Šiška je bila v prazničnem razpoloženju in med slovesnostjo je škof vložil v temeljni kamen priložnostno spomenico pisano v latinščini na pergament.

Že konec julija so delavci štirikrat prenehali delati, saj so od stavbenega podjetnika Accetta zahtevali višje plače. V lepem avgustovskem vremenu je delo pri cerkvi dobro napredovalo in stebri so hitro rasli. 10. septembra pa je nastala pri zidavi cerkve huda kriza. Stavbenik, ki bi po pogodbi moral cerkev do 1. oktobra spraviti pod streho, je delo zaradi premajhnega dobička opustil. Gradnjo je nato prevzela družba Probuda s 30 zidarji in okoli 60 delavci.

Do tedaj so porabili pri gradnji 30 vagonov cementa, 400.000 kosov opeke, 80.000 kosov opeke za stebre in osem vagonov apna. »Material so pridno vozili brezplačno vozniki iz Zgor. Šiške, Iz Spod. Šiške pa zelo malo...« Ko je 18. novembra zapadel sneg in pritisnil mraz, so morali zidarji z delom prenehati.

Z denarjem pa je šlo bolj na tesno. Do začetka leta 1926 se je nabralo 1.146.000 din – od tega v Šiški sami okoli 178.000 din ali dobro šestino. Ker se je računalo, da bo potrebno za spraviti cerkev pod streho in jo ometati do dva milijona din, darovi pa so nekoliko ponehali, so najeli 600.000 din kot posojilo Ljudske posojilnice. Zaradi pomanjkanja sredstev je delo pri novi cerkvi stalo do aprila 1926.

Do jeseni je bila cerkev toliko urejena, da so jo mogli blagosloviti ter začeti uporabljati za bogoslužje. »3. oktobra (1926). Ta dan je najpomniti-vejši dan za vse Šiškarje. Kar so dolgo želeli, to so prejeli,« stoji navdušeno zapisano v župnijski kroniki. Prelata Andreja Kalana, ki je opravil **slovesni blagoslov**, so pričakali številni verniki od blizu in daleč, šolska mladina in narodne noše, že v Knezovi ulici. Provincial p. Regalat Čebulj, ki je po blagoslovu govoril množici, poročali so o 4000 ljudeh, je opisal težko pot do nove cerkve in se za zbiranje prispevkov zahvalil »tretjemu redu: revnemu ljudstvu, ljubljanskim delavkam in služkinjam, ki so sprosile 200.000 din.«¹⁵ Popoldan pa so se Šiškarji poslovili od barake, ki je od leta 1919 služila za zasilno cerkev, ter v slovesni

procesiji z godbo prenesli monštranco v novo cerkev, ki je bila vsa okrašena s cvetjem, mlaji in zastavami.

Čeprav je čakalo še mnogo stvari, da se uredi (oltarji, kapele, tlak, zunanji omet, pročelje in zvonik), pa je bilo potrebno prej zmanjšati velik dolg. Do sklepa slovesnosti ob sedemstoletnici smrti Frančiška Asiškega 4. oktobra 1927 so v cerkvi uredili glavni oltar s tabernakljem in baročnima kipoma frančiškanskih svetnikov Bernardina in Bonaventure ob straneh, kapelico sv. Terezije za glavnim oltarjem, napravili cementne stopnice v cerkvi med stebri in kamnite okvirje vrat na glavni fasadi.

Tako je dočakala cerkev, na katero so bili Šiškarji ponosni, **slovesnost posvetitve**. Od 1. do 3. oktobra je bila tridnevna v cerkvi, zadnji dan pa so imeli zvečer procesijo z relikvijami za novo cerkev, ki jih je spremljala množica, Šiška pa je bila slavnostno razsvetljena in hiše v zastavah. V torek 4. oktobra 1927 so bile najprej maše v šotoru relikvij, ob 8. uri pa se je začelo posvečenje cerkve in oltarjev. To sta opravila ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič in mariborski škof Andrej Karlin. Na tej slovesnosti, ki se jo je udeležilo par tisoč vernikov, zlasti članov tretjega reda, je ljubljanski škof pri pridigi razglasil Šiško za ekspozituro župnije Marijinega oznanjenja z vsemi pravicami župnije.¹⁶ Od tedaj naprej se v Šiški krščuje in poroča.

Škof Jeglič je ob lepem dnevu posvečenja opisal veliko potrebo po novi cerkvi in dolgoletna prizadevanja frančiškanov, zavzetost inž. Suhadolca pri vodstvu zidave ter načrte, ki jih je brezplačno naredil arhitekt Plečnik. Njegovega dela ni odklanjal tako, kakor bi bilo videti zaradi pomislekov škofijskega umetnostnega svetovalca,¹⁷ saj je v svoj dnevnik o načrtih in cerkvi zapisal:

»Originalni so. Ljudje, tudi inteligentni, različno sodijo. Meni se dopada, dobro je zasnovana, prostrana je, svetla, visoka, akustična. Slog je bolj grški na notraj obrnjeni tempelj. Načelje je mogočno.«¹⁸

Šišenska cerkev je polna stebrov, arhitektonskega elementa, ki je bil Plečniku zelo ljub. Prav stebri, ki so povzročali težave pri gradnji, so bili tudi predmet ugovorov. Tako je dvajset stebrov obhoda v notranjosti cerkve seveda preveč za njihovo nalogo nositi streho, hkrati pa so različno obremenjeni in bi nosilni stebri morali biti debelejši. A zaradi ritma prostora je arhitekt te razlike skril za opečni plašč, ki pri vsakem stebri skriva beton z različno armaturo. To in pa natikanje kapitelov se je zdelo konstrukcijsko neiskreno, kakor je o tem kasneje pisal eden arhitektovih učencev.¹⁹ Hujši, rekli bi kar ideološki očitki, da

je sicer impozantna cerkev po svojem duhu poganska, saj spominja na antični tempelj, so spodbudili dr. Franceta Steleta, da je napisal v zgovor Plečnikovi arhitekturi članek z naslovom: »Ali je cerkev sv. Frančiška v Šiški res premalo katoliška?« Cerkev je označil za veliko arhitektonsko umetnino, zasnovano v duhu novih liturgičnih tendenc z oltarjem sredi med verniki.²⁰

V letu 1928 se na cerkvi ni nič delalo, saj je bilo še okoli 700.000 din dolga. Ko je bilo urejeno vse potrebno v Rimu in v Beogradu za ustanovitev župnije in sta to potrdila tudi ljubljanski veliki župan in mestni magistrat, je škof Jeglič 8. julija 1928 ob priliki vizitacije Šiške tamkajšnjo ekspozituro razglasil za samostojno župnijo. Župnija sv. Frančiška v Spodnji Šiški je z nekaterimi spremembami obsegala področje nekdanje samostojne spodnješišenske občine.

Z gradnjo so v Šiški nadaljevali jeseni 1930. Na vrsti je bil **zvonik** za katerega je arhitekt naredil več načrtov in prvotno zamisel nekoliko spremenil. Najprej so vlili 15 stebrov visokih 6,40 m poleti 1931 pa še drugo vrsto stebrov nad njimi. Do jeseni je bil zvonik pokrit, z ograjo v podnožju obeh vrst stebrov in štirimi piramidami pod njimi. Poleti 1932 so pripeljali z Brezij tri jeklene zvonove in jih dvignili k bronastemu, ki je zvonil v Šiški od leta 1926 naprej. Tako so »jekleni zvonovi zapeli v čast sv. Frančišku in v jezo nekaterim Šiškarjem, ki so hoteli imeti bronaste, da bi jih pa plačali, o tem pa niso hoteli slišati«. A že ko je ubrano pritrkavanje povzdignilo oktobra slovesno praznovanje farnega zavetnika, ni nihče več mislil na to, da so zvonovi jekleni.

Hkrati z gradnjo zvonika, ki je dopolnil zunanjo podobo cerkve, je p. Blaž Farčnik, akademski slikar, ne ravno po arhitektovi volji, postopoma od poletja 1930 naprej poslikal velike ploskve notranjštine v višini cerkvenih oken. Motivi iz Frančiškovega življenja ter podobe Janeza Krstnika, sv. Jožefa, Petra in Pavla ter štirih evangelistov so bili narejeni do jeseni leta 1934. Cerkev je bila tako v glavnem poslikana in kot poroča tedanji zapis, »dela zelo prijeten vtis, izginila je namreč tista praznота, ki je bila poprej tako očita.«

Šišenska cerkev je izpopolnjevala svojo podobo po zamislih arhitekta Plečnika še v naslednjih letih (oltar sv. Atona Padovanskega, klopi in lestenci) in v povojnem času (zlasti krstilnica in kapela Žalostne matere božje), a bistvena podoba cerkve, za katero so se začeli prizadevati že leta 1908 in jo gradili od leta 1925 naprej, se ni spremenila. Spreminjala pa se je podoba župnijske skupnosti, ki je zrasla iz srenje, zbrane okoli podružnice sv. Jerneja, ter doživljala razmah kraja, ki je iz vasi postal del Ljubljane. Duhovni

rezultati velikih naporov množice tistih, ki so postavljali cerkev »Bogu v čast in ljudem v korist« in tistih, ki so tu gradili živo Cerkev, pa večidel ostajajo zastrti našim očem. Na svoj način tudi o tem pričuje šišenska cerkev sv. Frančiška spomenik Plečnikove arhitekture in darežljivosti skromnih dobrotnikov.

Branko Šuštar

¹ Andrej Kalan ob blagoslovitvi cerkve, Slovenec 5. 10. 1926.

² Podatki so posneti po objavljenih rezultatih štetij prebivalstva.

³ Promemoria 7. 11. 1911, Frančiškanski provincialni arhiv v Ljubljani, fascikel Šiška (Fran. prov. arhiv, fasc. Šiška).

⁴ Največ podatkov je povzetih po šišenski župnijski kroniki iz župnijskega arhiva in iz nje so tudi citati, kadar vir ni posebej označen.

⁵ Koncept dopisa p. E. Jenka, Fran. prov. arhiv, fasc. Šiška. Prim. Slovenec 2. 9. 1919.

⁶ Cvetje z vrto v sv. Frančiška (Cvetje) 1924, str. 4.

⁷ P. A. Čadež: Zidava cerkve sv. Frančiška v Šiški je misijonsko delo, Cvetje 1924, str. 37–38.

⁸ Zidanje nove cerkve sv. Frančiška, Cvetje 1925, str. 116.

⁹ Plečnik in jaz. Pisma Jožeta Plečnika Antonu Suhadolcu. Suhadolčevi spomini na Plečnika. Uredil Peter Krečič, Trst 1985, str. 34.

¹⁰ Arh. J. Plečnik, Študija za cerkev z dopisom provincialu, 5. 10. 1924, Fran. prov. arhiv, fasc. Šiška.

¹¹ Marjan Mušič, Jože Plečnik, Ljubljana 1980, str. 180, 193.

¹² France Stele, Arh. Jože Plečnik v Italiji 1898–1899, Ljubljana 1967, str. 253, 259 in 268.

¹³ Spomenik Slovenije za sedemstoletnico Frančiškove smrti, Cvetje 1925, str. 93.

¹⁴ Janko Omahen, Izpoved, Ljubljana 1976, str. 229.

¹⁵ Blagoslovitev cerkve sv. Frančiška v Šiški, Slovenec 5. 10. 1926.

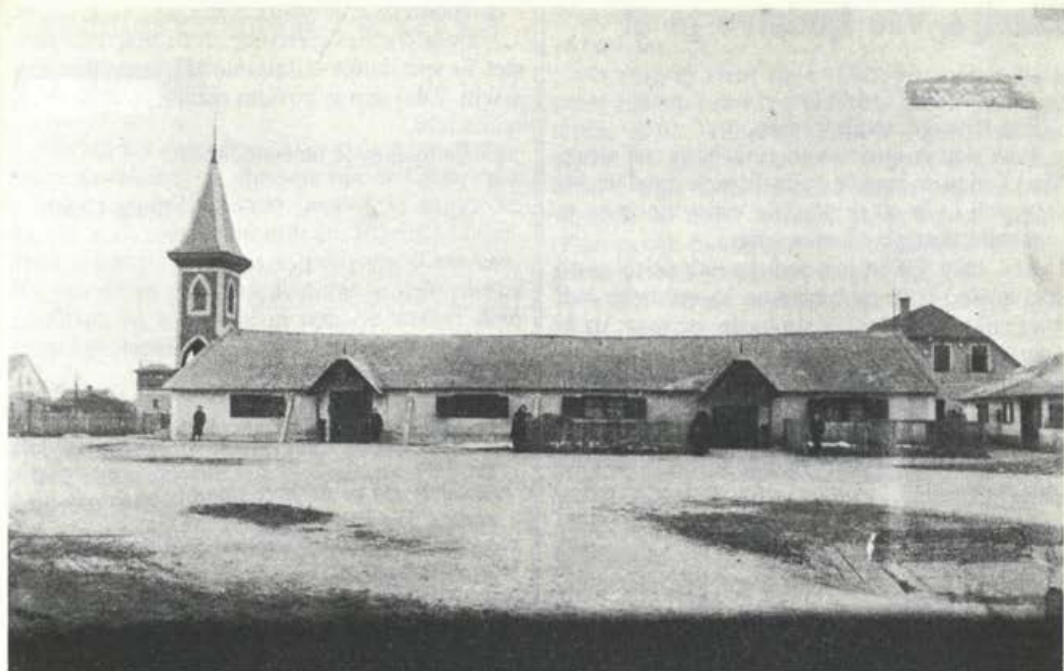
¹⁶ Posvetitev veličastne cerkve sv. Frančiška v Šiški, Slovenec 5. 10. 1927.

¹⁷ Kot op. 11, str. 197.

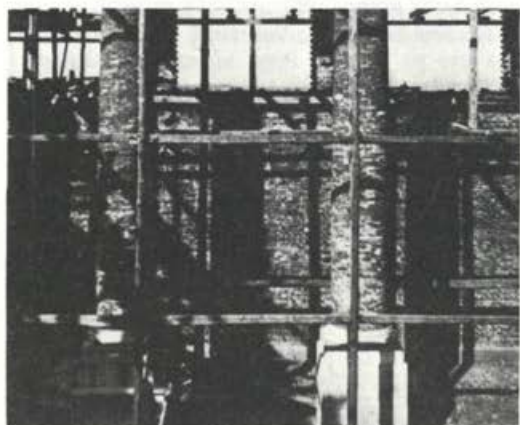
¹⁸ Dnevnik škofa Jegliča, 5. 10. 1927. Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

¹⁹ Dušan Grabrijan, Plečnik in njegova šola, Maribor 1968, str. 160–161.

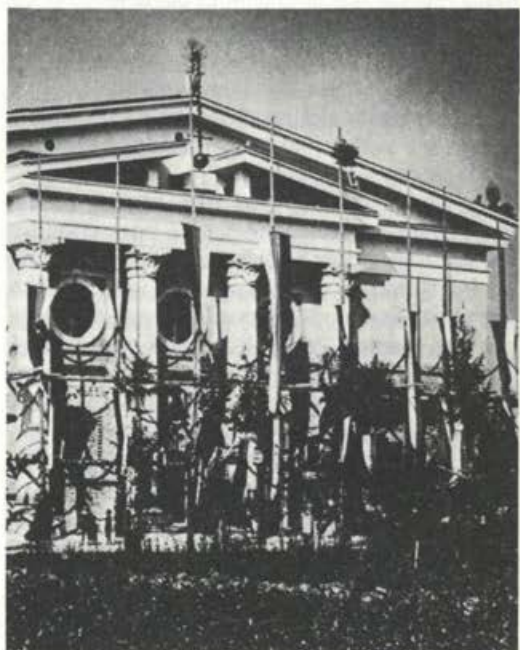
²⁰ Cvetje 1928, str. 42–49.

¹ Zasilna cerkev v vojaški baraki, ki je služila Šiškarjem od leta 1919 do 1926*

² Gradnja cerkve sv. Franciška v Šiški leta 1925

⁴ 3. oktobra 1926 je bila cerkev v Šiški slovesno blagoslovljena

³ Pogled v notranjščino cerkve med gradnjo leta 1925

* Fotografije, katerih avtor je p. Ernest Jenko, so iz šišenske župnijske kronike.

Marija, vse ljudstvo je či

Bila je vojna, strašna vojna.

Vsak dan je prinesel nove skrbi in nov strah. Med ljudmi so krožile najrazličnejše zgodbe. Na češnjavih listih so se pojavile rjave lise in to je pomenilo skorajšnji konec gorja.

Res, take lise so bile tudi na naši češnji, zato sem upala, da se mi kmalu ne bo več treba bati bombnikov, vojakov in streljanja, ne tega, da bi nam kdo odpeljal očeta in ne da bi ga mogoče celo ustrelili. Nič več ne bo treba biti previden. Ne bomo več spali oblečeni in obuti, ves čas pripravljeni na beg. Ne bo več...

A vojna je še kar trajala. V cerkvi je nemški duhovnik pridigal v tujem jeziku, ki sem ga že kar dobro razumela. Stari slepi duhovnik pa je v župnišču spovedoval slovensko in mi niti za največje grehe ni naložil več pokore kot tri češčenemarije. Vse je bilo tako čudno, še molitve. Vse se je dušilo v tesnobi, še otroci.

In jaz em bila takrat otrok.

Neko nedeljo sva šla z očetom na Brezje. Količ ljudi je bilo tam! Zgrinjali so se okoli podobe Matere Božje, pa tista Marija menda ni bila prava, ampak ponarejena in to me je begalo. Ali bo potem uslišala naše prošnje?

V cerkvi je ves čas donela in odmevala ena sama pesem: Marija, vse ljudstvo je či.

Napev se mi je zdel lep, otožno proseč. Razumela sem vse besede, nisem pa vedela, kaj pomeni, da ljudstvo »či«.

To mora biti nekaj strašnega, sem si mislila. Kaj če tudi nas doleti či? Kaj če bova či midva z bratom? Ali pa če bo či Nana in je kar naenkrat ne bo iz mesta nazaj domov? Či nam lahko ugonobi tudi očeta. Marija vse ljudstvo je či, Marija pomagaj nam ti, so peli romarji skoraj brez prestanka. Pri duši mi je bilo neznansko tesno. Ali bo Marija pomagala? Ali bo? Bogve, ko pa ni prava. Menda je pravo nekdo nekam skril. Ne, ta, ki ni resnična, že ne bo nikogar uslišala. Joj, ljudstvo pa je či! Kdo nas bo rešil?

Vprašala sem Nano, kaj bo, če tudi k nam pride či.

Sploh me ni razumela. Potem sem ji vse natančno razložila. Najbrž ni opazila, da se tresem in da me je strah, sicer se ne bi zasmejala.

»Ne či, saj to nič ne pomeni. Ječi, ječi! Ali veš, kaj pomeni ječi?«

»Ne,« sem rekla.

»To se pravi, da ljudstvo trpi.«

Bila sem razočarana. Či torej ni nič, jaz pa sem zaradi njega toliko prestala. Bala sem se nečesa, česar sploh ni. Bala sem se či.

Ni čudno. Bila je vojna.

Z atom sva šla še večkrat na Brezje, kjer sem spet in spet lahko slišala otožno lepo Marijino pesem. Zdaj sem jo povsem razumela. Bilo mi je veliko laže.

Božja mati se je milo smehljala.

Berta Golob

Madona

*Slikarjev sto in sto je že prelest
obrazu Tvojega, o Božja Mati,
iskalo v rože cvetu, v zarji zlati,
v morja modrini in v sijaju zvezd.*

*Vendar je bil ves njihov trud zaman:
vsak našel je obraz le svoje ljube
in njene kretnje skoz nje halje gube
in vse s krvjo je barval svojih ran.*

*O, kdo lepote višnje bi kopreno
odkril? Zaprl omamljen bi oči
in taval slep bi iz noči v noči.*

*Samo srce jo zbegano zasluti;
a le v ljubezni zemeljske minuti
in le za večne bolečine ceno.*

Konec

*O vse je zdaj že mimo tebe šlo:
krvi valovi in vihar besede
in zdaj samo tolažbe kaplje blede
lijo mi v rane, ki še bolj peko.*

*O, vedel sem, da vse nekoč bo prah,
da luč le kratke ure bo gorela
in moja pot še bolj bo osamela
in bolj ko prej me bo samote strah.*

*O, vedel sem, da samo src iskanje
in samo hrepeneči klici v noči
in zmeda, dvom in v sanjah jok pekoči,*

*želja nemir in rok omahovanje
zaveza src nezrušna je – združitev
slovo samo in tožna je ločitev.*

Alojz Gradnik

Zgodnjekrščanski cerkvi na sv. Rozaliji

Ob južnem robu Podjunske doline, na avstrijskem Koroškem, na območju občine Globasnica sta dve zgodnjekrščanski cerkvi, ki stojita na Junski gori, imenovani tudi sv. Rozalija, ali sv. Ema (Hema), ki spada k predgorju Karavank. Na vzhodnem delu gore Rozalije je stala rimska naselbina že v zgodnji in pozneje srednji dobi rimskega imperija.

Ta gora s studencem v Rozalijini jami je v 3. stoletju pr. n. š. dajala Keltom idealen prostor za naselitev. Naselitveno področje je bilo s treh strani utrjeno, na severni strani pa ga je varovalo strmo skalovje.

V naselbini so Kelti častili boga Iovenata. Od Keltoev so ga Rimljani prevzeli in preoblikovali iz njega ime Iuena, ki pa so priseljeni Slovani izmenjali in poimenovali ta kraj v Podjuno. Na 842 m visoko Rozalijo pridemo iz Globasnice po lepi cesti, ki pripelje po južni strani na sam vrh. Cesta pelje dalje proti Stari vasi (občine Žitara vas); v ostrem loku zavije proti vzhodu na vrh sv. Rozalije. Ta cesta je prav verjetno še iz antike; ob cesti, obdani z lipami so grobovi iz 5. in 6. stoletja n. š. Pod eno izmed lip je v skalnem konglomeratu jama-grob. Na poti proti vrhu sv. Rozalije pridemo pri prvih drevesih, v smeri proti jugozahodu do terase z obrambnim zidom. Na terasi so stale kolibe, v katerih so sledovi peči in ostanki žlindre, ki govorijo o staroselskih kovaških železnih izdelkih.

Naposled pridemo po strmi stezi na vrh gore, kjer stoji srednjeveška cerkev iz 15. stoletja. To je božjepotna cerkev, posvečena svetnicama sv. Emi iz Krke in sv. Doroteji. Poligonalni kor in vzhodni del podolgovate zgradbe spadata k poznogotski cerkvi, medtem ko je zahodna polovica s kapelo sv. Rozalije iz druge polovice 17. stoletja. Iz tega časa je tudi poznogotski portal z obokom, vstavljenim v zahodni steni. Cerkev je okrašena z baročnimi oboki. Baročna oprema je bila v 19. stoletju delno spremenjena. Na severni steni cerkve je v majhno nišo vdolan votivni oltar keltskega boga Iovenata.

Slike na prvem svodu predstavljajo prizore in legende o sv. Emi iz Krke (980–1045), ki je bila proglašena za blaženo l. 1288, za svetnico pa leta 1938. Sv. Ema velja za slovensko kneginjo, med verniki pa za svetnico. Z denarjem od razprodaje družinskih posestev je podpirala zidanje številnih cerkva med Slovenci na Koroškem, v krajih ob Savinji, Sotli in Savi, v Admontu na Gornjem

Štajerskem in zlasti ženskega samostana ter cerkve na Krki.

Na severni steni so 4 slike, ki predstavljajo umor Eminih sinov (po rudarjih), slovo Eminega moža, grofa Wilhelma (umrl v Rimu), zidavo cerkve na Krki in slovesen vstop v dokončano cerkev. Dve sliki na južni strani predstavljata vernike, ki iščejo zdravja ob grobu sv. Eme. (Prav zaradi čudežev, ki so se zgodili ob njenem grobu, je bila proglašena za svetnico).

Velika votivna podoba priča o čudežu iz leta 1601. Napis na sliki govori o kmetu, ki je porinil svojega pastorka skozi odprtino v jami sv. Rozalije. Pastorek je padel 29 klafter globoko, a je ostal nepoškodovan, ob čudežni priprošnji sv. Rozalije. V stranski kapeli je poleg oltarne slike sv. Rozalije slika zavetnikov zoper kugo, sv. Sebastijana in sv. Roka.

Do zemeljskih izkopanin pridemo po poti vzhodno od cerkve. Obiskovalci lahko vidijo osnovne obrise zgodnjekrščanski cerkva in konzervirane poznoantične zgradbe. Pri izkopavanjih so našli zidove v zelo slabem stanju, pogosto samo najspodnejše temelje.

Kompleks cerkva iz rimskih časov je edinstven za Avstrijo. Na sv. Rozaliji so trenutno najvažnejše izkopanine iz pozne antike in raznovrstni predmeti raziskav zgodnjega krščanstva v Avstriji. Tu so odkrili tudi največje ohranjene površine zgodnjekrščanskih mozaikov. Ti so zdaj v muzeju v Globasnici. Prve raziskave na sv. Rozaliji so bile med 1906. in 1914. letom. Že tedaj so odkrili dele mozaikov.

Cerkvi ležita na treh različnih nivojih zemljišča. Na zgornjem platoju je bila občinska cerkev; tej sledi proti jugu spominska (memorialna) cerkev s krstilnico (baptisterium) in nadgrobnjo kapelo. Zahodno od kompleksa cerkev je še ena nadgrobnja kapela ob drugih stavbah. Beli marmorni pesek v konzerviranih obrisih cerkva označuje površino mozaika, rdeči drobní apnenec pa predstavlja prvotni opečni drobir.

Prva, občinska cerkev je bila podolgovata dvorana, obsega 21.6 × 8.5 metra; na zahodni strani je predprostor (nartex) za nekrščene, ki so šele po krstu lahko vstopili v cerkev. Na vzhodni polovici cerkve je v dvignjenem prezbiteriju polkrožna klop, na kateri so pri obredih sedeli duhovniki, diakoni, subdiakoni in drugi.

Od tal je ostal le spodnji del, ki nakazuje, da sta bili ob strani vsaj dve stopnici, namenjeni k prezbiteriju. Oltar je stal v sredini, pred klopjo za duhovnike. Prezbitirij je obdajala marmornata ograja. Tla dvorane, ki so zdaj posuta z belim drobirjem, je prvotno pokrival mozaik s površino 140 kvadratnih metrov. Večina tega mozika je ohranjena in spravljena v muzeju v Globasnici.

Na vzhodni strani je bila prizidana majhna zakristija, ki je obsegala pol širine kora. V cerkvi je bilo prostora za približno 300 ljudi, kolikor domnevajo, da je štelo naselje. Na severni steni občinske cerkve je cisterna.

Druga cerkev, na nekoliko nižjem nivoju, je bila pravokotna dvorana, velikosti 16.8×8 metrov s 3.90 metra globoko apsidno na vzhodni strani in nartexom na zahodni. V apsidni je bil mozaik z upodobljenim pavom (znak večnosti). Preostali del tal je bil posut z opečnim drobirjem.

Klop za duhovnika je bila pred apsidno. Sredi apside je bila vdolbina, v katero so v zgodnji krščanski dobi spravljali relikvije. Zaradi čaščenja relikvij se je cerkev imenovala spominska (memorialna). V njej pa so tudi birmali. Zaradi tega so cerkev imenovali consignatorium (cerkev za birmanje); tudi škofovski cerkev.

Na južni strani prizidana kapela je ponovitev memorialne cerkve v manjšem obsegu (8.50×3.90). Tudi tu je tla pokrival mozaik, katerega ohranjeni del je tudi v globasniškem muzeju. Iz memorialne cerkve so v kapelo držale stopnice. Kapela je bila namenjena ustanoviteljem cerkve za grobove.

Zahodno od spominske cerkve leži krstilnica (baptisterium) osmerokotne oblike (7.20×6.70), levo in desno od vhoda v krstilnico sta grobova. Tla je pokrival mozaik z raznimi ornamentami in motivi ptičev (ti upodabljajo raj). Češčenje relikvij je spodbujalo na božjo pot vernike, ki so se dali ob tej priložnosti krstiti. Zahodno od krstilnice je pravokotna zgradba (8.60×6.90), ki je z osjo obrnjena proti cerkvi. V notranjosti so našli črepinje poznoantičnih amfor.

Približno 20 m zahodno od občinske cerkve so odkrili grobnično kapelo (9.60×6.50), ki leži v smeri sever-jug, tako da njena apside leži na severni strani. Vhod v kapelo je bil na vzhodni strani. V enem izmed grobov so našli okostje. Poleg je bil še en grob.

Naslednja zgradba je severno od kapele in še ni popolnoma odkrita in raziskana. Kaj je bila pravzaprav ta stavba, še niso ugotovili.

Na delu tal so odkrili mozaične kamenčke.

O gospodarski plati naselbine je le malo podatkov. Gotovo je bilo kmetijstvo osnovna panoga. Ostanki stekla govorijo o izdelovanju stekla, ostanki žlindre pa o obdelovanju železa. Verjetno so gojili tudi vinsko trto, saj so na južnem pobočju gore bili vinogradi še do prve svetovne vojne. Najdba mozaikov govori za blagostanje naselbine.

Obiskati je treba še Rozalijino jamo s studencem. Od cerkve sv. Eme pelje steza navzdol proti zahodu in po njej pridemo do odprtine v skali. Skozi odprtino vidimo pod seboj kapelo sv. Roza-

lije. Pri vходу v jamo je pri studencu umivalno korito z dvema glavama. Na najvišjem mestu jame stoji kapela, ki je naslednica še starejše. Novembra 1680 so farani Doberle vasi, Škocjana, Kamna, Št. Vida, Galicije, Žitare vasi, Železne kaple in Globasnice sezidali kapelo v čast sv. Rozaliji, zavetnici zoper kugo. Že leta 1669 je superior samostana v Doberli vasi dal izdelati 7 čevljev velik kip sv. Rozalije, ki leži v kapeli. Današnja kapela je bila sezidana leta 1926. Od jame pridemo do izhodišnega križišča pri lipah.

V skoraj vseh vaseh v bližini Globasnice in še daleč okoli so številna stara grobišča in znamenja.

Po ogledu izkopanin na Rozaliji si moramo ogledati sicer majhen, a zanimiv muzej v Globasnici. Je v prvem nadstropju stare šole. Nedaleč od muzeja so trije dobro ohranjeni stebri, ostanki starega templja, ki so jih odkrili pri zidavi tamkajšnje pošte.

Dr. Milan Dolenc

Kakor odrezane
trave,
naša telesa,
naše slave
pripadajo zemlji.
Tu se konča
in začenja.

Lina

Hilda in Anton Dermota na 100-letnici dr. J. Demšarja. Na levi strani slike: prof. Trstenjak, škofa Grmič in Drževnik, pronuncij Cecchini, od nadškofa Pogačnika se vidi samo glava (s kapico). Na desni strani sedanja nadškofa Perko in Šuštar

Anton Dermoti v spomin

Na Dunaju je 22. junija 1989 v 80. letu umrl svetovnoznani tenorist Anton Dermota. Rojen je bil 4. junija 1910 v Kropi. O njegovem šolanju govori naslednji članek, zato tega tukaj ne omenjam. Kot tenorist je v dunajski Državni operi pel 45 let in se v tem dolgem času razvil v znamenitega liričnega pevca in posebej v odličnega izvajalca Mozartovih opernih vlog. V čas njegovih opernih začetkov sodi tudi poroka s pianistko Hildo Berger von Weyerwald, ki mu je bila »spremljevalka v umetnosti in življenju«, kakor je zapisal v posvetilu k svoji knjigi spominov. Tedaj je bila Avstrija že priključena k nemškemu rajhu in mladoporočenca sta se hotela izogniti nacističnemu obredu civilne poroke, ki so ga tedaj uvedli. Zato sta prišla k poroki v Ljubljano k frančiškankam, kjer ju je poročil dr. p. Roman Tominec (kot jugoslovanski državljani si je Dermota to lahko privoščil, ker je bila zanj odločilna tista oblika sklepanja zakonske zveze, ki je bila veljavna v njegovi državi). Razen v dunajski Državni operi je pokojni v letih 1936–1959 v poletnem času prepeval na znamenitem salzburškem festivalu. Pri tem se je v zadnjem poletju pred izbruhom 2. svetovne vojne srečal tudi s Hitlerjem. Od zaključku predstave je vsak od solistov dobil od »firerja« lovorjev venec s kljukastim križem na rdečem traku. Vsi solisti, tudi Italijani, so pred zaveso Hitlerja pozdravili z dvignjeno roko, samo Dermota ne. V svojih spominih je zapisal, da je tedaj menil, da se mu »kot jugoslovanskemu državljanu ni zdelo niti upravičeno niti primerno, da bi pozdravil z nemškim pozdravom«. Seveda Dermota ni sodeloval samo na salzburškem festivalu. Tudi operne deske niso bile edina oblika njegovega glasbenega udejstvovanja.

Dermota je bil tudi koncertni pevec in še pose-

bej pevec samospevov, pri katerih je prišla do veljave klavirska spremljava njegove soproge Hilde. Pri tem naj posebej poudarim Dermotovo vlogo pri izvajanju slovenskih samospevov. Četudi je večino življenja deloval na Dunaju, je ves čas na svojih solističnih koncertih izvajal slovenske samospeve. V svojih spominih piše o tem takole: »Več skladatelj je zložilo samospeve prav za naju s Hildo. Tudi slovenski skladatelji so mi posvetili pesmi, ki sem jih na Dunaju prvič izvedel. Glasbeno ustvarjalnost naših rojakov štejem za zelo dragoceno in zasluži, da jo spozna mednarodna javnost. Zato je zame srčna potreba, da uvrstim njihove pesmi v svoje sporede in jih tako predstavim širšemu krogu poslušalcev. Tako sem v kočljivem času med vojno skoraj demonstrativno vzel na spored svojih solističnih koncertov na Dunaju, v Gradcu, Celovcu in Beljaku slovenske umetne in narodne pesmi in pri tem dosegel popoln uspeh.«

Z vsemi temi pevskimi zvrstmi je Anton Dermota prepotoval Evropo od Helsinkov do Aten, gostoval je v Ameriki in Avstraliji (tudi na obeh drugih kontinentih je nastopal s slovenskimi pesmimi). Vsi ti dosežki in gostovanja so mu prinesla velik uspeh in ugled, zato je bil lahko upravičeno ponosen in samozavesten. Upravičeno je bil lahko velik gospod, vendar nikoli ni pozabil poudariti, da izhaja iz siromašne slovenske družine. Prav tako ni pozabil na skromne razmere, v katerih je živel med svojim študijem na Dunaju.

Ob svoji pevski karieri je Dermota vzgajal tudi bodoče pevce. Leta 1966 sta s soprogo Hildo (kot klavirsko spremljevalko) začela poučevati na Visoki šoli za glasbo v razredu za študij samospevov in oratorija, kjer je bilo tudi dovolj priložnosti za posebni študij Mozarta. Leta 1970 je na tej šoli dosegel naziv izrednega profesorja, 1974 pa rednega profesorja.

Ob vseh teh dosežkih je Anton Dermota prejel vrsto odlikovanj in častnih naslovov v Avstriji in drugod, leta 1974 tudi Red jugoslovanske zastave z zlatim vencem. Le iz ožje domovine Slovenije takih odličij ni bilo. Za leto 1989 je bil predlagan za Prešernovo nagrado, vendar nagrade ni prejel...

Poudariti je treba pokojnikovo povezanost z domovino. V letih pred vojno in po njej je gostoval v ljubljanski operi, nastopal je s slovensko filharmonijo (v Ljubljani in na gostovanjih). Po Sloveniji je nastopal tudi v Celju, Mariboru in Radencih, za Slovence tudi v Trstu, dalje v Zagrebu, Dubrovniku, Beogradu in Ohridu. Po potresu v Skopju 1963 pa sta s soprogo Hildo na posebni turneji po Jugoslaviji nastopala za žrtve potresa. Posebej pa je treba poudariti Dermotovo povezanost s Cerkvijo na Slovenskem. Kot

absolvent ljubljanske Orglarske šole, ki je orglal v stolnici in sv. Florijanu ter prepeval v stolnici, teh stikov ni nikoli prekinil. Ostal je povezan s svojima učiteljema, mons. Stankom Premrlom in dr. Fr. Kimovcem (zadnji ga je obiskoval tudi na Dunaju). Ob največjih slovesnostih, ki jih je doživljala Cerkev na Slovenskem, je s svojim petjem povečeval praznovanje. Tako je pel ob 500-letnici ljubljanske škofije septembra 1962, ob stoletnem jubileju prof. dr. Jožeta Demšarja pri sv. Petru v Ljubljani marca 1977 in v ljubljanski stolnici ob posvetitvi nadškofa dr. A. Šuštarja aprila 1980.

Ob 40-letnici svojega delovanja na Dunaju je Anton Dermota na gradu Grafenegg (blizu Kremsa ob Donavi) pripovedoval o svojem otroštvu in o svojem umetniškem razvoju. Pripovedovanje je popestril s pevskimi vložki ob spremljavi soproge Hilde. Prijatelji in znanci so ga takrat prvič slišali pred občinstvom tudi govoriti in so mu začeli prigovarjati, naj vse to in še druge spomine zapiše. Tako je leta 1978 nastala knjiga Tausendundein Abend na 357 straneh (do danes je knjiga v nemščini doživela že tri izdaje). Tedaj sem bil bibliotekar v NUK in ko mi je knjiga prišla v roke, mi je bila všeč. Mislil sem si, da bi bila zanimiva tudi za slovenske bralce, saj avtor zelo lepo popisuje svojo mladost v Kropi in končuje s svojimi uspehi po svetu. V tem času sem že sestavljal kalendarij za Mohorjev koledar in tudi s članki sem se že oglašal v koledarju. Priporočil sem knjigo tedanjemu odboru Mohorjeve družbe s predlogom, da bi jo prevedli in objavili. Predloga niso sprejeli. Leta 1982 sem bil prvič izvoljen v odbor Mohorjeve družbe in tedaj sem svoj predlog ponovil. To pot sem uspel in za prevajalca je bil prav posrečeno izbran prof. Marijan Lipovšek. Knjigo smo z naslovom »Tisoč in en večer. Iz življenja poklicnega pevca« uvrstili v redno zbirko za leto 1985 in je bila natisnjena v 38.000 izvodih. Zaradi uvrstitve v redno zbirko je slovenska izdaja nekoliko krajša od izvirnika. Pri prevajanju je sodeloval tudi sam avtor. S pomočjo tajnika MD prof. Smolika je pregledal slovensko besedilo in pri tem dodal marsikatero podrobnost, ki je v nemškem izvirniku ni. Knjiga je bila pri slovenski javnosti dobro sprejeta. Kritika je očitala Mohorjevi le krajšanje besedila. Avtor je bil slovenske izdaje svojih spominov zelo vesel. To lahko povzamemo tudi iz uvoda k slovenski knjigi.

V času priprav na slovensko knjigo sem se tudi jaz seznanil z avtorjem in njegovo soprogo. Ob svojih bivanjih na Dunaju sem ju potem vedno tudi obiskal in jima vsako leto v adventu prinesel Mohorjeve knjige. Zadnjič smo se srečali v Ljubljani v Cankarjevem domu leta 1988 na Dermoto-

vi razstavi. To je bila ena izmed maloštevilnih počastitev, ki jo je doživel v Sloveniji. Ob pripravah za Mohorjev koledar 1990 smo sklenili, da bomo Dermotovo 80-letnico v Mohorjevem koledarju počastili na ta način, da bomo objavili nekaj poglavij iz njegovih spominov. Sam avtor je še sodeloval pri tem izboru. Letos sem mu štirikrat pisal. Začuden sem bil, ker pri treh odgovorih ni več pisal sam, temveč njegova soproga Hilda. Le podpis je bil še njegov. V tretjem pismu sta še zapisala, da se bomo v zadnjem tednu v juniju videli v Sloveniji, kamor prideta na obisk. Moje četrto pismo ga ni več našlo živega. Namesto odgovora sem dobil osmrtnico.

Članek, ki sledi mojemu zapisu, pa naj ostane v spomin Antonu Dermotu tak, kakor ga je sam odobril za svojo 80-letnico in naj bo obenem to tudi slovo Mohorjeve družbe od našega znamenitega rojaka.

Miloš Rybář

Iz ljubljanske opere v dunajsko

Svetovna gospodarska kriza 1929/30, ki je pretresla svet, je segla tudi do Kroke. Velik del tovarne je prenehal z delom, strašila je brezposelnost in Jože Gašperšič, ravnatelj železarske zadruge, mi je svetoval, da naj se spet zanimam za kako službo organista, da bi bilo moje mesto v tovarni prosto za nekoga, ki bi sicer ostal brez službe. Spet je pomagal monsignor Premrl. Priporočil me je župniku v bližnjem Tržiču, mestecu z največjo tovarno čevljev v deželi. Neke sončne nedelje v februarju 1930 sem iz Kroke šel tja, 15 kilometrov kar peš in spominjam se prijetnega občutka, ko sem romal skozi zimske gozdove, kjer je od mraza vse kar škripalo, pred menoj pa

Ljubljanska opera

so kipeli v nebo lesketajoči se mogočni gorski vrhovi Karavank.

Okrog poldne sem stopil v tržiško župnišče, kjer so me že pričakovali. Župnik Anton Vovk (poznejši nadškof) je ležal bolan. Presenetil pa me je z zapeljivo ponudbo: prevzel naj bi ne le dolžnosti organista, temveč tudi zborovodje in kapelnika pihalne godbe prosvetnega društva za plačo 1.400 dinarjev mesečno. To pa je bilo za 300 dinarjev več, kot je bila moja uradniška plača v kroparski tovarni, in vsota, s katero si tedaj lahko kupil novo dobro obleko. Kljub tej ponudbi sem si izgovoril čas za premislek. Ne vem, zakaj sem to storil, kaj me je nagnilo k temu, kakor si tudi ne morem razložiti vsega, kar je temu sledilo.

Pozno popoldan sem prišel domov in vzel v roke nedeljski »Slovenec«, na katerega je bil oče naročen. Časopise sem vselej z zanimanjem bral, toda za oglase se nisem zanimal. Zakaj sem jih prav takrat pogledal, ne vem povedati. Morala je biti pač »višja sila«, saj ne morem in nočem verjeti, da je naše življenje prepuščeno samo naključju. Pogled mi je obstal na malem oglasu treh vrstic, da išče Opera v Ljubljani za svoj zbor prvega tenorista. Namig usode? Nič nisem okleval, že naslednjega dne sem se odpeljal v Ljubljano.

Najprej sem poiskal starega znanca iz orglarske šole Maksa Simončiča, ki je medtem, 20 let starejši od mene, postal ugleden član opernega zbora in vodilni tenorist v stolnem zboru. Takoj mi je obljubil pomoč, mojo prijavo na razpis podpreti s priporočilom. To je storil tako prepričljivo, da sem bil takoj nastavljen in sicer – sliši se neverjetno, toda je res – brez sprejemne preizkušnje. Niti tona mi ni bilo treba zapeti. Pogojev seveda nisem mogel postavljati. Plača 1.000 din, ki so mi jo ponujali, je pomenila korak nazaj. Toda odtehtala jo je veliko obetajoča možnost, da bi lahko še naprej študiral glasbo, če bi si mesto v operi zagotovil. Ta pomislek je bil odločilen.

Takoj sem poslal župniku v Tržič pismo, zahvalil sem se mu za prijazno ponudbo, ki je pa vendarle nisem mogel sprejeti. Razložil sem mu svoje vzroke in ga prosil za razumevanje. Tudi monsignoru Premrlu sem pojasnil svoj novi položaj in svoje nadaljnje načrte, ki jim je docela pritrdil. Pač pa sem mu moral obljubiti, da bom v primeru potrebe pomagal v njegovem stolnem zboru.

1. septembra 1930 sem se smel imenovati »operni pevec«, čeprav sem bil le navaden član zbora. Začeti sem moral čisto skromno, saj nisem imel ne izkustev na odru ne nobenega repertoarja – naštudirane vloge zborovskega parta. Poleg

tega sem bil v zboru najmlajši in zato nisem imel lahkega stališča.

Operni zborist v provinci v malih gledališčih je nekak glasbeni proletarijat, o čemer sem se kmalu prepričal. Bili smo vezani na vsakdanjo službo s skušnjami in predstavami, včasih celo dvakrat na dan. Takoj sem se prizadevno lotil študija, vpisal sem vse predmete, ki so jih poučevali na tedanjem državnem konservatoriju: klavir, kontrapunkt, kompozicijo in glasbene oblike, glasbeno zgodovino in nauk o glasbilih ter dirigiranje, privatist še violino pri profesorju Vedralu, ker sem se hotel nekoliko seznaniti tudi z orkestralno glasbo. Pri tem študiju pa sem lahko gradil na solidne temelje nekdanje orglarske šole. Seveda sem vpisal glavni predmet tudi solistično petje, v operni šoli pa sem spoznal temeljne zahteve odra in repertoarja. Operno šolo je tedaj vodil dirigent ljubljanske opere dr. Danilo Švara in prva vloga, ki sem jo pri njem študiral, je bila Alfred Germont v Verdijevi »Traviati«.

Seveda sem takoj zašel v težave s časom. Naše zborovske vaje so se začele ob pol desetih, večina predavanj na konservatoriju pa je trajala od osmih do desetih in še dlje. Kaj sedaj? Samo ena pot mi je ostala, težka pot k opernemu ravnatelju. Tesno mi je bilo, vendar sem bil trdno odločen in zgodil se je nekak čudež. Ravnatelj – njegovo ime naj tu hvaležno povem, bil je Mirko Polič – je razumel moje želje, četudi je moral vedeti, da me bo kot zborista prav zaradi mojega študija kmalu izgubil. Torej sem smel kot najmlajši v zboru z njegovo privolitvijo edini prihajati pozneje k skušnjam. S tem pa sem se med kolegi pokazal za brezupnega posebnega.

Stanoval sem sprva še vedno pri teti Wagner, ki mi je tedaj že lahko odstopila malo sobo. Toda poti iz predmestja Vodmata vsak dan k predavanjem in prav tako poti domov po sklepu predstav kmalu nisem več zmoget. Iskal in našel sem sobo v mestu. To sem si lahko privoščil, zakaj moja plača se je po letu dni presenetljivo zvišala na 1.500 dinarjev. S tem sem lahko skromno živel in poleg tega še nekoliko podpiral svoje v Kropi.

Služba zborista v operi je bila tako obsežna, da mi je poleg študija docela izpolnila delovni dan. Razen v ponedeljkih smo imeli predstave vsak dan in sicer izmenoma opere in operete. Gledališki avditorij je imel prostora za približno 600 gledalcev in opera je imela razmeroma majhno število stalnih obiskovalcev. Zato je bilo treba spored večkrat menjavati. Če smo kako predstavo desetkrat ponovili, je bil to že lep uspeh. To pa seveda ni veljalo za opereto, v kateri so glavne vloge peli prvi operni pevci in je bila zato njena izvedba kakovostno zelo dobra, opereta pa upra-

vičeno priljubljena. Ob skromni državni subvenciji je gledališče od tega pravzaprav živelo.

Na sporedu je klasično opereto zastopal le Karl Zeller z ljubeznivim »Ptičarjem«, ki je bil zame toliko pomemben, da so mi v njem prvokrat zaupali pravo solistično vlogo grofa Stanislava. To pa sem moral prevzeti kar čez noč. Ker pa nesreča redkokdaj sama pride, sem moral v istem času, to je v nekaj urah prevzeti še baritonsko vlogo Marulla v »Rigolettu«. Ne vem, kako sem si to upal. Pred nastopom sem bil ves v strahu, a nazadnje je vse dobro poteklo in ravnatelj Polič je bil z menoj zadovoljen. Celó med kolegi sem dobil priznanje, kar se redko dogaja.

Nekega dne me je monsignor Premrl vprašal, ali bi hotel prevzeti na orglarski šoli pouk začetnikov v klavirju. Te ponudbe nisem mogel odkloniti, že zaradi spominov na svoje prve korake v svet glasbe. Ker pa je bil moj delovni dan zvrha napolnjen, sem dve leti poučeval začetnike v zgodnjih jutranjih urah ob pol sedmih do osmih.

Nisem si delal utvar. Nisem se nanašal na glas, katerega prihodnost je bila negotova, temveč sem mislil tudi na učiteljski poklic. Po končanem študiju na konservatoriju sem nameraval opustiti službo v operi in morda postati učitelj glasbe na kaki srednji šoli. Za to pa bi moral imeti vsaj malo maturo, kakor so rekli sklepnemu izpitu čez prve štiri gimnazijske razrede (sedanjo osemletko) – te pa nisem imel. A posrečilo se mi je, da sem privatno opravil izpite na meščanski šoli na Prulah skupaj z rednimi učenci te šole. Danes se mi zdi prav čudno, da sem tudi to zmožel. Toda zdravje se mi je zaradi teh naporov resno poslabšalo, telesno in živčno sem bil izčrpan. Da ne bi opešal, me je dr. France Debevec z injekcijami železa rešil in tako omogočil, da sem preživel tudi to.

Sklepni izpiti na državnem konservatoriju so bili slovesni in strogi. Komisija je v prazničnih oblačilih sedela za zeleno pogrnjeno mizo, ravnatelj v salonski suknji. Pevski kandidati so morali izpitne naloge izvajati javno, v roke pa so jih dobili komaj 48 ur prej. Sporede je izbiral ravnatelj Julij Betetto. V mlajših letih je bil lirični bas dunajske opere, ki jo je tedaj vodil Franz Schalk. Sedaj pa je bil Betetto slavljeni basist ljubljanske opere in v trikratni dejavnosti – kot ravnatelj konservatorija, pevski učitelj in operni solist – najvišja glasbena avtoriteta v Ljubljani. Klicali so ga le »mojster«. Dva dni preden je v operi nastopil – bil je odličen Kecal, izvrsten Lothario v »Mignon« in zelo učinkovit Collin v »Bohème« – smo ga videli na cesti z visoko zavahanim ovratnikom suknje, s šalom okrog vratu in z robcem pred obrazom. Govorilne ure na konservatoriju

Dunajska Državna opera

je seveda odpovedal, tako disciplirano je varoval svoj plemeniti glas.

Nisem bil med njegovimi učenci, moja učiteljica petja je bila gospa Vanda pl. Wistinghausen, nekdanja operna pevka poljskega rodu. Zavedala se je svojega stanu in pazila, da je bilo razmerje med njo in študenti temu primerno. Pevske tehnike sem se pri njej le malo naučil, bila pa je zelo muzikalična, zelo dobro je igrala klavir in me večkrat spremljala pri radijskih nastopih.

Njeno razmerje z ravnateljem Betettom je bilo nekoliko napeto, kar pač nastaja iz poklicnega ljubosumja. Mogoče mi je Betetto zato – učencu svoje tekmice – izbral pri izpitu posebno težko skladbo, arijo »Il mio tesoro intanto« v B-duru iz Mozartovega »Don Juana«.

Izpit sem spet prestal z odliko. Nato so mi svetovali, naj se zanimam za štipendijo. Zanj je bil vsakih nekaj let na voljo skromen sklad Dramatičnega društva, Filharmonije in banovine. Pred menoj sta to podporo dobila le dva pianista in en violinist. Bil sem prvi pevec, ki se je prijavil zanj. Da sem jo res tudi dobil, je zelo zagonetno. Seveda so vprašali tudi Betetta za mnenje, ki pa je bilo odklonilno: »Iz tega glasu ne bo nič! Za solistični poklic nikakor ni primeren.«

Za to mnenje sem zvedel šele veliko pozneje, ko sem bil že član dunajske državne opere. Tedaj sem nekoč obiskal Ljubljano in se spet srečal z Betettom. Da, celo skupaj sva nastopila v Puccinijevi »Bohème«. Pel je svojo slovito vlogo Collina, jaz pa Rudolfa kot gost. O marsičem sva govorila, o dunajski operi, o njegovi nezadovoljivi pevski usodi (»Če bi le tedaj ostal na Dunaju!«); o njegovi nekdanji zmotni sodbi, ki bi mi z njo skoraj preprečil pevsko življenjsko pot in mi s tem spremenil življenje, pa nisva govorila.

Štipendije za pevsko izšolanje ali za pevskega glasbenega učitelja mi je omogočala, da sem izbral med tremi za glasbo pomembnimi mesti. Lahko bi šel v Pariz, Prago ali na Dunaj. Odločil sem se za Dunaj. Podpora je bila podeljena s pogojem, da se po dokončanem študiju vrnem v domovino in da s svojim pridobljenim znanjem in z možnostmi delujem kot pevec ali kot učitelj,

sicer pa bi moral štipendijo vrniti. Res sem pozneje sprejeto vsoto vrnil.

Za Dunaj sem se odločil iz dveh razlogov. Niso mi samo pripovedovali, temveč vedel sem, kako bogato je operno koncertno življenje na Dunaju. Še ko sem bil v službi v Kropi, sem imel doma mali radijski aparat na baterije s slušalkami. Tedaj sem večer za večerom poslušal glasbene prenose, kolikor mi jih je aparat omogočal, predvsem pa z Dunaja, kjer so pogostokrat oddajali iz državne opere, in teh oddaj nisem nikdar zamudil. Posebno so me prevzele predstave s slovitim tenorjem Alfredom Piccaverjem.

Poleg tega pa se je pred menoj že nekaj slovenskih študentov glasbe odločilo za Dunaj, to je bil drugi vzrok za mojo odločitev. Prav tako pa so mi tudi priporočili mojo poznejšo učiteljico petja Marijo Radó. Sopranistka Anita Mezetova je bila na Dunaju njena učenka in se je v Ljubljani in Beogradu že lepo uveljavila. Prav ona me je napotila h gospé Radó. Pisal sem tej pedagoginji, najavi sem se in nekega dne konec septembra 1934 – sem vzel svoj kovček in se odpeljal na Dunaj. . .

Po končanem študiju pri gospé Mariji Radó-Danielli sem uspešno opravil avdicijo v dunajski državni operi in nekaj tednov nato sem dobil od ravnateljstva državne opere dopis z vabilom, naj sodelujem pri predstavi »Čarobna piščal« 27. maja 1936 kot »prvi oboroženec«. Srečen sem bil . . . To gostovanje se je ponovilo še 9. junija. Še pred poletjem sem prejel od ministra podpisano pogodbo in s 1. septembrom 1936 sem bil reden član dunajske državne opere. Moja plača: 300 šilingov mesečno, le malo več kot dotedanja štipendija . . .

1. septembra 1936 sem plaho vstopil v zvišeno hišo na opernem Ringu, kjer so mi takoj izplačali mojo prvo plačo. S tem mi je samozavest močno zrastle. Novo, pomembno obdobje v mojem do tedaj precej negotovem življenju se je začelo. Že isti večer sem stal na odru v vlogi prvega oboroženca v meni že znani repertoarni predstavi »Čarobna piščal«, s katero je Josef Krips začel novo sezono. Na sporedih je bilo moje ime prvikrat tiskano brez pristavka k. g. (kot gost) . . .

Moje poklicno udejstvovanje je prekinila resna srčna bolezen. Bila je posledica preveč intenzivnega dela ob napornih reprizah opere »Palestrina«, zaradi česar sem moral za polna dva meseca v bolnišnico. Kljub zdravnikovemu svarilu sem namreč še enkrat ob 40-letnici svojega delovanja v dunajski operi prevzel naslovno vlogo v tej zahtevni Pfitznerjevi glasbeno-dramatični »legendi«.

Bila je velika, mojim letom sicer ustrežna naloga. »Palestrina« me je spremljal v vsem mojem življenju, vendar sem pel le manjše vloge. Za

sezono 1976/77 pa mi je novi direktor predlagal, da bi za svoj jubilej pel glavno vlogo. To sem prevzel in, kakor pričajo besede dunajskega kritika, z velikim uspehom. Z naslovom »Blagoslovljeni tenor« je poročal:

»Anton Dermota praznuje v naslovni vlogi Pfitznerjevega »Palestrina« štiridesetletnico svojega delovanja v dunajski operi. Pevec, ki štiri desetletja poje v isti operni hiši – ali se ne sliši to danes kot legenda? Letala so zmanjšala razdalje med opernimi zavodi, zato pa so tudi skrajšala kariere nenehno potujočih zvezdnikov. Tudi naša hiša je doživela veliko tenoristov, ki so prihajali in odhajali. Anton Dermota pa je ostal in sijaj njegovega glasu je povsem nezmanjšan. Palestrina sodi med njegove najboljše vloge. Pretresljivo prikazuje osamljenost tega ustvarjalnega mojstra cerkvene glasbe, njegovo vdanost v poslanstvo. Dermota – ena od zadnjih osebnosti med tem že legendarnega dunajskega opernega ansambla . . .«

Anton Dermota
(prev. Marjan Lipovšek)

Prof. Cirilu Jegliču v spomin

V mohorjevem koledarju za 1. 1987, smo zapisali, da je univerzitetni profesor Ciril Jeglič praznoval visok jubilej – svojo 90. letnico. Dne 12. avgusta 1988 pa je njegovo nemirno srce utihnilo in v Delu smo brali: Umrli je vrtnar, dipl. ing., univer. profesor v pokoju.

Prof. Ciril Jeglič je imel dolgo in bogato življensko pot. Na njej je bilo mnogo uspehov in tudi razočaranj. Njegovo največje delo in njegov največji ponos je bil Arboretum Volčji potok. Iz zapuščenega Juvanovega parka in posestva, je ustvaril ustanovo, ki je ob koncu pedesetih let zaživela v evropskem merilu. Nastali so urejeni in do potankosti izdelani parkovni predeli, zrasle so zbirke vrtnih in parkovnih rastlin, tja so prihajali domači in tuji poklicni delavci ter ljubitelji. In nastala je tudi knjiga Arboretum Volčji potok (1956). A vse to je bil, po njegovih zamislih, šele začetek, osnova za nadaljnje delo. Na obzorju se je kazalo intenzivno arboretsko delo, razvoj hortikulture v najzlahtnejšem smislu besede. In res, tako poklicni delavci, kakor tudi širša kulturna javnost, vsi smo si veliko obetali. Žal pa je njegov odhod v pokoj kmalu sprožil nasprotni proces. V sicer zaslužnem pokoju je moral gledati kako se vse njegovo delo razblinja, nazaduje in sedaj

ob njegovi smrti lahko rečemo, da arboretuma ni več.

Še tako dobro seme ne rodi vedno tudi sadov. Čeprav se je tega C. Jeglič zavedal, je vendar, še dolga leta, ob agoniji arboretuma prav trpel. Doživel je vzpon in tudi padec. Enako se je zgodilo tudi nam vsem. Ostal pa bo lep spomin na vrtnarja in univerzitetnega profesorja Cirila Jegliča. Vsa strokovna in tudi širša kulturna javnost je z njim izgubila markantno osebnost, Mohorjeva družba pa zvestega sodelavca in prijatelja.

Jože Strgar

Spominu dr. Tineta Debeljaka

Dne 20. januarja 1989 je v Buenos Airesu v Argentini v 86. letu starosti umrl dr. Tine Debeljak, slavist, literarni zgodovinar, prevajalec, kritik, pesnik, pisatelj in urednik. O vsaki teh oznak pokojnikovega delovanja bi lahko napisali posebno razpravo, saj je povsod zapustil pomembne sledove svoje izjemne ustvarjalnosti.

Rodil se je leta 1903 v Škofji Loki, na katero je bil navezan vsa leta svojega bivanja v Sloveniji in jo je pogosto obiskoval ter puščal v njej sledove svojega kulturnoprosvetnega dela še iz gimnazijskih let. V Št. Vidu nad Ljubljano je končal škofijsko klasično gimnazijo. Tudi na ta leta ga vežejo lepi spomini, saj je zavodski hiši posvetil celo himno in je bil do druge svetovne vojne zvest član društva Jeglič, ki je združevalo vse nekdanje zavodarje. Prav iz njegovih zavodskih let sta ohranjena dva zanimiva dogodka, ki označujeta Debeljakov značaj, njegovo širino in svobodoljubnost, kar ga uvršča med tiste samosvoje ljudi, ki jih je imela vsaka zavodska generacija. Proti utesnjenosti zavodskega življenja, ki so jo med drugimi občutili Tinetovi prijatelji Anton Vodnik, Maks Miklavčič, Matija Tomc in Tone Kralj in še kdo, je Debeljak napisal peticijo škofu Jegliču in zahteval, da smejo hoditi na sprehod sami, da imajo ob sobotah izhod za obisk gledališča v Ljubljani, da smejo brati Ljubljanski zvon in podobno. Škof Jeglič je prišel v zavod in mladim fantom sam razložil, zakaj jim vsega tega ne more odobriti. In drug dogodek: delegacijo profesorjev na pogreb Ivana Cankarja je vodil Anton Breznik. Tine Debeljak je pri vodstvu zavoda postavil zahtevo, naj bi se pogreba udeležila tudi skupina dijakov, kar pa je ravnatelj Gnidovec odklonil in tisti dan so pri njegovi učni uri pisali tudi šolsko nalogo. Debeljak je iz protesta oddal prazen list,

dobil za to nezadostno in verjetno mu je grozila tudi izključitev, saj je mnogo let pozneje ob nekem obisku na Debeljakovem domu Gnidovec rekel: »Kako smo se v vas motili. Nekoč smo vas hoteli celo odsloviti iz zavoda, danes pa ste taka osebnost.«

Po maturi leta 1922 je študiral slavistiko v Ljubljani, 3. in 4. letnik v Pragi in nato spet v Ljubljani, kjer je diplomiral leta 1927. Po vojaškem roku je odšel v Krakov na Poljskem, da bi se na pobudo prof. Ivana Prijatelja pripravil za profesuro na ljubljanski univerzi. Med bivanjem v Krakovu je bil tudi lektor slovenskega jezika in književnosti. Leta 1930 se je vrnil domov in nastopil službo profesorja v Nikšiću v Črni gori, kjer je ostal do leta 1935, ko je podal ostavko na državno službo. V teh letih je redno objavljaval v Domu in svetu književne ocene del iz hrvaške in srbske književnosti in književne pregleda o delu srbskih in hrvaških književnikov. Ob prihodu v Ljubljano je sprejel mesto kulturnega urednika pri »Slovincu«. Bil je več let najbolj ažuren urednik kulturne rubrike; sproti je objavljaval ocene novih knjig, poročal o vseh publikacijah, ki so izhajale ne le v Sloveniji, marveč o pomembnejših tudi s Hrvaškega in iz Srbije. Leta 1936 je doktoriral s tezo Reymontovi Kmetje v luči književne kritike, ki je izšla tudi v knjižni obliki. Debeljak je bil prvi, ki nam je v celoti razgrnil Pregljevo književno delo. Že leta 1930 je skupaj z Antonom Vodnikom in Rajkom Ložarjem urejal Dom in svet, od leta 1938 do konca izhajanja pa je to revijo sam urejal.

Sodeloval je v raznih kulturnih društvih, zlasti v takih, ki so bila povezana s slovanskimi narodi; bil je tajnik Društva prijateljev poljskega naroda, odbornik Jugoslovansko-češke lige, Bolgarske lige, član mednarodnega pisateljskega društva PEN-kluba, Slavističnega društva, Narodne galerije, Prosветne zveze, bil je med soustanovitelji muzeja v Škofji Loki, član razsodišča za literarne nagrade mesta Ljubljana itd.

Maja 1945 se je umaknil na Koroško in nato v Rim, kjer je sodeloval v socialnem odbooru za begunce in bil v tesnih stikih s poljskimi izobraženci in vojaki Andersove armade v Rimu. Marca 1948 se je naselil v Buenos Airesu v Argentini, kjer je prebil drugi del svojega življenja, najprej kot navaden delavec, potem kot uradnik v cementni tovarni – 300 kilometrov od Buenos Airesa. Ko je leta 1954 prišla za njim družina – žena, sin in hčerki, je ostal za stalno v Buenos Airesu, kjer si je postavil dom in se lahko posvetil ves kulturnemu delu. Na ukrajinski katoliški univerzi, ki je podružnica univerze sv. papeža Klimenta v Rimu, je predaval primerjalno slovansko književnost v kastilijanščini za vse slušatelje, pri usta-

novitvi slovenskega oddelka pri njej pa je predaval slovensko literarno zgodovino v slovenščini. Leta 1954 je bil Debeljak med ustanovitelji Slovenske kulturne akcije (SKA), osrednje organizacije za Slovence zunaj domovine in prvih deset let tudi njen predsednik. SKA izdaja revijo Meddobje in mesečnik Glas Slovenske kulturne akcije. Reviji Obdobje je bil pet let tudi urednik. V teh drugih publikacijah, izhajajočih zunaj Slovenije, je objavil nad tisoč člankov različne vsebine, predvsem je sproti ocenjeval slovenske publikacije v Argentini in zamejstvu ter tako nadaljeval delo, ki ga je prej opravljal pri Slovencu in Domu in svetu.

V Argentini je nadaljeval tudi svoje pesniško delo, ki ga je začel ko osmošolec v Domu in svetu, nadaljeval pa v Križu na gori, v Grižu in Mladiki in v nekaterih drugih revijah. V Argentini je izdal več pesniških zbirk: VELIKA ČRNA MAŠA ZA POBITE SLOVENCE (1949), POLJUB (1950), MARIJI (1954), KYRIE ELEISON (1955), ORATORIJ O BARAGI (1957). Črna maša je izšla pod imenom Jeremija Kalin in je prva slovenska knjiga nove emigracije v Argentini; to je pesnitev o trpljenju slovenskih ljudi med vojno. Poljub je pretresljiva ljubezenska izpoved, posvečena ženi Veri, ki je ostala v domovini. Marija je zbirka rapsodij Mariji v čast. Kyrie eleison je zbirka kratkih verzov o slovenskem trpljenju med vojsko ob risbah akademske slikarke Bare Remčeve. Oratorij o Baragi je nastal zaradi glasbe.

Življenje Slovencev v Argentini odseva iz Debeljakovih črtic, kot so: NAŠA HIŠA, ZAMETENE STOPINJE, ŽIVLJENJE IN SMRT MATE MARKOVIČA. Pomembnejše razprave je objavil v reviji Meddobje in v Zborniku Svobodne Slovenije. Uredil je Zbrano delo Franceta Balantiča (1956), odkril je pesnika Ivana Hribovška v zbirki Pesem naj zapojem (1965), izbral, uredil in uvod je napisal knjigi o Preglju Moj svet in moj čas. Že pred vojno je zlasti v Domu in svetu izšlo več njegovih prevodov ruskih, poljskih in čeških pesnikov. Med pomembnejšimi prevodi ne gre prezreti Dantejevega Pekla (1959) in največjega argentinskega nacionalnega epa Josefa Hernandeza Martin Fierro (1970).

Ob smrti Tineta Debeljaka je bilo poudarjeno, da je bil glavni ohranjevalec slovenske besede in slovenskega duha v Argentini, zato je bil njegov odhod velika izguba za vse Slovence.

Čas bi bil, da del njegovega ustvarjanja dobi svoje mesto tudi na slovenskih tleh.

Jože Dolenc

Jubileji nadškofa dr. Alojzija Šuštarja

V letu 1990 se bo ljubljanski nadškof in slovenski metropolit srečal kar s tremi jubileji. Dne 13. marca bo minilo deset let, odkar je iz rok pokojnega nadškofa dr. Pogačnika prevzel vodstvo ljubljanske nadškofije. Mesec nato, 13. aprila, ga je apostolski pronuncij msgr. Michele Cecchini v ljubljanski stolnici posvetil v ljubaljskega nadškofa in s tem tudi za slovenskega metropolita, jeseni 14. novembra pa bo dopolnil 70 let svojega razgibanega, pestrega in tako bogatega življenja. Zato je prav, da se ga spomni tudi Mohorjev koledar.

Nadškof Alojzij Šuštar se je rodil v vasi Grmada nad Trebnjim, ki je takrat še spadala pod župnijo Dobrič, očetu Alojziju, kmetu, in Mariji, rojeni Kukenberger, dne 14. novembra 1920. v družini je bilo deset otrok. Krstili so ga v dobriški farni cerkvi pri krstnem kamnu, pri katerem je bil 123 let pred njim krščen božji služabnik škof Friderik Baraga. Ljudsko šolo je nadškof napravil v Trebnjem, l. 1932 pa so ga starši poslali v zavod sv. Stanislava v Šentvidu, kjer je z odličnim uspehom maturiral l. 1940. Torej bo imel v tem letu še jubilej 50-letnice mature. Še isto jesen je stopil v ljubljansko semenišče in začel študij na Teološki fakulteti v Ljubljani. Jeseni l. 1941 ga je škof Greogrij Rožman zaradi njegove nadarjenosti in vsestransko vzornega življenja posla v znameniti zavod Germanik v Rimu. Tu je na Gregorjani nadaljeval filozofske in teološke študije in dosegel licenciat iz filozofije in doktorat iz teologije. V duhovnika je bil posvečen v Rimu 27. oktobra 1946.

Ko je l. 1949 dokončal vse študije v Rimu, bi se bil rad vrnil domov, a je zelo nevarno zbolel na pljučih. Njegovi prijatelji in dobrotniki so mu pomagali, da je prišel na zdravljenje v Švico. Njegovo življenje je že viselo na nitki. Po hudih operacijah je ostal pri življenju in si opomogel. Churski škof mu je dal službo kaplana v turističnem St. Moritzu. Po dveh letih uspešnega kaplanovanja so ga povabili na licej v Schwyzu, kjer je predaval filozofijo in verouk. Bil je tudi spiritual dijakov. Po 12 letih so ga povabili v Chur, kjer je bil najprej profesor moralne teologije na bogoslovni šoli, nato tri leta tudi ravnatelj bogoslovja, zatem rektor Visoke bogoslovne šole in škofov vikar. Ko sem nekoč maševal za naše zdomce v Einsiedelnu v Švici, sem vprašal benediktinskega patra, če pozna dr. Šuštarja. Odgovoril mi je: »Kako ne, saj to je vendar drugi churski škof!« Če vzamete v roke Slovenski biografski leksikon, enajsti zvezek na str. 729, se nam zdi skoraj

nemogoče, v katerih gremijih vse je Šuštar deloval v Švici, kaj vse je napisal, kod vse je predaval, še posebej za teološko kulturo laikov po Švici, Nemčiji, Franciji, Italiji... Bile je tiskovni referent švicarske škofovske konference, predsednik Duhovniškega sveta za škofijo Chur, predsednik uredniškega sveta Kirchenzeitung, predsedoval je mešani komisiji (duhovniki-škofje) in teološki komisiji švicarske škofovske konference, bil podpredsednik komisije za pripravo švicarske sinode in škofov delegat zanjo, organizator 2. simpozija škofov v Churu itn. Posebej je zaslovel kot tajnik Sveta evropskih škofovskih konferenc (CCEE). Še danes je podpredsednik tega Sveta. Sodeloval je pri mnogih mednarodnih teoloških revijah in veljal za enega najtrdnejših strokovnjakov na področju moralne teologije.

Dr. Šuštarja je srce vedno vleklo v domovino. Toda churski škof je nadškofa Pogačnika pregovoril, da mu je dal ekskardinacijo in se je povsem vključil v chursko škofijo. L. 1976 smo ga začeli vabiti, naj se vrne domov, da bo tudi domača škofija deležna njegovega vsestranskega organizacijskega, znanstvenega in pastoralnega delovanja. Imel je velike pomisleke, če se bo mogel po 35 letih bivanja v tujini živeti v naše razmere. Ko sem ga tisto leto prve dni maja s pristankom nadškofa Pogačnika povabil v München, kjer sem birmoval, sem mu povedal našo željo. »Če bi vedel, da je to res božja volja, bi prišel,« je dejal. Domenila sva se za neko znamenje, ki naj pokaže božjo voljo. Znamenje v prid vrnitve se je čez nekaj mesecev res pokazalo. Pa še nekaj: ko sva razgovor končala, se je v tisti Münchenski sobi zamajala luč in potresel se je ves prostor (prim. Raz 6,12). Tisti večer je bil potres v Furlaniji, ki ga je bilo čutiti tudi v Münchnu.

Ob novem letu 1977 je dr. Šuštar prišel domov. Spet je bil inkardiniran v ljubljansko nadškofijo, nadškof Pogačnik ga je imenoval za stolnega kanonika, arhidiakona, člana različnih svetov. Predsedoval je komisiji za koordinacijo verskega tiska, pisal za Družino, celjsko Mladiko, Bogoslovni vestnik, predaval na tečajih, birmoval. Tako je v treh letih pred imenovanjem za škofa dodobra spoznal duhovnike in naše župnije.

Po imenovanju za nadškofa in metropolita se je ves posvetil tej odgovorni službi v Cerkvi na Slovenskem. Kot metropolit je skliceval redne seje slovenskih škofov. V jugoslovanski škofovski konferenci so ga izvolili za podpredsednika. Zastopal je konferenco na raznih simpozijih tudi zunaj domovine, kmalu je prišlo do ustanovitve Slovenske pokrajinske škofovske konference z 21 različnimi sveti, uspešno vodi vsak mesec konferenco slovenskih škofov in vse povezuje v enotno delovanje. Čeprav ga še mnogokrat vabijo na različne simpozije in srečanja v tujino, bi se rad ves posvetil domači škofiji in vsej Cerkvi na Slovenskem. Vemo, koliko si zadnje čase prizadeva za samostojno slovensko škofovsko konferenco tako, da bi slovenski škofje še ostali tudi člani jugoslovanske škofovske konference. Veliko važnost polaga na delovanje vseh različnih svetov in na pastoralna vprašanja, predvsem še na kategorialno pastoracijo. Dal je pobudo in vso moralno podporo Pastoralnemu občnemu zboru ljubljanske nadškofije leta 1988, ki je pastoralno razgibal predvsem laike.

Z vso pastirsko skrbjo se posveča nadškofiji. Ustanovil je doslej že 11 novih župnij (Ljubljana-Barje, Ljubljana-Zadobrova, Ljubljana-Šmartno ob Savi, bolniška župnija v Ljubljani, Ljubljana-Fužine, Kranj-Drulovka/Breg, Škofja loka-Sveti Duh, Šmarca-Duplica, Novo mesto-Sv. Janez, Pirniče in Ivančna Gorica). Za njegovega škofovanja so zrastle nove cerkve v Dravljah, na Žalah, v Mostah v Ljubljani, v Kisovcu, na Škofljici, v Dragatušu in v zidavi sta cerkvi v Ajdovcu in v Pirničah. Tudi novi karmeličanski samostan v Sori je zrasel ob njegovi vsestranski podpori.

Ne smemo pozabiti tudi njegove pisane besede. Pri Mohorjevi je izdal knjigo o izkušnjah škofijskih sinod po evropskih deželah Prenova v Cerkvi (1980), z rajnim prof. Steinerjem sta izdala pri Našem Tromostovju dragoceno knjižico o zakramentu sprave (1979), rakovniške Knjižice so izdale Pismo slovenski mladini (1985) in Kako prav živeti (1988) itn. Da ne omenjam vseh njegovih člankov v Cerkvi v sedanjem svetu, Družini in drugod ter številne intervjuje v domačem in tujem tisku.

Ena njegovih največjih zaslug pa je, da je našo Cerkev naredil močno navzočo v naši družbi.

Temu botruje gotovo njegova velika avtoriteta, svetovna razgledanost in upoštevanje njegove osebnosti doma in na tujem. Veliko pomeni to, da je prišel med nas kot popolnoma nov človek brez vsakršne medvojne hipoteke na tej ali drugi strani. Cerkev, ki je bila odrinjena na rob družbe in umetno potiskana v močvirje, je spet prišla do trdnih tal in naša spremenjena družba ji mora nehoti priznati njeno moralno moč in pomembnost pri vzgoji novega človeka, ki je »po Bogu ustvarjen v resnični pravičnosti in svetosti«. Zato se našemu nadškofu in metropolitu za vse njegovo nesebično in tako nenehno vsestransko delovanje pristrčno zahvaljujemo in mu želimo še mnogo rodovitnih let v službi Cerkve na Slovenskem.

Stanislav Lenič

Msgr. Alojzij Turk, beograjski nadškof v pokoju

**Ob 80 letnici življenja posvečenega
katoličanom v diaspori in delu za edinost
Cerkve (* 21. nov. 1909)**

V času naraščajočih notranjih nasprotij in nacionalnih napetosti v naši širši domovini je dopolnil 80 let življenja msgr. Alojzij Turk, upokojeni beograjski nadškof. Njegovo bogato duhovniško življenje je bilo v celoti posvečeno katoličanom v diaspori v Makedoniji in Srbiji ter delu za edinost Cerkve in medsebojno razumevanje ljudi različnih miselnih usmeritev. Bil je pričevalec Kristusovega evangelija miru, sprave in edinosti v težavnih razmerah jugoslovanskega juga.

Rodil se je v kmečki družini na Dolenjskem, v Bršljinu v župniji Prečna pri Novem mestu. Po končani gimnaziji je stopil v bogoslovje v Ljubljani in bil leta 1934. posvečen za duhovnika. Že pred novo mašo pa ga je »zasnubil« za delo v škopsko-prizrenski škofiji tamkajšnji škof dr. Janez Gnidovec. Ta je imel obširno škofijo s številnimi novimi katoliškimi doseljenci z vseh koncev Jugoslavije, duhovnikov pa zelo malo. Iskal jih je vse povsod, a odziv je bil zaradi izredno težavnih pogojev dušnopastirskega delovanja zelo slab. Osebo se je obrnil tudi do mladega bogoslovca tik pred duhovniškim posvečenjem g. Alojza Turka. Sam pripoveduje: »Pri prvem srečanju škof Gnidovec ni izgubljal besed, ampak me je kratko in malo povabil naj grem z njim, ker da sem tamkaj bolj potreben kot v Sloveniji, v domači škofiji. Zaradi nepričakovanega povabi-

la sem bil zelo presenečen, saj sem se pripravljval za novo mašo, še prej pa mašniško posvečenje. On pa ni popustil... Da se jaz ne bi premislil, je predlagal, da greva takoj na ordinariat k škofu dr. Rožmanu, kjer naj bi dobil potrebno dovoljenje za odhod.« Škofu je povedal, da rabi duhovnika za diasporo, za raztresene vernike po ogromnem prostranstvu, ker ni cerkva, ne duhovnika, tja poslani katoliški verniki pa tamkaj bolehalo, umirajo, tudi rojstva in poroke so. Škof Rožman je novomašniku dal dovoljenje za odhod v škopsko-prizrensko škofijo in tako se je odločila prihodnja duhovniška pot našega slavljenca.

Nad 20 let je g. nadškof Turk kot duhovnik deloval po raznih krajih Makedonije in Sandžaka. To ni bila mirna služba župnika v župnijskem središču, ampak služba potujočega misijonarja, ki po ulicah vzhodnjaških mest, po dolinah in težko dostopnih planinskih naseljih hodi, prinaša Kristusovo blagost, tolaži, bodri, skrbi in zbira razkropljene vernike. Veliko je doživel in veliko preстал v teh letih misijonarskega dela. Prišla je vojna in bolgarska okupacija za njo osvoboditev in nove težave. G. nadškof se rad spominja teh težkih, a po njegovem mnenju najlepših let svojega duhovniškega delovanja. Svoje dušnopastirske doživljaje je pred leti opisal v verskem mesečniku »Blagovest«.

Po kratkem postanku v Sloveniji, kjer si je prislužil tudi nekaj dni zapora, je odšel leta 1959 v beograjsko nadškofijo. Tam je deloval kot stolni župnik v cerkvi Kristusa Kralja, po odhodu g. Janeza Jenka za koprškega škofa pa je prevzel tudi uredništvo »Blagovesti«, ki jo je urejal do začasne prekinitve leta 1983. V beograjski nadškofiji je opravljal službo konzultorja, pozneje tudi generalnega vikarja. 24. marca 1980. pa je po odpovedi nadškofa Gabrijela Bukatka sprejel upravo beograjske nadškofije in 20. aprila istega leta je prejel škofovsko posvečenje. Sedem let je nato vodil beograjsko nadškofijo in si s svojim delom pridobil ne le zasluge ampak tudi veliko prijateljev med pravoslavniimi in med diplomatskimi predstavniki.

S 75-timi leti se je po cerkvenih predpisih odpovedal škofiji, vendar je papež šele po dveh letih sprejel njegovo odpoved in imenoval novega nadškofa. Marca 1987. se je nadškof Turk vrnil v svojo ožjo domovino in se naselil v Novem mestu, blizu svojega rojstnega kraja. Še vedno pa rad pomaga v dušnem pastirstvu in vodi razne cerkvene slovesnosti.

Msgr. Alojzij Turk je eden izmed tistih duhovnikov, ki jih je Cerkev na Slovenskem dala v službo Cerkvi v naši širši domovini. Udejstvoval se je zlasti na štirih pomembnih področjih delovanja naše Cerkve: v pastoraaciji med diasporo, v delu

za krščansko edinost, kot urednik in časnikar ter kot voditelj beogradske nadškofije.

Najdaljše in na nek način tudi najpomembnejše je bilo njegovo pastirsko delovanje med katoliškimi verniki v diaspori. To delo je naporno tako fizično kot psihično, v nekem pogledu je še veliko težje kot delo v misijonih. Msgr. Turk je z ljubeznijo in požrtvovalnostjo iskal in obiskoval katoliške vernike po mestih in gorskih krajih Makedonije, Kosova in Sandžaka in pozneje v beograjski nadškofiji. Uspehov, ki jih je mogoče videti, pri naša tako delo le malo. Duhovnik je večkrat osamljen, prepuščen samemu sebi in božji milosti. Zato je potrebna velika notranja moč, živa vera in apostolska gorečnost. Odreči se je treba vsaki udobnosti in povprečnosti. To je delo, ki zahteva trdnega, pokončnega, vztrajnega in hkrati izredno komunikativnega človeka. V msgr. Turku lahko občudujemo človeka – duhovnika, ki je hotel in tudi znal odgovoriti na velike zahteve pastoralnega dela v diaspori.

Pomembno je tudi njegovo delo za uresničevanje krščanske edinosti zlasti s pravoslavnimi brati. To delo nalaga že sam položaj katoliške manjšine v diaspori med pravoslavnimi. G. nadškof sam pravi, da se je že med študijem na ljubljanski teološki fakulteti v seminarju prof. dr. Franca Grivca veliko ukvarjal z vprašanjem zблиževanja in edinosti ločenih krščanskih Cerkva. »Zato je bilo samo po sebi umevno, da sem se v pravoslavnem okolju, med pravoslavni Srbi in Makedonci, trudil za dobre odnose s pravoslavni verniki, pa tudi škofi in duhovniki, v Beogradu pa še posebej s pravoslavno teološko fakulteto in patrijarhijo. Redno sem se udeleževal raznih prslav v patrijarhiji in na fakulteti, posebej še v ruski pravoslavni skupnosti. Mirno lahko trdim, da sem ves čas imel prijateljske odnose s patriarhom g. Germanom, pa tudi z arhiepiskopi makedonske Cerkve.« Mnogi pravoslavni se s priznanjem in občudovanjem spominjajo delovanja nadškofa Turka. Znal je ustvariti resnično prijateljske odnose in zavračati krivične očitke proti kat. Cerkvi.

Njegovo ekumensko delovanje je bilo povezano tudi s časnikarskim in uredniškim delom. »Blagovest« je bila po vojni več let edini katoliški list na hrvaškem govornem področju, zato je imela veliko naročnikov. Ob koncu 60-ih let pa so se razmere sprostile, vedno več je bilo verskih časopisov in v 70-ih letih je naklada »Blagovesti« začela upadati. Msgr. Turk je kljub temu z vztrajnim delom in požrtvovalnostjo ohranjal list vse do leta 1983. Veliko je sam pisal in tako skrbel za širjenje in ohranjanje krščanskega oznanila tudi s pisano besedo. V Beogradu je prav za prav nadaljeval uredniško delo pri »Blagovesti«, ki ga

je začel že v Skoplju pod vodstvom škofa Gnidovca. »Blagovest« je bila namreč pred zadnjo vojno list prizrensko-skopljske škofije.

Zadnje leta je kot nadškof vodil beograjsko nadškofijo. S svojimi bogatimi izkušnjami v delu med katoliškimi verniki v diaspori je bil gotovo najbolj usposobljen za vodstvo škofije, katere verniki prav vsi živijo v diaspori. Sam vaje trdega in vztrajnega dela je podobno prizadevnost pričakoval in zahteval tudi od drugih. Pri vernikih je užival spoštovanje in občudovanje.

Msgr. Alojz Turk lahko z zadovoljstvom gleda na prehojeno duhovniško pot. Bog mu je dal velike milosti in on jih je s svojim sodelovanjem množil in drugim delil. Njegovo poznavanje »balkanske« problematike je v današnjih napetih razmerah za nas vse dragoceno. Želimo mu lahko prijeten in aktiven večer njegovega življenja.

France Perko

Lojze Kozar

80-letnik

Tudi on, mladostni pisatelj, zborovodja, slikar, duhovnik vzgojitelj, bo ob prihodu našega koledarja na svetlo dočakal to častljivo obletnico. Sicer z vedrim obrazom in veselo besedo, vendar pa z grenko mislijo, da je v cerkvi na Gorenjem Seniku v Slovenskem Porabju, kjer je bil krščen, prav v zadnjih letih zamrla slovenska beseda... In še v vseh sosednjih slovenskih župnijah. Tudi to bridko doživetje po mnogih udarcih, ki jih je zadala njemu in njegovim rojakom groba razlika med lepimi besedami in zlimi dejanji.

Naródlil se je 10. novembra 1910 v Martinju na Goričkem, tik državne mejé, kjer je doživljal dobroto babičine dlani in čudovito pesem narave, kakor jo opeva v črtici Korenine mojega življenja. Zavoljo neurejenih razmer po osvoboditvi 1919 je prišel Lojze nekoliko pozno v soboško gimnazijo, s pomanjkljivim jezikovnim znanjem, ki mu ga je pa ob sprejemnem izpitu dalekovidno spregledal profesor Fran Sušnik, česar se je pozneje veselil, ker je s tem Kozarja rešil naši kulturi. Silva Trdinova pa ga je uvajala v pisanje. Ko je zadnji dve leti gimnazije dokončal v Ptuj, je kot bogoslovec v Mariboru po zgledu mnogih prekmurskih študentov tudi on pisal v narečju za domače Nóvine in Kalendar.

Kaplanovanje v Trbovljah, Hrastniku, Brežicah in Túrnišču ga je s šolskim in društvenim delom odvracalo od pisanja, bolj se je izživljal v vodstvu pevskih zborov in režiji. Da bi docela dozórel v spoznavanju življenja, ga je madžarska zasedba spomladi 1941 vrgla med Madžare, od koder se je rešil s mnogimi grenkimi madžarskimi

in ruskimi doživljaji. V novembru 1945 je prišel kot upravitelj »samostojne duhovnije« v Odrance, eno največjih prekmurskih vasi, ki so jo 1942 odcepili od béltinske župnije. Maševal je na šolskem hodniku, kar so mu jeseni 1949 prepovedali, potem ko so že dve leti prej zaplenili nanovo zgrajeno župnišče, gradivo za zidanje cerkve, njega pa zaprli. Ker dovoljenja za gradnjo nove cerkve niso dobili, so si morali postaviti zasilno leseno cerkev, ki jim je rabila 17 let. Vmes je 1961 bila ustanovljena odranska župnija in Kozar je postal njen prvi župnik. Kot duhovnik je Kozar sodeloval pri sestavljanju veroučnih učbenikov, statistikah verskega življenja v škofiji, napisal Šmarnice in knjižico Sveta znamenja.

Načrt za novo cerkev je izdelal prof. arhitekt Janez Valentinčič že 1946, a jih je moral predelati, toda graditi so začeli šele jeseni 1964 (do 1967). Stane Kregar je naslikal v cerkvi sedem velikih fresk med 1968 in 1972, po površini svoje največje in zadnje delo.

Pomembno je njegovo urejanje pomurskega koledarja Stopinje, v katerem tudi mnogo objavlja. Bil je dekan lendavske dekanije. Prizadevno vodi združene pomurske pevske zборе.

V takih razmerah je dozoreval Lojze Kozar kot človek in pisatelj, vzdržala je le njegova gorička žilavost in ljubezen do poklica ter ljudi. Zato ni čudno, da je po pesmih in novelah, ki jih je po osvoboditvi objavil v Mohorjevem koledarju, nastopil s prvo knjigo **Takšen prag** šele 1962 (Slov. večernice 113). In čudno je, da je v tistih težkih letih sploh mogel pisati. S to povestjo je Kozar začel upodabljati svet in ljudi svojega Goričkega, ki je bil dotlej komaj omenjen v naši knjigi. Že v tej knjigi spoznamo pisatelja kot mojstra v prikazovanju otroškega življenja in duševnosti otrok.

Že pred to knjigo je napisal povest iz zdomskega življenja **Pajkova mreža**, ki je navdušila samega Finžgarja, vseznali uredniki in lektorji pa so terjali spremembe, tako da je prišla na svetlo šele 1968 (Slov. večernice 119). Glavna oseba Veronika doživlja usodo delavke v Franciji, predvojni obljubljeni deželi naših Goričancev.

Po slikanju težkih družinskih razmer v prvih dveh knjigah nas v **Materini ruti** (DSM v Celovcu 1971, Koper 1973) povede pisatelj v svet nezakonskega, zapuščenega otroka, ki ga sprejme in vzgaja vaški izobčenec. Dogajanje je postavljeno v čas prve vojske in mesce po njej na Goričkem. Vsa zgodba pa je prežeta z mehkim doživljanjem narave in z vživljanjem otroka Pejpa v človeško življenje. Pripoved o dobrem človeku, izgnanem iz krivičnega življenja.

Posebnost v slovneskem pripovedništvu je s stvarino o razmerju med katoličani in evangeliča-

ni v Prekmurju v 17. stoletju Kozarjev roman **Licenciat Janez** (v dveh delih, MD 1775). Poleg nazornega opisa bitke s Turki pri Monoštru spoznamo v knjigi ustanovo laikov licenciatov, ki so zavoljo pomanjkanja duhovnikov po reformaciji na Ogrskem nadomeščali duhovnike. Pisatelj je ob usodi enega od njih oživil tudi razmere v tistih nemirnih časih na Goričkem.

V zdamsko življenje naših dni je segel Kozar z večerniško povestjo **Vezi in zanke** (1979) in ga prvi med našimi pisatelji vsestransko osvetlil. Poleg splošnih težav, ki čakajo naše delavce v tujini, je pokazal tudi pasti političnih gibanj, ki zapletajo našega človeka v svoje zanke. Žal so uredniški »posegi« tudi v tej knjigi povzročili marsikako praznino, ki je ni kriv pisatelj.

Pravtako sodobno stvarino obravnava Kozar v povesti **Premakljivi svečnik** (v Družini 1984, dve izdaji knjige 1885), v kateri se je najbolj odmaknil od kmečkega življenja. Tu je mlad duhovnik v družbi mladine, v službi razbite in od uradne pravičnosti zapuščene družine, ki pa pride v zapor, kjer rešuje zločinca. V drugem duhovniku pa spremlja človeka, ki zapusti poklic in išče nov način življenja. Obema se pisatelj približuje s poglobitvijo v njuno duševnost.

Druga najobsežnejša Kozarjeva knjiga je **Topla babičina dlan** (Ognjišče 1986), v kateri sledimo odrasčanju in zorenju otroka Pejpa iz Materine rute v dečka in mladeniča. Podobno uspele podobe otrokove rasti v našem slovstvu ne najdemo. Upodobljeno je tudi prekmursko življenje v času, ko je v pokrajini zaživela slovenska šola.

Isto leto je Mohorjeva družba objavila svojemu najzvestejšemu sodobnemu pripovedniku v knjigi **Kamen in srce** istoimensko povest iz 1971 in še sedem drugih besedil – z vsemi odlikami Kozarjevega pripovedovanja v štirih desetletjih Mohorjevega pripovedništva.

Da bi mu spokojna leta rodila še novih del!

Vilko Novak

Univ. prof. dr. Vilko Novak 80-letnik

Do prvih let po prvi svetovni vojski smo kaj malo vedeli o »ogrskih Slovencih«. Avstro-ogrska meja nas je stoletja ločevala od naših rojakov na Ogrskem. V usodnem letu 1919, pred 70 leti, se je ta prelepa dežela mogla pridružiti matični Sloveniji. Na Ogrskem je ostalo, žal, samo še Slovensko Porabje. Novi svet onkraj Mure, ki mu danes pravimo Prekmurje, je spočetka nosil lepo

ime Slovenska krajina. Pod tem častitljivim starim imenom nam ga je že zgodaj približal jubilant, vseučiliški profesor v pokoju, dr. Vilko Novak, beltiški rojak, rojen 28. aprila 1909. Komaj dve leti po slavistični diplomii na ljubljanski univerzi je namreč izdal svoje prvo delo, ki ga je naslovil »Slovenska krajina« (1935). V knjigi je drugim rojakom z ljubeznijo predstavil svojo domačo deželo. Že leto za tem je lahko s ponosom izdal »Izbor prekmurske književnosti« in s tem pokazal na bogato, dotlej malo znano kulturno izročilo svoje Slovenske krajine, ki je bila zanj prej tudi naša. Po Novakovi zaslugi se je Slovenska krajina odprla matični domovini. Postal je njen glasnik in je v svojem poslanstvu, ki ga je sprejel, ostal zvest do svojih 80 let, ko je dokončal veliki »Slovar prekmurskega knjižnega jezika«.

Jubilant se je bil odločil za pot slovenskega gimnazijskega profesorja. Stopil je nanjo v Mariboru, nadaljeval v Soboti, se preselil v Kranj, kjer je dočakal polom stare Jugoslavije, in od onod spet v Soboti. Pod novimi gospodarji ni dolgo učil v Soboti, premestili so ga v daljno Sento. Tam je pričakal svobodo. Vrnil se je lahko v Soboti, a je bil premeščen za Kranj, nato pa se je ustalil v Ljubljani.

Jubilant je vseskozi slavist, nič manj ga pa ni mikalo raziskovanje ljudskega življenja, predvsem njegove rodne dežele. To nagnjenje je tik pred vojsko prevladalo. Jubilant se je ob službi ponovno vpisal na univerzo, na mladi (1940 ustanovljeni) oddelek za »etnografijo z etnologijo«, 1946 pridobil novo diplomu, naslednje leto pa doktorat. Odločil se je za vseučiliško kariero, toda za človeka Novakovega nazora in kova je bila le-ta hudo kamenita. Po dolgem asistent-skem stažu je postal šele l. 1955 docent, 1965 izredni in po dolgih sedmih letih, 1972, redni vseučiliški profesor...

V vseučiliški službi je mogel Novak šele prav razviti svoje sposobnosti in se ves posvetiti znanstvenemu delu, etnologiji, ne le ljudskemu življenju domačega Prekmurja. Že v svojem doktorskem delu je predstavil mikaven košček te domačnosti, »Ljudsko prehrano v Prekmurju« (v knjigi 1947). Sledile so razprave o prekmurskem lončarstvu, domačem stavbarstvu, vinogradništvu, o letnih in družinskih šegah. O le-teh je pisal že kot študent. Pedagoško delo na vseučilišču je terjalo, da se je z vso resnostjo poglobil v svojo stroko. Razčistil si je pojmovanje etnologije kot vede (1956) in prispeval večkrat tudi na tujem objavljeno študijo o sestavi slovenske ljudske kulture (1956 in pozneje), ki je upravičeno vzbujala pozornost. Ob njegovih predavanjih o slovenski etnologiji je nastala danes že razprodana knjiga »Slovenska ljudska kultura« (1960). Iz istih nagibov se je loteval naših raziskovalcev ljudskega življenja v preteklosti, kar je rodilo vrsto izvrstnih študij, ki je iz njih nastala nekakšna zgodovina slovenske etnologije. Zbral jih je in objavil 1986 (»Raziskovalci slovenskega življenja«).

Sinu daljnega panonskega Prekmurja, ki ga je usoda srednješolskega profesorja nekaj let postavila v Kranj, ob vznožje naših gor, je pritegnilo življenje in delo naših planšarjev. Posvetil jim je vrsto študij, ki v njih raziskuje pastirstvo, pašništvo, živinorejo idr. v naših planinah in zgodovini živinoreje na Slovenskem.

Del svojega raziskovalnega truda je posvetil v zadnjih letih zanemarjenemu območju ljudskega življenja, ljudskim molitvam. Sprožil je široko zbiralno akcijo in zbrane molitve izdal v zborni zbirki »Slovenske ljudske molitve« (1983).

Nanovo je odkril vrsto prekmurskih pisateljev, obdelal njih jezik in v dveh Izborih prekmurskega slovstva (1936, 1976) predstavil njihovo delo.

Kakor je svojčas predstavil in ocenil delo velikega prekmurskega rojaka Avgusta Pavla, tako je lani poskrbel za objavo bogatega gradiva vnetega prekmurskega zbiravca »narodnega blaga«, Števana Kūharja (1882–1915). Predolgo zanemarjeno, pomembno gradivo je Novak uredil, mu napisal obširen uvod in opombe. Tako smo dobili nad vse dragoceno knjigo »Ljudsko izročilo Prekmurja« (1988), ki nam predstavlja prekmurskega človeka v njegovih pesmih, pripovedih, pregovorih in rekih. S tem delom se Novak ni samo oddolžil Števanu Kūharju, ampak je tudi svoji ljubljani Slovenski krajini pripravil neminljivo darilo.

V zadnjem času, ko uživa pokoj, se Vilko Novak rad vrača spet k jezikoslovju. Svoje obsežno znanje posveča seveda svoji prekmurski govorici. Zbirko svojega brata Franca Novaka je ure-

dil in izdal pod naslovom »Slovar prekmurskega beltinskega govora« (1985), sam pa se je lotil velikega »Slovarja stare knjižne prekmurščine«, katerega temeljna redakcija je končana in ga težko pričakujemo na knjižnem trgu. Slovar bo spet eden izmed vrhov Novakovega ustvarjanja, njegovo rodno Prekmurje bo lahko ponosno nanj.

Vse življenje je Vilko Novak rahlega zdravja. Ima pa trdno prekmursko naravo. Ljubi Bog mu jo ohrani za še veliko delavnih in zadovoljnih let!

Niko Kuret

Marija Franciška Novak

75-letnica

Zanimivo je, kako ljudje, ki dalj časa živijo v nekem okolju, povzamejo od tega okolja marsikatero posebnost, navado, celo zunanji izgled. Prisrčna prijaznost je ena od mnogih lepih lastnosti s. Marije Franciške Novak. Na zunaj pa se ta prijaznost kaže v značilnem azijskem nasmešku. Naša misijonarka živi med Tajci že 42 let in jo imajo že za svojo.

Ana Marija Novak je bila rojena 27. 7. 1915 v Ljubljani. Že v rani mladosti se je srečevala s težavami. Oče je padel v vojni, mama pa je bila delavka v tobačni tovarni in je težko preživljala njo in njenega brata. Lepe spomine ima na svoje učiteljice in vzgojiteljice uršulinke v Ljubljani in v Škofji Loki. Ker je bila ravnateljica učiteljskega v Škofji Loki takrat s. Katarina Pirc, rodna sestra misijonarke s. Ksaverije, je slišala marsikaj o misijonih in je že takrat začela razmišljati o misijon-skem poklicu.

L. 1936 je Ana Novak vstopila v uršulinski red in si privzela ime Marija Franciška. Nadaljevala je študij jezikov (latinščina, angleščina, francoščina) na londonski univerzi. V Londonu je tudi opravila redovne zaobljube (1942) in katehetski izpit (1945).

Sama pravi, da je bila pri uršulinkah deležna dobre priprave za življenje. Na odhod v misijone je morala čakati do l. 1947. Takrat je ob koncu leta prispela v Bangkok na Tajskem (takratni Siam). Na letališču jo je pričakala s. Ksaverija Pirc in jo odpeljala v znamenito šolo Mater Dei. Kasneje je s. Franciška učila še na šolah Regina Coeli v Chingmaiu in Regina Mundi-Vasudevi. Poleg poučevanja jezikov in vzgoje na šoli je vodila Marijino legijo, poučevala verouk in pripravljala odrasle na zakramente. Bila je nekaj let pomočnica provincialke v Bangkoku in pomočni-

ca ravnateljice v Chiangmai. Od l. 1983 je znova v Bangkoku, in sicer na prvi uršulinski tajski šoli v župniji Kalvarija.

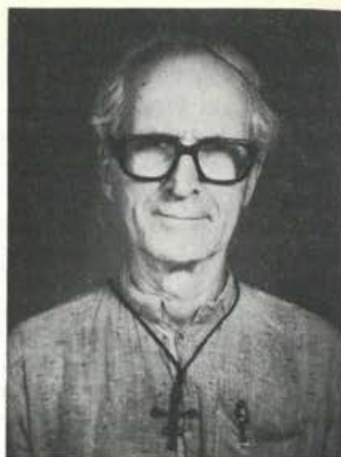
Ob petdesetletnici redovnega življenja so ji sestre in učenke pripravile lepo slovesnost. Po zahvalnem bogoslužju, pri katerem sta bili tudi dve misijonarki rojakinji – Slovenki, so ji navzoči po navadi tajskega poročnega obreda vliвали na dlani, ki jih je držala razprte nad cvetjem, blagoslovljeno olje. S. Frančiška je prekipevala od hvaležnosti Bogu: »Tebi, Gospod, zaupam svojo preteklost, sedanjost in zlasti bodočnost.«

Jesen 1987 je prevzela novo odgovorno službo: poučevanje verouka na mednarodni šoli v Bangkoku.

V času svojega misijonskega dela je bila le trikrat doma na dopustu. L. 1978 je nameravala obisk porabiti za zdravstveno okrepitev in strokovno izpopolnitev. Pa si je zlomila roko in njeni načrti se niso izpolnili. »Je že taka božja volja,« je bila dobrovoljno vdana. Zadnjič je bila v Sloveniji l. 1986. Takrat sta jo zelo prevzela dva dogodka: obisk Međugorja in vseslovenski misijonski simpozij v Tinjah na Koroškem. Zlasti je bila vesela, ker je na tem zborovanju dobila posebno priznanje s. Ksaverija Pirc, njena dolgoletna sodelavka in uvajalka v misijonsko delo.

Da bi bila s. Marija Frančiška Novak še dolgo sveža, delovna in nasmejana!

Boža Pleničar

p. Jože Cukale 75-letnik

L. 1986 je bilo v Indiji posvetovanje katoliških novinarjev. Slovenski udeleženci so takrat obiskali tudi p. Jožeta Cukaleta in o njem je urednik Družine 30. 11. 1986 zapisal: »Kljub sedmim križem je še vedno živahen in zgovoren. Slovenec in Indijec. Misijonar in filozof. Karitativni delavec in izreden poznavalec bengalske miselnosti. Njihov je. Prilagodil se jim je v govorici, načinu oblačenja, prehrani, obnašanju.«

Slovenec in Indijec. Kdo je ta človek, ki v sebi združuje oboje, ki ima in ljubi dve domovini? Kako mu to uspeva? Od glave do pete ves Indijec: s košeno postavo, preprosto obleko, ves poduhovljen izraža notranjo ubranost in globok mir. Sezuje se, ko vstopi v cerkev in med bogoslužne besede vpleta Tagorejeve pesmi. Isti človek pa je tudi zapisal:

*»Ne joči za mano, Slovenija,
saj te nosim po vseh žilah
svoje krvi, kakor Ganges jadrnico,
kakor veter nosi ptico,
kakor ženin nevesto čez prag svoje hiše.
Ti meni najljubša si znanka
in – na uho – v deželi mojih sanj
si moja prva državljanka,
zato
ne joči za mano, Slovenija.«*

P. Jože Cukale, jezuit, pesnik, mislec in slikar je edini še živeči slovenski apostol v Bengaliji, kjer so naši misijonarji nameravali ustanoviti slovenski in hrvaški misijon, pa je Indija zaradi političnih razmer kmalu po vojni zaprla vrata

tujcem. Vendar se tamkajšnji ljudje še vedno z veseljem spominjajo patrov Poderžaja, Demšarja, Ehrlicha, Sedeja in redovnih bratov Drobnica, Ribaša, Udovča in Vidmarja, ki so s svojim delom pustili globoke sledove v bengalski Cerkvi in kulturi.

Jože Cukale je bil rojen 27. 4. 1915 na Vrhniku v številni krojačevi družini. Že kot dijak je začel pisati in objavljati pesmi. Po končanem bogoslovju in mašniškem posvečenju je l. 1940 postal kaplan v Gor. Logatcu. L. 1945 je odšel v Italijo in čez leto dni vstopil v jezuitski red, da bi tako laže uresničil svojo željo po misijonskem poklicu. Milanski provincial mu je pri odhodu l. 1950 za popotnico priporočil geslo: *Voluntas Dei* – božja volja. Globoko se mu je vtisnilo v spomin, kajti moral si ga je ponavljati že na začetku svoje misijonske poti. Težko je prenašal vročino, zato si je želel na Japonsko, a poslali so ga v Indijo, kjer je zaradi izredno nezdravega podnebja že čez nekaj dni zbolel.

V Bengaliji je delal na raznih postojankah, zdaj pa je že vrsto let župnik pri Sv. Antonu v Koerapukurju v kalkutskem predmestju, kjer skrbi za 5000 katoličanov med mnogo številnejšim hinduističnim in muslimanskim prebivalstvom. Trudi se za oblikovanje krščanskega občestva in je prijateljsko povezan tudi z verniki drugih veroizpovedi. Ves predan ubogim in zapostavljenim vključuje v svoje pastoralno delo tudi socialno dejavnost. Rad pove, da je to bistveni sestavni del misijonskega apostolata, le dopolnilo evangelija: »Poslal me je, da oznam blagovest ubogim, da jetnikom prinesem oproščenje in slepim vid, da zatirane pustim na svobodo in napovem leto Gospodovega usmiljenja.« (Lk 4, 18–19)

Kot mlad kaplan se je v Kiderpurju v kalkutskem predmestju z mladimi lotil čiščenja barakarskega naselja kar z metlo v roki. V svoji sedanjí župniji pomaga svojim župljanom voditi Vincencijevo konferenco, ki skrbi za uboge, potrebne duhovne in materialne pomoči. Ustanovil je hranilnico in posojilnico, šolo in knjižnico. Kot sodelavec in prijatelj Matere Terezije je ustanovil še bolnišnico za tuberkulozne in zavetišče za zdravljenje narkomanov. Sodeloval je pri pobudi in izvedbi kopanja prekopov, ki namakajo polja revnih kmetov. In še in še.

Razen tega je kulturni delavec, pesnik, slikar. Prireja vsakoletne božične prireditve in Tagorejeve proslave.

Nikoli ni bil posebno trdnega zdravja, vendar sam pravi, da Bog največ naredi po slabotnih. Ko sem ga ob lanskoletnem obisku v Sloveniji vprašala, kako zmore vse to delo, je preprosto odgovoril, da se ravna po načelu sv. Benedikta: Moli

in delaj! Če si ne bi vzel časa za molitev, bi mu ga zmanjkalo na drugih področjih dela.

Na mnoga leta!

Boža Pleničar

s. Deodata Hočevar

80-letnica

»Približujem se svoji osemdesetletnici, toda z mladim srcem. Pravijo mi, da sem večno mlada, to se pravi, navdušena in delavna tako, da se čudijo, da toliko zmorem, seveda le z močno voljo in z božjo pomočjo. Dobro in koristno je, da pogledam v duhu na pretekla leta. Bog me je čudovito vodil in čul nad menoj s svojo vsemogočno ljubeznijo. Quid retribuam Domino? Kako naj povrnem gospodu? Čim bolj se približujem trenutku, ko se mi bo razodel, tem bolj čutim svojo nebogljenost in revščino. A neomajno mu zaupam. Gospod deluje v meni in po meni in zato se veselim v svoji slabosti.

Prosila sem in še prosim Gospoda, da bi se razodel dušam po meni in da bi vsak človek, ki ga bom v življenju srečala, vedno bolj ljubil Njega, ki edini more utešiti naše hrepenenje. Globoko v srcu čutim, da me bo uslišal.

Imenujejo me »My dear – draga moja«, ker zlasti učence in učenke pozdravljam »My dear children – dragi moji otroci«. Kaj je lepše v življenju, kot poskušati prinesiti nekaj sonca, zlasti trpečim! Pravijo, da smehljaj nič ne stane, veliko pa daje.

Sedaj ko se staram, mi mnogi pravijo, da sem podobna Materi Tereziji iz Kalkute. Najbrž je nekaj domišljije v tem, toda ne protestiram. Gospod je tudi v moje srce vlil ljubezen do ubogih in želijo, da jim pomagam. Bistveno je, da tudi moje življenje skuša pomagati ljudem razumeti, da je Bog ljubezen. Predvsem misijonarji smo poklicani, da nadaljujemo delo Jezusa Kristusa, da razodene ljudem, da je Bog ljubezen. »Večno življenje pa je v tem, da spoznajo tebe, edinega pravega Boga, in katerega si poslal, Jezusa Kristusa. Jaz sem te poveljal na zemlji s tem, da sem končal delo, ki si mi ga dal.« (Jan 17, 3–4)

Delo tajnice na šoli še vedno nadaljujem, nisem pa več ravnateljica in zato imam tudi malo več časa, da se posvetim socialnemu delu. Zlasti ubogi me poznajo in pričakujejo od mene več, kot bi jim mogla dati. Obiskujem dom za uboge in bolne. Pred kratkim sem posredovala, da so sprejeli ubogo ženo, ki je leta spala na cesti...«

Te besede je napisala uršulinka s. Deodata Hočevnar, ki je že več kot 52 let misijonarka v Aziji, ko sem jo v pismu prosila, naj pove kaj o sebi in svojem delu.

Pa si pogledimo še nekaj njenih življenjskih podatkov: Marija Frančiška Hočevnar je bila rojena 13. 7. 1910 v Mokronogu. Po končanem učiteljsku je l. 1931 vstopila v uršulinski red in si privzela ime Deodata. Študirala je jezike in l. 1937 odšla kot misijonarka na Tajsko, l. 1953 pa v Indonezijo. Ves čas se posveča vzgoji mladine; dolga leta je bila voditeljica vzgojnih ustanov. Tudi katehumene pripravlja na krst. To delo ima zelo rada, z vsem srcem pa skrbi tudi za uboge, bolne, ostarele. Ko obiskuje zavode za reveže in starčke ji ti pripovedujejo, kako štejejo dneve do njenega obiska. Med njimi je veliko muslimanskih žena. Ker je priljubljena in spoštovana tudi pri oblasteh, je mogla doseči, da sme duhovnik redno obiskovati jetnike.

To je nekaj zelo skopih besed o izredno bogatem življenju s. Deodate. Pred nekaj leti je bila na obisku v Sloveniji. Ob srečanju z njo sem začutila, da je to svetopisemska »močna žena«; izklesan asketski obraz in vitka postava razodevata njeno strogost do sebe, hkrati pa izžareva njen pogled veliko toplino in razumevanje do sogovornika.

Ob njeni osemdesetletnici želimo, da bi njo samo in tudi njeno okolico še dolgo razveseljevala njeno mlado srce in njena volja, pomagati potrebnim. Hvala, s. Deodata, za vaše plemenito delo in za vaš zgled!

Boža Pleničar

Vatikansko državno tajništvo izdaja vsako leto tako imenovani Letopis Cerkve »Annuario Pontificio«. Po tem letopisu, ki je izšel konec februarja 1989, zvedemo, da ima danes katoliška Cerkev 154 kardinalov, 3970 škofov in 2463 škofijskih sedežev; naslovnih škofij je 1990. Naslovne škofije so stari škofijski sedeži, ki jih že dolgo ni več; na njihov naslov papež imenuje škofo, ki nimajo svoje škofije. To so najprej pomožni škofo, nato pa tudi vsi tisti škofo, ki nimajo pastirske službe v pravem pomenu besede: visoki uradniki v rimski kuriji, diplomatski predstavniki in še nekateri drugi. Leta 1988 je papež imenoval 180 novih škofov.

V letu 1988 je bilo posvečenih 7251 duhovnikov, med njimi 5227 škofijskih in 2024 članov različnih redov. Število duhovnikov se je v zadnjih desetih letih povečalo za 7,6 odstotka. V letu 1988 je bilo po vsem svetu 90.424 duhovnikov, od teh 60.227 škofijskih in 30.187 redovnih. Tudi število stalnih diakonov je precej naraslo, saj jih je v letu 1988 delovalo 14.651.

V letu 1988 je apostolski sedež na novo vzpostavil diplomatske odnose z afriško državo Čad.

Ob čedalje pogostejših glasovih, da nam v bližnji prihodnosti grozi precejšnje pomanjkanje duhovnih poklicev, se tega skoraj ni bati. Zlasti mlade Cerkve tretjega sveta nimajo težav z novimi duhovniki, redovniki in redovnicami. V kolikor take težave so, potem so v pomanjkanju denarja za šolanje vseh, ki bi radi postali duhovniki. Pa tudi v nekaterih državah »stare celine«, ki jo imajo mnogi za utrjeno, se že bolj ali manj jasno kažejo znaki neke nove pomladi duhovnih poklicev. Ob dovolj vztrajni in iskreni molitvi bi na takšno pomlad mogli upati tudi pri nas.

Dvoje molitvenih srečanj – v Franciji in na Madžarskem

Letošnja novoletna postaja na romanju zaupanja in sprave, ki ga vsako leto pripravlja redovna skupnost iz Taizéja v Franciji, je bila v Parizu v dneh od 30. decembra 1988 do 3. januarja 1989.

Molitvenega srečanja se je udeležilo več kot 33.000 mladih iz vse Evrope, med njimi skoraj 3000 mladih iz Slovenije ter 2000 iz Hrvaške in drugih delov Jugoslavije. Najštevilnejši so bili Italijani, veliko je bilo tudi Nemcev in Špancev, na četrtem mestu po velikosti so bili Slovenci. Iz tako imenovanih socialističnih dežel je prišlo okoli 8000 mladih – 5000 iz Jugoslavije, nad 1000 pa iz Madžarske in Poljske; iz Vzhodne Nemčije,

Češkoslovaške in Romunije mladi niso mogli pri-
ti, čeprav bi radi.

Romarji so pet dni preživel v družinah, župnij-
skih redovnih in drugih cerkvenih skupnostih
v Parizu in okolici. Duhovni program srečanja je
bil sestavljen tako, da so mladi, pomešani med
seboj iz različnih dežel, dopodne preživel v žup-
niji, kjer so stanovali. Poleg skupne jutranje molit-
ve so imeli še srečanje z domačini, pri katerih so
spoznali življenje župnije gostiteljice, njene teža-
ve pa tudi znamenje upanja. Gostje pa so svoje
gostitelje seznanili z verskim življenjem v njaho-
vih domačih krajih.

Opoldne in zvečer je bila enourna skupna mo-
litev za vse romarje v štirih cerkvah v središču
mesta. V popoldanskem času so potekali na več
krajih v središču mesta pogovori o vprašanih, ki
so bila načrtovana v programu srečanja in tista, ki
iščejo odgovore na vprašanja svoje vere in časa.
Drugo taizéjsko srečanje je bilo v prvem tednu
maja 1989 na Madžarskem, in sicer v mestu Pecs;
trajalo je tri dni, udeležilo pa se ga je okrog
20.000 mladih. Največ je bilo Poljakov – 2600,
številna zastopstva pa so bila tudi iz Češkoslova-
ške in Vzhodne Nemčije, slovenska udeležba pa
je bila nekoliko bolj skromna, okrog 250 romar-
jev. Za to srečanje je značilna velika udeležba
mladih iz Vzhodne Evrope, ki so se teh srečanj
doslej razen Poljakov le iz redkih dežel tega dela
Evrope smeli udeleževati.

Vsi udeleženci srečanja so prenočevali pri dru-
žinah v mestu in okoliških vaseh. Sklepnihi mo-
litev se je udeležil tudi madžarski primas kardinal
Paskai, ob njem pa sta bila še škof luteranske
Cerkve Nagy in škof reformirane Cerkve Kocsis.
Ker sta bili cerkvi, določeni za molitvena sreča-
nja, premajhni, je mestna oblast odprla stadion.
Srečanja se je udeležil tudi taizéjski prior brat
Roger. Poleg meditacije, v kateri je obnovil ne-
katere temeljne prvine vere in upanja v našem
času, je povedal še zanimivo novico, da bo na-
slednje novoletno srečanje mladih, ki se je doslej
redno odvijalo v zahodnih mestih, tokrat prvič
v poljskem Wroclawu, in sicer od 28. decembra
1989 do 2. januarja 1990.

Papežev nagovor mladim romarjem

Papež Janez Pavel II. je povabil mlade iz vsega
sveta, naj se zberejo v znanem španskem božje-
potnem svetišču Santiagu de Compostela, kamor
je poromal tudi sam 19. in 20. avgusta 1989. Na
grobu apostola Jakoba naj po zgledu mnogih
romarjev odkrijejo apostolske korenine svoje ve-
re in ponovno sprejmejo veliko Kristusovo naro-
čilo: »In boste moje priče do konca sveta.« Papež
mlade nagovarja zelo prisrčno: »V mojem dialo-
gu z vami mi je dana priložnost, da se pogovorim

z mladimi ne le iz ene dežele, ampak iz vsega
sveta, da vam vsem in vsakemu povem, da papež
gleda na vas z veliko ljubeznijo in velikim upa-
njem, da vas posluša z veliko pozornostjo in želi
odgovoriti na vaša najgloblja pričakovanja.« Da-
našnji mladini, ki živi v svetu mnogih nevarnih
izzivov, je papež predlagal romanje kot pot od-
krivanja Kristusa, kot pot notranje prenovе, po-
globitev vere, okrepitev smisla edinosti in soli-
darnosti z brati in sestrami ter sredstvo za odkri-
vanje osebne poklicanosti.

Santiago de Compostela je primeren kraj za
srečanje, saj vsak njegov kamen govori o veri, ki
je že od začetka srednjega veka vodila rodove
romarjev, da so čistili svetnikove relikvije. Ta
kraj je zibelka evropske kulture, tako da mladi od
skupnega srečanja lahko pričakujejo bogatih du-
hovnih sadov zase pa tudi za delne Cerkve.

Papež Janez Pavel II. spet v Afriki

Dne 6. maja 1989 se je papež Janez Pavel II.
vrnil s petega apostolskega potovanja v Afriko in
že enainštiridesetega zunaj Italije. Na osemdnev-
nem pastoralnem obisku na »črni celini« se je
mudil na otoku Madagaskarju, na Réunionu,
v Zambiji in Malaviju. Kakor na prejšnjih, se je
papež tudi med tokratnim apostolskim potova-
njem srečal z mnogimi afriškimi posebnostmi,
težavami, pa tudi svetlim upanjem, ki ga budijo
mlade in zavzete afriške Cerkve. Sprejemale so
ga mlade in odprte ter dejavne Cerkve, ki si na
pragu tretjega tisočletja želijo ne samo pastoral-
nih napotkov, ampak tudi besede topline, spodbu-
de, dialoške odprtosti. Gostile so ga dežele, ki
jih pretresajo številne notranje težave, njihov na-
predek in razvoj pa zavirajo dolгови tujim upni-
cam. Program papeževga obiska je bil v vseh
štirih državah v marsičem podoben. Povsod je
poleg najvišjih predstavnikov oblasti pozdravljal
tudi cerkvene vrhove, ki so mu izrekli dobrodo-
šlico, škofo, duhovnike, redovnike, redovnice,
bogoslovce, maševal za vernike škofij in nadško-
fij, navduševal mlade za življenje po evangeliju in
pošteno delo, pozdravljal predstavnike in člane
drugih ver. Na Madagaskarju je razglasil doma-
činko Viktorijo Rasoomanarivo (1848–1894) za
blaženo, na otoku Réunionu pa za blaženega
redovnega brata in katehista sužnjev Scubiliona
(Jeana-Bernarda Rousseauja) (1797 do 1867).
Povsod je vabil laike k zavzetemu apostolatu in
osebni svetosti. Predstavnike oblasti in diplomate
je opozarjal na potrebni razvoj obiskanih dežel in
drugih afriških držav, ki mora temeljiti na spošto-
vanju afriških značilnosti, državne neodvisnosti,
prenosu tehnološkega znanja, boljšem družbe-
nem obveščanju, zdravem človekovem okolju.

Seveda ob kratkoročni in dolgoročni pomoči drugih držav.

Dotaknil se je tudi afriške svetinje: družine. Starši so dolžni skrbeti za posredovanje zdravih afriških izročil, odprti morajo biti za rojevanje otrok, jih spoštovati. Pozabil ni niti gobavcev – izrinjencev iz družbe. Ob slovesu pa je povsod in vsem naročil, naj zlijejo najboljša tradicionalna izročila s sodobnim načinom življenja, vendar tako, da bo obvarovano človekovo dostojanstvo.

Na 40. apostolskem potovanju

Štirideseto apostolsko potovanje papeža Janeza Pavla II. je bilo namenjeno kot četrti obisk Franciji in predvsem osrednjim evropskim ustanovam, kot so Evropski svet, Evropska komisija in sodišče za človekove pravice in Evropski parlament. Papež Janez Pavel II. je že v prvih besedah, izrečenih ob prihodu na francoska tla 8. oktobra 1988 poudaril, da z zadovoljstvom spremlja prizadevanja evropskih držav za še večje utrjevanje vezi med njimi in skupno načrtovanje prihodnosti. Da bi bili trdnější v svojih prizadevanjih, je nujno, da evropski narodi zajemajo iz skupnega vira iste vere in vrednot, ki predstavljajo njihovo najbolj dragoceno dediščino. Na svojem potovanju je že po običaju prišlo do številnih srečanj z verniki, z mladimi, s protestanti, z Judi. Njegov poseben namen pa je bil obisk že omenjenih ustanov evropskega značaja v Strassbourgu, ki je prav med njegovim bivanjem slovesno obhajalo 20-letnico ustanovitve. Kakor že pred leti, je tudi tokrat znova poudaril, kako je za Evropo nujno, da ne najde samo obliko gospodarske in politične povezanosti in zlasti duhovno in нравno v luči polne zemljepisne razsežnosti od Atlantskega oceana do Urala, Severnega morja do Sredozemskega. Na sedežih vseh treh pomembnih evropskih ustanov je poudarjal, kako je nujno potrebno obvarovati nekatere človeške vrednote, ki so resno ogrožene. Med temi je ugašajoči smisel za družino, ki jo razkrajajo različna pojmovanja o njeni vlogi in razvednotenje ljubezni. Dalje nespoštovanje genetskih procesov, ki so vedno bolj izpostavljeni različnim zlorabam. Obramba človekovega življenja pred splavom in evtanazijo; danes neizogibno ekološko vprašanje. Govoril je o vprašanju zdrave vzgoje mladih, njihovega vključevanja v delo, zagotovitvi zaposlenosti. Poudaril je potrebo tesnega sodelovanja med narodi, odprtost do tretjega sveta in evropskega Vzhoda. Cerkev se zanima in podpira združevanje Evropejcev, kajti krščanstvo je skupna dediščina vseh evropskih narodov, je temeljna prvina prave evropske podobe. Ta že zares potrebuje svoje druge evangelizacije, to je nujnega in odločnega odgovora na razkristjanjenje in ponov-

no oblikovanje zavesti v luči Kristusovega evangelija.

V Hočah pri Mariboru so blagoslovili sodobno orglarsko delavnico

Zaradi pomanjkanja denarja in orglarskih stroškov je bilo mnogo orgel v župnijskih in še bolj v podružničnih cerkvah v povojnih letih obsojenih na propadanje. Zato gre mariborski škofiji izjemna zahvala, da je v Hočah pri Mariboru dala zgraditi sodobno orglarsko delavnico. Tako so se odprle možnosti za obnovitev starih in kvalitetni razvoj novih mehanskih orgel. Škofijski ekonom Marko Krašovec je bil duša vsega tega dela. Nova stavba ima upravnostanovanjske in delavniške prostore, ki so podkleteni; v kleti je delavnica za kovinske piščali in veliko skladišče. V pritličju sta delavnici za mizarstvo in orglarstvo, v sredini montažna dvorana, v upravni stavbi pisarna in konstrukcijski biro, v nadstropjih so stanovanjski prostori za uslužbence. Sodobno opremljena delavnica napoveduje solidno ter poceni delo. Bistveno bodo cenejši od orglarjev na Zahodu. Strokovno vodstvo delavnice je prevzel mag. Ludvik Bračko, ki se je že doslej ukvarjal z obnovo orgel ter se izpopolnjeval v tej stroki.

Odprtje orglarske delavnice je spadalo v sklop praznovanja 130-letnice prenosa škofijskega sedeža iz Št. Andraža v Maribor. V mašnem nagovoru v Hočah je škof Kramberger poudaril daljnosežen pomen tega dogodka. V počastitev tega dogodka je bil v mariborski stolnici velik koncert z orkestralno glasbo, z orglami, z nastopom zbora 250 pevcev in s solisti mariborske opere.

Josip Vandot – pozabljeni trubadur

Kdo ne pozna Josipa Vandota (1884–1944), mladinskega pisatelja in očeta Kekčevih prigod, ki jih je na Slovenskem prebiral staro in mlado in sta bila po njih posneta kar dva celovečerna filma? Leksikon Cankarjeve založbe iz l. 1976 odpravi tega ljubeznivega pisca v bore treh vrsticah in od njegovih del navaja samo Kekca nad samotnim breznom. No, tisti, ki smo imeli še to srečo, da smo lahko v družinskih knjižnicah iztaknili stare letnike »Zvončka«, predvojnega mladinskega lista, smo kajpak prebrali še druga Vandotova dela, denimo Kocljevo osveto, Romanje naše Jelice in še kaj. Brali smo in pozneje dali brati svojim otrokom, da so bili tudi oni deležni čara pravljicega sveta tam okoli Ponc in Prisanke, ki ga je bila Vandotova domišljija napolnila z vilami in škrti, čarovniki in divjimi možmi: Kekec in Tinka, Kocelj in Brinovec, Bedanec in Kosobrin, Vitranec in Anja Panja... Kakšna družina! Vonjave gorskih trav in rož, šumenje gozdov in studencev, beli snežniki in zarje nad njimi, ves ta lepi zagorski svet je kipel iz Vandotovih povesti in nas blagodejno odmikal od pustege, poezije praznega vsakdanjika.

V tem možu se je nedvomno skrivala pesniška duša. Zanj so morda vedeli njegovi najbližji, pa tudi ti ne vsega. Pravcato odkritje je bil članek v Gorenjskem glasu z dne 13. 12. 1988 (avtor Branko Blenkuš), iz katerega izvemo za idealno zagledanost našega pisatelja v »lepo Vido«, hčer lastnice kavarne v Kranjski gori, kjer so se radi ustavljali predvojni planinci na svojih pohodih v svet vršakov in planin. Sad te trubadurske ljubezni je Vandotov rokopis 249 pesmi, ki zaobsegajo skoraj celo desetletje – 1929 do 1938; v tem času je skrivaj plamenela Vandotova muza in so nastajali srčni izlivi, ki jih je pesnik na listkih nosil naslovnici, jih oddal in se poslovil – morda s poljubom na roko in nič več. Gospa Vida, kasneje poročena Kovačič, je shranila te dokaze idealnega prijateljstva, spisane z vzorno okrasno pisavo, kot jo je znal le še ta stari rod. Njen pesnik je že zdavnaj v grobu in ona se je postarala: »ko posrebril se las bo venec zlati...«, je zapisal že Petrarca svoji Lauri, takrat me boš šele znala ceniti in boš obžalovala, da nisi... Skratka, rokopis je prišel na dan in se z ljubeznivim privoljenjem lastnice znašel pri Mohorjevi družbi, ki se je odločila, da za pokušino objavi nekaj pesmi.

Kakšna je literarna in estetska vrednost pričujočih Vandotovih poezij?

Oblikovno se Vandotova retorika naslanja na izraz slovenske Moderne. Pozorni bralec bo našel

v njej marsikatero sled Župančičeve, Kettejeve in Murnove pisave, pa tudi kak utrinek iz Gregorčiča in iz narodnih pesmi. Josipa Vandota bi lahko v tem smislu imenovali njihovega epigona, posnemalca. Tisto, kar daje pri njem pečat originalnega sopotnika in daje pesnim posebno svežino, pa je njihov naravni okvir, pravcata **couleur locale**, po kateri nezamenljivo spoznamo avtorja Kekčevih prigod: skale, macesni, zarje, vile... skratka zagorski svet kot ga je bil pesnik živel in sanjal, sanjal in živel. Narava kot **correspondence**, bi rekli z modernim, simbolističnim besednjakom. In v tem okviru živi ali bolje rečeno lebdi neka idealna ženska podoba, imenovana Vida, kot poosebljena sanja, ki druguje pesniku v samotnih urah in izvablja iz njega njegovo poezijo, njegovo srčno kri. »Zanj sem bila samo idol, nekako utelešena Kranjska gora«, pravi gospa Vida Kovačičeva, roj. Dobovišek v omenjenem zapisu iz Gorenjskega glasa. Duša teh gora, bi lahko rekli bolj poetično in filozofsko hkrati: podobno kot je bil romantični Balzac imenoval v svojem znanem romanu gospo Mortsauf, češ »ona je bila lilija te doline...«. S tem pa zadenejo pri Vandotu ob posebnost, ki je redka v slovenski književnosti, kjer raznovrstnih muz, navdihovalk in ženskih idolov sicer ne manjka. A vsepovsod jih najdemo bolj ali manj individualizirane. Vida pa je Vandotu hkrati bitje, ime in simbol: je narava, kot smo že omenili, a hkrati tudi njena ezoterična vsebina, njen ključ in njena pomenljivka. Tu vidimo, da se Vandot navezuje na zelo staro tradicijo, ki jo imenujemo trubadurska. V njen se žensko bitje, v bolj ali manj razločnem zapopadku, moškemu prikazuje kot princip moralnega izpopolnjevanja, četudi (in predvsem!) za ceno uresničitve. Tu smo blizu tiste idealne formule »daljne ljubezni«, **amor de loingh**, kot jo je v 12. stoletju oznanjal provansalski G. Rudel; to je tista petrarkestična tradicija, ki je med drugim dala tudi našega Prešerna. Josipu Vandotu je samo v čast, da se ji je pridružil – četudi v skromnejših dimenzijah in s talentom, ki ostaja nekako nerazvit, sramežljiv in okoren.

I. (1)

Bleščec kot genij duša tvoja
krog mena, v meni v noč plamti,
v pomladni luči, s cvetjem prvim
v jesen bogato mi dehti.

Jaz hodim skozi polje – žanjem,
kar zasejal je tvoj pogled,
življenje se topi mi v sanje
kot sen iz tvojih mladih let...

Iz njegovega opusa smo izbrali nekaj značilnih pesmi,* za katere menimo, da zaslužijo vsaj revialno objavo. Škoda, da niso izšle ob svojem času; pesnik bi se bil morda ob njih soočil s kritiko in z odmevom, ob katerem bi njegova Muza zazvenela močneje, bolj dognano. A on sam je hotel drugače, hotel je ostati skrit in tih:

*»In v sladkostih tvojih
davnih davnih ur
onemel bo z njimi
zadnji trubadur.«*

(27. sept. 1934)

Andrej Capuder

* Številka v oklepaju pomeni stran v rokopisu

II. (51).

(Pred tvojo sliko.)

Kaj bi dal, če le enkrat
roka ta bi oživila,
mehko šinila čez bol
razboljenega mi čela!

Kaj bi dal, če ustna ta
enkrat le bi vzkoprnela,
tiho, kakor sen sladák
k mojim ustnam se prižela!

Kaj bi dal, če te oči
varne zdaj bi toplo zrle,
v duši našle sanje vse,
ki so davno, davno umrle!

Noč blesti in božji kip
k zemlji ne vzdrhti nikoli,
v prahu in nesreči ga
duša le časti in moli...

III. (56)

Nikdar zvedela ne boš,
kaj si v srcu mojem bila—
up poslednji, zadnji strah,
trn le, morda roža mila?

Morda šla si prek srcá
kakor pòmlad božajoča?
Morda bila si jesen,
v zadnjem snu umirajoča?...

Tiho, tiho vse okrog...
Jaz oči le vidim tvoje,
krog telesa svetega
vijejo se želje moje.

Vije strast pobožna se,
vije se in ne ugasne,
kot ljubezen, ki plamti
daleč v božje dvore jasne...

IV. (66)

Vida, Vida, ti si misel,
ki mi v srcu večno cvéte,
cvete kot skrivnostna roža,
ki ljubezni srečo plete.

Plete v tihih jo večerih,
v dneh jo plete sanjajočih,
ko topi na rožah solnce
se v poljubih nemih, vročih.

Sam jo nosim v srcu skritem,
sam jo nosim v duši verni,
in življenje z njo mi cvete
v misli sladki, neizmerni.

Misel misli z mano hodi,
z mano dviga se v višine
in v oči se tvojih rajú
utaplja v mehke globočine.

Utaplja v vonju rož se tvojih
kakor solnce, ko zahaja,
ko sred noči hrepenenje
in ljubezen gorka vstaja...

Nad Vitranca srebrno krono,
kipečo v večni svet višav,
večernica gori, trepeče –
o ljuba, to je moj pozdrav.

O minuti, ko ti misel zadnjo
poljubilja že nemirni sen,
jaz sem pri tebi v svitu zvezde
kot žarek zapuščeni njen.

Ti čutiš me v drhtečem dihu,
ki v grudi veje ti, v lase,
ti čutiš me v poljubu nemem,
ki ti na ustnih toplih mre

Ti čutiš me v objemu tesnem,
ko srce srcu govori,
in niti v snu ne veš, da moja
vse sladke ure si noči...

Večernice poslednji žarek
z goré se utrinja tih in vroč,
ljubezen v sanje tvoja diha –
o ljuba moja, lahko noč!

Bajka bela nad dolino,
skozi mir poldanji gre,
tiho, tiho, da jo čuti
hrepeneče le srcé.
Vetra dih perot je njena,
blesk snegá je njen obraz,
v žuborenju skritih virov
poje v dan njen sladki glas.

Jaz pa sanjam in jaz vidim:
tvojega telesa slaj
ves se k meni zdaj prižema,
ves izliva v me se zdaj;
ti si eno, z mano eno,
kot poljub je vroči ta,
ki v sekundo večno meni
strnil srečo je srcá...

Bajka bela, opoldanja
pesem tiha je samó,
ki jo diha, ki jo poje
tvoje belo mi telo...

Gora bela v noč se sklanja,
sanje silne, večne sanja,
jaz sem sam in ti si sama
in še Bog molči med nama.

Potok gorski se leskeče
in šumi, v srce šepeče
o ljubezni, ki za naju
je vstala v gorskem maju.

Njene plahe, žalostne oči

Tadeja hodi v prvi razred, Jasmina pa v vrtec.
Tadeja je mirna, plaha, molčeča. Ima svetle, bele
lase. Jasmina je pravo nasprotje. Živahna, klepe-
tava, prav nič boječa. Z rdečkastimi lasmi, kakor
bi imela na glavi tanke, bakrene niti.

Mati je nekoč ljubila Tadejinega očeta, zdaj pa
ima rada Jasmininega.

»Ti pa nimaš očeta, jaz ga pa imam,« se Jasmi-
na pobaha pred sestrico, ki dela domačo nalogo.

»Moj oče je pa lepši kot tvoj, kar poglej sliko,«
se Tadeja ne pusti in kaže sliko svojega očeta.

»Moj oče ima mamo rad, tvoj je pa ne mara,«
je Jasmina neprizanesljiva.

»Moj oče pa jo je prvi imel rad,« brani Tadeja
svojega očeta.

»Moj oče mi vedno kaj prinese, tvoj te pa niti
ne pride obiskat,« hoče Jasmina zmagati.

Tadeji je hudo. Res ima lepega očeta, toda nič
več je ne obišče. Ostal je nekje daleč in Bog ve,
če ga bo sploh še kdaj videla.

Tadeja se obrne k steni in v očeh se naberejo
solze. Polzijo po licih in rišejo grenke sledi.

»Mama, Tadeja se joče,« zakliče Jasmina v ku-
hinjo.

»Kaj pa je? Kaj si ji storila?« pride glas iz
kuhinje.

»Ničesar nisem storila, samo povedala sem.«

»Kaj si povedala, Jasmina?«

»Da je njen oče ne mara, da je nikoli ne
obišče.«

»O, ti otrok,« vzdihne mati in pride v sobo.
»Tadeja, ne misli več na svojega očeta. Ti imaš
sedaj drugega očeta. Dobrega očeta, ki te ima
rad. Pa tudi jaz te imam rada.«

Mati objame obe deklici. Budi se ji spomin na
Franca, ki jo je res imel rad, toda njuna ljubezen
se je ohladila. Neka kruta usoda se je poigrala
z njima, hladen veter je pripihal njuni srci. Zdaj
je, kar je.

Materina roka boža bele lase, vendar je Tadeji vseeno hudo. Ne more pozabiti in ne razumeti dogodka izpred nekaj tednov.

Pred kapelo je skupaj z drugimi otroci čakala na začetek verouka. Tudi Tadeja je prišla skoraj pol ure prej. Kakšen verouk bi pa bil, če bi šla naravnost v kapelo. Prej se je morala srečati s prijateljicami, se pogovarjati in igrati.

Sredi tekanja in kričanja se je Tadeja nenadoma ustavila. Na križišču pred kapelo se je ustavila rdeča stoenka. Srce ji je začelo močneje biti.

»To je moj oče,« je kakor val ob obalo butalo v Tadeji.

Najrajši bi stekla k avtomobilu in se vrgla očetu v objem. Toda premočno so odmevale v njej materine besede:

»Ti imaš sedaj novega očeta, stokrat boljšega kakor je bil prejšnji. Da te ne vidim v njegovi družbi! Niti besede ne smeš spregovoriti z njim.«

Tadeja se je bala matere, zato se je potuhnila. Obrnila se je proč od očeta. Oče pa je stopil iz avtomobila. V roki je držal majhen zavo. Z očmi je iskal med otroci. Oči so našle.

»Tadeja, pridi sem!«

Otroci so se še naprej igrali in se glasno pogovarjali, zato Tadeja ni slišala klica. Tako je vsaj oče mislil.

»Tadeja! Slišiš? Pridi k meni.«

Toda Tadeja je gledala proč in se ni oglasila. Pa so jo otroci opomnili. Tedaj se je morala obrniti. Nekaj korakov pred njo je stal oče. Njen oče. Žalostno so gledale njegove oči. Bridkost mu je stiskala grlo, ko je spregovoril:

»Tadeja, pridi, nekaj sem ti prinesel.«

Tadeja se zdaj ni mogla več premagovati. Kaj ji mar materina prepoved! Kaj ji mar otroci, ki bulijo vanjo! Tudi ona ima pravico pogledati očeta, se stisniti k njemu.

Skočila je k očetu in on jo je prijel z močnimi rokami, jo dvignil in stisnil k sebi. Tadeja se je prižela k njemu, ga z rokami objela okrog vratu, svoje lice pritisnila k njegovemu.

»Glej, Tadeja, prinesel sem ti bonbone,« je čez čas izdaval oče. Solze veselja in bridkosti so mu silile v oči. »Ti moja pridna deklica!«

Tadeja se je s svojima ročicama še bolj oklenila očeta, kakor da se ne bi hotela nikoli ločiti od njega.

Zla, kruta usoda je ta trenutek sreče spremenila v še večjo bolečino. Ne oče ne hčerkica nista opazila delavskega avtobusa, ki je ravno ta trenutek pripeljal pred kapelo, kjer je bila postaja. Z avtobusom se je pripeljala tudi Tadejina mati, nekdanja Francova žena. Že iz avtobusa je opazila rdečo stoenko in Tadejo v očetovem naročju. Vsa besna se je prerivala med ljudmi, da so jo

začudeno gledali. Skočila je iz avtobusa in se zagnala čez cesto proti kapeli.

»Prekleti ded, pusti mojega otroka,« je zavpila in iztrgala Tadejo iz objema. Zavojček je padel na tla in bonboni so se razsuli po asfaltu.

Mati se ni zmenila ne za bonbone, ne za ljudi, ki so osupli gledali ta prizor. S Tadejo v naročju je odvihrala proti domu. Tadeja se ni upirala, saj je ostala povsem brez moči. Nič ni rekla, le solze so ji tekale po licih.

»Kaj se cmeriš? Saj sem ti rekla, da se ne družiš z njim. Pusti pri miru tega bedaka. Očeta imaš doma.«

Vrečka z zvezkom in veroučno knjigo je ostala pri kapeli, obešena na kljuko. Tisti dan Tadeja ni bila pri verouku.

Tadejin oče pa je kar stal pred kapelo. Vse misli so ga zapustile. Zagnila ga je tema. Šele čez čas se je ovedel, da stoji sredi otrok, ki ga začudeno opazujejo. Potem je opazil ljudi, ki so se pripeljali z avtobusom in se skrivaj ozirali vanj. Šele nato se je zavedel, kaj se je zgodilo. Kri mu je planila v blede lica. Dlani so se stisnile v pesti.

»Kaj zijate,« je vrgel otrokom. Obrnil se je, se vsedel v avto, zaloputnil vrata in divje odpeljal, da so gume cvilile in je kamenje frčalo. Ni se peljal daleč. Le sto, dvesto metrov. Tam je sunkovito zavrl in Tadeja je iznad materine rame skozi megleno kopreno na očeh še videla, da je njen oče planil v gostilno.

Zvečer Tadeja dolgo ni mogla zaspati. Končno ji je spanec le zaprl oči. Medtem, ko je njen oče pijano slonel ob točilni mizi, je Tadeja sanjala.

Z očetom sta šla po poti med njivami. Sijalo je sonce in ju pozdravljalo. Ptici so jima prepevali in rože so jma prijazno kimale s cvetovi. Oče je hodil ob njej in ona ga je držala za roko. Tedaj se je nekje daleč iznad jelševja dvignil jastreb in poletel proti njima. Čim bolj se je bližal, tem večji je postajal. Mahal je s perutnicami, da so se lomila drevesa in je pšenica divje valovala. Oči so divje gledale vanju in ukrivljen kljun je bil pripravljen za napad. Jastreb je bil že tik nad njima. Postal je tako velik, da je pokril pol neba. Prestrašeni ptici so utihnili in še sonce je potemnelo. Tadeja je vsa drgetala od strahu. Oklenila se je očeta. Toda jastreb ni pograbil nje, ampak očeta. Dvignil ga je v zrak in z njim odletel. Tadeja je ostala sama sredi polja. V jastrebovih krempljih se je oče vse bolj oddaljeval, postajal vse manjši.

»Oče, oče! Rešite ga!« je kričala Tadeja. Toda nikjer ni bilo nikogar. Jastreb z očetom v krempljih je izginjal z obzorja.

»Pomagajte. Rešite ga. Ne smem ga izgubiti.«

»Pomiri se, Tadeja,« jo je mirila mati, ki jo je njeno vpitje prebudilo. »Si kaj hudega sanjala?«

Tadeja se je prebujala. Izginil je jastreb, ni bilo več polja, ne očeta. Ob njej je bila mati.

»No, kaj si sanjala, Tadeja?«

Tadeja se je prebudila. Sanje so izginile. Ali jih naj pove materi? Ne, tega ne more in ne sme.

»Nič ni bilo,« je dahnila Tadeja.

»Dobro. Zdaj pa zaspi,« je še rekla mati in ugasnila luč.

Od takrat se Tadeja redko nasmehe. Tudi z besedami skopari. Najrajši je sama. Sedi v svoji sobi in se uči ali pa bere knjige. V novem domu, kamor sta se z materjo preselili, je vse lepo, udobno, toda Tadeja marsikaj pogreša. Pogreša babico in dedka. Najbolj pa seveda očeta, čeprav ima sedaj novega, dobrega očeta, pa še sestro ima.

»Le zakaj ne smem imeti očeta rada? Zakaj ne smem domov? Zakaj ne smem stopiti na domače dvorišče? Zakaj ne smem pozdraviti dedka in babico?«

Tadeja ne razume materinega ravnanja. In nič več ne omenja svojega očeta. Skuša narediti vse, kar ji mati naroči. Uboga tudi novega očeta. Toda njene plahe, žalostne oči razkrivajo brezno, ki bi ga mogel zapolniti le oče, njen oče.

Lojze Kozar ml.

Dekle z rdečo vrtnico

I

Čudno svež je bil tisti avgustovski večer v samotni vasi. Rahla meglica se je stapljala po dolini z bujno roso poznega poletja. Kakor da je vsakdanja utečenost postala slovesnejša v splošni naveličanosti.

Razočarana je obstala pod divjim kostanjem; Vendel namreč ni prišel. Predala se je radoživemu spominu, ko sta se bila prvič srečala.

Vračala se je iz mesta. Presenetilo jo je, ker so poostriili kontrolo ob meji. Prišli so novi vojaki. Morala je pokazati osebno izkaznico.

»Domačinka sem,« je ugovarjala vojaku, ki je bil gotovo novinec.

»Verica Grabanar,« je trdo zlogoval in jo premeril ter se zapičil vanjo, kakor da jo ocenjuje.

Tega je bila navajena. Ponosno mu je vrnila pogled, da se je za hip zmedel in se ji začel opravičevati. Žalostne temne oči so jo vznemirile. Črni bujni lasje in temnejša polt so zasijali očarljiv nadih nekega drugega, njej še popolnoma neznanega, sveta.

»Vendel mi je ima, doma pa sem iz Debrece-na,« je zajecjal in ji vrnil izkaznico.

Pozneje ga je večkrat bežno videla. Ščasoma pa sta se zblížala, tako da so senčna nasprotja zbledela v siju vročega zanosa.

II

»Še zmeraj hodiš s tistim vojakom?« se je oče strogo zazrl v hčerko. Verica je samo sramežljivo prikimala.

»Toda vsa vas o tem govori!« se je zdrznil.

»Pa kaj,« je hladno pripomnila.

»Kako si lahko takšna? Vsem nam delaš sramoto!«

»Le za čast ti gre,« mu je usekala nazaj.

»Dobro ti hočem,« se ji je nasmešnil z bolečino

»Potem pa se ne vmešavaj v moje ljubezenske stvari!« ga je opomnila.

»Preveč si samozavestna, vendar ti bom tudi to trmo izbil iz glave!« je zvišal glas.

»Ne, ne boš!« se mu je uprla. Skušal ji je lepo dopovedati:

»V življenju sem velikokrat tvegala. Svoje pri-padnosti majhnemu narodu nisem zatajil nikoli. Nisem klonil niti v tistih težkih letih, ko so nas na vsak način hoteli izseliti na drugi konec države. Nekateri so žal morali iti.«

»Čemu mi to spet pripoveduješ?« ga je preki-nila.

»Kako si tako kratkovidna?« se je razjezil in nadaljeval:

»Izberi si kakšnega domačega fanta, ne da se vlačiš z vojaki.«

»Oče ne bodi enostranski,« mu je ugovarjala.

»Ne prekinjaj me! Ali si kdaj pomislila, da te ta tvoj ljubi vojak lahko zapelje, nato pa pusti. Ne verjamem, da bi te vzel s seboj v notranjost države. Če boš pa šla z njim, se gotovo izgubiš v morju večinskega naroda in pozabiš svoj rod, ki je v teh naših bregih in globelih vztrajal dolga stoletja. Na to pomisli Verica!« jo je proseče pogledal.

»Saj to končno ni zelo pomembno,« je hči zamahnila z roko. Oče je vzrožil in udaril s pestjo po mizi:

»Za kazen boš vsak večer doma in tudi ob koncu tedna ti ne dovolim nikamor od hiše!«

»Bom pa ušla,« je zaloputnila z vrati in stekla v svojo sobo. Vrgla se je na posteljo in krčevito zajokala. Z nežnimi prsti je zagrebla v mehko odejo in vprašujoče hlipala:

»Zakaj, zakaj?«

Kakor da je bila bosa v dolgi beli obleki sredi krvavo rdečih vrtnic. Neznani glas jo je dvomljivo vabil:

»Pridi!«

Slepo je krenila med vrtnicami. Ni se zmenila

za trnje, ki ji je ranilo stopala, da je kri oškropila rob bele obleke. Hitela je v neznano. Lahka, skoraj brez teže, je iztezala roke v mavrično daljavo. Lebdela je v odmevu zasanjanosti in prikritih željah nedokončane ljubezni.

III

Skrila se je za mogočno deblo divjega kostanja in opazovala Vendla, kako se je počasi in oprežno vzpenjal v hrib. Ni mogla vzdržati v svojem skrivališču. Spustila se je po hribu in se ustavila v njegovem objemu. Vsa zadihana ga je strastno poljubila na usta. Tedaj se je Vendel sklonil, vzel rdečo vrtnico in ji jo podaril.

»Pazi, da se ne zbodeš!« jo je opozoril. Za trenutek je prebledela in globoko vzdihnila, ko se je spomnila mučnih sanj.

Zavila sta med borovce. Vonj po smoli ju je omamljal. Molčala sta. Tesno objeta sta se prepustila prvinskosti.

»Grega se lovit,« se je Verica iztrgala iz vročičnega objema in izginila med borovci. Zdirjal je za njo. Tekla je po obronku borovega gozda. V dolgem skoku jo je ujel, jo zgrabil, podrl na tla in se vrgel nanjo.

»Vendel, nikar!« je zakričala v grozi.

Zgoraj v senožeti je starejši moški kosil otavo in ko je zaslišal krik ter zagledal nenavadni prizor, je pritekel na obronek in zavpil:

»Kaj pa delaš?«

Vojak se je prestrašil in zbežal v gozd.

»Prekleti Voger!« je zaklel in pomagal dekletu, da se je uredila. Nato je odšel nadaljevat košnjo.

Šele sedaj je doumela, kaj se je zgodilo. Skušala si je bolje popraviti obleko in prikriti odrgrnine. Pod enim izmed borovcev je obstala. Na tleh je ležala vrtnica. Zazdela se ji je še bolj rdeča. V divji jezi jo je pomendrala. Cvet se je kot madež krvi zasekal v njeno globino, da je bolesto zaihtela. Prepuščena neskončni žalosti je odvala domov.

V borih je lahno zašumelo. Otožno so se nežne sape umirjale v krošnjah. Nekaj porumenelih iglic se je usulo na pomendrani cvet in zakrilo krvavo resničnost.

Stanislav Koštric

Srebrna duša

Zeleni mrak nad reko naju je zavezoval v sprajljivost. Mama se je ogledovala proti jašku »Kajzer«, jaz sem se bratil z Idrijco, ki se je šepetajoče poigravala pod nama. Zvonar pri jašku je vsakih nekaj minut pocingljaj, dve veliki kolesi vrh stolpa sta se zavrteli in se potem spet ustavili.

– Ko bomo prišli domov, bomo jedli, sem spraševal mamo, ki pa je samo zmigovala z rame in mi s tem dajala vedeti, da bo kot vsak dan.

Bom začel drugače, sem jo spraševal z očmi, ali naj vprašam drugače?

– Tako kot želiš ti?

Kaj o molitvi?

In je peneča se Idrijca ukazala izreči tistih nekaj besed, ki so razburkale moj in njen čas, čeprav je imel vsakdo od naju drugačen utrip, nihaj:

– Kje je duša, sem jo povprašal, ali v srcu, ali v možganih?

Po glavi mi je hodilo tisto: Duša Kristusova posveti me...

– Duša je povsod, je bila hitra mama, kot da bi bila za štedilnikom pri tisti knapovski mineštri. Duša je v srcu, v glavi, v trebuhu, v nogah. povsod je.

– A tako. Kaj pa sploh je duša, me je pognal v vprašanje šum bele vode pod nama, mogoče pa v vetru migajoča platana ob eni knapovskih hišk.

– Duša je Bog. Je tudi sonce in je otrok, je veselje, pa je tudi bolečina v človeku. Telo je beseda duše.

Postala je skrivnostna, vendar niti trenutek zadregljiva. K jašku se ni več ozirala, kot da oče tako in tako še ne bo prišel iz jame.

– Ali sta najini duši eno, tvoja in moja, sem se ozrl v nebo, ki je temnelo od bolečine.

– Sta, tvoja in moja duša je eno, sem nama je velela priti, k reki, počakati očeta.

Potem je dolgo molčala. Povetrilo je, zvonar pri jašku je bil še glasnejši, na griču Svetega Antona je poklenkalo, nekdo je stopal v najino sprajljivost z: Dober večer, ali ga še ni, sedaj bodo vsakčas zunaj...

– Pa spet nista eno najini duši, ker tudi najini telesi nista.

– To ve samo Bog.

Taka je bila zmeraj, tega se je naučila od svoje mame. Vlekel se je ta odgovor na vsa vprašanja skozi rod, bogve od kdaj. Morda je bil tak odgovor v rodu vseh petsto let, odkar je tisti škafar gori za cerkvijo Svete Trojice našel tisto srebrnino v škafu in je debelo pogledal.

– Praviš, duša je povsod, govoriš, da imava ti

in jaz eno dušo. Ali je zelene barve, take kot trava.

– Jaz bi rekla, da je zelene, je postala otročja, majhna kot jaz, kajti odgovor je bil iz zadrege, mogoče iz igrivosti, najbrž pa od nezavednega hrepenenja, da bi bila midva res eno. Hkrati pa je bil odgovor tudi že namig, da se najini življenji z vsem kar sta in kar bosta, razhajata, kar naj bi bilo obžalovanja vredno streznjenje. Mogoče posledica izvirnega greha.

Pa ji nisem dal miru. Rekel sem ji, da to ne more biti tako, saj vendar ona ve za večje resnice. Jaz pa sem samo bilka, ki včasih malo zamigota, kot drevo se pa nikoli ne strese.

Mogoče pa tudi ona še raste, ali pa sama nad sabo obupuje. Nekaj takega mi je hodilo po glavi. Enakosti ni, če so že podobnosti.

Gledal sem gori proti kasarni, proti griču, kjer so sivela ogromna italijanska poslopja, v katerih so se delali kapniki kot v Postojnski jami, ljudska oblast pa ni vedela kaj bi z gradom, s tistimi rovi, v kateri so se včasih Italijani učili streljati. Ne vem, zakaj sem uprl oči prav v tiste ogromne sohe.

Mama pa je bila odločna kot zmeraj. Rekla je: tako in nič drugače, duša je vse, telo pa čisto malo. Kot da se mi je posvetila v svojem poslanstvu, ki je bilo tisti podvečer tudi pričakovanje očeta, prihajajočega iz zemeljskih globin. Bila je mogočna in tako dosledna, da ji nisem mogel verjeti.

Če ne bi bilo duše v človeku, ne bi bil človek, bi bil žival, ali pa drevo.

Platana se je spet oglasila s šumom in slišal sem tudi blejanje ovac, ki jih je Bernik pasel po hribu čisto gori pod nebom.

– Potem pa tako. Ko pride še oče iz jame, bomo še večja duša in do stare mame bomo šli in bomo še večja in po mestu se bomo sprehajali in bomo največja. To bo neke vrste socializem, sem se spomnil tovarišice Elze, ki je vse postavila na svoje: v socializem.

Kot da bi razbrala moje misli, me je mama prišla za roke in rekla: duša in nebesa so tudi eno.

Mrliški zvon me je pretresel in nisem ji mogel verjeti. Bilo je vse tako daleč in zvonar pri jašku »Kajzer« me je postavljal na tla, prav v sredo socializma, v katerem pa se o duši ni veliko govorilo.

Potem, ko je oče ves črn prilezel do naju in smo se pozdravili samo z očmi ter se napotili do hiške čisto onstran mesta, sem o duši še naprej razmišljal. Vsakega meščana, ki smo ga srečali, sem videl bolj dušno kot telesno. Senčno – enkrat vijoličasto, drugič zelenkasto, in tudi rumeni so

bili ljudje, eni pa pisani. Duše so oblegale mesto, teles skoraj ni bilo več.

Nekaj se je mama menila z očetom, vendar ju nisem poslušal. Bil sem tisti podvečer oblastnik tega kraljestva duš.

Oče, ki ni veliko govoril, me je nekajkrat pogledal, se nakremžil in mi z očmi povedal kar mi je velikokrat tudi z besedo: iz tebe ne bo nič. In je zmeraj dodal: če se ne boš učil, boš moral delati.

Jaz pa sem razmišljal, ali je to sploh kakšno početje, ki vodi v socializem ali pa v nebesa – sestavljanje duše mesta.

Ljudje so se smejali, zavijali so z besedo kot da se spakujejo in, če sem hotel ali ne, vsi so mi oporekali. Ta, da ni zelen, oni, da ni črn, tretji, da ni pisan... Jaz pa sem že imel vse na svojem mestu. To je duša kraja, je sonce v hišah in je otrok v ljudeh, je nebesa in socializem hkrati. Naš kraj ima dušo pod zemljo. Nekaj pa jo proseva prav gori do nas, do šole, do občine, do tovarišice Elze, do gospoda Janeza, do stare mame. Oče gre vsak dan ponjo in duša tega mesta je pravzaprav bele barve. Sveti se kot porcelanast krožnik in gladka je kot žamet. Da pa je lahko taka, morajo moj oče in vsi očetje tega kraja vsak dan ponjo doli v našo jamo, ki je drugačna od vseh jam tega sveta. Drugačna je kot Postojnska, kot luknje, iz katerih bruha lava in različna je tudi od vseh drugih jam, od Trboveljske in Velenjske. Od vseh svetovnih jam je drugačna. Zato vsa ta iskanost, ta sveti zven duha, ki je tako zlahten in mogočen.

Kaj mi ni rekla nama tam pri reki, da imajo tudi mesta svojo dušo! Pravzaprav mi je ona rekla, povedala mi je. Tega se sam ne bi spomnil.

Ko je ležala na mrtvaškem odru, smo se zvečer zbrali ob njej in zapeli tisto o rožmarinu in ono »Pri Barbari že zvon zvonici«. Resna je bila kot takrat ob reki, le nekoliko zadržanosti je bilo v ugaslih očeh. Med petjem sem slišal hlipanje očeta in nekaterih tet in stricev, ki so se spomnili njene doslednosti glede duše, ki da je vse, ki je tudi telo, občestvo, ki je nebesa in socializem hkrati. Nisem mogel jokati. Bolj mi je šlo po glavi, da je tudi v njenem telesu še zmeraj prav toliko duše, kot jo je bilo tedaj ob reki in da je to moja duša. Nisem mogel biti žalosten. Povzdignil sem glas z ostalimi, ki so začeli drobiti Zdravemarije in potem so zapeli še ono: »Oljsko goro tiha noč pokriva«. Bilo je veličastno in toliko radostnega prebujenja se je nabralo v tisti kamri, ki ji rečejo mrliška vežica, da sem vzkliknil v svoje notranje prostore: ja, duša je vse. In beseda je tudi vse, je človek in je kraj; skrita je, vendar jo je človeku dano videti in čutiti, samo če to hoče.

Jože Felc

Pri nas doma

Moj oče, Amerikančev Petrek, je bil doma v Loperšicah pri Ormožu, roj. 1881. l. Spominjam se njegove domačije, ki je bila tudi moja rojstna hiša. Hiša je bila visokoprtilična in je imela spredaj veliko, obokano verando. Za hišo je bila dolga »zajza«, v kateri se je nabralo toliko vode, da je mlin, ki se je držal hiše, lahko »ropotal« noč in dan. Na jezu je v bližini mlina stala mogočna kamnita miza, ob njej pa brezovi štori za sedeže. Tu je bila običajno senca, kajti ob potoku so rasle jelše, ne daleč proč pa je bil gozd. V hudi poletni vročini se je bilo tu mogoče prijetno ohladiti.

V Amerikančevem mlinu so delali tudi olje. Posebno pozimi so se vrstile skupine, ki so prinesle ali pripeljale bučnice ali sončnice. Največkrat že oluščene. Te so v mlinu semleli, dobro pregnetli in nato v velikanskih železnih ponvah – mislim da so imele premera 70 cm – ki so bile nameščene na kotlenkah, pražili. Venomer smo morali mešati, da se olje ni zažgalo. Ko so to primerno praženo maso precedili in tropine stisnili, so ostale prge ali kakor se to strokovno imenuje – oljni siri. Daleč naokrog je dišalo po izvrstnem bučnem olju! Te prge so bile tudi dobre za žvečiti, ker tropine niso bile tako iztisnjene kot danes pri industrijskem postopku. Ljudje, ki so bili s tem poslom zadolženi, so bili po večini mlajši – sem in tja tudi kak starejši »strokovnjak« in tako je to delo potekalo v veselem vzdušju in šali. Četudi sem bila še čisto mala, se dobro spominjam tistega vrveža, posebej pa še odprtega studenca v svinjski kuhinji. Ta je bil precej globok, ograjen, vodo pa so zajemali z lesenim žetnarjem, ki je bil pritrjen na dolgem drogu. S tem je šarila običajno stara tēca Mica in ni pustila otrok zraven, da se ne bi kateri utopil. Večinoma smo se zadrževali v veliki prednji sobi, kjer je stal tudi lep zidani štedilnik. Dedek in babica sta imela svojo spalnico, mlada družina pa je bila nastanjena v »Petrekovi hiški«. V nadstropju nad mlinom je bilo po celi dolžini urejeno skupno ležišče in vzdolž cele stene je bila vzdana lončena peč, ki je bila vedno topla. Na njej so se sušile koščice bučnic ali sončnic. V tem prostoru so prenočevali oljarji.

Oče je bil trdno prepričan, da bo nekoč tu gospodaril on. Izučil se je za mlinarja in se zaposlil v nekem velikem mlinu na Dunaju, da bi si pridobil več strokovnega znanja. Tam je ostal tri leta, a ker mu je mlinski prah zelo škodoval, je menjal poklic in se zaposlil kot trgovec v Gornjem Mihajlovcu ob madžarski meji. Ko se je po svojih trgovskih poslih mudil v Rušah, je tam

spoznal Tončko Grizoldovo, brhko in razgledano dekle iz trdne Grizoldove kmetije na Smolniku, vnukinjo narodnega buditelja in ljudskega pesnika Davorina Grizolda. V maju l. 1910 sta se poročila. Leta 1911 sem se rodila jaz in spomladi 1914 je umrla babica v Loperšicah. Nato je nastala prva svetovna vojna. Pred tem sem dobila še dve sestrici. Oče je bil vpoklican v vojsko, dedek pa se je hitro po smrti prve žene oženil z lepo Kranjico, ki pa je bila 30 let mlajša od njega. Pripeljala je s seboj hčerkico Elo, ki je bila gospoška deklica, vendar prijetna in dobrosrčna. Mama se je z nami otroki preselila na svoj dom na Smolnik. Tam je bilo zelo lepo. Četudi sem bila še mala, sem uživala nad čudovitim razgledom in dobro se spominjam, kako smo gledali v dolino, kjer so tisti čas gradili mogočno elektrarno Fala. Leta 1917 sem začela pogumno hoditi v šolo v Ruše, 1 1/2 ure hoda skozi strnjeni gozd. Pozimi sem se vozila s sanmi in sem imela to srečo, da so mi vkreber pripeljali sanke volarji, ki so vsak dan vlačili hlode na žago v dolino. Nekoč se je zgodilo, da se nam je ustavila ura. Bila je jasna, mesečna noč. Mama je mislila, da bo kmalu jutro in me je odposlala v šolo. Bil je hud mraz. Pridem v Ruše in šola je bila še zaprta. Uredila sem se na prag in čakala, da je prišla šolska sluginja kurit v razrede. Vso premraženo me je z velikim sočutjem kmalu ogrela. Spomnim se tudi, da smo šolarji med odmorom šli ven in takrat smo videli, kako kar naravnost čez polje v globokem snegu gredo vojaki. Bili so štirje, ki so »rekvirirali« – popisovali pri kmetih pridelke za prisilno oddajo. Bila pa sem trdno prepričana, da je med njimi moj atek – vojak je vojaku podoben –. Odrhala sem se od sončencev in stekla vojakom naproti pri tem pa vzdikala: »atek, atek...« Ko sem bila že pri njih, sem opazila, da sem se zmotila in začela bridko jokati. Eden od vojakov me je pobožal in mi dal veliko čokolado. Sedaj – po sedemdesetih letih – se tega živo spominjam.

Na Smolniku smo ostali do atekove vrnitve iz vojske l. 1918, potem pa šli zopet v Loperšice. Nova gospodinja – mačeha – je bila po poklicu trgovka in nevajena kmačkemu delu, zato je vse težje delo z živino opravljala teca Mica. Ker je bila že dolga leta pri hiši in se zavedala svojih sposobnosti, si je znala priboriti tudi potrebno avtoriteto. Kuhala je moja mama. Mačeha je v glavnem skrbela za red. Moje mame ni imela rada, zato je atek sklenil, da se bo z družino odselil. Nagovoril je očeta, da mu je prodal male gorice s hišico na Humu. Tja smo se – bilo nas je šest in sicer: atek, mama in štiri hčerkice, Cita, Milica, Olga in Erna, preselili že v jeseni l. 1918. Dobro se še spominjam, kako smo gledali z brega dol na glavno cesto, po kateri se je premikala

ogromna množica vojaštva in ljudje so govorili, da gredo Madžari domov iz vojske. Kako se nam je zgodilo na Humu, sem opisala v moji črtici »Hum« in ne bi več ponavljala. Poudarim naj samo, da mi je mama rekla, da so bili tam za nas najlepši časi. Čeprav je bila ona doma iz trdne pohorske kmetije, kjer so redili po 20 govedi in še konje, se je ona živela v malo gospodarstvo, na katerem smo redili samo prašiče za domače potrebe, kunce in kokoši ter kožo neke priznane pasme, ki je bila izvrstna mlekarica. Molzli smo jo petkrat na dan in mleka je bilo vedno dovolj. Atek se je zaposlil kot trgovski potnik v Ormožu in ničesar nam ni manjkalo. Ker se je dedeku v Loperšicah rodilo v drugem zakonu že 6 otrok – dva sta mala umrla –, se je atek sprijaznil z dejstvom, da nikoli ne bo gospodar na njegovem rodnem domu in zbral je vse svoje moči in znanje, da nam ustvari dom s pogoji za srečno življenje.

Leta 1919 se nam je rodil prvi fantek Ciril. Tisto leto smo se tudi preselili v Ormož in vzeli v najem gostilno Kletarskega društva. Ker je mama bila vajena na stik z ljudmi – saj sta z atekom imela pred prvo svetovno vojno trgovino – in bila obenem odlična kuharica, je gostilna prav dobro uspevala. Leta 1920 se je rodil brat Janko, leta 1921 pa sestra Martina. Zdaj nas je bilo že sedem otrok in ker je bilo stanovanje vlažno, je zdravnik svetoval, naj se zlasti zaradi zdravja malih otrok, preselimo. Posrečilo se nam je najti primerno stanovanje z lepim vrtom in sadovnjakom v središču mesta. Gostilno smo opustili, saj mama ob tolikih malih otrokih ni mogla voditi še gostišča.

Oče je kupil od trgovca Kuhariča mlin na Dravi. Poiskal si je družabnika Franca Glazerja, ki je bil poročen z mamino sestrično in nista imela nič otrok. Bil pa je vsestransko sposoben in z očetom sta se odločila, da postavita žago. Kupila sta parno lokomotivo, ki bi naj poganjala polnojarmenik. Glazer je bil strojnik in večinoma časa prebil v strojni delavnici, pri tem pa venomer tuhtal in tudi marsikaj izumil. Ker pa se je izkazalo, da je pogon s pomočjo parnega stroja prišel zaradi kurjave predrago, sta potem spremenila pogon na vodo. V ta namen sta namestila na Dravi dve šajki, med katerima je viselo mogočno, leseno kolo, ki je zajemalo vodo in na ta način poganjalo zobata kolesa, ki so potem vrtela ves mehanizem za obratovanje žage in tudi dinamo, da smo imeli svojo električno luč.

Po splavih smo po Dravi dobivali les iz Pohorja. Imeli smo lesno trgovino in trgovino s stavbnimi potrebščinami. Zdaj je oče začel načrtovati, da si bomo postavili stanovanjsko hišo. Zaposlil je pri Upravi Južne železnice za dodelitev parce-

le. Tam so mu rekli, da prodati ne morejo nič, edino bi bili pripravljeni zamenjati za drugo ustrezno zemljišče. Tako je oče kupil od hardeške občine njivo pod Zverinjakom. Čez to njivo je bila projektirana železnica Ormož – Ljutomer. Ponudil je to njivo Južni železnici, ki je ponudbo sprejela in očetu odstopila potrebno stavbišče in sveta med Dravo in progo v dolžini približno 200 m tako, da so splavi lahko pristajali na Dravnem obrežju, ki je postalo z omenjeno zamenjavo naša last. To je bilo leta 1924 spomladi. Na tem zemljišču je bila njiva. Posadili smo krompir in ko smo v jeseni krompir izkopali, smo takoj začeli kopati za temelje. Še jaz, slabotno, 14 letno dekletce sem odvažala s samokolnico izkopano zemljo. Ker sem imela na zapestju tvor, sem bila obvezana. Pa pride mimo bančnik Grivec, se mi nasmeje in pravi: a ti pa si tako obvezana kot dirkalne žrebece na tekmah na cvenskem hipodromu. Vseeno se mi je dobro zdelo, da je videl, kako sem bila pridna. Še pred zimo smo hišo dogradili in jo ostrešili. Preko zime se je stavba dobro presušila. Na spomlad smo začeli z ometavanjem in vsem mizarskim delom. Konec maja smo se vselili v svoj dom. To je bilo leta 1925, ko se nam je rodila naša najmlajša sestra Stanka. Še dobro se spominjam, kako je rekel oče moji mami. Veš, v jedilnici, ki je največji prostor, je že narejen lep leseni pod iz pohorskih desk, joj kako diši! Mizar ga je tudi že »pohobiljal« in v enem kotu je cel kup teh mehkih lesenih ostružkov. Mislil sem si, da bi šel jaz z otroci že danes dol spat. Ti pa s Stankico in Erno prideš jutri za nami, saj imaš še poln škafer perila za oprati. Spali bomo kar na tleh na oblanju. – Mama je bila z načrtom takoj zadovoljna. Dala je očetu stekleničko z blagoslovljeno vodo, mu naročila, naj vse lepo poblagoslovi. S prisrčnim »pojdimo v božjem imenu« so se poslovili in vsi veseli kar zbežali v naš novi dom, ki je bil resnično naš.

Drug dan smo se dokončno z vsem odselili in zvečer bili vsi srečni zbrani v bogkovem kotu v prijetni novi kuhinji. Atek je prinesel citre in zaigral »Je angel Gospodov...« Z dokaj ubrano pesmijo smo ga spremljali in se zahvalili Bogu, da smo dočakali brez kakršneoli nezgode ta srečen občutek uresničenja »biti doma«.

Bili smo srečni, zelo smo se imeli radi. Ljubeče smo spoštovali starše in jih ubogali na prvo besedo. Nekoč mi je rekla mama, kako sem bila že doraščajoče dekle – »Tako se druge matere pritožujejo, da jih otroci ne ubogajo, jaz pa sploh ne vem, kaj se to pravi!« Dobro se mi je zdelo, da je bila z nami zadovoljna. Pri nas je vladala velika disciplina. Že otroci smo imeli razdeljeno delo pa tudi čas za igro in razvedrilo je bil določen. Vsak večer po večerji smo posedeli pred hišo in s starši

prepevali. Oče je običajno igral na citre in nas naučil marsikatero lepo pesem. Njegova najljubša je bila: »Gor čez izàro«. Pri tem se je spominjal svoje ranjke matere in vselej postal otožen. Zelo rad jo je imel. In da bi ga razvedrilo, smo otroci zapeli »našo himno«: Ob bistrem potoku je mlin. Takoj je postal vesel in vedno smo morali zadnjo kitico dvakrat ponoviti. Ta se glasi: Pa mamca so spekli nam kruh, saj kruh pri nas nikdar ni suh. Le prosimo vedno preljubga Boga, da bi ne zmanjkalo ga.

Naglo smo odraščali. Dobro smo se učili, a tudi pri delu smo morali pridno pomagati. Oče je rad povdarjal: morate se učiti delati, da Vam ne bo težko, če bo življenje od Vas terjalo trdo delo. Če pa Vam ne bo treba tako garati, morate spoznati, kaj deloven človek lahko stori in kaj ne. Vedno pravim, da je najboljša šola za socializem številna družina. Pri nas smo vse delili. Težave in radosti. Vsi smo bili enako vredni, nobeden ni imel prednosti. Če smo bili zelo pridni, je mama prinesla iz slanine suho klobaso, jo natanko narezala potem pa dala vsakemu pošten kos domačega kruha, ki ga je prekrila s tankimi rezinami klobase in vsi smo bili zadovoljni. Če je imela kak priboljšek, je vedno razdelila na osem koščkov, toliko nas je bilo otrok, pa četudi je bilo še tako malo, da je vsak dobil samo grizljaj. Doma so nas tudi učili, da moramo biti radodarni do revežev in pomagati ljudem v stiski. Ne gledati na to, ali je proseči vreden ali ne, ampak samo na to, če je potreben. In hitro je treba pomagati. Kdor hitro da, dvakrat da. Oče je tudi rad rekel: če je Bog nam dal, da imamo, moramo mi dati tem, ki nimajo.

Kakor je bilo prijetno stanovati v bližini šumeče Drave, nas je le pogosto spremljal strah pred povodnjem. Spomladi, ko se je v gorah začel taliti sneg in v jeseni, v času dolgotrajnega deževja, je Drava navadno zelo narasla in prestopila bregove. Tako se je zgodilo, da je v novembru leta 1929 po polnoči pobrala 4 mline, ki so bili z močnimi verigami privezani na obrežju. Ob njih ponoči je prijokala soseda mlinarica, teta Tila s svojimi otroki kar v spalnih srajčkah tožeč: »voda nam je vdrla že v stanovanje, kaj naj storimo?« Stanovali so čisto ob Dravi in zgodilo se je, da sta se utopila dva mala vnuka. Utonil je tudi sin, ki je hotel rešiti sosedovega šestletnega sinčka iz valov deroče reke, pa se ga je ta tako trdno oklenil, da je bilo usodno. Zajel ju je vrtnec in oba sta izginila v globino. Vsako leto je Drava zahtevala po dva kopalca. Tako smo se te srdite reke vedno bali. Nevarno se je bilo kopati v njej. Zato je oče ob obrežju za našo hišo zgradil 40 m dolg bazen s primerno ograjo, kjer smo se lahko kopali. Tu je bilo vedno živo. Imeli smo dosti prijateljev in

Moji psalmi

Spomni se, kako kratko je naše življenje, kako minljive si ustvaril vse ljudi...

(Ps,88,48)

*Sonce zaide večkrat, človek enkrat samó.
Nič sezonskih počitnic. Delaj, kulturnik! Tesnó
ob večerih želim in zmorem biti mlad. Rad bi
še živel kot krik iz antike, hodil otroški korak
ob pšenični njivi, med zelenimi listi koruze,
ko storž v rumeno spreminja obraz in nič
se ne zmeni za žabe v mlaki in zvèn kôse
kôscá pred zrelo travo v travniku.*

*Naj bom tarča za zlè poglede, naj bom sàjast
cvet v potónu smóga in nagrizenih besed,
da le hodil bi še, mrjóč za dobro v divjem prometu
ob pšenični njivi v polnosti gošče žita in ljulke.*

*Ob nasútosti smoga v brstje in rast
mislim na čas, ki kmalu spodrezal bo bilje
in klas.*

*Za žitom in ljulko kmalu spodrezan bom
tudi jaz.*

Kot vzdih končujemo svoja leta.
Sedemdeset let je doba našega življenja.
Osemdeset, če smo krepki.
Največ izmed njih je polnih truda in bolečin,
hitro minejo in mi izginemo...

(Ps. 89,9–10)

*Postati, obstati, biti, živeti
kot čudna usoda koruznega romana
neznansko čudno srečanje med bleskom oči in
stradežem,
žilav hribolazec,
na vodi utrujena slamica, odmev
v vrtincu vetrov z desne in leve,
megla in dež,
postrežnik z dodatkom bolezni,
ves slovenski od zmeraj,
mlin z mahom na loputah,
pomenek s človekom s kamenjem v očeh,
za in proti,
vôzel, trepet, vzdih, dan in megla čez dušo,
samosvoj, tvoj in njen,
skaljen v smrtni senci in ostal živ,
vse to:
navaden primer nepokošene trave,
ki jo je zgrešila koščeva utrujena roka,
ki je ostrino v onemoglosti zavihtela
previsoko
k soncu.*

Francé Lokar

znancev in ti vsi so se radi posluževali osvežitve v vodi.

Tu se naj spomnim še svoje dobre sestrične Micike, ki je bila hčerka edine očetove sestre Tončke, ki je mlada umrla in zapustila 3 otročiče od 2 – 5 let. Oče je imel svojo sestro izredno rad in po njeni, vse prerani smrti se je čutil dolžnega, da pomaga skrbeti za njeno deco. Pomagal jim je priti do svojega poklica. Micka je živela za časa svoje učne dobe pri nas. Oh, kako smo jo imeli radi. Po večerih smo ob topli peči, na kateri smo odprli vratca, kar v temi, le ob sijaju žerjavice, luščili fižol, Micika pa nam je pripovedovala razne pravljice, med njimi tudi tisto o steklenem gradu in jari kači. Tako smo jo radi poslušali, da smo vsak dan komaj čakali večera. Odrasla je v lepo dekle, se poročila in v zakonu so se ji rodile tri hčerkice. Mož je na žalost še mlad umrl, ona pa se je vsa predala skrbi za svoje punčke. Posrečilo se ji je jih dobro vzgojiti in izšolati. Če sem jo kdaj obiskala, se je vedno s hvaležnostjo spominjala mojih staršev in vedno na koncu vzdihnila: »oh moj preljubi, zlati vujec! Joj, kako dober je Bog!« Jesen svojega življenja je prebila velikem zadovoljstvu ob ljubeči skrbi svojih dobrih otrok s svojci.

Naglo smo odrasčali in odšli v šole. Oče je rekel: to, kar boste znali, tega Vam ne bo mogel nikdo vzeti.« Tako smo prišli vsi do svojega poklica. Ko je leta 1941 nastala druga svetovna vojna, sva bili s Cito že poročeni, najmlajša Stanka pa je še obiskovala gimnazijo. Na cvetno nedeljo jutraj so v Gornji Radgoni vdrli v Jugoslavijo Nemci in začele so vihrati zastave s kljukastim križem in čim pogosteje je bilo slišati pozdrav »Heil Hitler!« Nemška vojska je naglo prodirala in nemška uprava je takoj začela s svojo, zlasti Slovanom nenaklonjeno, uničujočo dejavnostjo. Pri tem so ji pomagali v glavnem Kulturbundovci in pa Nemcem naklonjeni domačini. Začelo se je zapiranje, ubijanje, požiganje, izseljevanje. Vsako noč smo trepetali ali bo prišel po nas GESTAPO. Nekateri so pobegnili čez mejo na Hrvaško. Našega očeta so odpeljali v taborišče na Borlu, od tam pa celi transport najprej v Maribor nato pa v Brčko. Z njim je šla tudi najmlajša Stanka, da ne bi bil oče, ki je bil bolehen, tako sam. Izpraznil se je naš dom. Jaz sem živela na kmetiji v Lahoncih. Imela sem že 3 otroke, četrtega sem pričakovala. Izvedela sem, da je tudi moja družina na spisku za selitev. Pripravila sem za vsakega člana po eno vrečo z najnujnejšimi rečmi, za sebe pa še kovček z opremo za novorojenčka. Tako pripravljeni smo čakali na najhujše. Toda župan Kračun pri Tomažu je bil poštenjak, ki se je za kmete zavzel in tako smo ostali doma.

29. 8. 1941 se nam je rodil sin Maks. Ker v naši

fari ni bilo duhovnika, smo ga krstili kar doma, pozneje pa smo ga peljali v sosednjo faro Čezanjevci, da so ga še pogojno krstili.

1. 5. 1943 se nam je rodil sin Ciril. Na matičnem uradu so se jezili, zakaj smo ga krstili za Cirila, to je vendar slovansko ime in neprimerno za mogočni nemški Reich. Zopet smo dobili eno »črno piko« več. 22. 5. 1943 je pri nas pogorelo celotno gospodarsko in del stanovajskega poslopja, vse zaloge živil in krme, vsi stroji in vozovi. Rešili smo samo živino. Bilo je strašno. Nismo si imeli iz česa speči kruh, živilskih izkaznic pa nismo dobili, ker so nas imeli v evidenci kot manjvredne in nismo bili člani Heimatbunda. Pomagali so nam dobri ljudje do žetve, ko smo se ućakali svojega kruha. Posrećilo se nam je navezati stike z našimi pregnanci na Hrvaškem in najti možnost, da smo si medsebojno pomagali.

Ob koncu vojne leta 1945 je bila porušena domaćija v Loperšicah, naš dom v Ormožu, požgana domaćija naše mamičke na Smolniku. Tam so tudi mućili in zverinsko umorili strica Mirka, bratranca Franja in še enega delavca. To se je zgodilo ravno pred velikonoćnimi prazniki na veliko sredo 1945. leta.

Težko smo pričakovali, da se nam vrnejo izgnanci. Kako boleće je bilo, ker se mnogi niso vrnili. Sestra Olga je jeseni 1944 umrla v Varaždinu, brat Ciril je bil ubit aprila 1945 v Jasenovcu, brat Janko je ostal v nemškem taborišću. Nić nismo vedeli o njem, vendar se je na naše neizmerno veselje konec julija vrnil.

Bližal se je konec vojne. Tudi v našo vas so pridrveli mnogi tovarnjaki z nemško vojsko, ki se je tu utaborila za 4 tedne. Fronta je bila na Kogu in od tam so evakuirali prebivalstvo. Nekateri so našli svoj začasni dom tudi v Lahoncih. V naši hiši se je nastanilo 7 oficirjev, na dvorišču je bila vojaška kuhinja. Polastili so se vsega, kar so našli. Jemali so, dokler je kaj bilo. Vsak dan smo poslušali, kako so žvižgale preko nas granate. Nekoć sem bila ravno pri studencu, ko zaslišim žvižg granate in že sem opazila, kako se je na bližnji njivi skadilo. Tam sta dve mladi ženski sadili fižol. Zadelo ju je. Ena je bila takoj mrtva, druga ranjena.

Ta enota, ki se je nastanila okoli nas, je pripadala k diviziji Princ Evgen. Zelo ponosni so bili na svoj rod. Pripovedovali so, da zdaj dobi Nemćija novo orožje »V 2«, tedaj bo zmagala in vojne bo konec. Vsi so se je že navelićali. Zmanjkovalo je enega in drugega. Gledali smo na cesto, kjer je en avto vlekel za seboj po 4 ali 5 drugih avtomobilov, ker ni bilo bencina. Kurili so razno dokumentacijo in unićevali vse, kar ni smelo priti sovražniku v roke. Nato se je vojska na hitro pobrala, odgnala s seboj vse govedo in konje

z vozovi. To je bilo v nedeljo 6. maja 1945. Zvečer je pribežalo do nas 240 novih nemških vojakov, ki so se umaknili s fronte na Kogu. Vsi utrujeni in umazani so se kar obuti polegali po podstenju, nekateri na štalah. 2 višja oficirja sta prišla v kuhinjo in skoraj brez besed sedela in gledala na zemljevid in uro. Bila sta videti izobražena človeka in zelo zaskrbljena, pobita. Ogorčenja sta bila, da je vojaštvo, ki je taborilo tu pred njimi, imelo vse ugodnosti, medtem, ko so oni na fronti morali prenašati vso težo vojaškega stanu. Ko je bilo ob dveh po polnoči pravi eden: zadnji čas je, da zbudimo moštvo. V hipu je bilo vse na nogah in odšlo. Za njimi se je samo slišalo eksplozijo za eksplozijo, ko so za seboj minirali mostove. Od severa se je slišalo kot grmenje – bučanje Stalinovih orgel. Zjutraj je bil travnik pred našo hišo prekrit z uniformami, ker so se mnogi preoblekli v civilno obleko, da bi lažje ušli.

Z dnevom je nastala neverjetna tišina. Slutili smo, da je vojne konec. Izobesili smo slovensko zastavo, da bi oznanjala našo srečo... Kako smo bili razočarani, ko je v torek zjutraj, ko so se skozi našo vas pomikali Bolgari, prišel vojak in zahteval, da moramo zastavo odstraniti in obesiti rdečo zastavo s srpom in kladivom. Obnemeli smo, zastave pa vseeno nismo sneli. Sicer pa smo Bolgare radostno pozdravljali kot osvoboditelje, a tudi med njimi so nekateri bili taki, da so nam zapustili grenke spomine. Na srečo so se domači gasilci hitro znašli, se uniformirali in skrbeli za red. Zdaj smo samo čakali, da se vojska umakne in hrepeneli, da se čim prej vrnejo naši iz izgnanstva.

V nedeljo 13. 5. 45. sem se napotila z osemletno hčerko Benjaminsko gledat v Ormož, če se je že kdo vrnil. Pot je bila dolga in morali sva iti skozi velik gozd. Za vsak slučaj sem imela v žepu mali samokres, kajti po gozdovih se je potikalo še precej zaostalih vojakov, ki so počenjali nečedne stvari. Posreči sva prispevali v Ormož in šli na pokopališče. Kako sva se razveselili, ko sva tam našli dedka, ki je prišel peš v copatih iz Varaždina, 18 km daleč. Domačija je bila porušena, pa se je zatekel po tolažbo med rajne na pokopališču. Odločil se je, da pojde z nama v Lahonce, še dobri dve uri pešačenja. A čas nam je hitro minil, ker smo si imeli tako veliko povedati. Ni šlo brez solza... Toliko hudega smo morali prestati eni in drugi! Dedek je pri nas prespal, drugi dan pa se je napotil v Ormož, da najde stanovanje.

Tako se je začelo novo obdobje skrbi in dela v porušeni, vendar osvobojeni domovini.

Erna Meško

Iz spominov starega Predgrajca

Predgrad je vas v Poljanski dolini nad Kolpo. Pred zadnjo vojno je imela čez 120 hiš, zdaj pa komaj še čez 50 in še v njih so povečini starejši ljudje. Že v času po prvi vojni so šli mnogi za kruhom v Ameriko, po drugi nekateri v Nemčijo ali so iskali zaslužka drugod po Sloveniji. »V dobrih starih časih« življenje Poljancev namreč nikakor ni bilo lahko. Zemlja je bila revna, ljudi veliko, dodatnega zaslužka nobenega in prometne zveze tako slabe, da se je zdel Predgrad na koncu sveta. Ljudje so si morali v dobrem in slabem pomagati sami, kakor so vedeli in znali. Pa je vendar prenekateri v tujini – čeprav mu je šlo dobro – s hrepenjenjem mislil na domačo dolino. Domotožje je spomine obdalo z žarom lepote in ko je Mehov Jure po 60 letih prišel iz Amerike na obisk v Predgrad, se mu je zdelo, da ni doma. Tako se je vse spremenilo. Pravnuku Johnu, ki ga je spremljal, je začel pripovedovati, kako je bilo, ko je bil mlad. Spomini na davne dogodke v otroških letih so mu stopili pred oči, v duhu je gledal življenje, kakršno je bilo, preden se je odpravil v Ameriko.

»Komaj sem malo odrastel, sem bil poganjač Črednika. To ni bilo lahko! Kaj misliš, John, vsako jutro je črednik gnal na pašo prek 200 goved, ovčar pa prek 500 ovac! Zdaj ne vidim v vasi niti ene ovce, takrat pa smo mislili, da brez ovac ne bi mogli živeti, saj so ovce dajale hrano in obleko. **Osibeniki**, ki niso mogli rediti krave, ker niso imeli svoje zemlje, so pa ovce lahko redili, ker niso zahtevne. Ovca je lahko zunaj od zadnjega snega spomladi pa do novega. Za čas, ko je bil sneg, so jim ljudje naklestili listja. V jeseni, dokler je bilo še listje zeleno, so jim nanosili vej. Kadar so kakšno ovco zaklali, je bilo na mizi sveže meso. Drugače so ga jedli malokdaj, nekateri nikdar. Za zimo so nas ovce oblekle in obule, saj smo imeli iz domače volne narejene nogavice, rokavice, jope in suknje. Nekje na Kočevskem je bila tkalnica, kjer so tkali in stopali volneno blago. Tudi ovčje kožuhe so delali Kočevjarji. Iz kož so bile narejene vreče, *mehi* smo jim rekli. V njih smo nosili žito v mlin. Nekdaj so vsi ljudje živeli res samo iz domačega: hrano so pridelali doma, obleka je bil domača, hiše so delali domači obrtniki.

Spominjam se, ko so pri sosedovih krili streho. Stric okrogloličen jim je kril, jaz pa sem mu nosil *škopo* na streho in vino za pijačo. Mimo je prišla proti večeru teta Jakovina, pa reče stricu:

»Petrna, danes si pa dosti naredil!«

On ji je odgovoril:

„Lecija, saj poznaš tisti pregovor: Kakor krovec pije, tako streho krije!“

Vidiš, John, zdaj pa ni več slamnatih streh. Tudi mlin na Kolpi je zapuščen in tistih mlinov, ki so stali ob potoku ni več. Včasih, ko ni bilo moke, a ni bilo mogoče v mlin, smo koruzo ali ajdo zmleli z **žrvnom**. Kako rad sem jedel kislo mleko pa notri podrobljen koruzni kruh, pod **črpenjo** pečen! To je bila dobrotla! Kruh je bil takrat vse bolj cenjen kakor danes. Čeprav je bilo tu vse obdelano, ljudje le niso pridelali dovolj hrane, ker je bila zemlja revna in morda tudi premalo gnojena. Tudi ljudi je bilo veliko. Nekdaj je bilo zelje, repa, korenje in koleraba glavna hrana. Trikrat na dan smo jedli včasih zelje: v **jutro** zelje z žganci, opoldne zelje in fižol, zvečer zelje podmeteno. Marsikatera hiša, kjer so bile velike družine, je imela po dve, celo tri velike kadi kislega zelja in repe.«

Prehodila sta gmajno za vasjo, ko je Jure pokazal Johnu hribček: »Lej, Gavgina gorica! Tam so nekdanje **gavage**, vislice. Zanjega razbojnika so tam obesili 1737. leta. Tako sem slišal praviti. Bil je domačin, se mlad skrival pred vojaščino, a kasneje se je pobarabil. Ljudem je kradel živino in se strašno grdo maščeval, če se mu je kdo zameril. Nekoč je prišel prosit Maglove mleka. Gospodinja ga ni imela, ker je vse porabila za družino. Razbojnik je šel potem k čredniku in vprašal, katera je Magletova krava. Črednik mu je kravo pokazal, ta baraba pa je šel, privezal kravo za brezo in ji odrezal vime. Imel je tudi konja in ga vsak dan pripeljal h komu, da ga je prehranil. Ker mu nekoč Grabljan ni hotel dati ključa od zidanice, je šel s konjem v vinograd, razbil vrata zidanice, si natočil vina in pustil pipo odprto, da je vse vino steklo. Takih prestopkov je imel veliko na vesti. Vsaj tako so pravili stric Jagrov, ki so hodili s krošnjo po Hrvaškem.

Stric so dosti vedeli. Prek zime so bili doma in so prišli ob večerih v vas k nam. Rad sem jih poslušal, ker so znali tako lepo pripovedovati o krajih, kjer so hodili in o ljudeh, o ravbarjih, coprnicah, o bogataših, ki imajo vsega, in o revežih, ki nimajo nič. Stric niso bili edini, ki so krošnjariji. Takrat je veliko naših ljudi hodilo s krošnjo, pa tudi na Hrvaško delat, da so se preživeli. V naši vasi je bila vsaj četrtina **osibenikov** in batarjev, več kakor v drugih vaseh. Gruntarji so nas zmerjali z **gladniki** in **peklarji**, saj smo bili res več lačni kakor siti.

Pa drva, ki smo jih rabili za zimo, smo morali nositi iz gmajne. Sekati nismo smeli, le suhe veje smo lahko pobirali in to samo po gmajni. Moja mama so hodili vsak dan po drva. Mnogokrat so

zjutraj, še v mraku prinesli butaro, ker so potem morali na **žrnado** in delati tam ves dan.

Za razsvetljavo so bile petrolejke, ta-revni smo si svetili pa z baklami in leščerbami. V kakšno staro posodo, ali včasih tudi v izdolbeno repo so dali mama staro mast, vanjo dušico in prižgali, da je svetilo, prasketalo, smrdelo in se kadilo po hiši. Bakle pa so lepo gorele in dajale lepšo svetlobo. Z njimi so hodili k zornicam in k polnočnici. Pripravljali smo jih pozimi, nasekali po vsej dolžini, sušili na soncu, nato pa še na peči, da je bila bakla čim bolj suha in da je lepše gorela. Vse hiše so bile zakajene od bakel in leščerb, saj so ob svetlobi bakel pozimi ženske predle. Pri Špičkovih sta goreli dve, ena na vogalu pri peči, druga pri mizi, da so predice bolje videle.«

»Kaj so pa predle?« je vprašal John.

»Volno, lan in konopljo! Ko sem bil še otrok, so ljudje nosili obleke iz doma narejenega platna. Pri vsaki hiši, ki je imela kaj zemlje, so sejali lan in konopljo. Kako lepo je bilo videti cvetoči modri lan! V vetru se je zibal kakor morski valovi! Ko je lan dozorel, so ga populili in razgrnili po sončnih travnatih pobočjih, da sta dež in sonce preperela trdo bilje. Prepereli lan so zvezali v butare in je nekje na suhem počakal na trenje. Takrat je moralo biti suho vreme. Če bi se lan navzel vlage, se ne bi dal tretji. Pa še na **pečinah** so ga sušili, ko so trli. Terice so se zbrale vsak dan pri drugem gospodarju, tako da je pečine kuril vsak dan drugi. Gospodar je moral zakuriti ogenj zelo zgodaj in lan sušili na leseni mreži nad ognjem. Terice so si postavile trlice v krogu okoli **pečine**, da so imele lan pri roki in da se ni preveč ohladil. Lepo je bilo slišati trlice, kadar so škrebale v zboru! S trenjem so odstranile trdo snov, da je ostalo samo mehko vlakno, ki so ga spet povezale v butare. Konopljo so morali pred trenjem obdelati s **tukačo**, ker ima debelejšše steblo in več **trzna**. Po trenju so konopljo še mikali. Sprejeno prejo so ženske zvile v **štrenje** in jih prale, dokle niso postale mehke in bele. Do marca je bila ponavadi preja pripravljena za tkanje in v rani pomladi so ženske že razgrinjale bale novo stkanega blaga po travi, da se je zmehčalo in obelilo.«

Mladi John je poslušal kakor zamaknjen, saj se mu je tu odpiral pogled v življenje, kakršnega si dotlej še predstavljati ni znal. Ded Jure pa je bil vesel priložnosti, da je imel poslušalca, ki ga je vse zanimalo. V daljavi je zagledal zvonik cerkve v Zagozdecu in se spomnil, da je sosednja vas Podgora.

»V Podgori so bili nekdanje lončarji, ki so delali lonce, **čupe** in sklede ter jih razvažali okrog. Zadnja lončarica, ki je razvažala lonce, je umrla pred prvo svetovno vojno. Mama so mi pravili

o njej. Voz je imela reva ves razmajan, vsako kolo se je drugače motovilo, in vlekel ga je majhen suh konjiček. Na vozu so bili v stelji zloženi lonci. Korajžna ženska je bila, drobna in suha, glas pa je imela zelo močan. Po celi vasi je kričala: 'Gospodinje, lonci, lonci! Pridite, kupite lonce! Mali lonci po groš, veliki po dva in več. Dobri lonci, kuhajo dobro, ako daste notri dobro, ne kuhajo nič, če ne daste kuhat nič! Pridite, kupite samo za groš ali dva! Po vasi je peljala počasi konja za uzdo in kričala. Nikdar ji ni zmanjkalo besed.«

Ob pogledu na vinograde se je starček spomnil bridke usode svojih staršev: »Moj oče so bili šepasti. Ko so bili mladi, so bili krovce, zaslužili kakšen krajcar in nam kupili, kar je bilo potrebno. A kadar ni bilo dela, ni bilo niti jela. Nekoč so oče krili streho pri Gozdankinih na Kovači vasi. Pripravljala se je nevihta, zato so hiteli, dokler se ni vtila ploha. Takrat so hoteli hitro dol, zgrešili so klin na lestvi in padli. Zlomili so si roko in nogo. Več mesecev so ležali in rana na nogi se jim ni hotela celiti. Nikoli več se ni zacelila, čeprav so mama dajali nanjo vsa mogoča zdravila iz raznih maščob in zelišč kot jazbečovo mast, mast divje mačke, polhovo mast, lapuh, trpotec, arniko v mleku namočeno, arniko v žganju, kri in mleko, lan na mleku in kaj vem, kaj še vse. K zdravniku pa niso šli. Saj takrat ni šel nihče, ker ni bilo s čim plačati. Oče so si nogo zlomili o kresu, mama pa so rodili tretje dete pred božičem tisto leto. Teta Jurjeva so še ponoči odnesli krstno dete, ker je bilo slabotno, da ne bi umrlo brez krsta. Komaj je bilo krščeno, je umrlo in teta so prinesli domov mrlička. Župnik so teto vprašali, kako živimo in ko so jim po pravici povedali, so šli gospod prosit v grad, naj nam pomagajo. Res so nam dajali mleko prek vse zime. Za božič so nam iz grada poslali hlebec belega kruha, jajca in vino. Tudi drugi ljudje so nam prinašali moko, jajca, mast, teta Barčeva celo kokoš. Če nam ne bi bili ljudje takrat pomagali, zime ne bi bili preživeli. Saj nismo imeli niti pedi svoje zemlje in če smo hoteli kaj pridelati, smo morali prositi kmete ali grad, da so nam dali njivico za krompir, zelje in malo korenja. Seveda so dajali najslabšo zemljo in ker nismo imeli s čim pognojiti, je bilo pridelka malo. Kadar so kmetje malo pridelali, so govorili: 'Glej, kako slabo letino imamo, kakor da je osibenska!'

Ker oče niso mogli več kriti streh, so jim v gradu dali delati **šinklne**. Z njimi so pokrivali vse cerkve v okolici in še drugim so jih izvažali. Tako so oče kar dobro zaslužili. Neko jesen, ko je grozdje zorelo, so šli po **ograjskem potu** mimo Škrakovega trtja. Videli kako lepo zori in pomislili: 'Moja Marina bi tako rada pokusila grozdje.

Grem ji odtrgat, en sam grozd bom vzel, samo za mojo Marino.' Reže so šli, odtrgali grozd in ga dali v žep. Takrat je prišla mimo ženska, ga videla in naravnost k Škrakovemu: 'Mehov Jure vam je kradel grozdje, jaz sem ga videla!' Stari Škrak pa naravnost k žandarjem. Ko so oče in mama prišli domov, so ju že čakali žandarji. Oče so jim povedali vse po pravici. Žandarji niso verjeli, preiskali so vso hišo in nič grozdja našli. Oče so šli potem k Škrakovemu, ki je v prvi jezi zahteval, da morajo očeta spraviti v **rešt**. Pred več leti je bilo namreč sklenjeno, da bo vsak, komur se bo dokazalo, da je kradel grozdje, moral v **rešt** vsako leto, dokler bo grozdje zorelo in ne bo potrmano. Ta kazen je zadela mojega očeta in so morali od takrat vsako leto v **rešt**, ko je začelo grozdje zoreti. 'Škrak je bil vedno dober z nami,' so rekli oče. 'Jaz sem mu pomagal trtje rezat, staviti, vezati in kopati. Kdo bi si mislil, da mi bo to naredil!' Samo tri leta so morali oče v **rešt** v času zorenja grozdja, četrto leto so obležali in na Petrovo smo jih pokopali.«

Malo je pomolčal mož, potem je spet grebel po spominih: »Imeli smo težko življenje, več John, včasih pa nam je bilo vendar lepo. Jeseni je bilo v vasi veselje, če je bila dobra letina, če je žito dozorelo brez nesreče. Žetev je veljala za svečano opravilo. Pšenica je pomenila kruh, kaj misliš! Ženske so se za žetev oblekle v čiste **robače** in **rokave**, rute so imele zavezane nazaj ali samo privihane na glavi. Ves dan so hitele sklonjene delati v vročini, ki je včasih strašno pritiskala. Nekateri kmetje so imeli po dvanajst in več žanjic, da bi bilo čim hitreje požeto. Bali so se, da ne bi prišla nevihta in jim stolkla zrelo žito. Na vsake štiri žanjice je moral biti en vezač. Ženske so kljub vročini in trdemu delu vriskale in pele, da jih je bilo veselje poslušati.

Bil sem še otrok, ko so šli mama žet k Županovim. Pa so mi teta Županova rekli: 'Pridi tudi ti, Juriček, z mamo, pa še Marko naj pride, da ne bo sam doma. Saj sta že velika, nam bosta lahko vodo nosila in klasje bosta pobirala. Vama bom za Veliko mašo spekla hlebček, boš videl.' In sva šla. Žanjic je bila polna njiva. Imeli so tri vezače in še domači gospodar je vezal. Ko so vezači začeli nekaj nagajati žanjicam, so se zmenile, da jih bodo naredile **pankrte**. To je tako, da se dvem pestem slame pristriže klasje, nato pa slamo upogne kakor za povreslo in nanj položi snop. Ko vezač snop zveže, ga ne more vzdigniti, ker je povreslo še priraščeno k tlom. **Pankrt** je bil za vezača velika sramota. Če ga je pravočasno opazil in se ga ni pritaknil, je bila sramota za žanjico.

Tiste čase so pobrali vsako zrno in iz moke tistega žita, ki so ga pobrali za žanjicami, je gospodinja za Veliko mašo spekla hlebčke. Dobi-

ti so jih morali **klasoberci, čobani**, ovčar, žanjice, ki niso imele svojega žita, pa še kakšni reveži v vasi. Dober je bil tisti hlebeček, dober!« se je spominjal Jure in se videl Jurička, kako je pred davnimi desetletji stopal za žanjicami po Županovi njivi. Zdaj je tam vse zaraščeno in od Županovih tudi nikogar več v vasi.

V pogovoru sta ded in pravnuk prišla do lipiškega studenca. »Utrudil sem se,« je vzdihnil ded. »Posediva malo. Tudi grlo mi je suho, da že komaj govorim. Naj bo dovolj za zdaj. Drugič ti povem še kaj, če boš hotel.« John ni ugovarjal. Po kratkem počitku sta se vrnila v vas in Minca, žena Juretovega nečaka, jima je postregla s pristno poljansko **prosto povanco**.

Meta Štaudohar

V Ljubljani je 8. januarja 1989 umrl **dr. Marijan Breclj**. Pokojni je bil rojen 23. aprila 1910 v Gorici, pred vojno je bil odvetnik, politično pa je deloval pri krščanskih socialistih. Kot tak je med vojno stopil v OF in odšel v partizane. Po vojni je stopil v KPS in opravljal visoke državniške funkcije v Ljubljani in Beogradu. V tem času je bil tudi predsednik zadruga, ki je do nacionalizacije imela v lasti Mohorjevo tiskarno v Celju.

Ob zaključku redakcije KMD smo zvedeli tudi žalostno novico o nenadni smrti profesorja Jožeta Gregoriča, ki je bil dolga leta vsestranski mohorski sodelavec. Ker smo ob njegovi 80-letnici v KMD 1988 objavili daljši članek izpod peresa nekdanjega urednika MD Jožeta Dolenca, se je uredniški odbor KMD odločil, da letos to izgubo le kratko omenimo, več o pokojniku pa bomo povedali v naslednjem koledarju.

Slovenska ljudska glasbila in pesmi pri Terlepovih

Neizpodbitno drži, da je sestavni del kulture vsakega naroda njegova pesem in pa tudi igranje na ljudska glasbila, ki mu pravimo godčevstvo. Ljudska glasba je ponavadi preprosta in razumljiva za ljudstvo med katerim se je rodila. Lahko pa je zapletena in neponovljiva tam, koder jo sprejmejo kot tuje blago.

Ustavimo se pri naši kulturi. »Slovenija leži na prepihu kultur: evropske kulture na severu, vzhodne (panonske) in zahodne (mediteranske) kulture, slovenski jug pa nas veže prek balkanskih prvin z orientalsko kulturno identiteto. V 20. stoletju najdemo vse: staro in novo, v sožitju in disharmoniji«, je zapisala etno-muzikologinja Mira Omerzel-Terlep v uvodnem besedilu za tretjo gramofonsko ploščo in kaseto z naslovom »Zvočni identiteta slovenskih pokrajin«, ki sta jo nazadnje posnela duo Mira Omerzel-Terlep in Matija Terlep. Njun glasbeni prikaz oživlja preteklost v sedanjosti, in posega tudi v arheologijo etnomuzikologijo.

Pred tem je duo posnel že prvo in drugo gramofonsko ploščo in kaseti s katerimi je predstavil »Slovenska ljudska glasbila« 1. in 2. Zanimivo je slediti Miri Omerzel-Terlep, ko piše: naprej »Že od nekdaj so se Slovenci odpravljali po svetu služiti, iskat poklica ali pa kakršnega dela, hodili so trgovati in se vojskovati pod različnimi zastavami širom po Evropi in še dalj. Iz tujih krajev so prinašali domov novosti, tudi glasbila, pesmi, napeve in ples. Nekatere so na Slovenskem sprejeli, jih stilno prilagodili svojemu okusu, neustrezne pa pozabili. Skupna preteklost v nastajanju take kulture je pravzaprav tudi logična posledica, da najdemo sorodno ljudsko glasbo in glasbila na širših geografskih področjih, kot je to na sosednjem Avstrijskem, v Italiji, na Madžarskem in še kje se bi srečali s podobnostjo ljudske glasbe, kot tudi pri sosednjih južnih Slovanih«.

Več kot petnajst let Mira Omerzel-Terlep in Matija Terlep neumorno iščeta, raziskujeta, zbirata in tudi vzdržujeta in negujeta stara ljudska glasbila, iščeta nove napeve, skratka, predstavljata eno redkih vezi, ki z visoko umetniško vrednoto opravljata poslanstvo za ohranitev ljudskih glasbil in pesmi za našo sedanjost in za čase, ki so pred nami. To delo nima neke dokončnosti, nikdar ni končano. Še veliko je terenskega dela; na vsakem koraku je prisotno njuno zavedanje o naši kulturni dediščini.

Mira Omerzel-Terlep pripravlja knjigo, ki naj bi prišla v tiskarniško hišo že v sredini tega leta.

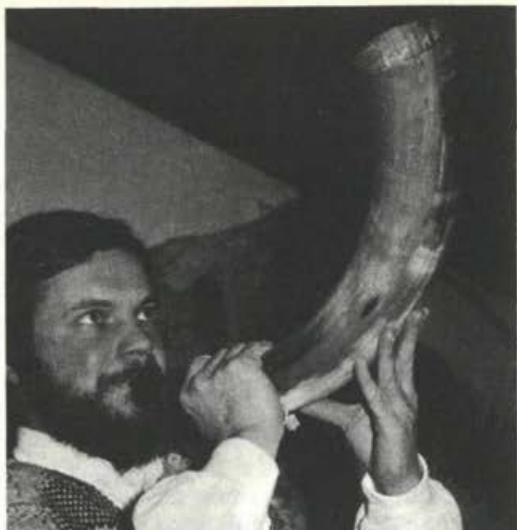
Delovni naslov knjige je zaenkrat »Od Koščene flavte do lajne«.

V polno zaživi njuno prizadevanje in delo, kadar se predstavita v živih nastopih, na koncertih. Takrat pozabljena glasbila zazvene; pozabljene balade, pripovedne pa obredne in ljubezenske pesmi ter napevi napolnijo prostr in srca poslušalcev. V teh nastopih se Terlepovim pridruži tudi pevka Beti Jenko, ki izhaja iz koroške pevske družine, in je za tako, posebno zvrst prepevanja pravi talent. Njihov repertoar je obsežen, gostovanja so se razmahnila daleč ven iz slovenske pokrajine. Oba, Mira Omerzel-Terlep in Matija Terlep obvladujeta vsak vsaj po dvanajst ljudskih glasbil. Za izvajanje na koncertih uporabljata originalna ljudska glasbila in rekonstrukcije kot so: oprekelj (male cimbale) in velike cimbale, žvegle (lesene flavte brez poklopcev) različnih velikosti, trstenke (panove piščali), citre (akordične, bordunske, violinske, harfne in kitarne), drumlice, piščali iz debele trstike, glinaste okarine, dvojnice (dvojne piščali), dude, tamburice, sopele in šurle (istrska netempirana glasbila), pojočo žago, rogove (živalske in iz lubja), lončne base (gudalo), mali bas ter vrsto preprostih improviziranih zvočil, kot so čivink in piska na pero, zvonci, žlice in zvočila iz naravnega materiala, ki nas obdaja (buče, suhi jesenski plodovi ipd.).

Z velikih in odmevnih koncertov tudi po Avstriji, Nemčiji, Belgiji, Franciji in na Nizozemskem sta se vračala Mira in Matija v svoj topli, mali dom v Ljubljani.

Vsaka ped prostora je založena z materialom, in z glasbili, malimi in velikimi; vse predstavlja nujno uporabnost pri študiju in reševanju etnomuzikološke slovenske ostaline. V prostoru diha prefinjen posluh, v katerem se prastara glasbena izročila otresejo prahu in zableste, ko zaigrata in zapojeta Mira Omerzel-Terlep in Matija Terlep. In tudi njun mali sin je že prisluhnil starim pesmim in glasbilom!

Ančka Tomšič

Rog

Bordunske citre

Trstenke in žvegla

V goslarjevi delavnici – mojstra Vilima Demšarja

Zdi se kakor, da se mojstrovo srce in duša pretakata skozi roke naprej v les; njegovo oblikovanje se počasi v dolgih urah in dnevih in mesecih z največjo natančnostjo končno predstavi v goslarski instrument. Poznamo jih kot violine, viole in violončela. V delavnici mojstra Vilija Demšarja nobeno izgotovljeno glasbilo ne obleži na polici, vse gre sproti v roke ki čakajo, da bodo zaživele v glasbi z Demšarjevo mojstrovino. Prostor prijetno diši po lesu in lakih in po smolnatih sestavinah, ki so goslarju potrebni pri delu.

Dobrih trinajst let mu je bilo, ko ga je oče Blaž Demšar postavil pred »ponk« in mu dal delo. Pravzaprav se je s tem začelo nadaljevanje družinske tradicije izrednih slovenskih goslarjev Demšarjev.

Oče, Blaž, je dolga desetletja uspešno odkrival in razreševal »skrivnosti«, ki so za mnoge goslarje po svetu ostale neznanke. Svoje neustavljivo prizadevanje je mojster Blaž Demšar večkrat potrjeval s trditvami, da v goslarjevem delu ne more biti nekega mita, neke dovršene, neponovljive idealnosti. Zgodovinski zapisi sicer govorijo o nenadkriljivih in sijajnih mojstrih-goslarjih (Stradivari), nobene skrivnosti pa ni o lekarniških polih, koder so goslarji dobivali vse potrebne smole in barvila. Tak material se še vedno prodaja v lekarnah, tudi v naših. Zato je tudi naš goslar Blaž Demšar prišel do možne popolnosti, ki jo je potrjeval z »italijanskim tonom«. To je idealna čistost tona. Pravtako je tudi sin Vilim Demšar danes že na čistem s to tehniko.

No, v tistih zelo mladih letih, ko je Vilim ob »ponku« začel z začetkom svojega goslarjenja; v svet svojega idealizma je postavil Stradivarija in Ojstraha. Minevala so leta učenja in dela. Ob goslarskem pomočniškem delu je še študiral violino, violo in violončelo ter diplomiral iz violine leta 1964. na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Po šolanju je Vilim Demšar deloval kot profesor violine, obenem pa je igral v profesionalnih orkestrih. Ves čas tridesetih let je bil izabrljen za raziskovanje in izpopolnitev goslarske umetnosti. Ukvarjanje z goslarstvom pomeni zapleteno raziskovalno delo vseh godalnih instrumentov, v kar se vključuje igranje na godala, ročna spretnost pri izdelavi, spoznavanje materialov, ki so potrebni pri tem, proučevanje akustike in predvsem do najvišje stopnje izostren čut ob poslušanju zvoka. Vse to se nanaša na oblikovanje tona godala in obenem tudi na funkcionalno ter estetsko dognano oblikovalnost vseh delov instrumenta. Neneh-

no strokovno iskanje se prepleta z vplivi razvoja goslarja samega, glede na njegovo ožje in širše okolje: neposredna prisotnost glasbenih šol, orkestrrov, solistov in komornih zasedb, skratka, vpliv in prisotnost kulturnega centra. Obenem je treba slediti restavriranju starih instrumentov in raznim goslarskim tekmovanjem itn. – Na končnem izdelku se ton začne šele razvijati; instrument se »vseda«, vigrava, stara. Praviloma šele pretečena leta predstavijo goslarju njegov instrument-rezultat; to je, pravzaprav, dovolj razburljivo goslarjevo srečanje s prvo njegovo zamisljo, ko zariše s svinčnikom prve obrise na les in z zadnjo fazo, ko zvoki njegovega godala pomešajo tišino z glasbo. Pravzaprav je goslarjevo delo izredno darilo človeštvu! Dobro goslarjevo delo zagotavlja, da je instrumentu dano tudi več kot 300 let aktivnega življenja.

Vrata delavnice goslarja Vilima Demšarja so ostala odprta; na pragu je postal sin Matej. Mladost je treba dati v šole; za Mateja je najprej na vrsti Šola za oblikovanje, sicer se je tudi že postavil ob »ponk« tako, kot nekoč ded Blaž, za njim pa oče Vilim. Tudi Mateju je zadišal les, smole, pa lepila in nekaj sort kemikalij ki so potrebne goslarju pri njegovem delu.

Rod Demšarjev-slovenskih goslarjev bo ustvarjal naprej z vsemi svojimi sijajnimi dosežki, ki so v dolgih desetletjih naporov postali vrhunska znamka!

Ančka Tomšič

Seznam naročnikov Mohorske redne zbirke po škofijah in dekanijah 1989

(Letošnji seznam je urejen po Letopisu Cerkve na Slovenskem 1985, zato navajamo tudi majhne župnije, ki so v soupravi in so Mohorjani všteti v bližnjo večjo župnijo.)

SR SLOVENIJA

LJUBLJANSKA NADŠKOFIJA

Dekanija I. Cerknica

Babno polje	–
Begunje pri Cerknici	12
Bloke	50
Cerknica	50
Grahovo	40
Planina pri Rakeku	40
Rakek	9
Stari trg pri Ložu	65
Sv. Vid – Žilce	21
Unec	21

Skupaj 308

Dekanija II. Črnomelj

Adlešiči	12
Črnomelj	61
Dragatuš	32
Metlika	20
Podzemelj	20
Preloka	5
Radovica	–
Semič	46
Sinji Vrh	–
Stari trg ob Kolpi	20
Suhor	–
Vinica	45

Skupaj 261

Dekanija III. Domžale

Blagovica	8
Brdo	50
Češnjice	7
Dob	120
Domžale	80
Ihan	65
Jarše	30
Krašnja	20
Mengeš	95
Moravče	85
Peče	5
Radomlje	27
Rova	17
Šentožbolt	2
Trzin	32
Vrhopolje	10
Zlato Polje	6

Skupaj 659

Dekanija IV. Grosuplje

Grosuplje	41
Kopanj	23
Lipoglav	14
Polica	18
Stična	75
Šentjurij – Podtabor	10

Šentvid pri Stični	67
Škofljica	36
Šmarje-Sap	25
Višnja Gora	–
Žalna	19

Skupaj 327

Dekanija V. Kamnik

Gozd	10
Homec	35
Kamnik	76
Kamnik – Franc. sam.	8
Komenda	170
Mekinj	35
Motnik	28
Nevlje	30
Sela pri Kamniku	40
Stranje	60
Šmarca – Duplica	17
Šmartno v Tuhinju	32
Špitalič	9
Tunjice	25
Vranja Peč	16
Zgornji Tuhinjski	30
Stahovica – Žagar A.	10

Skupaj 631

Dekanija VI. Kočevje

Banja Loka	–
Fara pri Kočevju	20
Hinje	–
Kočevje	60
Kočevska Reka	–
Mozelj	–
Nemška Loka	–
Spodnji Log	–
Osilnica	9
Stara Cerkev	14

Skupaj 103

Dekanija VII. Kranj

Besnica	86
Cerklje na Gorenjskem	115
Duplje	23
Goriče	34
Jezersko	38
Kokra (Sluga)	16
Kokrica	45
Kovor	37
Kranj – Tavčarjeva	180
Kranj – Drulovka/Breg	83
Kranj – Primskovo	70
Kranj – Šmartin	118
Križe	55
Lom	25
Mavčiče	46
Naklo	90
Pirniče	44
Podbrezje	31
Predvor	82
Predoslje	50

Smlednik	38
Šenčur pri Kranju	100
Hrastje	14
Olševsek	36
Voglje	35

Šenturska Gora	5
Trboje	30
Trstenik	20
Tržič	70
Tržič – Bistrica	40
Velesovo	35
Zapoge	7

Skupaj 1698

Dekanija VIII. Leskovec

Bučka	20
Cerklje ob Krki	25
Čatež ob Savi	41
Kostanjevica na Krki	11
Krško	35
Leskovec pri Krškem	75
Raka	36
Studenec	10
Sv. Duh-Veliki Trn	15
Sv. Križ-Podbočje	30
Šentjernejski	50
Kartuzija Pleterje	10
Škocjan pri N. mestu	30
Velika Dolina	35

Skupaj 423

Dekanija IX. Litija

Dole pri Litiji	16
Hotič	13
Janče	–
Javorje pri Litiji	5
Kresnice	24
Litija	43
Polšnik	22
Polšnik (Kotar. M.)	5
Prežganje	25
Primskovo na Dol.	2
Sava	10
Sveta Gora	–
Šmartno pri Litiji	43
Štanga	20
Vače	28

Skupaj 256

Dekanija X. Ljubljana-mesto

Barje	10
Bežigrad	86
Črnuče	50
Dravlje	143
Fuzine	45
Ježica	60
Kašelj – Zalog	47
Kodeljevo	40
Koseze	70
Marijino oznan.	140
Moste	45

Polje	80
Rakovnik	65
Rudnik	15
Stožice	47
Sv. Jakob	20

Valant Milan	4
Sv. Križ	63
Sv. Nikolaj	150
Sv. Peter	60
Sv. Trojica	45
Šentvid	200
Šiška	60
Šmartno ob Savi	8
Štepanja vas	40
Trnovo	41
Vič	164
Zadobrova	30
Knjiž. Teol. fakultete	550

Skupaj 2378

Dekanija XI.

Ljubljana okolica

Brezovica	78
Črni vrh nad	–
Polh. Gradcem	18
Dobrova	41
Dol pri Ljubljani	30
Golo	–
Ig	30
Javor	–
Notranje Gorice	12
Polhov Gradec	16
Preska	100
Sora	91
Sostro	63
Sv. Helena – Dolsko	31
Sv. Jakob ob Savi	67
Sv. Katarina – Topol	15
Šmartno pod Šmarno	100
gora	100
Tomišelj	10
Vodice	130
Želmlje	17

Skupaj 849

Dekanija XII. Novo mesto

Bela cerkev	2
Brusnice	11
Črmošnjice	–
Mirna peč	50
Novo mesto-Kapitelj	105
Novo mesto-Sv. Janez	19
Novo mesto-Sv. Lenart	180
Novo mesto-Šmihel	55
Podgrad	5
Poljane – Dol. Toplice	–
Prečna	15
Soteska	20
Stopiče	17
Šmarjeta	30
Št. Peter – Otočec	25

Toplice	–
Vavta vas	170
Skupaj	704
Dekanija XIII. Radovljica	
Begunje	
na Gorenjskem	65
Bled	74
Bohinjska Bela	20
Bohinjska Bistrica	92
Breznica	130
Dobrava	18
Dovje	25
Gorje	87
Jesenice	75
Jesenice	
Koroška Bela	40
Kamna Gorica	18
Koprivnik v Bohinju	13
Kranjska gora	30
Kropa	26
Lesce	48
Leše	11
Ljubno	23
Mošnje	36
Franč. sam. Brezje	101
Oviše	6
Radovljica	55
Rateče-Planica	24
Ribno	20
Srednja vas v Bohinju	44
Sv. Križ nad Jesenicami	4
Zasip	30
Skupaj	1115

Dekanija XIV. Ribnica	
Dobrepolje-Videm	75
Dolenja vas	30
Draga	–
Gora pri Sodražici	–
Loški potok	40
Ribnica	94
Rob	8
Sodražica	15
Nova Štifta	25
Struge	12
Sv. Gregor Ortnek	24
Škocjan pri Turjaku	17
Turjak	–
Velike Lašče	35
Velike Poljane	8
Skupaj	383

Dekanija XV. Škofja Loka	
Bukovščica	21
Davča	6
Dražgoše	30
Javorje	
nad Škofjo Loko	36
Leskovica	16
Lučine	24
Nova Oselica	21
Poljane	
nad Škofjo Loko	38
Reteče	57
Selca	106
Sorica	11
Stara Loka	57
Stara Oselica	14

Sv. Duh	–
pri Škofji Loki	–
Sv. Lenart	17
Škofja Loka	148
Kapucinski samostan	10
Škofja Loka-Suha	24
Trata-Gor. vas	46
Zali log	22
Žabnica	36
Železniki	45
Žiri	100
Skupaj	885

Dekanija XVI. Trebnje	
Boštanj	11
Čatež-Zaplaz	12
Mirna	12
Mokronog	15
Sv. Križ-Gabrovka	13
Šentjanž	25
Šentlovrenc	8
Šentrupert	72
Trebelno	7
Trebnje	60
Tržišče	10
Veliki Gaber	11
Skupaj	256

Dekanija XVII. Vrhnika	
Bevke	30
Borovnica	80
Dolenji Logatec	70
Gorenji Logatec	50
Horjul	71
Hotedršica	7
Podlipa	9
Preserje	30
Rakitna	13
Rovte	30
Šentjošt	
nad Horjulom	24
Vrh-Sv. Trije Kralji	12
Vrhnika	110
Zaplana	10
Skupaj	546

Dekanija XVIII. Zagorje	
Čemšenik	54
Dobovec	3
Izlake	30
Kisovec	14
Kolovrat	8
Radeče	22
Sv. Planina	–
Svibno	20
Šentgotard	20
Šentjurij-Podkum	17
Šentlambert	–
Zagorje ob Savi	85
Skupaj	273

Dekanija XIX. Žužemberk	
Ajdovec	15
Ambrus	7
Dobrníč	19
Krka	28
Sela pri Šumberku	5
Šmihel pri Žužemberku	–

Zagradec	30
Žužemberk	40
Skupaj	144
Vsega I. ljubljanska škofija	
	12.199

MARIBORSKA ŠKOFIJA

Dekanija I. Braslovče	
Braslovče	80
Gomilsko	44
Marija Reka	–
Prebold	30
Sv. Andraž nad Polzelo	15
Sv. Jurij ob Taboru	21
Šmartno ob Paki	110
Vransko	62
Skupaj	362
Dekanija II. Celje	
Celje – Sv. Cecilija	27
Celje – Sv. Danijel	100
Celje – Sv. Jožef	20
Teharje	50
Uprava Celje	550
Skupaj	747

Dekanija III. Dravograd	
Črneče	18
Dravograd	20
Libelice	66
Ojstrica	–
Skupaj	104

Dekanija IV. Dravsko polje	
Cirkovce	60
Fram	15
Hoče	120
Ptujska gora	42
Rače	45
Slivnica pri Mariboru	122
Sv. Lovrenc	
na Drav. polju	29
Sv. Miklavž ob Dravi	6
Št. Janž na Drav. polju	60
Skupaj	499

Dekanija V. Gornji grad	
Bočna	10
Gornji Grad	27
Ljubno ob Savinji	63
Luče ob Savinji	60
Mozirje	75
Nazarje	30
Nova Štifta	9
Radmirje	35
Rečica ob Savinji	70
Solčava	40
Šmartno ob Dreti	15
Šmihel nad Mozirjem	20
Skupaj	454

Dekanija VI. Jarenina	
Jarenina	25
Pesnica	–

Spodnja Sv. Kungota	21
Svečina	22
Sv. Jakob v Slov. goricah	50
Sv. Jurij ob Pesnici	11
Sv. Marjeta ob Pesnici	25
Št. Ilj v Slov. goricah	97
Zgornja Sv. Kungota	15

Skupaj	266
---------------	------------

Dekanija VII. Kozje	
Buče	–
Dobje pri Planini	20
Kozje	–
Olimlje	–
Pištajn	20
Planina pri Sevnici	31
Podčetrtek	24
Podsedra	–
Polje ob Sotli	6
Prevorje	5
Sv. Peter	
pod Svetimi gorami	20
Sv. Vid na Planini	20
Zagorje	15

Skupaj	161
---------------	------------

Dekanija VIII. Laško	
Dol pri Hrastniku	22
Hrastnik	10
Jurklošter	–
Laško	75
Loka pri Zid. mostu	25
Marija Širje	12
Sv. Jedert nad Laškim	20
Sv. Jedert – Rečica	9
Sv. Lenart nad Laškim	10
Sv. Marjeta	
v Rim. Toplicah	17
Sv. Miklavž nad Laškim	8
Sv. Rupert nad Laškim	4
Trbovlje	100

Skupaj	312
---------------	------------

Dekanija IX. Lenart v Slov. goricah	
Lenart v Slov. goricah	110
Marija Snežna	70
Negova	46
Sv. Ana v Slov. goricah	20
Sv. Anton v Slov. goricah	20
Sv. Benedikt	
v Slov. goricah	10
Sv. Bolfenk	
v Slov. goricah	27
Sv. Jurij v Slov. goricah	72
Sv. Rupert v Slov. goricah	14
Sv. Trojica v Slov. Goricah	25

Skupaj	414
---------------	------------

Dekanija X. Lendava	
Beltinci	105
Bogojina	45
Črenšovci:	
Čurič Ivan	28
Horvat Mirko	21

Špiclin Anton	8
Vučko Roman	20
Žerdin Štefan	12
Dobrovnik	11
Dokležovje	19
Hotiza	15
Kobilje	7
Lendava	30
Odranci	70
Turnišče	100
Velika Polana	30

Skupaj	521
---------------	------------

Dekanija XI. Ljutomer

Apače	20
Cezarjenci	12
Gornja Radgona	25
Kapela pri Radencih	20
Križevci pri Ljutomeru	50
Ljutomer	100
Mala Nedelja	22
Radenci	20
Sv. Jurij ob Ščavnici	90
Veržej	16

Skupaj	375
---------------	------------

Dekanija XII. Maribor

Kamnica	36
Limbuš	13
Lovrenc na Pohorju	35
Maribor – Brezje	31
Maribor – Bosco	3
Maribor – Podbrežje	35
Maribor – Radvanje	20
Maribor –	
Sv. Janez Krstnik	50
Maribor – Sv. Jožef	20
Maribor – Sv. Križ	40
Maribor – Sv.	
Magdalena	40
Maribor – Sv. Marija	110
Maribor – Sv. Rešnjice	
telo	35
Maribor – Sv. Stanislav	–
Maribor – Tezno	30
Ruše	32
Selnica ob Dravi	58
Sv. Barbara	
v Slov. goricah	10
Sv. Duh na Ostrmem vrhu	–
Sv. Križ nad Mariborom	12
Sv. Marija v Puščavi	80
Sv. Martin pri Vurberku	17
Sv. Peter pri Mariboru	30

Skupaj	737
---------------	------------

Dekanija XIII. Mežiška dolina

Črna	102
Javorje	–
Koprivna	–
Kotlje	40
Mežica	70
Prevalje	52
Ravne na Koroškem	82
Strojna	–
Sv. Danijel	
nad Prevaljami	42

Skupaj	388
---------------	------------

Dekanija XIV. Murska Sobota

Cankova	25
Dolenci	15
Gornji Petrovci	30
Grad	20
Kančevci	–
Kuzma	5
Markovci	5
Martjanci	28
Murska Sobota	53
Pečarovci	11
Pertoča	20
Sv. Jurij v Prekmurju	40
Tišina	103

Skupaj	355
---------------	------------

Dekanija XV. Nova cerkev

Črešnjice	75
Dobrna	29
Frankolovo	11
Ljubečna	22
Nova Cerkev	34
Sv. Jošt na Kozjaku	15
Šmartno v Rožni dolini	20
Vitanje	20
Vojnik	48

Skupaj	274
---------------	------------

Dekanija XVI. Ptuj

Dornava	5
Hajdina	50
Kidričevo	10
Polenšak	12
Ptuj – Sv. Jurij	50
Ptuj – Sv. Ožbalt	82
Ptuj – Sv. Peter in Pavel	18
Sv. Andraž	
v Slov. Goricah	11
Sv. Lovrenc-Jursinci	44
Sv. Marjeta niže Ptuja	20
Sv. Marko niže Ptuja	26
Sv. Urban-Desternik	30
Vurberk	6

Skupaj	364
---------------	------------

Dekanija XVII. Radlje

Brezno ob Dravi	10
Jernej nad Muto	–
Kapla na Kozjaku	5
Muta	15
Pernice	–
Radlje ob Dravi	20
Remšnik	20
Sv. Ožbalt ob Dravi	12

Skupaj	82
---------------	-----------

Dekanija XVIII. Rogatec

Kostrivnica	40
Rogaška Slatina	57
Rogatec	50
Stopercce	13
Sv. Ema	16
Sv. Florijan ob Boču	5
Sv. Peter na Kristan	
Vrhu	10
Sv. Rok ob Sotli	10

Žetale	15
Skupaj	216

Dekanija XIX. Slovenska Bistrica

Črešnjevec	17
Gornja Poljskava	20
Laporje	17
Majšperk	30
Makole	17
Poljčane	36
Slov. Bistrica	37
Spodnja Poljskava	24
Studenice	15
Sv. Martin na Pohorju	50
Sv. Venčeslav	6
Tinje	14

Skupaj	283
---------------	------------

Dekanija XX. Slovenske Konjice

Čadram-Oplotnica	8
Kebelj	50
Loče pri Poljčanah	71
Prihova	16
Skomarje	–
Slov. Konjice	180
Stranice	20
Sv. Jernej pri Ločah	10
Sv. Kunigunda	
na Pohorju	30
Špitalič	15
Zreče	31
Žiče	5

Skupaj	436
---------------	------------

Dekanija XXI. Stari trg

Dolič – Sv. Florijan	20
Pameče	32
Podgorje pri Slov.	
Gradcu	15
Razbori pri Slov.	
Gradcu	10
Sele	8
Slovenj Gradec	54
Stari trg	
pri Slovenj Gradcu	17
Sv. Peter na Kronske	
Gori	–
Sv. Vid nad Valdekom	4
Šmartno	
pri Slov. Gradcu	27
Šmiklavž	
pri Slovenj Gradcu	–
Št. Ilj pod Turjakom	80
Št. Janž pri Dravogradu	20

Skupaj	287
---------------	------------

Dekanija XXII. Šaleška dolina

Bele vode	10
Gornja Ponikva	20
Sv. Marija –	
Titovo Velenje	30
Sv. Martin –	
Titovo Velenje	68
Šentjanž na Vinski Gori	22
Šoštanj	200

Št. Ilj pri Titovem	
Velenju	5
Zavodnje	10

Skupaj	365
---------------	------------

Dekanija XXIII. Šmarje pri Jelšah

Dramlje	28
Kalobje	9
Ponikva	27
Sladka gora	20
Slivnica pri Celju	13
Sv. Štefan pri Žusmu	–
Šentjur pri Celju	100
Šentvid pri Grobelnem	11
Šmarje pri Jelšah	53
Zibika	5
Žusem	9

Skupaj	275
---------------	------------

Dekanija XXIV. Velika Nedelja

Kog	18
Miklavž pri Ormožu	20
Ormož	100
Podgorci	57
Središče ob Dravi	15
Sv. Tomaž pri Ormožu	18
Svetinje	4
Velika Nedelja	30

Skupaj	262
---------------	------------

Dekanija XXV. Videm ob Savi

Artiče	48
Bizeljsko	92
Brestanica	42
Brežice	57
Dobova	41
Kapele pri Brežicah	8
Koprivnica	25
Pišce	30
Razbor nad Loko	20
Senovo	20
Sevnica	80
Sromlje	20
Videm-Krško	30
Zabukovje	20
Zdole	13

Skupaj	546
---------------	------------

Dekanija XXVI. Vuzenica

Ribnica na Pohorju	30
Sv. Anton na Pohorju	15
Sv. Primož na Pohorju	–
Trbonje	21
Vuhred	35
Vuzenica	30

Skupaj	131
---------------	------------

Dekanija XXVII. Zavrč

Cirkulane	20
Sv. Trojica-Podlehnik	23
Sv. Vid pri Ptuj	30
Zavrč	18
Zgornji Leskovec	35

Skupaj	126
---------------	------------

Dekanija XXVIII. Žalec	
Galicija	40
Gotovlje	20
Griže pri Celju	41
Petrovče	34
Polzela	20
Šempeter	
v Savinjski dolini	25
Žalec	30
Skupaj	210
Vsega Mariborska škofija	9552

KOPRSKA ŠKOFIJA

Dekanija I. Biljana	
Biljana	23
Cerovo	–
Gradno	13
Kojsko	15
Kozana	12
Kožbana	7
Medana	9
Podsobotin	–
Šlovrenc	7
Šmartno	23
Vedrijan	–
Vipolže	3
Skupaj	112

Dekanija II. Črniče	
Ajdovščina	60
Batuje	21
Črniče	25
Kamnje	5
Lokavec	10
Osek	22
Otlca	20
Šempas	45
Štomaz	4
Velike Žabljice	7
Vipavski Križ	75
Skupaj	294

Dekanija III. Dekani	
Ankaran	20
Dekani	10
Draga	–
Klanec	20
Kubed	–
Movraž	–
Osp	2
Podgorje na Krasu	–
Predloka	5
Pregara	1
Pridvor – Sv. Anton	–
Sočerga	–
Škofije	12
Tinjan	–
Skupaj	69

Dekanija IV. Dornberk	
Branik	50
Brje	–
Dornberk	70
Prvačina	12

Renče	35
Šmarje na Vipavskem	8
Vogrsko	13
Skupaj	188

Dekanija V. Idrija – Cerkno	
Bukovo	20
Cerkno	50
Črni vrh nad Idrijo	20
Godovič	11
Gore	–
Idrija	66
Jagršče (Lapajne Marija)	10
Ledine	22
Novaki	18
Otalež	10
Ravne	–
Sp. Idrija	20
Šebrelje	14
Vojsko	13
Zavratec	40
Skupaj	314

Dekanija VI. Ilirska Bistrica	
Brezovica	–
Golac	–
Hrušica	10
Ilirska Bistrica	36
Jelšane	15
Knežak	20
Podgrad	15
Podgraje	12
Pregarje	8
Prem	32
Slivje	65
Skupaj	213

Dekanija VII. Kanal	
Avče	8
Deskle	25
Gorenje Polje	34
Kal nad Kanalom	8
Kanal	40
Levpa	11
Lig-Marijino Celje	14
Plave	19
Ročinj	30
Skupaj	189

Dekanija VIII. Kobarid	
Borjana	–
Bovec	20
Breginj	17
Drežnica	30
Kobarid	45
Kred	8
Libušnje	20
Livek	17
Log pod Mangartom	5
Sedlo	–
Soča	5
Srpenica	11
Skupaj	178

Dekanija IX. Komen	
Branica	–
Brestovica pri Komnu	–

Gorjansko	25
Kobjeglava	17
Komen	60
Pliskovica	–
Škrbina	–
Štanjel	–
Temnica	–
Veliki Dol	10
Vojsčica	32
Skupaj	144

Dekanija X. Koper	
Bertoki	20
Dvori-Korte	16
Izola	20
Koper	60
Koštabona	–
Krkavče	30
Lucija	–
Marezige	–
Piran	–15
Minoritski Samostan	20
Pomjan	–
Portorož	35
Sečovlje	5
Strunjan	5
Šmarje pri Kopru	–
Truške	–
Skupaj	226

Dekanija XI. Nova Gorica	
Banjšice	8
Bate	–
Bilje	10
Bukovica	5
Čepovan	5
Grgar	27
Kromberk	31
Lokovec	–
Lokve	–
Miren	64
N. Gorica – Kapela	51
N. Gorica –	–
Kristus Odrašenik	30
Opatje selo	40
Ravnica	15
Solkan	35
Šempeter pri Gorici	47
Trnovo pri Gorici	11
Vrtojba	40
Skupaj	419

Dekanija XII. Postojna	
Dolane – Šmihel	10
Hrenovice	51
Košana	17
Matenja vas	14
Orehok pri Postojni	–
Pivka – St. Peter na Krasu	15
Postojna	40
Slavina	40
Studeno	26
Suhorje	–
Trnje	20
Ubeljsko	5
Zagorje	31
Skupaj	269

Dekanija XIII. Sežana-Tomaj	
Avber	–
Divaja	11
Dutovlje	60
Kopriva	–
Lokev	11
Povir	30
Rodik	20
Senožeče	37
Sežana	34
Škopo	–
Štjak	15
Tomaj	45
Vatovlje	–
Vrabče	–
Vreme	32
Skupaj	295

Dekanija XIV. Tolmin	
Dolenja Trebuša	15
Gorenja Trebuša	–
Grahovo ob Bači	22
Idrija pri Bači	6
Kamno	5
Lom	–
Most na Soči	31
Pečina	–
Podbrdo	24
Podmelec	7
Ponikve	–
Roče	–
Rut	–
Stržišče (Kikelj J.)	9
Štentviška Gora	30
Tolmin	91
Volče	22
Skupaj	262

Dekanija XV. Vipava	
Budanje	15
Col	10
Goče	28
Lozice	–
Planina	20
Podkraj	7
Podnanos	48
Podraga	21
Slap	40
Šturje	60
Ustje	10
Vipava	80
Vrhopolje	15
Skupaj	354

Vsega Koprška škofija	3526
------------------------------	-------------

ZAGREBSKA NADŠKOFIJA

Župnijski urad	–
Razkrižje	–
Žabot Ivan, Razkrižje	103
Skupaj SR Slovenija	25.385

**RAZNA DRUGA
POVERJENIŠTVA**

Župnijski urad Sv. Cirila in	
Metoda, Beograd	4
Katoliška crkva	
Bitola – Makedonija	2
Ana Pilz, Karlovac	4
Ribnikar Štefka, Reka	3
Skupaj	13

INOZEMSTVO

USA	4
USA Tone Osovnik	21
Avstralija	4
Avstrija (DSM)	3
Avstrija, Slov.	
pastoralni center Dunaj	15
Canada	3
Canada, Srečko Rev	12
Švedska, Jože Drolc	5
Italija	2
Belgija	1
ZR Nemčija	19
Skupaj	89

Skupaj vseh naročnikov v letu 1989:	25.487
--	---------------

Celje, 20. 7. 1989

1. MOHORJEV KOLEDAR 1991

Koledar bo hodil po ustaljenih poteh. Je to v času hitrih menjav šibkost ali moč? Vsekakor se kljub novim spoznanjem in spremembam, ki nas vsak dan sproti presenečajo in vznemirjajo, ohranjata dve rdeči niti: prva je splošno človeška – »homines sumus«, druga, ki to dopolnjuje, pa narodnostna – Slovenci smo.

2. NEUNIČLJIVO UPANJE – LOJZE KOZAR (Slovenske večernice 140)

Mohorski pisatelj, o njem nam v letošnjem koledarju govori dr. Vilko Novak, opisuje svoje duhovniško življenje takoj po drugi svetovni vojni, ki je v koreninah povezano z zidavo cerkve v Odrancih. V težkih letih, ki še niso poznala duševne širine in strpnosti, je bilo treba obilo srčne ljubeznivosti, da se je človek pretolkel čez vse ovire. Med njimi je bila duševna ozkost še večja od osnovnega pomanjkanja.

Branje, ki si ne zastira oči pred slabostmi, hkrati pa spodbuja k vsemu dobremu v človeku.

Kozar je Mohorjanom menda že dovolj znan in pri srcu, da mu je vredno zaupati.

3. TURKI SO V DEŽELI ŽE – VASKO SIMONITI

Avtor že več let nastopa s članki tudi v mohorskem koledarju. Zgodovinar po stroki še posebej dobro pozna obdobje, ki se ga je v začetkih lotilo že slovensko romanopisje in povestništvo. Zato je primeren pisec čim popolnejše poljudne knjige o dobi, ki odmeva v naš čas (600-letnica kosovske bitke itd.). Njegova knjiga stopa ob bok klasičnemu slovenskemu zgodovinsko (Stare, Gruden, Mal, Kranjc, Sovre in drugi). Je novost na tem področju, saj za zdaj njeno tematiko obravnava le ena doktorska disertacija, pa še ta samo za deželo Kranjsko.

4. STO DOMAČIH ZDRAVIL ZA DUŠO IN TELO – ANTROPOHIGIENA – JOŽE RAMOVŠ

Naša narodna naloga je posredovati ljudem sodobna spoznanja in konkretna sredstva za samozaščito in samopomoč v duševnih in ostalih zagatah glede medsebojnih odnosov. Antropohigienski priročnik kaže v poljudni obliki sodobna teoretična spoznanja, predvsem pa »domača zdravila« za odpravljanje psihičnih stisk, duhovnih stranpoti ter zapletov v medčloveških odnosih.

Knjiga je razdeljena v dva dela. Prvi pripoveduje o psiho, socialno in duhovno higienskih načelih, drugi pa leksikalno obdela okrog 100 »domačih zdravil« za samopomoč na teh področjih. Priročnik sodi k vrsti mohorskih knjig, ki v zadnjih desetletjih pomagajo ohranjati telesno in dušno zdravje Slovencev.

Posebnost letošnje redne zbirke MD bo v tem, da sta med napovedanimi knjigami dve otroški. S primerno vsebino in mnogimi ilustracijami želimo pritegniti čim več mladih bralcev. Ohranjati hočemo humanistične teme, ki so jih bili morda mladi v zadnjih desetletjih vzgoje premalo deležni.

5. MEHIŠKI OREL – JANEZ GRADIŠNIK

Jezikoslovec, prevajalec in esejist Janez Gradišnik je izmed svojih spisov dal Mohorjevi na voljo mladinsko pripoved o dečku, ki strastno zbira znamke, na katerih so upodobljeni ptiči. Pri znancu odkrije eno, ki ga neznansko mika... Kaj se potem dogaja boste brali in videli v slikanici, ki je namenjena otrokom sredi osnovnega šolanja.

6. KAKO VISOKO JE NEBO – BERTA GOLOB

Otrok se srečuje z svetom. Odrasli mu pri tem pomagajo z uvajanjem, vsaj mislijo tako. Večkrat pa se zgodi, da se ne spomnijo več, kako je otroški svet še popolnoma odprt in so pomeni in vrednotenja v njem še nedoločeni.

Berta Golobova nam na moč pristrčno in prepričljivo opisuje nekatere izkušnje iz zgodnjega otroštva, najmanjšega in mladega kukanja v verski svet.

Knjigo bo ilustrirala Jelka Reïchman.

- Koledar 1990
Navadno leto 1990, Mrki, Vidnost planetov 30
Herschlov ključ 31
Koledar 1991 32
Ob idrijski petstoletnici (Miloš Rybář) 33
Iz tehnološke zgodovine idrijskega rudnika (Jože Čar) 33
Zgodovina idrijske župnije (Stanko Medvešek) 38
Zgodovina in opis idrijskih cerkva (Stanko Medvešek) 40
Šolske tradicije in prva slovenska realca v Idriji (Janez Kavčič) 43
Znameniti Idrijčani in preučevalci idrijskega rudnika (Jože Čar) 46
Idrijska čipka (Jurij Bavdaž) 49
O idrijskem govoru (Tomaž Pavšič) 53
Značilne idrijske jedi in pijača (France Lapajne) 56
Idrijski humor (Stanko Majnik, Lojze Kumer, Marjan Beričič) 57
Jubilej Svete Gore pri Gorici (Jože Dolenc) 60
Molitev za domovino (Alojzij Šuštar) 61
Papež Janez Pavel II. v deželah evropskega severa (Jože Dolenc) 61
Mir v pravičnosti (Alojzij Šuštar) 62
Sedemdeset let teološke fakultete (Jože Dolenc) 63
Newman – učitelj razuma in srca (Bogdan Dolenc) 65
Meniška gora Atos (Stanko Janežič) 67
Romarska cerkev na Brezjah – bazilika (Jože Dolenc) 68
Kaj grozi uničiti slovenski narod (Rudi Koncilija) 69
Koroška izseljenska brata, ki sta »ušla« Baragu (Andrej Vovko) 70
Orglarska šola v Celju (Cvetko Budkovič) 73
Dati komu košarico, dobiti košarico (Janez Keber) 80
Plečnikov kandelaber za Rogaško Slatino (Tine Kurent) 83
Šola po meri otroka (Jelka Peček) 85
Za posebno kulturo srca (Drago Felicijan) 86
O kmečkem delu, izenačevalni gimnastiki in športu za razvedrilo (Drago Ulaga) 87
Zemlja ima svojo dušo (Jože Pavlič) 89
Zatiranje krompirjeve plesni (Jože Maček) 92
Knjiga in življenje (Jože Gregorič) 93
Kralj Matija Korvin (Jože Smej) 94
Kralj Matjaž v slovenski ljudski pesmi in pripovedništvu (Zmaga Kumer) 97
Velika selitev Srbov – 1690 (Vasko Simoniti) 99
Franc Mihael Strauss (Marjana Lipoglavšek) 101
Ob 200-letnici francoske revolucije (Vekoslav Grmič) 103
Cerkvene reforme Jožefa II. (F. M. Dolinar) 104
Jožef II. in Slovenci (Vasilij Melik) 107
Jožef II., »kmečki cesar« (Jože Maček) 107
- V spomin Andreja Smoleta (France Prešeren) 111
»Dolgo Smoletov spomin naj živi« (Miloš Rybář) 111
Danilo Fajgelj (Zorko Harej) 112
Maks Pleteršnik (Stane Suhadolnik) 115
Dve glasbeni obletnici (Tomaž Faganel) 116
Slikar Jurij Šubic (Tomaž Brejc) 118
Stoletnica Virgila Ščeka (Tone Požar) 119
Ob stoletnici rojstva akademika Franceta Koblarja (Joža Mahnič) 121
Dr. Joža Lovrenčič (Andrej Vovko) 122
Drobna srečanja z Jožo Lovrenčičem (Marijan Breclj) 123
Zgodba o neopravičeni uri (Joža Lovrenčič) 125
Fran Ramovš (France Novak) 127
France Veber (Janez Juhant) 128
Dr. Janez Gnidovec (Alojzij Turk) 129
Obletnica Bohinjskega tedna (Janez Gradišnik) 132
Dr. Anton Korošec (1872–1940) (Janez Juhant) 134
Delovanje dr. A. Korošca v letih 1917/18 (Feliks Bister) 136
Osemdeset let izseljenskega lista »Ave Maria« (Bogdan Kolar) 140
Pot do Plečnikove cerkve v Šiški (Branko Šuštar) 142
Marija, vse ljudstvo je či (Berta Golob) 146
Zgodnje krščanski cerkvi pri sv. Rozaliji (Milan Dolenc) 147
Antonu Dermoti v spomin (Miloš Rybář) 150
Iz ljubljanske opere in dunajsko (Anton Dermota) 151
Prof. Cirilu Jegliču v spomin (Jože Strgar) 154
Spominu dr. Tineta Debeljaka (Jože Dolenc) 155
Jubileji nadškofa dr. Alojzija Šuštarja (Stanislav Lenič) 156
Mgr. Alojzij Turk (France Perko) 158
Lojze Kozar – osemdesetletnik (Vilko Novak) 160
Un. prof. dr. Vilko Novak (Niko Kuret) 161
Marija Frančiška Novak (Boža Pleničar) 162
P. Jože Cukale (Boža Pleničar) 163
S. Deodata Hočevnar (Boža Pleničar) 164
Kronika 165
Josip Vandot – pozabljeni trubadur (Andrej Čapuder) 168
Njene plahe, žalostne oči (Lojze Kozar ml.) 170
Dekle z rdečo vrtnico (Stanislav Koštrc) 172
Srebrna duša (Jože Felc) 173
Pri nas doma (Erna Meško) 175
Iz spominov starega Predgrajca (Meta Štaudohar) 179
Slovenska ljudska glasbila in pesmi pri Terlepovih (Ančka Tomšič) 182
V goslarjevi delavnici mojstra Vilima Demšarja (Ančka Tomšič) 184
Seznam naročnikov MD 1989 185

KNJIGE NA VOLJO:

KNJIGE IZ REDNIH ZBIRK ZADNJIH LET

KOLENDAR 1989
MAKALONCA (Finžgar)
UČITELJICA (M. Kmet)
ČRNI SVATJE (S. Lapuh)
DEVET MESECEV (M. Mahnič)
MED BRDI IN JADRANOM (M. Breclj)
RADA BI VAM POVEDALA (E. Meško)
RAZGLED PO ZGODOVINI CERKVE
(zgibanka)
ŠAVA NA SLOVENSKEM (V. Smolej)
SLOVENSKI ROMAR (J. Dolenc)
TISOČ IN EN VEČER (A. Dermota)

PRIROČNIKI

PLETEMO (Šuštaršič, Šilc)
KUCHARICA (Motoh, Šilc, Šuštaršič) – ponatis
POMOČ IZ DOMAČE LEKARNE (S. Ašič)
I. del – ponatis
POMOČ IZ DOMAČE LEKARNE (S. Ašič)
II. del – ponatis

BOGOSLUŽNE KNJIGE

PESMARICA (mala) »SLAVIMO GOSPODA«
PESMARICA (Partitura)
»SLAVIMO GOSPODA« – dva dela
VRATA K BOGU (Moj molitvenik)

DRUŽINSKA KNJIŽNICA

NACRTOVANJE DRUŽINE
Z OVULACIJSKO METODO
(Billings – Westmore)
ODPRTEGA SRCA (M. Quoist)
ŠTIRIDESET LET BABICA (L. Burger)
VZGOJA ZA ŽIVLJENJE (J. D. Walters)

CERKVENI OČETJE

PASTORALNO VODILO (Gregorij Veliki)

RELIGIOZNA MISEL

BOLEZEN ZA SMRT (S. Kierkegaard)
MISLI (B. Pascal)

TEOLOŠKI PRIROČNIKI

EKUMENSKI LEKSIKON (S. Janežič)
PASTORALNA PSIHOLOGIJA (A. Trstenjak)
PSALMI (H. Gross, H. Reinelt, J. Krašovec)

146375 BESED – Sveto pismo na disketah
za PC (M. Hudnik, J. Jeromen)

ZNANSTVENA KNJIŽNICA

ČLOVEK KONČNO IN NESKONČNO
BITJE (A. Trstenjak)
KRŠČANSTVO IN MARKSIZEM (J. Janžekovič)
NA PRAGU 3. TISOČLETJA (25 avtorjev)
ODKRIVAJMO SIMBOLE (A. Rosenberg)
POSTRUŽKA (J. Janžekovič)
SVOBODA IN NUJNOST (E. Kocbek)

NOVA MOHORJEVA KNJIŽNICA

JUTRI ČEZ JORDAN (A. Rebula)

SIMPOZIJI V RIMU – ZBORNICI

GNIDOVČEV SIMPOZIJ
IVANOCYJEV SIMPOZIJ
MISSIEV SIMPOZIJ
SEDEJEV SIMPOZIJ
SLOMŠKOV SIMPOZIJ
TRINKOV SIMPOZIJ

DRUGE KNJIGE

ALKOHOLNO OMAMLJEN (J. Ramovš)
BIBLIČNI CIKLUS (I. Mrak)
CERKVENO STENSKO SLIKARSTVO
– poz. 19. stol. na Slovenskem (A. Žigon)
ČLOVEK (A. Grabar) – 2. ponatis
DIALEKTIKA IN METAFIZIKA
SLOVENSTVA (F. Vodnik)
DOM IN SVET (zbornik ob 100-letnici)
»LEPA SI ROŽA MARIJA« (Z. Kumer)
LEKSIKON IMEN (J. Keber)
PESMI SLOVENSKIH ZVONOV (I. Malavašič)
S CVETJEM IN ZELENJEM SLAVIMO BOGA
(J. Nežič)
SONČNI ŠOTORI (S. Janežič)
MINORITSKI SAMOSTAN NA PTUJU
1239–1989, zbornik

GLASBENE KASETE

MARIJINA ZGODBA – MARIJINE PESMI
(Komorni zbor A. Foerster)
HOERBIGERJEVE ORGLE V CELJU
(Organistka A. Tomanič)